

Радивоје Младеновић

ГОВОР ЈУЖНОКОСОВСКОГ СЕЛА ГАТЊЕ

SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE OF SASA

Monographs 18

Radivoje Mladenović

THE VERNACULAR OF
GATNJE, A VILLAGE IN THE
SOUTH OF KOSOVO

BELGRADE
2013

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

Монографије 18

Радивоје Младеновић

ГОВОР ЈУЖНОКОСОВСКОГ
СЕЛА ГАТЊЕ

БЕОГРАД
2013

ISBN 978-86-82873-40-2

Уредник серије:

проф. др Александар Лома,
редовни члан САНУ

Рецензенти:

проф. др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС
проф. др Недељко Богдановић
проф. др Софија Милорадовић

Тираж: 600 примерака

Издаје: Институт за српски језик САНУ

Ликовно решење корица: Лепосава Кнежевић

Припрема за штампу: *Београдска књиџа*

Штампа: Бирограф, Земун

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'282.3(497.115)

МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје, 1950–

Говор јужнокосовског села Гатње / Радивоје Младеновић. – Београд
: Институт за српски језик САНУ, 2013 (Земун : Бирограф). – 470 стр. ;
24 cm. – (Монографије / Институт за српски језик САНУ ; 18)

На спор. насл. стр. : The Vernacular of Gatnje, a Village in the South of
Kosovo. – „Монографија 'Говор јужнокосовског села Гатње' настала је
у оквиру пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије 'Дијалектолошка истраживања српског језичког
простора'“... прелим. стр. – Тираж 600. – О аутору: стр. 469–470. –
Напомене и библиографске референце уз текст. – Резюме: Говор деревни
Гатње (Јужно Косово). – Библиографија: стр. 453–465.

ISBN 978-86-82873-40-2

1. Ств. насл. на упор. насл. стр.

а) Српски језик – Говори – Гатње (село)

COBISS.SR-ID 199928844

Монографија *Говор јужнокосовскої села Гаїње* настала је у оквиру пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (број 178020).

Неизмерну захвалност дугујем својим информаторима Гатњанцима, пре свега Љупки Ивић, без чије помоћи не би било ни ове књиге.

Рецензентима – академику Слободану Реметићу, проф. др Недељку Богдановићу и проф. др Софији Милорадовић, затим проф. др Срети Танасићу, директору Института за српски језик САНУ, благодарим на подршци у објављивању књиге.

Захваљујем се Министарству просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, које финансира штампање ове књиге.

САДРЖАЈ

УВОД	15
------------	----

АКЦЕНАТ

ОПШТА ПИТАЊА	23
Природа акцента	23
Опште тенденције прозодијског система	26
Граматичка и семантичка функција акцента	27
Тип лексике и место акцента	27
АКЦЕНАТ У ВРСТАМА РЕЧИ	28
Именице	28
Именице мушкога рода на -ø	28
Именице средњега рода	37
Именице на -a	40
Акценат придевских речи	45
Акценат придева	45
Описни и њима сродни придеви	46
Присвојни придеви	48
Градивни придеви	49
Придеви с непостојаним -a	50
Компаратив и суперлатив	50
Акценат заменица	51
Придевске заменице	51
Зависни облици заменица и придева	52
Бројеви	53
Глаголи	53
Прилози	56
Речце	58
Преношење акцента на проклитику	59
Глаголски акценат и енклитике	60
Дезакцентуација	60

ГЛАСОВИ

ВОКАЛИЗАМ	63
Судбина полугласника	64
Вокали средњег реда	70
Затварање средњих вокала	72
Отварање средњих вокала	74
Контрапримери префонологизацији	75
Дифтонгизација средњих вокала	76
Судбина назалног вокала задњег реда	78
Судбина појединих вокала и вокалских група	78
Замене појединих вокала	78
Испадање појединих вокала	87
Афереза	87
Апокопа	88
Синкопа	89
Вокалске групе	91
Иницијалне групе	91
Финалне групе	91
Унутрашње групе	92
Хијат	93
Вокално /л/	93
Вокално /р/	94
КОНСОНАНТИЗАМ	96
Африкате	96
Глас /х/	98
Глас /в/	100
Глас /ф/	103
Глас /ј/	104
Протетичко /ј-/	107
Палатални сонанти	107
Сонант /њ/	108
Сонант /љ/	111
/Л/ на крају слога	114
Сугласничке групе	116
О неким старим сугласничким групама	116
Метатеза	116
Губљење сугласника у сугласничким групама	117
Асимилативни и дисимилативни процеси	
у сугласничким групама	119
Епентеза	123

Аналошки сугласници	123
Јотовања	125
Старо јотовање	125
Ново јотовање	127
Подновљено јотовање	128
Обезвучавање и озвучавање сугласника	129
Факултативно испадање неких сугласника	130

РЕЧИ СА ДЕКЛИНАЦИЈОМ

ИМЕНИЦЕ	131
Именице м. р. на -ø	131
Именице у једнини	131
Номинатив једнине	131
Општи падеж једнине	136
Генитив једнине	140
Датив једнине	141
Вокатив једнине	142
Инструментал једнине	143
Локатив једнине	144
Именице у множини	146
Номинатив множине на -и	146
Однос облика номинатива једнине и номинатива множине	147
Збирне именице на -је и множина им. м. р. на -ø	150
Општи падеж множине	151
Номинатив множине на -е или општи падеж множине на -е	154
Облици множине именичког предикатива	167
Конструкције са семантичким субјектом и пацијенсом	168
Датив множине	168
Именице средњег рода	169
Именице у једнини	169
Номинатив једнине	169
Генитив једнине	173
Датив једнине	173
Општи падеж једнине	174
Вокатив једнине	175
Локатив једнине	175
Именице у множини	175

Номинатив множине	175
Датив множине	176
Општи падеж множине	176
Именице женског и мушког рода на <i>-a</i>	177
Именице у једнини	177
Номинатив једнине	177
Генитив једнине	181
Датив једнине	192
Општи падеж једнине	193
Вокатив једнине	195
Инструментал једнине	197
Локатив једнине	197
Именице у множини	199
Номинатив множине	199
Датив множине	199
Општи падеж множине	201
Збирне именице	202
Збирне именице на <i>-je</i>	203
Збирне именице на <i>-a</i> (<i>géца, брач'а</i>)	205
Збирне бројне именице	208
Збирне именице на <i>*-jadь</i>	209
Збирне именице по унутрашњем значењу	209
Преглед облика	210
Именице <i>pluralia tantum</i>	212
Семантичке супкласе именица <i>pluralia tantum</i>	213
Супкласа одећа	213
Супкласа направа, алатка; превозно средство, музички инструмент	214
Супкласа делови тела	217
Супкласа географских имена	219
Супкласа мноштва у видљивој форми; остаци нечега што је храна, отпаци од хране; отпаци	219
Супкласа болести са видљивим манифестацијама од више делова споља	221
Облици именица у партитивним синтагмама	221
ЗАМЕНИЦЕ	224
Личне заменице	224
Заменице првог и другог лица једнине и множине	224
Лична заменица трећег лица једнине	225
Зависни падежи заменице <i>она</i>	225
Лична заменица трећег лица множине	228
Лична заменица сваког лица	231

Заменичке енклитике	231
Систем енклитика	232
Заменичке енклитике 1. и 2. л. јд. и мн.	232
Заменичке енклитике 3. л. јд.	232
Заменичке енклитике 3. л. мн.	234
Номинатив једнине именичких неличних заменица	234
Заменица <i>кој</i> и заменице сложене са њом	234
Облици и употреба заменице <i>кој</i>	235
Неодређене заменице за лица	237
Заменица <i>неки</i>	238
Заменица <i>декој</i>	238
Одрична заменица за лице	239
Општа заменица за лице	239
Заменица <i>шио</i> и заменице сложене са њом	240
Заменица за ствари <i>шио</i>	240
Неодређене заменице за ствари	241
Заменица <i>нешио</i>	241
Заменица <i>шиојодар</i>	241
Одрична заменица за ствари	242
Општа заменица за ствари	242
Номинатив једнине придевских заменица	242
Присвојне заменице	242
Присвојне заменице од личних заменица	243
Општа присвојна заменица	244
Упитна присвојна заменица	245
Присвојно-демонстративне заменице	245
Заменички придев <i>сам</i>	246
Заменице за каквоћу и заменице за количину	246
Заменице за каквоћу	247
Показне заменице за каквоћу	247
Упитна заменица за каквоћу	247
Општа заменица за каквоћу	248
Каквоћна заменица за негирање	248
Неодређена заменица за каквоћу	248
Заменице за количину	248
Демонстративне заменице за количину	249
Упитна заменица за количину	249
Општа заменица за количину	250
Показне заменице	252
Номинатив множине заменица и придева	253
Именичка и придевска употреба и моција рода	253
Множина придевских заменица и придева именички употребљених	253

Множина заменице <i>ко(ј)</i> и заменица сложених са њом	254
Номинатив множине	255
Општа заменица за количину	256
Номинатив множине заменичког придева <i>сам</i>	257
Номинатив множине придевских заменица и придева (моција рода)	258
Облици зависних падежа заменичко-придевске промене	262
Зависни падежи једнине мушког и средњег рода	262
Општи падеж	262
Генитив	265
Датив	265
Локатив	267
Зависни падежи једнине женскога рода	268
Генитив	269
Датив	270
Локатив	272
Општи падеж	273
Зависни падежи множине заменичко-придевске промене	273
Општи падеж	273
Датив	275
Придеви	277
Придевски вид	277
Придеви градивног значења	280
Присвојни придеви	281
Придеви просторног односа	283
Компарација придева, прилога, именица, заменица, глагола, предлога	283
Бројеви	286
Основни бројеви	286
Промена основних бројева	288
Збирне бројне именице	288
Редни бројеви	288
Дистрибутивни бројеви и бројне именице	289
Мултипликативни бројеви	290

ГЛАГОЛИ

Глаголске групе према односу основа	291
Глаголи прве врсте	291
Глаголи друге врсте	295

Глаголи треће врсте	297
Глаголи четврте врсте	298
Глаголи пете врсте	300
Глаголи шесте врсте	301
Глаголи седме врсте	307
Глаголи осме врсте	311
Помоћни глаголи	312
„Хтети“	312
„Бити“	314
„Јесам“	315
Основински вокали <i>-e-</i> и <i>-и-</i> у презентској основи	316
ОБЛИЦИ ГЛАГОЛА	322
Презент	322
Треће лице мужине презента	324
Аорист	333
Имперфекат	340
Однос облика множине аориста и имперфекта	345
Императив	348
Футур I	351
Перфекат	353
Потврдни перфекат	355
Одрични перфекат	357
Плусквамперфекат	362
Потенцијал	364
Трпни глаголски придев	365

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

Прилози	369
Прилози за место	369
Прилози за време	374
Прилози за начин	382
Прилози за количину	385
Прилози за узрок	387
Предлози	387
Везници	388
Координативни везници и везнички скупови	388
Субординативни везници и везнички скупови	390

Узвици	392
Узвици за казивање емоционалних стања	392
Узвици подражавања звукова	394
Речце	395
Речце-партикуле (срасле са заменицом или прилогом)	395
Речце	397
ГАТЊАНСКИ ГОВОР У МЕТОХИЈСКО-КОСОВСКО-СИРИНИЋКОМ АРЕАЛУ	405
ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ	415
ГОВОР ДЕРЕВНИ ГАТНЕ (ЈУЖНОЕ КОСОВО) – РЕЗЮМЕ	441
ЛИТЕРАТУРА	453
СКРАЋЕНИЦЕ	467
О АУТОРУ	469

УВОД

1. Монографија *Говор јужнокосовској села Гаџиње* доноси опис српског говора једног насеља у југозападном делу Косовске котлине.

Гатње је село на југозападној ивици Косовске котлине, на 6 км јужно од Урошевца. Западно од села уздиже се брдашце Цољ, а према истоку пружа се долина. Кроз село протиче Гатњанска река, десна притока Неродимке, која Гатње дели на два неједнака дела: *Горњо Гаџињо*, *Дојњо Гаџињо*. Поред Гатња, између два светска рата, новији присељеници из Херцеговине оформили су заселак *Криволице*, из кога су се иселили између 1961. и 1981. године.

Горњо Гаџињо је уклештено између брежуљака. Са јужне стране се уздиже Бунгаја, са северне Брегови, са западне Кориза. Према истоку тече Гатњанска река, а поред ње се налази *Дојњо Гаџињо*.

У старом Гатњу су постојале три српске цркве. У присојној страни Брегова (*Горњо Гаџињо*), у средини гробља налазе се остаци цркве посвећене Св. Николи, на чијим темељима је 1985. подигнута нова црква посвећена старом патрону. Друга црква је била на месту које се сада зове Манастир, трећа на садашњем месту Калуђере (Задужбине Косова: 419–420). Према предању мештана, на месту Калуђере црква је била посвећена Светом Ђорђу.

Јужно Косово, коме припада Гатње, долином Лепенца на југу отворено је према Скопској котлини (Скопска Црна Гора), на западу је Бродском клисуром повезано са Сиринићем, према северу нема препрека, тако да постоји лака природна веза са централним и источним Косовом. Оформљено близу Лепенца и Бродске клисуре, Гатње је упућено како на околна насеља Косовске котлине тако и на Сиринић. С Косовском котлином везане су и на њу економски упућене и Горња Морава, Гњилане, Доња Морава или Изморник, пространа Новобрдска област (Цвијић 1911: 1112). Овакав положај пресудно је утицао на формирање дијалекатске композиције прирзенско-јужноморавског говора насеља Косовске котлине.

Део Косовске котлине, јужно од Урошевца, коме припада и Гатње, зове се *Обица*.

1.1. Гатње је старо српско насеље. У турском попису из 1455. године (Дефтер за Вукову област, како гласи превод турског наслова овог дела) (Мацура 2001: 5) у Нахији Морава помињу се српска села Горња Гакња са 13 кућа и Долња Гакња, са попом Обрадом, 35 кућа (Исто: 109–110).

Пошто природа записа у турским дефтерима не омогућава увек прецизно ишчитавање, могуће је да је име које је у Мацура 2001: 109–110 идентификовано као Гакња гласило и другачије. Отуд није неочекивано што је име поменутог српског насеља у турском попису из средине XV века прочитано – поред *Гакња* – и као *Долња* и *Горња Гаћна* (Пешикан–Стијовић 1987: 600). Судећи по групи /-тњ-/ у савременом називу насеља, село се највероватније звало *Гаћња*. Из овог назива се дисимилацијом по палаталности, иначе познатој и у другим лексемама гатњанског говора (*војњик*, *коломбојњи лёба*) може извести савремени облик. На овакав еволутивни пут имена упућује и нејасна евентуална замена групе /-књ-/ у Гакња групом /-тњ-/ у Гатње. На вероватноћу да је средњовековно име савременог Гатња гласило *Гаћно* или *Гаћњо* упућује и Поменик Манастира Св. Тројице у Муштутишту код Призрена, који се води од 1465. године, а у коме је име села записано у овом облику (Новаковић 1875: 32). Атанасије Урошевић сматра да је ранији назив насеља гласио *Гаћна* (Урошевић 1965: 36). На евентуални старији назив *Гаћња* упућује и морфогеографска мотивација имена села – *Горњо* и *Дојњо Гаћњо* оформљени су на простору који подсећа на биполарну структуру односно на *таће*, са Гатњанском реком између.

Од Гатњанца Драгана Ивића забележено је следеће предање о имену и настанку села:

Цар Урош је био на брду изнад Горњег Неродимља. Када се на врху брда зауставио поред извора и сагао да пије воде, заклао га је стриц. Пошто му је одсекао главу, место је добило име Главица. У то време мајка цара Уроша била је на Шар-планини. Када се враћала према Горњем Неродимљу, свиту је зауставила гатарница, која је већ сазнала за цареву смрт, и предложила да гата Урошевој мајци, наговештавајући јој синовљеву смрт. На том месту је настало село Гатње. Урошева мајка је наставила пут ка Неродимљу и на месту данашњег села Гребно од гласника сазнала за смрт свога сина. Село Гребно добило је име по мајци која се гребала од жалости за сином.

Само име насеља међу Гатњанима среће се у неколико ликова: као јд. с. р. на *-e* (у *Гóрњo Гáйиње*), као секундарна јд. с. р. на *-o* – што је основни назив насеља (*Гóрњo Гáйињo, Дóн'o Гáйињo*), као мн. именица на *-a* (*Гóрње Гáйиње, Дóјне Гáйиње*; тамо су *Гóрње Гáйиње*, живела сам у *Дóјне Гáйиње*).

У раду се користи административни назив Гатње.

Етници: *Гáйињанац / Гáйињанин, Гáйињанка, Гáйињанч'е*; ктетик: *йáйињански / йáйињански*.

1.2. Иако није уобичајено, опис говора једног места наметнуо се из више разлога: у науци су призренско-јужноморавски говори јужног дела Косовске котлине недовољно познати; од јужнокосовских насеља практично само у овом месту доминира стариначко становништво, које има стабилисан дијалекатски систем; срећна околност да је аутор ове монографије био у прилици да има добре информаторе, који су – после личне и националне трагедије изазване изгоном српског становништва са Косова и Метохије 1999. године – смогли снаге да буду стрпљиви саговорници и сарадници у настанку ове књиге.

1.2.1. Српски говор јужног дела Косовске котлине, оформљен у насељима у сливу Неродимке између Штимља на северу и Качаника на југу, у досадашњим истраживањима није довољно проучен.

а) Прилози Д. Барјактаревића о говорима Косовске котлине (Барјактаревић 1977, Барјактаревић 1977д), сиромашни грађом, непоздани у интерпретацији и закључцима, често су доносили погрешне информације о говору јужног и централног дела Косовске котлине.

б) Две монографије о говору католичког становништва на ободу Косовске котлине – у Јањеву (Павловић 1970) и Летници (Ђуровић 2000), пружиле су могућност за поређење дијалекатске ситуације ових насеља са оном у Гатњу.

в) Допринос бољем сагледавању језичких односа у гатњанском говору допринео је и парцијални опис појединачних делова језичке структуре или публикована дијалекатска грађа из централнокосовских говора призренско-јужноморавског типа¹.

¹ Богдановић 1992, Богдановић 1996, Богдановић 1999, Богдановић–Вукадиновић 1999, Букумирић 1997, Ивић–Реметић 1990, Ивић 1998, Јашовић 2010, Милорадовић–Станковић 2010.

г) О неким особинама јужнокосовског говора, или само говора Гатња, у новије време, у више радова, писао је аутор ове монографије.

Потпуни опис заменичког система, са његовим смештањем у ареал југозападног дела Косова и Метохије, саопштен је у Младеновић 2010. О другим питањима дијалекатског система гатњанског говора, аутор се бавио у више радова².

1.2.2. Материјал је прикупљан од информатора који су 1999. године избегли из матичне области у Београд, Младеновац, Аранђеловац. Посебно су драгоцени били разговори са двома Гатњанкама из братства Которци – Љубицом (Љупком) Ивић, рођеном 1932. године, и Савастијом (Таном) Илић, рођеном 1932, добрим носиоцима дијалекатског система. Педесетак сати снимљеног материјала у раздобљу између 2006. и 2012. године, затим бројни разговори у тражењу разрешења неких дилема – пре свега са Љубицом Ивић, омогућили су настанак ове књиге. Овом приликом ја им се најискреније захваљујем. Захваљујем се на драгоценој помоћи у прикупљању грађе за опис говора Гатња и другим Гатњанкама и Гатњанцима, пре свега Слободанки (Данки) Недељковић (1945), Драгану Ивићу (1954), Злати (Сати) Илић (1947), Станимиру (Танету) Илићу (1945).

Дијалекатски материјал из околних јужнокосовских и централнокосовских насеља, који сам непосредно прикупио или је то био материјал снимљен 2002–2003. у оквиру пројекта „Проучавање словенских говора Косова и Метохије“ (Институт за српски језик Српске академије наука и уметности; УНЕСКО), омогућили су боље сагледавање дијалекатске композиције гатњанског говора.

1.3. Етно-биолошки процеси на Косову и Метохији у време Отоманске државе, смена становништва изазвана драматичним политичким околностима, исламизација, етнојезичка асимилација, етничко амалгамисање различитих етнокултурних група – Срба, Влаха, Арбанаса, Рома (Цигана), сви ови процеси оставили су трагове у језику. Остваривани етнојезички процеси са сталном сменом ста-

² Младеновић 2007а, Младеновић 2007б, Младеновић 2010а, Младеновић 2011, 2011а, Младеновић 2012, Младеновић 2012а, Младеновић 2012б, Младеновић 2012в, Младеновић 2012г, Младеновић 2012ђ.

новништва, али и опстајањем српских топонима и микротопонима, сведоче о континуитету српског становништва на овој територији³.

1.3.1. За разумевање дијалекатске ситуације у гатњанском говору, али и ширем ареалу, од значаја је лингвогеографски контакт области са једне и са друге стране Шар-планине и Карадага. Ове планине богате су превојима, преко којих воде многобројни планински путеви. Кроз Качаничку клисуру је од настаријих времена водио друм. У мирним временима оствариван је веома жив саобраћај и мешавина становништва између косовских и метохијских крајева на северу и скопске и тетовске котлине на југу. Миграције су ојачане тиме што око Шар-планине и Карадага живи сточарско становништво које се меша на планинама и лако прелази планине. Порекло српског становништва са једне и друге стране Шар-планине и Карадага сведочи о томе да је било кретања становништва у оба правца. Горња Морава и Изморник, унеколико и Сиринић и Средска, заплуснути су јужном миграционом струјом. Са друге стране, у Тетову, у Скопској котлини, нарочито у Скопској Црној Гори, доста је породица које су пореклом северно од Шар-планине и Качаничке клисуре (Цвијић 1911: 1053).

Масивније миграције према северу с краја XVII и у првој половини XVIII века знатно су проредиле стариначко српско становништво у сливу Неродимке и Лепенца (Исто: 1174). Опстанак већег процента старинаца у Гатњу подупрт је његовим наслањањем на Сиринић, из кога у прошлим вековима није било значајнијег исељавања.

О пореклу српског становништва у насељима јужног Косова релевантна су детаљна истраживања с почетка тридесетих година XX века Атанасија Урошевића (Урошевић 1965). На истом терену обављена су шездесетак година касније и ономастичка истраживања М. Букумирића (Букумирић 1997), која су дала нешто другачије податке у односу на оне које срећемо у Урошевић 1965. Разлоге за постојеће разлике треба тражити у континуираном исељавању српског становништва са ове територије, али и у временској разлици од шест деценија, који су утицали на то да се неки од досељених родова самоидентификују као старинци.

³ Детаљније о етнојезичким процесима на Косову и Метохији в. у Лутовац 1987.

Према подацима А. Урошевића, од насеља јужног Косова, српско стариначко становништво у изразитом проценту присутно је само у Гатњу (Урошевић 1965: 139–321). У осталим насељима са српским становништвом у знатном проценту било је новијих присељеника из околних области, пре свега из Сиринића и Средске (Догањево, Заскок, Бабљак, Српски Бабуш, Варош Село, Стари Качаник, Папаз), али и досељеника из даљих области, пре свега из Херцеговине (Старо Село, Сазлија). У Неродимљу⁴ има становника из различитих области: Дајићи су досељени из Васојевића, а можда и из северне Албаније; претходно станиште Богошовића је непознато, са могућим влашким пореклом; Ђуретови су старији досељеници из Новобрдске Криве Реке; Бугарчићи су досељени из Бугарске; Лукићи су досељени крајем XVIII в. из Горње Мораве; има и досељеника из Сиринића (Исто, 181–182).

Иако је српско становништво у Штимњи (административни назив насеља Штимље) досељено у ово насеље после балканских ратова, за опис гатњанског говора, али и за стицање поузданије слике о јужнокосовском говору, од интереса је говор ове варошице, и то пре свега због структуре досељеног становништва. У Штимњи је најбројнији род Бурничани (22 куће), пресељен из Бурника, села у непосредној близини Гатња (Урошевић 1965: 319). Поред Бурничана, А. Урошевић наводи и друге родове: Маринкови (7 кућа), пореклом из северне Албаније; Ковачевићи (13 кућа) старином из Муштушта у Метохији; Јерци (5 кућа) из Лаба; нешто кућа је досељено из Сиринића (Исто: 318–319).

1.3.2. А. Урошевић наводи да је тридесетих година XX века у Гатњу живело српско и арбанашко становништво⁵.

Српски стариначки родови су: Которци (21 кућа, славе Св. Николе) и Леканци (11 кућа, славе Св. Николу), који су рођаци Котораца, само од друге мајке. Мањи број породица је досељен из околних области: Коцићи (3 куће, славе Митровдан), претке је у Гатње довела из Талиновца око 1870. мајка при преудаји; 6 кућа је из Средске; 1 кућа из Сиринића.

Према подацима А. Урошевића проепоним Которци род је добио по жени из Котора у северној Метохији, којом се оженио један

⁴ Уп. са нешто старијим подацима у Цвијић 1911: 1204–1205.

⁵ Уп. са подацима у Цвијић 1911: 1205.

од предака⁶. У новије време међу припадницима овога рода присутна је и претпоставка да је род добио име по баби која је била из Котора у Црној Гори.

Заселак Кртолице, недалеко од Гатња, основали су новији присељеници из Гацка (Херцеговина) (6 кућа) и Никшића (2 куће).

Арбанашки родови досељени у 18. веку: Едић (26 кућа) у Доњој махали и Алиловић (32 куће) у Горњој махали. Семајлије (7 кућа) су српског порекла из суседног села Семање, одакле су се иселили почетком XIX века кад су се у Семању доселили Албанци. У ислам су прешли у Гатњу, убрзо после пресељења (Урошевић 1965: 174).

1.4. Опис гатњанског говора структурисан је на следећи начин:

а) У *Уводу* су дате основне информације о насељу и становништву, затим подаци о досадашњим поменима о гатњанском говору; у поглављу *Акцента* дефинисана су општа својства и место акцента у појединим врстама речи; у *Гласовима*, у оквиру два потпоглавља – Вокализам и Консонантизам – описан је фонолошки и фонетски систем, са анализом еволуције одређених гласова и гласовних група; опис морфолошког система *Речи са деклинацијом* организован је према врстама речи; у *Глаголима* су размотрени односи основа и судбина појединачних облика; поред инвентара унутар врста речи, у *Нејроменљивим речима* саопштена су и одређена објашњења о пореклу неких јединица; у закључном поглављу *Гатњански говор у метохијско-косовско-сиринићком ареалу* размотрен је однос гатњанског говора и говора околних ближих и даљих говора, који са гатњанским показују типолошку сродност; *Дијалекатски лексикони* доносе релативно обиман дијалекатски материјал.

У књизи се наводи богата егземплификација појединачних особина. Овакав приступ има оправдања из више разлога: јужнокосовски говор није довољно познат научној јавности; измештен из матичне области, гатњански говор ће убрзо дијалекатски бити потпуно расточен; објављена грађа може бити материјал и за будућа истраживања.

Иако је забележена богата лексичка грађа, лексички систем није посебно разматран, а о појединим лексемама, уколико се чинило да

---

⁶ *Которе* је старо српско насеље у северној Метохији, 8 км северозападно од Србице (Задужбине Косова: 464). У попису Области Бранковића из 1455, Котор је у Нахији Вучитрн (Мацура 2001: 113).

значење није довољно јасно читаоцу, дата су додатна објашњења. Прикупљена лексичка грађа биће презентована у будућем речнику јужнокосовског говора.

АКЦЕНАТ

ОПШТА ПИТАЊА

ПРИРОДА АКЦЕНТА

2. У гатњанском говору, како је и иначе на ширем простору око овога говора, полазни прозодијски систем промењен је ликвидацијом квантитета и тона. Факултативно присуство квантитета и тона без фонолошке је вредности. Само дужење емфатичког порекла фонетски није изразито, како је – иначе – у говорима са ритамским акцентом (Младеновић 2001: 73–77).

Тврдње о присуству акцената различитих квантитета и квалитета у оближњим говорима који типолошки и географски припадају призренско-јужноморавском дијалекту немају оправдања. Идући за констатацијом М. Павловића о присуству дугосилазног и краткосилазног акцената у јањевском говору (Павловић 1970: 49–54), Р. Ђуровић наводи да се у говору Летнице среће акценатски систем са три јединице (два силазна – кратки и дуги, затим експираторни) (Ђуровић 2000: 71–73). Овакве констатације немају оправдања, пошто је очигледно фонетским варијацијама насталим у емфатичком истицању без оправдања дата фонолошка вредност.

Дужење вокала после испадања *-x* из ултима (*írá, sírá, ŷrá, íré, síromá*) обележје је и других говора око гатњанског. Овакво компензацијско дужење (са тонском линијом која подсећа на дугосилазни акценат) факултативно је⁷.

Присуство нефонолошких квантитетских и квалитетских фонетских реализација, дакле, не мења закључак о акценту гатњанског говора и других говора призренско-јужноморавског типа на југозападу Косова и Метохије: он је један – експираторан, са ужим или ширим варијацијским пољем.

---

⁷ Детаљније о оваквом дужењу у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2001: 84–85, Младеновић 2006а: 270.

2.1. Акценат гатњанског говора је слободан и може се јавити на било ком слогу у речи, на затвореној и отвореној ултими. Удаљавање од наслеђеног система различито је у различитим врстама речи. Актуелна дистрибуција места акцента једним делом представља чување некадашњег места акцента, док је другим делом последица иновација. У актуелном систему места акцента уочени су различити принципи у оквиру различитих врста речи, тако да се пре може говорити о акценатским односима у оквиру врста речи него о односима на нивоу укупне језичке структуре. Тако је у оквиру акцента именица уочена тенденција општег померања акцента са отворене ултима, али и тенденција везивања акцента за затворену ултиму именица м. р. на -*ø*, независно од некадашњег квантитета. Са друге стране, прилози као речи без парадигме, боље чувају наслеђено место акцента. У глаголским облицима, са специфичним односима унутар презентске и аористне основе, створен је модел у коме се ствара нови систем места акцента, са општим упрошћавањем наслеђеног места акцента у појединим категоријама, али и унутар истих категорија глагола различитих глаголских врста.

Општим односима везаним за место акцента, гатњански говор не издваја се из говора околних насеља јужнога Косова, а већим делом ни из централнокосовског говора. Нажалост, досадашња истраживања призренско-јужноморавских говора Косовске котлине нису донела потребне закључке о месту акцента у овом ареалу, тако да се закључак износи на основу података којима аутор овога рада располаже, а које свакако треба допунити накнадним истраживањима.

Интересантно је да је гатњански говор, упркос лингвогеографској близини Сиринића, остао изван утицаја стабилисаног пенултимског ритма сиринићког говора⁸, мада се поједини акценатски дублети могу довести у везу са сиринићким акцентом, а могу бити и последица различитих парадигматских укрштања.

Говори јужне Метохије доживели су неједнаку еволуцију наслеђеног прозодијског система. Како се иде од севера према југу, све је снажнија тенденција пенултимског ритма, у говору Подгора скоро довршена (Младеновић 2000а: 718–719). У најсевернијем делу Подрине, окренутом северној Метохији, међутим, уочавају се тенденције у прозодији сродне онима у косовским говорима. Оваква ситуација у јужнометохијској зони сведочи о томе да је за стање у

---

⁸ О прозодијском систему сиринићког говора в. у Младеновић 2000а: 720.

б) Други тип парадигматског акцента мења место акцента у зависности од промене морфемске структуре речи. У овом типу акценат је на финалном слогу граматичке основе (*сѝн – сѝн-а – синóв-и – синóв-има; геѝѝ-е – геѝѝ-ѝа*).

в) Трећи тип, који се факултативно среће пре свега у Дмн., акценат везује за први слог наставка. Овакво ремећење парадигматског принципа може се сматрати трагом некадашњег акцента, са механизовањем места.

г) Глаголски облици имају специфичну ситуацију, али са јасно уочљивим граматичко-парадигматским акцентом у облицима изведеним из презентске основе (*нóс-и-м – нóс-иѝе – нóс-ију / нóс-у; нóсен*).

ОПШТЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ ПРОЗОДИЈСКОГ СИСТЕМА

2.1.3. Највећи део акценатских измена везује се за два последња слога променљивих речи, док су остали слогови остали најчешће поштеђени померања акцента.

Опште померање акцената са отворене ултима неједнако је захватило именске речи. Са именица акценат је доследно померен са ултима, док је изван ове позиције често остао на старијем месту. Нема акцената на отвореној ултими придева, док се у облицима неких придевских заменица јављају напореда облици са пренетим и старијим местом акцента на отвореној ултими. Оваквом двојству придоносе прилози истога корена (*ѝакó, какó : ѝаквá, каквá*). Изостанак парадигме помаже да се у прилозима понајбоље чува старије место акцента, укључујући и опстанак акцента на отвореној ултими.

2.1.3.1. Обимом чувања старијег места акцента и правцима општег померања са ултима, гатњански говор део је косовског и горњоморавског ареала, а низом карактеристика приближава се и прозодијској ситуацији говора најсевернијих насеља подримског говора (Младеновић 2000а: 702–718). Оваква ситуација у метохијско-косовском ареалу говора призренско-јужноморавског типа последица је различитог обима адстрата који је у јужнији део јужне Метохије стизао из говора са ритамским акцентом, док је косовски део и севернији део јужне Метохије, наслањајући се на прозодијску ситуацију косовско-ресавских говора у севернијем и северозападнијем делу Метохијске и Косовске котлине, боље чувао старије место акцента.

Опстанак старијег места акцента у низу категорија, посебно у именицама, заменицама и прилозима, јасно су обележили гатњански говор. Измене у акценту глаголских облика нису у потпуности елиминисале акценат са ултима, али је уједначавање на нивоу појединачних облика евидентно, са парадигматско-граматичким уједначавањем у облицима презента, на који се местом акцента у потпуности наслањају императив и трпни придев, затим са парадигматско-граматичким уједначавањем у радном глаголском придеву. Опште акценатске прилике у месту акцента аориста одраз су морфолошког преобликовања унутар овог глаголског облика, са јасном везом места акцента и старог / новог облика, у коме је присуство / одсуство јасног морфолошког обележја услов за опстанак / померање места акцента.

ГРАМАТИЧКА И СЕМАНТИЧКА ФУНКЦИЈА АКЦЕНТА

2.1.4. Функционално оптерећење места акцента у гатњанском говору није велико, а на нивоу је онога што се констатује у косовским и јужнометохијским говорима (Младеновић 2006а: 271–272).

У гатњанском говору, како је и иначе у већем делу јужне Метохије (Младеновић 2006а: 271), место акцента има функционално оптерећење у пару *сѝáрејзи* (Дјд. придева ж. р. јд. *сѝáра*) : *сѝáрејзи* (Дјд. ж. р. компаратива *сѝáреја*).

Место акцента разликује личне заменице (*óна, óно, óни, óне*) од показних заменица (*онá, онó, онé*) и речце за допуштање (*óно*).

Место акцента, затим, фонолошки је оптерећено и у разликовању облика презента, аориста и императива, са тежњом да се акценат аориста веже за иницијални односно финални слог.

Иако је прозодијски систем гатњанског говора у превирању, са присуством тенденција ка стварању граматичко-парадигматског акцента у неким категоријама, место акцента у примерима у којима оно има дистинктивну функцију, остаје по правилу веома стабилно. Оваква стабилност и иначе карактерише и јужнометохијске говоре, у којима је преструктурирање наслеђеног прозодијског система обухватније од онога у гатњанском говору.

ТИП ЛЕКСИКЕ И МЕСТО АКЦЕНТА

2.1.5. У гатњанском говору, како је и иначе у многим другим говорима, укључујући и оне у непосредном суседству (Младеновић 2000а: 717–718, Букумирић 2003: 54), лексика која је у свести го-

ворника новија, посебно ако према њој постоји локални синоним, или обележава реалије које су очигледно нове, ако оваква лексика местом акцента није адаптирана, често се прозодијски маркира нетипичним акцентом у односу на доминантни акценат односно доминантну тенденцију у оквиру тог сегмента морфолошког система. Овакво маркирање уочено је у свим граматичким врстама, осим у глаголским облицима. Пошто је место акцента именица и придева м. р. на -*ø* најчешће на затвореној ултими, у маркираној лексици оно ће бити на иницијалној (*вѣлики áуиѡбус* : голѣм)¹⁰. Код именица на -*a*, с обзиром на то да највећи број ових именица има акценат на пенултими (због старијег места акцента, али и због померања акцента са ултима на пенултиму), новија позајмљеница ће претежно имати акценат на иницијалном слогу.

Примере в. у т. 2.2.1.8, 2.3.1.1.

АКЦЕНАТ У ВРСТАМА РЕЧИ

ИМЕНИЦЕ

2.2. Највеће измене доживеле су именице са отвореном ултимом, пошто је доследно померен акценат са отворене ултима на пенултиму.

Једносложне именице м. р. са покретним акцентом у зависним падежима помериле су акценат са отворене ултима, што је довело да знатног поремећаја састава старих акценатских типова.

У именицама м. р. са непостојаним вокалом и акцентованом ултимом у облику са непостојаним вокалом, практично је довршено померање акцента са ултима.

Оваква померања створила су већи број именица са пенултимским местом акцента, што на први поглед може сугерисати да је у току формирање ритамског пенултимског акцента.

Именице мушкога рода на -ø

2.2.1. Већи број именица м. р. на -*ø* има акценат на затвореној ултими. Процес померања акцента са затворене ултима је започет,

¹⁰ Маркирање местом акцента везивањем за затворену ултиму оваквих именица у говорима у којима је померање акцента са затворене ултима довршено или је остварено у највећем делу, заправо је део истог механизма.

али без знатнијег замаха. Као резултат започетог померања срећу се примери *домач'ин* – *домач'ина* – *домач'инима* / *домáч'ин* – *домач'ина* – *домач'инима*.

2.2.1.1. У делу именица са акцентом на затвореној ултими опстаје старије место акцента. На чување акцента на ултими не утиче некадашњи квантитет слога под акцентом¹¹. Овом особином гатњански говор приближава се говору севернијег дела јужне Метохије (Младеновић 2000а: 704–708). Судаћи по томе што изведене именице најчешће имају акценат на суфиксу, у гатњанском говору ситуација је слична оној у кумановском (Видоески 1962: 97).

а) *На Божич'* смо постíле, а ове Пóсте за *Божич'*, пити́е за *Божич'*, бéше дáн *Божич'*, *војник* да не помóгне, тáј *војник*, *ѿољáк* остáја, *ѿомнáр*, у *Грлич'* да ѿдимо, сáмо *домач'ин* што ч'е ти дá, *домач'ин* ни дóша, и нáш *домач'ин*, тáј *дрвеник* до кúч'е, ѿма *дреновák*¹², па бíја гртáк *зељáник* (и зељáник), *језик* ни бíја лóш, нáш *језик*, *колáч'* за свéтак, тóриш *врс колáч'*, тврд^ђ *кочáњ*, *кочáњ на коѿуs* (: *коч'áњи*), *крч'áѿ* од зéмње, *оѿи крч'áѿ*^к вóда, голéм *лажóв* бéше, што *лажóв* је, нí бíја *меѿ'áник* (: онодíле ги *меѿ'áнице*), ако ѿма *меѿ'áник*, *меѿ'áник* до тéбе, па *обéд*, *обéд* је у плáдне, тó ни је *обéд*^и, ели за *обéд*, *обéд* се носíја; тó ни бíло *обич'áј*¹³, мáмин *обич'áј*, тáко ни бíја *обич'áј*, *обóр*, рéка *крез* нáш *обóр* ѿшла, *ожеѿ* бíја желéзан, *до ожеѿ*, *окíч'* на дрвa, нимáло *окíч'*, Лáј *ѿаѿѿок*, *ѿо ѿаѿѿоку*, голéм *ѿаѿѿок*, вáмо *ѿаѿѿок* ни бíја, *ѿозгáр* бíло тó сítно, *оѿи ѿозгáр*, *ѿреѿéч'*¹⁴ смо га звáли; Мéсо се јéло у ч'еѿврѿѿáк и недéљу. *Пеѿѿáк* и стрéда – нíкат; Нáроч'ито *ѿеѿѿáк*. Јá не вóлим у *ѿеѿѿáк*. Али *ѿеѿѿáк* нéшто млóго ми је вáжан; *рукáв* на тéше, пó крáтак *рукáв* (: имáја *сáс рукáве*), дóша *сокóл*, јéн *сокóл*, *збок сѿѿомáк*; јéн нáш *сељáк*, и јá сам *сељáн* (: *сељáну*, свé *сељáни*, мóје *сељáни*), онáј *ѿесѿенíк*, *унúк* старéј, мóј *унúк Милáн*, нáј старéј *унúк*, éли ч'овéк, ка ч'овéк (: да ѿзим ч'овéка, ч'е га отрúиш ч'овéка, двá ч'овéка, трéба ч'овéку),

¹¹ Уп. са говором Алексиначког Поморавља, у коме на затвореној ултими акценат опстаје ако је слог био дуг, док се са кратког помера за слог према почетку (Богдановић 1987: 137).

¹² Уп са *дреновák* у Букумирић 2012: 138.

¹³ Уп. са *обичáј* у Букумирић 2012: 370. Именица са акцентованом ултимом јавља се и у подримском говору (према мом материјалу).

¹⁴ Уп. са *ѿреѿéч'* у Букумирић 2012: 483.

Исто се понашају и двокомпонентна имена: *Божíгар, Борí-слав, Миóдраї, Раgóсав, Томíслав, Ч'егóмир, Звонíмир, Раї́омир, Сї́анóмир*.

2.2.1.3. Именице м. р., због замене -л на крају слога у Нјд. и сажимања вокалске групе, сада најчешће имају акценат на отвореној ултими¹⁹, што представља чување старијег места акцента:

Пеї́а, кої́а, ора́ / њеї́а, кої́а, ора.

Изван Нјд., ове именице потврђене су само с акцентом на пенултими, чиме се ремети парадигматска природа акцента гатњанског говора:

Пеї́а / њеї́а – њеї́ла – њеї́лу; њеї́ли – њеї́ле – њеї́ліма.

2.2.1.4. Именице које су после испадања -х на ултими сада са акцентованом отвореном ултимом, убрајају се у ову скупину пошто системом облика и даље припадају именицама деклинационог обрасца м. р. на -ø²⁰:

Обуч'е тај *кожу́* (: *кожу́си*), носіле *кожу́*; *сиромá* да *ўзе*, *њо сиромáа*, *сиромá* ч'овек (: *ої́ сиромáа*, *сиромáси*), нї *би́ја сиромá*; голем *їрбу́* (: *трбу́си*), *їрбу́* га *бо́ли*, *њо їрбу́*; *има́ја* *го́ре ора́* (: *ора́си*, *пéг ора́а*), *ора́* да ни се *óсуши*.

2.2.1.5. Велики број именица са акцентованом затвореном ултимом припада позајмљеницама из турског језика. Овај маркирани слој лексике скоро по правилу има акцентовану затворену ултиму. Разлог овој ситуацији треба тражити и у чињеници да већи део ове лексике припада балканским турцизмима, с напоменом да је та лексика – с акцентованом ултимом – присутна и у контактном албанском језику.

Кратки акценат на затвореној ултими у позајмљеницама из турског или албанског језика чест је и у севернометохијским говори-ма. М. Букумирић објашњава ово место акцента наслањањем на прозодијску адаптацију у албанском језику (Букумирић 2003: 55). Иако се присуство акцента на ултими у турцизмима бележи и на

¹⁹ Уп. са сличном ситуацијом у јужнометохијском подримском говору (Младеновић 2000а: 709).

²⁰ Уп. са сличном ситуацијом у јужнометохијском подримском говору (Младеновић 2000а: 707).

другим тачкама косовско-ресавских говора (Јовић 1968: 25; Пецо–Милановић 1968: 291, Симић 1972: 49), где српско-албанског контакта није било, за говоре у метохијско-косовском ареалу не може се искључити контакт са албанском адаптацијом. На посебан статус ове лексике упућује и фиксирање акцента за ултиму у кумановском говору (Видоески 1962: 104–105).

Azīán, имало *ajáiī*, под *ajáiī*, máло *ajvár*, *акшám*, у *акшám*, кэд је *акшám*, стэгне снóп за *мерák*, *арíáiī* (: *арíáiīе* имале), такав *бе-ч'ár*, смо сејáли и *босíán*, *буљúk* óпце, пúштиш у *бунár*, ка *бурék*, *вилч'án* се íскрши, *викáло* се *галáiī*, *домазлэк*, *комишилэк*, да му је *јазэк* (тур. *uzık*), *јазэк* ти бíло, *јазák* нека гу бíне, *јасííэк*, *јасííак* сас вúну, *вáj јасííэк* (тур. *yastık*) (: на *јасííэце*), *измéру* на *кэниíар*, имало ка *калэй* (тур. *kalıp*) (: имале *при'е калэйе*), ка *калэй*, бlíзо ни бíја *мајдén*, *мерííэк* (: на *мерííэце*), на глáву *мофэз^с*, *оцák*, у тáј *оц'ák*, *сандэк* (тур. *sandık*) (: крíем по *сандэце*), у *сандák*; Тúру на *сэнци'ák*. А знéш онáј *сэнци'ák*? *Сэнци'ák* па *шáiár*; *шáiár* за жáр, па имало и *шáiár*, свé *шемéль* бíло кáмењ (: се *шемéљи* правíле), упиши у *шефшíер*, у туршíју *шáiил'иц'án*, пúшти ги *шó ч'аíр*, ч' *аршáф*, стáвимо у ч' *аршáф* (: опéримо ч' *аршáфе*), ч' *ершíч* у калéпе, *шамáр* му не гíне.

Поред основног прозодијског типа са акцентованом ултимом у именицама на *-лэк*, потврђени су: *íма домáзлэк*, *домáзлак*, *мезéш-лэк*. Померање на претходни слог подстакнуто је финалним формантом који подсећа на суфикс *-ък*.

Им. *бáкэр* (тур. *bakır*), *од бáкар* (уп. и: се имало *бáкэрне* кóтлове), увек има акценат на пенултими. Померање на пенултиму подстакнуто је непостојаним *-а-*. На тај начин именица се уклапа у категорију именица са непостојаним вокалом, у којима се избегава акценат на ултими (в. т. 2.2.1.7 б).

2.2.1.6. Поред бројних турцизама са акцентом на затвореној ултими, овом типу припадају и позајмљенице другог порекла:

Авијон, овáј *асшíал*, донéси *асшíал*, тврд^т *бешóн* (: сáг^к *од бешóна*), јéдан *бисáи*, *инжшíер* машински, имáја *кибрíд^м*, нí'е бíло *кибрíд*, а *коломбóч'* смо жн'éле, се лúшти *коломбóч'*, кэд бíја *комадáниш*, *комáиш* лáба, ми исéч'у *комáиш* (: на *комáише*, двá *комáиша*), *кошúс* стáимо, пр́жен *кошúс*, *кошшíањ* се пéч'е, па *кромíд^м*, *манасшíр*, *мишрол'éz*, тáд *најлóн*, тúрају *шасúль*, ч'у се *рафáл*, у *шанúр* тúримо (: *шанúре* се правíле), *шериáл* се звáја тáј штóф, *шраиáзán*

(„озидана клупа, столица, кревет“), нигде *Шийѿар* није имало, изаша *шиорѿг*, на *шиорѿг^и* стаимо.

Позајмљеница *решо* (тај *решо*), која је иначе м. р., интегрише се у систем, пошто се факултативно среће и *решов*, а само: два *решова*, *решови* (в. т. 5.3.1.1). Акцент на отвореној ултими подржан је акцентом на затвореној ултими у неким облицима ове именице.

Им. *кујѿј* у потпуности је интегрисана у морфолошки тип им. м. р. на - $\emptyset$.

2.2.1.7. Један број именица м. р. на - $\emptyset$ потврђен је без акцента на ултими.

У делу ових именица очувано је старо место акцента.

а) Не подиже *вѿшар*, да носи *вѿшар*, какав *рагос* бија, груб је *сѿшарос*, кѿј па воли *сѿшарос*, смо имале *воѿнѿак* (: *воѿнѿаци*), *а врискоѿи*, *а ѿискоѿи*, ѿигов *викоѿи*, то *ѿискоѿи*, то *викоѿи* било, *ѿребен* (: на оне *ѿребине*), *дѿвер* не радеше, гу се изгуби *дѿвер*, старѿ *дѿвер* н'ојан, *зѿбе'а*²¹, *од јѿсен*, ладан *јѿсен*, какав *камен*' (*камен*'е), *камењ* по мало, *корењ* (: *те корѿњи*), један *коѿур*, бија *Љубоѿиен*, улази *нокаѿи*, *од нокаѿи ѿѿѿи'а*, бѿа *ѿѿѿи'а*, мѿч'амо *ѿѿѿи'а*, вржиш *ѿѿѿи'а*, бѿа *ѿѿѿи'а* за цѿц', *ѿојас*, *до ѿојас*, да се *ѿрсѿиен*, и *разбој*, *раник* (< раоник) бија од железѿо, *руковљи* о^т ч'енице на ѿѿву, *руковљи* имало разне, *Србин* (: *Срби*, да га дам *Србима*), доша *Турч'ин*, *сѿоѿжар* стављале унутра, се звало *сѿоѿжар*, да туримо на *сѿоѿжар*, није имало *сѿоѿжар*, ѿегов *сунч'оѿлег*²² („сунцокрет“).

б) Именице са непостојаним вокалом имају акцент на пенултими, настао у процесу парадигматског уједначавања акцента, пошто непостојани вокал у финалном слогу блокира акцент на ултими, што је довело и до померања акцента дела именица са ултима на пенултиму. Овакво померање акцента захвата шири ареал говора у којима опстаје акцентована затворена ултима (Младеновић 2000а: 708–709, Богдановић 1987: 136, Видоески 1962: 98).

²¹ *Зѿбел* у Жугић 2005: 92.

²² На овакво место акцента упућују и други извори са призренско-тимочког терена. У Динић 2008: 768 наводи се *слич'оѿлег* и *слич'оѿлѿг*. У Жугић 2005: 363 је *слич'оѿлѿг*.

йóйуче, њигóве бíле *йóйуче*, на *сīейéнице*, пр́ве *цīйеле*, ко́је *циримóније* бíло; бóжем *ýкуч'ницу* мáло, улéзле у *куйáйишло*, прет *йр́имирје*.

2.2.1.9. Место акцента назива места и назива држава формира се на различите начине. Постоји тежња да се акценат помера ка почетку, да се везује за иницијални слог, посебно ако се препознаје мотивна реч, за коју се онда везује акценат, да се – затим – акценат веже за финални слог творбене / граматичке основе, да се веже за акценат личних имена из којих је изведен топоним.

До Бујáновац се пребацíле, у *Зрéњанин*, *Пр́изрен*, у *Кра́јујевац*, *Ла́јковац*, *Кáч'еник*, *Лáзаревац* / *Лазáревац*, кот сéстре у *Млагéновац*, *Танáско Рáдич' од Нéкодима*, па смо дóшле у *Рáјковац*, у *Урошевац*, *Урошевац* бíја прáзан.

Ретко је бележена и ултима: бlíзо цркве у *Ли́л'án*, се прескоч'íле у *Ли́л'án*.

2.2.1.10. У именима празника везаним за црквени календар препознаје се тенденција маркирања везивањем акцента за иницијални слог. У акцентовању ове лексике најчешће нема подударности између мушког личног имена, које има акцентовану ултиму (*Тогóр*, *Трифúн*) и места акцента празника.

Блáювес, *Кр́сīовдан*, *Вíдовдан*, за *Вéлидан*, *Дúкови*, за *Дúкове*, да прóц'у *Дúкови*, *йре[g] Дúкове*, на дéн *Мíййровдэн* / *йред Ми́йрóвдэн*, *Сйáсовдан* ли бéше, *Трифундан*, нé се работáло на *свeйи-Трифун*, *Ц'ýрц'евдэн*, прóц'е *Ц'ýрц'евдэн*, *йо Ц'ýрц'евдан*, свé на *Ц'ýрц'евдэн*.

Празник *Божíч'* по правилу има очувану акцентовану ултиму: *Божíч'* дóша, *Божíч'* прóша.

Али је и: ка[д] дóц'е *Млагéнце*, наслањањем на *Млагéн*.

Акценат се везује за иницијални слог и у: Кэд бíла тá *Тóгорица*, *Вáсилица*.

2.2.1.11. У гатњанском говору постоји тенденција формирања парадигматског акцента везивањем акцента свих облика за слог на коме је акценат у Нјд.

Од наведеног закључка издваја се Дмн., у коме се препознаје неколико модела према месту акцента.

На овом месту наводи се мањи део расположивог материјала с облицима једнине. В. и примере у т. 5.2.2–5.2.7.2, 5.2.10.

Питај га *Танеџа* (*Тани*), *Србина* сви га мрзију, *оји Свеџозара* (*Свеџозар*), *од Јована*, ко[*g*] *Драјана*, *до дјевера* (: *дјевер*), *од јасења* (и *од јасења*), *оји њиринч'а*, *од камена*, *за Милосава*, *оји коломбоч'а*, *од Негодима*, *до Урошевца*, *Слободану*, *војнику*, *јунану*, *унуку*.

2.2.1.12. У Нмн. и ОПмн. им. м. р. на -ø изразито доминира семантичко-парадигматски акценат.

а) У једносложним именицама с проширењем -ов- акценат се најчешће везује за основински слог.

Им. *волóви* има најчешће акценат на -ов- (*одваја волóве*, *волóви* се обрч'але, се презају *вóлови*).

Пуџови, *зидови*, *сваџови*, *мџе синови*, *џликови*, *стиџови*, *брџови*, *брџови*, *бравови*, *бресови*, *џрозови*, *дворови*, *зидови*, *јџжови* (/ *јџжи*), *класови*, *клиџови*, *крсови* / *крстиови* / *крстиџеви*, *крављови*, *куџови*, *лекови*, *низови*, *носови*, *раџови*, *рубови*, *сач'ови*, *џроњови*; *зјџцеви*, *стиричеви* да плач'амо *стианове*, *џруџове*, *куџове*, *те крсове*, *раџове*, *зидове* опрале, *џџџове*, *пеџале* смо *сноџове*, *стианове*.

В. и примере у т. 5.2.9.2.1.

б) Нмн. вишесложних именица без проширења основе најчешће прати акценат Нјд.:

Авиони, *адеџи*, *арјаџи*, *Арнауџи*, *асџали*, *ауџобуџи*, *бисаџи* (: *бисаг*), *браџанџи*, *Буџари*, *ваџони*, *војниџи*, *воч'џаџи*, *џаврани*, *џолуби*, *џребџи*, *дизџи*, *докџи*, *домач'џи*, *џиџари* (: *џиџар*), *заврани*, *јасџаџи* (: *јасџаџ*), *јасџреџи*, *ковачи*, *ковџи* (: *ковџ*), *ковч'џи* (: *ковч'џи*), *кожџи* (: *кожџ*).

В. и примере у т. 5.2.9.2.2.

в) Именице са суплетивном множином на -иџи немају стабилисан акценат, већ се срећу са акцентом који је мотивисан акцентом Нјд. (*куч'џи*) односно са акцентом на пенултими (*куч'џи*):

Бес куч'џи не мџгле, *дивоџч'џи*, *са колич'џи*, *кравџч'џи*, *џањирч'џи*, *ч'џилимч'џи*, *са ламбич'џи*, *џазарч'џи*, *колџч'џи*, да прода *куч'џи*, *с венч'џи*, *ручч'џи*, *дивоџч'џи*, *у бунарч'џи*, *имџи*, *бремџи*.

В. и примере у т. 5.2.9.2.3.

2.2.1.13. У Дмн. нема стабилисаног прозодијског типа, пошто промењена слоговна структура у односу на Нмн. / ОПмн. утиче на акцентовање различитих слогова у истим категоријама именица и у истим именицама.

а) Семантичко-парадигматски тип акцента потврђен је у:

Правија *Србима*, *Кософ^ецима*, *старема дeверима*, *Муслиманима*, *људима*, *синовима*, *ујцима*, *војницима*, *браћанцима*, *свајшовима*, овeма *Београц^анима*, *врајовима*, *волóвима*, *родийéљима*.

б) Граматичко-парадигматски акценат остварује се на два начина. Доминира акценат на првом слогу наставка, али није непознато ни везивање акцента за финални слог основе:

Узимале *људима* дeцу, *свајшовима* мóјема да уч'иним, *шéма* *људима*, *кумовима* нај дóбар дár, нека јáви ујцима;
кумовима, *зајцeвима*, *крал'овима* нáшема, дá се *свајóвима*.

в) Присуство више прозодијских типова им. са суплетивном множином на *-ич'и* утиче на присуство различитог места акцената у Дмн. Доминира прозодијски тип са акцентом *дивојч'ич'ама* (: *дивојч'ич'и*).

О овоме в. и у т. 2.2.2.7б.

Именице средњеја рода

2.2.2. Не разматрају се двосложне и вишесложне им. с. р. без проширења основе, пошто је акценат умерен са отворене ултима на пенултиму, па је тако стабилисан парадигматски пенултимски акценат.

2.2.2.1. Потврђене су вишесложне именице са очуваним старијим местом акцента на иницијалном слогу:

*Сирен'е*²⁴ се додáје, *сeс сирен'е*, се направí *сирење*, тврдо *сирење*, *ош сирење*; тó му бíло *јáњило*, ка *стíрашило*, тó *сírишије*²⁵, се ўзе *сírишије*, от *сírишије*; *вírишије*²⁶ смо га звáли кeт се врти у

²⁴ Уп. са истим местом акцента именице у Букумирић 2012: 558.

²⁵ Уп. са истим местом акцента именице у Букумирић 2012: 558.

²⁶ Уп. са истим местом акцента именице у Жугић 2005: 39, Динић 2008: 70.

круг, се врти *вiришиiе*, било јáко *вiришиiе*, *вiришиiе* кáт се врти нa-тáмо, јáко тó *вiришиiе*, било *iрáовишиiе*, нa *иeйелишиiе*, кa јéно *црквич'е*, тó *црквич'е*.

Иначе су бројне именице на *-ишиiе* са акцентом на пенултими (*крсиiишиiа* „крста“, *бун'ишиiе*, *оiњишиiе*, нeмa више *оiњишиiа*, *сиrњишиiе*, *зимовалишиiе*, *црквiшиiе*, *коiусiишиiе*, *Равњишиiе*). Неке од ових именица имају и акценат мотивисан местом акцента мотивне речи (*до оiњишиiе*, у *оiњишиiе*).

2.2.2.2. Глаголске именице јављају се са акцентом на пенултими, чиме чувају старије место акцента већине именица ове скупине (*везење* и *иљеиeње*, стiгне *коiан'е*, *наiрч'ање*, *иpашање* мi смо га викале, *идење*, *клич'ање*, *седeње*, *иrч'ање*, *држaње*, *давaње*). Старије место акцента неких од ових именица (*кидање*, *врач'ање*), али и парадигматско наслањање на акценат трпног придева, који се нивелише према месту акцента презента, подстакли су стварање паралелног акцента који је подударан са местом акцента трпног придева (*иiрање*, *коiање*, *иiрчање*, *лајање*, *ишеiање*, *орање*, *илакање*, док се *имање* дотeра, *коiан'е*, *наiрч'ан'е*; á *илеиeње*, á *иpедење*, á *везење*; *илакање*, *сeч'ење*, па *ишеiање*, *гизање*, било *иpоснување*, за *кииeње*, *иуцање*, кат се заврши *жн'ејен'е*).

2.2.2.3. Именице изведене на *-ло* чувају старије место акцента: *Буцáло*, *бач'ило*, тe *бач'ила*, имáле *бач'ила*, *белило*, у *брдило*, *ранило*, *црвенило*, *црнило*, у *цедило*.

2.2.2.4. Именице с проширењем основе, независно од некадашњег прозодијског типа, у Нјд. срећу се с акцентом на коренском слогу (*деиe*, *јајце*, *јуне*, *јуже*, *свињч'е*, *куч'е*, *крйч'е*, *коњч'е*, *име*, *брeме*).

2.2.2.5. Именице са суплетивном множином на *-ич'и* у Нмн. факултативно се јављају са акцентом на слогу им. у јд. односно са акцентом на пенултими. Пенултимски акценат обичнији је код именица које нису изведене суфиксом *-ч'е* (*јаpе* – *јаpич'и*).

а) Акценат Нмн. прати акценат им. у јд.:

Онe *боиш'ич'и* крáтке, у тe кa *казáнч'ич'и*, у *и'áкч'ич'и*, *кравáјч'ич'и*, по десетине *кравáјч'ич'и*, ове мáле *кравáјч'ич'и*, *вeнч'ич'и*,

īazárc̄'íч'и мѝцке, тѣ *дивóјч'ич'и*, *девóјч'íч'и* се плáшу, голѣме *мóшич'ич'и*, *īревѣшч'ич'и*, íма онѣ ка *рáмч'íч'и*, *свíнч'íч'и*.

б) Акценат на пенултими:

Да утѣпају *куч'íч'и* мѝч'ку, мáле *īрасíч'и*, *биволч'íч'и*, *īушч'íч'и*, мóје *дивóјч'íч'и*, *зајч'íч'и*, дѣ су *јарíч'и*, овѣ *куч'íч'и* мѝцке, *īилíч'и* íди'у, тѣ *īилíч'и* пот квáч'ку, мóје *īрашч'íч'и*, *имíч'и* се дáвају, *имíч'и* да се не заборáву, па се нóсу *бремíч'и*, не мѣтна ка да смо *бремíч'и*, ч'обанч'íч'и што бíл'е.

2.2.2.6. Сусрет различитих прозодијских типова именица с. р. с проширењем основе, уз присуство новог парадигматског акцента, учинио је да у зависним падежима јд. ових именица акценат није стабилисан, пошто се у истим скупинама и истим лексемама факултативно среће акценат на пенултими односно коренском слогу.

а) Остáло му *о[г]* *деīéíѝа*, дáр од *деīéíѝа*, мúшкому *деīéíѝу*, вóму *деīéíѝу*, трí *деīéíѝа*, пѣт *биволч'éѝа*, *коњч'éѝу*, двá *коњч'éѝа*, двá *њíвфч'éѝа*, по двá *близнѣѝа*, двá *īарч'éѝа*, квáч'ка *īилéѝу*, *īшелéѝу* нáшему, мáломе *јáíњéѝу*, да дáдемо *јáíњéѝу*, *īилéѝу*, *јáреѝу* да дáм, мѣсо *о[г]* твóга *īшелéѝа*.

б) Глáва од *јáíњéѝа*, јéмо и *о[г]* *īшéléѝа*, од *јáреѝа*, и *јáреѝу*, овóме *īилéѝу* мѝцкому, зáшто *јúнеѝу*, узéле му *дивóјч'éѝу*, вóме *дивóјч'éѝу*, *кúч'éѝу*, *унúч'éѝу*, *свíнч'éѝу*, ч'úрч'éѝу, *сéлѝу*, *брдеѝу*, ч'éлѝу, *īрлѝу*.

2.2.2.7. а) Дмн. им. *īовéдо* – *īовéдама*, потврђен је само са овим местом акцента:

Којéма *īовéдама*, овáквема *īовéдама*, да онѣсе *īовéдама*, и нáшема *īовéдама*.

б) Именице са суплетивном мн. на *-ич'и* имају парадигматски акценат према Нмн., с напоменом да су чешћи примери са акцентом који прати место акцента на Нмн. типа *јарíч'и*:

Гúска *īушч'íч'ама*, *дивóјч'íч'ама* да úзу, *зајч'íч'ама* купúс, овѣма *јарíч'ама*, *куч'íч'ама* мѝцкема, пó голѣмема *īилíч'ама*, мóѣма *īрашч'íч'ама*, ч'обанч'íч'ама смо носíле;

јáрич'ама нáшема, да однѣсем *кúч'ич'ама*.

Именице на -а

2.2.3. Померање акцента са отворене ултимае доследно је остварено у гатњанском говору, како је и иначе у говорима Метохијске и Косовске котлине.

Вóда, в́рба, л́ава, ї́ора, жéна, сéсїра, дүша, óйца, ї́рава, зé-мља, ма́ла, ма́ја се правила от сїриште; *ведрїна, вруч 'їна*, имало *їорч 'їна*, голéма *дубїна, добрóїа, лейóїа, руїóба*.

Близина сиринићког говора са пенултимским ритамским акцентом и контакти Гатњана са Сиринићанима, без већих су последица по прозодијски систем ових именица.

2.2.3.1. Са унутрашњих слогова акценат се најчешће не помера.

Верїдба, ведрїца, верїїа, веч 'ера, їрабу́ља, дружїна, женїдба, камара, кашїка, оклаїїја, коби́ла, коко́шка, коїрїва, кошу́ља, кудé-ља, молиїва, недéља, їоїáч 'а, їосїїка за жáр, *їосїéља, їейсїја, ч 'ускїја, воденїца, удовїца, живоїїїња; бач 'евина, їрм.љавина*.

Остале примере види у даљем тексту.

2.2.3.2. У вишесложним именицама са акцентом на иницијалном слогу, старије место акцента опстаје у:

Гóдина, тў їóдину, пóсле ч'етири *їóдине, їóдине* имáше, *јáбука*, смо имáле *јáбуке* рáзне, *јáїода, кóзина, кóмина*, носїле *Кóсофке*, їма *кóч 'ина*, имáло *кóч 'ине*, свїње у *кóч 'ине*; Имáла и нéка *маїїи-ч 'ина*. Плáви цвёт. *Маїїич 'ина* га вика́ле. Она гу пéва ч'éле: „Јá сам ти *маїїич 'ина*, јá сам ти ма́јка“; *мáч 'ија, їáуїїина* на свé стране, не мóже *оїї їáуїїине*, нáше *рóдбина, свóјбина* да помóгне, вáше *свóј-шїїина*, твóје *свóјшїїина, сүдбина, сүруїїка*, кэд одбї́е *сүруїїку, тў сүруїїку, уїїрина*.

Акценат у овим именицама очуван је и у говору других места Косовске котлине (према мом материјалу), затим у кумановском говору (Видоески 1962: 100).

2.2.3.3. Именице на *-ија, -лија* имају претежно акценат на пенултими. У мањем броју примера акценат се везује за финални слог творбене основе, испред форманта *-ија*.

Умрја и *ац 'ија, делија* је Милáн, ка да је *делија*, нáш *кониїа, кон-шїїа* да їма, тї си *ловц 'ија, оклаїїа, сáс оклаїїу, бач 'ија, вересїја, їоїадија, Призренлија*, да кáже *судїја, їейсїу* на глáву;

имназија, орјанизаџиџа, Призрѣнлиџа, Аусџирџлиџа, рејрезенџиџа.

2.2.3.4. Један број тросложних и четворосложних именица на *-иџа* чува старије место акцента на иницијалном слогу²⁷:

Брдо *Бџниџа*, и за *Брѣзовиџу*, *вѣјалиџа*, *вѣјалиџе* смо ги звџале, *вѣрвериџа*, од јѣне *вѣрвериџе*, *вџсмѣниџа*, *вѣшџиџа*, *врџиџиџе*, мѣсто *Грџлиџа*, *Дџдолиџе*, *јџловиџе* ги одвџбимо, *јџребиџа*, оvdѣна *куџавиџа*, и *лџсџавиџа*, у црџку *Лѣџиџиџу*, од *Лѣџиџиџе*, му отѣкле *мџшниџе*, у њигове *мџшниџе*, *нџдниџа*, *без нџдниџе*, смо ги виџџале *нџџиџе*, *нџџиџе* се заџубиџше, нџше *нџџиџе*, *слџмариџа*, на *слџмариџе*, ка *сѣџалиџа*, *сџкниџа* се звџала, смо га звџале *кџрлиџа*, тџ се тџч'ѣ са *кџрлиџу*, *кџиџа*, па прџви *кџиџе*.

Мушџа и женсџа лична имена имаџу акценат на иницијалном слогу:

Дџбриџа, *Јџвиџа*, *Јџвиџе* нџшему дѣда; *Вѣриџа*, *Јѣлиџа*, *Јџубиџа*, *Мџлиџа*, *Рџдиџа*, *Сџџаниџа*.

Забележени су и ретки примери коџи сведоче да је продор пенултимског акцента уз неке од ових именица започет: *Дрџиџа*, *Милџиџа*, *вешџиџа*, па смо звџале *Баниџа*, *н'џва Грл'џиџа*.

2.2.3.5. Веџи број именица на *-иџа* има акценат на пенултими. Најчешџе то су имениџе коџе чуваџу неџадашње место акцента:

Прво бџла *бџч'џиџа*, *брџиџаниџа* старѣџа, *вѣдрџиџа* што се мџзлџо, дрвѣна *вѣдрџиџа*, стџвиш *вѣдрџиџу*, врџшка *водѣниџа*, *Водџиџе* смо га звџале мџ, на *Водџиџе*, овѣ *двоџиџа*, *џроџиџа* војниџи, *џешџориџа*, бџла *домџч'џиџа* (и *домџч'џиџа*), дрвѣне *ложџиџе*, *сџс ложџиџу* дрвѣну, *дрвџиџа*, *каџџаниџа* од зѣмн'ѣ, *каџџѣниџа* питџи'ѣ, *Курџкул'џиџа*, да цџџниш *маџџариџу* под рѣп, бџш си *џиџјаниџа*, голѣм *џиџјаниџа* бџџа, *џроџиџалиџа*, стџгне *џч'ѣниџа*, *оџи џч'ѣниџе*, *џч'ѣниџа* белџџа, *џч'ѣниџа* рапсџџџа, *црвѣниџа* тџ бџло.

2.2.3.6. У делу садашњих именица на *-иџа* с акцентом на антепенултими чува се старије место акцента, у неким имениџама је дошло до парадигматског померања угледањем на акценат мотивне речи.

²⁷ Интересантну сличност са судбином места акцента им. на *-иџа*, са присуством више прозодијских типова условљених деловањем различитих прозодијских модела, показује кумановски говор (Видоески 1962: 102–103).

а) Остало је старо место акцента у:

Ваља̀вица (уп. Букумирић 2012: 66), *Заду̀шница*, *муч'еницу*, и *муч'еницу* напра̀ве, *нерабо̀йница*²⁸, *јело се и ойсѐницу*, да *јем ойсѐницу*, *йара̀вицу*, та *йара̀вица*, *йија̀ница*, да се покори *йија̀нице*, *йро-йа̀лица*, *расо̀лница*, *све расо̀лницу*, *сийа̀нице*, у *ту ч'уиу̀рицу*, *бела и'ијѐрица* („плућа“), *брада̀вица*, *мара̀мица*, *йоро̀дица*.

б) Некадашњи акценат померен је наслањањем на акценат мотивне речи:

Брайа̀ница (: *брайа̀нац*), *мојзи брайа̀нице* *за̀ва*, *домач'ица* (: *домач'ин*; и *домач'ица*), *то што домач'ица*, *коломбо̀йница* (: *коломбо̀ч'*), *сас коломбо̀йницу*, *беше коломбо̀йн'ица*; *сайу̀ница* (: *сайу̀н*), *сйарѐковица* (: *сйарѐко*), *Поља̀киња* (: *Поља̀к*), *Францу̀скиња* (: *Францу̀з*), *шња̀джерка* (: *шња̀джер*), *дебел'ина* (: *дебел'*).

Сусрет различитих мотивација акцента доводи и до двојних акценатских форми. У примеру – а како било *без ваља̀вице*, очувано је старије место акцента. Иста именица, међутим, потврђена је и са акцентованим иницијалним слогом (Не мо̀гло *без ва̀лавице*), што је нивелација према акценту глагола *ва̀лам*.

в) У им. *муч'еница* акценат је на финалном слогу основе трпног придева. Речници говора призренско-тимочке зоне потврђују акценат на иницијалном слогу (Динић 2008: 427, Живковић 1987: 87), али и на пенултими (Златановић 1998: 241). За разлику од говора у другим деловима призренско-тимочке дијалектске зоне, у којима се именица наслања на трпни придев без јотовања (*муѝеница*), у јужнометохијско-јужнокосовско-северношарпланинском ареалу у именици се налази трпни придев са оствареним јотовањем: *муч'еницу* донесе, *муч'еницу* ма̀ма напра̀ве.

2.2.3.7. Вишесложне именице на *-а*, изведене или неизведене, најчешће имају акценат на пенултими. У највећем делу очувано је старије место акцента:

Има *йавра̀нка*, *диво̀јка*, *диво̀јка* *искач'а*, без *диво̀јке* *сва̀дба*, *ба̀ба* *Грозда̀нка*, *прва домач'инка*, *јаѝњилка*, *колиа̀јка* („бундева“), *кужса̀љака*, *љуѝи́ка*, *живе љуѝи́ке*, *прва маѝи́ка*, *йиса̀љка*, *йиса̀нка*, *јена*

²⁸ Уп. именицу с акцентом на овом месту у Жугић 2005: 230.

йолицја́жа; За́ву – те́ јоріо́ванке, те́ се́ко, те́ йелива́нке, йу́йи́рка, и са-вѣ́лка, слезѣ́нка, сѣ́ружа́лка, Томи́нка се зва́ла; до́ц'е маши́на, йла-ни́на, вруч'и́на кад је, ірби́на („леђа“); и кудѣ́ља, меша́ља што би́ла, гу се йскрши *црйул'а*; н'йве *Крива́ч'е*, *йоіа́ч'а*, *іумења́ч'а*; *іреби́а* ми ^{іе}, свѣ́да *лейо́йша*; купува́ла ми *јеі́рва*, мо́ја *свекрва́*; њо́јна *свекрва́*; *вері́а*, *веч'ѣра*, *врйі́ена*, *држ́ава* не пи́та, *држ́ава* ни дава́ла, *заду́ва* („астма“), *кама́ра*, *коби́ла*, јо́ш би́ла *колеки́йва*, *коли́йша*, *коли́ба*, *ливáда*, до́ша *младожéња*, *наока́ле* („наочаре“), држ́авна *рабо́йша*, вр́шим *рабо́йше*, ч'акі́йре.

2.2.3.8. У делу примера потврђен је акценат на антепенултими, што може бити старије место акцента:

*Бач'ѣвина*²⁹, ка *бач'ѣвина* та́мо, ту́ би́ла и *бач'ѣвина*, имáло *бачѣвина*, *бо́ч'ѣвина* напра́љена; *йиљѣвина*³⁰.

2.2.3.9. Вишесложна мушка лична имена на -а имају различито мотивисан акценат. У примерима типа *Добри́ца* акценат је мотивисан према двосложним мушким личним именима / хипокористцима, ређи тип *Добри́ца* прилагођава се бројним именицама на -ица са акцентом на пенултими, имена типа *Миливо́ја* прате акценат мушких личних имена на сугласник (в. т. 2.2.1.2), имена *Димі́йрија* (: *Димі́йар* / *Мі́йар*), *Алекса́ндра* (: *Алекса́ндар*):

Андре́а, *Добри́ца* / *Добри́ца*, *Йлија* / *Или́ја*, *Јови́ца* / *Јови́ца*, *Но́вица* / *Нови́ца*, *Но́вица* Та́нетов, *Небо́јша*, *Слави́ша*, *Сѣ́аниша*, *Сини́ша*, *Нико́ла*; *Блаіо́ја*, на́ш *Миливо́ја*, кум-*Мило́ја*, *Ради́воја*, *Радо́ја*, *Сѣ́аноја*, *Димі́йрија*, *Алекса́ндра* га имéло.

Акценат женских вишесложних личних имена формира се на исти начин као акценат мушких имена: *Божидáрка* према *Божидáр*, *Божидáрка* према мушким именима типа *Димі́йрија*:

Божидáрка / *Божидáрка*, *Буди́мка*, *Вели́ка*, *Деса́нка*, *Заіо́рка*, *Љуби́нка*, *Мали́нка*, *Мо́мирка*, *Слободáнка*, *Сѣ́анисла́вка*, *Сѣ́ојáнка*.

2.2.3.10. Акценат имена насеља, држава на -а, како је са оваквим именицама и осталих деклинационих типова (в. т. 2.2.19), показује тенденцију везивања за иницијални слог, тако да није јасно да ли је у неким од ових примера очувано старије место акцента, или је у питању деловање нове законитости:

²⁹ Акценат на истом месту и у Букумирић 2012: 34.

³⁰ Акценат на истом месту и у Букумирић 2012: 423.

Плешина, Пришћина, Срби о⁹ Ц'аковице, Немач'ка, Русија, Италија, Француска, Немачка, ои Француске доц'е, била од Неродимље, и до Косов^фске Мишровице, преко Пришћине у Гилане, поред Неродимке, врбе иовише Неродимље (: Неродимља, Нјд.), све око Пришћине, ис Крвацке избегл'е, Русија, у Омберику, Амберика, доша од Омберице, Словенија / Словенија, Србија, до Ц'аковице.

2.2.3.11. Им. *иэмнина* има претежно акценат на пенултими, настао повлачењем са отворене ултима (се вратија по *иэмнине*, немó по *иэмнине*). Нивелацијом према *иэмно*, акценат се факултативно помера на иницијални слог (у *иэмнину*).

У им. *сироиин'а* старије место акцената добро опстаје, али су бележени и примери са нивелацијом акцената према мотивном придеву (*сироиинџа : сирои*).

У им. *иаушина*, насталој спојем двеју именица – *иаучина* и *иавиш*, поред акцената на иницијалном слогу, потврђено је и *иаушина*, са померањем акцената према крају под утицајем акцената именица на *-ина*.

Поред *боиње*, среће се и *боиње* (: *бои*).

У им. *јовина* (у *јовину* фарбале), акценат се помера на иницијални слог под утицајем акцената мотивне именице *јова*.

У *и'анарка* акценат на иницијалном слогу потврђен је и у другим говорима (Букумирић 2012: 684).

Им. *маши* (од *машере*, да дам *машере*, да удри по мјози *машере*; ваше *машере*, *машерама*) у јд. има акценат на слогу основе, у мн. на слогу основе са проширењем.

2.2.3.12. Акценат зависних падежа вишесложних им. на *-а* у јд. парадигматски је уједначен са Нјд.

Ои ч'енице, ои своје државе, ои јешрве, ои кудеље, од ракије лјуте, *од требише, ои Србије*, крс *ои ич'енице, од макаре* основу, мј ч'е се утџпамо *од иранке, од мицкиње* да рабóтам, тó било *ои сираоше, о[г] досаде, ои ирашине*, ч'џрга *од јене каљенице*, лако се узима *ои сироиин'е*, купи га *ои Призренлије; ои фамилије, ои иаравице*, да доц'е *иред Задушнице*, скинуле *кабаницу, у иредавницу, за деч'урлију, иша ио лаиавице*, долазија *од Македоније, ои Сиринич'ке жује, од Аустиралије*, и тај неки *од реирезенијаџије, до бачевине; право код Љубице, краве јаловице, ои суруйке, у вававицу.*

В. и примере у т. 5.4.2–5.4.7.

2.2.3.13. а) Им. дефлексионог *-а* обрасца у Дмн. знају за различите прозодијске типове у оквиру истих категорија, тако да се због факултативности не може говорити о стабилизацији акцента. Исто је и у м. р.

Среће се акценат на пенултими, најчешће код двосложних именица у Нјд.: *женáма, ои́цама, мо́јема сесѝра́ма, мо́јема ч'ерка́ма, кума́ма, женáма, рече женáма, оволи́квема женáма, голéмема крави́ма, кози́ма, да́де женíма, показаше сесѝри́ма.*

Некада је акценат семантички мотивисан местом у Нјд.:

Зар и *јеѝрвама, сѝри́нама, ку́мама, ме́ч'кама, на́шема снáшма, о́ицима* се дава́ло, одне́ла *кра́вема, и коби́лема, да́де ко́зема, на́шема ѝáзгами;*

њего́вема *браѝániцама, ѝоѝади́кама* да цу́не ру́ку, *учиѝи́ељкама* смо носíле, *вешѝи́цама, да́р сесѝри́ч'нама, биволи́цама сéно.*

б) У Дмн. им. *де́ца, бра́ч'а* акценат је најчешће на наставку:

Да ка́жеш *деца́ма, да́ј ги деца́ма, деца́ми да́доше, брач'áма, брач'íма, брач'áми;* ко́јема *де́цама.*

в) Збирне бројне именице на *-ица* и *-ина* знају за изразиту стабилизацију наставка на пенултими:

Обадво́ицама по па́ру, *ѝрои́цама* на́шема, те́ма *деветѝори́цама; ѝеѝнесѝори́цама; десетѝи́нама* женáма, и *ѝеѝинаесѝи́нама; дваесѝи́нама.*

г) Као последица морфосинтаксичке нестабилности збирних именица по унутрашњем значењу (в. т. 5.5.5), у Д ових именица срећу се различити прозодијски типови:

Мо́јема *сво́јиѝи́нама, на́шема сѝи́окама;* мо́јема *родби́нама;* и *својби́нама, српскема сирѝи́њама, сѝи́окама* да се спре́ми, *родби́нама* да да́ш.

АКЦЕНАТ ПРИДЕВСКИХ РЕЧИ

Акценаѝи ѝридева

2.3. Акценат придевских речи гатњанског говора изразито је парадигматичан. Формира се према акценту придева м. р.

Сви једносложни придеви имају акценат на коренском слогу.

У формирању акцента изведених придева делују оба типа парадигматског акцента. Доминација граматичко-парадигматског или семантичко-парадигматског акцента условљена је значењем придева. Описни и њима сродни придеви имају претежно акценат на суфиксу, присвојни придеви претежно акценат мотивне именице.

Општа прозодијска ситуација акцента придева гатњанског говора показује знатну сродност са оном у севернијем делу јужне Метохије (Младеновић 2000б: 359–364), затим са стањем у кумановском говору (Видоески 1962: 109–112). Према грађи којом располажем, акценат придевских речи призренско-јужноморавских говора Косовске котлине и Горње Мораве умногоме је подударан са оним у гатњанском говору. О снази парадигматског принципа придевских речи сведочи и чињеница да се придевске речи опиру стабилизацији пенултимског акцента и у јужнометохијским говорима у којима су именице знатно захваћене пенултимском акцентуацијом (Младеновић 2000б: 364–367, Реметић 1996: 347–348, 477–478, 488–496).

2.3.1. Описни и њима сродни придеви

2.3.1.1. У мањем броју придева потврђено је старије место акцента придева на иницијалном слогу, а да придев нема непостојани вокал на крају:

Кисело млéко, кэд је *кисел* (али и *кисéло*, *кисéја*), крушке нéке *йóлошке*, туру га у *сéраву*³¹ вúну, то *је сéрава* вúна, у *сéраву* вúну, се викáла ка *рундава* вуна, од *рундаве* вуне.

2.3.1.2. Како је и у акценту именица, лексика новијег порекла маркира се померањем акцента ка иницијалном слогу, независно од структуре придева:

Бија *вéлики* снéк^г (: голéм), има *вéлике* спóменице, *нај вéлика* свáдба, *йáмейна* жéна (: мýдра), мајка *је бóлесна* (: бóлна), кэт сэм *йшврдóлава* (: инац'и́ка), па смо *ра́досни* (: ра́де), овако *óбич'ну* пítу (нова реч), *јéфийин* је, *врéдан* бéше (: рабóтан), нáрод и *йó йийиом* (: по дóбар).

2.3.1.3. Наслањањем на акцентовану ултиму већег броја именица на -ø, изведени описни и њима сродни придеви м. р. имају најчешће

³¹ Придев с истим местом акцента и у Букумирић 2012: 554. Исто и у подримском говору (према мом материјалу).

акценат на ултими, независно од некадашњег места акцента. У овој категорији семантичка мотивација места акцента није од већег значаја, иако је значењска веза између мотивисане и мотивне речи прозирна. Очигледно је да је овде дошло до приближавања места акцента именица м. р. на -*ø* и придева м. р.:

а) *Каља́в* („блатња́в“), на *каља́в* ка́мењ, ка да је *зејџиња́в*, син му *мрсоља́в*, на *крва́в* дѐн, па бија *краси́ав*, ч' *ам'ав* да бине, га вика́ле *зејџиња́во*, ни'е ба́ш толи́ко *арџ'ав*, *арџ'ав* му бе́ше си́н, *арџ'ав* сас њи́, *рџ'аво*.

Потврђено је и евентуално чување старијег места акцента у:

Грбав, *џушава* же́на, дрѐн је *нај жи́лав*, ч' *аџ'ав* ле́ба, бија и он ч' *џлав*, *знојав*.

б) Слично је стање и у придевима изведеним суфиксом -*ив*, -*љив*:

Земњи́в, у *земњи́ву* ч' *ини́ју*, и понесе онó *земњи́во*, *земн'и́ве*, у *земњи́ву*, *црљи́в* боста́н, от *црљи́в* патлиц'а́н, *црљи́ва* ја́бука, све му је *црљи́во*, *мемљи́в* му је ста́н, *милоси́ив* ч' *овѐк*, *милоси́иво* де́те, бе́ше *болешљи́в*, *џлач'љи́в*, *џлач'л'и́во* де́те, *лажљи́в*, *лажљи́ва* би́ла.

Знатно су ређи примери у којима се акценат придева поклапа са местом акцента именице: *џлач'љив*, *свадљив*, *свадљиве* јетр́ве, мло́го је *жалоси́ив*, *мрсољив* си́н ти је (: *мрсољ*).

в) Придеви на -*ен*, са јасним или затамњеним односом мотивне и мотивисане речи, најчешће имају акценат на ултими:

Црвѐн ка́мењ, *црвѐн* ко́нац да има, *црвѐн* ко́нац на пр́с, бија *црвѐн*, *црвѐне* вр́бе, дѐн бија *сиџуѐн*; *Зелѐн* ко́њ нема́ја. Има́ја *шарѐн*; *црвѐн* је, *зелѐн*, *црвѐн* патлиц'а́н, *црвѐно* ја́јце, јо́ш бија *зелѐн*, *зелѐн* коломóч', бе́ше *сиџуѐн*, мо́гу и *сиџуѐну*, *шарѐн* ка ч' *ели́м*, *шарѐно* ју́не, *румѐн* ка ја́бука.

Слично се понашају и придеви градивног значења изведени овим суфиксом (в. т. 2.3.4).

Придеви на -*ен*, чија је веза са трпним придевом очигледна, скоро по правилу имају акценат трпног придева, који се с високом доследношћу наслања на акценат презента:

Тако́ би́ла *разма́зена*, *зајро́сену* дево́јку, *зајра́гене* њи́ве, *џре́ра́гене* лива́де, од *но́сене* фанѐле, *вра́иџена* диво́јка, *изи́зено* се́но, *ро́дену* дете́ту, од *разљу́иџене* же́не, на *џоко́сену* тра́ву, *наки́иџен* обóр, *наџа́иџен* ота́ц, *наџра́вен* кре́вет, *оси́аџене* де́ца, сас *окрва́вене* ру́ке, зар *раси́аџену* же́ну, *наџу́иџена* же́на, *вџпар* *неоши́ро́ен*;

куи́ена раки́ја, накии́ен младоже́ња, пр́во њи́гов бра́т роу́'ен.

г) Малобројни придеви на *-аӣ* имају акценат на ултими:
 Гу купи́а бои́аӣ Ру́с, бои́аӣ је, рои́аӣ, рои́аӣа кра́ва.

д) Придеви изведени суфиксом *-кас(т)* скоро по правилу имају акценат на ултими:

Пеи́ељас, црнќас, зеленка́с, ма́ло ка *зеленка́с*, ка *црвенка́с*, *црвенка́с* ка́мен', *црвенка́сџо* ја́јце, *модрика́сџа* фане́ла, ка да бе́ше *белика́с*, ова́ј [ј]е *водњика́с*, *водњика́сџа* кру́шка;
 би́ја *црвѣнка́с*, *зелѣнка́с*, и *црвѣнка́с* ко́нац, *бе́лкас* ка́мењ.

ђ) Придеви на *-ок* – *дибо́к* ви́р, *дибо́ко* ме́сто, *широ́к* пу́т има до се́ло, потврђени су само с акценатом на ултими.

2.3.2. Присвојни придеви

2.3.2.1. Препознатљива веза између мотивне именице и присвојног придева чини да се акценат присвојног придева најчешће нађе на слогу на коме је и у именици.

Отворена ултима придева изведених на *-ски* чини да се акценат никада не јавља на суфиксу.

а) Придеви од именице м. р. на *-џ*:

Панталóне *Милáнове* (: *Милáн*), *Пеи́рова* (: *Пеи́р*), би́ла куч'а *Шабáноа*, *Урошова* Дáница, *Милосáвово* дéте (: *Милосáв*), *Слађáнове* ко́ла, *Среи́енов*, *Сџанисáвов* што би́ја, *Сџаноми́рова* ч'ени́ца, *Слободáнов* сџн, и та́ј *Свеи́озáров*, *Пеи́ров*, *Трајáнов*;
војни́ков, *џољáково* богáство, *домач'и́нова*, ч'овéков, уну́ков, *џомнáров* реч' не ва́ља, на ко́жу *вúкову*, *ку́мово* дéте, *браи́шово* дéте.

б) Придеви од именица на *-а*:

На́да *Јускина* (: *Јуска*), *Сáӣин* сџн, куч'а *Дáнкина*, *Љуи́кин* уну́к, би́ло и *Мусин*, *Пе́рина* же́на, *Слáвин* коњ, сџн *Бóжсин*; *Сџáниџин* сџн по́гину, ни́ би́ло *од Ми́лиџине* куч'е, *Ми́лиџине* дéца, у *Рáдиџину*, од *Рáдиџине* дéцу, у *Дрáиџину* куч'у, *Дóбриџин*, *Јóвиџин*, *Дóбриџина* же́на, *Пе́рина* же́на, *Злáӣкину* ч'ерку, у *Дими́џри́ину* куч'у, *Сџанóине* бра́ч'а, до н'и́ве *Никóл'ине*, има́м *Никóлину*;

Урош му би́ја *ӣаӣин* у́јко, *ма́мино*, *ӣаӣино*, *сџсџрин*, у *сџсџрину* куч'у, *ма́јкин*, *зáвин* отáц, *јеи́џвин* бра́т, *свекр́вин* обич'áј,

адѣт *свекрѣвин*, *вѣрверицина* рупа, *вѣшѣицине* кóсе, *кѣвавицино* и *ласѣавицино* гнѣздо, *домач'ицино* бѣло да свари, *мешáлино* бѣло да замеси, о[д] длáке *кóзине*, *крáвино*, от *кобилино* млéко, *лисицино* мѣсто, од *лисицине* рупе, кут *Пáшине* воденице, *мáмину* мáјку, *йáйшину*, бѣле *мáмине*, нѣке *бáбине*, тѣ *мáмине* ўјке, на *дѣдино*.

Придеви у топонимима у чијој су основи непозната имена потврђени су са пенултимским акцентом: њиве *Ц'евзине* смо ги звáле. Па јѣне *Грцине* смо ги звáле, и *Шаварина*.

в) Придеви од именица на -о, -и, -е:

И *Мáрков* двóр, *Јáнков*, *Рáдешов* брóј, *Милешов* сѣн, брáт *Тáнешов*^ф, *Тáнешова* мáјка, *Тáнешов* брáт Драгутѣн, *Цáнѣове* ливáде (: *Цáнѣо*), *Фáнѣове* ливáде (топ.).

Именице с. р. с проширењем основе присвојне придеве граде од проширене основе. С обзиром на то да је акценат зависних падежа ових именица нестабилан, да се јавља на слогу Нјд., али и на слогу зависних падежа (в. т. 2.2.2.4–2.2.2.6), и акценат придева прати ову нестабилност.

И *јáрешов*, *йилешово* мѣсто, *јунешов* оглáв, и *шѣлешов*, *кѣч'ешова* кѣч'а, *йараунѣч'ешова* стрѣч'а, *унѣч'ешов* рáдос, *унѣч'ешово* тѣше, *свинч'ешов*^ф, *ч'урч'ешово*, *дивóјч'ешов* отáц, *дивóјч'ешова* мáти; *йилешов*, *шѣлешов*, и *дешешов*, глáва *јáнѣешова*.

Види и примере у т. 7.4.1.

2.3.3. Придеви временског значења прате акценат мотивног прилога:

Сáѣашањ дáн, *сáѣашањ* сóли, *дáнѣшањ* свѣт, и *ноч'áшањ*; на *дáнáшњи* дáн, *ноч'áшњи* сн'ѣк^г, у *зимóшњи* дáн.

2.3.4. Градивни придеви

Градивни придеви имају акценат на слогу мотивне именице, али и на суфиксу. Број потврда показује да је и у овој скуппини придева акценат везан за финални слог основе снажнији него акценат мотивисан местом акцента именице:

А да је *дрвѣн*, нѣ *дрвѣне*, и овó *дрвѣно*, *дрвѣна* ложѣца, *дрвѣне* налуње, и овó *дрвѣно*, бија *бакрѣн*, онѣ *бакрѣне*, *вунѣно*, *срмѣно*, ка оволико *срмѣно* позáди, у *земњѣву* ч'ини'у, јóш йма тѣ *земн'йве*, и понѣсе онó *земњѣво*;

греново дрво, баїреново дрво, с ове стране дубово расло, клашњено теше, оборње врата, на свилено сито, железан плук^г, земњан зид^г, земњена каљеница.

2.3.5. Придеви с непостојаним -а

Придеви м. р. са непостојаним вокалом у Нјд. имају акценат на пенултими, независно од некадашњег места акцента, како је и у именичкој парадигми³². Овакав избор места акцента омогућава да се успостави парадигматски акценат после генералног повлачења акцента са отворене ултимае:

Тај соли бија *сиџан*, ѿо *миран*, мучан живот, *јаган* ч'овек; *јорак*, *слаџак* мед^г, *јрџак* зељаник, сѣ *ѿолицак* бија, бија *краџак*, и *миџак*, *миџак* син, *ѿежак* је, бија *жедан*, *јразан* крѣвет, *сиџан*, *лладан*, *јрозан*, муч'ан, *добар* ка наш, *добар* беч'ар, *осџар* нож^м, тата *осџар* бија.

Акценат се везује за исти слог у облицима из којих испада непостојани вокал:

Кад била *миџка*, *миџка* остала, *дујач*'ка слама, паша *добра*; не знам, *јагна*;

била *накарадна*, *мирна* нека-жена, от *коломбоч*'но брашн'о.

2.3.6. Компаратив и суперлатив

а) Малобројни придеви са очуваном синтетичком компарацијом сачували су старије место акцента у облицима компаратива:

Унук *сџарѣ*, *сџарѣ* дѣвер, мој брат *сџарѣ*, зашто *сџарѣ*, а тај *сџарѣ*, нај *сџарѣ* син, братаница *сџарѣа*, нај *сџарѣа* – драга-зава, *сџарѣа* ч'ерка, за *сџарѣу* сестру, ове *сџарѣе* кумови, а овај *млаџ*'ѣ после, *јрвѣј* што бија гу син, гу се удаде *јрвѣа* ч'ерка.

б) Речце за компарацију нису интонационо срасле са основним придевом, прилогом, именицом, предлогом, тако да су увек акцентовани и речца и основна реч:

Твоја изба је *ѿо ѿолема*, *ѿо слаџко*, *ѿо миџак* од нас, *ѿо слаџак*, кад је *ѿо долеко*, иди *ѿо дубоко*, нај *лошо*, *ѿо доџна*, *ѿо јуслар* од нега нема, *ѿо смо се радувале*, *ѿо нај Шѿрџце* имало онѣ ваљавице; ми смо нај *до реке*, нај *сџар*, нај на *леѿо* место, нај *добро* је.

Примере в. и у т. 8.1.

³² Уп. са истом ситуацијом у подримском говору (Младеновић 2000б: 363).

Акцента̄ӣ заменица

2.4. Акценат личне заменице Зл. померен је са ултима, чиме се избегава хомонимија са показном заменицом. Овакав однос личне заменице и показне заменице обележје је већег ареала око гатњанског говора.

Примере в. у т. 6.1.1.1, 6.1.2.

2.4.1. Придевске заменице

2.4.1.1. Показне заменице чувају старије место акцента, независно од тога да ли је у питању отворена или затворена ултима (в. т. 6.9):

Ова́ј брата̀нац, *ва́ј* Ма̀рко, *ова́ј* што се оно̀ди, и *и́ај*, *о́нај* л'е́ба; *ова́* го̀дина, и *о́на* ма́ч'ка, а *о́нај* же́на; *ово́* оде́ло, *ово́* де́те, има *оно́*.

2.4.1.2. Место акцента демонстративних присвојних заменица мотивисано је местом акцента Дјд. демонстративних заменица (в. т. 6.4.1 њ):

Ове́јзин си́н, ка *и́ејзин*, *о́нејзин* де́вер; *ове́јзина* ч'е́рка, *и́ејзина* кра́ва; *ове́јзино* ја́ре, *и́ејзино* ку́ч'е.

2.4.1.3. У Нјд. заменица за каквоћу и заменица за количину акценат је факултативно на отвореној ултими³³. Факултативно присуство акцента на затвореној и отвореној ултими може се довести у везу са творбеном затвореношћу ове категорије речи, са недостатком препознатљиве везе између мотивне и мотивисане речи, затим са присуством акцентоване отворене ултима прилога, али и широко заступљеном акцентованом ултимом именица и придева Нјд. м. р.

а) Нјд. м. р.:

Ова́кав буда̀ла, *ова́кав* зулу́м, *ва́кав* терзи́ја, да би́дне *ова́ква*, *ова́ква* годи́на, се́стра *ова́ква*, *оволи́кав* ду́бⁿ, *и́оли́кав* зави́так, *и́оли́кав* пато́к, *воли́кав* трбу́, гра́ *коли́кав*, *коли́кав*^ф зија́н има́ло, *ка́каф* си́ ти́;

и́ака́в беч'а́р, нема́ло *онака́в*^ф, *кака́в* је ч'ове́к, *кака́в* коломо́ч', *оволика́в* пресо́лац, има́ *и́олика́в* воч'н'а́к, *волика́в* коломбо́ч', *колика́в* кру́шац па́де, *колика́в* жа́р.

³³ Уп. са оваквим акцентом у кумановском говору (Видоески 1962: 112).

б) У Нјд. ж. р. и с. р., затим у Нмн., доминира акценат на пенултими, али се јавља и акценат на ултими:

Кáква, овáква, ѿáква, она́ква, оволи́ква мýка, кол 'íква пч'ени́ца, кол 'íква колпáјка; кáкво је, воли́кво што бíло, н'íвч'е коли́кво.

Каквá ти је погáч'а, каквá тра́ва íма, кáква ти је н'íва, воли́квá крáста, коли́квá сóпра; коли́квó газáрч'е, каквó једéње, воли́квó др́во; каквé лéпе бíле, воли́квé што изрáсле, оваквé жéне, оваквá тра́ва, прóја оваквá, оваквá игрáнка, ѿаквá сéстра.

в) Факултативни облик заменице *каквáј*³⁴ по правилу има акценат на затвореној ултими. Присуство партикуле *-ј* вероватно је подстакнуто избегавањем отвореног слога у Нјд. ж. р., па је накнадно облик проширен и на Нјд. м. р., на шта је утицао затворени слог заменице.

Каквáј ти је сíн, каквáј ч'овéк, каквáј грóзан ч'овéк; каквáј ти бíла снáша; каквáј бíла, каквáј веч'éра.

2.4.2. Место акцента низа заменица подржано је местом акцента мотивне речи.

а) Неодређена заменица *деко́ј* потврђена је само с овим местом акцента (в. т. 6.2.3).

б) Заменица *шѿо́јогар* чешће се јавља с акцентом мотивне заменице, али и са акцентом на пенултими (*шѿо́јогар*, в. т. 6.3.2.2).

в) Присвојне заменице изведене из Дјд. ж. р. личне заменице 3. л.: *Њóјан* гу бíја брáт, *њóјзин* (в. т. 6.4.1 б).

г) У присвојној заменици *њѿи́ов / ње́и́ов* очувано је старије место акцента (в. т. 6.4.1 б).

2.4.3. Зависни облици заменица и придева

У облицима зависних падежа једнине придевско-заменичке промене стабилисан је парадигматски акценат према акценту основног облика:

³⁴ Уп. са продуктивношћу оваквих заменица у кумановском говору, са акцентом на затвореној ултими (Видоески 1962: 112). Исто место акцента у заменици јавља се и у горњоморавском говору (према мом материјалу).

појединачне парадигме, граматичко-парадигматски акценат показује знатну стабилност.

Заједничка граматичка основа најчешће стабилизује акценат на истом слогу различитих глаголских облика. Апсолутне доследности, међутим, нема. Тако презент, императив и трпни гл. придев имају акценат на финалном слогу општег глаголског дела³⁵.

2.6.1. Опште правило да се парадигматски акценат презента вежује за финални слог општег глаголског дела³⁶ (*ѿомѹз-е-м – ѿомѹзеш – ѿомѹзе – ѿомѹземо – ѿомѹзешѿе – ѿомѹзу / ѿомѹзију*) ремети се мањим бројем примера у којима претеже семантичко-парадигматски принцип³⁷, када се место акцента не помера на префикс, већ остаје на основном делу:

Да се *угám* (: *gám*), *угáш*, да *ѿрогám* и *тó*, *ч'е* ме *изгá*, *ч'е* те *ѿознá* (: *знá*), *ѿознáш*, не мóжеш да *ѿознáш*.

Овако акценатовани облици истих глагола јављају се како у козовским говорима (према мом материјалу) тако и у јужнометохијском подримском говору (Младеновић 2001б: 228–229).

2.6.2. Акценат императива прати акценат презента. О важности овог правила говори и акценатована ултима глагола типа *се рукуј* (: *се рукујем*), *сакрѹ* (: *сакрѹјем*)³⁸:

Огнѿси му, вѿди, свѿри, мрзи, ѹди, изѿори, сѿѿи, доѿовóри се бни, мѿл'и, вѿдиѿѿе, ч'ѹѿиѿѿе, ѹдиѿѿе, оч'ѹсѿиѿѿе и сѿдиѿѿе, изѿѿ'иѿѿе;

замоѿѹј и *тѿ*, па *се рукуј*, *се рукујѿе*, *размесѹј* пред зóре, нѿ га *задиркуј*, *замоѿѹјѿе* (в. т. 11.4), *ѿоѿи* још-јѿну, *сакрѹ* да ѿмаш.

2.6.3. Трпни глаголски придев:

Бѿло *заѿрáдено*, што су *ѿрáвене*, па *искóѿано*, *гáдено*, бѿла *заѿрóсена*, кошѹље *вѿзене*, крѹпно *самљѿѿо* (: мѿљем), кѹч'а бѿше *ѿроѿáгнуѿа* (: пропáднем), *ѿроснѹѿо* дóле (: прóснем).

³⁵ Детаљније о оваквом формирању акцента у јужнометохијским говорима в. у Младеновић 2001а. Исти принцип функционише и у говорима јужније од гатњанског (Видоески 1962: 114–115).

³⁶ Уп. са истим парадигматским акцентом у Младеновић 2001а: 231–232, Реметић 1994: 208, Реметић 1996: 349–350, 499–501.

³⁷ Примере в. у т. 10, 11.11.4

³⁸ Уп. са акцентом на ултими у глаголима овога типа у јужнометохијском подримском говору (Младеновић 2001а: 246).

У *угáша*, *џреугáша*, акценат може бити мотивисан акцентом презента *угám* (в. т. 2.6.1).

В. и примере у т. 1.9.1.

2.6.4. Акценат глаголског прилога садашњег условљен је типом форманта за његово грађење.

а) Глаголи с наставком *-ч'и* имају акценат који се парадигматски наслања на презент (*џрегеуч'и*, *џлџеуч'и* у *нóч'*, *џгеуч'и* *нóч'ом*, *мијеуч'и*, óпце *музеуч'и*), али и акценат на пенултими (*џлач'еуч'и*, *вуч'еуч'и*, *сеч'еуч'и*, *знајеуч'и*, *талу врзјеч'и*, *идеуч'и*) (в. т. 11.10.1).

б) Глаголи с формантом *-аучи* имају акценат на пенултими (*џлакауч'и*, *вукауч'и*, *секауч'и*).

Примере в. и у т. 11.10.

2.6.5. У радном глаголском придеву изразита стабилизација акцента на пенултими захватила је све глаголе, независно од морфолошке структуре (прости : сложени) и некадашњег прозодијског типа. Ретке потврде са акцентом типа *смо џравили* наслањају се на акценат презента.

Примере в. у т. 10, 16.

2.6.6. О акценту аориста в. т. 11.2.

2.6.7. Знатно морфолошко преобликовање имперфекта, са ширењем елемента */-ш-/* и наставка новог морфолошког типа продором аористног */-о/* (*имáшио / имáше, имáше, имáше; имáшиоше, имáшосџе, имáшоше; имагáшио*), затим присуство ређих облика типа *носé* и *знагá*, створили су у гатњанском говору више прозодијских типова³⁹. Парадигматско везивање акцента је упркос различитим морфолошким средствима препознатљиво – акценат се везује за пенултиму слога у 2/3. л. јд. (примере в. у т. 11.3.5–11.3.6).

Када у 1. л. јд. изостане продор наставка *-ше /-шо*, акценат остаје на отвореној ултими, пошто је његово место подржано факултативним облицима с новим наставком *-ше /-шо*:

³⁹ Више о сличном преобликовању прозодијских односа имперфекта у подримском и једним делом у призренском говору в. у Младеновић 2001а: 243–245.

Имага́, знага́, њека́, њикаја́, куџува́, зборé сву-но́ч', возé (в. и при-
мере у т. 11.3.3–11.3.4)⁴⁰.

Исто место акцента опстаје када 1. л. јд. има нови наставак (*имага́шо, ига́ше, знага́шо*).

Знага́смо и *ми́, имага́сџе* ли коња, а ове дру́ги не *знага́ше*, дру́-
ги не *знага́ше* да по́ју, *имага́ше* и та́мо не́ке љу́ди, *ваљага́ше* ми па́-
ре за куч'у.

Прилози

2.7. Одсуство потребе за парадигматским уједначавањем због непроменљивости повећава могућност опстанка наслеђеног акцен-
та на затвореној и отвореној ултими прилога. На значај односа про-
менљивости / непроменљивости и судбине акцента на ултими упу-
ћује и стање у неким прилозима говора јужне Метохије, у којима
се избегава акценат на ултими (уп. *одову́д, одону́д, оџсву́д, јуч'ер,*
јуџи́рос, оџо́ч', џамám, јодва́, коџ'а у призренском градском гово-
ру, Реметић 1996: 527–530).

2.7.1. Прилози за место имају акценат у зависности од типа ул-
тимае.

а) Неки прилози с отвореном ултимом по правилу немају акце-
нат на ултими:

Ова́мо, џа́мо, надо́ле, наџо́ре, око́ло, наоко́ло, нику́де, ниџе,
све́џе, коџку́де, не́џе, бли́зо, џу́џа, ода́кле.

Примере в. у т. 12.1.1.

б) Прилози са затвореном ултимом имају акценат на ултими:

Овде́к (и *овде́ка*), *одовде́к, овде́н* (и *овде́на*), *одову́д, оџу́д, одо-*
ну́д, оздо́л, одоздо́л, озџо́р, одозџо́р, наџре́д, однаџре́д (и *однаџре́д*).

Увек је: *наџраџ, наџвор*.

Примере в. у т. 12.1.1.

2.7.2. а) У прилозима за време *ни́кад, не́кад* (в. т. 12.2.1.1 б–в),
затим *у́век, сва́кад*ⁱⁱⁱ (в. т. 12.2.2) опстаје старије место акцента.

⁴⁰ Уп. са истим местом акцента у истим облицима имперфекта у јужној Ме-
тохији (призренски, подримски, ђаковачки говор) (Младеновић 2001а: 243–244).

б) Прилози с некадашњом заменицом *sъjъ јављају се са акцентом на ултими (*ганѝс*, *ноч'ѝс*) односно пенултими (*лѝѡос*, *зѝмус*, *сѝноч'*) (в. т. 12.2.3). Овакав однос представља већим делом чување старијег места акцента, са могућом нивелацијом *зѝмус* према *лѝѡос*⁴¹.

в) Прилози временског значења локативног порекла с отвореном ултимом по правилу чувају старије место акцента на пенултими (*зѝме*, *лѝѡе*, *јѡѡре*, *лѝни*, *ујѡѡро*) (в. т. 12.2.4).

г) И после морфолошког преосмишљавања, прилози за време инструменталног порекла *дѝњом*, *ноч'ом* сачували су старије место акцента.

Опстанак старијег места акцента у прилогу *јуч'ѝр*⁴², затим стабилизација затвореног слога у прилозима с партикулом *-р*, утицали су на померање акцента на ултиму у *ѡрекојуч'ѝр*. Различита места акцента у прилогу „увече“ сведоче о чувању старијег места у *ѡвеч'ѝр*, али и нивелацији према *јуч'ѝр* (*ѡвѝч'ѝр* / *ѡвеч'ѝр*).

У прилогу *одмѝ* очувано је старије место акцента и после промене типа ултима, настале испадањем финалног */-х/*. Овакво место акцента потврђено је у највећем делу метохијско-косовских говора, укључујући ту и говоре са високом стабилизацијом пенултимског акцента⁴³.

д) У сложеном прилогу „ваздан“ присутно је колебање изазвано затвореном ултимом, па се поред очуваног старијег места акцента (*вѝздан*), јављају и примери са акцентом на затвореној ултими (*вѝздѝн* ми долази тѡ, *вѝздѝн* се муч'ѡја) (в. т. 12.2.23).

ђ) Прилог турског порекла *доцкѝн* по правилу зна за акцентовану ултиму (в. т. 12.2.15).

⁴¹ У севернометохијским говорима ови прилози срећу се са двоструким акцентом (*ганѝс* / *дѝнас*, *зѝмус* / *зимѡс*, Букумирић 2012: 119, 188). У севернокосовском говору среће се само *ноѡѝс*, *ганѝс* (Елезовић 1911: 468). Акценат на ултими у *данѝс*, *нач'ѝс* и у призренском говору (Реметић 1996: 528, 529), кумановском говору (Видоески 1962: 115).

⁴² Уп. са *јуч'ѝр* у призренском говору (Реметић 1996: 351).

⁴³ Исто и у подримском, подгорском, сиринићком говору (према мом материјалу).

2.7.3. Акценат на отвореној ултими има количински прилог презет из турског језика *кои'á* (в. т. 12.4.15).

Затворена ултима подржава акценат у прилозима *шоџрв* (в. т. 12.2.17) и *усџџи* (в. т. 12.2.20).

2.7.4. Прилози за начин на *-ски* имају акценат на пенултими (в. т. 12.3.1).

2.7.5. Прости прилози за начин изведени суфиксом *-ако* потврђени су са старијим местом акцента на отвореној ултими, али и са помереним акцентом на пенултими у складу са померањем акцента са отворене ултима (*како* / *какó*, *овако* / *овакó*, *шако* / *шакó*). Прилог *шако* претежно се среће са акцентом на ултими, два друга прилога потврђена су чешће с акцентом на пенултими.

Примере в. у т. 12.3.3 а–в.

Присутством акцента на отвореној ултими у овим прилозима, гатњански говор део је косовског ареала (Павловић 1970: 53), пошто је у јужнометохијским говорима, затим у сиринићком говору, под утицајем отвореног слога, акценат померен доследно на пенултиму (према мом материјалу).

Прилози сложени са *-како* имају старије место акцента на иницијалном слогу (*некако*, *никако*, *свекако*, в. т. 12.3.3 г–ђ).

2.7.6. У прилогу за начин *јогва* опстаје старо место акцента⁴⁴.

2.7.7. Количински прилози с групом *-лик-* добрим делом чувају старије место акцента (*колико*, *оволико*, *шолико*). Прилог *неколико* среће се са старијим местом акцента (в. т. 12.4.1), а потврђен је и пример са акцентом мотивног прилога (*неколико*).

Други количински прилози с отвореном ултимом имају акценат на пенултими (*мло̀о*, *ма̀ло*, *лѐч'ка*, *ја̀ко*, *ѝуно*, *до̀сџа* / *до̀сџи*) (в. т. 12. 4).

РЕЧЦЕ

2.8. У речци за потврђивање *бо̀ами* / *бо̀аме* / *бо̀име* сачувано је старије место акцента (в. т. 16.2.1. а).

⁴⁴ Овакав акценат прилог има и у говорима Метохијске котлине (Реметић 1996: 529; подримски говор – према мом материјалу). В. и Јуришић 2009: 43.

2.8.1. Показне речце *éve, é̄īe éne* редовно имају акценат на иницијалном слогу (16.2.4).

2.8.2. Императивна речца *немó* опстала је са старијим местом акцента, независно од тога што из једнинског облика испада финално *-j* и настаје отворени слог (в. т. 16.2.5. б).

Чувањем старијег места акцента, гатњански говор део је косовских говора, пошто се у јужној Метохији, осим спорадично у севернијем делу Подрима, у коме се речца јавља и са старијим местом акцента и са пренесеним акцентом, у највећем делу области речца је интегрисана у потпуности у акценат императива.

2.8.3. Речца за истицање блискости, подударања *īšamán* има стабилан акценат на затвореној ултими (в. т. 16.2.8.13).

2.8.4. У речци за заклињање *жш̄ӣӣја́* очуван је акценат заменице (в. т. 16.2.8.13).

2.8.5. Акценат речца са отвореним слогом везује се за пенултиму (*јџсје, јџде, áко, нџли, áјде, нџка, мóре, мóри, áко, óно, сáмо, мóжда, бџч'и* (в. т. 16.2)).

ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ

2.9. Избегава се преношење акцента на проклитику. Оваквом ситуацијом гатњански говор део је ширег ареала (Стевановић 1950: 101, Реметић 1996: 449–476, Букумирић 2003: 68–69, Богдановић 1987: 137, Младеновић 2001а: 260–262, Видоески 1962: 120).

а) У предлошко-падежним конструкцијама нема преношења акцента на предлог. Када је прилошка веза са предлогом очигледна, под акцентом су најчешће и предлог и именица: *око́ло цр́кве, њо́зáди Злáш̄ке, одову́д њош́ока, ош̄у́д Призр́ена, бли́зо ре́ке*. Примере в. у т. 5.2, 5.3, 5.4.

б) Преношење са глагола на негацију не врши се никада ни са једносложница⁴⁵, како је и у кумановском говору (Видоески 1962: 123).

⁴⁵ Уп. са преношењем типа *не-знам* у говорима у којима се иначе избегава преношење акцента на проклитику (Реметић 1996: 350, Младеновић 2001а: 260–262).

Ако се између негације и глагола интерполира заменичка енклитика, онда се акцентује и негација и глагол, а заменичка проклитика се интонационо наслања на негацију (*né-īa zná, né-му kazála*). Овакво акцентовање, иначе, карактеристично је и за шири балкански простор, у коме је остварена нова балканистичка линеаризација енклитика са тежњом да се енклитике нађу проклитизоване⁴⁶.

Глаголски акценат и енклитике

2.10. У везама речи са заменичком или глаголском енклитиком, акценат на глаголу остаје непромењен. Разлог овоме треба тражити у чињеници да се енклитике у гатњанском говору јављају претежно проклитизоване. Уз то глаголски облици доживели су прозодијско преосмишљавање које је стабилисало парадигматско уједначавање акцената.

Примере типа *īoīleguj*-га не треба сматрати померањем акцената према крају под утицајем енклитике, пошто се овде ради о парадигматском акценту императива према месту акцената презента ових глагола (*īoīlegujem : īoīleguj*). Овакво објашњење подржава чињеница да глаголи ове скупине имају такав акценат и онда када је енклитика испред глагола, али и онда када уз глагол нема енклитике (в. т. 11.4).

Дезакцентуација

2.11. а) Дезакцентуација атрибутива и атрибута у синтагматским спојевима са именицом релативно је честа⁴⁷:

Деда-Тáни дог бија жив, *снава-Љу́йка*, *баба-Кáиџа*, *баба-Грóзда* се уви́е, *на свеџи-Три́фун*, и у *Свеџа-Пеџи́ку* кэт смо и́шле, на *Свеџи-Никóлу*, мѝрна *нека-жéна*, и *нека-џрáва*, *неки-ел'екџи́рич'ар*, у двóр *неки-гу́бѝ*, узвикаше *неке-љу́ди*, па *јена-џеџи́ка* у Годáнце, *јено-врéме* се ткáло.

б) Дезакцентуација се врши и када се испред глагола нађе прилошка одредба за начин:

А знáш *како-би́ло* загра́дено овакó; дóбро је *како-мóло*.

⁴⁶ Више о овоме в. т. 11.6.4.1. в. у Видоески 1962: 123.

⁴⁷ Дезакцентуација, широко заступљена у српским говорима, обележје је и говора којима гатњански говор типолошки припада (говори Метохијске и Косовске котлине – према мом материјалу; Богдановић 1987: 138, Видоески 1962: 120–121).

в) У предлошком скупу *са све* у инструменталној социјативној конструкцији са ОП, *све* је по правилу без акцента:

И са *све*-фамилију, истерале га сас *све-жéну*, доша сас *све-брáта*.

Више о овоме в. у Младеновић 2010: 166–167.

г) Вокативна речца *море / мори* најчешће је без акцента, чинећи са вокативом интонациону целину:

Мори-жéно; é, мори-будáло; рабóтај, мори-снаó (в. т. 16.2.6. а).

ГЛАСОВИ

ВОКАЛИЗАМ

3. Под акцентом, поред пет класичних вокала, у гатњанском говору постоји и вокал напрегнуте артикулације /ǝ/, који се артикулационо-акустичким својствима не разликује од овога гласа у оближњим српским говорима.

Присуство читаве серије артикулационо-акустичких варијација средњих вокала под акцентом, затим њихова факултативност, умногоме затамњују статус ових вокала. Тако се у гатњанском говору, поред средњих вокала идентичних са онима изван акцента – најчешће без дифтонгизације, али и неслоготворним елементом испред /e, o; ^ue, ^ɥo/, јављају затворени /^é, ^ó/ и отворени /^ê, ^ô/ без дифтонгизације, затим ови вокали са неслоготворном дифтоншком секвенцом испред /^u^é, ^ɥ^ó; ^u^ê, ^ɥ^ô/. Оваква варијантност средњих вокала доводи у питање евентуалну префонологизацију некадашњег квантитета у квалитет. Релативно стабилно присуство затворених средњих вокала у делу лексема, ипак, сугерише да ови фониви у гатњанском говору имају статус вокалских фонема.

Вокалску службу врши и сонант /p/, чији је фонолошки статус несумњиво стабилан, и поред тога што је полугласнички призвук у неким позицијама нешто уочљивији него у српском књижевнојезичком стандарду. Вокално /л/ доследно је замењено вокалом /y/.

У гатњанском говору, дакле, постоје два вокалска система – а) изван акцента и б) под акцентом

а)	и		у	б)	и		у
	е		о		é		ó
		э			е	э	о
		а				а	

СУДБИНА ПОЛУГЛАСНИКА

3.1. Обухватност замене полугласника вокалом /a/ у гатњанском говору већа је него у сиринићком и јужнометохијским говорима. За разлику од две поменуте области призренско-јужноморавског типа у којима /ə/ најчешће опстаје у основинском делу речи (Стевановић 1950: 36–41, Реметић 1996: 358–366, Младеновић 2004: 221–222), у гатњанском говору срећу се напоредо облици са /ə/ и /a/, са превагом примера са /a/. Добра илустрација превирања у судбини полугласника у гатњанском говору је пример: *Јá каӣ сам дóшла, сам зна́ла. Свé сам зна́ла.*

Обимом, факултативношћу, лексемама у којима је полугласник присутан / одсутан, говор Гатња се донекле приближава ономе што је забележено пре скоро пола века у јањевском говору (Павловић 1970: 11–12).

Према материјалу којим располажем из оближњих јужнокосовских насеља, обим очуваног полугласника нешто је већи у гатњанском говору него у овим насељима. Судаћи према досадашњим описима и публикованом дијалекатском материјалу из косовских говора, али и према необјављеном материјалу из говора Косовске котлине којим располажем, број примера са очуваним полугласником опада како се иде од југа ка северу. Поређењем обима факултативног присуства у говору Гатња и говору других пунктова јужног Косова, чини се да је близина Сиринића утицала на то да се полугласник у овом делу призренско-јужноморавских говора најчешће јавља управо у Гатњу. Овакав закључак, ипак, треба узети с резервом, пошто – за разлику од обимног и поузданог дијалекатског материјала из Гатња – из осталих насеља јужног Косова располажем мање обимном грађом⁴⁸.

Обимнија замена полугласника вокалом /a/ у гатњанском говору подупрта је знатнијим смањењем присуства полугласничке фонеме у призренско-јужноморавским говорима Косовске котлине⁴⁹.

⁴⁸ Материјал и интерпретација судбине полугласника у говорима Косовске котлине Д. Барјактаревића (Барјактаревић 1977: 41) не пружају поуздану слику, па их треба прихватити с резервом.

⁴⁹ Павловић 1970: 11, Ђуровић 2000: 42–43. У Богдановић 1992: 39–44 и Богдановић–Вукадиновић 1999: 102–111 бележе се само потврде са замеником /a/. За говор Приштине констатује се потпуна замена полугласника, осим у турцизмима (Барјактаревић 1977а: 192–193). У Јашовић 2010: 93–134 у кратком коментару о

3.1.1. Артикулационо поље полугласника у гатњанском говору, али и говору других насеља у сливу Неродимке, није широко – то је увек глас напрегнуте артикулације, тако да се на основу слушног утиска не може поуздано говорити о јасно разграниченим алофонима са напрегнутијом или мање напрегнутом артикулацијом у зависности од положаја у односу на акцентовани слог⁵⁰.

3.1.2. Број лексема у којима се среће /ə/ на месту некадашњих јерова и секундарног полугласника, у говору млађих мањи је него у дијалекатском систему старијих носилаца гатњанског говора. Поред близине других говора у Косовској котлини и утицаја књижевнојезичког стандарда, овоме свакако доприноси и тежња да се стабилизује једноставнији петовокалски систем.

Изван основинског дела речи и префикса, полугласник у суфиксима практично је замењен вокалом /a/ (*ошјац*, *брашјацац*, *јунац*, *ловац*, *црвац*, *коломбџч' шеч'ерац*, *лјадан*, *жједан*, *злашан*, *одморан*, *какав*, *оволикав*, *шолликав*), али и у финалном слогу са секундарним вокалом (*сјдам*, *осам*, *ојањ*, *мршав*, *ч'ешаљ*, *Пешар*, *вешар*, *модар*, *осшар*, *модар*, *ишар*). У глаголу *сам* он факултативно опстаје подржан слоговном структуром облика, који је заправо основински део речи.

Се носило *шјдг^ш*, *шјш* се носе гра; Војне, паре *шјдг*; *шјдг* гу покривају, а *кад* је по близо, то трло *кад* носиле, *кад* запроси'а, *кад* уч'ишиш, *кад* је акшам, *кад* не сме да бране своју земн'у, *каш* се направе, *кад* гу се набије, *кад* реч'е, *кад* отинем, *кад* ми се удавала, *кад* није имала торта, *каш сам* узела снајку, *сам* имала торбе, *сам* дошла вамо, и *сам* месила, и *сам* музла, *сам* добивала и то, *сас* те фелије, да закач'иш *сас* срп, *сас* опце, *сас* музику, *сас* колéно, *сас* ту талу,

говору Угљара не помиње се полугласник; у материјалу – чини се да се бележи полугласничка фонема у примерима *с^м*, *нес^м*. Мој материјал из Липљана, Племенине код Приштине, из Приштине, такође сведочи о поодмаклом процесу замене полугласника са /a/. У грађи из Грачанице полугласник је релативно стабилан у *кад*, *сам*, *саш* (Ивић 1998: 577–578).

⁵⁰ Навођење различитих алофона полугласника у описима многих говора призренско-тимочке дијалекатске области, започето Белићевим бележењем (Белић 1905), свакако тражи поузданију машинску анализу оваквих примера, тим пре што се различити алофони често наводе у истим лексемама у истим позицијама у материјалу бележеном од истих информатора, што се – затим – исти алофон бележи у свим позицијама у односу на место акцента, у различитом фонетском контексту.

сас онé лóце, *свé сас* надни́це, *сас* онé ко́ње, *сас* ко́ла, *сас* то́, *сас* ко-
ломбóтњицу, *сас* ложи́це, *саз* двá полица́јца, тí ч'еш *сас* мéне; да
бéгамо *кэк* При́штине, отíде во́јска *кэк* Срби́је; *сáје* íма, и *сáг^к* и óн,
не трéба *сáí* да ми кáже, отери́ше га *сáí^к*, нíје имáле *сáí^к* за кúч'у, *сáк*
се мáло повúка, áјде *сáје*; а па *сáг^р* *кэд* имáло вéтар; тај *дáн*, *дáнáс*
му је први *дáн*, и *дáнáс* ги во́ли, тај *дáн* да óду, и *дáн* *дáнáс*, цé'а *дáн*,
вэздáн ми долáзи, мец'у *Ц'úрц'евдáн*, *свé* на *Ц'úрц'евдáн*, до *Ц'úр-*
ц'евдáн, *í*ред *Миш'рóвдáн*, *раздáни*ле смо се; нé му дóша *сáн*, нéмам
сáн, такó да нáц'е *сáн*, снíла сам двá лóша *сáна*; ка *íáс* је, úзни трí
íáса и íди по óпце, од то́га *íáса*; у *íáмнину*, се врати́ја по *íáмни́не*,
немó по *íáмни́не*; нé се вíде *íо мáíле*, *мáíла* да не загúби, тúја имáло
мáíла; кúј да ч'úва *мáску*, *мáске* нíје имáло; *сáм* те *излáжала*,
лáжала ги, да ме *излáже*, и ч'е ме *излáже*, *лáжа* бíло, ч'óвек бíја
лáжóв; смо га *мáсíи*ле, *мáсíи*м („бојим, фарбам“) јáјца;

се сáбирáле у зá'ам, да *се сáбéре*, *сáм изáйкáла*, *изáйкáсмо*
бóјч'е, трéбале да *изáйку*, па *се сáкри́ла* у тáлу, да *сáкри'емо* пúшке
у íзбу, *свé* да *сáкри'е* по шúме, вакó *се сáсíáви*, да *се сáсíáву* дéца,
óн ч'е не *сáсíáви*,

на *óíан'*, од мó' *óíáнь*, јóш *јéдáн* прáзник.

Глагол *се сáбирáле* има и варијанту *се збирáле*.

Именица *рáж* (*рáж^с* смо ста'áле), поред овог облика, потврђе-
на је и са вокалним /р/ испред кога се развија полугласност – *р'ж*.

3.1.3. У малом броју лексема, најчешће у контакту са назалним и експлозивним сугласницима, остварује се факултативно редуковање вокала, некада до вокала полугласничке вредности. Знатно су обичнији примери у истим лексемама са очуваним класичним вокалом⁵¹.

Ова особина израженија је у македонским него у српским говорима, а територијални распоред упућује на њено страно порекло (Младеновић 2001: 109). Сама редукација /а/ у /ə/ може се објаснити утицајем арумунских и албанских дијалеката (Конески 1966: 37, Видоески 1993: 107).

Делимично редуковање вокала, под акцентом, иза или испред акцента, иначе, није обележје гатњанског говора, тако да је потврђено мало примера са таквим вокалима (в. т. 3.1.7).

⁵¹ О овој појави у ширем балканском контексту в. у Младеновић 2001: 109–111.

3.1.3.1. *a > ə*

Највећи број примера са новим /ə/ среће се од /a/. Лакше редуковање омогућено је факултативним облицима са /ə/ и /a/ на месту некадашњих јерова или секундарног полугласника. Овоме доприноси и позиција корелата у фонолошком систему ова два вокала.

О значају фонетског контекста за централизацију и редуковање вокала говори чињеница да се /a/ редукује скоро искључиво у контакту са назалима, пре свега са /n/, односно експлозивним сугласницима.

Лакше редуковање /a/ је, и иначе, карактеристично и за друге говоре који знају за ову особину.

а) Већим бројем примера потврђен је глагол „знам“, најчешће у 1. л. и 2. л. јд:

Тí *не знáш* за тó, а *знáш* кэт сэм узéла снајку, тó *ја знáм*, а *знáш*, Тáni; и тó *знáм*, мóраш да *знáш*, а *знáш* онó кэкó се вика́ло, а *знáш* кэд гу се набíе, а *знáш* онá б́уч'ка, *знáш* ли, ели *знáм*, *ја знáм*; кáко да *знáмо*, *знáмо* штó б́ило, па *знáше* за овó.

Чешћи су примери са очуваним /a/, што се илуструје са неколико примера:

А *знáш*, *ја не знáм* за тó, кáкó *не знáш*, па *ја не знáм* такó, *знáмо* и за дóбро, *не знáмо* штó ч'е б́ине, б́ар *знáше*.

б) Изванакценатски положај између два експлозивна сугласника учинио је да се поред облика *и́акó*, *кáкó* (*и́акó* смо прóшле, *и́акó* íди преко Ѐбра, *кáкó* не смíе), срећу и примери са /ə/ уместо /a/:

Да нап́рави *и́экó* свáдбу, ете *и́экó*, и óни *и́экó* да нóсу, *и́экó* ти б́ило, и кóзе и óпце *и́экó*; в́идиш *кэкó*, *кэкó* се вика́ло, *кэкó* га íме, *кэкó* б́ило кри њ́иве.

Када је у овим прилозима акценатовано /a/, редуције нема: *Кáко* да кáжим, *и́áко* смо и мí.

У заменицама *какав*, *и́акав*, независно од места акцента, потврђени су само примери са очуваним /a/ (в.т. 6.6.1; Младеновић 2010: 148–149).

в) Факултативно редуковање /a/ у /ə/ потврђено је у неколико османизама.

Речца за истицање *бáш* (< тур. *baş*) најчешће се среће у овом облику: *Бáш* от Шар-планине, *бáш* да отíдне, *бáш* толико, *бáш* да не му дотéрим, *бáш* кэд је лáдно⁵².

И: Имáло *бáш* толико, кáко *бáш* њéга, е *бáш* је њигóв, *бáш* да му кáжем.

У прилогу *бáр* (< тур. *barı*) на месту /а/ најчешће се среће полугласник: А *бáр*-óвде да остáим, *бáр* да íмам кúч'у, *бáр* смо нáшле, да *бáр* мóгле да отéри'у.

Поред лика са очуваним /а/ у топ. *Бáжгарáна* (< тур. *bacdar*), посведочено је и *Бáжгарáна*: Преко шúме на *Бáжгарáну* тáмо изáц'емо, *Бáжгарáна* нí бíла далéко.

Контакт са /н/ утицао је на централизацију и редукцију /а/ у: *сáнци'áк* (< тур. *sacaak*, „метални треножац на огњишту“), на *кáниíáр* (< тур. *kantar*).

г) Поред облика са /а/, ономатопеја *íáíí / íáííе* среће се и са полугласником:

И јá њéму – *íáííе, íáííе, íáííе*; брát ми дóц'е и – *íáííе* у рúке; *íáíí* – прво тúри му, па му дáде пáре – *íáíí!*

3.1.3.2. е > ə:

Па онáј *сííóжэр*, да тúримо на *сííóжэр*, нíе имáло *сííóжэр*; и *íóзгэр* да знéш, *íóзгэр* се рáбóта, се ч'íсте *íóзгэр*; кáко да ти кáжэм.

Иначе су потврђени и примери са очуваним /е/: Кóњи *око сííóжэр*, нí имáло *сííóжэр*; *íóзгэр* смо га турáле. Поред основног *сííóжэр* и *íóзгэр*, у Гатњу је забележено и *сííóжэр*, *íóзгэр*, па није искључено да је у наведеним примерима дошло до редукције /а/.

3.1.3.3. Именица *сокáк* (< тур. *sokak*) потврђена је у више ликова: са /ə/ < /о/ (у нáш *сáкáк*, се скíта *íо сáкáце*), затим са редукованим /ǃ/ (стáлно по *сǃкáце*), али и са очуваним /о/ (у нáш *сокáк*, *сокáци*).

3.1.4. Знатно обухватнија замена /ə/ вокалом /а/ у говору млађих генерација упућује на новину ове замене:

⁵² Ова лексема са полугласником јавља се и у јужнометохијским говорима (Реметић 1996: 358, 364 итд.; у Подрими и Подгору према мом материјалу), затим у северношарпланинским говорима (Павловић 1939: 52).

Каг је по долéко, *каӣ* сам остáла, *никаӣ*⁹ нӣе, има *ка[ɡ]* да у кúч'у, *каӣ* се дине, нéма *каг^{ӣ}*; н'íве *са̄и*, ка *са̄и* и *ӣаде*, и *са̄и* сúшим, и *са̄[и]* гу пошту́јем, ни́ имáло *са̄и*, ја *са̄и*^к íмам, од овó *са̄и* што је; о[д] *ӣаг^{ӣ}* кáшљи, *ӣаг^{ӣ}* мóгло, нимáло *ӣаг^{ӣ}* пáре; *сас* ч'овéка, *сас* њí, свé *сас* њú да сéди, *сас*-све-дéцу, *сас*-све-свáтове, *сас* рúку, и *са* мáс; *как* Ёрошевац íдимо, óтиде *как* плани́ну, и свí *как* Грли́ч'; *сам* доби́ла, па *сам* дóшла, *сам* мóгла да тки́ем, *сам* гу спремíла, *нисам* тéла, *нисам* ч'áла у кúч'у, *нисам* мóгла од греóте, *нисам* мóга да дáм, ја *сам* га сакрáнија; нíсмо имáле *вáшке*, сметáле ни *вáшке*, утéпај гу *вáшку*, да се ч'úваш *од вáшке*; да доведе *ноч'áс*, *ноч'áс* дóша, умрла *ноч'áс*; и *гáн данáс*, ни двá *гáна*, да доц'е *гáн*, на *Ц'ури'евдан*, кáд је *Ц'ури'евдан*; у *нáч'ва*, *до вáше нáч'ва*, дрвéне *нáч'ва*; и *зáве* (*zъly), драга-зáва („најстарија заова“); бíло *láко*, *láко* ти је; имáло у *сáн*, нéмам *сáн*, од овé *сáнове*, лóше ми су *сáнови*; *вáздан гáн* пáда кíша, *вáс пúт* (= све време) спáла; *ӣáнке* кóре, *ӣáнка* кóрка; *смо* га *масӣи́ле* у јóвину, да *масӣи́мо*, *кад масӣи́и́е* ја́јца, трéба да се *масӣу* за *Вели́дан*, и мí *масӣи́мо*; *ла́жа*, *лажóв*; *свéкар*, *вéӣар*, *ио ма́ле*, *ма̄и́иво* врéме, ч'éшал̄, *сéдам*, *óсам*, *мр̄ӣав*, *óсӣар*, *шúӣаљ*, бíја *ӣӣар*, у *оiан*'; *овáкав*⁵³ будáла, óн бíја *ӣакав* беч'áр, немáло *онакав^ф* копýс; на *сáборе*, *сабрá'а* ги, *изáӣкимо*; *кљундрвaц* („детлић“), *квáсац*, *о̄ӣац*, *Обрéновац*, *браӣáнац*, *удóвац*, *јúнац*, *ӣеӣáк*, у ч'е̄ӣвр̄ӣáк, кэт се напра́ве *о̄ӣáнак*, кóн'ски *боси́л'ак*, *јéч'ам*, *желéзан*, *лáдан*; *ложи́це* бíле дрвéне, *са ложи́це*, да му скр́ши *ложи́цу*.

3.1.5. Полугласник турског порекла интегрисао се у потпуности у стари полугласник:

На јасӣáк, вáј *јасӣáк* (тур. yastık), *на јасӣáце* сас пёрке, *од бáк-ар* (тур. bakır), се имáло *бáкарне* котлóве, да му је *јазáк* (тур. yazık), *јазáк* ти бíло, *јазáк* за нáс, има *домáзлáк*, *мезе̄ӣлáк*, у *сандáк* (тур. sandık), кри́ем по *сандáце*, ка *калáи* (тур. kalır), ч'ерпи́ч' у *калáи*, имáле при́е *калáи*.

На јасӣáк, *јасӣáк* сас вúну, *домáзлак*, *азáн*, *од бáкар*, *бакáран* котá, *од бáкар*, úзи *калáи*, имáле при́е *калáи*, *јазáк* нека гу бíне, у *сандáк*, *ио сандáце* кри́е.

Лексеме са полугласником турског порекла показују већу отпорност на вокализацију.

⁵³ Примере са каквоћним и количинским заменицама в. и у т. 6.6. О евентуалном морфолошком пореклу /a/ у суфиксу -ав в. Младеновић 2010: 141–142.

3.1.6. На интонационом крају иза сугласника, не тако често, развија се полугласност различитог трајања. Оваква полугласност потврђена је најчешће иза предлога, који се тада факултативно акценују. Као да се овим процесом избегава затворени слог, а у неким примерима и деформација проклитике која може бити остварена као последица избегавања геминације или каквих асимилативних процеса:

Ч’уваја ми *бра̄ӣӣ*, на *лѣг* гу мѣч’а, па војска *крѣјѧ* Гатње, доле било проснато *сасѧ*... ка итисон, да је *сасѧ* соли, *сасѧ* сестру, крија га *иодѧ* зид, паде *иодѧ* дрво, ни *иредѧ* коч’ину, коњ *иредѧ* ч’езе, до *иредѧ* дуд, иша *какѧ* куч’е, потрч’а *какѧ* колибе.

Према грађи којом располажем, овакво преобликовање типа слога потврђено је и у јужнометохијским говорима.

3.1.7. Вокали у гатњанском говору најчешће остају стабилни, независно од позиције у односу на место акцента. У мањем броју примера, под акцентом и изван акцента, међутим, уочено је делимично редуковање са чувањем вокалске боје:

Има *грѣновѧк*, *двѧнаес* ѓка, *двѧнаес* сина, *дѧнѧ*, *домѧч’ин*, да гу *стиружѧм*; мало *квѧсац*, да ради *иодлико* тѣшко, *увѧч’ѧр*, и *вуч’ѧш*, право да ти *кажѧм*, по ч’етворица *ирѧнесу* га, ја ги *иошиујѧм*.

ВОКАЛИ СРЕДЊЕГ РЕДА

3.2. Вокали средњег реда под акцентом и изван акцента различито се понашају. Под акцентом /е, о/ најчешће се разликују од ових вокала изван акцента. Док су изван акцента блиски општештокавском изговору, под акцентом се отварају, затварају, дифтонгизују, остају у оквиру варијацијског поља карактеристичног за ванакцентацку позицију.

Досадашњи резултати истраживања средњих вокала под акцентом у говорима призренско-јужноморавског типа, посебно у онима на подручју Косова и Метохије, показала су знатну нестабилност у артикулацији, са затварањем / отварањем / дифтонгизацијом са фонолошком / без фонолошке вредности (Ивић 1998, Ивић–Реметић 1990, Младеновић 2004: 217, Стијовић 2010, Стијовић 2012). Док је варијантност у Косовској котлини изразита, у јужнометохијским говорима средњи вокали остају стабилни, а префонологизација без дифтонгизације потврђена је у два севернија насеља јужнометохиј-

ског подримског говора (Ивић–Реметић 1981, Младеновић 2004: 217). Судаћећи по новијим подацима Р. Стијовић, префонологизација са дифтонгизацијом захвата и низ пунктова – без географског континитета – у Горњој Морави и Изморнику, области која је захваћена изразитим аналитизмом (Стијовић 2010, Стијовић 2012). Знатна флукуација и факултативност у артикулацији средњих вокала под акцентом у летничком говору упућују на одсуство префонологизације (Ђуровић 2000: 83). Р. Ђуровић одсуство префонологизације објашњава неубедљивом тврдњом о чувању фонолошког квантитета у овом говору (Ђуровић 2000: 83). У говорима северне Македоније призренско-јужноморавског типа, како показују описи Б. Видоеског (Видоески 1954: 176, 192), артикулационо-акустичке вредности средњих вокала знатно флукуирају без последица на фонолошки статус – најчешће се изговарају нешто отвореније, некада затвореније, некада се дифтонгизују. У дијалекатском материјалу из Угљара (Јашовић 2010) наводе се различите варијације артикулације средњих вокала под акцентом – највећи број примера доноси неутралне /e, o/, док се у мањем броју потврда јављају затворени, отворени, дифтонгизовани вокали. Знатно је чешћа дифтонгизација /o/. С обзиром на то да се исте фонетске реализације јављају факултативно и независно од некадашњег квантитета, чини се да у говору овог централнокосовског места нема префонологизације квантитета у квалитет (Јашовић 2010: *кʷóла, ʷón, вʷóз* – 106, оне *кʷóјн 'е, кáј кʷóјн* – 111, *иʷóсл 'е* – 119, Бáбин *мʷóс, Бʷóra, Бʷórка* – 120, *гʷéца* пѣвкају – 129, *на ӣрʷóњ* – 132, итд.)

Затварање / отварање средњих вокала, некада и њихова дифтонгизација, и иначе је обележје говора Косовске котлине, како у јужнокосовском тако и централнокосовском делу, затим у говорима Горње Мораве и Изморника⁵⁴.

У гатњанском говору у судбини средњих вокала уочава се више тенденција. Знатна флукуација у артикулацији последица је лингвогеографског положаја Гатња. Чињеница да се у неким лексемама релативно често срећу /љ, џ/ на местима некадашњих дугих вокала, сугерише да је у говору овога места префонологизација

⁵⁴ У говору Алаша код Липљана, Н. Богдановић бележи затварање, отварање, дифтонгизацију вокала /e/ (Богдановић 1992: 40–41). Неки од наведених примера са /љ/ могу бити префонологизација квантитета у квалитет, али има и контрапримера који упућују на нефонолошку вредност овако затвореног вокала. Нешто слично налази се и у говору Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 68–78).

квантитета у квалитет била део дијалекатског система. Факултативност овакве појаве, међутим, упућује на различита наслојавања у процесу контакта са суседним насељима и областима, у којима – чини се – префонологизације није било. Овде се мисли пре свега на говор Сиринића, коме је Гатње географски близу и са којим је остваривана стална веза кроз сродничке односе, пре свега кроз долазак одива из Сиринића у Гатње. Сиринићки слој унео је дифтонгизацију средњих вокала под акцентом, најчешће дифтонгизацију /o/, независно од некадашњег квантитета. Овакав унос фонолошки нерелевантне дифтонгизације из сиринићког правца вероватно је основни разлог потирања резултата могуће префонологизације квантитета у квалитет у гатњанском говору.

Други разлог за слабљење /ѐ, ѓ/ од некадашњих дугих вокала налази се у структури говора околног српског становништва, које већим делом припада области која не зна за префонологизацију. Поред сиринићког становништва, у Гатње је стизало и оно из Средске, затим из околних насеља јужног Косова и слива Биначке Мораве. Сусрет разнородних дијалекатских система стварао је једноставнији језички систем у коме вокалска боја средњих вокала није релевантна. Већи проценат стариначког становништва у Гатњу него у околним јужнокосовским насељима утицао је на то да се у говору овога места, ипак, још уочавају трагови префонологизације, док – према истраживању говора неких оближњих места јужног Косова – префонологизације квантитета у квалитет нема (Ивић–Реметић 1990: 173, Стијовић 2010, Стијовић 2012).

О слабљењу фонолошког статуса /ѐ, ѓ/ сведочи и чињеница да су ови вокали бележени скоро по правилу од старијих Гатњанаца. У говору информатора који су били у дужем контакту са стандарднојезичком штокавском нормом кроз школовање и кроз варијетет у медијима, затим у говору мушкараца, вокалски систем је знатно чешће без /ѐ, ѓ/.

Број потврда упућује на то да се чешће затвара /e/ него /o/.

Затварање средњих вокала

3.2.1. Примери са /ѐ/:

Имáло мѐсо, ула́зи нѓкат у мѐсо, сүшим мѐсо, бíло слáно мѐсо, јéло се мѐсо, и мѐсо у бунáр; кáко успѐло дѐџиѐ, дѐџиѐ му умр́ло, пр́во дѐџиѐ, нíкакво дѐџиѐ, дѐџиѐ да отвóре, гу дá дѐџиѐ мýшко, свáко дѐџиѐ,

у *дѣше*, се моје *дѣше* неч’е, *дѣше* је мицко; *време* бѣше врѹч’о, у старо *време*, ми јено-*време*, бѣш у старо *време*, кишл’иво *време*, кѹј има *време*, кад имале *време*, прѣшњо („пређашње, прошло“) *време*, стигнѹ на *време*; от козе *млѣко*, кисѣлим *млѣко*, нека сѣпе *млѣко*; наша *река*, *реке* близо, доц’е *река*, отѹд *реке*, поред *реке* смо ишле, *крѣз реку* да проц’ем, се увириле *реке*, а *р’ѣка* је овдена, перимо у *р’ѣку*; *лѣио* ни било, *лѣио* да се уда, *ио лѣио* да ч’ути, *лѣио* једѣње; *рѣд*^м бија на мѣне, *рѣд* да уватим, свѣ од *рѣд*, свѣма по *рѣду*, по *рѣд* требало, да има *рѣд*, да идиш *наѣрѣд*, ако не идиш *наѣрѣд*, они биле *наѣрѣд*; на овај *свѣи*, иде по *свѣи*, по *свѣиу* има, ишла по *свѣиу*; бија јен-*брѣт*^к, на наш *брѣт*^к; тѹра баба *двѣ свѣч’е*, да догори *свѣч’а*, да бине слафска *свѣч’а*; до *иѣиак*, постим у *иѣиак*, наш ни је *иѣиак*; ўзи мало-*мѣд*, *мѣд* од ливаде, предадоше *мѣд*; и за *лѣк*, нѣма *лѣк* за њѹ, овај *лѣк*; старѣја је *Снѣжа*, за *Снѣжу*, се родиља *Цвѣиа*, *Нѣна*; и по *двѣ* воде, *двѣ* горе, *двѣ* доле, *двѣ* стрѣнке, на *двѣ* ч’ѣшме, *двѣ* заве, се увириле *реке двѣ*, *обедвѣ* жѣне; *иѣи* гѣдине, имаше *иѣи* пѣса; *бѣле* козе, *бѣло* цвѣч’е, замоѹа у *бѣло*, тѹру *бѣлу* мараму, и оно *бѣло*, ове *бѣле* свиње; навѣзу жѣне *лѣио*, имале смо *лѣи*е кѹч’е; *цѣло* лѣто, *цѣла* зѣмња, *цѣла* свадба; на оно *рѣи*ко сѣто, *рѣи*ко идим; *ѣрѣ* такѣ било, *ѣрѣ* морало, *ѣрѣ* се ишло, *ѣрѣ* се знало; педѣсет и *шѣсѣ*ше, родија се двѣес *шѣсѣ*ше; наша ч’*ѣрка*, *двѣ* ч’*ѣрке*, *дѣше* о^м ч’*ѣрке*, о[д] *иѣ* моје ч’*ѣрке*, имало *иѣсак*, тѹри се *цѣф*^ке, да има *весѣл’е* на свадбу, за *иѣ* сѣио љѹди, па ўзнем *дрѣн*, *иѣи*шко, млого *иѣи*шко, на *совѣ*љку, на *иоздѣр*, *ѣрѣди*ју жѣне, *Свѣи*и Сава бија, *Свѣи*и Никѣла, мој отац славија *Свѣи*и-Лазар;

У примеру Мој отац славија *Свѣи*и-Лазар, забележено је /ѣ/ изван акцента. Његова присутност подржана је случајевима када је ова лексема под акцентом.

3.2.2. Примери са /ѣ/:

Имашо *ѣф*^кѹ, рѹндава *ѣф*^кѹа, закѣл’у *ѣи*ѹ, ова *ѣи*ѹа, имало *ѣф*^кѹе, *ѣф*^кѹа да скрши нѣгу, *ѣи*ѹе пасле по бѣјч’е; *мој рѣд*, нѣ се врач’а у *рѣд*; јѣн *нѣч’* сѣде, цѣлу *нѣч’*, сваку *нѣч’*, бија *нѣч’*; *иѣѣр* је дрѹго, ни сметаја *иѣѣр*, да улѣне *иѣѣр* у пилич’и; маѣи ми је *Грѣзда*, та *Грѣзда*; млого *ѣрѣ*зе, здрѣло ни је *ѣрѣ*зе, *ѣромѣни се дивѣјка*, пре[д] *дивѣјке*, *дивѣјкама* дамо, нашу *дивѣјку*, од наше *дивѣјке*, имале смо бѣло *ѣрѣ*зе; прије смо ги викале *нѣжи*це („маказе“), *нѣжи*це се загубише, наше *нѣжи*це, сѣс ове *нѣжи*це да стрѣжу *ѣи*ѹе, брат њиѣѣв, њиѣѣв зѣт; имамо и *ѣвде*; *дѣи*’емо у кѹч’у, да *дѣи*’е, на оно, па да *ѣрѣи*’ем;

Личне заменице 3. л. у Нјд. или мн. срећу се факултативно са затвореним /о/, независно од тога да ли је у питању некадашњи дуг или кратак иницијални вокал. Затворено /о/ раширено је парадигматским угледањем:

Ни *он* ни *мога*, *он* седе у *куч'у*, и *он* јеа, и *он* бија добар, *он* се уплаши, нека каже и *он*, не зна *ѝон*; *ѝона* не спасила, *она* се одваља од нас, *ѝони* зарадише.

У присвојним заменицама у Нјд. м. р. на -*ј* релативно је често /о/:

Мој муж^м, *накит мој*, *мој* отац славија, *мој* ујка, *ѡвој* стареи син, *ѡвој* брат, *братанац ѡвој*, *он* ми је *свој*.

3.2.3. У неким лексемама срећу се /*е*, *о*/, иако су вокали по пореклу кратки.

Именица *девер* више пута је потврђена са /*е*/ (*Девѳер* гу носија, га звала *девер*, *девер* гу доша, стареи *девер* слаза). Исто и у именици *мера* (*на мѳру*, да ми *узе мѳру*).

Затворено /о/ јавља се и у:

Греѳиѡа је, ни било *ѳреѳиѡа*, *ѳреѳиѡа* да утѳпаш; *ноч'ом* доша, *ноч'ом* ни се ткало (према *ноч'*).

Оѡварање средњих вокала

3.2.4. Док су затворени средњи вокали релативно стабилни независно од става говорника према предмету комуникације, отворени вокали јављају се најчешће у емфатичком истицању, па је опозиција затвореним средњим вокалинама остварена кроз неутралне средње вокале.

Чињеница да су неке лексеме са отворенијим средњим вокалинама посведочене једним делом примера и изван емфатичког истицања, као да сугерише некадашњу већу присутност отворених средњих вокала на месту кратких /*е*, *о*/.

а) Примери са /*е*/:

Држаље *деѳу*, ове *деѳа* ситне, *од* наше *деѳу*, има *деѳу*, да гледа *деѳу*, доц'у *деѳа*, *деѳа* мицка, *деѳа* се нареду; мушкому *деѡѳѡу*, вѡму *деѡѳѡу*, *деѡѳѡу* нашему, три *деѡѳѡа*; има ч'овѳка, дошла два ч'овѳка, треба ч'овѳку; наш *зѳѡ*, ваш *зѳѡ* Слава, Милѳтовому *зѳѡу*; и у *недеѳу*, саге је *недеѳа*, тѳ било *ѳред недеѳе*; *на бреѳове* смо звале

н'йве; *сѣсѣира* ми била, у моју *сѣсѣиру*, от *сѣсѣири*; *жѣна* да каже, *наше жѣне* знаше, *за жѣне*, *од жѣне*, у *жѣну*, па *обѣд*, пита за *обѣд*, да онѣсемо за *обѣд*, сварила снаша за *обѣд*; ѣт овако *иѣйика*, *иѣйика* ни донѣла; *иѣйикине* своје, *иѣйикине дѣца*; у бач'ку *дрвѣну*, корита *дрвѣне*, у *дрвѣне* ложнице, у *дрвѣну*, бија убијѣн, *црквѣна* ливада, *црквѣна* зѣмња, дан бѣше *сѣудѣн*, *сѣудѣно* било, и да *омѣсим*; ка[д] *иѣрѣба*, *иѣрѣба* да има да *ионѣсе*; *иосѣдим* мало; и Срби – *бѣја*, *бѣја*, ка[д] *иѣрѣба*, *иѣрѣба* да има да *ионѣсе*, *иосѣдим* мало, *одвѣдосмо*, трѣба да *доиѣрамо*, да *иѣреиѣ*, *мѣйни* у гркљан, да ме *уиѣйа*, *за срѣч* 'у, њигова *сѣрѣч* 'а, на два *месѣца*, поживе три *месѣца*, сви се *збѣремо*, смо га *видѣле*, у *сѣдам* *иодине*, *за дѣвеиѣ*, *дѣсеиѣ* дѣна, *дѣвеиѣ дѣцу* изроди, сас *дѣвеиѣ* Србе, дај му *дѣсеиѣ* ѣвра, дади му *лѣба* да *јѣ*, мало *лѣба* и соли, замѣсим *лѣба*, узим комат *лѣба*, *сѣрава* вѣна, тѣримо у *сѣраву* вѣну, узнем *сѣме*, *сѣме* се мѣч'а, нѣ не *киѣла*, *киѣла* да *иѣде*, не *иѣла* да *купи*, зна *свѣ*, *свѣ* се плаши, *свѣма* децама, и *свѣма* да се *пова*ли, српска *вѣра*, наша *вѣра*, *вѣра* ни је *рисјанска*, *живѣла* сѣм у *Урошевац*, још *живѣја*, на *мѣсѣо* умре, на моје *мѣсѣо*, на три *мѣсѣа*, у *рошѣиѣ* тѣриш, му се *иѣпало* *рошѣиѣ*, *коломбѣч* на *рошѣиѣ*.

б) Примери са /ѣ/:

У тѣ *кѣч* 'ине, свиѣне биле у *кѣч* 'ину, *кѣч* 'ина позади *кѣч* 'е; на *кѣла* да бинем, нѣма ги наше *кѣла*; према *иодине*, *сѣдом* *иодине*, три *иодине*, у *иодине*, *сѣдам* *иодине*, проц'ују *иодине*; вршим *рабѣиѣ*, тѣшке *рабѣиѣ*, ни има'а *рабѣиѣ*, ништа без *рабѣиѣ*; *кѣске* за *питиѣ*, ме бољу *кѣске*, па гу су старе *кѣске*; бија *Љубѣиѣн*; има *дѣле*, право *дѣле*; *иоре* на *Куркулицу*, не *моѣу* да *јѣм*, не *моѣа*, како *моѣу* да *идим*, бија *бѣл* 'есан, *бѣл* 'есан је, ни *кѣзе*, *кѣзе* побѣгоше, да *помѣзем* *кѣзе*, нѣма *ио* *иѣлу*, узѣше ни *иѣле*, смо спале у *иѣле*, *урабѣиѣмо* *иѣле*, *нѣси* *дѣма*, немѣ да *нѣси*, *дѣбар* је, бија *дѣбар*, и *кокѣшке* *иѣмам*, *носу* *кокѣшке*, три *нѣч* 'а, *иѣсле* *искѣч* 'иш.

Контрапримери ирефонолоѣизацији

3.2.5. На одмакао процес елиминације нове дистинкције /ѣ, ѣ : ѣ, ѣ/ сведоче и примери у којима се на месту некада дугих вокала јављају /ѣ, ѣ/, на месту некада кратих /ѣ, ѣ/. Овакви примери говоре о томе да је евентуална префонолоѣизација квантитета средњих вокала у нови квалитет у гатњанском говору озбиљно нарушена, са тенденцијом елиминације из система.

овај говор из околних области, пре свега из Сиринића, у чијем су говору /^ʎо, ^ʎо/ без фонолошке вредности, већ су дифтонгизовани средњи вокали пре свега средство емфатичког истицања. Од околних говора, са којима је гатњански могао бити у контакту, дифтонгизација без фонолошке вредности обележје је и граничних говора призренско-јужноморавског типа у северној Македонији (Видоески 1954: 176).

На значај фонетског контекста за дифтонгизацију упућује и чињеница да је највећи број примера бележен уз билабијалне сугласнике.

Карактеристично је да се средњи вокали, ако су дифтонгизовани, обично отварају односно затварају, а да је број примера са дифтонгизованим вокалима неутралне вокалске боје мали. Када се врши дифтонгизација, средњи вокали се чешће отварају.

Дифтонгизацијом у гатњанском говору захваћен је већим делом вокал /о/, док су примери са дифтонгизованим /е/ знатно ређи. У презентацији грађе изостављени су примери информатора који су рођени у Сиринићу, иако су провели већи део живота у Гатњу.

Наводе се примери у којима се дифтонгизација јавља у вокалима различитих категорија.

3.2.6.1. Дифтонгизација /^ме, ^ʎо/:

Да *ѝром^мѝни* на *вр^мѝме*, *ѝр^мѝшко* б^ол, *ѝма* и *вес^мѝл'е*, *мл^мѝко* от кра^ве, у *р^мѝку*, *ѝр^мѝба* да *ѝде*, ка да *ѝе дрв^мѝн*, *з^мѝѝ* Драг^ан; *об^мѝд* би^{ја}, *видите ч'ов^мѝка*, *ѝр^мѝба* да *ѝде*, ка да *ѝе дрв^мѝн*,

по *див^ʎојку*, *нашу див^ʎојку*, и *ѝн*, *ѝн* ни рече, *ѝн* је, ч'еницу *бел^ʎојку*, и *к^ʎорке*, *ѝо^ʎде* б^ило, *ѝо^ʎде* *ѝма*, *постригасмо ѝо^ʎце*, *м^ʎој* ми *каза*, *с^н ѝв^ʎој*, Рада ми *ѝе св^ʎој*, *ѝиѝ^ʎов* да *ѝма*, а зар *ѝиѝ^ʎов*, *донѝја* ни *н^ʎојсице*, *н^ʎојсице* за *стриг*, *ѝр^ʎојзе* да саб^еремо, *на н^ʎоч* по *мало*, *ладан н^ʎоч*, *нема* ни за *див^ʎојку*, *ѝзе о[г]* *див^ʎојке*, *див^ʎојко*, *дев^ʎојка* да *каже*, *ѝди кри ѝо^ʎањ*, *ѝо^ʎѝаде ѝ^ʎол'е*, у *суб^ʎоѝу*, за *д^ʎобро*, *исп^ʎари н^ʎоје*, *кри ѝо^ʎањ*, *била р^ʎодена*, *ѝоѝ^ʎово* је, да *зак^ʎоље*, *сн^ʎоѝље*.

3.2.6.2. Дифтонгизација /^ме, ^ʎо/:

М^мѝне ми *кажи*, *об^мѝремо* сл^иву, да *доѝѝ^мѝраѝе*, *ѝр^мѝба* да *ѝма*, ч'е му *ѝоб^мѝѝне*, *ѝшла ѝѝѝ*, да *се зб^мѝремо*, *тврда* ми је *в^мѝра*, *зел^мѝно* др^во, *жив^мѝэле* ка *пц^и*, *нема м^мѝѝо*, да *ме уѝѝ^мѝѝа*, *ѝзни св^мѝч'у*, у *ѝѝѝѝак*, *л^мѝѝо* му је, *дв^мѝ* по *дв^мѝ*, *на р^мѝку*, *ѝо св^мѝѝу*, *св^мѝѝ* је *м^ука*, *ѝзни св^мѝч'у*, у *ѝѝѝѝак*, *л^мѝѝо* му је;

На месту вокала /e/ у неким примерима срећу се фонетски или морфолошки икавизми.

3.4.1. У глаголима типа *сéје, ĩréје, се смéје* група /ej/⁵⁷ остаје стабилна:

Се смéеш, да се зĳреџмо, гу ĩрејале, и јá ĩрејем, и јá да се ĩрејим, сéје и лóзицу, сéјале коломбóч', штó се смéиш, да се насмéемо, вејале смо на вéалице.

У траговима синтетичког компаратива остаје група /ej/:

Првéј („најстарији“) што му бĳа сĳн, гу се ўдаде *ĳрвéја* ч'ерка, отĳша кут *сĳарéе* ч'ерке, *сĳарéја* ч'ерка, *за сĳарéу* сéстру, дóц'оше и овé *сĳарéе* кўмови, остáви му гу зéмњу *сĳарéому* сĳну.

3.4.1.2. Замена вокала /e/ вокалом /и/ у групи /e + j + вокал/ потврђена је у више лексема.

а) У глаголу *смĳје* (< смеје, „смер“):

Нĳко не смĳе да сĳпе, ко *смĳе* да се врате дóле, ал ч'е *смĳе* пóсле, *не смĳе* да ме дĳра.

Вокалска супституција у овом глаголу – ако није морфолошко преобликовање глаголске основе – препознаје се и у глаголу *ĳкĳим*⁵⁸ (в. т. 10.2.6):

Да ĳкĳим вас дán, тĳ не знáш да *ĳкĳиши* дóбро, такó да *ĳкĳимо* цéлу нóч'.

б) У именици *мач'ўа* („маћеха“) група /ej/ доследно је замењена групом /иј/. Оваква замена захвата у неједнакој мери говоре призренско-јужноморавског типа у Косовској и Метохијској котлини. У насељима јужног Косова, према расположивом материјалу, стабилисан је новији облик са оствареном асимилацијом. У говорима централног Косова асимилација је остварена у неким пунктовима (Богдановић–Вукадиновић 1991: 104; Липљан, Племетина – према мом материјалу). Грађа из Штимља потврдила је *мач'ўа* и *мач'éја*. У јужнометохијском делу ситуација је сложенија: у Призрену и се-

⁵⁷ Уп. са примерима типа *сије* у северношарпланинским говорима у Сиринићу, Средској и Гори (Младеновић 2001: 96, Младеновић 2007: 592–593).

⁵⁸ Исти је облик потврђен и на другим тачкама говора јужног и централног дела Косовске котлине (Богдановић–Вукадиновић 1991: 107; према мом материјалу у Неродимљу, Бабљаку, Штимљу, Липљану).

верније од овога града опстаје *мач'џа*, јужније од Призрена – у говору Подгора – срећу се оба облика. Оба облика се јављају и у сретечком говору. У северношарпланинским говорима Горе и Сиринића стабилан је облик са оствареном асимилацијом⁵⁹:

Добра ни била наша *мач'џа*, да се разболе *мач'џа*, тако гу мрзела *мач'џу*.

в) У одричном глаголу *нѣсам*, *нѣје*⁶⁰ на месту јата доминирају облици са /и/:

Није мógло, *није* имáло решó, *није* ч'ála да га трпи, óни *није* требáле да му ўзу, *није* давáле да їду, кáко *није*, нїкат *није* бїло, *није* улазáла кїша; *нисам* мóгла, *ниси* ни тї, *нисмо* га бацáле, *нисїе* ни дáле; *нѣсам* бїја, *нѣсїе* требáле, *нѣсмо* мóгле.

Доминацијом облика са фонетским икавизмом, гатњански говор разликује се од говора призренско-јужноморавског типа Косовске котлине, пошто у њима није дошло до знатније стабилизације /и/ на месту /е/⁶¹. Обим присуства једног или другог облика различит је у различитим пунктовима. Оно што је општа особина јужнокосовских и централнокосовских говора, према објављеном материјалу али и грађи којом располажем, у 3. л. јд. *није* има више потврда, док је изван овога облика основа *нес-* знатније присутности. На неуједначеност стања упућује материјал из Липљана и Племетине код Косова Поља, пошто је у говору ових места остварено знатније уједначавање односа *није*, *нисам*. За доношење потпунијег закључка треба детаљније испитати говоре Косовске котлине⁶².

Говори Горње Мораве и Изморника, који се од косовских говора разликују практично довршеним аналитизмом у деклинацији, у неким иновацијама показују сличност са јужнокосовском зоном⁶³.

⁵⁹ Више о овоме в. у Младеновић 2007: 597–598.

⁶⁰ О судбини /јата/ у овом глаголу у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2007: 593–595.

⁶¹ У јужнометохијском ареалу остаје стабилан однос *неје*, *несам* (Младеновић 2007: 594–595).

⁶² Констатацију Г. Јашовића о томе да је у говору централнокосовског Угљара у овом глаголу у говору старијих стабилно *несам*, *неје*, док је у говору млађих уопштено *није* (Јашовић 2010: 101) наведена грађа *није* потврдила. Иако доминирају примери са екавском заменом јата у говору старијих (102, 106, 107 итд.), нису непознати ни примери са /-и-/ (111, 127 итд.).

⁶³ Уп. са сличношћу у приближавању *-е* и *-и* презентске групе и општом мобилношћу предњих вокала у овим двама областима (Младеновић 2012: 192–209).

Једна од сличности ова два дијалекатска типа односи се на факултативне облике *није / неје*, али и ређим *несам / нисам*, ова два ареала такође показују одређену сродност⁶⁴.

Косовском ареалу судбином *није* једним делом придружује се и сиринићки говор, пошто у овом северношарпланинском говору није довршено аналошко уједначавање основе у парадигми глагола *нѣсам, нѣје*, већ опстаје однос *није : нѣсам*, са јасном дистрибуцијом вокала у зависности од фонетског контекста /еј > иј/ и у *донија : донѣла, гу је : дѣ су* (Младеновић 2007: 594).

г) Прилог временског значења *ѡрије* у гатњанском говору најчешће има овакав облик:

Трубе бiле *ѡрије*, то бiло *ѡрије*, *ѡрије* жѣне старе, *ѡрије* – на веригу, *ѡрије* – сукница, али *ѡрије* жѣне нѣшто плѣле, гра *ѡрије* смо га прскале.

Потврђени су и примери са очуваном групом /-еје-/ (*ѡрѣе* ишла снаша да целива, *ѡрѣе* не мoгло), затим примери без ове групе (имало и *ѡрѣ* свекрве, исто мoгло и *ѡрѣ*, немало *ѡрѣ* за дѣцу, *ѡрѣ* смо се радувале за Божич’).

Облик *ѡрије*, поред *ѡрѣј*, *ѡрѣе*, обележје је и сиринићког говора и виших села јужнометохијског подгорског говора (Младеновић 2007: 600–601), а како показују дијалекатски текстови Г. Јашовића из Угљара⁶⁵, затим грађа којом располажем, факултативних облика са групом /-иј-/ има и у другим насељима јужног и централног дела Косовске котлине, али и у горњоморавским насељима.

д) У именици *ѡѣѡѡа* (< пепел) остварена је замена /е/ са /и/ после развијања хијатског /ј/⁶⁶:

⁶⁴ У Витинском крају се јавља: *нису* тели (Станковић 2010а: 527), *није* смели (536). Из више пунктова источно од линије Ново Брдо – Гњилане – Косовска Каменица (Ново Брдо, Церница, Жегра, Одевце) потврђени су облици *није / неје, нисам / несам* (према мом материјалу). Слично стање за ову зону илуструју и дијалекатски текстови из Бинача у Горњој Морави (Станковић 2010: 142–154).

⁶⁵ У Угљару је практично стабилан лик *ѡрије* (Јашовић 2010: 104, *ѡр^е* славе дошл’и – 126, *ѡр^е* шатори се турал’и – 127).

⁶⁶ Асимилација је потврђена на више тачака косовских говора: у Алашу (Богдановић 1992: 42), у Неродимљу, Бабљаку, Штимљу, Липљану (према мом материјалу), у говору Угљара (Јашовић 2010: 112, 132). У Грачаници нема асимилације (*ѡѣѡѡа*, Богдановић–Вилотијевић 1991: 107).

Їма и *йейија*, вржиш *йейи'а*, бѣ'а *йейи'а* за цѣц', *йейија* да се мѣч'а.

ђ) Савремени предлог *кри* + са значењем локације и дирекције, највероватније је настао из предлога *креј* +, који је – опет – дериват предлога *крај* +. На овакав пут упућује и стање у сиринићком говору (Младеновић 2004а: 201–202, Младеновић 2007: 601).

Да нѣ се обрч'а *кри* рѣда, тáмо *кри* тѣтке, свѣ смо йшле *кри* вѣде, имáсмо ливáду *кри* рѣке,
па отíнем *креј* ливáде, трч'áле смо *креј* нáше кúч'е,
ѡди *крај* мáме, да стíгнимо *крај* вѣде.

е) Предлог *мѣи* 'у има и чешћи облик *мии* 'у, настао у групи /е + ц' / (< њ):

Миц 'у слáве, мí смо бíле *миц* 'у, штѡ бíло *миц* 'у њí, имáло нѣшто *миц* 'у оде'áце, *миц* 'у сѣбе; *мец* 'у Ц'урц'евдѡн.

У именицама *мѣи* 'а и *мец* 'анíк опстаје /-е-/:

На мѣи 'у, свѣ *до мѣи* 'е; *мец* 'анíк до тѣбе, нí бија *мец* 'анíк, онодíле ги *мец* 'анíце.

3.4.1.3. У гатњанском говору доминира лексички икавизам у именици „девојка“:

Дивѡјка искáч'а от свѡје кúч'е, без *дивѡјке* свáдба, нáше *дивѡјч* 'е, јено-*дивѡјч* 'е, *дивѡјч* 'ейѡва стрѣч'а, *дивѡјкина* мáти йде, *дивѡјкина* сестрáми;

Дивѡјка је посведочено и у другим насељима јужног и централног Косова (Богдановић 1992: 41; Ивић 1998: 578, Јашовић 2010: 104, 119, 124, 126, 127; Неродимље, Бабљак, Штимље, Липљан, Племетина – према мом материјалу). Јужнокосовски говор није најјужнија област у којој је посведочен овај лексички икавизам, пошто се он среће и у северношарпланинским говорима Сиринића и Горе (Младеновић 2001: 97).

У Гатњу се потврђени и ређи примери са екавском заменом јата⁶⁷:

⁶⁷ Напоредни облици са екавским супституентом јата и морфолошким икавизмом срећу се и иначе на различитим тачкама јужнокосовских и централних косовских говора (Богдановић–Вукадиновић 1991 наводе за говор Грачанице *девојка*. Исто је – према мом материјалу – и у Неродимљу, Бабљаку, Штимљу, Липљану).

Девóјку узíја, свé девóјке, за нáшу девóјку.

3.4.1.4. Смањење инвентара префикса свођењем *̄пре-*, *̄про-*, *̄при-* на *̄пре-* довршено је у овом говору:

а) *̄пре-* (: пре-):

Прéвари не, нé те *̄пре̄легу́је*, по ч’етворица *̄пре́не́су* га.

б) *̄пре-* (: при-):

Да *̄пре̄и́иснем* ова́ко, кад га *̄пре̄и́исна* ч’*̄и́р*, *̄и́мам* *̄пре̄и́исак*, н*̄и* м*̄ери́м* *̄пре̄и́исак*, ч’е гу *̄пре̄мо́ра*, *̄пре̄мо́расмо* га, *се̄* *̄пре̄друж^иа* и *о́н*, да ти *̄пре́не́се* о́пцу, *о́н* *̄пре́не́се* о́пцу до ма́ме.

в) *̄пре-* (: про-):

Н*̄и* ми да́ва да *̄пре̄о́во́рим*, *̄пре̄о́ви́рим* сас ч’о́века, *се̄* *̄пре̄си́я́ло*, да *̄пре̄си́я* у ка́цу, *̄пре̄си́ју́ју* во́ду, *̄пре̄зéва се* („прозева се“), што се *̄пре̄зéваш*, док *̄пре̄вер^иле* („провериле“), *̄пре̄вер^ише* ни ли́ч’не ка́рте, у *̄пре̄да́вницу*, у ове нáше *̄пре̄да́внице*, *̄пре̄ме́ша* се то, требáло да *се̄* *̄пре̄ме́ша*, да *̄пре̄ж^ив^иим* то што ми оста́ло, ма́ло и да *̄пре̄ше́и́а*, *се̄* *̄пре̄ме́њу́јем*, да *̄пре̄ме́ним*, *̄пре̄ме́ни́ла* шко́лу, да *̄пре̄ч’и́и́аш*, ка́д ме *̄пре̄и́е́ра́ла* ва́мо, *̄пре̄ме́ша* ле́по.

Новија су реконструкција ретки примери у којима се среће префикс *̄про-*: Са́мо да би *̄про̄ду́жáвала* да б*̄и́нем* та́мо, да *̄про̄ч’и́и́ам*.

Префикс *̄про-* остаје стабилан у глаголу:

Нека *̄про̄и́’е*, да *̄про̄и́’емо*, како́ да *̄про̄и́’еш*, и *о́н* *̄про̄и́ша*, *смо̄* *̄про̄и́шле* оту́д ре́ке.

3.4.1.5. У конкуренцији наставака с елементом /-е/ односно /-и/, у говору Гатња уопштавају се наставци са /-е/, и то како у Дјд. и Лјд. им. на -а (да гу ка́жеш нáше снáше), тако и Дмн. (нáшема с^ио́кема што дава́ле) (в. т. 5.4.3, 5.4.7, 6.13.3. е, 6.13.4. в, 6.15).

3.4.1.6. У гатњанском говору постоји знатна мобилност у замени вокала предњег реда /и/ и /е/, затим у ширењу вокала /е, и/ у вокале задњег реда. Оваква нестабилност карактеристична је и за друга насеља јужног Косова, а такође и за оближњи говор Горње Мораве (Станковић 2010: 152–154, Станковић 2010а: 525–539). На тај начин ствара се зона призренско-јужноморавских говора, који су иначе знатно различити у судбини флексије, у којима је мобилност средњих вокала знатна.

Грађа из централног дела Косовске котлине не потврђује овакву мобилност (Јашовић 2010), мада се и у овом делу призренско-јужноморавског дијалекта јављају примери замене предњих вокала.

а) Замена вокала најчешће су подстакнуте даљинском дисимилацијом вокала (*кицѐља*, *ч'елим*, *мерише*, *Кач'енич'ка* клисура, *за'ем*, *Серенич'ка* жупа), ретко даљинском асимилацијом (*Нередимља*).

/и/ м. /е/: на онѐ *ирѐбине* (< гребен, ткачки термин), па ги *узе ирѐбине*, *кицѐља* се звало, онѐ *дибѐло*, дивѐјч'е било по *дибѐло*.

/и/ м. /у/: *дибѐк* вир, *дибѐко* мѐсто⁶⁸.

/е/ м. /и/: *ч'елим* да тки'емо, *ч'елимч'е*, по *Серенич'ке*⁶⁹ жупе, у *Серенич'ку* жупу, *Сиренич'ка* жупа, на старѐ *мерише*, лошо *мерише*, *фелиѐ*, *с вељушкѐ* да јѐм (али је *вила*), двѐ *вељушке*, *ѐли*⁷⁰ јѐн пѐт *ѐли* трѐ пѐт, *ѐли* да донѐсем ја *ѐли* тѐ, имало *лесѐце*, *лесѐца* ни дошла у обѐр, *веришиѐ*⁷¹ („вртлог ветра“) долѐко однѐло сѐно.

/е/ м. /а/: у *Кач'енич'ку* клисуру, се сабирале у *за'ем*, дај му у *за'ем*, *вељам* да и'дим, *вељасмо* да дамо парѐ.

/е/ м. /о/: у *Нередимљу*, од *Нередимље*, *иѐњаѐ*.

б) Наслањањем на присвојну заменицу *нин*, /е/ је замењено са /и/ у присвојној заменици *ниѐв*, *ниѐѐѐ* брач'а (Младеновић 2010: 117–118). Иначе је увек *иѐѐѐ*.

в) У двема именицама напоредо се јављају /и/ и /е/:

*Перажка*⁷² и *иријка* („пракљача“), онѐ *саиѐѐѐ* и тѐ *саиѐѐѐ* (: сат < *сѐѐѐ „плоча од воска с ћелијицама у које пчеле стављају мед и јаја, саѐѐ“).

⁶⁸ *Дибѐко* је и у Угљару (Јашовић 2010: 125, 128).

⁶⁹ Оваква замена потврђена је и у другим пунктовима јужног Косова (према мом материјалу), али и северније од слива Неродимке (уп. *Серинићани* у Угљару код Косова Поља, Јашовић 2010: 108).

⁷⁰ Елезовић 1932: 174, *ели*; Богдановић 1987: 78, Младеновић 2001: 101.

⁷¹ У Гатњу је напоредно и *виришиѐ*, како је и у Сиринићу, Средској, Призренском Подгору, са очигледном мотивацијом им. *вир*. У гатњанском говору могуће је да је, осим даљинске дисимилације, дошло и до контакта с именицом *вешар*.

⁷² Вероватно преко *иѐраљка* са заменом /љ/ са /ј/. Ово може бити повратна позајмљеница посредством албанске фонетике са заменом /љ/ са /ј/. Овакву претпоставку поткрепљује албанска адаптација српских топонима са /љ/ (жупа *Оѐѐѐ* западно од Призрена је у албанској адаптацији *Ороја*). На могуће посредство албанске фонетике упућује и замена /њ/ са /ј/ у читавој западноалбанској области

У свим говорима југозападног дела Косова и Метохије у употреби је романски термин кућне терминологије⁷³ *ѡанур* („дугуљаста плитка дрвена посуда за мешање хлеба“):

У *ѡанур* туримо, *ѡануре* се правиле и у Гатњо, узела и наше *ѡануре*.

3.4.1.7. У облицима придевских заменица наслеђена дистрибуција /o : e/, условљена природом претходног сугласника, нападнута је морфолошким ширењем -o. Морфолошко уједначавање /-e/ према /-o/ најчешће у односној заменици *које*, док је /-e/ у облицима присвојних заменица – иако факултативно – стабилније.

а) *Које* дeте ти бiло, дeте *моје*, *моје* пyце; дeте *ѡвоје*; *наше* што бiло старeје дeте; *ваше* мeсто; *своје* жiто; ч' *ѡе* фанeло узe; *оѡи* кyјеѡа, кyјeму, по *мојeму* детeту, од *нашеѡа* сiна, за *вашеѡа* брaта.

б) *Оѡи* *којо* мeсто су, *којо* јaгњe, от *којо* дeте, *оѡи* кyјоѡа сiна, кyјоју да однeсе, ч' *ѡјо* му је дрво, от *кyјоѡа* дeвeра, *кyјоѡа* да yдрим.

Изван присвојних заменица некадашња репартиција /-o : -e/ значајно је измењена, тако да су практично уопштени форманти -oѡа, -ому (*ѡрeч' оѡа* сiна, *кyд млaц' оѡа*, *ѡрeч' ому* волу, *зaдњоју*), -ов (*Милошов* споменик, брaт *Милошов*, *Радошово* имaн'е), -o (у *зaдн' о* врeме, на *зaдњо* дрво, до *ѡрeдњо* дрво, *ѡрњо* зyпч'е, у *Гaѡњо*, *Горњо* *Гaѡњо*, у *врyч' о* млeко, од *оѡч' о* млeко, *ѡѡи* 'о дeте, на *ѡрeч' о* мeсто, у *Горн' о* Семaн'е, у *Дојн' о* Семaн'е), -ов- (*јeжови*, на *јeжове*, грeјале се *сaч' ове*, пaрaвица на *сaч' ове*, сас *крaљове*, кaквe *кљyч' ови*, *ѡа мiшови*, отров за *мiшове*, сас *нoжове*).

Слично стање у севернијем делу Косовске котлине посведочено је дијалекатским материјалом Г. Јашовића (Јашовић 2010: *врyч' о* – 108, *овч' о* – 112, *кyјо* – 127).

3.4.2. У ограниченом броју лексема замењени су вокали лабијализацијом /a, e > o/ односно делабијализацијом /o > a/⁷⁴.

(Станишић 2010: 166). У осталим говорима југозападног дела Косова и Метохије потврђено је *ѡпрајка*. Овакав облик јавља се и у говору централног Косова (Јашовић 2010: 130).

⁷³ Уп. Скок 3: 439, *taljur*.

⁷⁴ О лабијализацији и делабијализацији вокала у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2006. Материјал из Угљара сведочи да се замена /a/ са /o/ јавља и северније од Гатња (Јашовић 2010: 129).

а) /о/ м. /а, е/:

Тура *мофѐз^с* (и *мафѐз^с*, тур. *mavi*); *й̄о̄й̄рич*⁷⁵ (и *й̄а̄й̄рич* „па-прат“); немашосмо *б̄оскӣе*, ту смо бесіле на *б̄оскӣу* (< баскија, „ексер“); неку *й̄о̄й̄рику* љуту, *о̄й̄ й̄о̄й̄рике*, ишла смо *долѐко*, глѐдамо *долѐко*, по *долѐко*⁷⁶, *долѐко* от станице, *па рошѐй̄о*, *рошѐй̄а*, имало *рошѐй̄а*, *јодв̄а* сам ишла на трамвај, *јодв̄а* стігосмо, а *јодв̄а* је жїва, *сѐдом* године (и *сѐдам*), за *осом* иљаде (и *осам* дѐцу изродї), *окӣам* бїло (и *акш̄ам*), ово дѐте у *Омберику* (и *Амберика*), дoша од *Омберике*, *ўзи й̄о̄й̄уче*, њигoве бїле *й̄о̄й̄уче*, на тo *моїаре*, *моїаре* ни се р̄азболе, *с̄с оклої̄у*, ту бїло и *боч'ѐвина* („остава“), ч'ўвамо у *боч'ѐвину*.

Именица *боч'ѐвина* вероватно је мотивисана им. *бачва*, али је могуће и наслањање на *бач'ѐвина* „зграда на бачилу где се сири, чува сир“. Замена /а/ са /о/ у *боч'ѐвина* подстакнута је и избегавањем хомонимије са *бач'ѐвина*.

б) /а/ м. /о/:

Лај *й̄а̄й̄о̄к*, *й̄о й̄а̄й̄о̄ку*, голѐм *й̄а̄й̄о̄к*; *с̄с ма̄й̄ику* копам, *ма̄й̄ику* у главу; *ан̄ај* тестеник, мoраш *ан̄ај* (обично *он̄ај*); ми *дан̄еси*, он *дан̄еа*, ми га *дан̄еа*, да *дан̄есем* (и *дон̄еси*); у *й̄ар̄ишӣе* („тор“), наше *й̄ар̄ишӣа*; Дoјно *Поч'авалишӣе* (топ.) (и *Поч'овалишӣе*); *меш̄авӣш̄о*; ка *дал̄ај*; да пѐч'е *ра̄шӣӣљ*; пр̄ви п̄ут *абар̄ӣирала*, да се *а̄й̄ер̄ӣше*, тѐшка му је *а̄й̄ер̄а̄ција*.

Име коња *Дор̄ан* (< тур. *doru at*) јавља се и као *Дар̄ан*, коња *Дар̄анӣа*, волѐла сам *Дар̄анӣа*.

У именици *р̄аник* (< раоник) вокалска група је после асимилације у /аа/ сажета у /а/.

3.4.3. У заменици *к̄уј* и заменицама сложеним са њом остварена је факултативна лабијализација вокала /о/ (Младеновић 2010: 73). Примере в. у т. 6.2.1.

Оваква замена карактерише говоре Косовске котлине и оближњих области (Павловић 1970: 29, Младеновић 2010: 73, Јашовић 2010: 112, 123, 127), представљајући на тај начин целину пре свега са говорима призренско-јужноморавског типа (Богдановић 1987: 148, 153; уп. и Марковић 2000: 75), али и косовско-ресавском зо-

⁷⁵ Уп. са сретечким *й̄а̄й̄рач*.

⁷⁶ Уп. са *долечни* у говору Бучума и Белог Потока (Богдановић 1979: 133).

ном (Симић 1972: 146–147), додуше не оном најближом у северном делу Косовске и Метохијске котлине (уп. са опстанком /o/ у Букумирић 2003: 235).

У јужнометохијској зони /o/ остаје стабилно у заменици.

Напоредна употреба предлога *kog* + и *kud* + у призренско-јужноморавским говорима не мора да одражава замену вокала /o/ са /y/⁷⁷. Вероватније је да напоредна употреба ова два предлога заправо одражава наслањање *kud* на прилог *kude*, са изостављањем /-e/ према предлозима *kod*, *йред*, *заг*, *наг*, *ог*, а да је *kog* континуитет преобразованог предлога *kod* (Младеновић 2002: 309, Младеновић 2004а: 196–199).

Исјадање њојединих вокала

Афераза

3.5. Иницијални вокал /o-/ испада из заменица и прилога мотивисаних заменицом *овъ, затим из радног гл. придева гл. „хтети“.

Иницијално /o-/ испушта се факултативно, и то скоро увек из тросложних облика заменица и прилога, док је испуштање из двосложних облика потврђено ретким примерима.

Иницијална група /ова-/ заменица и прилога са градуалним односом (ов- : т- : он-) у гатњанском говору веће је стабилности од оне у јужнометохијским и северношарпланинским говорима (Младеновић 2010: 147–183).

Испуштање иницијалног /o-/ из групе /ова-/ иницирано је хармонијом према јединицама мотивисаним са /т-/.

Није потврђено испуштање /o-/ из групе /он-/ , што је последица наслањања на личну заменицу *он*.

а) *Овако*⁷⁸, *овако* га онóду; *дóшле у ове*, *сас ову*; *окакáв ч'овéк*, *с оволикав*^ф;

и *ва́мо*, *јén ва́мо*, *бóжем ва́мо*, *ва́мо* кат сам се сíшла, *трéба ми ва́мо*; до *воли́ко* да ме изéде, *воли́ко* íма; *ва́ко* се сáстави, *ва́ко* се плéте; *ва́кав* ми трéба, *ва́квоiа* мýжа; да се úспе на *воли́кав* зíд, *воли́кав* му је; *вé* лýди, *вé* тестиé.

⁷⁷ Лабијализацијом се објашњавају овакви облици у Етимологичен речник 1979: 145, затим у Богдановић 1996: 79.

⁷⁸ Наводи се само део примера.

У експресивној нарацији некада се из прилога *овако* испушта и финални вокал: И ми објашњава – *ва́к, ва́к, ва́к*; па ме гледа – *ва́к, ва́к, ва́к!*

б) У радном гл. придеву и перфекту глагола „хтети“ потврђена је основа од глагола „хотети“ са испуштеним иницијалним вокалом⁷⁹:

Нисам га *ч'ала*, није *ч'ала* да је, није *ч'ала* да гу рекне, отац није *ч'аја*, нисам *ч'ала*, нисмо *ч'але* да гу да, *ч'але* смо да јемо; и ја *ч'аше* да кажем, *ч'аше* да умре по путу, *ч'аше* да ми донесе, и брач'а *ч'аше* да однесу.

Актуелни ликови *ч'ала*, *ч'аше* наслањају се на облике *оч'ала* / *оч'аше*, присутне у северношарпланинском и јужнометохијском ареалу⁸⁰.

Иначе је у гатњанском говору забележен и већи број потврда типа *и́шела* и *ки́шела* (в. т. 4.2), што може сведочити о два система облика која су ушла у дијалекатски тип. На новији инфилтрат из књижевног језика могу упућивати облици типа *кишела*, са супституентом /к-/ уместо реконструисаног /х-/.

На испуштање иницијалног /о-/ у радном гл. придеву и имперфекту утицао је контакт *ишела* и *оћала*, са прилагођавањем *оћала* према *ишела*, и то иницијалним крђењем дужег облика.

Иначе је однос *оч'еш* : *ч'аја* у гатњанском говору стабилан.

Апокопа

3.5.1. Финални вокал остаје стабилан у облицима како заменица тако и прилога. Покретни вокали не спадају у органске особине овога говора. Овом особином гатњански говор део је већег ареала у који улазе оближњи српски и македонски говори (Младеновић 2010: 252–276).

а) Поред основних облика речце *éше*, потврђени су и ређи примери са испуштањем финалног вокала. Вокал се испушта у емоци-

⁷⁹ Овакав облик обележје је косовских говора призренско-јужноморавског типа (Јашовић 2010: 133, 134; Неродимље, Бабљак, Српски Бабуш, Штимље, Липљан, Племетина – према мом материјалу).

⁸⁰ Реметић 1996: 526, Младеновић 2001: 440–441. Уп. са *ћао* у косовско-ре-савској зони (Симић 1972: 458, Јовић 1968: 133, Пецо–Милановић 1968: 356). У севернометохијском говору, међутим, нема оваквих облика (Букумирић 2003: 287).

оналном говорењу. Иначе, испуштања нема из других облика овога градуалног скупа.

Еӣ овако да кажеш, *еӣ* тако му било, *еӣ* и ти да знаш.

Примере в. у т. 16.2.4.

б) Поред основних облика императива глагола *бѣјај*, *ч'ӯӣи*, *гѣни се* / *гѣни се*, *грѣжи*, срећу се и облици с апокопом:

Бѣж од мене, *бѣж^и* у *куч'у*; *ч'ӯӣ*, не збори; *гѣк се* пред зоре, *гѣк се* брго, *грѣж* га.

Облици из 2. л. јд. императива преносе се и у 2. л. мн. (в. т. 3.5.1. в).

Презент глагола „не моћи“ среће се релативно често с испуштеним финалним вокалом основе, и то независно од лица и броја:

Не мѡж да улазе, *не мѡж* да продамо стѡн, *не мѡж* да се згрѣјеш, *не мѡж* да кажеш.

в) Императивна речца „хајде“ најчешће се среће као *ајге*. Ређи је облик *ај* (*ај*, ч'[е] *ѹц'емо*; *ај* да идемо).

Примере в. и у т. 16.2.5.2.

г) У им. *ѣролеч'* није извршена апокопа. Могуће је извођење суфиксом -ј (Младеновић 2001: 147).

До ѣролеч' да има, *удáдо се у ѣролеч'*, да порáсте за двá *ѣролеч'а*.

Синкопа

3.5.2. а) Факултативна синкопа у сантхију није потврђена већим бројем примера. Највећи број потврда бележен је у будућем времену у контакту футурске честице *ч'е* и основног глагола, затим у вези везника *га* и вокала почетне речи зависне реченице: *ми ч'[е] идемо*; *ај*, ч'[е] *ѹц'емо*; *г[а] идем*, *г[а] идеш* код брата, *г[а] оно́дим*, *г[а] одне́сем*, па *г[а] ѹмрем* од мѹке.

б) Редовно се испушта унутрашњи вокал у глаголима *ѹдрим*, *забрáвим*, *си́омнем*:

Сам забравѣла („заборавити“), *забравѣла сам*, оне не мѡгу да *забрáву*, мѹж гу *забраѣа*; па га *ѹдри*, *ѹдри* у главу, не мѡгу да га *ѹдрим*, тако да га *ѹдриши*, да ме *си́омну́ла*, ни да ме *си́омне*, трѣба да га *си́омнеѣ*.

Глаголи с оваквом основном карактеристика су и говора југозападног дела Косова и Метохије, али и шире⁸¹.

в) Факултативно испуштање вокала у унутрашњем слогу у 2. л. мн. императива захвата мали број глагола:

Бéшӣе у планину, *бéшӣе* од мéне, *бéшӣе* у гра́д^г; *ч'ӯӣ^рӣе*, *ч'ӯӣ^рӣе*, не збóрите; *д̄ӣк^тӣе* се ис трóњ, д̄ӣкте се на рабóту; *д̄р̄ӣш^тӣе* га да не побéгне, д̄р̄ште пáре.

Бéја̄јӣе, *ч'ӯӣш^тӣе*, се *д̄ӣнӣш^тӣе* / *д̄ӣнӣш^тӣе* се, *д̄р̄ж^иш^тӣе*.

г) Поред облика *ч'é̄ӣри*, јавља се и *ч'é̄ӣри*:

Ч'é̄ӣри дána, свé *ч'é̄ӣри* дéцу, да ми дá *ч'é̄ӣри* јарéта.

д) У основама количинских заменица и количинских прилога доследно се чува група /-лик-/:

Ко́лико óч'еш, по *ӣо́лико* лáкта, *ӣо́ликав* да б́ине, *ко́ликву* мýку.

Примере в. у т. 12.4.1.

ђ) После испадања унутрашњих сугласника, у процесу елиминације новостворених вокалских група, факултативно се срећу облици са претходним ликом и облици у којима се препознаје сажимање нових вокалских група.

а. После испадања /j/ из облика *нӣје*, новостворена вокалска група сажета је у /и/, које је увек под акцентом:

У ч'éрке *нӣ* се мешáла, н́икат *нӣ* га рéкла, ако *нӣ* ти стасá'а, да *нӣ* ти се испéка, нáше *нӣ* ги шарáле;

дивóјка *нӣе* нос́ила дár, дивóјке *нӣе* нос́иле такó крáтко.

О пореклу 3. л. јд. и мн. одричног перфекта и примере в. у т. 11.6.4.

б. Истога су порекла, са могућношћу морфолошког уопштавања одричне речце *не*, и ређи примери 3. л. јд. и мн. одричног перфекта:

Óна *не* мóгла да доц'е, с́инови *не* мóгле у вóјску.

Од суседних говора сажето *ни*, поред чешћег *не*, јавља се и у суседним говорима Горње Мораве и Изморника (в. т. 11.6.4).

⁸¹ Реметић 1996: 383. О ареалу и литератури о овом питању в. Младеновић 2001: 148.

в. У презенту глагола *јѐм, јѐш, јѐ, јѐмо, јѐиѐ* сачувана је старија основа атематског глагола (в. т. 10.6.1).

г. Глагол *вѐдиши* среће се и као *вѐиш*. Испуштање /д/ и сажимање није потврђено изван 2. л. јд. презента:

Вѐиш како́ иде, *вѐиш* како́ ради́ла, а *вѐиш* како́ се вѐика, *вѐиш* да има.

д. У називу празника са првим делом *Свеѝи* одредбена јединица је често без акцента, што погодује њеном редуковању. Тако је у гатњанском говору, поред пуног облика *Свеѝи-*, обично и *Сѝи-*:

За *Сѝи-Са́ву*, на *Сѝи-Са́ву*, за *Сѝи-Нико́лу*, и *Сѝи-Нико́лу*, на *Сѝи-Нико́лу*.

Вокалске групе

3.6. У вокалским групама са /-у/ у другом делу, најчешће опстају оба вокала. Ретке су потврде у којима се /у/ девокализује.

Иницијалне групе

3.6.1. На *ав^фѝобус* д[а] идем, се поквари *афѝобус*, на *афѝобуску* у Урошевац.

Ушле у *ауѝобусе*, пу́не биле *ауѝобуси*, на *ауѝобуску* ста́ницу, имале смо три́ *ауѝа*, јѐн црвѐн *ауѝо*.

Финалне групе

3.6.2. а) У 3. л. мн. презента финалне вокалске групе елиминисане су развијањем хијатског гласа, тако да су примери са групама /-иу, -ау/ одвећ ретки (в. т. 11.1.3).

Да *омѐсиу*, *исѝрѐсиу* свѐ, *ѝлѐѝиу* за зѝму.

Потврђена су и два примера са делимичном лабијализацијом /у/ > /ѝ/:

Да *омѐсиѝ*, и ч'е *вѐдиѝ*.

Необични су примери са неутралисаном финалном вокалском групом у којој је дошло до консонантизације финалног /-у/:

Имав на́ше де́ца, *не ѝуѝич* 'ав на́горе, *ѝра́жив* па́ре, ту *сѝа́гнув*.

Оваквом ситуацијом гатњански говор део је јужнокосовско-централнокосовског ареала, пошто је у јужнометохијским, али и горњоморавским говорима 3. л. мн. презента -у у финалној вокалској групи највећим делом девокализовано.

б) У 3. л. мн. имперфекта продро је аористни наставак *-ше* (в. т. 11.3.7), тако да се не може пратити понашање група */-ау, -иу, -еу/* у овом глаголском облику.

в) У именицама на */-эл/*, после замене */л/* са */а/*, истовокалска група се сажима.

Пеи́а по́је, њиго́в *џеи́а*, да свáримо у *кои́а*, кúј да кúпи *кои́а*, *ора* ни у́краде *ја́ре*, *ора́* да се нава́ди на на́ше коко́ше.

Овакво сажимање карактерише и друге косовске говоре (Јашовић 2010: *кои́а* – 112), док је у јужнометохијском ареалу потврђено само у севернијем делу, пошто у већем делу области ове именице чувају */-л/* (Младеновић 1999: 456).

г) Опстанак истовокалске групе *-аа* у радном глаголском придеву м. р. јд. подржан је парадигмом овога глаголског облика, али и развијањем хијатског гласа који неутралише вокалску групу. У грађи из гатњанског говора нашло се и мало потврда са сажимањем групе (И гу *обува́* те ципéле, *мора́* да ка́же). Група се, иначе, чешће сажима у јужнометохијском подримском и северношарпланинском сиринићком говору (Младеновић 1999: 450).

Поредбена речца „као“ своди се редовно на *ка*:

Ч’е гу уда́м *ка* кúч’ку, *ка* он и ја́, бра́т *ка* и сéстра, је *ка* вúк.

Истовокалска група */аа/* сажета је у прилогу *жа́* (< жаа < жал).

Унутрашње групе

3.6.3. а) Вокалска група сажета је у:

И *за́ве* сэм ги ре́кла, драга-*за́ва*.

Именица *џонедáник* (< понедеаник < понеделник) потврђена је само у овом облику (в. т. 4.7.1). Сажимање вокалске групе остварено је и у другим говорима јужног и централног Косова (Богдановић–Вукадиновић 1991: 107; Павловић 1970: 14, 25; Неродимље, Бабљак, Српски Бабуш, Штимље, Липљан – према мом материјалу). У јужнометохијском делу именица је потврђена без сажимања косовског типа.

б) Унутрашње вокалске групе остају стабилне на јаким морфемским границама:

Проо́ду лúди, *џроо́дим* поред њíве, *доо́ду* на свáдбу, *џроо́димо* и ч’у́тимо, мој *џооч’им*, *зао́ду* око цр́кве, да *зао́дим* око́ло кúч’е.

У *йовале* по пúту, смо *йовале* – облик је могао настати неутрализацијом вокалске групе после испадања /j/ у међувокалској позицији, али и контаминацијом две основе: *йојале* и *йевале*. Исти се облик јавља и у сиринићком говору. На шири ареал овакве глаголске основе упућује и стање у оближњем скопскоцрногорском говору⁸².

Хијат

3.7. Новостворене вокалске групе настале губитком /x/ најчешће се затварају гласовима /v/ и /j/:

Сúву траву, у тú јóву, у јóвину, јóву истружу, смо га мастíле у јóвину, свé бíло сúво, да је сúво, по сúвому пúту, нí ми је íлúво, да ме заíлúви, íлувонém, на úво, йо úво, úдри мúву, мúве ни смéтају, па за мúве, бúва је црна, прије и бúве, стúч'и бúву, нéма íревóша, млóго дувáло, дúвај у óгањ, íма задúву („астма“), и да скúваш, и дúван смо сеáле,

пот *сíврéу, сíврéа, кот сíврéју, на íромáју, ме утéпа íромáја, а снáа* ништа, нí му је *снáја, њí'ан* специ'алитét, *њí'ан* обич'áј, прáвимо и *íрóју, онóдимо íрóју.*

И: за *снáу, мóја снáа, снáа* да кáже, *íревóша* ми је, *íревóша* од Бóга, од *íревóше*, бúа му сметáла.

Вокално /л/

3.8. У гатњанском говору вокално /л/ доследно је замењено са /у/, укључујући и позицију иза денталних сугласника, чиме се овај говор приближава другим говорима призренско-јужноморавског типа централног дела Косовске котлине (Барјактаревић 1977а: 195, Богдановић–Вукадиновић 1991: 107; Јашовић 2010: 125, 130; Липљан, Племетина, Грачаница, мој материјал). Овом особином говори јужног и централног Косова, у већини насеља, представљају посебан ареал унутар призренско-јужноморавског дијалекта, удаљавајући се тако од ближих и даљих говора призренско-јужноморавског типа, у којима се уз денталне сугласнике, или макар уз фрикативне /с, з/, на месту /л/ вокалног јавља /лу/ у *слунце, слуза, слубица*. Стање на ивици Косовске котлине, у говору католичког становништва Јањева и Летнице, потврђује општепризренскојужноморавску ре-

⁸² Скопскоцрногорско *йовале, исйовале* Б. Видоески (Видоески 1954: 205) објашњава уметањем хијатског гласа у групу /oa/.

флексацију са /у/, осим уз фрикативе, када се на месту /л/ вокалног среће /лу/ (Павловић 1970: 15–16, Ђуровић 2000: 87).

Док је у Гатњу вокално /л/ доследно замењено са /у/ у свим позицијама, у другим пунктовима јужног Косова (Неродимље, Бабљак, Српски Бабуш), поред *сунце*, *суза*, спорадично су бележени и *слуза*, *слунце*. Оваква ситуација у јужнокосовском делу последица је састава становништва у овим насељима.

Да се *обуч'ем*, *обуч'и се*, *дубока* вода, *од вука*, *ипред вуце*, *вүци му на иүйи*, *серава вуна*, *вүну овлач'имо*, па *вүч'и*, да *извүч'ем*, *жүйи* ка свеч'а, *йожуийело*, *жүйиарч'е* (врста жуте птице), *апериса күкове*, да скрши *күк*, *найунила* руке, *јабука* киселка, *йомүзем*, *мүзна* била, имало млого *йүже*, *йүжи*, *йүжови*, *сийубе* („мердевине“), биле и *сийубе*, *сийуиац* („коларски термин; дебљи колац“), да *iproйуне*, *дубока*⁸³ била вода, *дубоко* да отидне, у *дубину* ми паде,

на *сүнце*, *сүнце* да не зац'е, да изгоре дете на *сүнце*, *сүнч'оілег* / *сунцоілеи'* („сунцокрет“), *сүзе* му на оч'и, *пүне* очи' *сүзе*, мене ми потёкоше *сүзе*.

Им. *lǝžica гласи *ложица* (у дрвене *ложице*, да күпимо *ложице*), како је на већем простору око Гатња.

Вокално /р/

3.9. Полугласнички призвук испред вокалног /р/ у гатњанском говору слабији је од оног који се јавља у јужнометохијској зони (Реметић 1996: 375–376, Младеновић 2004: 222–223), тако да Гатње чини целину са сретечким, сиринићким⁸⁴ и говорима северније од јужног Косова⁸⁵. Одсуство изразитије полугласности карактерише и оближње говоре северне Македоније (Видоески 1954: 169).

а) Нешто изразитија факултативна полугласност јавља се на почетку речи или на морфемској граници иза вокала:

⁸³ Обично је *дубоко*, али је увек *дубина*. Специфична позиција ове лексеме карактеристична је како за оближње говоре у Косовској котлини и јужној Метохији (према мом материјалу) тако и за друге српске југоисточне и македонске североисточне говоре (Белић 1905: 128, Селишчев 1918: 71, Ивић 1991: 62). Детаљнију литературу о овом питању в. у Младеновић 2001: 124в.

⁸⁴ О слабијем полугласничком призвуку у северношарпланинским говори-ма в. Младеновић 2001: 126–129, Младеновић 2004: 222.

⁸⁵ У дијалекатском материјалу из Угљара (Јашовић 2010) у неким примерима бележи се изразитија полугласност испред вокалног /р/.

ʳри смо сејале (али и: *рѣж^ш* смо стајале, *од рѣж^ш*), *од ʳрж^ш*, дугач’ка слама *од ʳрж^ш*, *ʳри’аво* ни је време, у *ʳри’аву* куч’у, да ни за *ʳри’а* желѣзо.

У унутрашњој позицији под акцентом такође је уочена не тако честа изразитија полугласност:

На бʳдо гóре, тамán завʳиши.

Изван акцента уз /р/ вокално не развија се изразитија полугласност, мада су забележени и такви ретки примери:

Дру́га мати́ка – наīʳч’án’е,

б) У лексеми *ʳри’ав* среће се декомпоновано /р/ вокално у групи /ар/. Облици *ʳри’ав* и *ʳри’ав* семантички су се диференцирали на исти начин на који се то догодило и у јужнометохијском подримском говору (према мом материјалу), затим у централнокосовском говору Угљара (Јашовић 2010: 134). Придев / прилог *ʳри’ав*, *ʳри’аво* односи се на физичко својство – „који је прекривен рђом“, док се *ʳри’ав*, *ʳри’аво* односи на карактерно својство – „који је лошег карактера, неваљао, зао“:

Није ба́ш толи́ко *ʳри’ав*, *ʳри’ав* му бѣше сѝн, немó да бѝнеш *ʳри’ав* сѣс њѝ.

в) Примери без изразитије полугласности уз /р/ вокално:

Му *исѝржѝ* јајца, мло́го *бʳѝо*, ч’е завʳне кра́це, што *ѝрѝч’е* („галами“), *до Гʳлице*, у *Гʳѝине* (проепоним у Гатњу), *се обрч’але*, *ѝрва* мати́ка, *завʳиши* наīʳч’án’е, па *сʳѝ*, на *црвѝне* вʳбе, кат се *завʳше* то́, *око ѝʳла*, и *Гʳѝи*, ус пратњу *Гʳѝе*, те *бʳда* око на́с, *дʳво*, да се *кʳч’ка* у *ѝрне*, и *вʳѝиши*, *Сʳби* улаза́ле ту́, уз *бʳдо*.

г) У примеру у *црѝу́љу* („црепуља“), формирано је секундарно /р/ вокално, настало после редуковања вокала: У *црѝу́љу*, правѝле *црѝу́ље*, на́ша *црѝу́л’а*.

Ова лексема са /р/ среће се и у јужној Метохији, затим у Летници (Ђуровић 2000: 97).

Настанак именице *вʳѝѝена* (Нјд. ж. р.) подстакнут је највероватније наслањањем на глагол *вʳѝѝим*: Од ове дрвѝне *вʳѝѝене*, дај ми гу *вʳѝѝену*.

д) У радном гл. придеву и аористу глагола „умрети“ и „прострети“ јављају се напоре́до облици са /р/ које алтернира с групом /-ре-/:

Муж^ш гу *умр* рано, *умр* ги дeвер, *умр* гу муж^ш, *умрше* сви, тако *умрле* бес пaре, у куч'у *умрја*, *ипростирла* ч'аршaфе, *ипростирле* прет куч'у,

ч'ела *умрела*, *умрела* му жeна, *умреше*, *ипрстирела* тeше да се сyшу.

Као факултативни, овакви облици срећу се и у суседном сиринићком говору (према мом материјалу), затим у говорима јужног и централног Косова (Богдановић–Вукадиновић 1991: 107, Јашовић 2010: 132), док су у јужнометохијском ареалу у потпуности стабилисани облици *умрела*, *умреше* (Реметић 1996: 377).

3.9.1. Основна акустичко-артикулациона вредност /р/ у вокалској или сугласничкој служби је општештокавски вибрант. У одређеном броју примера потврђена је артикулација продуженог вибранта:

Рундава офа, маи и отац ми *умрле*, да га *украде*, на *црешњу*, *иош кревеије*, големо *дрво*, у *корииа*, од *бакрене корииа*, *крч 'кај* га, па *вршим*, и за *Србе*.

Према грађи којом располажем овако продужен вибрант јавља се и у Сиринићу, затим у јужнометохијском подгорском говору.

КОНСОНАНИЗАМ

4. У консонантизму измене наслеђеног система извршене су у систему африката и фрикатива.

АФРИКАТЕ

4.1. Судбином у систему африката, говор Гатња не разликује се од околних говора призренско-јужноморавског типа у Метохијској и Косовској котлини. Наслеђена корелација по палаталности предњонепчаних африката неутралисана је у духу таквог преобликовања оствареног у највећем делу призренско-јужноморавских говора Косовске и Метохијске котлине⁸⁶: створен је нови дворедни систем африката у коме парови корелирају по звучности, чиме је систем

⁸⁶ О значају језичког контакта за промену артикулационо-акустичких својстава гласова и слабом функционалном набоју као предуслову за приближавање сродних гласова у српско-албанском пограничју више в. у Младеновић 2007 а: 250–252, Станишић 2010.

африката преобликован у балканистичком духу (Младеновић 2007а: 251). Сама неутрализација подстакнута је српско-албанским језичким контактом, са преобликовањем медиопалатала северноалбанског дијалекта⁸⁷ у африкату српског типа (Младеновић 2007а: 257).

Док је артикулација денталних африката /ц : с/ стабилна, у пару предњонепчаних африката акустичко-физиолошке вредности показују знатну нестабилност. Артикулација ових африката у гатњанском говору – како је уосталом и у највећем делу метохијско-косовског ареала⁸⁸ – флукуира, са померањем артикулације ка предњем или задњем делу предњег непца, са јачањем / слабљењем фрикативне компоненте. У највећем броју примера основна вредност предњонепчаних африката у гатњанском говору блиска је медијалним гласовима /ч', ц'/⁸⁹, тако да су по акустичком утиску ове африкату блиске онима које карактеришу призренски градски говор (Реметић 1996: 407–411).

Артикулационо-акустичким карактеристикама предњонепчаних африката, говор Гатња разликује се од говора Неродимља, другог значајног пункта јужнокосовског говора, у коме је основна вредност сведених парова африката палаталнија, блиска општештокавским /ћ, ђ/ (према мом материјалу). Према грађи којом располажемо, али и према записима других аутора, у јужнокосовској и централнокосовској зони преовладавају палаталније предњонепчане африкату /ћ, ђ/.

4.1.1. а) *Їмам пуно ч'ич'еве, да реч'ем, ја искоч'и, бач'ило, ч'акшире, да се обуч'ује, крс от ич'енице, врайч'е жуијарч'е, да се брч'камо, шиуч'имо љутике, иосеч'имо дрва,*

Опстанак опозиције по палаталности у говору Јањева (Павловић 970: 31) и Летнице (Ђуровић 2000: 84–85) може се евентуално објаснити католичком конфесионалношћу становништва ових насеља. Процес брисања опозиције, међутим, започет је и у овим насељима (Ђуровић 2000: 84–85). Судећи по материјалу у Ивић 1998, опозиција по палаталности опстаје у говору Грачанице (*ћерку* – 578, *браћу* – 580, *ченију* – 581, *Чегомир* – 579).

⁸⁷ Слабији српско-албански контакт у Средској и Сиринићу очувао је корелацију по палаталности у овим српским жупама на Шар-планини (Младеновић 2007а: 257–258).

⁸⁸ Уп. са неутрализацијом у централнокосовском делу (Барјактаревић 1977а: 198–199, Богдановић 1992: 42; Јашовић 2010: 102–134; Липљан, Племетина – према мом материјалу), метохијском делу (Стевановић 1950: 71–72, Реметић 1996: 407–411, Младеновић 2004: 224, Младеновић 2007а: 256, 259).

⁸⁹ Није мали број говора у којима међу африкатама /ћ – ч, ђ – ц/ долази до зближавања изговора, и то према гласовима /ч', ц'/ (Ивић 1998а: 322–323).

тáí ìéч', мач'íа, на дán Божíч', неки-ìóмоч', гржсау́ч'и, ìлака-у́ч'и, ìлешеу́ч'и и ìредеу́ч'и у нóч', мóје брáч'а, од брáч'у, домач'íн кúч'е, у кúч'у, кúч'е, оíи кúч'е, носíле óни онé бошч'íч'и крátке, ди-војч'íч'и, за куч'íч'и, куч'íч'áма лéба, сíйреч'а;

у ои'áк, на ìенци'ёр, ìо ìенци'ёре седу, у ì'áкове, тúри ì'эзву, óи'а на ì'амíу,

дои'óсмо у ñíву, и óни дои'óше, двá рáта ìрои'ó, кэ[д] гóи'у, ч'им ìрои'е, да не прáву маи'íе, маи'íинице имáло, на Ц'úрмевдэн, на дэн Ц'úрм'евдэна, сас ì'у́ум, око Вéлике Госíои'íне, Свети-Ц'óр-м'е, сíн Ц'óрм'е, Караи'óрм'е, ì'áвол нека га нóси.

б) Алофони блиски палаталним предњонепчаним африкатама потврђени су најчешће у позицији када је иза њих вокал предњег реда. Највећи број потврда односи се на безвучну африкату, док је звучна африката потврђена малим бројем примера.

Да се нау́и, штó да ñíнимо, онé казáнñиñи, тé ка ìосíи'íñиñи, куñиñи, сэз дивóјñиñи, íма и тó цвéñе, Света-Прéñесíа, имíñе му турáла, о[д] ìенéñке, ñíе фаñáле,

знá маñíе, крес ìенñёр, у ñэзву.

в) Именица *коломбóч'* („кукуруз“) потврђена је само у овом облику. У придеву мотивисаном овом именицом јављају се два лика: *оíи коломбóч'но* брáшн'о и *коломбóиñо* брáшн'о. Други лик упућује на дисимилацију по палаталности из облика именице у којој се јавља палатална африката /h/. Исто се догађа и са именицом *вóч'ñак* / *воч'ñак*, која није непозната ни у лику *воиñáк*.

4.1.2. Звучна дентална африката /s/ среће се у истим условима у којима се иначе и јавља у околним говорима.

Студéно је па *сéбем*, ñíсмо *сébáле*, да се срúшу *сúгове*, на *сúг* (поред *зúг*), ñí видéла *свэзде*, имéло гу *Свэзда*, íма *свэзде* на нéбо, да *свóни*, купíле и *свóно*, и за *Свóнка*, немó да *свíриш*, штó *свíри*, јén *сунсар*, имáше *сунсарé*, áл гу знéш *Сáиу* (хипокористик од личног имена Злáта), ñí се ìросúкло млéко („поқварено млеко; веома кисело млеко“), нéмам ìéнсíу, од овé ìéнсíе, продаваá *бенсín*, бí-ја ка *свёр*, ка двá *свэра*, имáле у шúму рáзне *свэрови*.

ГЛАС /x/

4.2. Фрикатив /x/ испао је из система. Уместо њега среће се за-меник /k/ у малом броју лексема, претежно новијих:

Ис Крвацке избéгл'е, бли́зо гра́нице *крвацке*; на на́ш *шeйiк*, два *шeйика* íмам; што би́ја дóбар *вáздук*; у *коднiк*; за *Дукове*, да про́ц'у *Дукови*, *йре[г] Дукове*, ва́ј ми О́ца и Свeтога *дука*; *издáкнy* дeтe; онé *кóклице*; íмам *брóнкииис*, *од брóнкииис*; имáја *кибрiдⁱⁱⁱ*, нi'е бiло *кибрiд*, *коломбóч' би́ја кибрiдⁱⁱⁱ*; *ја сам кришич'áнка*, *кришич'áни*; па мeсим у *йлeк*, стáр ми *је йлeк*; до *Прóкор* Пч'и́њски, у *Прокор-Пч'ин'ски*; *ја сам га сакрáни'а*; *аркiву* íмамо, тражiла *йо аркiве*, овó у *аркiву*; *један-кáмбурiер*; па сам *йреклагiла* (аутохтона лексема *озeбла / осeбла*); *дркiи* ка прúт (аутохтона лексема *се йрeсе*); имáа дóбар *ýсиек* у шкóлу, обúим *кулакóйке*, носiла и *келáнке*.

Аористна основа глагола „хтети“ среће се са /к-/ и без овога заменика гласа /х/:

*Не кiйeде*⁹⁰, нi'е *кiйeла*, нiсам *кiйeла*, óна *кiйeде*, и то *не кiйeдоше*, *нису кiйeле*, *кiйeде* да изáц'е, свe што *кiйeле*, онi би *кiйeле*; нi'е *шeла*, нисте *шeле*, *шeдоше* да *ýзну*. Овакви облици упућују на евентуално чување ранијег облика и после испадања /х/.

4.2.1. Без заменика /х/:

Наш *iра*, *iра* смо се'але, нi ми бiло *сiи́ра*, нi ми *је сiи́ра*, *йирбú* га зáболе (: трбúси), *йо йирбú*, *йирбú* ме бóли, имáа гóре *орá* (: ораси), пeт *орáа*, *сиромá* да *ýзе*, *йо сиромáа* (: сиромáси), *iре* да те увáти, жiв *iре*, *одмá* нека дóц'е, да *йде одмá*, *одмá* смо знáле, у *лáгну* вóду, да се *олáди*, *на кожú*, обуч'е *тáј кожú* (: кожúси), *од iреóйше*, млeко да се *олáде*, такó смо се *ранiле*.

Именица „снаха“ јавља се са хијатским /ј/ и без овога гласа (в. т. 3.7.):

За мóу *снау*, íмам и *снау*, гу је брiга *снау*.

4.2.2. У потврдној речци *а'á* забележен је слабо аспирован глас: *А'á*, знá он; *а'á*, ч'е нóсу; *а'á*, да мóгло.

Овакво /х/ потврђено је и у неким примерима у којима је могло бити реконструисано према стандардном језику, тим пре што су ове лексеме новији лексички унос:

У *ку'ињу* сам га оставiла, *оiй сiи́ра'óйше*, стáлно *йо 'оiйeле*, па се тúри у *са'áн*.

4.2.3. У позајмљеницама *бáјч'а* и *бóјч'а*, *свeйлобóјч'а* на месту /х/ у изворнику (в. т. 4.8.3.4) јавља се /ј/.

⁹⁰ О паралелном облику радног гл. придева *ч'áла* в. т. 3.5. б.

О новим групама /јч, јц/, са евентуалним посредником /х/ у преобликовању група /шц, сц/ в. т. 4.8.3.5.

ГЛАС /в/

4.3. Гатњански говор захватила је балканистичка тенденција приближавања /в/ фрикативима. Потпуне интеграције нема не само због изостанка једначења безвучних опструената испред /в/ (*свѣ, ѿвѣја, се квѣри, да зайѿворим*) него и због недовршености обезвучавања у групама /в + безвучни опструент/, затим због понашања /в/ на крају интонационог такта.

4.3.1. Сонантска природа /в/ највише је нападнута у позицији /в + безвучни опструент/, када се /в/ делимично или потпуно обезвучава:

Никога *ѿѣфца*, *нашему ѿѣфцу*, ели *ѿѣфца*, *ч'афке*, *ова ѡфца*, *онѣ ѡфце*, *ѡфца* да скрши нѡгу, *ѡфце* пасле по бѣјч'е, *ѡфце* нѣј више, *ѡфцема* да дѣш, *ѡфцима* однѣсимо, *овѣ лѡфци*, *ѿду* и *лѡфци*, *тѡ* је *Дубрѣфка* (топ.), *крѣсѿѣфч'ич'и*, *Кѡсофке*, *ѿо кѡсофски*, у *Дрѣјкофце*, *врзѡлѣфке* („марама којом се везује глава“), *мрѣфка* („мрав“), *Лѣкофци*, *Ц'урофци*, *ѡфсѣница* бѣло грѡзно, обрне *колѣфку*, *на цѣфку*, *црфци*, *ѿо Урошевфцу*, *цѣфка од бозѡфке*, *црфч'е*, *црфч'ич'и*, *мрѣфке*, о[д] днѡ *Урошевфца*, *дѣј* гу *ѿѣвфца*, *Сѣвфка* гу имѣло, *сѣз бозѡвфку* („зова“), *стаѿи насѿѣвфце* („закрпа“), у *ту крошњѣвфку* („корпа од плетеног пружа“), *цѣвфка* у савѣљку, *бозѡвфка*,

имѣло *ч'афке*, *ѡфцу*, *рундава ѡфца*, *закѡл'у ѡфцу*, имѣло *ѡфце*, *за црфца*.

У примерима – за *ѡвце*, *ѿма цѣвка*, *на цѣѡку туриш* – потврђен је механизам очувања фонолошког статуса /в/ његовом билабијализацијом. Овакво избегавање фонолошке неутрализације обично је у оближњем сиринићком говору (према мом материјалу).

4.3.2. На крају интонационог такта звучност /в/ опстаје или се, чешће, овај глас реализује као делимично обезвучени фон. Примери са фонолошком неутрализацијом нису чести.

Овај *ѿѿѿѡв* квѣсац, *сѡв* лѣба и сѣра, *дѣј* ми *сѡв*, *Мѣрков* брѣт, *Сѿѿѿѡјков*, *колѣкав брѣв*, *ѿѿѿѡв* беч'ѣр, *какѣв*, *сѿн Милѣнов*, *Мѣрков*, *Тѣнѣѿѡв* дѣда,

док бѣѣ *жѣвф*, сам *жѣвф*, *сѡвф* квѣсац, сн'ѣг^к бѣѣ *сѡвф*, имѣла *ч'ѣвф* (тур. keuif), ми је *ч'ѣвф*, *њѣѿѡвф* мерѣк, *сѡли* је *њѣѿѡвф*, *никакавф*

није бија, *воликав^ф* пораса, *воликав^ф* да бине, *шоликав^ф* мџ^ш, брат *Танейов^ф*, кум *Цобейов^ф*, кажи за *Александров^ф*,
сѹф јеч'ам, и тај *браф*, на зид^г *Милейоф*.

В. и примере у Младеновић 2010: 118, 148–163.

4.3.3. У међувокалском положају /в/ најчешће опстаје, осим у глаголима „оставити, правити“, у којима се срећу и факултативни облици без /в/. Већом стабилношћу /в/ у интервокалном положају, гатњански говор наслања се на косовске говоре, пошто је у суседном сиринићком говору /в/ у овој позицији склоно билабијализацији и испадању (према мом материјалу).

а) Сонант /в/ остаје стабилан у секвенцама /о + в + вокал/:

Те *крси^{ове}*⁹¹, да ч'у^амамо *воло^{ве}*, *терамо воло^{ве}*, *воло^{ви}* се обрч'але, има^а *воло^{ве}*, *сас воло^{ве}*, *од бра^{кове}*, дај ми те *си^ай^{ове}*, и *сѹдове* још сѹду, по^сле *Пе^йрове*, *њи^ове* куч'е, *Таней^{ове}*; и на *Бре^{зови}цу*.

У грађи се нашло мало потврда се билабијалним изговором /в/ у овој секвенци:

За бра^вове, не^{ма} *йо^йо^{во}*, па^сле *воло^{ви}*.

Усамљени пример – Куч'а *Шаб^{ано}*, у коме је испало /в/, вероватно је новији унос из сиринићког говора.

б) У облицима именица и придева, осим ако је други вокал /-у/, /в/ остаје стабилно:

Тврда *џа^{ва}*, мо^{ја} *сна^{ва}*, на^{ша} *кра^{ва}*, мл^еко *о^й кра^{ве}*, се ба^{ци} ма^{ло} *џара^{ви}цу*, *див^ојка* иде, *џе* *див^ојку*, у *див^ојки^{ну}*; то је *сера^{ва}* в^уна, па се *џе* *сера^{ва}* в^уна, *џра^{ва}* му би^{ла}.

У именицама у секвенци /-аву-/ потврђени су и ретки примери са испадањем /в/:

У *џа^у*, ви^{ка}ше на *сна^у*, ви^{ди} гу *сна^у*, па по^{му}зеш *кра^у*.

Иначе је: те^{пси}ју на *џа^{ву}* нос^{иле}, у *џа^{ву}*, ша^јкач'а на *џа^{ву}*, *кра^{ву}* гу ма^зле, цр^{ве}ну *кра^{ву}*, *сера^{ву}* в^уну.

в) У глаголима с формантима /-ива-, -ува-, -ава-/ остаје /в/:

*По^ждри^ну^{ва}*⁹², на^ј смо *се ра^{ду}ва^{ле}*, св^е *се обу^{ку}ва^{ле}*, *смо ве^{зу}ва^{ле}*, *на^{си}ра^{ду}ва^{ле}*, ова^а *обеч'а^{ва}*, *си^реи^шњу^{ва}а*, је^л ме *џоз^{на}ва-*

⁹¹ В. и примере у т. 5.2.9.

⁹² В. и примере у т. 10.4.3.

ӣе, се уга̀ва, ӣрода̀вала сѝра, да би ӣредужа̀вала, нѝсу ми казу̀вале, ӣокуѝувале ста̀нове, ку̀вамо.

Ретки су примери са билабијалном артикулацијом сонанта:

Да ч'у̀вамо, да се ӣрода̀ва.

У глаголу *осно̀вамо* осно̀ву /в/ остаје стабилно.

г) Највећу нестабилност /в/ показује у неколико глагола са се-квенцом /-ави-/ , како је и иначе у другим говорима. Обим факултативног испадања /в/ у овој позицији у гатњанском говору мањи је од оног у јужнометохијским и северношарпланинским говорима (Младеновић 2001: 169–174, Реметић 1996: 399). Бољим чувањем /в/, говор Гатња део је косовског ареала призренско-јужноморавског дијалекта.

Ч'е га *осѝавиши*, како да гу *осѝавимо, се сѝави*, како *осѝави́а*, трéба да *сѝавиши*, ми́ ги *сѝавимо, се ѝрави́ла* свáдба, óн *ѝрави́а*, рáзно *ѝрави́а*, *ѝрави́ле се* куч'е, како смо *ѝрави́ле*, ни́е *ѝрави́ле* свáдбу, нóво би *ѝрави́ла*, сам ги *наѝрави́ла*, да *наѝра̀ви*, да ги *наѝра̀ви*, ни́сам *забра̀вила*, *ѝрави́ле* за на гла̀ву, не мо́гу да *забра̀вим*, свé сáм *забра̀вила*,

ми гу *наѝра̀ви́а*, фели́е *ѝра̀ви́ле*, *наѝра̀ви* гу, *сѝави* се со̀ли;

да *сѝавимо* у турши́у, óвде да *осѝави*, ч'е ти *осѝавим*, штó да *сѝавимо*, шишáн („без игде ичега“) га *осѝави́ла*, *сѝавимо* у во́ду, ми́ га *сѝавимо* у турши́у, га *осѝави́ла*, смо *ѝра̀виле*, да *наѝра̀вим*, кожу́ да *ѝра̀ви*, да *ѝра̀вим* зу̀бе, *наѝра̀вимо*, да га *наѝра̀вим*, *сѝави́а* у во́ду, *сѝави́ле* турши́у, ру́ку *сѝави́а* (< стаи́ја < стави́ја).

д) Финално -у из 3. л. мн. презента у вокалским групама не затвара се (в. т. 11.1.3). Потврђени су, међутим, и ретки примери са /в/ < /у/:

И́мав на̀ше де́ца, *не ѝушч'ав* на̀горе, *ѝра̀жив* па̀ре, ту *сѝавнеу*.

4.3.4. У именицу старе и-деклинације *ѝру̀га*, јéна *ѝру̀га*, имáло *ѝру̀ге* у зéмњу, од ове́ *ѝру̀ге*, ни́је продрло /в/ из зависних падежа. Основе других именица ове скупине потврђене су са /в/ (*свéкрва*, *јéѝрва*, *ѝрква*, *крв*).

Из именице *вр̀ца* („уска уплетена трака којом се везују опанци“) (*vъrvъса, Скок 3: 633, *vъvса*) испало је /в/, највероватније према *вр̀жем*, *вр̀зала*:

Сас врџе се врџе, на врџу, правимо врџе за опанце.

Иначе је у северношарпланинским и јужнометохијским говорима именица потврђена као *врџца*, вероватно заменом /ф/ са /п/ из групе (врџца < врвца) (према мом материјалу).

Потврђено је само *врба* (*врбе* поред реке, израсле *врбе*, од наше *врбе*).

Именица *колéв^фка* (обрнем *колéфку*, пот *колéв^фку*, на *колé^фку*) потврђена је са /в/⁹³. Иначе је у Гатњу: да *колéбам* дéте.

ГЛАС /Ф/

4.4. Фрикатив /ф/ најчешће остаје неизмењен. Релативно стабилна позиција овога фрикатива карактерише и друге српске говоре око гатњанског (Ђуровић 2000: 91–92, Реметић 1996: 400–402, Младеновић 2001: 178–180, Видоески 1954: 169).

У неким лексемама напоредни су облици са /ф/ односно /в/ или /п/.

4.4.1. а) На средину *сóфре*, на *сóфру*, *сас фелиџе*, прво *сéфџе*, прóбамо *сéфџе* (*тур. sefta), *фуруна*, *фењерч'е* ч'е се угаси, *федерни* кревет, *филци'ан*, *фењер*, н'ину *фамилију*, од моје *фамилије*, *фíно*, *фарбала* ги, *фáрбамо*, и *фујовану* циглу, и *фијáкер*, *мусафíри* (тур. misafir, „гост“), у *фáбрику*, тáј *шијóф*, *фушáрка* (врста сукње), *фелиџе* от коломбóч'но брашн'о, *сас кóфу* вáдимо вóду од бунáр, вéзимо на ч'аршáфе, у моју *фамилију*, о[д] дóбре *фамилије*, у *фишéк*, нé носí'а *фéс*, у *фéс*, јén *фршáл*, имáле *ферéи* 'у, на *кúфер*, бíја му *муфшíа*, изéдо ч'уфíџе, за *официре*, за ч'éф, упíши у *шефшéр*, *Фáнiове* ливáде (микротоп.), *Фрушíке* (микротоп., њиве).

б) Ф > в:

Сéде *йорей* *сóвре*, од онé *сóвре*, на *сóвру*, *Сшéван*, мој *Тривун*.

в) Ф > п:

*Сас óиџе*⁹⁴ у тарíшта, свé свóје *óиџе*, и *óиџе* такó, *óиџе* се мýзле, јá сам ч'увáла *óиџе*, на свóју *óиџу*, *óиџ'о* сíрење, и мí јéмо мéсо *ог*

⁹³ Уп. са *колејка* у северношарпланинском и јужнометохијском ареалу (према мом материјалу).

⁹⁴ Уп. са *óиџе* у централнокосовском делу (Јашовић 2010: 133, Богдановић–Вукадиновић 1991: 106), али и другим пунктовима јужнокосовског говора (према

о̄йце, брџт му бѣја *о̄йч'ар* („чувар оваца“), *со̄йра* бѣла пуна, изне-
семо *со̄йру*, јело се и *о̄йсѣницу*, да јѣм *о̄йсѣницу*.

Облик именица *о̄йца* и *о̄йцѣница* настао је из *о̄фца* (< *о̄вца*),
офсѣница (< овсеница, в.т. 2.3.1).

4.4.2. На месту сугласничке групе /хв/ срећу се напоредо обли-
ци са /ф/ и /в/ у глаголу „хватати“ и његовим дериватима. У глаго-
лу „хвалити“, затим у именицама *кафа* и *кафана* – на месту извор-
не групе /хв/ – среће се редовно /ф/.

Уфа̄й̄тисмо мѣсто, да *уфа̄й̄у*, ги *уфа̄й̄у*, да гу *уфа̄й̄иши*, га
фач'але, ги *фач'ала*, *фач'але*, *уфа̄й̄имо* мѣсто, *фа̄ла* ти, да се
фа̄лимо; *йре̄й̄ кафану*, у *кафану* да се йде, *кафу* смо пѣле;

да те *ува̄й̄и* (: да *уфа̄й̄им*), дѣ нѣ се *ува̄й̄и*, да гу *ува̄й̄иу*, грѣ да
те *ува̄й̄и*, и га *дова̄й̄им* (: дофа̄тим), ово се *дова̄й̄и*.

У ономатопејама: *врѣ*, *врѣ*, се ра̄стури; па ја – *винѣ*, *винѣ*, га
намѣта, /в/ је вероватно из /ф/. На овакву претпоставку упућују ове
ономатопеје из подримског говора са /ф/ (*фрѣ*, *финѣ*). Интересан-
тан је и глагол *йрѣй̄рѣка* („брзо и неразумно потрошити богатство,
новац“) из сретечког говора, чије значење упућује на везу са оно-
матопејом *фрѣ* / *врѣ* („наглим покретом растурити, раставити“), са
евентуалном заменом /ф/ са /п/.

4.4.3. Фрикатив /ф/ јавља се у именици *јѣф̄й̄ика* („туберкуло-
за“), како је и у севернометохијском говору (Букумирић 2012: 225,
јѣф̄й̄ика). Им. са /ф/ потврђена је и у другим пунктовима јужног
Косова (према мом материјалу).

У јужнометохијским говорима је *јек̄й̄ика* (Реметић 1996: 393).

ГЛАС /Ј/

4.5. У говору Гатња нема паралеле у судбини /в/ и /ј/. Артику-
лација /ј/ је знатно пасивнија, посебно у интервокалној и финалној
позицији. Оваква природа /ј/ доводи и до факултативног испадања
из наведених позиција.

У интервокалном положају /ј/ изразитије артикулације потвр-
ђено је малим бројем примера:

мом материјалу). Уп. са *о̄йсеница* у градском говору Приштине (Барјактаревић
1977а: 203). У јужнометохијским и северношарпланинским говорима нема ова-
кве замене.

Бејаја у куч'у, си зайворија, намештија, ни се оженија, доч'екујемо, да се обуч'ује, ч'уја.

4.5.1. Артикулација је најстабилнија на почетку речи и испред сугласника: Вретило *јанула*, *још мало*, *јуч'ер*, *јено јаре*, *јарич'и*, у *јарину*, *према јунáку*, *јемйуи* и *ја*, па *једем*, *прег Јовáнку*, *од мајке*, на *шајно*, *њóжно*, *од јуне*, *немóјше*, *којајше*, *ијрајше*, *којзо месо*, *клајсе*.

4.5.2. У интервокалној позицији артикулација је најпасивнија у вези са средњим вокалима испред /j/, посебно у контакту са /и/:

Што ни ме *је* ујела *змија*, да не праву *маије*, у *ч'ије* руке, да *крмију* стоку, *саге сийеш*, да *развију*, *Свети-Димитрија*, *није ч'аја*, *развију*, *оженија*, да *сийе*, *она се крије*, па *се омие*, што *ийеише*, *ийење*, *Снанијинаје*,

смо га *иосеале*, *сеала*, *преала*, *доша ои Србије*, *жнееш*, да се *зирееш*, *туја видја*, *прс иоч'еја* да бере („гноји“), *донја* и *он*, *иринеја* да *ийе*;

куј ги *иуцаја*, *није ч'аја*, *куј имја*, *куј немја*, *коија*, *ија* сн'ег^к, *лијаја*, *куј немја* плевн'е, *он ледја*, *све на јено место*, *беја* од *нас*,

сас мóгеја, *има мóје*, *мóја ч'ерка*, *мóјему брату*, *своја ти је*, *ијерадујемо*, *куйује*, па да *ч'уеш*, *кује* људи.

4.5.3. Испадање је забележено из различитих међувокалских група.

а) Највећи број примера с испадањем потврђен је у групи /-аја-/:

Сава ни *свираа*, *никат^п* *ни се мешаа*, *бејаа* куд *нас*, *иуцаа* од *племње*, *ијрч'аа* да *стигне*, *ијрч'аа* до *нас*, *меч'аа* и на *нас*, *меч'аа* *камэн'е*, *скајаа* на *њиву*, *купус скајаа*.

Новостворена вокалска група /-аа-/ најчешће опстаје несажета у радном гл. придеву м. р.

Стабилност вокалске групе подржана је знатно чешћом употребом овог глаголског облика са сачуваним међувокалским /j/.

б) Испадање из других међувокалских позиција:

Да *наиноши* *њиве*, *наиносмо* ги, *найоила* *краве*, да *найоише*, *одвоиле* не, *своје* да *ч'ува*, *за мóеја*; у *Сараево*, у *моу* *сóбу*, за *моу* *маму*, у *ивоу* *ливаду*, *мóеја* *родитеља*, *ивојему* *оцу*, *од Украјине*, *све свои*, и *све ијроица* на *место*, у *ијуршју*.

4.5.4. На крају речи /j/ се најчешће изговара пасивно. Пасивна артикулација у овој позицији помогла је да се у говору Гатња, али и околних насеља у Косовској котлини, развије нова морфологизација у облицима показних заменица, тако да је у овом говору оформљен систем: *ова́* сѝн, *ова́* ч'ерка, *ово́* дете (Младеновић 2010: 173–176; в. т. 6.9). Овом цртом гатњански говор удаљава се од јужнометохијских и северношарпланинских говора (Реметић 1996: 489–490, Младеновић 2010: 173–176).

Од испадања из финалне позиције у Нјд. м. р. показних заменица, присвојних заменица, из Нјд. м. р. очуваног синтетичког компаратива, из 2. л. јд. императива, /j/ је очувала морфолошка релевантност:

Тво́ му́ж^ш, и бра́т *ѡво́*, *сва́* мла́дос; *ѡва́* мо́, *ова́* ч'ове́к, у *ова́* пато́к; адéт *сѡарé*, сѝн *сѡарé*, *сѡарé* го́с, он ми је *ѡрвé* сѝн, *ѡрвé* зéт, *млац* 'éи нѝ бѝа у во́јску; ч'éка', бéѡа', *вѝка'* на њу́.

У овој позицији забележени су и ретки примери са испадањем /-j/; ч'éка, брé; бéѡа од мéне; *ова́* ч'ове́к не мо́же, *ова́* брато́в ко́њ.

У ОПјд. личне заменице 3. л. јд. ж. р. *о́на* продро је облик Дјд. *њо́* (в.т. 6.1.1.2 в), из кога испада финално -j. Само испадање финалног сонанта могло је бити подстакнуто нивелацијом према примарном облику А/ОП ове заменице, али и избегавањем синкретизма са Дјд. и Ајд., са везивањем *њо* за Дјд. а *њојзи* за Дјд./Гјд./Лјд. (Младеновић 2010: 298–299). Нешто слично среће се и у говору Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 165).

4.5.4.1. Из финалне позиције /j/ најчешће испада у ограниченом броју случајева.

а) Из императива глагола чија се основа завршава на -и, /j/ редовно испада у јд. и мн.:

Уби́ га, *уби́* гу куч'у, *ѡи́* и тѝ, *ѡоѡи́* раки́у, *ѡоѡи* и тѝ је́ну.

Ово се преноси и у 2. л. мн. императива (*уби́ѡѡе* га, *ѡоѡиѡѡе*).

б) Редундантност /-j/ у одричној речци „немој“ довела је до испадања финалног сугласника и практичне стабилизације облика без /j/⁹⁵:

⁹⁵ Облици *немó*, *немóѡѡе*, потврђени и на другим тачкама косовских говора (Барјакгаревић 1077а: 197; Ивић 1998: 578, Јашовић 2010: 123; Неродимље, Бабљак, Бабуш, Штимље, Липљан, Племетина – према мом материјалу), непознати су у северношарпланинским и јужнометохијским говорима, осим у севернијем делу Подрине. Стабилније финално /-j/ у овим говорима може се довести у везу са неакцентованом ултимом у овој императивној речци.

Немо́ да ка́жеш, нemó и тií, нemó да сам те ч'у́ја, нemó да ка́жете, нemó да отeри, нemó да га у́зе у нару́ч'е.

в) У примеру Сэм имáла *неко́* двe тóрбе, пут до садашњег облика био је: *неко́је > неко́е > некоо > неко́*.

г) За говор Гатња важи дистрибуционо ограничење да се /j/ не јавља уз предњонепчане сугласнике:

Да га нóсим у нару́ч'е, úзи га у нару́ч'е, бóжи сiн, iди у врáжу мáтер, врáжи iе, у бóжи дáн, да ни дáди'у ору́же, сви сас ору́же, да ми донeсе iуномóч'е.

Проiетiичко /j-/

4.5.5. Протетичко /j-/ у овом говору среће се у оним лексемама у којима се иначе јавља у околним српским говорима (*ја́, јóш, јeсен, ју́и́ро*).

Иницијални вокал затвара се редовно у *ју́же* (Нјд. с. р., „канап за везивање снопова исплетен од ражане сламе, јужица“): Од ове *ју́жа*, двá *ју́жа*, да напράвимо *ју́жа*.

Прилог *oйeиi* потврђен је и са протетичким гласом: *oйeиi* да iмам, *oйeиi* дóшла; *јoйeиi* да се муч'им, да ствóри *јoйeиi*, ни'е имáла *јoйe*.

ПАЛАТАЛНИ СОНАНТИ

4.6. Општа нестабилност у систему палаталних сугласника призренско-јужноморавских говора у Косовској и Метохијској котлини обележје је и говора Гатња. Тенденција колебања у поменутом ареалу је заједничка, али су сами резултати унеколико различити. Према досадашњим истраживањима, чини се да је стабилизација резултата изразитија у јужнометохијском делу, да су дoмети преобликовања често различити у јужнокосовском и централнокосовском делу, а да је најизразитија стабилност у систему предњонепчаних африката и палаталних сонаната потврђена у говору северношарпланинске жупе Сиринић. Стање у говорима источно од линије Ново Брдо – Гњилане – Косовска Каменица (Горња Морава) до Врања тражи детаљнија истраживања, пошто до сада публикуван материјал не даје довољно поуздану слику. Према материјалу којим располажем, а који је обухватио преслушавање звучних записа из петнаестак

пунктова горњоморавског говора, уз текстове објављене у Станковић 2010 и Станковић 2010а, уочава се знатно шаренило, са препознатљивом неутрализацијом у паровима африката у неким пунктовима, али и померањем артикулације предњонепчаних сонаната према алвеолама.

У гатњанском говору колеба се предњонепчана артикулација /њ, љ/. Јављају се фонови чија је артикулација померена ка алвеолама, па се – поред предњонепчаних палаталних гласова, јављају и алвеоларни палатални /л', н'/ . Отврдњавање /љ, њ/, међутим, није такве природе и таквога обима да се може говорити и општем померању ових гласова ка алвеолама, како је остварено у јужнометохијском појасу од Призрена до Ђаковице (Стевановић 1950: 66–70, Реметић 1996: 411–419, Младеновић 2004: 224–225, Младеновић 2010а: 218–230). Боље чување палаталности /љ, њ/, иначе, карактеристично је и за говор Сирињића, затим за говоре Косовске котлине⁹⁶, али и северномакедонски појас (Видоески 1954: 170), мада се и овде у неким говорима срећу алвеоларни палатални гласови (Исто, 161).

Чињеница да се највећи број примера са /н', л'/ среће када су иза /љ, њ/ вокали предњег реда, али и спорадично умекшавање у групама /л, н + и, е/, сведочи о томе да гатњански говор није у потпуности остао изван процеса карактеристичних за јужнометохијски појас и део шарпланинских говора. Ово упућује на то да се и у гатњанском говору зачело – додуше, без значајних резултата – приближавање /љ, њ/ и /л', н'/.

Иако у говору Гатња фонеме /љ, њ/ имају шире артикулационо варијацијско поље, није забележена дефонологизација ових гласова. Овде се мисли на депалатализацију /њ/, која је запажена пре свега у градским говорима Ђаковице (Стевановић 1950: 66–67) и Призрена (Реметић 1996: 415–416), али потврђена и малим бројем примера и изван ова два урбана центра.

Сонанӣ /њ/

4.6.1. У гатњанском говору, осим у лексикализованом уносу *сајне* (< са'н'е < сање) и *дојно*, није потврђена антиципацијска па-

⁹⁶ Судаћи по новијем дијалекатском материјалу из Угљара (Јашовић 2010), у говору овога места започето је слабљење палаталности пре свега /љ/, а мањим бројем примера на месту предњонепчаног /њ/ јавља се алвеоларни палатални назал /н'/.

латалност, карактеристична за западномакедонско-јужнометохијско-шарпланински ареал (Младеновић 2010а: 222–223).

На наше *сáјне*, искршија *сáјне*, дрва на *сáјне*, за *дојну* *кóру*, *дојне* ливáде, *Дојно* Гáтњо⁹⁷.

Одсуство антиципацијске палаталности у говору Гатња, али и у читавом јужном и централном делу Косовске котлине, последица је стабилније природе палаталних сонаната у овом ареалу. У малом броју лексема, међутим, и у косовским говорима потврђено је декомпоновање /њ/ са антиципацијском палаталношћу којом се компензује слабљење палаталности⁹⁸.

Иако алвеоларни /л, н/ најчешће остају стабилни у групама са предњим вокалима, у делу примера стабилизован је резултат асимилације у групама /ни, не/.

4.6.1.1. Примери:

а) Укиселе у *њéа*, *сédнем сас њéа*, у *коломбóӣнџицу*, *кол-омбóӣнџо брáшњо*, у *њíву*, на *њíву*, *од зéмње*, *свé сравња́ле*, *наша сирóӣӣња*, само *кóњи* *мóгле*, *тé корéње*, *зејӣӣња́во*, *око лéӣӣње* *слáве*, се *úспни на кóња*, *скóтна свíња*, према *мóче свíње*, *забрáњеӣшо*, *крóшња* („корпа од плетеног прућа“), *крошњи́ч’е*, *ја́ӣње*, у *Дојно Семáње*, у *Дојно Гáӣӣнџо*, *Гóрњо Гáӣӣнџо*, *смо бíле у њéа*, *тé йóрње* *кóла*, *о́фце да прíме бр́кање*, *срédњи брáт*, *ми докр́виле* („досадити“) *йумења́ч’е*, *да жњé’ем*, *ја́ӣње*, у *о́ӣӣӣӣӣе*, *нéма вíше о́ӣӣӣӣӣа*, *бíло бóӣӣње*, *да јéмо црéшње*, *набóла се на йр́ње*, *са́аӣӣње* *дéца*, *на буњíӣӣӣе*, *имáло и рабóӣање*, *ши́ја и клáӣӣње*, *свé сас карáње*, *купíло и књíӣе*, *дáр од младожéње*, *йо младожéње мéтају*.

б) *Гумен’áч’е*, *свíма сирéн’е*, *за једéн’е*, у *сирóӣӣн’у*, да *брáне* *свóју зéмн’у*, у *нашу н’íву*, *не мóга кóн’*, у *йлéвн’у*, у *бун’ӣӣӣӣе*, *са сирéн’е*, у *н’íну кúч’у*, *йо Семáн’е*, *о̄ӣ Семáн’е*, *н’íва*, на *кóн’е*, се *уморíле кóн’и*, *за камéн’е*, *на́йрч’áн’е*, *за клáӣн’е*, га *йосин’úје*, и *н’óјна ма́јка*, на *н’óјному тáте*, *около лéӣн’е* *слáве*, *поред н’íве*, *дру́ге йлéвн’е*, *йоцен’úје кúч’у*, *кóн’ски босíл’ак*, *од зéмн’е*.

⁹⁷ Придев са новом групом /-јн-/ потврђен је и на другим тачкама косовских говора (Богдановић–Вукадиновић 1999: 106; Неродимље, Бабљак, Бабуш, Шти-мље, Липљан – према мом материјалу).

⁹⁸ У текстовима из Угљара код Косова Поља (Јашовић 2010) налазе се при-мери: *дојн’а* (107), *имам ко’н’е* (111), *са којне* (119), у *Бајнску* (126).

4.6.1.2. У ограниченом броју примера среће се секундарно /њ / н’/ на месту /н/. Особина карактерише ближе и даље српске говоре, пре свега оне у јужној Метохији и Шар-планини (Павловић 1939: 135, Младеновић 2001: 192–193, Јашовић 2010: 105, 124), али и суседне говоре северне и северозападне Македоније (Видоески 1954: 171, Стаматоски 1959: 238).

а) Највећи број примера морфолошког је порекла, настао ширењем /њ/ из облика збирне множине. Ширење је олакшано слабљењем категорије збирности и преобликовањем збирне множине у системску (в. т. 5.5). Такво ширење, и иначе, посведочено је у ширем ареалу око гатњанског говора (Павловић 1939: 159, Младеновић 2001: 193, Младеновић 2005а: 169–173, Јашовић 2010: 105). Таквог су порекла:

Сас ка́мењ, лѣп ка́мењ, и оӣ ка́мењ, ка ка́мењ, на ка́мењ, сас ка́мењ, да ва́диw ка́мен’, има̄ и́ламењ, јѣн̄ і́рањ, і́од і́рањ, на і́рању, сас коча́њ, оӣ коч’а́ње, да се і́рсїењ, од ја́сен’, да се убóде на і́рњ, два̄ і́рња, има́ло і́рњи, сїтан коши́ањ, да је сто̄ коши́ања, і́румен’ со́ли, на та́ј жбу́њ, исѣч’и и те̄ жбу́ње.

У гатњанском говору јавља се /њ/ у именици *і́роњ* („дрвени кревет“), како је и у другим косовским (Богдановић 1992: 44, Јашовић 2010: 122), јужнометохијским (према мом материјалу), севернокосовском и севернометохијском косовско-ресавском говору (Елезовић 1935: 340, *і́роњ*; Букумирић 2012: 616, *і́роњ*), северношарпланинским говорима (према мом материјалу), али и на ширем призренско-тимочком терену (Жугић 2005: 395, *і́роњ*). Ова именица са /њ/ среће се и у македонским говорима (Скок 3: 506, *tronj*).

У један *і́роњ*, има́ла два̄ і́роња, і́о і́роњу, ме́ч’а де́цу у і́роњове.

б) Позиционо /њ/, настало у контакту овога гласа са вокалима предњег реда или у групама /гн, шн/:

Два̄-пут *жѣњеӣ, жѣњаӣ* гу је, би́а *жѣњеӣ, жѣњаӣ; жѣњеӣ* гу је, *забра́њеӣо, би́ја ра́њеӣ, на ра́њеӣу* жѣну, и он би́ја *це́н’еӣ, Ра́вњӣӣӣе, на Ра́вн’ӣӣӣе*, па сам га *оже́њила*, да се *ожењи, сње́т^к, у сн’ѣт^к, і́ремењ́ила* шкóлу, *коломбóӣњицу, коломбóӣњо, по́што це́њиш,*

от *коломбóч'н'о бра́шин'о*, оно *бра́шињо*⁹⁹, *бра́шин'о* у *нáч'ва, њéздо*, па има јену-*мáшњу* (: машна, „крвата“).

У облицима трпног глаголског придева глагола *жéњей̄*, *збрáње-ӣо*, /њ/ је секундарно, пошто није вероватно да је у овим глаголима очуван резултат прасловенског јотовања зато што је облик трпног глаголског придева осталих глагола морфолошки преобликован и има нову основу без резултата јотовања (в. т. 4.10.1).

Облик *жéњай̄* секундаран је, настао из примарног *жéњей̄*.

в) У глаголима изведеним суфиксом *-ује-* посредник за садашњи облик са /њ/ највероватније је глагол са суфиксом *-ива-*:

Ги с̄ирей̄њувáа по путу, па сам гу *срей̄њувáла, срей̄н'увáле* гу, не *ӣосин'ује*, трéба да се *ӣосин'ује* дéца.

Сонант̄ /љ/

4.6.2. Систем латерала гатњанског говора није радикалније захваћен тенденцијом ка стварању пара /л : л'/, са дистрибуционим ограничењем о елиминацији гласовних комбинација /ли, ле/, који је иначе карактеристичан за све говоре јужне Метохије и део северношарпланинских говора (Стевановић 1950: 66–70, Реметић 1996: 412–414, Младеновић 2001: 194–196, Младеновић 2004: 219).

Говори јужног и централног Косова захваћени су превирањем у систему латерала, али без коначне стабилизације алвеоларног палаталног /л'/ са присуством / одсуством група /ли, ле/. Различито стање у јужној Метохији и јужном и централном Косову објашњава се контактима са албанском фонетиком различитог интензитета у овим двама котлинама – контакт је био дуготрајнији и интензивнији у јужној Метохији. О значају контакта са албанским језиком за систем латерала, али и африката, говори и стање у сиринићком говору¹⁰⁰, у коме је /љ/ и даље релативно стабилан предњонепчани латерал, уз опстанак група /ли, ле/, уз опстанак опозиције по палаталности (Младеновић 2004: 219, Младеновић 2005б: 182–185).

Појединачних потврда са померањем артикулације /љ/ ка алвеолама, али и умекшањем /л/ у контакту са предњим вокалима, има

⁹⁹ Ареал са групом /шњ/ у овој именици захвата призренско-тимочку и косовско-ресавску зону (Павловић 1939: 52, 114, итд.; Реметић 1996: 359, 364, итд.; Јашовић 2010: 114, Симић 1972: 182).

¹⁰⁰ Више о сиринићком говору в. у Младеновић 2005в: 180–185.

у гатњанском говору. Број оваквих примера, међутим, упућује на то да је систем латерала релативно отпоран на утицај албанске фонетике. У публикованом ономастичком материјалу из јужног Косова, укључујући и Гатње, наводи се регуларно умекшавање у групама /ли, ле/ (Букумирић 1997: 353–358). На овакво бележење ономастичког материјала у Букумирић 1997 могла је да утиче чињеница да је грађа бележена скоро по правилу од информатора мушкараца, који су били у интензивнијем контакту са албанским језиком. Моја грађа из Неродимља, Бабљака, Бабуша, Штимља показала је да је факултативно умекшавање у групама /ли, ле/ бележено скоро искључиво у језику мушкараца, док женски део носилаца локалног говора углавном не зна за овакву појаву.

Сонант /л/ је нешто тврђи у односу на општештокавско стање, али то није веларно /л/ какво се среће у околним албанским говорима. У артикулацији овога латерала врх језика је на саставу секутића и алвеола.

У гатњанском говору нема корелације у судбини палаталних сугласника, пошто је укинута опозиција по палаталности између африката, а релативно добро опстаје палатална природа /љ, њ/, са претежним чувањем група /ли, ле/. Овом особином гатњански говор приближава се косовским говорима, без потпуне подударности са њима.

До сада објављени резултати изучавања призренско-јужноморавских говора Косовске котлине показују нестабилисано стање у судбини група /ли, ле/. Иако се о овоме не говори у Барјактаревић 1977а, наведена грађа из говора Приштине упућује на стабилност /л/ у овим групама. Грађа из говора Грачанице у Ивић 1998 упућује на стабилне групе /ли, ле/. Сличну ситуацију потврђује материјал из Грачанице (Богдановић–Вукадиновић 1991: 103–111), са спорадичним факултативним умекшавањима. Судећи по грађи из Великог Алаша код Липљана, стабилисане су групе /л'и, л'е/ < /ли, ле/. За говор Угљара наводи се да је употреба /ли, љи/ поремећена свођењем на /л'и/ (Јашовић 2010: 100). Дијалекатске илустрације потврђују и неутрализацију групе /ле > л'е / ље/. У опису јањевског говора, наводи се да је елиминација група /ле, ли/ > /ље, љи/ довршена (Павловић 1970: 18–19). У летничком говору /ле, ли/ углавном се мењају групама са умекшаним латералом, али има и примера са чувањем група (Ђуровић 2000: 108–109). У најобимнијем раду о косовским говорима (Барјактаревић 1977), који је – нажалост – произвољношћу закључака и интерпретације више замаглио него што

је осветлио говоре Косовске котлине, не разматра се судбина латерала. Изнет материјал не потврђује знатније присуство умекшавања латерала у групама /ли, ле/.

4.6.2.1. У каљаницу, смо имале неке дубље, се направу снóйли, по́сле те снóйле но́си, руко́вли у њíву, испод руко́вље, истеру́ју љу́де, на́ше љу́ди ото́ше, љу́чки збо́ри, савéљка, ва́лавица, кри ва́лавице, у на́шу ва́лавицу, у њиса́лку, на кудéље, ои́ кудéље се жи́ви, озго́р і́робље, српско і́робље, да напра́вим зеља́ник, на ове зеља́нице, би́ја Љубо́иен, ко́д Љу́бе, ото́смо у Ско́йле, за кра́ља, смо се љуља́ле, љу́та му је раки́а, во́ли љу́шо, у недéљу, двé недéље, ч'éшаљ, оч'éшаљ се, саз і́ребу́љу, ои́ њосі́еље, ои́ њријаі́еље, ме́љемо ч'е-ни́цу, кри њо́ље, буљу́к о́пце,

се носі́ле снóйл'е, зел'áник зна́ле да пра́ву, зéл'е се осу́ши, мло́го ро́бл'е („укућани“) у куч'у, і́ма і́робл'е, у Ско́йл'е, би́а кра́л', озго́р кошу́л'е, дівл'е сві́н'е, кишл'і́во време.

4.6.2.2. Опстанак односно елиминација група /ли, ле/ је факултативна. Наводи се мањи део примера из грађе са очуваним групама /ли, ле/:

Има́ле, њушч'áле, і́шле, бра́ле ле́ба, гржáле, има́ле, њо́сле, ои́ Куркулі́це, да бе́ре сли́ве, њо́сле те снóплје но́си, карлі́ца, то њі́ле, смо і́екле ка́фу, га укусе́лила, њо́слен мле́ко, за неко́лико д́на, кисéло мле́ко, дру́ге і́лвн'е, на зе́лено, не́ке љу́де смо молéле, а што осі́але на́ро́д[†], бáш смо живе́ле, Ле́канце ма́мине ои́і́шле го́ре, бун'і́ште смо га ви́кале, па се ч'у́ше рафа́ли, не́ке ле́кове.

Наводи се највећи део забележених примера са оствареном асимилацијом у групама /ли, ле/ > /л'и, л'е/:

Сл'і́ве роді́ше, бл'і́зо б́ило, и кад' укусе́л'е, мл'éко от кра́ве, на л'ивáде, преко л'éшо, і́л'éву ўзимо, Мил'і́ца гу имéло, и л'éше и зі́ме, ги саі́л'éшимо, да ги саі́л'éшші́е, све л'éшо, га і́л'éгају, кол'і́ба пра́вена, н'і́ва Никóл'ина, на л'ивáде.

Према акустичком утиску чини се да су потврђени само примери са алвеоларним палаталним /л'/, што може говорити о још присутној особини о опстанку латерала у контакту са вокалима предњег реда.

4.6.2.3. У неколико примера стабилисано је /љ/ у позицијама у којима се очекује /л/. Присуство /љ/ објашњава се аналошким процесом.

а) У именици *каљиишиѐ* („блато“), која је потврђена само у овом облику (паде у то *каљиишиѐ*, имало јено-*каљиишиѐ*), /љ/ је могло бити преузето из придева *каљав* („блатњав“).

б) У именици *виџљич’е* („пераје испод воденичког точка; ви-тло“) (да се врту *виџљич’ич’и*, да се искрши јено *виџљич’е*) лик је могао бити стабилисан према *виџљача или сл.

в) Секундарно /љ/ у радном гл. придеву *мљѐла* (и ми смо *мљѐле*, он *мљѐа* у Гатњо) резултат је нивелације према *мљѐм*.

г) Именица *жѐљудац* у гатњанском говору потврђена је само са /љ/ (Баш ме боли *жѐљудац*). Именица са /љ/ посведочена је у косовским говорима¹⁰¹ (Грачаница, Богдановић–Вукадиновић: 103; Неродимље, Бабуш, Штимље, Липљан – према мом материјалу), затим – према мом материјалу – у јужној Метохији, Средској и Сиринићу, али и шире на призренско-јужноморавском терену (Жугић 2005: 88, *жѐљудац*).

/Л/ НА КРАЈУ СЛОГА

4.7. /-Л/ на крају слога у гатњанском говору понаша се различито у зависности од позиције у речи, али и од врсте речи.

Судбина овога гласа у начелу је призренско-јужноморавска, карактеристична за косовски и метохијски ареал, разликујући се тако од оне у суседном Сиринићу по одсуству сиринићке замене у унутрашњем слогу и финалном слогу именских речи (Младеновић 1999: 453–456).

4.7.1. Антеконсонантско /-л/ на крају слога најчешће опстаје неизмењено.

Кóлци, *крíлце*, да живи у мицко *сѐлце*, јабуке *кисѐлке*, *расóлницу* јемо сас лѐба, *од расóлнице*, по јено *крíлце*, да изиграм јено-*кóлце*, на голѐме *кóлце*, на тѐ *кóлце*, бија *ка̀лфа*, пѐт *биволч’ѐџа*, *биволч’ич’и*, ми нóси ова *бѐлка*, у *бóлницу*, *зálци* (: залак, „залогај“),

крава је *сѝѐлна*¹⁰², *сѐлске* кра̀ве, *сѐлске* куч’е, др̀во *сѐлско*, от *сѐлско̀а* памѐта, *дóлњо* (поред *дóјно*, в. т. 4.6.1), *бóлна* му је жѐна, *бóлно* је, се прáви *сѝлна*, збóри пó *сѝлно*, бѝла гóла *ѝолца̀џа*.

¹⁰¹ У Угљару Г. Јашовић (Јашовић 2010: 125) бележи *желудак*.

¹⁰² У овом придеву у говору Гатња, али и у говору других јужнокосовских насеља, потврђени су само облици са /-л/ (уп. са *сѝѐана* у говору Грачанице – Богдановић–Вукадиновић 1991: 106).

Поред основног *īēлци* (они нимају *īēлце*, да однесем *īēлцима*), потврђено је и *īејаци* (за *īејацие*)¹⁰³. Опстанак *īēлци* подржан је сиринићким обликом *īēуци* (Младеновић 1999: 459).

Уместо именица /делба, селба/, у употреби је *дэлење, сэлење*.

Само се у именици *īонедáник*, насталој из *īонедејаник* (< по-неделник), у унутрашњем слогу на месту /-л/ доследно налази /-ја/¹⁰⁴. Облик *īонедејáник* обележје је и јужнометохијских говора (Младеновић 1999: 460).

4.7.2. На крају речи /-л/ редовно опстаје у именицама: *вóл* да нóси, и *кóњ* и *вóл*, *нáш вóл*, *дóша сокóл*, *јéн сокóл*, на *сéбе вáл*, на овај *асīáл*, *донéси асīáл*.

Са неизмењеним /-л/ редовно се јавља и прилог / предлог *одоздóл* (те ч'ека *одоздóл* нйиве, *проц'и одоздóл*).

Именице: *врúч' īēйел*, у *нáш зáбел*, *дéл* срећу се и са /а/ на месту /л/ (в. т. 4.7.3. б).

Именица *сóли* стабилисана је у новом облику партитивног прекла (в. т. 5.2.1.1. б).

4.7.3. На крају речи /-л/ је скоро доследно замењено са *-(j)а* у облицима придева м. р. јд., радног гл. придева м. р. јд., затим у неким именицама.

а) *Среīн 'уваја* на Карадáг^к, *сам му јебáја мáтер*, па *имáа*, *беīáа* от Шиптáре, *се'áа*, *тáта óстар бíја*; *гóша* от Срби'е, *рéка*, *се извúка*, *īобéа*, *īрóша*, *гóша*, *извúка*, *īобéа*. Примере в. и у т. 10.

Финална вокалска група /-аа/ у радном гл. придеву м. р. различито се понаша. У глаголима прве Белићеве врсте срећу се само облици са сажетом вокалском групом (*гóша*, *рéка*, *īобéа*, *исīрéса*, *īорáса*)¹⁰⁵. У *беīáја* / *беīáа* опстаје *-а(j)а* под утицајем примарног

¹⁰³ Само са замеником /-а/ ова именица је потврђена и у косовским и у метохијским говорима (Младеновић 1999: 459; Грачаница, Богдановић–Вукадиновић 1991: 106, Јашовић 2010: 115).

¹⁰⁴ Облик са сажетом вокалском групом потврђен је и на другим тачкама косовских говора (Богдановић–Вукадиновић 1991: 107). Исто је и у Неродимљу, Бабљаку, Српском Бабушу, Штимљу, Липљану – према мом материјалу).

¹⁰⁵ Уп. са присуством облика типа *ишаја*, *гошаја*, *рекаја*, *сшекаја*, *йорасаја* у говору Угљара (Јашовић 2010: 102, 103, 105, 107, 109, 117, 118 итд.), затим Грачанице (Ивић 1998: 357). Оваквих примера нема у јужнометохијској зони.

облика са оствареном палатализацијом. Изван ове скупине глагола, осим ретких изузетака, група *-a(j)a* остаје несажета.

б) *Цé'a* дán, по *цéја* дэн, *дебé'a* ка трúп, што је *дебé'a*, *кисé'a*, кукуруз^с *бé'a*, да се рóди *бé'a*, нíкад^т *бé'a*, *бé'a* кóњ, нí бí'а *врé'a*, *врé'a* кáмењ, бéш *весé'a*, бíја *весé'a*, *здрé'a* гра, остáја *íоја*.

Усамљени су примери: *кíсел* кúпус, *кíсел* лéба, *цéл* лéба.

в) У именицама са секундарним полугласником, /-л/ је замењено са *-a*¹⁰⁶: *коíа* < котаа < котал), *íеíа*, *óра* (< ораа < орал). За ову скупину карактеристично је сажимање вокалске групе /-aa-/ (в. т. 3.6.2. г).

Финално /-л/ замењено је са /-а/ у прилогу *жá* (< жаа < жал) (ми бíло *жá* за сиромáа).

Пеíа да пóје пред зóре, у *коíа* íма вóда, онај *коíа*, *óра* јéде кокóшку, јén *óра*.

Именице *зáбé'a*, *íеí'а*, *бé'a* *íеí'а*, мéч'амо *íеí'а*, од мóј *гé'a* – чешће су у овом облику (в. т. 4.7.2).

г) У неколико примера, који се иначе јављају у ликовима карактеристичним за јужнокосовску дијалекатску зону, потврђени су и облици у којима се препознаје сиринићка замена /-л/ на крају слога (Младеновић 1999: 445):

Кíсеу лéба, *кíсоу* кúпус, *íеíеу* се потрúси, *ја* ми је *жáв*, да ти је *жáв* за њú (< жал).

СУГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ

О неким сíарим суíласничким íруíама

4.8. Очуване су иницијалне старе сугласничке групе /ст/ и /сл/ у:

От срáне *сíаí*, íма *сíаí*, *сíаí* *óсíар* бíја, дáј ми тé *сíаíове*, óтац му бíја *óсíар*, тáта *óсíар* бíја, трéба да *наóсíриш* нóж^ш, нí му се родíше *слíве*, тé *слíве* су ка шеч'ер.

Меíаíеза

4.8.1. Редовном метатезом у групама /-јс-, -јз-/ , говор Гатња део је ареала говора Косовске котлине (Барјактаревић 1977а: 205, Бог-

¹⁰⁶ У јужнометохијском ареалу у овим именицама опстаје /-л/ на крају слога (Младеновић 1999: 456), осим у севернијим насељима, у којима се јављају факултативни облици типа *кóíал* / *кóíа* / *коíа* (Младеновић 1999: 456).

дановић 1992: 43, Богдановић–Букадиновић 1991: 106, Јашовић 2010: 100, 114, 126), који се наслања на косовско-ресавске говоре (Букумирић 2003: 203, *лојзе*; Букумирић 2012: 246, *клајсе*; 497, *џајси*, 253, *којзи*, *којзина*).

Да купим *џрџзе*, ово *џрџзе* слатко; имале *лџзе*, у наше *лџза*; от *кџзе* длаке, *којзи*, и *оџ* *којзине* се *џзе*, ч'џрге се правиле *оџ* *којзине*, *кџза* вуна, *којзинџава* врџч'а, *кџзо* сџрен'е, от *кџзо* мџсо; *клајсе* остаду, *клајсе* се каже, *клајси* се кажу, да сџберем *клајсе*; бџла от сџло *Брџесе* (< Бресје), у *Брџесе* да џзимо; имало *рџјсе* у вџду, џл не вџдиш *рџјсе*.

Редовно је *џладне*, *џладнује*.

Губљење суџласника у суџласничким џруџама

4.8.2. Финалне групе /-ст, -зд, -шт/¹⁰⁷ упрошђавају се испадањем финалног експлозивног сугласника:

Крс о^т ч'енице, на *крс*, на овај *џрс*, *џреко* стар *мос*, *моџч'нос*, и са *мас*, овај *влас*, да му носе *џроз*^с из *лџзе*, црн *џриши*, о^т црни *џриши*, по јџн *џреџри*, за *младос*, да доц'е *сџџрос*.

Поред чувања неупрошђених група у унутрашњој позицији, потврђено је и ширење новооформљене основе са упрошђеним сугласничким групама:

Шџс *џрсџа*, на два *мосџа*, да је два *џроза*; *џрсџи*;

проша три *моса*, *мосови*, на *мосове*, *крсови*, на наше *крсове*, да ги искршију *џрсове*, *џришови* по дџцу¹⁰⁸.

Као последица упрошђавања финалне групе /-ст/, која се јавља / не јавља у унутрашњој позицији, али и као део напоредних облика – са епентезом и без епентезе у групама /ср-, зр-/ , факултативно се упрошђавају групе /стр-, здр-/:

Свџ са *срџју*, млого платџ *срџју*, наосрџла ми нџш^ж, да си тџ *зрџо*, свџ смо *зрџо*.

4.8.2.1. Из унутрашњих група /дн/, /гн/ и /гм/ факултативно испада плозив.

а) /дн/, /дм/, /гн/ и /гм/:

Да *џдне*, и кџч'а да *џдне*, свџ *оџџдну*, мџгу да *оџџднем*, *оџџднимо* свџ, *оџџдим*, ка^т ч'е *оџџдне*, жџто *оџџдне*, домаш'џца

¹⁰⁷ Лексеме са финалном групом /жд-/ нису потврђене у гатњанском говору.

¹⁰⁸ Уп. са истом особином у горанском говору (Младеновић 2001: 238).

осї́адне у *кўч’у*, *тў^ј сї́адне*, *їгла да їадне*; да *се слї́не*, *вїно се слї́не*, *она се їодї́не*, ч’е ти *дї́не* *кору*, *се дї́ну слўге*, *мї се дї́немо* от *стїла*, да *се дї́не*, *де да лї́немо*; *одма́* да *сипўје*, *одма́* да *їдимо*, *одма́* *трч’и*, *одма́* *нека нїси*;

какó *исї́а^{не}*, па *ої́ї^{не}* *нимо*, *їодї́ни* га.

Због избегавања хомонимије са глаголом *їла́не*, у прилогу *їла́дне* група /дн/ увек остаје неупрошћена (за *їла́дне* *обїд* смо *вика́ле*).

б) /н/, /н/ и /м/ (</дн/, /дм/, /гн/ и /гм/):

Јен сїн, *нї јена за́ва*, *їма јено*, *јено тїсто*, *нїјена*, да *јемо за́ено*, *оч’е за́ено*, *љўди за́но* (< *зајено* < *заједно*), *свї за́но* у *пїл’е*, *свї* смо *за́но*, *комада́нї*, да *ої́їнемо* *мї*, ч’е *ої́їнемо*, и *сїнем*, *ми сїносмо*, ч’е ти *їа́не*, какó да *ми їа́не*, да *бїнем*, да *бїну* *овдїн*, штó да *бїнемо*, да *бїнемо* за *мўку*; *се дї́ну* и *љўди*, и *он се дї́не*, *се дї́не* *ра́но*, да *лїне* *дїле*, *нї мїгла да лїне*, да *улїне*, ал *мїже да се їодї́неш*, *їодї́не* *гу погач’у*, да *слїнемо* до *реке*; *ома́* га *пїриш*, *ома́* *свї за́но*.

в) Сугласничка група /нг/, другачије компонована од групе /гн/, потврђена је у ономагопеји *дїнїе*:

И *мї рабїтај* – *дїнїе*, *дїнїе*; *дїнїе* – *растрвїше* се *пїре*.

4.8.2.2. /стм/ > /см/:

Асму *їмам*, *добї* и *асму*.

4.8.2.3. Група /-гд-/ у временским прилозима **їшїда*, **сїда*, **кїда* упрошћена је различито. У **сїда* увек испада /д/ (*сї́ / сї́е / сї́и / сї́е*), док у прилозима **їшїда* и **кїда* испада /г/.

Примере в. у т. 12.2.1.

4.8.2.4. Унутрашња група /зм/ у презентској основи глагола „узети“ није сачувана, пошто је глагол *пришао* трећој Белићевој врсти. Ранија разлика између презентске и аористне основе са превирањем у процесу уједначавања, настављена је и после преобликовања уношењем суфикса. Отуд се у гатњанском говору срећу облици са групом /зн/ или без ове групе, када се једначе презентска и аористна основа:

Да *ўзем*, да *ни ўзне* *пїре*, *трїба да ўнемо*, *брач’а ч’е ўну*, *ўзни* и *тї овў*;

и то се *úзе*, да *úзе*, мога да *úзе*, све треба да *úземо*, *úзише* од бунара.

4.8.2.5. Наслеђена група /вљ/ у глаголским основама упрошћена је испадањем /в/:

На úлицу *не осѝаљају*, што *се сѝаљало*, талу смо *сѝаљале*, стојар *сѝаљале*, *сѝаља* и јужа, саге *се ѝоѝраља*, *ѝоѝраљаја* кола, *забраљам* по ништо, ништа *не забрал'а*.

Ретки примери са очуваном групом (*осѝавља*, *сѝављале*, *ѝоѝрављам*) вероватно су новија реконструкција.

Аналошка група /вљ/ остаје стабилна у глаголу: Младенович' *се ѝрезивљала*, *ја се ѝрезивљам Ѐвич'*.

4.8.2.6. Опстаје иницијална група /вл/:

Се извуч'е *влáкно*, имáло *влáкна* околу нас, *влач'úле* смо у Штрпце, да *влач'имо* вуну, овај *влáс*, саге нéма *влáс*, и наш *Влáга*.

4.8.2.7. Иницијална група /пч/ најчешће се упрошћава испадањем плозива:

Ч'éла кад úмре, погинула *ч'éла*, *ч'éле* ч'е гу збóри мама; *ч'еница* белица, *ч'еница* рапсајка, да жн'éимо *ч'еницу*.

Ч'е úмру *ѝч'éле*, наша *ѝч'éла*; *ѝч'еница* да се осуше.

4.8.2.8. Иницијална група /гд-/ увек се упрошћава испадањем првог плозива у прилогу *гé*: да пáдне нéма *гé*, *гé* отишла.

У унутрашњој позицији група остаје (*ни́де*, *не́де*).

4.8.2.9. Иницијална група /бз-/ неутралише се уметањем /о/ између сугласника¹⁰⁹: *сэз бозóв^фку*, цветáла *бозóфка*.

*Асимилаѝивни и дисимилаѝивни ѝроцеси
у суѝласничким ѝрујама*

4.8.3. Иницијална група /*чр-/ доследно је замењена групом /цр-/: *црне* слíве, *црвén*, *ѝрема црвéно*, на *црéй*, оперисáла *црéва*, на *црéшњу*, дíвља *црéшња*, тé *црне црéшње*.

¹⁰⁹ Уп. са *базовка* у Грачаници (Богдановић–Вукадиновић 1991: 107), *боз* у јужнометохијском делу (према мом материјалу).

4.8.3.1. Група /мљ/ замењена је групом /мњ/ у духу такве замене на широком простору призренско-тимочких, косовско-ресавских, македонских говора¹¹⁰:

У нашу зéмљу, нé ми била дóбра зéмн'а, зéмњена каљеница („плитка посуда од земље, налик на тањир“), кал'енице зéмн'íве, биле зéмње, од зéмње, у зéмњи́ву, рáзну зéмљу, зéмн'а дóле, имáло и зéмња, од зéмн'ено, бéше дремњи́во, штó си дремњи́в.

У грађи су се нашле и три потврде са дисимилацијом по назалности групе /мњ/ у групу /вњ/:

Ибри́к од зéвње, сítна зéвња, од нáше зéвн'е.

Пошто се оваква замена јавља у сретечком и сиринићком говору, могућ је унос из тог правца.

4.8.3.2. Група /вн/ асимилацијом по назалности замењена је групом /мн/:

Нí било íумно ка сáге, íумно, у нáше íумно; јéди íомна, íомнáр, бíло пó рáмно, у íлáмн'у, у íлéмњу, стáлно по íлéмн'е.

Ове лексеме потврђене су и са очуваном групом /вн/.

4.8.3.3. Према стабилној групи /шч/ у *башча* (тур. *bahçe*) и *бошча* (тур. *bohça*) у северношарпланинским и јужнометохијским говорима, у Гатњу је – поред ређег *бáшч'а*, *бóшч'а* – у овим именицама потврђена и група /јч'/, настала наслањањем на турски лик у процесу губљења /х/:

У нашу бáјч'у, од бáјч'е, рáдим гу бáјч'у; донéсимо гу бóјч'у, бóјч'а да се дáри, свейлóбóјч'а¹¹¹ била отпозáди;

íма у твóу бáшч'у, по нáше бáшч'е; бóшч'е биле шарéне, нé се нóси сáге бóшч'а, онé бошч'íч'и крátке.

Група /јч/ у овим именицама потврђена је и у другим пунктовима слива Неродимке (према мом материјалу), затим у централној зони Косовске котлине¹¹², а именице с групом /јч/ – како показује мој материјал из Витине, Новог Брда, Жегре, Цернице и Косовске Каменице – својство су и горњоморавског ареала.

¹¹⁰ О ареалу и литературу о овом питању в. у Младеновић 2001: 248, нап. 898.

¹¹¹ *Свейлóбóјч'а* је ткана уска прегача, украшена металним новцем, коју жене припасују са задње стране.

¹¹² У Богдановић–Вилотијевић 1991: 107 наводи се *бајча*; у Јашовић 2010: 120 (*бајћа*), 132 (*бојће*).

За говор Приштине наводи се *бóкча*, *бокчáлук* (Барјактаревић 1977а: 204). Иако је у мом материјалу из Приштине потврђено *бојч'а*, ликови које наводи Д. Барјактаревић могу сведочити о адаптацији карактеристичној за косовско-ресавске говоре Косовске и Метохијске котлине.

4.8.3.4. Присуство напоредних ликова именица *īráјч'е*, *īráјци* : *īráшч'е*, *īrásци*, *īújче* : *īúшче* сведочи о наслојавању у настанку савременог гатњанског говора. Оваква напоредност захвата и остали део призренско-јужноморавских говора Косовске котлине (Богдановић–Вукадиновић 1991: 106).

Замена група /шч, сц/ групама /јч, јц/ у говору Гатња (*бáјч'а*, *бóјч'а*, *īráјч'е*, *īújче*, *īráјци*) вероватно је подстакнута стањем у севернијем делу Косовске котлине, са могућим наслањањем на севернометохијске облике са групом /кч, кц/ на месту старијих група /шч, сц/ (Елезовић 1932: 54, *бокча*; Букумирић 2003: 169, Барјактаревић 2012: 48, *бокча*)¹¹³. Овај пример, међутим, нуди и наслањање на К-Р замену ове групе типа *īракци* / *īраци*, са вероватном заменом /шч/ са /хч/ и накнадним или губљењем /х/ или преласком /х/ у /к/. На везу са севернијим косовско-ресавским говорима упућује и *бајча* у Елезовић 1932: 26.

4.8.3.5. /мс, мт/ > /нс, нт/:

Било *īобрајинсїво*, знале смо за *īобрајинсїво*; како не *īан-шїм*, ја све *īанїшїм*, заїанїїла ги све.

4.8.3.6. Група /ћњ/ упрошћена је у /тњ/ у:

Тај *воїћњак*, па нашем *воїћњаку*, да јемо *коломбóјин'ицу*, тетка правїла *коломбóјишїцу*.

4.8.3.7. Именица *īлéїо*, имало *īлéїа* да се кúпу – потврђена је са иницијалном групом /гл/.

4.8.3.8. Група /мн/ замењена је са /мл/ у:

Млóїо волéла, *млóїо* гу бїло, имало *млóзина*.

¹¹³ Уп. са објашњењем П. Ивића о настанку облика типа *їукче* / *їуче*, *їракци* / *їраци* у косовско-ресавским говорима посредством група /хч, хц/ (Ивић 2001: 136).

4.8.3.9. Група /јн/ остаје стабилна, пошто нема прогресивне асимилације, забележене у јужнометохијским говорима:

Наша *ујна*, од *ујне*, те ч'екам у *кујну*, Мάρко пија *рујно* вино.

4.8.3.10. Из групе /сц/, настале на морфемској граници, дисимилацијом по фрикативности испада /с/:

Док *се ицѣѣа*, јѣне *ицѣѣане* столице, нека *ицѣѣа* дрва.

4.8.3.11. Дисимилацијом по експлозивности испада дентални плозив из сугласничких група /т, д + африката/:

Поцен ује куч'у; *ка[т] ч'е доц'е*.

4.8.3.12. Група /тс/ понаша се различито у зависности од статуса морфеме, али и гласовног контекста.

а) Група настала на морфемској граници *-ӣ* + *ски* увек се замењује африкатом /ц/:

Бра̄цки делиле, *љӯцки* да збориш, од *љӯцке* рабѣте, *арна̄уцки*, Дрӯги *свѣцки* рат.

б) Из групе *-ӣ* + *сӣво* испада /т/ из основе:

На *бо̄ӣасӣво*, од *волӣкво бо̄ӣасӣво*.

в) Група /тс/ опстаје на морфемској граници префикса и основног дела речи:

Да *ӣо̄ӣсӣри*, ч'е *ӣо̄ӣсӣримо*.

4.8.3.13. Финална група /-нт/ упрошћава се уметањем вокала: Никакав *инцидѣна̄ӣ* није било.

4.8.3.14. У им. ч'ѣшма (тур. *çeşme*) очувана је изворна сугласничка група.

4.8.3.15. Из удвојеног слога /вервер-/ не испада финално /-р-/ из првог слога, па именица гласи *вѣрверица*, од јѣне *вѣрверице*.

4.8.3.16. Африкатизација фрикатива потврђена је мањим бројем примера¹¹⁴.

¹¹⁴ Детаљније о овом питању, затим литературу в. у Младеновић 2001: 257–260.

а) Замена фрикатива /з/ африкатом /s/ врши се у позицијама иначе карактеристичним за шири дијалекатски појас (в. т. 4.1.2).

б) Африкатизација се врши и у:

Лиџа́'а во́л, *лиџа́ше* кра́ве, за́што не *џџ'еш*, ло́шо *џџ'е*; до́шла ми *ша́нца*, не́ма *ша́нцу*,

то́ ч'е́ни́ца, за ч'е́ни́цу, *џч'е́ни́ца* бели́'а, на ви́ле два́ ч'и́ара ова́ко,

џ'андáри имáло, по два́ *џ'андáра*, да *вџ'бамо*.

Али је само: *џејси́'а*, *џсе́* смо ги зва́ле ми́, *шкóла*, *џиорéд*, *шкџмба*, *дршкa*, *жсва́ка*, на та́ј *жсбу́њ*, исéч'и и те́ *жсбу́ње*.

О африкатизацији у групи /тс/ в. т. 4.8.3.11.

в) Африката /ц/ у именици *овац* (< овас) стигла је продором суфикса *-ац*.

Ејенџеза

4.8.4. Групе /ср + вокал, зр + вокал, жр + вокал/ неутралишу се уметањем /т, д/:

На сџрејџ со́бе, у *сџре́д* грóбље, *сџрејџина*, на *сџрејџину* куч'е, *оџ сџрејџине*, *до сџре́де*, у *сџре́ду*, до́шла *џрејџ сџре́де*, *сџре́да*, на *сџрејџину* про́ша, *сџра́м* те бџло, се напúне ауто́бус – *сџре́ч'а*, та́ква ми бџла *сџре́ч'а*, *сџре́ч'а* мо́ја, *џо Сџре́цку*, имáло и *сџре́бро*, да ме *сџрејџине*, *сџрејџни* га, за́што се *сџрамојџи*;

здреле јабу́ке, да *уздре* коломбóч', жџто кáсно *здрело*, он је *оџ При́здрен*; на́ше *жсдрéбе*, кобџла трéба да се *ожсдрéби*, *уздрелéла* ова ц'áнарка, сли́ве *уздрéле*, *сџре́дњо*, *здрáк* от сунце.

Секундарно /д/ среће се у глаголу – да *уздрáврџи* воду. Уметнуто /д/ подстакнуто је присутношћу /з, р/ на блиском растојању.

Увек је *срџце*, *срч'а* („стакло“).

4.8.4.1. Епентезом се може сматрати и уметање /м/ у *Амберика*. Овакав облик је карактеристичан и за јужнометохијске и северношарпланинске говоре (Павловић 1939: 128, 143, 163 итд.; Реметић 1996: 352, 388, 440. итд.).

Аналошки сугласници

4.9. Као последица различитих уједначавања, унеколико су затамњени резултати палатализација.

а) У императиву је уопштено аналошко /ч/:

Исѣч'и бостан, ѿѣч'и пот сѣч', и ти сѿрѣжи ако знаш.

б) У 3. л. мн. презента проширено је /ч', ж/ из осталих лица:

Ги *изв'уч'у, се исѿѣч'у* кóре, да *исѣч'у*, óни да *исѿѣч'у*, да *исѿру'жу* кóрку, да *сѿрѣжу* óфце, *мóжију* и жéне, *мóжу* и óни, кáд *мóжу*.

в) Резултати прве палатализације истрвени су у облицима присвојних придева именица на *-ица*:

Сѿи́аницин сѿн пóгину, нѿ бѿло *од Мѿлицине* к'уч'е, *Мѿлицине* дѣца, у *Рáдицину*, од *Рáдицине* дѣцу, у *Дрáицину* к'уч'у, да га нáц'е *лисѿицино* мѣсто, од *лисѿицине* р'упе.

г) Резултат прве палатализације привидно је елиминисан из именице *ѿáуѿина*¹¹⁵: Не мóже *оѿи ѿáуѿине*. У гатњанском говору је, иначе, *ѿáук, ѿáуци*.

Именица *ѿáуѿина* највероватније је настала преосмишљавањем односа мотивне и мотивисане речи, са приближавањем значења и облика двеју лексема *ѿавиѿина и *ѿаучина*, и настанком новог облика који покрива значења обеју лексема. На овакво објашњење упућује значење ове именице у гатњанском говору и другим пунктовима јужнокосовског говора, али и осталом делу призренско-тимочке зоне.

У гатњанском говору именица *ѿáуѿина* има два значења: а) биљка пузавица из ф. *Clematis* (када је мотивисана глаголом *виѿи*; уп. Скок 3: 600–601, *viti*), б) паучина.

4.9.1. Прерада Нмн. и Амн. (= ОПмн.) им. м. р. на -ø практично је довршена у овом говору, тако да се за Нмн. везује *-и*, за ОПмн. везује *-е* (*Љ'уди* повáле : видѣсмо *љ'уде*) (в. т. 5.2.10). У процесу уједначавања основе множинских падежа именица на *-к, -ѿ, -х* уопштено је *-ц, -з, -с*:

пма мlóго *језѿце, ѿо ѿаѿѿоце, донѣсемо бадња́це, за ове одеља́це, донѣсимо* јастáце, *на јасѿѿѿце, носѿ'а оѿáнце, у оѿáнце*, имáле рáзне *ѿрѣседнице, од оѿ'áце, ѿо нáше роѿ'áце, се ч'úва у санда́це, утепáле Т'урце, ви́кни у́јце, стáлно на сасѿáнце, ч'е заврне кра́це* (: *крáк, „нога'*), *ѿо кóднице* (: *кóдник < ходник*), имáше и *ѿеѿѿѿце, бѣгају по*

¹¹⁵ Уп. са *ѿауѿина* у говорима призренско-тимочке области (Златановић 1998: 284, Жугић 2005: 266).

йайџоце, на кайџаце, ймамо на сйџоменице, за унџаце, од наше унџаце, на вџаце, се правило онџ йосџирце („котур сира“), и за раднице, од онџ шумљаце („шаша од кукуруза, ситно исечена за пуњење душека, ја-стука“); у бубрџе, у бисџаце (: бисџаг), бисџаце се ткале, у крч'џаце, тџуру у ковџч'џе, ораџе јџмо, збџеремо ораџе, на овџ ораџе, имџло сиромџа-се, за сиромџа-се.

Уједначавање множинске основе захватило је све говоре метохијско-косовског ареала, затим говор Сиринића (Стевановић 1950: 105, Реметић 1996: 455–457, Младеновић 2004: 228–229, Младеновић 2010: 319–324, Јашовић 2010: 132). Овом иновацијом метохијско-косовско-сиринићки призренско-јужноморавски говори укључују се у заједнички ареал са говорима косовско-ресавског типа (Елезовић 1932, Елезовић 1935, Букумирић 2003: 192, Букумирић 2012, Јовић 1968: 84, Пецо–Милановић 1968: 311–313, Симић 1972: 232–236), сведочећи о ближој вези ова два корпуса како у развијању морфолошке диференцијације Нмн. и Амн./ОПмн. тако и у регуларизацији основе ова два облика.

ЈОТОВАЊА

Сџаро јоџовање

4.10. а) Резултати прасловенског јотовања у трпном глаголском придеву елиминисани су морфолошким претворбом у призренско-тимочком духу.

Зайрџсену девојку, од *нџсене* фанџле, и Срџби *донџсени*, *враџиена* дивџјка, *изџџазено* сџно, бџло *рџдено*, *рџденому* детџту, од *разџџџиене* жџене, на *йџокџсену* тџраву, *накиџиен* обџр, бџла *наџџџиена*, за дџдолице бџле *окџасене*, свџ *мџсено* – *обџсено*; *куџиена* ракија, *наџрџвено*, бџла *йрџвена*, *осџџџавене* дџца, свџ је *йосџџџавено*, *окрџџавене*, му је *јџвено*, бџле *расџџџавене*.

б) У неколико примера трпног глаголског придева на месту очекиваног новијег веларног јавља се палатални сугласник. У оваквим примерима не треба видети реликте прасловенског јотовања, већ резултате секундарне асимилације, продор аналошког палаталног сугласника, али и новији инфилтрат из стандардног језика.

У примерима типа *ожџџџеџи*, *раџџеџи*, *зџбраџџеџи*, /њ/ је пренето у трпни гл. придев у процесу парадигматског уједначавања основа из облика са групом /ни/, у којој је асимилација обичнија (да се *ожџџџи*, *ожџџџисмо* га, *ожџџџи* га, *ожџџџила* га) (в. т. 4.6.1.2. а).

У трпном придеву *йѡжњетӣ* / *йѡжњетӣ* (ни била *йѡжњетӣа* њива, *на йѡжњетӣу*), /њ/ је преузето из глаголских основа (*жњѣјем* : *жњѣла*). На наслањање на облик презентске основе упућује и факултативно место акцента, пошто акценат трпног придева скоро по правилу прати акценат презента.

Више пута је забележен трпни гл. придев *заїраци'ен* (*заїраци'ене* овако, место било *заїраци'ено*, проша *крес заїраци'ено*). Овакав облик може бити новија фонетска позајмљеница, али и могући траг облика новог јотовања у збирној именици *оїрађе*, који је иначе сачуван у топониму (в. т. 2.10.2.2).

Са предњонепчаним /љ/ потврђено је и: Одозгór *оїуљен*, сїд бїа свѣ *оїуљен*. Пошто је ово новија лексема, могуће је позајмљивање новог облика, чији опстанак подупире /љ/ из локалне лексеме *ољушишен* (зїд *ољушишен*).

4.10.1. Резултат јотовања лабијала у глаголима *-и* групе који су изведени суфиксом *-а-*, опстаје уз упрошћавање сугласничке групе /вљ/ у духу таквог упрошћавања у метохијско-косовским и косовско-ресавским говорима:

Поїраљам, и трѣба да *йоїраљаше*, *йоїраљасмо* и мї, и да *сїяљаш*, *осїяљаш* за мѣне, нї ти *осїяљала*, *осїяљале смо* за зїму, *исїраљам*, *исїрал'ај* одма, *саге забраљам*, да *забраља свѣ*.

Резултати прасловенског јотовања опстају у глаголу *йљувам*, *бљувам*.

Из групе /вљ/ испада /в/ у *црљїва* јабука, свѣ му је *црљїво*.

4.10.1.1. У основама глагола изведених суфиксом *-је-* резултати јотовања некада су затамњени приласком појединих глагола другачијем односу основа (в. т. 10.6.10).

У глаголима *мѣч'ам* (: *меч'ала*) и *обрч'ам* (: *обрч'ала*), *наїрч'ам* (: *наїрч'ала*), *окрѣчам* (: *окрѣчала*) очувани су резултати јотовања у презентској основи уз приближавање аористне и презентске основе:

Нѣ се мѣч'а од лѣба, немó да *мѣч'аше* сóли, трѣба да *обрч'ам* сѣно, свѣ *обрч'а* што вїди, зáшто *обрч'аш* што сэм рѣкла, *се окрѣч'а* двá дáна.

Уједначавањем основа презентско /ч'/ стигло је и у аористну основу:

Тѣшко *се обрч'але*, *наїрч'ан'е* („друго окопавање“), *наїрч'але смо*, *смо окрѣч'але* сас вїле.

После аналошког уједначавања презентске основе према аористној глагола „пењати“ остаје /њ/: *Се ѿења* по штале, да *се ѿењам* на стубице.

4.10.1.2. У неколико перфективних глагола аналошки је унета група /шт/ из имперфективних глагола (*ѿушиѿим*: *ѿушиѿам*, *намешѿим*: *намешѿам*).

Они да *ѿушиѿу* во́ду, *ѿушиѿу* ги, да гу *ѿушиѿим*, да *наѿушиѿим*, мо́раш да *наѿушиѿиши*, да *наѿушиѿи*, да га *ѿушиѿиши*, да *намешѿим*, па сэм *намешѿиѿла* тро́њ, како́ да га *ѿреѿушиѿим*, *наѿушиѿиѿла* де́цу.

Иначе је *наѿушиѿен*, *наѿушиѿеница* („разведена жена“)

У имперфективним глаголима из којих је преузета група /шт/, уместо ове групе јавља се нова група /шч’/ (< шћ) (в. т. 4.10.13).

4.10.1.3. У примерима: ме *ѿоѿлеѿ’ѿе*, свѣ га *ѿоѿлеѿ’ѿемо*, *размуч’ѿе* во́ду, *размуч’ѿемо* со́ли, *ѿоѿен’ѿе* куч’у – предњонепчани сугласници могу бити траг јотовања из неког другог фонетског контекста (*поглеђаш, *размуђаш, *потцењати), који није потврђен у савременом стању.

Аналошким угледањем на однос */ѿоѿлеѿам : ѿоѿлеѿ’ѿем/* може се објаснити присуство /њ/ у глаголу *сѿреѿињувѿа* (: стретнуѿем).

4.10.1.4. Старо јотовање у изведеним именицама добро се чува:

Сељаѿ, *сеља́н*, свѣ *сеља́ни*, мо́је *сеља́ни*, *ѿеѿеља́сѿи*, *јѿна ѿосѿо-м’а*, *ѿраѿ’ани*, *Беоѿраѿ’ани*, бѿла и *свѿч’а* („прија“), да́де се *свѿч’е*, пра́ле смо *сас ѿѿѿ*, пра́ви се *ѿѿѿ^h*, *окич’* на дрѿва, нимáло *окич’*.

4.10.1.5. Потврђена су два облика императива гл. *јѿм / јѿѿем*: остатак старог императива атематског глагола **(j) ǵd’ – јѿм’у, јѿм’у-ѿиѿе*, али и новији императив – *јѿј, јѿјѿиѿе / јѿѿу, јѿѿиѿиѿе*. Потврђени су само облици императива *ѓѿј / ѿѿѿу* (**dad’*) и *вѿѿу* (**vǵd’*).

Ново јоѿовање

4.10.2. У сложеницама глагола **iti* јотовање у групи /-јд-/ доследно је спроведено:

И они *доѿ’оше*, да до́ѿ’еш, да ме *наѿ’е*, од Бо́га да *наѿ’е*, што ме *снаѿ’е*, *ѿроѿ’оше* и ове да́нове, *ѿроѿ’уѿиѿе* и вѿ, да *се снаѿ’иѿу*.

Примере в. и у. т. 10.1.7.

4.10.2.1. Ново јотовање захватило је /т, д; л, н; п, б, м, в/.

а) *Брач 'а*, *омокри* и *цвеч 'е*, *ѵруч 'и*, *ѵреч 'а* ч'ерка, *ѵреч 'о* дѣте, да се врзјуе сас *тѣ ѵрч 'а*, *нашема брач 'има*, *зѣл 'е* се осуши, *зѣље*, *йма* *весѣл 'е*, и по *ѵрње*, на онѣ *ѵрње*, *остре ѵрн 'и*, *камѣње*, *сирење* да јемо, па *направи сирење*, *јѣдење*, *носење*, *карање*, *ѵпрање*, оно-дење; *после тѣ сноѵље* *носи*, смо *имале нѣке дубље*, на *ѵробље*, за *здрале*, се *направу сноѵљи*, на *тѣ сноѵље*, се *носиле сноѵл 'е*, *руковљи* у *њиву*, *ѵспод руквље*, *млого робл 'е* („укућани“).

Сугласничке групе /сј, зј/ елиминишу се метатезом (*клáјсе*, *лóјзе*, *ѵрóјзе*, *кóјзи*) (в. т. 4.8.1). Елиминација метатезом подстакну-та је избегавањем јотовања у групама које не би дале палаталне гласове.

б) У мн. им. *љуџи* истрвени су резултати јотовања.

Семантичко слабење и тенденција елиминације збирне мно-жине има за последицу изостанак збирних именица *ливађе*, *оѵрађе*, које се срећу искључиво у облицима системске множине. Траг старијег облика збирне множине потврђен је у топониму *Оѵрађе Јóвине* (Букумирић 1997: 353).

Подновљено јоѵовање

4.10.3. У мањем броју лексема потврђено је подновљено јото-вање у познатим околностима.

Нѣ ѵреѵѵч 'а, *наѵѵч 'ала* не, ели *намеѵч 'аш*, не *ѵѵч 'ав* *на-*горе, *то смо ѵѵч 'але*, *моѵ сѣстру не ѵѵч 'аѵ*, *нисмо ги исѵѵч 'але*, *ништо не пропушч 'а*, *ги крич 'ува*ле *дѣцу*, да се *крич 'ува* *одма*, *то смо ѵѵч 'але*.

У трпном придеву *крѵч 'ен* / *крѵчѣн* (па су *крѵч 'ене*, *некрѵч 'е-*не *дѣца*, *није бија крѵч 'ен*). Облик са сачуваном групом /шч' < шт/ подржан је највероватније обликом из црквене употребе, са евентуалним подновљеним јотовањем, иначе присутним у *крич 'увам*.

Ретки примери без подновљеног јотовања могу бити новија реконструкција.

Новоуспостављени однос /-шт-/ у перфективном глаголу према /-шч'-/ у имперфективном остаје стабилан (*ѵѵшѵим* : *ѵѵч 'ам*), како је и у другим околним говорима (Реметић 1996: 422–423, Младеновић 2001: 218–219).

ОБЕЗВУЧАВАЊЕ И ОЗВУЧАВАЊЕ СУГЛАСНИКА

4.11. Опструенти се често делимично обезвучавају на апсолутном крају речи. Нису непознати ни случајеви потпуног чувања али и потпуног губитка звучности.

а) Вратија се *názag*¹¹⁶, *obéd* онај, у први *rázreg*, не м^ож да пр^одамо, ч'е пот^епа *národ*, *vóz* иде, *zúb* да пр^ави, у *sréd* з^име, *rúb*, *ožeí*, *obéd*;

кукуру^з, л^ету на *jút*^к, кром^иг^и, и *obéd*^и, ма^фез^с, за св^уг^и, с^ено и[з] *stíot*^к, д^е-ч'емо *sát*^к, с^ено и[з] *stíot*^к, сл^ама од *ʔrǰ*^и, пр^авена од *ʔrǰ*^и, д^е-ч'емо *sát*^к, бр^лот^к, *ǰástireb*^и, с^унч'о^лег^и, буб^рет^к, б^ѣш је *vrat*^к, ни д^аа *Bót*^к, *níkaš*^џ н^исмо;

níkaš н^и ги р^ека, *níkaš* н^и им^але, *ústioš* р^уков^лје, то им^ало у *stíreš* куч'е, аперис^аја буб^рек, ж^ивимо у *Be'airáš*.

Опструентима се делимично прикључује и /в/ (в. т. 4.3.1–4.3.2): *Rádeš*ов бр^ој, њ^ио^в с^ин, *Draš*анов^џ, и *bráš*оф.

Примере за /в/ в. у т. 4.3.1–4.3.2.

б) Као последица делимичног поремећаја дистрибуције звучности на интонационом крају речи, у малом броју придева стабилизовано је /т/ на месту /д/. Оваква стабилизација последица је парадигматског уједначавања основе (редак – реткога, ретка > *reš*ак)¹¹⁷:

*Sláš*ак б^ија, *sláš*ак је, гр^а б^еше *reš*ак, на *reš*ак кол^ом^оч', *láš*ак ка ср^ч'а, па б^ија *irš*ак з^ељан^ик.

в) Предлог / префикс *od* јавља се у овом облику (да *odněsem*, *odněša*).

У аористу глагола *oš*оше¹¹⁸ (*ošingo*, *ošinge*, *ošinge*; *oš*о^смо, *oš*о^ст^ие, *oš*о^сше), затим у *ošinem* (ч'е ми *ošine* м^о'е) очувано је старије /от-/.

г) И у овом говору, како је и иначе на широком простору српских говора, у позајмљеницама *komáš* и ч'ар^ша^ф сачувани су безвучни сугласници према изворном облику:

¹¹⁶ Више примера в. у поглављу Дијалекатски текстови.

¹¹⁷ О ареалу овакве појаве сведочи стање у јужнометохијским (Реметић 1996: 434) и косовским говорима (Неродимље, Бабљац, Српски Бабуш, Штимље, Липљан – према мом материјалу).

¹¹⁸ У Угљару: кад *oš*о^смо на границу (Јашовић 2010: 110).

Дáј ми јѐн *комáӣ* лáба, ми исéч'у *комáӣ*, дáј ми јѐн *комáӣ* лéба, на *комáӣ*е, двá *комáӣ*а, ч'аршáф, опéримо ч'аршáфе, стáвимо у ч'аршáфе.

д) Као последица делимичног обезвучавања, у ограниченем броју лексема, јавља се и озвучавање безвучних сугласника – на крају речи или између два звучна гласа, од којих је други сонант:

Шѡорéди зарц'áле, зидане *шѡорéди* бíле, на *шѡорéд^ш*, *íазáрч'е*, íмају на *íáz^с*, купí'а *íáz^с*, свíњски *мáз*¹¹⁹ је здрáв, да улéгнемо у *ау-шобу́зи*, íма и *аушобу́з^с*, на двá *аушобу́за*, јéмо *феферóнӣе*, донéси ни *феферóнӣе*.

ФАКУЛТАТИВНО ИСПАДАЊЕ НЕКИХ СУГЛАСНИКА

4.12. У малобројним потврдама посведочено је факултативно испадање /ж/ у међувокалском положају:

Мóраш да *кáиш* (: *кáжеш*, *кáжиш*), не мó'еш да гу уфáтиш (: *мóжеш*).

Мањим бројем примера потврђено је испадање /м/ из 1. л. јд. и 1. л. мн. презента глагола „немати“:

Нéам са штó да се покрí'ем, *нéам* нíшта, *нéам* штó да ди кáжем, *нéамо* нíшта, *нéамо* ни мí.

¹¹⁹ У Угљару *мáз* (Јашовић 2010: 112), *феферóнӣе* (130).

РЕЧИ СА ДЕКЛИНАЦИЈОМ

ИМЕНИЦЕ

ИМЕНИЦЕ М. Р. НА -Ø

5.1. Пошто именицама овог деклинационог обрасца припадају и именице м. р. на *-o*, *-e*, *-u* у Нјд., оне ће овде бити размотрене.

Именице ж. р. на *-Ø* у потпуности су се интегрисале у овај деклинациони образац.

Именице у једнини

5.2. Номинатив јединине

5.2.1. Највећи део именица м. р. у Нјд. има *-Ø*:

Што му бија *сін*, умр ги *муж^м*, па после *девер* умр, то ни је *обед*, не бија *Љубоџен* долéко, *Божич* доша, кад је *Ц'урм'евдан*, *Урошевац Тасјан* смо га звале, сваки бóжи *дан*, рóц'ени *зéи*, *зéи* што бија, само *домáч'ин* што нареди, *домáч'ин* куч'е, *девер* не радеше, а што остале *нарог^м*, умрéа *зéи*, неки *обич'áј*, ч'е донéсе овај *раи*, мóј *муж^м*, завíја ка твóј *завиџак*, кум наш, наш *сін* старéј, желéзан *илук^к*, улаз његов, камен његов, његов *сунч'óлед* („сунцокрет“), гу бија *браи*, гу се íзгуби *девер*, старéј *девер* н'óјан, сваки свој *мерáк*, дебéја ка *ируи*, ч'и *браи* бéше тí, израса *куиус*, *унук* старéи, њíгов *викои* („викање“), тó *иискои*, тó *викои* бíло; оволикав *иресóлац* от сурóтке, толикав *сáч* у оц'áк, *ируи* оноликав, *коломóч* израса у њíву, *ируи* имáше, *крушац* паде, *жáр* на *сáч*, свé да нóси *вéшар*, *Бóт^к* пушти, неcóме ни *Бóт^к* не помáга, овај *браиánaц*, проц'е тáј *вóз*, ч'увам тáј *иразник*, трéба тáј *влáс*, тó је *сирáшник*, *домáч'ин* кóга си дарíла, *иразник* да се ч'ува, ч'и^е¹²⁰ је овај *беч'áр*, ч'и^е је овај ч'овéк, ч'и^е *муж* бíја óн, *вилц'áн* се íскрши, уч'ини^а ни *девер*, óн бíја

¹²⁰ О облику ч'ије уз им. Нјд. м. р. в. Младеновић 2010: 128–129.

такáв беч'áр, немáло онакáв^ф куѝу́с, какáв је ч'овéк, какáв коломóч' да се кúпе, ѝреѝéч' („пита са јајима и сиром“) смо га звáле, ѝреѝéч' се пра́и од ја́ја и сира, зеља́ник сэз зéље („пита са зељем“), коѝу́сник сэс купу́с („пита са купусом“), куѝу́сник от купу́с, ѝшквéник о[д] тикве („пита са тиквама“), ѝрóм да не удáра по њíве, ѝоља́к оста́ја („онај који је без ичега, гоља“), ако има меѝ'áни́к до тéбе, у овај сѝáн, свáки ч'обáнин; дé је рáѝи, ту́ је и плáч'ка; и крч'áѝ* вóду, има црвén ѝáѝѝиц'áн, шамáр му не гíне, мáмин обич'áј, па се закúче ко́њ („веже се за стожар“), ка бурéк, и вáмо ѝáѝо́к ни бѝја, блíзо ни бѝја мајдéн („мајдан“), ку́жсаљ („клип кукуруза“) се кру́ња, о́ѝањ у огњíште, у кúч'у бѝја о́ѝањ, ѝáѝáр за жáр, обéд је у плáдне.

5.2.1.1. Овом деклинационом типу припадају мушка лична имена на -ø, -e, -o, -и

а) Имена на -ø у Нјд. имају више прозодијских типова. Уочава се везивање акцента за ултиму, односно пенултиму (в. т. 2.2.1.2):

Боѝољуб, Божидáр, Бојáн, Борислáв, Вигосáв, Воѝн, Добросáв, Дојч'áн, Драѝáн, Драѝѝѝин, Душáн, Живорáд, Зорáн, Јóван, óтац му бѝ Крсѝѝин, Милáн ме терáја, ч'ѝе кúм бéше Милáн, Милáн примáше плáту, нај дóбар зéт ми је Милáн Милосáв, Родољуб, Слађáн, Среѝéн, Сѝáнисáв, Сѝáномíр, Слободáн се звáја, нај стáр Свеѝозáр, Пéѝар, Трајáн;

Весéлин, Милуѝѝин, Божѝдар, Борислав, Миóграѝ, Рагóсав, Томислав, Ч'едóмир.

б) Мало је личних мушких имена на -ко:

Брáнко, Вéљко, Вѝѝко, Бóшко, брáт Мáрко, и Мáрко дóша, казáја му Мíрко, Васѝљко му бѝја првéј сѝн, твóј Негéљко, Рáѝко да има, ни Сѝáнко, Цвéѝко Драгáнов.

в) Вишесложна мушка лична имена на -е одвећ су ретка у гатњанском говору. Срећу се у административној употреби. Уместо њих користе се имена на -а (*Сѝáноја*, в. т. 5.4.1.2):

Јеремѝе и Ч'éда бѝле брáч'а, *Рагóје* Слáвин.

г) Двосложни хипокористици од личних мушких имена на -и и мушка лична имена на -е убрајају се у овај деклинациони образац пошто се у осталим падежним облицима интегришу у деклинаци-

они тип м. р. на -ø. За разлику од именица с. р. – са којима их везује проширење основе /-(e)-ū-/ – именице м. р. имају ОПјд. на -а, за разлику од именица с. р. које карактерише синкретизам Нјд, ОПјд. и Вјд.

а. *Бóби* (: Небојша), *Дánкин брат Бóи*, *дóша Бóи*, *Бóки* (Бојан), *Злáткин деда-Вáнч'и*, *Гóи* (Горан), *тá' Дóбри* (Добросáв) што бија, *Дрáи* (Драгутин, Драган), *Зóки* (Зоран), *Јóви* (Јовица, Букумирић 1997: 357), *Јóци* (Исто: 357), *нáш сýн Мíки* (Милáн), *Нóци* (Станоје), *Нóчки* (Станоје), *његóв сýн Тáни*, ни *Тáни* (Станисáв, Станомíр, Станоја) не смí'е, *Сáтин мýж^м Тáни*, *знá Тáни*, *Цéки* (Цветко), *нáма ни је зéт Цóби* (Слободáн).

б. Двосложна мушка имена на -е и мушки хипокористици на -е нису чести у гатњанском говору. Део ових имена среће се и у оквиру деклинационог -а обрасца.

Мíле, *Мíле* ни река, *Мíле* се крија по патóку, евé ти га *Блáже*, *дóша Бáне* (: Бранислав, Бранко), *Бóбе* (Небојша, Букумирић 1997: 357), *мóј дéвер Дýле* (Душан), *Нóчке*, *Рáге* (Радомир, Радосав).

д) Именица *īáīē* („свекар“) интегрисана је у им. м. р. са проширењем основе (немó о[д] *īáīēīā*, *нáшему īáīēīū*). Иста именица јавља се и у сретечком, сиринићком и неким насељима јужно-метохијског подгорског говора (према мом материјалу). У свим овим говорима са значењем „биолошки отац“ користи се само именица *oīáū* (гатњански говор), *óīāū* (сиринићки, подгорски) / *óīēū* (сретечки).

Мóј *īáīē* („свекар“) ми бија дóбар, па ти се рáзболе *īáīē*.

О именицама *нáне* („свекрва“) и *гáге* (заова), које припадају -а деклинационом обрасцу в. т. 5.4.1.6.

5.2.1.2. После измена краја речи због испадања финалног /х/, именице нису промениле деклинациони образац.

а) Овај *нáш īrá* (: Нмн. *īráови*), *тéт се нóсе īrá*, *īrá* коликав *дóша*, *īrá* што *íма ус коломбóч'*, *бија лéп īrá*, *īrá* да се бéре, *тáт се нóсе īrá*, *нáј више се јéло īrá*, *тó ми је нáј сīрá*, *сīрá* ми је да се потпíшем, *нáш оrá* да се осúши (: Нмн. *орáси*, *двá орáа*), *тврđ је овáј оrá*, *сиромá ч'овéк* (: ОПјд. *oīī сиромáа*, Нмн. *сиромáси*), не бија *сиромá*; *жив íрé* да те увáти (: Нмн. *íрéови*).

У једносложницама, после испадања /х/, финални вокали се нешто дуже изговарају, што је компензација за губитак сугласника. Особина је, иначе, позната и другим говорима (Младеновић 2001: 84–85).

Једносложнице овога типа Нмн. граде с проширењем основе -ов- (*īráovi*, *сīīráovi*, *īréovi*).

б) Чувајући наслеђену множину *īrbūsi*¹²¹ и партитивни облик (два *īrbūa*), именица *īrbū* остала је у деклинационом типу после испадања -х:

*Trbū*¹²² га bóли, *īrbū* да га забóли, *īrbū* му бéше голém.

Именица „кожух“ јавља се у два лика: без финалног -х (*кожу́*) и са суфиксом -уљ, чиме се отклања нетипичан завршетак основе (*кожу́љ*)¹²³. У мн. ове именице потврђена су два облика: *кожу́љи* (: *кожу́љ*) и *кожу́ци*. Други облик може упућивати на Нјд. *кожук*, према коме је у мн. *кожу́ци*, са ширењем основе са оствареном променом /к/ у /ц/ у ОПмн. С обзиром на то да у гатњанском говору не долази до африкатизације фрикатива у овој позицији, мало је вероватно да је *кожу́ци* од старијег облика /кожуси/.

в) После замене -л на крају слога са -а и сажимања вокалске групе /-аа-/ у именицама /котал, петал, орал/ (в. т. 4.7.3 в), именице су остале у деклинационом обрасцу (*īeīá* – *īeīла* – *īeīлу*; *īeīли* – *īeīле* – *īeīлима*):

Кои́а од бакар, *īeīá* до квач’ке, *īeīá* да по’е пред зóре, *ора́* бија прет коко́шке.

У именици /пепел/ после замене /-л/ са /-а/, новостворена група /-еј-/ замењена је групом /-иј-/ (в. т. 4.7.3 в):

Још бија врúч’ *īeīија*¹²⁴, *īeīија* за цеђ^h.

г) Именица /сол/ пришла је овом декинационом типу. Нова форма на -и развијена је према партитивном облику:

¹²¹ Уп. са избегавањем нетипичног завршетка основе у неким говорима, у којима је *īрбо*, *īрба*.

¹²² Уп. са истим обликом у скопскоцрногорском говору (Видоески 1954: 206).

¹²³ Исто и у *срцу́љ* („слина“), како именица гласи у сретечком и сиринићком говору (према мом материјалу).

¹²⁴ У гатњанском говору није потврђена им. м. р. *īeīије*, како је иначе у неким косовским призренско-јужноморавским говорима (Јашовић 2010: 131, 132; Липљан, према мом материјалу).

Се помéша *сóли*, тáј *сóли* бíја сítан, стáи се *сóли* у туршíу¹²⁵. Исти је облик сачуван и у партитивним синтагмама (двá кíла *сóли*).

д) Од именице /хлеб/ потврђен је само облик на *-а*:
Лéба да се пéч'е, *лéба* и *сóли* да се íма, да се је *лéба* сас мáз^с.

ђ) Именица /сир/ потврђена је у два лика: као с. р. (*сíрење*) и као м. р. на *-а* (*сíра*). Доминира облик с. р.

Први лик се наслања на северношарпланински ареал, који се обликом *сирење* наставља и у јужној Метохији, други на косовски (*леба*, *сира*, Ђуровић 2000: 45; према мом материјалу *сíра* је и у говору Штимља, Липљана, Грачанице).

Именица *сíра* део је овог деклинационог обрасца због облика множине (имáло рáзне *сíрови*), затим због партитивног облика (мáло *сíра*).

Нáш *сíра* от крáве, *сíра* и *лéба* у рúке и íди.

е) Именице ж. р. на *-ø* пришле им. м. р. на *-ø*:

Неки *йóмоч'*, íмам тáј *йéч'*, потéка му *крв^ф*, и његов^ф *крв^ф*, прóша и *јесен*, прóша јén *нóч'*, лáдан *нóч'*, свíн'ски *мáс*, голém *вáрош*, мíцак *йамéш*.

Именица *нóч'* у Нјд., Нмн. и партитивном облику увек је у м. р. Колебање у роду ове именице потврђено је у синтагматским спојевима прилошког значења са ОПјд. Највећи број примера је из синтагме *цéлу нóч'*.¹²⁶

Број потврђених примера оправдава претпоставку да је старији облик опстао због прилошког значења синатагме:

Ч'íниу жéне *цéлу нóч'*, *цéлу нóч'* праíмо јúжа, *цéлу нóч'* да скíта, такó *цéлу нóч'*, овакó да прéде *цéлу нóч'*, по *цéлу нóч'* око трло, не мóж да се загрéем *цéлу нóч'*, прéдење *свáку нóч'*, *свáку нóч'* да

¹²⁵ Именица у овом облику потврђена је и у другим деловима Косовске котлине (Јашовић 2010: 112), затим у севернијем делу јужне Метохије (реди *сэс сóл'и*, мóкар *сóл'и*, Подрима). Облик *сол* у косовско-ресавском говору у Косовској котлини (Елезовић 1935: 252, *сол*) не упућује на евентуалну иновацију подстакнуту из овог правца. У призренском градском говору је – поред основног *сól* (Реметић 1996: 413, 420, 463 итд. – присутно и *сól'и* (према мом материјалу).

¹²⁶ Уп. са Радија сам ноћас *цéлу нóч'* у централнокосовском говору Угљара (Јашовић 2010: 120).

тѣрим куч'ич'и, *ѡрѣч'у нѡч'* злато тѹру деца́ми, *ѡрву нѡч'* по́сле свадбе, *јѣну нѡч'* код јѣнога, *груѡу* ко[д] другога, сна́шу за *ѡрву нѡч'*.

Забележени су и ретки примери у којима је у овој синтагми атрибут ОПјд. м. р.:

Спа́ја *це́а нѡч'*, па по́је *це́а нѡч'*.

ж) Им. *ѡро́леч'* припада м. р.:

Ову́ годину бѣше лада́н *ѡро́леч'*, јо́ш ова́ј *ѡро́леч'*, пр́во *ѡро́леч'* па ле́то.

з) Именица „грана“ среће се у ж. р. (*ѡра́ња – на ѡра́њу – ѡра́ње*) и м. р. (*ѡра́н / ѡрањ' : Гра́њи се сѹшу*):

Јѣн *ѡра́н* се ѡскрши, *ѡрањ'* бѡја до куч'е, *ѡрањ'* од на́ш ора́, изра́са *ѡрањ'* до куч'е.

и) Поред аутохтоне лексеме *рабо́ѡа*, у употреби је и именица *ѡсо*, која је м. р. (са́ге нѡв *ѡсо* не́мам).

5.2.2. Општи падеж једине

5.2.2.1. У ОПјд. именица м. р. на -ѡ није нарушена дистрибуција облика према категорији живо / неживо.

Пошто је аналитизам у овом деклинационом типу знатно узнапредовао, не постоји корелација у опстанку / губитку флексије са именицама -а деклинационог обрасца.

Док је аналитизам од именица -а обрасца у Гјд. у предлошко-падежним конструкцијама необичан, дотле је аналитизам у истим предлошко-падежним конструкцијама деклинационог обрасца на -ѡ изразит. Несагласје између ова два деклинациона обрасца постоји и у Лјд. Док је флексија у Лјд. именица на -а у конструкцијама *ѡо* + Лјд., *ѡрема* + Лјд. практично недирнута, аналитизам је изразит уз именице обрасца -ѡ.

а) ОПјд. м. р. = Нјд. м. р.:

а. Ва́здан *га́н* па́да кѡша, *рж^м* смо се́јале, *рѡш* смо стајале, и свѣ ва́диw *ка́мен'*, лѣп *ка́мењ'*, направи́у *крс*, да ч'у́јем не́ки *ѡро́ѡ* („лупање, ударање у нешто“), *ре́д* во́ду, *зе́љаник* направи́ла, завр́шим *обича́'*, та́ј *га́н* лѹпају она́ј *ге́ф*, куч'е ла́е ва́с *нѡч'*, ни́ко да га кѹпе

сїян, ни свáки *дán* íма, овáí ни нáшa *сїян*, да дáју тáј *йóмоч*’, íмам тáј *йéч*’, да зарáди неки-*динáр*, и доцóше на дán *Божїч*’, бéше дán *Божїч*’, сáге ч’е обúч’им *кожýль*, да рáдимо цéя *дán*, нац’увáја *зејїин*, што тúраш тáí *дрвенїк* до кúч’е, *коломбóч*’ смо пушч’áле, *já* ўзим *сїяй*, мáма стáви вéлики *казán* вóду, ујúтру *јéмо рúч’ак*,

да изéде цéл *лéба*, ники-пúт прáве *їрá*, *їрá* прїé смо га пушчáле, скúва *їрá*;^хá колїкав *їрбу*’ íма, немó да прáиш *їрé*.

б. *Од рáж^м*, *од Бабúш* узéя, умрéше ни двоїца *од Урошевац*, *од Урошевац* нїсам отїшла, *од Урошевац* онá рáскрсница, *од оцáк* како íма жáр, свї *од рéд* рабóтају, *лéба од рáж* и *јéчaм*, сас *оїй сїрїца* снáше, *од јén динáр*, шúшке *оїй коломбóч*’, турáле смо глáву *о[g]* *їшémель*, íскоч’ и *о[g]* *їшáвán*, па да слéза *оїй кáмењ*, жéна му бїла *од Нóви Сáг^м*, тó смо стáлáле *од лéба* што мéсим, не мóга *оїй сїрá*, да се најéмо *од їрá*, нї се глéда *од їрé*, се јавїя *од лоїор*, ўземо *од јén шáнур*,

ис Кóйтор бїла нáшa бáба, вúч’у сéно *ис сїйóт^к*,

до свóј лéба, трї дáна *до Крál’eво*, *já* ч’у да вóзим *до Крáљево*, *до Урошевац* не мóгу, *до Бујáновоц* се пребáциле, íмам жéљу да íдем *до Урошевац*,

без *јéдан éвро* сэм дóшла, остáше без *динáр*, без *їшeyїк*, *јé* без *лéба*, ўзи *бес коломбóч*’, па без *оц’áк*,

сáмо збої *їнїшeрес*, отерїле не збої *рáїи*,

бїја *код зїг^м*, поглéј *код їрóњ*, ме ч’éкај *куд голém кáмењ*, íма *ку[g]* *дрвенїк*,

прóша *йокрaј шóч’ак*, íма *йокрaј кáмењ*, а *já* сéдим *йокрaј снóй*, *йокре їрóзор*, нека ме ч’éка *йокре голém кáмен*’,

íма *йóвише* тaј-*їрán*, íскоч’íло *йóвише нóс*,

мáло *йорeyї йуїи*, *йорey[g]* *шóй* да бїне, одмá *йорeyї йошóк*,

око тáí сїйóжсар, *око їрá* да íма, бїло *около манасїйр*, *около їрáд* свé óни,

около бáњак,

тúриш *врс колáч*’, стáвимо *врс їшквéник*,

однési *йозади шáйáр*, éве га позáди *ајáйи*

йреко рéд не мóже, *йреко нóч*’ пáде кїша, па *йреко Лéшак*, сретн’увáја *йреко Карáдáт^к*, прóша *йреко йуїи*,

грóб му бїја *йрема кáмењ*,

биле *оговúд Урошевац*, *оговúд йашóк*, припúцаше *оїйúд брéт^к*,

на дán *Ц’урц’евдан*, на дэн *Мїтровдэн*, бéше на дán *Божїч*’, на дán *Ц’уревдан*, на *сїрéд обóр*,

па се скѣта *ѿо Пирóѿи*, немáло нáши *ѿо ѿѿѿи*, неки *ѿо Бѣјаѿрагѿи*,
мѹжи отѿишле *ѿо свѣѿи*, *ѿо рѣг* га посѣѿимо, ѿма *ѿо зѿг*,
сáмо за у нóч', спремѿа се за у рáѿи, донѣла за у обóр,
дóша *до* у обóр, дóшле *до* у *Ўрошевац*, па да ѿде *до* у *ѿрагѿи*,
трч'áше нáши *до ѿред бунáр*, дóнесе дрва *до ѿред казán*.

б) ОПјд. м. р. ≠ Нјд. м. р.:

а. Кóме дáдоше *вóла*, ч'е се удáм за ч'овѣка, óч'у ч'овѣка што
нóсе одѣло, видѣла га њóјзѿинога *свѣкра*, жéне рáзнога *врáѿа* знáле,
Драѿána га нáша, пѿтај га *Тáнеѿа*, кóња да га донѣсе, *брáѿа* да
дáрим, трѣба и кѹма сас здравѿцу, *сѿна* га глѣдамо, *Србѿина* свѿи га
мрзи'у, *домач'ѿна* мóра да се слѹша.

б. *О[г]* твóга *брáѿа*, *оѿи сѿѿрѿца*, *оѿи свѣкра*, *од сѿна*, не смѣм *оѿи*
Свеѿозáра, узѣла *од Јовáна*, *о[г]* тáквога *óца*, не јѣ мѣсо *оѿи кóња*,
до девѣра, *до óца* 'е, прѿиша *до уч'ѿишеља*, прѿц'и *до зѣѿа*, и *до*
кóња, *до милицáјца*, да бѿне *до мѹжа*,
да се мѹч'им *бе^с сѿна*, нѣма нѿшта без мѹжа, не слáвимо без
кѹма, какó без *свѣкра*, ни без *девѣра*,
свá овó збо[ѿ] кѹма, да се разбóбли збоѿ *Драѿána*,
кад ѿдеш *ко[г]* *дóкѿора*, *код сѿна* смо, *код стáрога кѹма*, *куд*
онóга *сѿѿáрца*, кэд ѿдеш *куд лекáра*, *ко[г]* *Драѿána* *Љупкѿинога*,
сѣнемо *ѿокрај ѿбѿа*,
спáја *ѿри óца*, *ѿри девѣра* и óна,
прóша трактóр *ѿреко Пѣѿра*, тѹриш *ѿреко ѿса*,
прóша *ѿоред брáѿа*, зáшто да прóц'е *ѿоред кѹма*,
бѿја му *на мѣсѿо сѿна*, *на мѣсѿо стáрога кѹма*,
а он ѿмр *ѿосле свѣкра*, *ѿосле сѿна* рóди му се ч'ѣрка, *ѿосле ѿбѿа*
дóц'е му и кѹм,
трч'и *около Драѿána*, *около вóла* бѿиле вѹци,
ѿдемо *крај нáш гѣо* („према нашем делу“), да се приблѿѿи *креј*
Видосáва, ѿди *крај мѹжа*, потрч'áше *креј сѿна*;
пуцáја у нáшега *зѣѿа*, у *кóња*, у *вѹка* пуцáл'е, свѿи глѣдáле у
Воѿна, па и у *вóла*, глѣдáла у нáшега *Мáрка*,
свѿи у *Воѿна*, от сѣдам дѹше у мóјѣга *рóда*,
носѿле се дивóјке *на кóња*, *на вóла* се натовѣри, турѿше *на*
Јовáна,
отрч'áше *как Свеѿозáра*, трч'áле *как нáшега војнѿика*, *как брáѿа*
да ѿде,

сас јенога брајџа, прати, да преговорим сас ч'овека, сас вола, смо ишли саз Драјана, целу ноћ' саз Драјана, сас Ненада смо биле, за његовога ајдука, за Србина, нит се удавам за брајџа, за Милана се удавам, за твојега муржа, за Милосава ми збориш, купила за брајџа,

и́ред свэкра, и́ред кума било, и́ред Милана, имало и и́ре[г] Драјана,

*и́од унука се нашло, имало и́од оца, нека и и́од зéџа,
над мрџваца ка свэтно, турале даре над старејега сина,
испрскаше сас вино и́о Слободана.*

5.2.3. Генитив једнине

5.2.3.1. Судбина генитива у гатњанском говору умногоме је слична оној у јужној Метохији (Реметић 1996: 449–451, 459–460, Младеновић 2002: 294–297, Младеновић 2010: 265–266, 284–288) и косовским говорима призренско-јужноморавског типа (Павловић 1970: 71, Богдановић–Вукадиновић 1991: 105, Богдановић 1992: 43, Ђуровић 2000: 47–48, Јашовић 2010: 103, 104, 18, 113. итд.).

Аналитизам, који у гатњанском говору снажно продира у Гјд. м. р. им. на -ø, није у потпуности истиснуо флективни генитив ни од именица са значењем неживог, тако да се у овом говору срећу ређе – факултативне – флективне форме ове скупине именица. Већа отпорност флексије у гатњанском говору последица је близине косовско-ресавског система. Нешто слично догодило се и у подримском говору, у коме има трагова оваквих облика, док је у говорима који су удаљенији од косовско-ресавске зоне у јужној Метохији у овом падежу практично довршен аналитизам (Младеновић 2002: 301–302).

5.2.3.2. Потврде Гјд. им. м. р. на -ø у гатњанском говору:

Од бајрэна¹²⁸ да награди кров, напраи отац оборње врата од јасења, од бајрэна се направи, каца о[г] губа, од ијиринч'а праимо сутл'ијаш, од овога ијиринч'а, од ориза за славу, подигоше куч'у од нашега зноја, набојци од камења, да се заради од мене и вога разбоја, плевн'а оиј камен'а, доц'у од Бурника, стиже помоч' од Бабуша, тај што бија од Некодима, тала оиј коломбоч'а, леба бија

¹²⁸ Уп. са Корење оиј коломбоћа у говору Угљара (Јашовић 2010: 102).

оѝ комобѝч 'а, да направим мертѝце *од* бѝлога *јасѝња*, кѝжљеви *од* вогодишњѝго *коломбѝч 'а*;

до Призрена не терале, однеле не *до Ўрошевца*, да не донѝсу *до Крушевѝца*, паде *до зѝда*, није сѝмо *до разбѝја*, па доц'ем *до* нашега *обѝра*, пилѝч'и ѝди'у до *онѝзиноѝа* двѝра;

да се сакриѝемо *куд маѝаѝина*, ч'екале ме *куд* стѝрога *манасѝѝра*, ч'екамо *код манасѝѝра*;

како да отѝду *без ауѝобѝса*, видиш ли штѝ је *бес ѝамѝѝа*;
изѝша *ѝреко* твѝга *ѝлѝѝа*, дѝшле *ѝреко ѝлѝѝа*; *преко* рѝке, *ѝреко* *Њбра* кад нѝсмо се подавиле;

немѝ да се уплѝшиш *ѝоре[g] ѝѝѝа*, трѝба да сѝдиш *ѝоре⁹ сѝда*;
авиѝѝни *ѝовѝше ѝрада* лѝту, да јѝмо на брѝдо *ѝовѝше* мѝѝега *вино-ѝрада*;

да ти донѝсимо *ѝред Миѝѝровдана*;

стѝго *креј Призрена*, имѝало војска *кри Ўрошевѝца*, отѝсмо *креј Карадаѝа*;

да брѝмо *одовѝд ѝаѝѝока*, *одовѝд Ўрошевѝца*, дѝша *куд* нас *оѝѝѝд Карадаѝа*, *оѝѝѝд Призрена*; тѝри дрво *озѝѝр зѝда*, бѝло *озѝѝр* сруше-нога *зѝда*, да се нац'е лѝд^т *озѝѝр асѝѝала*;

ѝдију *о[g] днѝ ѝрада*, *о[g] днѝ ѝѝѝока*, дѝм ѝде *о[g] днѝ Ўрошевѝца*; *од вр ѝѝјаца*, *од вр ѝрада*; *у стѝрѝѝ ѝаѝѝока*.

5.2.4. Датив јѝднине

5.2.4.1. а) Беспредлошки Дјд. са значењем намене и посесије добро је очуван. На тај начин гатњански говор је део ширег ареала у коме опстаје флексија овога падежа, а који чине говори Косовске котлине, јужне Метохије и северног дела Шар-планине (Павловић 1939: 161, Стевановић 1950: 106, Павловић 1970: 72, Реметић 1996: 451, 460–461, 465, Младеновић 2001: 279–280, Младеновић 2004: 226–227, Богдановић–Вукадиновић 1991: 104, Богдановић 1992: 43, Јашовић 2010: 101, 103, 105, 107, 113. итд.). Јужно и источно од јужно-косовског говора, флексивни датив је практично истиснут аналитичким конструкцијама. Спорадично присуство флексивне дативске форме посесивног значења од личних имена у северномакедонским говорима (Видоески 1954: 214–215) не утиче на општи закључак о чувању / губитку дативске флексивне форме.

Специфична је ситуација у летничком говору, у коме се Дјд. напоре-до исказује и флексивном формом и аналитичком конструкцијом

на + (Ђуровић 2000: 49), што тражи додатне провере због необичности особине.

Мојему *сирџицу* ни му трајале некако деца, нашему *оцу*, газда овоме *Слободану*, ч'е му дамо ч'овеку, *домач'ину* по јену ракију, којему *унуку*, *деверу* жена, никојему *Русу*, никојему *свајцу*, некојему ч'овеку жена, *сину Драјану*, *унуку* девојка, *куму* што ме крстија, *твојему директору* жена, и *мужу* ноге да оперим, *твојему ч'овеку*, *зајцу*, његовому *брајцу* син, *брајанцу*, *зетцу*, *свекру*, *йетцу*, овоме *Милану*, *Милану* маји, *сину* постарому, *војнику* му било криво, *овну* коликовому, *перијашел'у*, зашто да поклони *нераднику*, да реч'ем *човеку*, *лојову*, и *Драјану* исто то, да му бинеш жена *учишељу*, *Боју* да плач'еш, *Војну* ч'е му уземо, му дала *Радејцу*, *Милејцу* нашему сестра, кажи *Танејцу*.

б) Спорадично очуван флексивни Дјд. у предлошко-падежној конструкцији са значењем правца, управљености *как*¹²⁹ + Дјд. повезује гатњански говор са јужнометохијским ареалом (Младеновић 2004: 227). За опстанак конструкције у оба ареала од значаја је близина косовско-ресавских говора.

У оваквој употреби – како је и у јужнометохијском делу – знатно је обичнија конструкција *как* + ОПјд.

Да пузимо *как дубу*, трч'ите *как брџу*, бџајте *как Урошефцу*, па да идимо *как иашоку*.

5.2.5. Вокатив једнине

5.2.5.1. Морфолошко обележавање Вјд. именица на -*ø* и именица на -*a* општа је особина гатњанског говора.

Обележавање Вјд. им. м. р. на -*ø* остварено је на исти начин како је у оближњим косовским, али и јужнометохијским говорима, северношарпланинским и северномакедонским говорима (Павловић 1970: 71, Ђуровић 2000: 53, Барјактаревић 1977 б: 277, Видоески 1962: 137, Реметић 1996: 452–453, Младеновић 2001: 282–284).

а) Мушка лична имена на -*ø* у гатњанском говору, као и заједничке именице м. р. на -*ø*, у Вјд. имају наставак -*e*:

Брајше, *сине*, *муже*, *зетше*, *куме*, *свајше*, *ч'обане*, *шоведаре*, *зидаре*;

¹²⁹ Редупликацијом у предлогу *как* остварена је паралела са редупликацијом у предлогу *сас*.

узи, *Драїáne*; дај му, *Милáne*; *Слободáne*, *Свеїозáре*, *Воїне*, *Јовáne*, *Милосáве*, *Вигосáве*, *Добросáве*, *Сїанисáве*, *Сїаномїре*, *Пейїре*.

Муслиманска лична имена на -ø имају Вјд. = Нјд., највероватније наслањањем на такав морфолошки лик у албанском језику:

А зашто, *Мемейї*; немó то, *Скендér*; *Шефч'ейї*, *Миїйїйї*.

Информатор, који је краће време боравио у Француској, не обележава Вјд. француских имена, руководећи се синкретизмом Нјд. и Вјд. муслиманских имена:

Не, *Жáк*, не'е ка ти што мїслиш; а зашто, *Жáк*; дај ми документ, брe *Жáн*; му вїка тому: *Ален*, брe.

б) Именице с основом на -к, -ї у Вјд. у процесу регуларизације основе замениле су наслеђени наставак наставком -у: *Ч'овéку*, *војнїку*, *јунáку*, *унуку*, *враїу*.

в) Мушка лична имена на -е, -о и -и имају Вјд. једнак Нјд.: Не знам, *Раде*; нїсам, *Мїле*, *Блáже*, *Јеремїе*; *Сїанóјко*, *Мáрко*, *Мїрко*; де си бїја, *Дóбри*; сїне *Тáни*; тáко 'е, *Цóби*; деда-*Вáнч'и*; *Мїки*.

5.2.6. Инструментал једнине

5.2.6.1. Аналитизам је доследно захватио инструментал оба броја. Продором везника *сас* у значење оруђа, изједначене су конструкције инструменталног значења друштва и оруђа (Да закáч'иш *сас срї*).

Као траг флексије, среће се окамењени инструментал са прилошким значењем *редом*:

Свї *редом* идимо, *редом* доц'ну ни комшїке, гóсти *редом* пї'у ракї'у, *редом* да мeсимо, *редом* да идимо у пóл'е.

Предикативни инструментал практично је истиснут конструкцијама типа Брáт кад бїја *војнїк* (Младеновић 2011: 278). У грађи се нашло нешто потврда оваквог инструментала од именица различитих деклинационих образаца (в. т. 5.4.6):

Нїгде нїсам їша *беч'áром*, *војнїком* кад бїја óн.

Овакав окамењени инструментал не бележи се у околним косовским говорима, док је у јужнометохијском ареалу потврђен мањим бројем примера (Младеновић 2004: 226).

5.2.7. Локатив једнине

5.2.7.1. Судбином Лјд. говори призренско-јужноморавског типа на Косову и Метохији подељени су у две групе: у јужној Метохији и Косовској котлини флексија се одупире аналитизму уз предлоге *ио* + Лјд. и *иrema* + Лјд. Флексија се знатно боље чува од именица *-a* деклинационог обрасца, док је у именицама м. р. на *-ø* аналитизам знатније истиснуо флексију (Павловић 1970: 72–73, Реметић 1996: 451, 461, Младеновић 2004: 228, Младеновић 2010: 276). Боље чување флексије у деклинационом обрасцу *-a* може се објаснити подршком синкретизма Гјд., Дјд. и Лјд. ових именица, док је изразитији аналитизам именица м. р. на *-ø* последица сродности парадигма им. м. р. на *-ø* и именица с. р., које у јд. чувају најмање падежних дистинкција.

Судећи по описима јањевског и летничког говора, Лјд. им. м. р. на *-ø* у нестајању је. М. Павловић не наводи да ли има спорадичног чувања Лјд. од именица м. р. и с. р., тако да се стиче утисак да је у овом падежу довршен аналитизам (Павловић 1970: 72–73). У мојој новијој грађи из овога говора, међутим, има ретких потврда флексивног Лјд. ових именица.

Лјд. на *-у* који се наводи за им. м. р. и с. р. има маргинално мало потврда у летничком говору (Ђуровић 2000: 52). Наведени примери из летничког говора са релативно стабилним Лјд. у конструкцијама са *на* + и *у* + (Ђуровић 2000: 52) неочекивани су, пошто је на ширем околном простору у ове предлошко-падежне конструкције продро аналитизам.

У суседном сиринићком северношарпланинском говору Лјд. им. м. р. на *-ø* практично је замењен аналитичким конструкцијама (Младеновић 2010: 276), иако је Лјд. им. на *-a* у овом говору још релативно стабилан (Исто: 289).

У јужнометохијским говорима флексивни Лјд. боље је очуван на линији Призрен–Подрима–Баковица, док је у Призренском Подгору број потврда знатно мањи. Уснапредовали аналитизам у подгорском говору може се објаснити контактима овога говора са сиринићким и сретечким залеђем (Младеновић 2004: 228).

Лингвогеографски распоред чувања, односно губитка флексије Лјд. у говорима призренско-јужноморавског типа у Косовској и Метохијој котлини јасно упућује на близину односно удаљеност од косовско-ресавског ареала.

5.2.7.2. Док је код именица на *-a* уз предлоге *їо* + и *їрема* + флективни Лјд. стабилан у гатњанском говору, уз минимални број потврда аналитичког типа, у Лјд. м. р. именица на *-ø* у ове предлошко-падежне конструкције снажније продира аналитизам.

У конструкцијама локативног значења *на* +, *у* + забележени су – поред скоро довршене аналитизације – и ретки примери са очуваном флексијом:

Сестра те ч'эка *у обору*, ч'экам свé *на крвэїу* седéч'и, мртав остáја *на кон'у*.

а) Гледéја *їо їуїу*, да ўмрем *їо їуїу*, *їо їуїу* свé мóстови бомбардуване, *їо їуїу* повáле („певале“), свé ми је тó *їо їамéїу*, немó да држиш тó *їо їамéїу*, свé му је бóлес *їо мóзїу*, *їо Ўрошев'цу* сáмо Шиптáри, да скїтамо *їо Прїзрену*, стретнувáла сэм нáше лјуде *їо Млагéновцу*, имáло врáгове *їо їоїоку*, *їо* нáшему лўїу, їма рáзне дрвa *їо лўїу*, смо се загубїле *їо їрáгу*, бїја крф^в *їо* овóме ч'овéку, дé су *їо свéїу*, тé што їшле *їо свéїу*, *їо їрáїу* се'áла се ч'еница белица, їшла *їо снéїу*, нїшта нї се видéло *їо мрáку*, *їо коломóч'у* и грá, мéтају *їо гéверу*, њéму му искоч'їло *їо їрсїу*, свé што їмам *їо мóјему їамéїу*, *їо* њїноме *коломóч'у*, *їо* нéкоме *їрагу*;

сéду óни *їрема Мирослáву*, нáши се упрaлáле *їрема куму*, сáге *їрема ч'овéку* да мéриш, мóраш дóбро *їрема свéкру* да бїнеш, *їрема браїу* – нáј дóбро, нáша војска бїла *їрема Прїзрену*, сéди и ч'ўти *їрема óїњу*, бїни дóбра *їрема свóјему браїу*, нé ч'инїле дóбро *їрема* нáшему *сїну*, *їрема* кóме *зéїу*.

б) Интересантни су ретки примери Лјд. им. м. р. с наставком *-e* у конструкцијама *їо* +, непотврђени у околним говорима, а који могу бити траг наставка некадашњих *o*-основа:

Їдем *їо* стáроме *їуїїе*, да ме вїди'у *їо їуїїе*, смо се крїле *їо їаїїóке*, *їо* овóме *їрáге*, да са крїéмо *їо Ўрошев'це*, по неко-зрно грá *їо кóїїле*, смо га тражїле *їо лўїе*.

У овим примерима није употребљен ОПмн., пошто би било *їо їуїїове*, по *лўїове*. Конгруентни атрибути, даље, потврђују Лјд. м. р. У ОПмн. им. на *-к*, *-ї* продира *-ц*, *-з* из Нмн. (в. т. 4.8.4.2), тако да не може бити дилеме да ли је *їо їаїїóке* Лјд.

Сам наставак, међутим, може бити и новији, настао према Лјд. им. на *-a* мушкога рода (*Андрéје*, *їáзде*, *їáше*).

Именице у множини

5.2.8. Односом броја падежних дистинкција у јд. и мн., гатњански говор не разликује се од оближњих призренско-јужноморавских говора који су очували флексивни датив. Очигледна је корелација присуства датива и развијања опозиције *-и* (Нмн.) : *-е* (ОПмн.) им. м. р. на *-ø*.

У читавој зони број множинских дистинкција мањи је од оних у једнини.

Поред Нмн., који је синкретичан са Вмн., потврђени су и посебни облици за ОПмн. и Дмн.

Осим ретких изузетака, довршено је формирање опозиције Нмн. (*-и*) : ОПмн. (*-е*) у призренско-јужноморавским говорима јужног и централног Косова, јужне Метохије и Сиринића (Павловић 1970: 73–74, Реметић 1996: 453–458, Ђуровић 2000: 47, 60, Младеновић 2002: 294, Младеновић 2004: 228–229, Младеновић 2010: 319–324, Богдановић–Вукадиновић 1991: 104, 105, Богдановић 1992: 43, Јашовић 2010: 104, 105, 111, 119).

Факултативни примери са односом Нмн. на *-е* : ОПмн. на *-е* у гатњанском говору новији су, настали поремећајем у дистрибуцији облика, а као последица морфосинтаксичког преобликовања ширењем ОПмн. у Нмн. под утицајем семантике на граматику, уз истовремено присуство више морфосинтаксичких система.

На секундарно порекло синкретизма *-е* (Нмн.) : *-е* (ОПмн.) може упућивати и практично одсуство синкретизма Нмн. (*-и*) : ОПмн. (*-и*) у говорима у којима се препознаје ширење ОПмн. у сферу употребе Нмн.

На заједничку еволуцију јужнометохијских и косовских говора са морфолошким разграничењем Нмн. и ОПмн. упућује одсуство развијања ове опозиције код именица са суплетивном множином, пошто синкретизам ОПмн. = Нмн. најчешће опстаје (Стевановић 1950: 105, Павловић 1970: 74, Реметић 1996: 455–458, Ђуровић 2000: 60, Младеновић 2004: 229–230).

На еволутивну подударност јужнокосовских и јужнометохијских говора упућује присуство ОПмн. у неким конструкцијама у којима се у другим српским говорима среће Нмн.

5.2.9. Номинатив множине на *-и*

5.2.9.1. У највећем броју примера Нмн. им. м. р. на *-ø* јавља се *-и*. Када се из грађе изузму потврде на *-е* – које се могу објаснити и

као ОПмн. ових именица – у пасивним, обезличеним, егзистенцијалним конструкцијама, у служби именичког предикатива, број несумњивих потврда са Нмн. на *-е* није велики. Основни облик именица код којих је потврђен Нмн. на *-е*, припада регуларном Нмн. на *-и*.

О Нмн. на *-е* им. м. р. на *-ø* в. т. 5.2.11.

Се врту *волóви*, то су тесне *йушóви*, *йушóви* се покварíше, *зидóви* се сруши́ле, *сва́шóви* до́шле, и те *сва́шóви* да попи́јеју, мо́је *си́нови* ра́дију, *йли́кови*, има б́ига што се прэзају *во́лови*, *волóви* се обрч'але, *си́нови* се зва́шоше та́ко, ширóке ма́ло *сйóто́ви* се правíле, има пр́иватне *аушóбуси*, по пúту *љúди* уми́рале, не́ке *љúди* ги ре́кле, в́идим проóду *љúди*, и *Гр́ци* до́шле, и *Ср́би* бе́гај, иза́шле *шйóреди*; да ли óни Ср́бе, да ли *Ср́би* н'й, т́уј има́ле *жбóуни* (: жбун), то *са́бори* б́ило прэ, ка ове *љúди*, *љúди* ко́и су врédни, има свакија́ки *до́кшyри*, *шйóреди* зарч'але, мо́је *ја́јанци*; *арй́аши* сабра́ле сéно, *кóн'и* врши́ју, н'игóве *браш́анци*, голéме *нóкши*, *йрс́ши* на рúку, нóјне *ч'или'ими*, н́ине *йóсши*, *йрвич'ари*, *куй́усници* нéма óвде, *ави́они*, каквэ *љúди* б́иле у сéло, *војн́ици* нé ги траж́иле, *и'а́ци* у шкóлу, не пúштају *йрива́шници*, д́игну се *мушкар́ци*, ре́книју те *војн́ици*, да крэч'ају сóбу *молэри*, не́ке *љúди* ги ре́кле, ко́је су те *војн́ици*, на́уч'у се *волóви*, ч'обáни што б́иле, нóсу *домач'ини*, мéне дéду ми уб́иле *Арна́шши*, свé су бомбардúване *мóсшóви*, што се *шйéмељи* правíле, *кóњи* мо́же да се úспу гóре, то су тесне *йушóви*, имáло *кона́ци* та́мо, то б́ило *шйéнкови*, да би зна́ле да нéма шиптáрске *йолицáјци*, *сй́анови* су скúпо; *шйорбáши*, што нéмају *љúди* кóла; *крéвешши* нека ти остáну, кáко су наредене свé *асш́али*, кад иза́шле *шйóреди*, пр́во сéфте иза́шле *шйóреди*, йшле *вúци* по стóке, ширóке ма́ло *сйóто́ви* се правíле, што н'éму му úшле *Ср́би*, мамíне *сйр́ич'еви*, *љúди* б́иле врédни, *жшй́ари* направíле кúч'е, нáј пр́во не издале *Црна́орци*, *ковáч'и* га нап́раву, улéгну *кóњи*, *кóњи* да се одмóру, блéју *ја́јанци*, *вэй́рови* ч'е дúну ж́ито, кóсу *косáч'и*, *Лéканци* б́иле до́ле, *Тра́йови* се вика́ле, *Брэй́ови* се вика́ле, излэзу *жар́љи*.

5.2.9.2. Однос облика номинатива једнине и номинатива множине

5.2.9.2.1. Једносложне именице у Нјд.

а) Највећи број једносложних именица у Нмн. проширује основу формантом *-ов-* / *-ев-*. Практично је довршено свођење проширења

а) *Авио̀ни*, *аде́џи*, *арі́аџи*, *Арнау̀џи*, *асџі́али*, *ауџі́обу̀си*, *биса̀зи* (: биса̀г), *браџі́аџи*, *Буја̀ри*, *ваі́они*, *војні́ци*, *воч'ња̀ци*, *џавра̀ни*, *јолу̀би*, *јребэ́ни*, *дизі́џи*, *до́кџи́ури*, *домач'ї́ни*, *жиџі́а̀ри* (: жита̀р), *забра̀ни*, *јаво̀ри* (јаво̀р), *јасџі́а̀ци* (: јаста̀к), *јасџі́рэ́би*, *каї́џи*, *ковачи*, *кові́ни* (: ковч'є́г, „огругла посуда без дршке плетена од прућа“), *ковч'э́зи* (: ковч'є́г, „дрвени сандук за ствари са поклопцем“), *кожу̀љи* (: кожу̀љ, „кожух“), *кожу̀џи*, *кокошарні́џи* (: кокошарні́к), *ко̀лџи* (: ко̀лац), *комџі́џи*, *кона̀џи*, *коса́ч'и*, *куйу̀сниџи*, *Ле́канаџи* (: Ле́канац, име братства у Гатњу), *љу̀ди*, *мајсџі́ори*, *набо̀јџи*, *наві́љи*, *насџі́а̀вџи* (: наставак, „закрпа“), *но́кџи*, *мушка̀рџи*, *оја̀нџи* (: опа̀нак), *ора̀си* (: ора̀), *їаї́џи*, *їра̀зџи*, *їрвич'а̀ри*, *са̀бори*, *сока̀џи* / *сэка̀џи* (: сока̀к / сэка̀к), *саџ'а̀џи*, *сунч'о̀лэ́џи* (: сунч'о̀лэ́џ, „сунцокрет“), *їану̀ри* (: тану̀р), *їемэ́љи*, *їторба̀џи*, *їч'и́џи*, *филц'а̀ни* (: филц'а̀н), *џамџі́ури* (: џампур, „леденица“), *Црна́о̀рџи*, *ч'арша̀фи*, *ч'или́ми*, *ч'оба̀ни*, *шїорэ́ди* / *шїорэ́ди*, *ко̀џи*, *їе́џи*.

Према *јаї́џи* у јд. у мн. је *јаї́аџи* / *јаї́аџи*.

Именица м. р. на *-а* *їџка* гради мн. према моделу им. на *-ø*:

Ћџи ми до̀шле, мо́је *їџи* ото̀ше бли́зо Ћрошево̀ца.

б) Уочене су две вишесложне именице са проширењем основе. Именица *ве́џар* у Нмн. има увек проширену основу (*ве́џарови*), именица *но́каџи* потврђена је без проширења основе и са њим – *но́кџи* / *но́кџови*. Доминира први облик.

Именица м. р. на *-а* *ч'їч'а* гради мн. према моделу им. м. р. на *-ø* с проширењем: *Са̀тине* *ч'їч'э́ви*, умрше ми *ч'їч'э́ви*.

5.2.9.2.3. Суплетивни Нмн. на *-иџи*

Суплетивна множина им. с. р. гради се од именица од којих се и иначе гради на ширем простору око овога говора:

Венч'їч'и, *їазарч'їч'и* мицке, *їушч'їч'и*, мо́је *дивој'їч'и*, *девојч'їч'и* се пла̀шу, па то́ ка *жље́џч'їч'и*, *зајч'їч'и*, де су *јарі́ч'и*, ове *куч'їч'и* мицке, голэ́ме *моши́ч'и*, *їили́ч'и* їди́у, те *їили́ч'и* потква́чу, мо́је *їрашч'їч'и*, їма ма́ле *їрасі́ч'и*, *їрвешч'їч'и*, їма оне́ ка *ра́мч'їч'и*, *сві́нч'їч'и*, *ч'обанч'їч'и* што бї́л'е.

Овом деклинационом типу у множини пришле су и именице *брэ́ме*, *їме* (в. т. 5.3.1.2. а):

Има́ло у Гатње разне *имі́ч'и*, *имі́ч'и* се да́вају кэт се ро́ду де́ца, *имі́ч'и* да не се забораву, па се но́су *бремі́ч'и* на грбїну, не ме́тна ка да смо *бремі́ч'и*.

5.2.9.2.4. Збирне именице на *-је* и множина им. м. р. на *-ø*

Категорија збирних именица у повлачењу је из говора јужне Метохије, јужног и централног Косова, затим из шарпланинског сиринићког говора, док је у шарпланинском горанском говору нешто боље очувана (Павловић 1970: 79, Младеновић 2005: 170–173, Богдановић–Вукадиновић 1991: 107, *ѝруѝ – ѝруѝи*; Јашовић 2010: 105 – целер пусти *л'исѝе*, 111 – нисам *са браћама*, 124 – ставу се *сноѝл'е*; Младеновић 2010: 244–245, Младеновић 2011а: 204–225).

Приближавање збирне множине системској множини у овом ареалу остварено је на различите начине:

а. Морфолошким прекрајањем – заменом наставка јд. с. р. наставком мн. м. р. (трње > *ѝрњи*, камење > *камењи*);

б. Преосмишљавање збирних им. у облике мн. види се кроз контролоре конгруенције, који су у множини¹³¹.

Несагласје граматичког и семантичког значења довело је до нових преосмишљавања облика. Превирање је у току, тако да се среће више морфолошких односа неких именица: *ѝруч'е* (јд.) : *ѝруч'а* (мн.) : *ѝруч'и* (мн.).

5.2.9.2.5. Именице са множинским значењем које су по пореклу збирне им. на *-је*, у гатњанском говору потврђене су с наставцима *-и*, *-е*, *-а*:

а) *Клајси* остаду, *клајси* от пч'енице, *клајси* се кажу, се направу *сноѝљи*, *сноѝл'и* не падају, кэт се направу *сноѝљи*, *сноѝљи* да бинеју на њиву, *жарљи* остаду у огњиште, ч'увало се *жарљи*, *руковљи* от ч'енице на њиву, *руковљи* имало разне, не биле наше те *дубљи*, имала нокте ка *ѝрњи*, има *камењи* код нас.

б) Оне *сноѝл'е* скапале, ове *клајсе* се осушиле, *клајсе* остаду, коликве *сноѝље*, се носиле *сноѝље* све на јено место, млого *робл'е* смо биле у куч'у, остре *ѝрње* на купине, *сноѝље* да се осушу, Танетове *дубље*, неке-*дубље* се осушију.

¹³¹ Више о морфолошкој и синтаксичкој плурализацији збирних именица у говорима југозападног дела Косова и Метохије, али и ширем ареалу српских и македонских говора в. у Младеновић 2011а.

в) Према облицима једнине *ѵрѵч'е*, *руковље* створени су облици регуларне множине с. р. на *-а*: *Кá[д] доц'у онé снóѵља*¹³², *снóѵља* се растрвише; *тáнке ѵрѵч'а* пред врата, *ѵрѵч'а за снóѵља*, *ѵрѵч'а ете-такó бíле*, *пожн'é'ане руковља* пред нас, *мицке су руковља ову гóдину*.

5.2.10. Општи падеж множине

5.2.10.1. Гатњански говор припада метохијско-косовском ареалу призренско-јужноморавских говора са практично довршеном морфолошком диференцијацијом Нмн. и ОПмн. им. м. р. на *-ø*. Овај ареал чине говори Косовске котлине северозападно од линије Урошевац–Штимље–Липљан–Приштина¹³³, затим јужнометохијски говори, шарпланински сиринићки говор.¹³⁴ Сама иновација развијена је са косовско-ресавским говорима северног дела Метохијске и Косовске котлине. Стабилизација отклона синкретизма није апсолутна у читавој области, пошто се на нивоу локалних говора – поред морфолошког раздвајања – јављају и примери синкретизма. Присуство синкретизма условљено је локалним сеобама. Синкретизам Нмн. и ОПмн. подржан је миграцијама са Шар-планине у јужну Метохију односно из Горње Мораве, Изморника и северне Македоније ка Косовској котлини. У насељима која су ближа косовско-ресавским говорима у обе котлине, али и у неким јужнијим насељима – којима припада Гатње (Младеновић 2011: 271–289) – у којима је опстајало стариначко становништво, број потврда са очуваним *-и* : *-и* синкретизмом није велик (Младеновић 2012г: 154).

а) Да плáч'амо *сѵáнове*, отéрамо *волóве*, одвáја *волóве*, смо имáле *ѵруѵове*, *куѵове* на тавáн покрíвамо, тé *крсове* носíле на н'íве, поч'éше óни *раѵове*, свé смо *зидове* опрáле, *ѵѵѵове* ни затворíле, пењáле смо *снóѵове*, свí крши́ле *сѵáнове*, везúјемо *снóѵове*, íмам пúно ч'íч'еве (: ч'íч'еви), да ч'úвамо *волóве*, тé *крсѵове* носíле по н'íве, прáву и *сѵóтове*, донéле *ѵруѵове*, имáше и *сѵреве*, гледáја *зáјцеве*, да отéриш *враѵове*, носíле тé *снóѵове*, *крсове* носíле, и *бикове* клáле, што кíту *свáѵове*, кóје *кумове* сте звáле, коли́ко ми

¹³² Уп. са *камења* у Јањеву (Павловић 1970: 79).

¹³³ Уп. са *-и* синкретизмом у гњиланском говору (Барјактаревић 1977б: 275).

¹³⁴ О односу Нмн. и ОПмн. у јужнометохијском и северношарпланинском ареалу в. у Реметић 1996: 453–458, Младеновић 2002: 294, Младеновић 2004: 228.

оста́ле те *йрекривáч'е*, *йрекривáч'е* смо тка́ле, по́сле и те ч'или́ме при́зренске смо купува́ле, ко́ј има́ја у све́т *љу́де*, др́жи *дизӣи́не*, ту́ру оне́ *бисáзе*, ску́вамо *ора́се*, *кола́ч'е* замéсимо, ту́риw *ко́ње*, а дру́ге *љу́де* ч'е ги одне́се, и дру́ге *ш́еч'á'е*ве сам йшла, ту́рају *крсӣи́еве*, свé по њиву *крсӣи́еве*, а *ја́ања́це на Младéнце* смо ги пуштáле, йма и *душ́еце*, и *крéвейи́е* ч'е ти оста́им, мӣ слáла *йóзиве*, и ч'аршáфе ни до-не́ла, ко́ глéда стáре *љу́де*, ку́ј има́ја *ко́н'е*, али *Ср́бе* не при́мају, зу́бе сам напра́вила, на Бóжич' смо пост́иле цéле *Пóсӣи́е*, да́ ли о́ни *Ср́бе*, ус прáтњу *Гр́це* (вероватно нова синтаксичка конструкција са прилагођавањем ОП), имáле смо *зáбране*, не́ке *љу́де* смо молéле, *йаий́и́ре* не доб́ивам, искрш́и́а му зу́бе, да истеру́ју *љу́де*, сва́ки *воч'н'áце* ч'у́ва, слáву *Младéнце*, имáле *áшове*, да пла́ч'а толи́кве *рач'у́не*, *љу́де* смо молéле, има́ја о́тац не́ке *љу́де*, увезу́јем ове́ ч'или́ме, тка́ла ч'или́ме, да ни да́ те-*крéвейи́е*, свé што смо вика́ле *љу́де*, искрш́и́а му зу́бе, ч'увáле *ко́ње* у сéло, *йаий́и́ре* не доб́ивам.

Ретки су примери са синкретизмом Нмн. и ОПмн.¹³⁵:

Купим *крéвейи́и*, самéљемо *ора́си*, *кола́ч'и* мéсимо, па на *душ́еци*, да се ўспу на *ко́њи*, се поздрáви *саз йóсӣи́и*, смо ора́ле *сáс йл́у́иови*, йма и за *Ср́би*, да здéнемо у *навӣльци*, оста́ла да спи́је *куд у́јци*.

б) ОПмн. у предлошко-падежним конструкцијама:

Од ове́ зидове, *оӣи́ сӣинове*, *од Бу́йаре* млого се плаши́ле, по́ питóм нáрод^т *оӣи́ Ср́бе*, *од ауш́и́обусе*, што ги истерáле *од ауш́и́обусе*, *од ова́кве л'у́де*, *од ора́се*,

кош́уље *без рӯбове*, дáн данáс сам *без зу́бе*, жéне оста́доше *без му́же*,

а *куд Арнау́и́е*, *код Арнау́и́е* смо йшле за пáре, *коӣи́ сӣинове*, *куӣи́ Нéмце*, а не *куӣи́ свáи́шове*,

йокре' йрозóре, *йокре ма́иаци́не*,

отидóше *кри Брéйове*, па свé *кри шáи́шоре*,

гура́ле у *нӣзове*, у *двóрове*, у *ра́шове*, да йде у *жандáре*, у *воч'ња́це*, у *вайóне*,

њ́йве на *Брéйове*, на *сӣи́олове*, имáло на *йу́шове*, на не́ке *ш́еч'á'е*ве, се натовари́ле на *ауш́и́обусе*, дáске на *йрозóре*, на *йрéбене*, на ч'или́ме, на *тé сац'áце* (: сац'áк), по́сле на *тé шӣйóреде*, на дрвéне *крéвейи́е*, на *ду́шеце*, пр́во свé на *ко́ње* се йшло, кат се ўспу на *ко́ње*,

¹³⁵ Ретких трагова оваквог синкретизма има и у другим деловима метохијско-косовског ареала (Јашовић 2010: 111 – утепују *којн'и*, 134 – у *бубрези*, Ивић 1998: 580 – оне видoше *ораси*).

и сас волóве, са волóве, с мо́је свáйшове, и са ко́ње, сас не́ке ња-
цо́ве, са Нёмце бiло дóбро, се нáпуни сас ióсiше, са iолу́бе, се óре
сас њлúгове, са ч'екiч'е ударáле,

iди поглéдај њо м'ейове, кэт су више – њо њушiове, iдем њо ње-
го́ве њушiове, што седéле њо маiаци́не,

дáва њрема бóдове, дóбар је њрема Србе,

њреiш свáйшове, да iма њред ióсiше, тури њреiш ко́ње, стáнем њреiш
си́нове,

жiву њош шáйшоре, се сáкриле њод асiшáле, па тражи њод ваiоне,
имáло нaш шáйшоре, да iма нaш крси́нове,

за си́нове, за сiшváре нэмаш дé, за мýже нéma рéч', га спрéмају
за рúч'кове,

купiла прáшак за на њаишлиц'áне.

ОПмн. на -и није забележен у већем броју примера у предло-
шко-падежним конструкцијама:

Да јém и од ораси, ни за свáйшови, да iма за мýжи, свé смо сас
Рúси, изгубише се њо њушiови, стáја њред аушiобуси, за мо́је у́жи,
оноди за њрбу́си, дéни у навiльци, кúч'е гра́димо сас кáмењи, вóда
за iрáови.

в) У ОПмн. регуларизацијом основе према Нмн. пренети су ре-
зултати палатализације¹³⁶:

Iма млóго јези́це, на тé њего́ве војни́це, њреiш њошiо́це, ткáла не-
ке-јасишúце, са радни́це, у бисáзе, у бубрéзе, ч'е заврне кра́це, имáле
смо орасе, ви сте имáле тáмо орасе, подбрáла јасишúце, и мершiе́це
смо узимáле (: мертéк), у навiльце смо правiле, у овé навiльце, ког
мо́је у́же.

г) Плурализоване збирне именице на -је у ОПмн. имају облик
на -е, осим ако секундарно развијеном множином на -а нису при-
шле им. с. р.

Па пóсле тé снóйље нóси, остáљаш рúковље, однеси тé снóйље,
смо имáле не́ке дубље, испод рúковље, бéру рúковље, сас кáмење,
дубље исéка, рукóвље (Младеновић 2005: 169–173) донéсоше, на
жáрље, имáле смо не́ке дубље (: дубљи у Нмн.).

Забележено је и: Му гасiла жáрљи, њод рúковљи, њрема њрњи.

¹³⁶ Уп. са истом појавом у косовским говорима (Павловић 1970: 73–74, Бог-
дановић–Вукадиновић 1991: 105, Богдановић 1992: 43, Ђуровић 2000: 47, 60, Ја-
шовић 2010: 132, 133).

д) Изван значајнијег продора *-e* у ОПмн. остале су именице са суплетивном множином на *-ићи*, чија је интеграција у нову морфологизацију отежана због синкретизма Нјд. и ОПјд. (*куч'е* : *куч'е*), али и значењем младунца, младе особе с. р. Сличан однос среће се и у осталим призренско-јужноморавским говорима Метохијске и Косовске котлине, затим у сиринићком говору¹³⁷. У говорима Косовске котлине доминира *-и* : *-и* синкретизам Нмн. и ОПмн., али се срећу и потврде са оствареном морфолошком диференцијацијом.

ОПмн. на *-и*:

Бес куч'ич'и не мoгле, *од наше дивојч'ич'и*, *бес куч'ич'и* није мoгло да се жiве, *пoсле са колич'и* одоздoл, *баца мaло кравајч'ич'и*, на папирне *џањирч'ич'и*, *донесу ч'илимч'ич'и* мaле, *са лaмбич'ич'и*, слaбо *са џазарч'ич'и*, *узни колeјч'ич'и*, па *узим колeјч'ич'и*, трeба да продa *куч'ич'и*, *пoсле и ч'илимч'ич'и* турaле, окитене *с тe вeнч'ич'и*, *туру онe казанч'ич'и*, му пyшту *рукч'ич'и*, свe за мoје *дивoјч'ич'и*, у *бунарч'ич'и*, *пoла динaрчи'ич'и*, за у *којлич'ич'и*, нe ми збoри за тe *имич'и*, *до бремич'и*, извyка *од бремич'и*.

ОПмн. на *-e*:

Било њред дивoјч'ич'е, *спрeми за јарич'е*, и стaвимо *бурич'е* на *мајарич'е*, млогo гледaла *унуч'ич'е*.

5.2.11. Номинатив множине не *-e*

или општи падеж множине на *-e*

5.2.11.1. У досадашњим описима неких јужнометохијских и јужнокосовских говора наводи се факултативност наставака *-и* и *-e* у Нмн. им. м. р. на *-ø*. Обим присуства једног или другог наставка различит је у појединим говорима.

Према опису призренског градског говора С. Реметића (Реметић 1996: 453–458), затим према речничкој грађи Д. Чемерикића¹³⁸ из овога говора (Чемерикић), али и према додатној грађи којом располажемо, нема дилеме да је присуство *-e* у конструкцијама у којима

¹³⁷ У Јањеvu именице на *-ићи* знају само за *-и* : *-и* синкретизам (Павловић 1970: 74). У Угљару (Јашовић 2010) бележи се: *Имaл'е* смо ти *џил'ич'и* (109), *збој унуч'ич'и* (122), али и: *Имам нeке џарћиће* (109), *вaтaмо врајч'ич'е* (121). У јужнометохијским говорима нема много потврда са ОПмн. ових им. на *-e*, док је број потврда нешто већи у сиринићком говору (Младеновић 2004: 229–230).

¹³⁸ Опис и оцену речничке грађе в. у Реметић 1996: 339–341.

се у стандарднојезичкој норми среће Нмн. на *-и* у оквиру метохијско-косовског ареала несумњиво највеће у говору овога града.

У говору Ђаковице (Стевановић 1950: 102–103) експанзија *-е* форме мање је снаге у односу на ону у призренском говору. Материјал који М. Стевановић наводи, са констатацијом да су у истим конструкцијама знатно обичнији облици на *-и* (Исто: 102–103), не пружају довољно података за доношење поузданијих закључака о обиму, разлозима и тенденцијама у превирању морфосинтаксичког система. Судећи по мом новијем материјалу из ђаковачког говора, ширење *-е* у ЂГ најчешће је у пасивним и егзистенцијалним конструкцијама, док у реченицама са персоналним субјектом најчешће опстаје *-и*.

У говору Подрима, скупини насеља између Призрена и Ђаковице, потврђено је ширење *-е*. У овом говору присуство *-и* односно *-е* различито је у појединим насељима, са општом тенденцијом нешто веће заступљености облика на *-е* у севернијем делу Подрима – најчешће у Ораховцу (Младеновић 2004: 228), ређе у Великој Хочи, Зочишту и Оптеруши, док су у насељима која гравитирају према Призрену и Призренском Подгору они знатно ређи или необични.

Најстабилнији Нмн. на *-и* у јужној Метохији потврђен је у говору Призренског Подгора, који се овом особином наслања на северношарпланински сиринићки говор, са којим га и иначе везују и неке друге особине, посебно стабилизван пенултимски акценат и појачана мобилност вокала средњега реда.

У северношарпланинском сиринићком говору Нмн. на *-и* изразите је стабилности, али су потврђени и ретки примери продора *-е* у овај падежни облик.

5.2.11.2. Косовски ареал подељен је у две целине. У јужнокосовском делу, негде до Штимља и нешто северније од Урошевца, у неким конструкцијама срећу се напореда облици на *-и* и *-е*, са доминацијом *-и*, док се оваква померања облика у централнокосовским говорима или не јављају, или су – како показује публиковани дијалекатски материјал (Јашовић 2010), затим мој материјал из Липљана, Племетине, Приштине – потврђена малим бројем примера.

Судећи према опису косовског јањевског и летничког говора, Нмн. на *-и* остао је стабилан (Павловић 1970: 73; Ђуровић 2000: 46). У јањевском говору су, ипак, судећи по дијалекатском материјалу у Павловић 1970, потврђени и примери који упућују на таква померања: *Ове Грце ће да иструнеју* (126), *неке ѿљеме ѿушиџере*, То

је *виpове* што падале кише (179). У примеру Све су *ојанце* добре (74) вероватно се ради о основном облику Нмн., пошто се им. *ојанце / ојанке* среће са оваквим наставком и у неким другим говорима метохијско-косовске и северношарпланинске области. У говору Угљара код Косова Поља Нмн. на *-и* показује изразиту стабилност, али се у дијалекатским текстовима (Јашовић 2010) препознају несумњиви примери са множинском *-е* формом именица у конструкцијама у којима је у стандардном језику Нмн. (*џиракџоре* ние имало – 111, токо прџшл’е *дјанове* – 131). Овом списку прикључује се и пример са егзистенцијалном конструкцијом, која је и у овом говору пришла номинативној конструкцији, а у којој је множински облик именице на *-е*: Тамо ме *рођанце* викају (133).

5.2.11.3. У досадашњим описима морфосинтаксичког система говора метохијско-косовског ареала дата су три објашњења присуства множинских форми на *-е*, на чијем месту се у стандардном језику среће Нмн.

У описима ђаковачког (Стевановић 1950) и призренског говора (Реметић 1996), поред констатације о присуству конкурентских облика Нмн. им. м. р. на *-и* и *-е*, понуђена су и тумачења овакве присутности, заснована на морфолошким разлозима.

а) М. Стевановић напоредност објашњава чувањем оба наслеђена наставка Нмн. им. м. р., која су ушла у садашњи деклинациони тип им. м. р. на *-џ* (Стевановић 1950: 105). Стабилност ОПмн. (= Амн.) на *-е* и одсуства *-е* : *-и* двојства ових именица у ОПмн. у ђаковачком говору (Исто: 105) упућују на остварену морфологизацију *-и* у Нмн. : *-е* у ОПмн. (=Амн.), не потврђујући истовремено претпоставку о чувању старине. Иако другог порекла, наставак *-има* у Дмн. ових именица у ЂГ (Исто: 107–108), упућује на евентуалну подршку наставка Нмн. на *-и*.

б) Морфолошко објашњење С. Реметића о настанку облика Нмн. на *-е*, засновано на брисању морфонолошких алтернација основа, што за последицу има приближавање облика, знатно је убедљивије. С. Реметић сматра да је заменом првобитног односа *Турци* : *Турке* новим односом *Турци* : *Турце*, омогућена трећа етапа овога односа – нови синкретизам *Турци* : *Турци* / *Турце* : *Турце* (Реметић 1996: 457–458).

Нема дилеме да су примери са ширењем номинативне основе у ОПмн. (*бубрезе*, *Турце*) у призренском говору могли да подрже ширење *-е* у Нмн. на начин како то објашњава С. Реметић.

в) Објашњење присуства множинских облика на *-e* Р. Младеновића (Младеновић 2012г), засновано на посматрању укупног стања на различитим тачкама говора метохијско-косовског ареала, заснива се на увођењу у разматрање морфосинтаксичких критеријума који утичу на однос семантичког садржаја и граматичке форме одређених конструкција. Аутор не доводи у питање присуство потврда Нмн. на *-e*, али – посматрајући однос семантике и граматике у конструкцијама са *-e* формом – закључује да су у највећем броју случајева форме на *-e* заправо облици ОПмн. Сам почетак морфосинтаксичког преобликовања ширењем форме ОПмн. остварен је кроз позицију агенса и пацијенса у пасивним реченицама, са јачањем семантике на рачун граматике и приближавањем у оваквим конструкцијама површинске структуре дубинској. Напородно присуство двеју структура – старије са Нмн. и новије са ОПмн. – са присуством конкурената у истим конструкцијама свакако је подстицало и настанак новог *-e* : *-e* синкретизма.

Р. Младеновић уочава да је ширење *-e* форме највећим делом ограничено на конструкције у којима нема подударности семантике и граматике – на пасивне конструкције, на именички предикатив и на егзистенцијалне конструкције с глаголима *esse* и *habere*. У конструкцијама у којима је на семантичком плану субјекат персонални протагониста Нмн. на *-u* остаје стабилан (Младеновић 2012г: 156). На основу овакве репартиције множинских *-u* и *-e* облика, Р. Младеновић форме на *-e* у поменутих конструкцијама сматра облицима ОПмн.

5.2.11.4. Могућност алтернације директног објекта и субјекта пасивних реченица (Они су донели камен : *Камен је донет*) подржава продор падежа објекта у субјекат пасивних реченица. Поремећени систем конгруенције у пасивној реченици са пацијенсом у облику А/ОП отклања се у једном од модела трансформацијом предиката у безличну форму. Оваква структура – са објективизацијом пацијенса – представља интуитивну интерпретацију семантичке структуре реченице могућим граматичким средствима. Последица нове интерпретације је настанак новог реченичног модела. Нова интерпретација семантичке структуре подстакнута је и омогућена слабљењем значаја и знања расположивих граматичких структура у околностима присуства више језичких структура.

Када су у питању говори обухваћени овим радом, онда су могућа два подстицаја:

а) Исти језик – српски систем са Нмн. $\neq$ ОПмн. и српски систем са Нмн. = ОПмн.;

б) миксоглоотија са евентуалним билингвизмом.

У јужнијим метохијско-косовским говорима у којима долази до нове интерпретације семантичке структуре, присутна су оба подстицаја, али са различитим интензитетима. Отуд неједнака снага продора појединих преосмишљених конструкција, али и истовремено постојање старије и новије граматичке интерпретације семантичког садржаја.

Постојање конкурентских конструкција говори о степену обавезности и факултативности. Чињеница је да је у говорима у којима се уочава присуство *-e* у конструкцијама са глаголима чија је лева и десна валентност субјекат и прави објекат, облик субјекта са Нмн. на *-и* најстабилнији у реченицама са персоналним субјектом. Чињеница је, такође, да је у пасивним реченицама са пацијенсом у Нмн. конструкција највеће факултативности, са знатним продором падежа објекта. Овакав однос различитих конструкција свакако непосредно зависи од подударности, блискости односно неподударности семантичког садржаја и граматичке форме.

5.2.11.4. Обим факултативног продора ОП у Н већи је у множини него у једнини. Разлог овоме може се наћи у укупном морфолошком систему говора у којима оваквог продора има. У свим говорима призренско-јужноморавског типа метохијско-косовског ареала број очуваних падежних дистинкција већи је у јд. него у мн. (Павловић 1970: 68–80; Реметић 1996: 447–468; Младеновић 2011б: 271–288, Младеновић 2012б: 27–45). Моција рода остаје стабилна у јд., слаби или нестаје у мн. (Младеновић 2010: 247–251). На корелацију стабилности / нестабилности множинске моције и стабилности / нестабилности употребе Нмн. у одређеним конструкцијама, упућује стање у метохијско-косовским говорима. У говорима у којима је неутралисана множинска моција придевских речи (Младеновић 2010: 234–237), највећи је обим преосмишљавања Нмн. у ОПмн. или продор новог *-e* : *-e* синкретизма. У два говора – сиринићком и подгорском – опстанак множинске моције, макар и редуковане двочлане (Исто 2010: 237–238), помаже бољем опстанку старијих конструкција са Нмн. на *-и*.

Практично у свим призренско-јужноморавским говорима на Косову и Метохији истрвена је множинска моција глаголског придева

радног. У јужној Метохији стабилисан је наставак *-ле*, који је доминантан и у Гатњу, а знатне је снаге и у осталом делу јужног Косова, док се у централнокосовском делу уопштава *-ли*. Уочено је да је снажније морфосинтаксичко преобликовање и ширење *-е* форме у зону Нмн. им. м. р. углавном везано за *-ле* ареал (Младеновић 2012 г: 165).

5.2.11.5. У свим говорима косовско-метохијског ареала Нмн. на *-и* остаје стабилан када је на семантичком плану субјекат персонални протагониста, па има корелације категоријалне међузависности између предикативног израза и његовог аргумента (= субјекат). Када такве корелације нема, срећу се различите реализације које су последица јачања улоге семантичког плана. Стање у морфосинтаксичком систему у метохијско-косовским говорима даје за право З. Топлињској, када тврди да је за семантичку (и комуникативу) хијерархију протагониста ситуација од основног значаја опозиција 'човек' : 'не-човек', пошто аутор текста најчешће посматра пројцирану ситуацију из перспективе човека вршиоца или иницијатора акције, разуме се, ако је такав човек у ситуацији присутан (Тополињска 2001: 212).

а) У реченицама када је носилац ситуације лице, скоро по правилу опстаје Нмн. на *-и*. У малом броју примера потврђен је Нмн. на *-е*, иако је носилац ситуације људско биће (лице):

Љубе отишле по свѣту, *Лѣканце* мамине отишле горе, па *наше мјуже* побѣгле у шуму, ни помогоше и *роц'аце*.

б) Када носилац ситуације у личним реченицама није људско биће (лице), независно од тога да ли субјекат припада категорији живог / неживог, поред основног Нмн. на *-и*, у употреби су и ређи примери са формом на *-е*. Ове реченице су са пунозначним глаголом у предикату или копулативним глаголом:

Тѣ' вајоне ч'е *идију*, а оволикве *клијове* се родиле, *шелефоне* не *радију*, *његове шелефоне* *раду*, *њине шелефоне* *радију*, *моје ноктше* не *могле* да се *искршију*, *овакве ноктше* му су, *тѣ' вајоне* ч'е *идију*, *сидове* се *претуриле*, и *сидове* *остану* по *ливаве*, *кайше* *скач'ев* на *дрѣш*, *велике снѣове* *пале*, *изгубише* се *моје кошле*, *зидове* *биле* от *камењ*,

али *кат поју иѣшле*, *мора* да се *устане*; *поју иѣшле* по *десет пута*; а *кат поју прве иѣшле*, *ова мешаља* *мора* да се *дине*; *орле* ни *узимаље* *кокшше*, да *иду* и *јајањце* *сѣс* *офце*, *де* ч'е и *бравовѣ*.

Присуство више множинских основа именица м. р. типа *ко̄ӣа* (< котал), са опстанком ових именица у оквиру деклинационог обраста им. м. р. на -*ø* (*ко̄ӣлови*, прве *ӣе̄ӣле*, бакарне *ко̄ӣле*, два *ко̄ӣла*, за три *ӣе̄ӣла*, ни седам *о̄рла*), али и факултативним ретким приласком им. на -*а* (овé *ко̄ӣе* ми су од рода, кад раширу крила *о̄ре*; ва̀римо у две *ко̄ӣе*, тако́ до̀шле три *о̄ре*), говори о томе да је и нов облик Нјд. подстакао присуство множинских форми на -*е*. Дестабилизацији присуства ових именица деклинационом типу м. р. на -*ø* доприноси и губитак множинске моције рода у гатњанском говору, са свођењем на општу форму на -*е*.

5.2.11.6. Највећи број потврда са -*е* формом у множини им. м. р. на -*ø* у гатњанском говору потврђен је у пасивним конструкцијама. Употреба конструкција са Нмн. односно ОПмн. у пасивним реченицама факултативна је.

У ареалу метохијско-косовских говора присуство пацијенса субјекта (= Нмн.) односно десубјективизованог пацијенса (= ОПмн.) у појединачним говорима различито је. Пацијенс у ОПмн. највеће је снаге у призренском, ђаковачком и јужнокосовском говору, док у осталим говорима доминирају или су једине потврде са пацијенсом у Нмн.¹³⁹

Два потврђена модела пасивних реченица представљају само површинске алтернације исте дубинске структуре различитим морфолошким експонентима, а могућност двоструке интерпретације исте семантичке структуре дозвољава коезистенцију конкурентских синтаксичко-семантичких средстава у истом систему.

5.2.11.7. У гатњанском говору, како је и у метохијско-косовским говорима који знају за морфосинтаксичко преобликовање, потврђене су три конструкције пасивне дијатезе: конструкција са партиципским пасивом, конструкција са предикатом *се + акти́вни лични гла̀олски облик*, конструкција са обезличеним предикатом *се + безлични гла̀олски облик*.

Конструкција (а) није посведочена већим бројем потврда. У знатном броју примера потврђено је значење довршености процеса и сталности особине, чиме се некадашњи партицип перфекта пасивни везао за придевско значење.

¹³⁹ Пасивне конструкције метохијско-косовских говора призренско-јужнокосовског типа детаљно су размотрене у Младеновић 2012г, тако да се о њима неће детаљније расправљати на овом месту.

а) У примерима са партиципским пасивом присутан је само предикат у личном облику, а пацијенс с обликом Нмн. на *-и* отпорнији је на десубјективизацију него у конструкцијама са рефлексивним пасивом:

Нмн.:

Сокáци ни су асфалтиране, *афшобúси* бíле упáљене, *сiйáнови* ни бíле оплáч'ане.

ОПмн.:

Пенц'éре бéшоше смрзнуте, *сiнове* јóш нiје гу бíле ожéњете, *зiдове* на кúч'у би бíле окрéч'ане, и *зiдове* бíле срúшене.

б) У пасивним *се* + конструкцијама предикат у облику *се* + лични *iлаiолски* облик конгруира у роду и броју са субјективизираним објектом, док у конструкцији *се* + *безлични iлаiолски* облик конгруенција изостаје.

Обе конструкције напоредне су у гатњанском говору, како је и у осталим говорима метохијско-косовског ареала (Младеновић 2010 г: 157–158). Некада су подударне значењем, некада се обезличеним предикатом инсистира на трајности ситуације, чиме се уочава особина безличних реченица са уопштеним агенсом.

Независно од типа предиката пасивних реченица, обавезно је употребљен прелазни глагол.

У пасивним обезличеним реченицама пацијенс је саопштен ОП, пошто је у семантичкој структури присутан и агенс и пацијенс (*Кúма* морáло да се дáри = Ми смо морали да дарујемо *кума*). Оваква семантичка структура преобликовала је номинатив у општи падеж. Присуство речце *се* није неутралисало реакцију прелазности глагола у предикату.

Да је у наведеним примерима у питању ОПмн. а не Нмн. с новим наставком *-е*, сведоче и други примери када је у обезличеним конструкцијама истога типа именичка јединица у једнини¹⁴⁰:

Домач'úна се слúша, *кúма* морáло да се дáри, *зéша* се пáзи, *свекрву* се пiта за свé, *јеишрву* се питáло за обéд^т.

Употребом ОП за пацијенс у пасивним реченицама приближене су пасивна и активна реченица (*Домач'úна* мóра да се слúша : Вi трéба *домач'úна* да слúшате).

¹⁴⁰ Примере из осталих говора метохијско-косовског ареала в. у Младеновић 2012г: 158.

Када је лични глаголски облик предиката у једнини, тада се – за разлику од употребљеног пацијенса у множини – увек употребљава Нјд. На значај облика предиката за избор облика пацијенса (Н / ОП) упућује и чињеница да је избор ОПмн. пацијенса знатно обичнији уколико је у пасивној реченици безлични предикат, чиме се избегава потреба за конгруенцијом, која подржава опстанак пацијенса у номинативу упркос несагласја семантичког садржаја и граматичке форме.

Већа отпорност Нјд. од Нмн. у оваквим конструкцијама почиња на већој морфолошкој разлици ових падежа у једнини, односно већем синкретизму у множини.

Напоредна употреба Нмн. и ОПмн. могућа је пошто се мења синтаксичка слика реченице, али се подаци о субјекту и објекту чувају, пошто семантички садржај остаје.

5.2.11.8. Пасивне *се* + конструкције

а) Пасивне конструкције са предикатом *се* + лични глаголски облик

Нмн.:

И се направу *крсинови*, се направу *крсии*, што се прѣзају *волóви*, *кón'и* се китили за трку, да се награду *зигови*, ширóке мáло *си́о́ови* се правíле, што се *шеме́љи* правíле, зидáшоше се *зигови* от кáмен'.

ОПмн.:

Коли́ко се пáриле *крéвеште*, éли се кувáле тé *ййлаве*, тé *йайрикáше*; и *си́о́ове* се правíле, тé *сно́йъе* се вржу¹⁴¹, не мóгу зúбе да се направу, мóгле *йсé* да се науч'у, *м'émйере* се носíле, и *бисáзе* се ткáле, коли́ко се носíле *о́йáнце*, *о́йáнце* се правíле от кóже, *обóјце* се направу, и плéле се *шáлове*, и *ками'óне* се купувáле.

Позиција пацијенса као семантичког објекта у оваквим конструкцијама, са присутним али неисказаним агенсом, глаголски облик са *се*, по коме се овакав облик разликује од предиката у активним реченицама, омогућава да се реченична структура оствари без конгруенције.

б) Пасивне конструкције са *се* + безлични глаголски облик:

¹⁴¹ Овде је употребљен ОПмн., пошто је према њему у опозицији Нмн. на *-и*.

Упркос безличном облику, припадност оваквих реченица пасивним конструкцијама обезбеђују прелазни глаголи у позицији предиката, пошто безличне реченице са непрелазним глаголима остају безличне, а питање агенса се не поставља пошто га предикат не имплицира.

На настанак алтернације личног и безличног предиката у пасивним реченицама – без последица по семантичко и синтаксичко значење – утицала је двострукост предиката у егзистенцијалним реченицама – са конгруенцијом појма коме је приписана егзистенција са предикатом (*Имáле рáзне љúди*) односно без конгруенције (*Имáло рáзне љúди*).

Иако пасивне и обезличене реченице због присуства / одсуства граматичког субјекта припадају различитим моделима, ова два типа повезују и неке заједничке особине¹⁴², које су могле подржати продор безличног облика у пасивне реченице. „Ова два модела повезује то што на семантичком плану имају актанта агенс; у вршењу предикације он обавезно учествује. На синтаксичком плану заједничко им је то што су деагентизоване: ни код једних ни код других агенс се не исказује посебном синтаксичком јединицом у реченици“ (Танасић 2010: 261). На настанак типа обезличене пасивне реченице могло је да утиче и то што се обезличене реченице могу образovati од одређених класа прелазних глагола, такозваних факултативно прелазних глагола (Исто: 261–261, 264).

Нмн.:

Жáрљи се стáви на сáч', се кúпи сѝвáри за продáву, оѝáнци се праѝло от свѝњске кóже, и при́је зúби се кварѝло, и ѝрúшови се узимáло за снóплѝе, кúмови се поштувáло.

ОПмн.:

Свáшшове да се зóве сас здравѝцу, кúмове да се слúша што ч'е кáжи'у, крсове се носѝло на н'ѝве, зѝдове се креч'áло за Вѝлигдэн, сѝáнове се купувáло за мáрке, мáјсѝоре се вика́ло на кúч'у, саѝ'áце се куповáло у пѝјац, комѝѝре се се'áло у бáјч'е, бисáзе на кóња се

¹⁴² Детаљније о међуодносу рефлексивне пасивне и обезличене реченице в. у Танасић 2010: 259–265. Детаљна разматрања о безличним реченицама са уопштеним агенсом истога аутора (Танасић 2004) отварају питања која могу бити од интереса за објашњење настанка оваквих реченица у метохијско-косовским говорима.

стаљало, највише се јело *комйире*, нај више се јело гра́ и *комйире*; *кўйове*, *кўйове* се напра́ви, се везло *ч'аршáфе*, и му се дарувáло *йешкйире*, правíло се *врáове*, што му се спрема́ло *сйóлове*, код нас се кла́ло *бйкове*.

5.2.11.8. Инвентаром и структуром егзистенцијалних конструкција с глаголима *esse* и/или *habere* – избором егзистенцијалног глагола, избором безличног / личног облика предиката, избором облика субјекта, гатњански говор представља део јединственог ареала у оквиру српске дијалекатске области, коју чине говори јужне Метохије и јужног Косова. У призренско-јужноморавским говорима централног дела Косовске котлине, према расположивој грађи, није дошло до тако далекосежних промена у структури егзистенцијалних конструкција, како је то остварено у јужнијем делу.

Укупно стање у егзистенцијалним конструкцијама метохијско-косовских говора призренско-јужноморавског типа у непосредној је вези са ширим словенско-несловенским балканским ареалом, пре свега због експанзије егзистенцијалног глагола *habere* у словенским балканизираним дијалектима, али не само у њима¹⁴³, под утицајем стања у контактним балканским несловенским језицима.

а) Преосмишљавање наслеђеног система у гатњанском говору, али и у осталим оближњим српским говорима, не само што је увело у овакве конструкције глагол и м а т и већ је и уместо исказивања егзистенцијалних конструкција једном безличном формом перфекта гл. б и т и отворило могућност употребе четири конструкције. На овакво преструктурирање безличне конструкције пресудно је утицало ширење глагола и м а т и са значењем „постојати“, затим двострукост семантике и реакције посесивног глагола и м а т и.

б) Факултативно присуство Нмн. односно ОПмн. у егзистенцијалним конструкцијама отвара питање о томе да ли је у овим примерима ОПмн. чување старине или је присуство овога облика иновација после приближавања личних и безличних егзистенцијалних конструкција са продором номинативног облика у безличне кон-

¹⁴³ Уп. са присуством бити и имати и експанзијом имати на призренско-тимочком и косовско-ресавском терену (Белић 1905: 400, Богдановић 1987: 233, Тома: 1998: 403–411, Жугић 2010: 56, Јуришић 2010: 204–210; Симић 1980: 21–24, Милорадовић 2003: 70, Радић 2010: 85).

струкције. Чињеница да је Нмн. присутан у свим призренско-јужно-моравским говорима Метохијске и Косовске котлине, а да је ОПмн. присутан само у делу говора, и то у оним областима где је долазило до динамичнијег етнојезичког контакта, упућује на то да је присуство ОПмн. у овим конструкцијама реморфологизација остварена после уопштавања Нмн. у свим егзистенцијалним конструкцијама¹⁴⁴.

в) Експанзија ОПмн. у егзистенцијалним конструкцијама веће је снаге у имперсоналним реченицама. Оваква доминација подстакнута је избегавањем морфосинтаксичког синкретизма уз лични гл. облик глагола и м а т и. На значај избегавања синкретизма упућују и примери са избором облика именице у једнини. И у једнини наредо се јављају Нјд. и ОПјд., с напоменом да се ОПјд. среће само у имперсоналним егзистенцијалним реченицама:

Вóга нé имáло : вóду нé имáло на ч'éшму, исто бíло вóду, имáло јáбука на врата : имáло јáбуку на бајрáк, имáло гóре вóду.

5.2.11.9. Грађа о егзистенцијалним конструкцијама

5.2.11.10. Егзистенцијалне конструкције са Нмн.

а) Имперсоналне реченице:

Имáло мýжи по Немáч'ке, имáло њијáне лýди на свáдбу, имáло њеџлóви по обóру, имáло конáци тáмо, имáло њкáни ч'ел'џми, није имáло уч'иџељи, није имáло сџáри лýди да кáжиу, нí имáло воденич'áри, нí имáло авијóни на нéбо, имáло јúnци у обóр;

бíло лýди по куч'е, бíло лоџóви и тáд^т, бíло лýди да кáжу, у куд нáс бíло обóри;

џма рáзне лýди по вóме свéту, џма свáџови за на свáдбу, нéма ардóви у пóдруме, нéма зéџови у фамíлију;

вíка – џмáше вáмџџри у патóк, на пíјац џмáше и џилíч'и, прóшлу гóдину џмáше дóбри кóњи у стóч'ни пíјац, нéмáше сáндáци за свé јáбуке, нéмáше крeвéџи за свé лýде.

¹⁴⁴ Уп. са стабилизацијом Н у призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима (Белић 1905: 400, Богдановић 1987: 233, Тома 1998: 403–411, Марковић 2000: 237, Гмитровић 2008: 398, Жугић 2010: 56, Јуришић 2010: 208; Симић 1980: 26, Милорадовић 2003: 38, Радић 2010: 85). О значају етнојезичког контакта за приближавање персоналних и имперсоналних реченица ширењем номинатива сведочи уопштавање номинатива у банатским говорима шумедијско-војвођанског дијалекта (Ивић–Бошњаковић–Драгин: 1997: 309–310).

б) Персоналне реченице (оличене конструкције са конгруенцијом):

Имале конаци, мајстиори имале, ковач'и имале, имали Шийиари у Штимљу¹⁴⁵, имале синови што ни гледале родитеље, имале и војни авиони, троњови имале у куч'у; није имале шпореди у куч'е, креденци ни имали у сваку куч'у;

биле жандари у Гатњо, у Урошевац били Талијанци;

имају људи што те превару одма; не ч'е имају ни враич'ич'и на грање.

5.2.11.11. Егзистенцијалне конструкције са ОПмн.

а) Имперсоналне реченице:

Имало и те кожуре; имало ч'елиме, имало прекривач'е; имало рукаше пребене, имало неке сиоменице, тируйове имало у шуму, по тџи државе имало раишове, имало наше адеише, имало слаикшише, имало разне лекове за претисак, имало ту разне колач'е, кад имало њине иразнице, то се донесувало, имало те крешеише ситаре, па и каице имало ту, шањире није имало у моје време, ише салшанацие није имало, није имало шпореди, није пре имало конобаре, имало срушене ирбове, зар мало имало ушеиане Србе, имало и уиал'ене манастире;

које цркусе било, куж-зна колико лешеве по путу било; што било бројеве, остало у Урошевац; толикув орасе било, па било набојце све одоздол по ноге, на триста места било насшавце, тако било обич'аје код нас, на триста места било насшавце (наставак „закрпа“);

има много језице, има српске манастире у Косово, нема наше људе у Призрен.

б) Персоналне реченице (оличене конструкције са конгруенцијом):

Оне шануре код нас имале, имале и војнице на стражу, немале лоиове кад бија остар закон, и у нашу фамилију имале високе људе, имале разне обич'аје на свадбу, имале и добре људе;

биле и Шийиаре што ни помогле;

кат се осуши све, ни којусе ч'е немају на њиве.

Типу егзистенцијалних реченица припадају и примери са глаголом „постојати“:

¹⁴⁵ У примеру је употребљен ОПјд., пошто је у Нјд. им. гласи Шийимља / Шийимља.

Поси́оје дрúге лéкове за та́ј болéс, *иоси́ојале ари́ише* што кóсију. Уместо очигледно новијег глагола, у гатњанском говору би у употреби био глагол „имати“ (има и дрúге лéкове, имáле аргáте).

5.2.11.12. Облици множине именичког предикатива

У јужнометохијском и јужнокосовском ареалу потврђен је факултативни продор *-е* форме у Нмн. када је именица употребљена као именички предикатив са копулативним или допунским предикатом. Доминирају облици са Нмн.

Овакав продор највеће је снаге у призренском и јужнокосовском говору. Разлози за ширење *-е* форме могу се наћи у примарном статусу Нмн. као падежа субјекта, а како потврђују примери, квалификација не мора бити саопштена номинативом. С обзиром на то да је у овим говорима у мн. заменичко-придевске промене елиминисана множинска моција рода (в. т. 6.11), која се своди на *-е* у говорима у којима се и иначе срећу примери типа Људи су *јунаце*¹⁴⁶, врло је вероватно да је преобликовање именичког наставка подржано општемножинским придевским наставком *-е* (Људи су *јолем-е јунац-и* > Људи су *јолем-е јунац-е*), са евентуалним преосмишљавањем Нмн. као примарно падежа субјекта у ОПмн. у служби именичког предикатива.

Нмн.:

Кóсофци ни́е биле *лојóви*, мо́је бра́ч'а не́ ч'е бину́ *јо́ла́ци*, и сви́ да бинемо́ *сиромáси*, тако́ да бинемо́ *сти́раш'и́ф'ци*;
ч'е поста́немо и *лојóви* и *и́орбáши*, њи́ смо ги зва́ле *и́орбáши*, тáде смо ги зва́ле *Ци́яни*, сáге *Рóми*.

ОПмн.:

Ср́би биле *сведóце*, ста́ри бил'е *јо́ јуна́це*, на́ше мýжи биле го-
леме́ *јуна́це*, сáге сви́ су *маји́оре*, мо́је бра́ч'а бéшоше дóбре *мај-
сти́оре*, óни биле дóбре *кúмове*;
куч'и́ч'и ми смо ги зва́ле *и́сé*, Алба́нце ми смо ги зва́ле *Ши́и-
и́аре* éли *Арнау́ше*; тé што не́мају ни́шта, ги зóвемо *и́орбáше*, ги
вика́ле *крч'áзе*.

¹⁴⁶ Више о множинској моцији заменичких и придевских речи у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2010: 247–251.

5.2.11.13. Конструкције са семантичким субјектом и пацијенсом

У конструкцијама са семантичким субјектом у дативу / акузативу (ОП) и пацијенсом, потврђени су факултативни примери са ОПмн. на *-е*, као морфосинтаксичко преосмишљавање према рекцији предиката. Доминирају облици пацијенса у Нмн.

Остре *но́жове* му ва́љају, бра́ту му ва́љају су́ве *мерѿѣце*, на ко́цку му оти́шле *ѣвре*, ч'е ме разбо́лу те *авијоне*, па да ми помогле *ајове*.

5.2.12. Датив множине

У гатњанском говору у мн. потврђен је само флексивни датив са значењем припадности и намене, док је датив правца у конструкцији *как* + у мн. увек замењен аналитичком конструкцијом, иако се у јд. срећу и ретки факултативни облици са очуваном флексијом (в. т. 5.2.4. б).

а) У свим говорима Метохијске и Косовске котлине у Дмн. им. м. р. на *-ø* уопштен је наставак *-има* (Стевановић 1950: 107, Павловић 1970: 75, Богдановић 1992: 43, Реметић 1996: 458, Младеновић 1997: 146, Младеновић 2004: 230, Младеновић 2010: 335–340, Јашовић 2010: 102 – *људима*), развијен заједно са косовско-ресавским говорима у овим котлинама (Букумирић 2003: 192–193). Стабилност је делимично поремећена у сиринићком говору под утицајем сретечког типа датива (Младеновић 1997: 146).

Узимале *људима* де́цу, правíја *Србима*, овéма *Муслимáнима* од Бóсне, ко́јема *људима*, сво́јема *Србима*, *си́новима*, *кумо́вима*, *свајшовíма* мо́јема да уч'íним, најстáрема *Косóф'цима*, твóјема *си́новима*, *ујцима*, старéјема *људима*, *деверима*, њего́вема *војни́цима*, *брајшáнцима*, *свајшовима*, овéма *Београц'анима*, овéма *људима*, *шéма* *људима*, оваквéма *људима*, каквéма *врајовима*, толи́квема *воло́вима*, стáрема *воло́вима*, ко́је забрáne *људима* посéкле, посéкоше забрáne *људима*, свé сто́ку сабра́ше *људима*, *кумовíма* нај дóбар дáр, нека јáви *ујцима*, неч'у *родити́љима* да прáвим збр́ку, овéма *муслимáнима* од Бóсне.

б) Суплетивна множина на *-ићи* није интегрисана у дативски наставак им. м. р. на *-ø*, пошто је под утицајем с. р. у јд. ових именица, заједно са осталим именицама с. р. у Дмн. развијен наставак

-ама, наслањањем на наставак -а у Нмн. им. с. р. са регуларном множином¹⁴⁷, па су ове именице изједначиле Дмн. са оним у именицама типа *ḡoveḡama*. Развијањем оваквог наставка, гатњански говор део је метохијско-јужнокосовско-северношарпланинског ареала, како призренско-јужноморавских (Младеновић 2004: 230–231) тако и северношарпланинских говора призренско-јужноморавског (сиринићки и сретечки говор) односно перифернозападномакедонског типа (горански говор) (Младеновић 2001: 312). У централнокосовским говорима или је стабилисано -ама, како је у јањевском говору (Павловић 1970: 75), или се – како потврђује моја грађа из Липљана и Племетине – јављају наставци -ама / -ама.

О јачању везе једнине с. р. и суплетивних множинских облика ових именица говори морфолошка неутрумизација ових именица у горанском и подгоранском говору (*ḡel'e* : *ḡel'iḡa*, Младеновић 2001: 309–311, Младеновић 2005а: 85), али и структурно наслањање множинских облика им. типа *јарићи* на мн. с. р., а које се огледа у релативно добром опстанку -и : -и синкретизма Нмн. и ОПмн. ових именица.

Јарич'ама нашема, да однесем *куч'ич'ама*, *гуска тушч'ич'ама*, *дивојч'ич'ама* да *узу*, *зајч'ич'ама* *копус*, *овема јарич'ама*, *куч'ич'ама* *мицкема*, *по големема тилич'ама*, *мојема прашич'ич'ама*, *ч'обанч'ич'ама* смо носиле.

в) Овом морфолошком типу прикључују се и именице Нмн. типа *робљи*, настале преобликовањем некадашње збирне множине на -је у регуларни једнинско-множински одос *роб* : *робљи* (в. т. 5.5.1.1. а):

Се донесе *робљима*, даја и својема *робљима*, дадоше и нашема *робљима*, вашема *робљима*.

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

Именице у једнини

5.3. Номинатив једнине

5.3.1. Све именице средњег рода, независно од тога да ли проширују или не проширују основу, разматрају се као један деклина-

¹⁴⁷ На присуство принципа формирања дативског наставка наслањањем на облик Нмн. упућују и факултативни облици Дмн. им. на -а типа *кравема* (в. т. 5.4.8.2. в).

циони тип. Разлог за овакву морфолошку класификацију може се наћи у чињеници да су наставци за облик свих именица с. р. једнаки, да је ОПјд. једнак Нјд. независно од припадности семантичкој категорији живог односно неживог, да је аналитизам практично довршен у Гјд. продором ОПјд. Значајан аргумент да се све именице с. р. посматрају као један деклинациони тип јесте и чињеница да у Дмн. све именице с. р., укључујући и оне са суплетивном множином на *-ићи*, имају заједнички наставак *-ама* (*јоведáма, деца́ма, куч'ич'áма*) (в. т. 5.2.12. б). Овоме свакако доприноси и чињеница да су из система испали облици им. с. р. с проширењем *-с-* и *-н-*, које су или пришле им. с. р. без проширења основе, или су пришле именицама с проширењем *-еи-* (в. т. 5.3.1.2. а, 5.3.7. б).

5.3.1.1. Нјд. на *-о*:

Роше́тио, ста́ро *роше́тио*, није имáло *решо́*, *решо́* да прегóбри, не било *јумно* ка са́ге, кисело *млéко*, коломбóтн'о *бра́шин'о*, имáло *мéсо*, мо́је *сéло*, ва́ше *брéго*, пу́сто ни је *мéсџио*, дé óтиде *боiáсџиво*, н'óјно *јéло* и *иiло*, сво́е *др́во*, сво́је *жи́џио*, ч'и́е му iе *маiáре*, ста́ро *сéло* iе Гáтње, *др́во* сéлско, коли́кво iе полови́н *жи́џио*, *јумно* у Гáтње, *и́ле-и́џиво* ти било тво́је, ово́ *оде́ло*, што се киселе *млéко*, *кóло* било на *кóла*, буч'ка и *буца́ло*, по ситно *бра́шин'о*, окрéне се *ора́ло* ова́ко, мло́го се троши́ло *жи́џио*, *мéсо* сви́н'ско, на́ше *бач'и́ло* у плани́ну, *ва́риво* смо га вика́ле – то́ iе *мéсо* и копу́с, Гóрњо *Га́џињо*, Дóн'о *Га́џињо*, *јумно* се вика́ло, *желéзо* се ужéгне, *и́рло* да ме бо́ли, му бéше мо́кро ч'éло, ч'у́до да се дéси, нај голéмо *сло́во*, Дамња́ново *ра́ло*, *вреџе́но* се држи ова́ко, јéно *вла́кно*, *клу́џко*, *жи́џио* у амба́р, имáло *ма́сло*, *мéсо* за у зы́му, бéло *ви́но*, *óко* ми остаре́ло, *óко* ми не ви́ди, *уво* ми не ч'у́је, *кóло* било на *кóла*.

Именица *до́бо* припада с. р. (у *кóје до́бо óч'еш*, *и́ди*).

Поред имена држава на *-а* (*Францу́ска, Грч'ка, Ту́рска, Швајцáрска*), срећу се и облици на *-о*¹⁴⁸: *Амбе́рико* га вика́ле, про́паде *Ту́рско*, дужан је ка *Грч'ко*, де iе *Шва́јцарско*.

Новије позајмљенице на *-о* (*решо́*, *бирó* ра́да) и *-е* (*ку́џе*) јављају се као им. с. р. без проширења основе (ста́ро *решо́*, немó да кúпиш *ску́по решо́*, затвори́ло се *бирó* ра́да, улéгнемо у пр́во *ку́џе*, пу́но било *ку́џе*), са спорадичним потврдама које сведоче о припадности м. р. (ми се поквари́ја *решо́*, у дру́ги *ку́џе*). Ове именице, међутим,

¹⁴⁸ Исто и у Младеновић 2001: 303.

потврђене су и са затвореном ултимом, као им. м. р. на -ø, чиме је остварено потпуно интегрисање у морфолошки систем елиминацијом нетипичне граматичке основе на вокал (*решóв, бирóв, кúйеј, два решóва*)¹⁴⁹.

5.3.1.2. Нјд. на -е

а) Именице без проширења основе:

а. Тó *пíрице*, коликво је *Гáйиње, вíришиџе* кэт се врти па иде нáтамо, толико бíло јáко тó *вíришиџе, пíрòже* бíло на брдо, жуто *пíрòже, лòже* се осушило, кáкво *пáкaње*, док се *имање* дотéра, *пíрòже* нí му је слáтко, *бун'ишиџе* смо га мí викале, *бун'ишиџе* што се свé у зíму бáца, кэт стíгне *кóйан'е, напíрч'ан'е, и сíрење; á пáлeње, á пíредење, á везење; сíрење сýво, дé бíло оíнишиџе* се вика кúч'а, *лице* дивòјкино, *кpилице, буњишиџе, и'убришиџе*, голéмо *кúйе* је то, нòјно *пíрòжање, н'ино зборéн'е, пíрч'ање* бíло, *пíйан'е* бíло.

Им. *срце* (*срце* ме бóли „утроба“¹⁵⁰) потврђена је са проширењем основе и без проширења основе.

б. Из гатњанског говора елиминисана је основа с некадашњим проширењем /-н-/¹⁵¹. Им. „раме“ пришла је им. ж. р. -а деklinационог обрасца (*рама : раме*), им. *време, вíме, брeме, сeме* (*време* бeше лáдно, ни имáло *време*, кэд је нáј лóшо *време, вíме* от крáве, *вíме* пúно сас млéко, *брeме* да се нóси, имáло рáзно *сeме*) пришле су им. с. р. без проширења основе (Нмн. *вíма, брeма, врема, сeма*), им. *íме* и *брeме* граде суплетивну мн. на -ич'и (*имíч'и, брeмíч'и*).

в. Им. *јúже* не зна за проширење основе¹⁵² (од *јúже, овé јúжа, јúжа* от слáме).

г. Именица *Óпáђе* Јóвине (Букумирић 1997: 353), која се јавља само као микротопоним, припада мн. ж. р¹⁵³.

¹⁴⁹ Овакав тип адаптације забележен је и у говору Угљара (Јашовић 2010: 105, *бирóв*).

¹⁵⁰ Уп. са истим значењем у горанском говору (Младеновић 2001: 305).

¹⁵¹ Елиминација овог типа основе захвата и остали део призренско-јужноморавских говора Косовске котлине (*вима – виме* у Богдановић–Вукадиновић 1991: 106, *рама – рамења* у Богдановић 1992: 43; Неродимље, Бабљак, Бабуш, Штимље – према мом материјалу).

¹⁵² Овакав прилаз карактерише и друге косовске говоре (Јашовић 2010: 107, понéсемо *јúжа*).

¹⁵³ Уп. са мн. у горанском говору (Младеновић 2001: 304).

ч'ело, њрло имају партитивни облик и Дјд. са проширењем *-еӣ-* (по ч'етири *колé̄џа*, купија три *колé̄џа*, у седам *сé̄лēџа*, на обeдвá *брé̄џа*, у три *јú̄мнēџа*, ка да има двá ч'é̄лēџа, мло́го *јр̄лēџа*).

5.3.2. Генитив једине

У духу стања у осталом делу метохијско-косовских призренско-јужноморавских говора, аналитизација Гјд. именица с. р. свих семантичких типова практично је довршена и у гатњанском говору. Од именица на *-е* са значењем младунчета потврђени су ретки примери са очуваном посебном формом у предлошко-падежној конструкцији *ог* + Гјд. на *-а*. О већој отпорности флексије у конструкцији *ог* + Гјд. сведоче и потврде од именица других деклинационих типова (в. т. 5.2.3.2, 5.4.2), тако да ови примери у гатњанском говору не морају бити новији унос из књижевног језика.

Остало му *о[г] ге̄ӣé̄џа*, да има бáрем *о[г] ге̄ӣé̄џа* сина, дáр од нáшега *ге̄ӣé̄џа*, глáва *ог јáӣнēџа*, јéмо и *о[г] ӣлēџа*, мéсо *ог јáре̄џа*, мéсо *о[г] твóга ӣлēџа*.

Могуће је да је опстанак Гјд. им. *гé̄ӣе* подупрт значењем – поред значења „дечак или девојчица у доба свог раног развоја“, среће се и значење „мушко дете, син“¹⁵⁶ – што је могло утицати на то да се *гé̄ӣе* флексијом наслони на им. типа *Мíле* – *ог Мíлēџа*¹⁵⁷.

5.3.3. Датив једине

С обзиром на значење, Дјд. потврђен је претежно од именица са значењем живог.

Квáч'ка *ӣилēџу*, *ӣлēџу* нáшему, имáсмо и *јáре̄џу*, *јáре̄џу* њи́говому, каквóме *јáре̄џу*, тóме *јáре̄џу*, вóме *ге̄ӣé̄џу*, да плáч'а *ге̄ӣé̄џу* кáрту, нáшему *ге̄ӣé̄џу*, Војноме *ге̄ӣé̄џу*, мáломе *јáӣнēџу*, да дáдемо *јáӣнēџу*, овóме *ӣилēџу* ми́цкóму, зáшто *јú̄нēџу*, и *ӣлēџу* вé̄џи крáве,

узéле му *дивóјч'е̄џу*, мáти вóме *дивóјч'е̄џу*, да му нóсим да јé *кúч'е̄џу*, пóп му рéч'е *ӣáраунúч'е̄џу*, мó'ему старé̄о́му *унúч'е̄џу*, нáј радóсна сам бíла првé̄о́му *унúч'е̄џу*, *свинч'е̄џу*, ч' *úрч'е̄џу*,

¹⁵⁶ Према грађи којом располажемо, овакво значење им. *ге̄ӣе* присутно је у говорима јужне Метохије, јужног Косова, Шар-планине. Уп. и Младеновић 2004: 228.

¹⁵⁷ Тако су објашњени примери са очуваном флексијом у јужној Метохији (Младеновић 2004: 228).

однесимо тра́ву *ĭovédu*, *ĭovédu* му се ч'їни, како да однесе *ĭovédu*, цѣлому *сѣлѣиу*, *брѣдѣиу*, ка да зборѣла ч'ѣлѣиу, ракиѣа му трѣба моѣму *їрлѣиу*.

5.3.4. Општи падеж једине

а) ОПјд. им. на -о:

Оӣ ко́жо *мѣстио* су, ула́зи но́кат у *мѣсо*, *сас колѣно*, то на *їрло* кад носіле, сва́ко ч'у́до сам зна́ла, нај на ле́по *мѣстио* има́ла ста́н, дево́јка *од* на́ше *сѣло*, на ко́жо *сѣло* па́да, от штó си плѣла *фанѣло*, *фанѣло* да му плѣтем, цѣло *сѣло* зац'у, *до* на́ше *сѣло*, жѣна *од* на́ше *сѣло*, у *сѣло*, їди на *мѣстио*, *од* ма́сло, *кре[з]* *сѣло*, прóшле *їокре сѣло*, ста́ле *їокре* *Гаїӣњо*, јану́ла то́ї *враӣи́ло*, да промѣшаш *јѣло*, не ги тражи́ле *їо сѣло*, неколиці́на *од* на́ше *сѣло*, кѣт се врати́ја у *Фра́нцуско*, оті́до у *Фра́нцуско*, *сѣс* онó *крѣсало* да запáлу *цига́ре*, у *цеділо* га сі́пе, мї смо бї́ле на *Кóсово*, ба́ш *од* на́ше *сѣло*, на *јѣно мѣстио* бї́ло, сѣм по́шла за у *куїа́ишило*, ваља́ш *сѣс колѣно*, има́ње *куд* *Врѣло*, *сѣс* *варіво*, исѣч'у *црѣво*, ч'ува́ле ко́ње у *сѣло*, *їреко* *лѣио*, ста́лно *око* *їрло*, одма́ *наӣи сѣло* до́ле, *оӣи сїӣио* на *роше́ио*, *сѣло* вика́ја, обр́нимо *сѣно*, да ту́рамо *жїӣио*, мо́ра да га *жн'ѣиши* *жїӣио*, има́ле на *брѣдо* куч'е, *с* *роше́ио* смо, ту́ри на *колѣно*, *од* *Гóрњо Гаїӣњо*, у *Гаїӣњо* има́ло, и у *Гаїӣњо* гóре бї́ло, *сас* *млѣко*, да се óре *сас* *орáло*, *крес* *сѣло* смо їшле; на дрвѣне *крѣвѣте*, *о[д]* *дрво*, *їреӣи сѣло* *Тополѣане*, ту́ја *и[з]* *сѣло*.

б) ОПјд. им. на -е:

Да доведе на *весѣље*, не́ки да́ *ја́јце*, сва́ко *вѣч'е* да се сѣди, да се дїгнеш у нїкакво *врѣме*, у то *вїришӣиѣ*, у *Ому́ре*, свѣ *оӣи* *Скої̄иље* да донесе, он *оӣи* *Скої̄иље* бї́ја, ка́це *са* *сїрен'е*, óни їма́ју *сїришӣиѣ*, нѣмамо ни куч'у ни *куч'ишӣиѣ*, у *Годáнце*, бли́зо *Шїӣи́мље*, не́ки *їрема* *Гїлане* їшле, прóшле *їреко* *Кóсово* *Пóље*, *кри* *Дѣч'ане* бї́ле те људи, *кри* *Тоїлоѣане* се кри́ја, *кри* *Гилáне* има́ло во́јска, др́жимо то *їме*, мї смо има́ле у *Гаїӣње*, и за ста́ро *врѣме*, стрї́на бї́ла *оӣи* *Шїӣи́мл'е*, куч'а ни бї́ла *їо́крај* *їрóбље*, ч'у́камо га *сѣме*, *оӣи* *конóиље* – конóплано, нїсам има́ла *врѣме*, нїсмо има́ле *врѣме*, прѣшњо *врѣме* („пређашње, прошло време“), ста́ро *врѣме*, у До́јно *Поч'áвалишӣиѣ* (топ.), у *сїрѣд* *їрóбље*, мї смо їшле у *Дѣчане*, на *вїме*, їма *до* *вїме*, ўзнеш то́ *сѣме*, на *сѣме*, свѣ је за *врѣме*, *до* *Гаїӣње*, у на́ше *лóјзе*, *їо* *лóјзе* їма, ўзи и тї *їрóјзе*, бї́ла *оӣи* *їреко* *Ча́ф-Ду́ље*,

гѣѣе тата га држаја, *о[г]* твоје *гѣѣе*, за стерѣје *гѣѣе*, сѣриште *о* *ја*ре, донѣси и *ја*ре, на *маја*ре, мѣсо *о[г]* *ѣ*ле, *коѣ*лѣч'е га калайшу, у *коѣ*лѣч'е, *враја*ч'е га осушу, узим *ѣ*руѣч'е, имале смо јѣно *цр*квич'е, *ку*д неко-*гѣѣе* да сѣдиш, у *ѣ*рне, па жѣр *о*ко *ѣ*рне, кад уфѣти *б*уре, нѣ *о*г *на*ше *јаја*ње да закѣлемо.

5.3.5. Вокатив једнине

Вјд. с. р. увек је једнак Нјд.

5.3.6. Локатив једнине

Аналитизација Лјд. им. с. р. скоро је довршена у гатњанском говору. Ретки примери са очуваном флексијом бележени су од старијих информатора¹⁵⁸.

Се скѣта *ѣ*о *сѣ*лу, имало мѣве *ѣ*о *ма*слу, стѣлно се кѣка *ѣ*о *ѣ*рѣбљу, не мѣж да се вѣди *ѣ*о *сѣ*лу, да остѣне *ѣ*ри *б*урѣѣу.

Именице у множини

5.3.7. Номинатив множине

а) Именице које у облицима једнине имају проширење основе са *-ѣѣ-*, Нмн. граде наставком *-ѣч'ѣ*, који морфолошки припада Нмн. м. р. Примере в. у т. 5.2.9.2.3.

б) Нмн. с. р.:

Обѣрње *враја*ѣа, голѣме *ја*сла, тѣ *бр*да око *на*с, *јаја*ца за квѣч'ку, тѣ што *ѣ*ма *кѣ*ла са ч'ѣтѣри дрвѣна *кѣ*лета (: *кѣ*ло, „точак на колима“), *ѣ*вѣда, *ѣ*умна, твоје *ѣ*сѣѣа, ѣѣне *сѣ*ла, *др*ва, овѣ *јаја*ца от шѣтке, нѣкакве *ѣ*вѣда ги бѣле, *бр*да *ѣ*ма позади *сѣ*ло, *др*ва изгорѣле, и ѣѣне *сѣ*ла, ка *сѣ*ла српске, *ко*лѣкве *кѣ*ла, *ко*лѣкве *ѣ*арѣѣѣѣѣа, *цр*ѣва, српске *сѣ*ла остѣле бе[з] Србе, овѣ *ѣ*ѣѣа *на*ше нѣ рѣдију, тѣ *бр*да око *на*с, *ѣ*вѣда остѣдоше, *кѣ*је *др*ва *ѣ*ма у Гѣтње, *кѣ*је *јаја*ца се мастѣле, нѣке *ѣ*вѣда, скршу се *јаја*, *јаја*ца имало, тѣко се звѣле тѣ *бр*да, имале тѣ *бѣ*ч'ѣла, изврцкѣне *враја*ѣа, *ро*шѣѣѣа, *др*ва сѣтне, голѣме *на*ч'ва, бѣле

¹⁵⁸ У описима говора Метохијске и Косовске котлине, осим у Младеновић 2004: 228, не наводе се примери са очуваном флексијом у Лјд. им. с. р. Ретки примери из говора Подрима – које наводи Р. Младеновић – забележени су у севернијем делу области, у којој се уочавају и неке друге особине својствене косовско-ресавским говорима.

náč'va, имало *īarīīīīa* (: тор), *Кошáриīīīa* се викáле (топ.), *Ва-риīīīīa* (топ.), обóрње *врáīīīa*, *īúца* (: пúце, „дугме“), *јúжа* от слáме (: јúже), се попржи *јáјца*, пúне *вíма* сас млéко, *брéма* се носíле на рáме, рáзне *врéма* имáло, нáше *сéма* нíцају пó дóбро, стáре *сéма* не нíцају дóбро.

в) Преосмишљавање збирних именица на *-је* захватило је гатњански говор, дајући различите резултате¹⁵⁹. Поред облика на *-е*, чија се плурализација огледа употребом конгруентних речи у множини (Младеновић 2011а: 210), регуларних облика мн. м. р. на *-и*, среће се и Нмн. на *-а*, који се морфолошки уклапа у мн. с. р., пошто се им. на *-е* срећу и као јд. с. р.

Кá[д] дóц'у онé *сно́йља*, мóкре *сно́йља* у њíву, *сно́йља* се растрвише; тáнке *īрúч'а* пред врáта, *īрúч'а* за *сно́йља*, *īрúч'а* ете-такó бíле, плéло се *īрúч'а*, пожн'éјане *ру́ковља* пред нáс, ми́цке су *ру́ковља* ову́ гóдину.

Интеграцијом збирних именица на *-је* у множински систем им. с. р., гатњански говор део је ареала коме припадају говори Косовске котлине; говор Сиринаића; говор јужнометохијског Призренског Подгора, који се наслања на Сиринаић; призренско-јужноморавски говори северне Македоније (Видоески 1954: 216, Видоески 1962: 140, Павловић 1970: 79, Младеновић 2011а: 210).

5.3.8. Датив множине

С обзиром на то да највећи број именица с. р. са регуларном множином с. р. припада категорији неживог, у грађи су се нашли само примери Дмн. именице *īовéдо*. Множина ове именице гради се додавањем наставка *-ама* на основу:

Ко́éма *īовéдама*, ова́квема *īовéдама*, да онéсе *īовéдама*, и нáшема *īовéдама*.

Овом морфолошком типу припада и Дмн. именица с. р. које множину граде наставком *-ич'и* (в. т. 5.2.10.1. д, 5.2.12. б).

5.3.9. Општи падеж множине

Кúјí има *кóла*, у *кóла* сáс кóске, исéка *ýсīа*, донéсију *др́ва* от шú-ме, кáкве *др́ва* да кúпим, *од сýве др́ва*, *īо* тé *др́ва*, исéкоше ги њíне

¹⁵⁹ Детаљније о морфолошкој и синтаксичкој плурализацији збирних именица в. у Младеновић 2011а.

дрва, настáл'а нéке *дрва*, у *дрва*, збóри ни за тé твоје *брда*, у *сéла*, у *врáиша*, имáле смо *јовéда*, *о[г]* толи́кве *кóла*, нé ги сруши́ле *сéла*, кóло бíло на *кóла*, на глáвне *мéсѝа*, на *шрла* носíле, *шрла* праи́а, *јо сéла*, *ош сéла* нéки дóшле, и óн на *врáиша* нáше, *куд врáиша*; док óн на *врáиша*, óни на *врáиша*; напуштіше *рáдна мéсѝа*, на *брда* су касáрне, *јо ове брда*, коли́ба ти је без *врáиша*, за *јовéда*, у *бач'ила*, у онé *корíиша*, на *кóла* се товáри, па ги тóримо у *цедíла*, цéа свéт смо издржува́ле са *жíиша*¹⁶⁰, имáле смо рáзне *вíна*,

му испржí *ја́јца*, за мóџе *ја́јца*, на *ја́јца*, за коли́кве *ја́јца*, *јо́ља* узéше ги Шиптáри, тé *јо́ља* пожн'éла, пра́имо *ју́жа* (: *ју́же*), *шабу-рénца* донéа њего́ве, подбрáла ч'éба (: ч'éбе), па да пра́имо *ју́жа*, *сэс шорíишиа* гноíле, *шреко Крáишиа*; да се врзúје *сас тé шруч'а*, *од онé снóйља*, за мóкре *снóйља*, у тé *снóйља*, *сас тáнке шруч'а*, прý-ч'а за *снóйља*, плéте *ош шруч'а*, тóри *руковља*, и за *руковља*.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ И МУШКОГ РОДА НА -А

Именице у једнини

5.4. Номинатив једнине

5.4.1. Највећи део именица деклинационог -а обрасца припада именицама ж. р.:

Греóиша ми је, а óна – нí гу је *бри́а*, пр́ва *маи́ишка*, *мáма* ме уч'íла такó, што ни ме је ујéла *зми́а*, *домáч'ица*, *задúишица*, и нáша *зíрада* би отíшла, како нí ги је *бри́а*, за нíшта *држáва* не пíта, мóја *рáма*, кóја *шíиша* да бíла, свúда *лейóиша* коју-óч'еш, дóц'е јéна *жéна*, *шисáљка* што се убада́ва у мастíло, *шисáнка* је тó у што се пíше, *шма бíиша* што се прéзају во́лови, онá *жéна* што бíла у нáс, нáма *држáва* ни дава́ла, ми помóгле што ми *куч'а* изгорéла, мóја *мáма*, мóа *снáа*, тво́ја *н'и́ва Грл'и́ца*, њего́ва *нóиа*, зар њигóва *óица*, старéја *ч'эрка*, па ми смéта *дебéл'ина*, купува́ла ми *јешр́ва*, гу се íскрши *црíул'а*, сво́ја *њи́ва* да се изóре, сво́ја *њи́ва* да се искóпа, нáша *зé-мн'а*, јéна *кру́шка* ва́ша, ч'и́а бíла ова *ливáда*, ч'и́а *мúка* је нáј голéма, каквá ти је *шои́ач'а*, *шрáва* има, каквa ти је *н'и́ва* у Калúц'ере, оволи́ква *мúка*, погáна му бíла *крáсѝа*, *рéка* да се прéгази, *кру́шка* полóшка, слáтка ни бéше *коломбóшн'ица*, толи́ква *брáзда*, *ложíица* да се искрши, пуна *сóвра* ти је, *шумењáч'а* му бíла тамáн, *кудéља* да се прéде, *сóшра* се нáпуни сэз гóсте, кол'и́ква *шч'ени́ца*, кол'и́ква

¹⁶⁰ Мн. градивних именица на -о уклапа се у морфолошки тип с. р.

колијјка („бундева“), свака *иїра* да се зна, *колиїїиа* с танке кóре се увија, *Томінка* се звáла, *Јуска* се звáла, *снáша* док пролáзи, прáва *шнáјдарка*; што се мýзло, се звáло *ведрица*; дрвéна *ведрица*, буч'ка („суд у коме се мути млеко“) и буцáло, имáло *бачéвина* тáмо, му бíло *сáкрана*, мóја *мáјка* сáс јéну кóзу не држáла, над Бурник *Куркулица* бíло, па смо звáле *Баница* јéно брдо, мóја *мáма* бíла *домач'ица*, пр́ва *домач'инка* у куч'у, мóја *сїрїнка* што знáла, *ич'еница* *белија*, *ич'еница* *райсáјка*, *їрмка* („кошница за пчеле од прућа“) íма такó, *бáба* да напрáве снóп, *куч'ка* улéгла, *браїїаница* старéа, имáло *боч'éвина* напрáљена, *црвеница* бíло тó свé, ники-пút *рїба*, јóш бíла *колекиїва*, *баба-Кáїиа* ч'урке имáла, *баба-Грóзда* се увије, по турски га звáле *Гáћка*, мóја *сїрїнка* што знáла, нéма *киша* да пáдне, тýја ни је *куч'а*, врáшка *воденица*, прије знáм мóја *мáма* вика́ла; и *Свэзда*, мóја *свекрва*; Тáнетова *бáба* *Грозáнка*, њóјна *свекрва* бíла *Мáрїиа*, дрýга *сóвра* бíла, *мáма* нé бíла нáј старéа, пр́во бíла *бач'ица* тá, *мáма* стáви вéлики казán вóду, *сїружáлка* („нож за стругање погаче“), *лáва* од јáгњета, на тавán íма *шїндра* („даске заковане са горње стране греда изнад таванице; прекривају се блатом), *кужљица* („средишњи део клипа без зрна“), *шáла* („кукурузовина; око клипа“), *свїла* је тó око кужáлке ка бркове.

5.4.1.1. Нема много именица м. р. на -а.

Тáииа нац'ува́а, *шáииа* ми погину́ја, нí ми је óн *їáзда*, *їáзда* мóра да се слúша, Зорán нíје дóбар *їáзда*, бíа јén *їáша*, дóша *їáша* у сéло, бéш си *їијаница*, голém *їијаница* бíја, сін гу је *їроїалица*, *їроїалица* не куч'и куч'у, дóша *младожéња*, кэд бíа *младожéња*, *судїја* му дáде рóк, да кáже *судїја*, *áиа* бíа у Гáтњо, *ац'и́а* што рéкне, умрја и *ац'и́а*, *дели́а* је Милán, ка да је *дели́а*, нáш *кониш́а* прéдаде, *кониш́а* да íма, и тí си бíја *ловц'и́ја*.

5.4.1.2. У гатњанском говору доминирају мушка лична имена на -ø (5.2.1.1. а) и на -а, затим двосложна имена на -ко и имена на -е (в. т. 5.2.1.1. б).

а) Двосложни хипокористици од мушких личних имена завршавају се на -а (*Слáва*), на -и (*Бóїи* од Богољуб), на -е (*Рáде* од Радомир, Радосав) (в. т. 5.2.1.1. г).

На основу ономастичке грађе из Гатња (Букумирић 1997: 356–357) стиче се утисак о стабилности мушких имена на -оје. Мој ма-

теријал, међутим, сведочи да се имена на *-оје* претежно срећу у административној употреби, док је у локалној комуникацији Гатња на стабилизација имена на *-оја* изразита.

Вишесложна мушка лична имена на *-а*:

Андреја, Добрица / Добрица, Илија / Илија, Јовица / Јовица, Новица / Новица, Новица Танетов, Небојша, Славиша, Сиваниша, Синиша, Никола;

-оја: Блајоја, Димитрија, Јерemiја, наш Миљовоја, кум-Миљоја, Радивоја, Радоја, Сиваноја.

Исто и: *Александра* га имело.

б) Двосложна лична имена и хипокористици на *-а*: *Аца, Веса, Вуја, Гуша* бија шњајдар, мужа га имело *Драја, доша Жика, Јефша, Косиша, Крсиша, Лаза, Мија, Мира, Мишиша, Ноја*, мој *Пера* бија стареј, мој брат *Рада*, један бија *Рада, Рисиша, Сава, Саша, Срешиша, Слава* доша, *Слава* ч'уваја, *Сивра, Срешиша, Цвеја, Цека* (Цветко), *Тома, Фиља*, ујка-*Ч'еда*.

5.4.1.3. Женска двосложна лична имена¹⁶¹ диференцирају се од мушких суфиксом *-ка*: Зет *Рада* : *Рашика* ми је ч'ерка, мој брат *Слава* : И да се уда њигова *Славка, Мира* бија за у војску : ова *Мирка* ми је своја.

Суфикс *-ка* је и иначе веома продуктиван у извођењу женских личних имена и хипокористика:

Божидарка / Божидарка, Будимка, Велика, Десанка, Зајорка, Љубинка, Малинка, Момирка, Слободанка, Сиваниславка, Сивојанка; Бошка, Бранка, Бушика (Будимка), *Данка* (Слободанка), *Заја, Злашика, Зорка, Лејка, Љушика, Рашика, Роска, Така* (Стојанка), *Тица* (Савастаја), *Ценка* (Спасена).

5.4.1.4. Због плурализације неких падежних облика и плурализације конгруенције (в. т. 5.5.2, 5.5.3) све скупине збирних именица на *-а* имају посебно место у оквиру *-а* деклинационог обрасца¹⁶².

а) Збирне именице:

¹⁶¹ Уп. са Букумирић 1997: 357–358.

¹⁶² Детаљније о плурализацији различитих скупина збирних именица у српским говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2011а: 205–225.

Моје *дѣца* биле памѣтне, ове *дѣца* биле по здраве, толикове *дѣца* ми биле, *дѣца* од ове-брач'у, ове *дѣца* биле по здраве, *дѣца* не уморише, ка *дѣца* што се волију, Танетове *дѣца* оч'иу;

ове *брач'а* оделиле се, њигове *брач'а*; моје *брач'а*, сви тројца.

б) Збирне бројне именице:

А ове¹ *двојца* што га брану, ове *двојца* вршу, те *тројца* војници, *петорица* старе остадосмо.

в) Збирне именице по унутрашњем значењу:

Наше *родбина* имају земљу, прво *својбина* се вика, мogle и ваше *својштина*, де ти су саге твоје *својштина*, смо биле *сиротиња*, *сиротин'а* смо биле, што смо велика *сиротиња*, доле биле *сирока*, *војска* има неке душеке, дала му *војска*, било много *војска* у Урошевац.

5.4.1.5. Им. „раме“ и „писмо“ пришле су ж. р., па је успостављен нов однос *рама* – *раме*, *ијсма* – *ијсме* (*јена ијсма*, у *јену ијсму*, *две ијсме* да прати).

Именица „грana“ потврђена је у два лика: *јен іран* пјаја, на *тај ірањ*, *голема ірања*.

5.4.1.6. Именица *маји* (*Маји* му била од Неродимље, њигова *маји*) разматра се у оквиру -а деklinационог обрасца, пошто – осим у општем падежу једине (не мога да види *мајер*), осталим облицима припада -а обрасцу (*од мајере*, да дам *мајере*, да удри по мџи *мајере*; ваше *мајере*, *мајерама*). Истискује се именицом *мама* (Добро беше док ни била наша *мама*) и *мајка* (Да му *мајка* презбори).

Именица „кћи“ у потпуности је интегрисана у -а образац (Како ч'ерка да отѣри мајку).

5.4.1.7. Неке именице за означавање сродника у мужевљевој породици у Нјд.¹⁶³ завршавају се на -е, које може бити хипокористичког порекла, али може представљати и морфолошко једначење са вокативом (па ми збори моја *нaне*, како ми била добра *нaне*)¹⁶⁴.

¹⁶³ Истога порекла је и им. м. р. *ијаџе* („свекар“), која припада деklinационом типу им. м. р. на -ø (в. т. 5.2.1.1. г)

¹⁶⁴ Уп. са истим односом у горанском говору у хипокористику *маје* (Младеновић 2001: 299).

Именице *на̀не* и *га̀ге*, једине именице ж. р. на *-е*, припадају именицама *a*-обрасца, пошто су изван Нјд. у свему део овога обрасца (седи *до на̀не*, *на̀ну* да ви́кним; да одне́сим *га̀ге*, *сас га̀гу*).

5.4.1.8. Им. м. р. на *-а*, које су овај завршетак добиле морфолошком преобразбом или губитком финалног /x/ (*ле́ба*, *си́ра*, *и́ра*, *си́ра*, *ора́*, *сиромá*, *и́еи́а*, *и́еи́ија*) остале су у оквиру деклинационог обрасца им. м. р. на *-ø* (в.т. 5.2.1.2).

5.4.2. Генитив једине

5.4.2.1. Гјд. именица на *-а* показује изразиту стабилност пред продором аналитизма у предлошко-падежним конструкцијама у одређеним значењима. Отпорност на аналитизацију генитивних предлошко-падежних конструкција у метохијско-косовском ареалу¹⁶⁵ и иначе је највећа у призренско-тимочкој области, а гатњански говор спада у оне делове метохијско-косовског ареала у коме је аналитизам потврђен малим бројем примера. Добро чување флексије свакако је подупрто близином косовско-ресавских говора у северном и северозападном делу Метохијске и Косовске котлине.

Свођење аблативних предлога *ог* +, *из* +, *са* + на *ог* + практично је довршено, чиме се гатњански говор уклапа у шири ареал метохијских и косовских говора са оваквом иновацијом (Павловић 1970: 71, Младеновић 2002: 300–302). Ретке потврде с конструкцијом *из* + могу бити трагови претходног система предлога, али и новији унос из књижевног језика.

Материјал из гатњанског говора не пружа поуздане потврде конструкција с предлозима *исџог* +, *изнаг* +, *исџрег* +. Значење места казује се предлошко-падежним конструкцијама с простим предлозима *џог* + ОП, *џрег* + ОП, *наг* + ОП.

5.4.2.2. *ог* + Гјд.

¹⁶⁵ Уп. са сличном ситуацијом у призренско-јужноморавским говорима Косовске котлине: Павловић 1970: 71, Ђуровић 2000: 48, Младеновић 2010: 284–288; Богдановић–Вукадиновић 1991: 105 (*исџоџ куће*); Богдановић 1991: 43 (*ог мајке*, *коџ куће*); Јашовић 2010: 103 (*код Љубе Чекића*), 104 (*џрко њиве*), 104 (*ог робије*), 105 (*ог џреко реке*), 107 (*џоретџ Сийнице*), 113 (*око Цареве ч'есме*), 128 (*џоред реке узну*, *џрие славе*, *код џоџа Живе*), 131 (*на сред њиве*); Неродимље, Српски Бабуш, Бабљак, Штимље, Липљан (према мом материјалу). Слично је и у јужнометохијским говорима: Реметић 1996: 459–460, Младеновић 2002: 293–318, Младеновић 2004: 226, Младеновић 2004а: 196–207.

а) *Од* оволи́кве *фами́лије*, *од* *вúне* да се испреде, *о̄ӣ ч'ени́це*, и *мéсо о̄ӣ свóје сви́ње*, *од* *вúне* тка́еш, *о[г]* такв́е *жéне*, *од* *мúке* *пóбеже*, да доби́ем *о̄ӣ свóје држ́аве*, прúч'а *о[г]* *врбе* смо сéкле, испéкла се *пíта о̄ӣ и́арáвице*, *вóда од* *вáше ч'éшме*, *о̄ӣ кóје жéне*, *о̄ӣ кóје же́и́рве*, *о̄ӣ кудéље*, *о̄ӣ свáке вóч'ке*, *од же́и́рве*, *од* *нéке зéмн'е* *мóже*, *о[г]* такв́е́зи *жéне*, *о̄ӣ и́рeч'е*, *од* *овé жéне* *дéте*, *и́ма дéте од* *овé жéне*, *унúк ми* *је од* *овé ч'éрке*, *од же́и́рве* *ни́шта*, *напíја се од* *овé раки́е* *лúте*, *о̄ӣ кúч'е* *до тéбе*, *од жéне* *узíма*, оволи́кав *пресóлац о̄ӣ сýруи́ке*, да *вíдиш* – *од и́рео̄ӣе*, не *мóж* да *ги одвóиш* *од мáјке*, доби́ја *ста́н о̄ӣ Срби́е*, *јéну каљани́цу од зéмње*, *нап́равено о̄ӣ слáме*, *крс о̄ӣ и́ч'ени́це*, *од ма́каре* *оснóву*, *ми ч'е* се *утéпамо од и́и́рáнке*, *о[д]* *дру́ге мáјке*, *од мицкíње* да *рабóтам*, *од мицкíње* *ни́сам знáла* да *ста́нем*, *од* *нúне кúч'е*, *од* *вúне* за *фанéлу* („џемпер“), *двá сина о̄ӣ* *пр́ве жéне*; *гóла*, *од мáјке* *рóдена*; *тó бíло о̄ӣ сѝрао̄ӣе*, *Срби о⁹ Џ'áковице*, *о̄ӣ ч'ени́це* *правíле* *крс*, *нeч'е* да *тра́је од зíме* (= због *зиме*), *óна је* *пó дру́го о̄ӣ сeсѝре*, *од вóље* *си дóшла*, на *двá киломéтра од* *нáше зíраде*, *од* *врбе* *ста́ву*, *нап́равено о̄ӣ слáме*, *каљани́цу од зéмње*, *о[г]* *досáде* не *знáм штó ч'у*, не *мóже* да се *úч'е о̄ӣ и́ау-и́шине*, *од вóјске* *тражи́а*, *тó сам доби́ла о̄ӣ и́раши́не*, *бíле о[г]* *тé вeре* *нáше*, *пíта о[г]* *и́и́кве*, *ч'éрга од* *вáљави́це*, *од* *врбе* *нап́раву*, се *прай́ле о̄ӣ сѝо́ке* *онé сирíшта*, да *úзију од* *и́азде*, *јéмо од* *јéне каље-ни́це*, *лáко се узíма о̄ӣ сирóӣи́н'е*, *од* *јéнога и́áше*, *купí га о̄ӣ При-зренли́е*, да *úзију од* *и́азде*, *ни́ дóшла пíсма о̄ӣ Пeре*, *од* *мóегa Дрáје*, *от кúма Рáде*, *лáко се узíма о̄ӣ сирóӣи́н'е*, и *од* *зéта* *Слáве*.

б) *Одваја́ње са горње* *површине* *појма*:

Од *ника́кве сѝрáне* *нéма помóч'*, *од* *и́рамáде* да *úзем*, *о̄ӣ сѝрáне* *ста́п*, *о[г]* *дру́ге сѝрáне* *ста́п*, *о[г]* *дeсне сѝрáне* *бíло*, *од* *јéне сѝрáне* – *бугáрски*, *од* *јéне сѝрáне* – *италијáнски*; се *увíја од* *јéне сѝрáне* *па о[д]* *дру́ге*, *завíтак о̄ӣ сѝрáне*, *кат* се *скíнеш о̄ӣ Шáре*, а *Мана-сти́рце* *бíло од* *овé дру́ге сѝрáне*.

в) *Одваја́ње из унутрашњости* *појма*:

Пч'ени́ца од *нúве*, *о̄ӣ фами́лије*, *од* *нéке кúч'е* *дóбра дево́јка*, *о̄ӣ свáке кúч'е* *гóсти*, *коломбóч' од* *вáшејзи* *н'íве*, *о̄ӣ Фрáнцуске* *дóц'е*, *о̄ӣ Фрáнцуске* *п́раво код* *Љуби́це*, *дóша о̄ӣ Срби́е*, *овéма од* *Бóсне*, *од* *Вич'е* *узéја* *жéну*, и *овá бíла од* *Нeродимље* (: *Нeродимљa*), *ми́*

смо свѣ *ог* на́ше *шүме* узимáле, долази́ја *ог Македо́није*, узѣа *оѡ Сири́нич'ке жу́йе*, кѣт се врати́мо *о^ѡ цр́кве*, на́ша се не́ки *ог Аусѡ́ралије*, и та́ј не́ки *ог реѡ́резенти́а́ције* пита́ја, је́дан *оѡ Семáње*, донѣ́а вршали́цу *ог Амери́ке*, до́ша *ог Амери́ке*, ка[д] до́ц'у *оѡ Сири́нич'ке жу́йе*, смо искоч'и́ле *о[g]* те́ *ѡ́леве*, *оѡ сѡ́ране* залѣпено.

г) Припадање изван синтагме казује се присвојним придевом. У синтагмама је посесивни датив практично уопштен (в. т. 5.4.3.1). Забележени су, међутим, и ретки примери посесивних конструкција са *ог* + Г:

Дошло ни *ог мо́јзи сѣсѡ́ре* дѣте, да зóвеш *оѡ снáје* о́ца, *ог моѣ́јзи ч'ѣрке* сѡн, *ог њóјне јеѡ́рве* о́тац, *мо́ј оѡ сѣсѡ́ре* сѡн¹⁶⁶.

5.4.2.3. *из* + Гјд.

Донѣсију дрва *ис шүме*, *ис ко́е њѡ́ве* ўзе; искоч'и *из куч'е*, мо́лим ти се; на ѡ́злаз^с *ис При́шѡ́ине*, *из дру́ге држáве* донесува́ле, кат сам изáшла *из бо́лнице* на вр̄ петна́ес дána.

5.4.2.4. *до* + Гјд.

До свóје *куч'е*, *до свáке жéне* по дѣте, *до о́ве ѡ́ојине*, да гу доведе *до бачевине*, *до во́де до́ле*, то ни је *до куч'е*, ч'е уч'ѡни *до ну́жде*, *до Гр̀лице* – рáзне њѡ́ве, до́ша свѣ *до во́де до́ле*, сру́шене *до сáме зѣмње*, *до слáве* да спрѣмимо, да ве во́зим *до Ра́шке*, мѡ смо бѡ́ле блѡ́зо *до Оѡшѡ́ине*, блѡ́зо *до ѡ́ошѡ́е*, о́н пренѣсе о́пцу *до мáме*, смо имáле *до Гр̀лице*, ка *до ѡ́умѡе*, мѡ смо нáј *до ре́ке*, турáле *до зѣмње*; до гóре, *до ѡ́лани́не*; *до Кисѣ́ле во́де* (топ.), и *до Кóсов^фске Ми́шровице* сам ѡшла, ги тўра *до куч'е*, страмо́та *до куч'е*, смо имáле н'ѡ́ве *до Гр̀лице*, на́ша пољána бѡ́ла од Гáтњо *до Гр̀лице*.

У примерима: да бро́им *до ѡ́а́ду*, ваља́ да ѡ́мам *до ѡ́а́ду* – *ѡ́а́ду* је употрѣбљено прилошки.

5.4.2.5. *код* + Гјд. , *куд* + Гјд.

Код мáјке, *код о́вѣјзи жéне*, *ко[g] дѣ́де* сам бѡ́ла, *код Ви́ч'е* бл'ѡ́зо бѡ́ло, *код бáбе* смо до́шле, по́сле свѡ́ *коѡ шња́јдáрке* Љў́пке, не́ма ни *ко[д] ѡ́ѣѡ́ке*, пра́во *код Љуби́це*, и јá *код Гу́ѡе*, *ко[g] дѣ́де* сам бѡ́ла, терáле *коѡ Пáшине водени́це*, *ко[g]* то́га *Слáве*, *код онóга кони́ѡе*;

¹⁶⁶ Уп. са оваквим конструкцијама у јужнометохијским говорима у Младеновић 2002: 295.

куд некоја љазде у Пирот, куⁱⁱⁱ цркве, донеле га куд мајке, живела куⁱⁱⁱ сирине, да се сакрије куд неке-жéне, куⁱⁱⁱ Пашине воденице, била куⁱⁱⁱ сеси^{re}, спала куⁱⁱⁱ сеси^{re}, куⁱⁱⁱ ч' ерке се одморила, отишла ку[g] дивојке, да ги однесем куⁱⁱⁱ сиоке.

Предлози *ког* (< *кон) и *куд* (< *куде) уз генитив приближили су се и јављају се као потпуни синоними у метохијско-косовском ареалу (Младеновић 2004а: 196)¹⁶⁷.

5.4.2.6. *ѝреко* + Гјд.

Да ѝдем *ѝреко-неке-ѝреде*, од наше село *ѝреко шуме* изац'емо, проц'осмо *ѝреко млаке*, бега *ѝреко реке*, *ѝреко реке* да бегамо, вас пут сам проодила *ѝреко Неродимље*, да прегазимо *ѝреко Неродимке*, сви отосмо *ѝреко Куркулице* (: Куркулица), да прегазимо *ѝреко воде*, што гу прошло *ѝреко љаве*, трактор проша *ѝреко наше њиве*, сватови да ѝдију *ѝреко ливаде*, *ѝреко Приштинине* у Гйлане, одма *ѝреко реке*, куч'а ни била *ѝреко јабукe* („изнад“).

5.4.2.7. *крај* + Гјд./ *креј* + Гјд./ *кри* + Гјд.

Конструкција се најчешће употребљава са значењем дирекције. Ређи су примери са значењем локације.¹⁶⁸ У оба значења, судећи по генитивним конструкцијама од им. м. р. на -ø (имало војска *кри Ђрошевџца*, отосмо *креј Карагаја*; в. т. 5.2.3.2), употребљен је Гјд.

Предлог је потврђен и у другим пунктовима јужног Косова (према мом материјалу), затим у северношарпланинском сиринићком говору, који се лингвогеографски наслања на јужно Косово (Младеновић 2002: 317). Од јужнијих говора са којима је могао бити остварен контакт јужнокосовског и сиринићког говора, предлог је потврђен у кумановском (Видоески 1962: 180–181), додуше у аналитичкој конструкцији.

О пореклу и употреби овог вишезначеног предлога *крај* + Гјд./ *креј* + Гјд./ *кри* + Гјд. в. у Младеновић 2004а: 201.

а) Отосмо тамо *креј Киселе воде* (= према), да ѝдимо *креј воденице*, па сам отрч'а *креј Куркулице*, треба да трч'и *креј цркве*, побего

¹⁶⁷ О експанзивности предлога *ког* / *куд* + Г у говорима јужне Метохије и Шар-планине в. Младеновић 2002: 198–200.

¹⁶⁸ У конструкцијама овог предлога с именицама м. р. на -ø доминира аналитизам. Потврђене су, међутим, и конструкције *крај* / *креј* / *кри* + Гјд. (Младеновић 2011: 276).

креј шуме, па бéгај *крај* неке-вóде, путува́ле смо *крај Сýбоишице*, идимо *крај Прíишиине*, путува́ле смо *кри Камéнице*.

б) Óди *крај máме* (= близу, поред), припúцаше *креј Прíишиине*, свí се сакрíше *кри шуме*.

5.4.2.8. *йокрај* + / *йокре* + Гјд.

У гатњанском говору потврђене су три конструкције са значењем налажења или кретања у непосредној близини појма у генитиву – *йокрај* + *йокре* +, *крај* + / *креј* + / *кри* +, *йоред* +. Последња конструкција је потврђена најмањим бројем примера.

Покрај наше *куч'е* кад забéли, имáло патóк *йокрај куч'е*, рáсло *йокрај вóде*, имало врбе *йокрај рéке*, мí смо бíле дóле *йокрај рéке*; úтепа га *йокре вóде*, пáја *йокре рéке*, *йокре куч'е* имáло јено-дрво; идимо *йокрај њíве*, пр́во прóц'и *йокрај ч'éшме*, пóбеже *йокрај Семáње*, отíдо *йокрај воденице*, и óни прóшле *йокрај сйúбе*, па бéж^ш *йокрај рéке*.

5.4.2.9. *йоред* + Гјд.

И óна сéдне *йорейи сóвре*, ни бíло дóбро *йоред вóде*, сејáле топóле *йоред њíве*, *йоред рéке* имáле њíве, снáша да бíне *йорейи свекрве*, имáло *куч'е йоред Нéродимке*, седéла *йорейи кума-Слáве*, ч'екáла *йоред рéке*, *йорейи куч'е* и ч'éшма бíла, не вáља *куч'а йоред вóде*, остáја трактóр *йоред н'íве*, *йоред вóде* да бíне.

Пример: Изáшле смо сэз Драгáна порет кéј, тáмо *йоред Нишиáве* – илуструје условљеност опстанка флексије деклинационим обрацем – од именица на -а флексија опстаје, од именица м. р. на -ø аналитизам је истиснуо флексивну форму.

5.4.2.10. *йовише* + Гјд.

Повише наше *куч'е*, да бíја *йовише њíве*, да се одмóри *йовише рéке*, бáјч'а ни бéше *йовише вáше њíве*, што бíле врбе *йовише Нéродимље* (: Нéродимља, Нјд.), ливáда ни бíла *йовише њíве*, отóсмо *йовише Куркулице*, имáло и *йовише Семáње*.

5.4.2.11. *исйод* + Гјд., *исйред* + Гјд., *изнаг* + Гјд.

Да одмóрим *исйод јáбуке*, íма камéн' *исйод вóде*, тóри јастáк *исйод лáве*, ч'éка *исйрейи куч'е*, какó бíло тó *исйрейи милициј'е*, крúшка што бíла *исйрейи куч'е*, лéту сóјке *изнаг* наше *куч'е*.

Ретки примери нису убедљива потврда присуства просторних предлога сложених са *из-*. Иначе су у оваквој употреби уобичајене конструкције простих предлога *їрег +*, *їог +*, *наг +* са ОП (в. т. 5.4.4. б).

5.4.2.12. у + Гјд.

Конструкција са старим предлогом у + Гјд. са локационим значењем мировања потврђена је у свим јужнометохијским и северношарпланинском сиринићком говору. У свим овим говорима у експанзији је конструкција *ког / куд +* Гјд. Конструкција у + Гјд. израженија је у сиринићком говору, свакако подупрта релативно добрим чувањем у сретечком говору, мање је има у јужнометохијским говорима (Младеновић 2002: 311, Младеновић 2004а: 199–200). У наведеном ареалу уз глаголе кретања са значењем прилажења појму у Г/ОП у + јавља се само уз им. са значењем лица (*їшла у мўжа*, да *їдеш у рóга*, у *сесїрїч 'не* отишла). О снази флексије у овој предлошко-падежној конструкцији од им. на *-а* говори њено факултативно присуство чак и у северношарпланинском горанском говору (Младеновић 2004а: 200).

У гатњанском говору, и уз глаголе кретања и са значењем локације, конструкција у + Г практично је замењена новијом конструкцијом *ког / куд +* Гјд. (в. т. 5.2.2.1, 5.4.2.7). Иако се јавља са локационим значењем мировања, конструкција у + Гјд. потврђена је малим бројем примера. Судећи према грађи из других делова Косовске котлине, чини се да је и у овом делу призренско-јужноморавских говора ситуација иста.

Дé да бїнемо у ч'ёрке, живéле смо гóдину у сїарé'е ч'ёрке, сэм бїла дэнс у Љўїке, тат се орало у нáшеїа Слáве.

5.4.2.13. око + Гјд./ около + Гјд.

Би зборїле *око́ло цр́кве*, бїле *око́ло куч'е*, *около* нáше н'їве, да *їма около* мáме, *їма около* шўме, па стáлно *око́ло* жеїрве, да се сэбéремо *около* мáјке, куч'їч'и лајáле *около* Гўїе, и да *їма около* Пéре, *їма* и зїд *около* сїóке; *око* Вéлике Госїóине, *око* лётње слáве, свé *око* Прїшїїине, *око* вóде изрáсло.

Судећи по фреквенцији, основни облик предлога у гатњанском говору гласи *около*, чиме овај говор показује сличност са јужнометохијским ареалом (Младеновић 2002: 306–307).

5.4.2.14. врз + Гјд.

Бїла *врз* вóде, тўрим брáшн'о *врс* їоїáч'е, нїшта *врс* слáме, смо га држáле *врс* кóзе, *їма* *врс* їáле (: їáла), *врс* їáле тўрам слáму,

тúриш *врс бојч'е*, *врс ч'ешме* да бине крпа, *врс ийије* да има нешто, па *врс иоња́ву*, *врс во́де* тúримо ма́раму, *врс кра́ве* пон'ава.

Овај просторни предлог потврђен је и у другим пунктовима косовског говора призренско-јужноморавског типа (према мом материјалу), затим у јужнометохијским говорима, сретечком говору (Младеновић 2002: 313).

5.4.2.15. *иозади* + Гјд.

Кóч'ина („свињац“) ни је *иозади куч'е*, Слава се крија *иозади куч'е*, *иозади њиве* нема́ло ништа, зашто да но́си *иозади воденице*, да гу однесе кра́ву *иозади њиве*, ова Љупка што је *иозади Зла́шке*, живеле смо *иозади Никóле*.

Потврђен је само предлог *иозади* +, чиме је гатњански говор део метохијско-косовског¹⁶⁹ ареала (Младеновић 2002: 312–313).

5.4.2.16. Због синкретизма Гјд. и Дјд., им. деклинационог -а обрасца, али и придевских речи ова два падежна облика (Младеновић 2010: 277–288), некада се тек уз помоћ паралелних облика другог деклинационог обрасца – у коме нема синкретизма, може закључити о употребљеном облику. У гатњанском говору, судећи по остацима флексије у предлошко-падежним конструкцијама с просторним генитивом уз прилоге месног значења од именица м. р. на -о, у употреби је Гјд./ОПјд. *одову́д иошо́ка*, *ошју́д Призréна* (Младеновић 2011: 276)¹⁷⁰.

Ми смо биле *до близо Ойишине*¹⁷¹, било *близо иранице*, то је *близо Крвацке*, утепа́ше га *близо реке*, све што било *близо војске*, немó да приц'еш *близо снаше*, побеге *близо Приишине*;

биле *одову́д реке*, ми *одову́д*, *одову́д* гатњанске *реке*, он ме ч'ека́а *одову́д њиве*, да му но́симо сено *одову́д ливаде*, кат ч'е бине *одову́д реке*, *одову́д њиве*,

погледу́је *ошју́д* нашејзи *шуме*, да ни ви́ка *ошју́д реке*, па не гледа *ошју́д реке*, пуцају на Србе *ошју́д Семáње* (: Семáња), ливада *ошју́д реке*, они *ошју́д реке*,

¹⁶⁹ За косовске говоре наводе се потврде из моје грађе: *Позади Сийи́нице*, *иозади ку́ће* – Неродимље, побеге *иозади куч'е* – Бабуш, *иозади ливаде* има вода – Бабљак, да га на́ц'е *иозади Вич'е* у Серенич'е – Штимље, сти́гла ме *иозади Приишине* – Племетина.

¹⁷⁰ Уп. са употребом Дјд./ОПјд. у овим конструкцијама у јужнометохијским говорима (Младеновић 2002: 299).

¹⁷¹ Употребом предлошког скупа *до близо* + инсистира се на близини.

авиѠн бѣа озѠор нѣшејзи куч'е, озѠор ливѣде, озѠор верѣе,
туриѠмо озѠор соѣре,
одоздѠл њѣве, бѣја одоздѠл твѠје ливѣде.

5.4.2.17. Иако десемантизација именичких лексема које су употребљене у функцији предлошких израза за казивање предлошко-падежних конструкција са временским и просторним значењем није изразита, овако стабилисани изрази могу се сматрати делом предлошко-падежних конструкција¹⁷². На само делимичну десемантизацију упућује прозодијски тип у коме место акцента потврђује чување предлошко-падежног односа у предлошком изразу.

У гатњанском говору, судећи по ретким потврдама са очуваном флексијом у Гјд. именица м. р. на -Ѡ (в. т. 5.2.3.2; Младеновић 2011: 276), у употреби је Гјд., чиме се остварује корелација са падежним обликом у конструкцијама *ѣрилоѠ–ѣредлоѠ* + Гјд. / ОПјд. (в. т. 5.4.2.16). Оваква корелација остварује се и у говорима јужне Метохије, али са употребом Дјд. / ОПјд. (Младеновић 2002: 299).

а) Временско значење:

ДоѠ'е куд нас на *дѣн славе*, стигѠше на *дѣн славе*, отѣша на *дѣн ПрѠч'ке*, бѣја на *слѣју славе*, се рѣзболе на *вѣч'ер славе*, да пијемо на *вѣч'ер славе*.

б) Просторно значење:

КаљаниѠа на *сѣредѣну соѣре*, јѣну каљаниѠу на *сѣредѣну соѣре*, стаѣла на *сѣредѣну соѣре*, стаѣи на *средѣну соѣбе*;
трѠњ *оѣ* на *крѣј соѣбе* бѣја; сви бѣшоше у *крѣј соѣбе*, *оѣ* *крѣј* на *крѣј куч'е*,

пѠч'е да Ѡре *о[г]* *днѠ* њѣве, да се *ѣсѣем о[г]* *днѠ рѣѣе*, у *днѠ ливѣде*, у *днѠ* наше *шѣме*,

старѠјко на *ч'ѣло соѣре*, кѣма тѣримо у *ч'ѣло соѣре*,

ч'еремѣда *од вр куч'е*, ми сѣди на *вр ѣлаве*, донѣле га *од вр ѣланиѣне*.

Нису потврђени прости предлози именичког порекла /вр, дно, чело/.

5.4.2.18. *месѣо* + Гјд./ на *месѣо* + Гјд.

¹⁷² Уп. Пипер 2005: 723.

За казивање односа замене потврђен је предлог *месѿо*¹⁷³, који је синониман са предлошким скупом *на месѿо*.

Да јемо лёба *месѿо иѿиѿе*, добија н'йву *месѿо ливáде*, *на месѿо сѣстре* доша гу брат, *направи* колáч' *на месѿо иѿиѿе*.

5.4.2.19. *ѿред* + Гјд.

Штó зборѣла *ѿред недеље*, се дигнемо *ѿред зóре* да се обáњам, да се ч'ўје петá *ѿред зóре*, да доц'е *ѿред Заду̀шнице*¹⁷⁴, да му плáтим *ѿред Нóве іóдине*, *ѿреѿ слáве* кúпим рíбе, *ѿреѿ слáве* окрѣч'амо кúч'у, да га пáзиш *до ѿреѿ слáве*, *ѿред зíме* кúпимо др́ва, стóку дотѣримо *ѿред зíме*, се рáзболе *ѿред вері́дбе*, *ѿред вері́дбе* спрѣмимо, *ѿреѿ свáдбе* пíтамо кúма, *ѿреѿ свáдбе* пíтасмо ч'йч'у, *ѿред свáке субóиѿе* да се обáњам.

У овим примерима предлошко-падежном конструкцијом *ѿред* + Гјд. по правилу казује се временски однос. Када је предлог *ѿред* употребљен за означавање просторног односа, уз њега је употребљен ОП.

У гатњанском говору, а тако је и у осталим метохијско-косовским говорима призренско-јужноморавског дијалекта, не постоји дистинкција коју чине предлози у односу на временску осу, на онај којим се казује ситуација непосредно пре временског ентитета који је локализатор (= пред) и онај који не саопштава ништа о међусобној удаљености два ентитета (= пре). Овде се оба значења саопштавају конструкцијом *ѿред* + Г (Младеновић 2002: 314). Усамљени пример са конструкцијом *ѿреј* + Гјд. (Бојадісујемо јајца ... *ѿреј слунца*, Младеновић 2002: 314), забележен у Ораховцу, насељу у суседству са севернометохијским говорима, може сведочити о евентуалном контакту са севернометохијском зоном.

Предлог *ѿре* не среће се ни за казивање просторног односа.

На основу прегледа дијалекатских описа и дијалекатског материјала српских говора, уочавају се два ареала: а) у српским небалканизираним дијалектима за казивање антериорности употребљавају се два предлога (*ѿре* + Г и *ѿред* + А), б) у говорима призренско-тимочке дијалекатске области среће се углавном један предлог за антериорност.

¹⁷³ Уп. са таквим стањем у јужнометохијским и северношарпланинским говорима у Младеновић 2002: 318.

¹⁷⁴ Извршена је сингуларизација именице (на Заду̀шницу, Младеновић 2007б: 114).

Избор падежног облика уз временски предлог *ī*ред + у гатњанском говору, али и осталим говорима метохијско-косовско-сиринићког ареала, упућује на примарно присуство оба предлога за антериорност (*ī*ред зорУ : *ī*ре зорЕ). Стабилизација генитивне форме, која у неким деклинационим типовима алтернира са општим падежом, обележје је антериорности, пошто се уз предлог просторног значења *ī*ред + уопштава ОП (в. т. 5.4.4. а).

Иако је концептуализација антериорности у говорима метохијско-косовско-сиринићког ареала таква да увек подразумева релативну блискост локализатора и објекта локализације, за истицање непосредне антериорности користи се: удвајање предлога (*го ī*ред зóre појемо), компарација предлога (*īо ī*ред зóre), употреба адвербијала (*мáло ī*ред зóre). Оваква употреба може се условно сматрати компарирањем временског / просторног положаја у односу на говорника (пре : више од пре), посебно када се компарира предлог (уп. и Стáни *īо го мéне*). Оваква компарација присутна је и у другим балканским језицима (Соболев 2003: 92).

5.4.2.20. *ī*осле + Гјд.

Пóсле веч'ере по мáло, сви у трóњове *ī*осле веч'ере, отóсмо *ī*осле свáдбе, *ī*осле ч'ерке рóди гу се сін, *ī*осле Нóве іодіне, дóша *ī*осле слáве, бéше *ī*осле жéїџве, ідемо *ī*осле слáве, и свéкар ўмре *ī*осле свекрве, ч'е дóц'е *ī*осле Задуїнице.

За казивање времена непосредно после појма у генитиву користи се само *ī*осле + Гјд., како је – према мом материјалу – и у другим пунктовима јужног Косова. Није уочена конструкција с предлогом *īо* + Г / ОП, иначе присутна у јужнометохијским и северношарпланинским говорима као напоредна са *ī*осле + (Младеновић 2002: 314–315).

5.4.2.21. збоī + Гјд.

Да побéгне збоī зáве, се свáц'а збо[ī] крáве, одвоїше се збоī жéїрве, да іде збоī дивóјке, се ráстури фамілија збоī ракіје, зар збоī мáрке, се свáди збоī куч'е, ўтепа се збоī рабóше, штó збоī іáзде да нóсе, збок ч'ерке Вигосáве, штó да плáч'е збок іијáнице, нї се удáла збок Слáве, нé отіша збоī баба-Грóзде, и ми збок Сїанóје (: Станóја).

Добро чување флексије уз овај предлог остварено је у читавој метохијско-косовско-сиринићкој зони (Реметић 1996: 459, Младеновић 2002: 315, Ђуровић 2000: 48).

5.4.2.22. *без* + Гјд.

Без мајке, без мукe нeма богaство, да живи без брiиe, мицкe остaлe бe свoјe мајкe, ништа нe мoгa без мајкe, у овe гoдинe да остaнeм бeс куч'e, кaкo да живим без вoдe, нe мoжe бeс суруйкe, мoжеш ли без ујкe, кaквo вeсeљe без мoгeгa ч'ич'e, и Воин остaјa без јeнe нoтe, a брaт му Рaдa без њiвe, удaдo сe бe[з] свaдбe, нe мoгу бe[з] жeнe, дe сe живи без рoдбiнe, тaкo њe бeз iаздe, пoбeжe бeс ич'eницe, нe мoгa без рaки'e, кaкo да живи без дивoјкe, пa тaкo бeс свeкрвe, зaшто без вoдe, нe мoглo бeз вaљaвицe, a кaкo бiлo бeз вaљaвицe.

У гaтњaнскoм гoвору јe гeнитивни oблик им. -a oбрaсцa сa прeдлoгoм зa изузимaњe *без* + изрaзитe стaбилнoсти. Овaквa стaбилнoст јe и инaчe oбeлeжјe мeтoхијскo-кoсoвскo-сиринићкoг aрeалa (Млaдeнoвић 2002: 307, Ђурoвић 2000: 48).

5.4.2.23. Флeксивни Гјд. им. нa -a дoбрo јe oчувaн у прeдлoшкo-пaдeжним кoнструкцијaмa. У кoнструкцијaмa у кoјимa сe вeзују у цeлину двe прeдлoшкo-пaдeжнe кoнструкцијe прoстoрнoг знaчeњa фaкултaтивнo прoдирe aнaлитизaм:

Порeд пoтврдa типa Лaзaркe ишлe oӣ куч'e *гo* куч'e, oбичнијa јe кoнструкцијa *oг* + ОП + *гo* + ОП: Идeмo oӣ куч'у *гo* куч'у, сaбрaшe свe лудe oӣ куч'у нa куч'у, трaжилe oӣ куч'у нa куч'у. Ширeњу aнaлитизмa у кoнструкцију *oг* + пoгoдујe кoнструкцијa нa + ОП.

5.4.2.24. Гјд. дoбрo oпстaјe и у прeдлoшкo-пaдeжним кoнструкцијaмa сa прeдлoшким скупoвимa, чији су члaнoви прeдлoзи уз кoјe и инaчe oпстaјe Гјд. -a:

Жeнa му билa oӣ ирeкo рeкe, смo дoшлe oӣ ирeкo рeкe, ч'eкaмo *гo* ирeд зoрe, пoјeмo *гo* ирeд свaдбe, сe ч'увa *гo* иoслe свaдбe, дa имaтe *гo* иoслe слaвe, дoшлa вoдa *гo* oкoлo куч'e.

5.4.2.25. У грaђи сe нaшлo и нeштo пoтврдa бeспрeдлoшкoг Гјд. нa -e, кoјe упућују нa нoвији нaнoс из књижeвнoг јeзикa:

Дoмaч'ин куч'e, и овe ioдинe смo стaвилe, и ӣe зимe имaлo, кeд имaм прaвo жaлбe, сeм сe удaлa ӣeгeсeӣ и ӣрeч'e ioдинe, oсмoї мaртiа; рoдилa сaм сe ӣрiдeсeӣ и груйe ioдинe, сaм сe удaлa ӣeгeсeӣ шeстe, пoч'e дeвeгeсeӣ дeвeтe гoдинe.

Усaмљeни примeр сa сa + Гјд. – сa сiрaнe стaву – нијe дeо гaтњaнскoг aуoxтoнoг систeмa, пoштo су aблaтивни прeдлoзи свeдeни нa *oг* + (в. т. 5.4.2.1).

5.4.3. Датив јединине

Доследним чувањем флексивног датива са значењем намене и посесије, гатњански говор део је ширег ареала говора у Метохијској и Косовској котлини, затим говора различите генетске и типолошке припадности северног дела Шар-планине (Стевановић 1950: 106, Павловић 1970: 72, Реметић 1996: 451, 460–461, Младеновић 2001: 279–280, Младеновић 2004: 226–227, Младеновић 2010: 277–284, 304–307, Милорадовић–Станковић 2010: 159–174). Нема трагова аналитичке конструкције /на + ОП/ са дативским значењем¹⁷⁵.

О већој отпорности на аналитизацију им. -а деклинационог обрасца говори стање у скопскоцрногорском говору, у коме се од им. м. р. срећу практично само аналитичке конструкције, док се од им. на -а јавља и флексивни датив на -е са значењем посесије и намене, који је – додуше – напоредан са аналитичком конструкцијом на + ОП (Видоески 1954: 216–217).

Од два аломорфа у Дјд. им. на -а, уопштено је -е, чиме се гатњански говор уклапа у шири ареал српских говора с оваквим наставком.

5.4.3.1. Намена и посесија

Зёт мójзи *О́лие*, блага *Љу́йке*, оволи́квејзи *кóзе*, толи́квејзи *во́јске*, коли́квејзи *кра́ве* гу је теле, ч'ерке си дала дар, таквѣјзи *жéне*, немó да кажеш *жéне*, своѣзи *јейџ́рве*, *комиш́нке* нашејзи, ва́шејзи *сна́е* брат, Ца́ва гу рékла *јейџ́рве*, моѣзи *ма́јке* ма́јка, коѣјзи ч'ерке му́ж^ж, свек^рва гу рékла *сна́е*, да гу каже *ку́ме*, дади *јейџ́рве*, мójзи *Драи́ице* дeвер, да гу кажеш *сна́ве*, ч'ерке да дам, његовојзи *Мили́це*, њинојзи *меша́ље*, свакојзи ч'ерке по куч'у, никојзи *жéне* бац'ава („бадијава“), сін старéјзи *жéне*, дeте лудејзи *жéне*, овејзи *жéне* бија гу му́ж^м, лóму погáч'у тeјзи *девóјке* на гла́ву, мóра да плати *вешџ́ице*, донеле гу фли́е ове наше ч'ерке, би дала имовину *гржáве*, јена кума тeјзи мójзи *браи́анице*, моѣ *сeсџ́ре* умр ги му́ж^м, не била ма́јка моѣзи *ма́јке*, *кра́ве* да носим сeно, *о́ице* да спраим тра́ву, старе *жéне* не трéба му́ж^м, *Зла́и́кине* *сџ́рџ́ине* што гу је за́ва, дeте мójзи *сџ́арéе* *сeсџ́ре*, ма́јка гу била Јелéна *ма́ме*, у ч'ошак *џ́е́ лeске* што бија мóме *џ́а́ице* стрџ́, што уша у тóме *Су́ље* стáн, ва́шему ч'ич'е („стриц“), њи́ному *комиш́је*, каквóму *џ́а́ше*, уч'ини́ја тóме

¹⁷⁵ Р. Ђуровић наводи да се у летничком говору поред флексије у Д оба броја јавља и аналитичка конструкција на + ОП (Ђуровић 2000: 49).

комиш'е, толиқвоме *инац'ије*, да се покóри *йијанице*, дóшле му гóсти *Никóле*, *Јовице* на́шему дéда, трéба и овóму *Жике*, *Дóбрице* на́шему му се íзгуби, узéле му *Димийри'е*, му украдоше *Стиано'е*, *Лáзе* му врати зéт ч'ёрку, исéч'и му *Мире*, му кáжи и *Пéре*, мóјему брáту *Слáве*, му се спáло *Рáге*, и *Жике* му се сме'ало.

5.4.3.2. Правац, управљеност

Са значењем кретања, окренутости према каквом простору, означеним насељем, делом насеља или прилогом месног значења, јавља се флексивни датив у предлошко-падежној конструкцији *как* + Дјд.¹⁷⁶ Код им. -а обрасца флексивни датив у конструкцији *как* + Дјд. знатне је отпорности на аналитизам, док је у именицама м. р. на -ø и им. с. р. аналитизам већим делом истиснуо флексију (в. т. 5.2.4.1. б).

Конструкцији *как* + Гјд. конкурент је – у делу примера са значењем правца, управљености – конструкција *крај* / *креј* / *кри* + Гјд. / ОПјд. с овим значењем (в. т. 5.2.2.1, 5.4.2.7).

Спорадично очуван флексивни Дјд. у предлошко-падежној конструкцији са значењем правца, управљености *как* + Дјд., повезује гатњански говор са јужнометохијским ареалом, у коме је предлошко-падежна веза најизраженија у севернијим насељима Подрима (Младеновић 2004: 227). За опстанак дативске конструкције с овим значењем у косовско-метохијском ареалу призренско-јужноморавских говора од значаја је близина косовско-ресавских говора (Букумирић 2003: 301).

Сам предлог је редупликација, примењена и у предлогу *сас* +. Оваква редупликација, иначе, јавља се и у говорима северне Метохије (Исто: 301).

Бегале *как Пришијине*, утеч'е *как реке*, да бéгамо *как Србије*, волóви побéгле *как шу'ме*, óна ч'ála да íде *как Ц'áковице*, па трч'и *как Серенич'ке жу'и*, има ако íдеш *как Виц'е*.

5.4.4. Општи падеж једнине

ОП по правилу је једнак с акузативом.

а) Смо пéкле *кафу*, запрóсену *девојку*, *девојку* узíја, да вíдиш *рáзну прозóйу*; и *каљаницу*, казán *вóду*, двá кíла ч'еницу, свáки знá

¹⁷⁶ Уп. са ретким примерима м. р. типа Повукувала се војска *как Ўрошевицу* (в. т. 5.2.4.1; Младеновић 2011: 276).

своју *рабоџу*, син да ни окреч'а *куч'у*, коме дадоше *краву*, целу *јодину*, *јузу јабуку*, имаше ону *машину*, Бог да ти да неку *среч'у*, што носи'у *воду*, не мoеш да се згрeјеш целу *зиму*, целу *зиму* трајало, Бог^к пушти целу *зиму* да врне *снек'*, ващу *сeсџу*, неки донесе *ракију*, нико не дава *воду*, сваки *куч'у* ч'уваја, да сипи *воду*, ако *јошџу* погоди, а она па имаше *машину*, се баџи мало *јаравицу*, неку *јојрику* љуту, жене *јуну кудељу*, а ово све *рошку* по *рошку* (рошка „махуна пасуља“), да грешим *јушу*, да ни цепа *јлаву*, неку *сџарку* да ч'увамо, по јено шџше *воду*, *кајку воду* не давају, јену *кајку воду* да ми да, написала неку *јисму*, *муч'еницу* донесе, *муч'еницу* мама направе, зна своју *рабоџу*, коју *војску* туја побиле, целу *зиму*, неку *шџеџу* да ни дадоше, јену *недељу* јена, *мајку* имала *Јелену*, де му скинule *кабаницу*, и *јојач'у* месим гу, реке дџгну *маљу*, кој има'а *реку*.

б) Због доброг чувања Гјд. им. -а дефлекционог обрасца, уз генитивне предлоге ОПјд. није потврђен већим бројем примера.

Остало *од* моју *мајку*, и плетем *ојџ* своју *вуну*, *од* ову ч'ерку, смо имале *од* зeмњу зидану,

доша *до куч'у*, донеле *до јлемњу*, стадоше *до реку*,

утепаја га *збој сваџу*,

ч'увамо *јокрај воду*, *јокрај воденицу*,

јди *јреко ливаду*, јди *јреко реку*, Гатђанска река јшла *јреко* целу *јољану* нашу,

на *јан славу*,

право у *јлевн'у*, у *бајч'у*, кад изаџ'е у *бајч'у*, у ту *јшамбуру*, у јену *каљаницу*, јдемо у *цркву*, нису улазале они у *колекџиву*, ене га у *ојшџину*, а у *Рашку*, смо имале оџ'ак у *куч'у*, још бџја у *Прџшџину*, у сто другу *јодину* умреа, у *јредавницу*, у *црџуљу*, коломoч' израса у *њиву*, у *воду*, у другу *куч'у*, отџшл'е у *шуму*,

остале три-године у *снаву*¹⁷⁷,

на јену *сџрану*, на *савељку*, на *Куркулицу* горе, бџла на *јромају*, он бeше на *службу*, на своју *јлаву*, на *верџу* у оџ'ак, на *јам'у* да јде, да сeм на *сџаницу*, отџша на жeнину *куч'у*, на *куч'у*, на *верџу*, и на *сојру* около, свџ на *софру*, на реку наградија, на *куч'у* цреп, не носиле на *јланину*, ч'е јдем на *рабоџу*, на *јушу* имало парч'ич'и,

за *Задушницу*, да јма благоту за *зиму*, за неку *муку*, и за *Брезовицу*, за *јрују*, за дојну *кору*, л'иваде за *сџоку*, у Гатње смо отџшле за *несџреч'у*, за *децу*, за *брач'у*, за *својџшину*, за *деч'урлију*,

¹⁷⁷ Уп. са примером из Угљара: у *Крсџич'е* куј остаја (Јашовић 2010: 104).

сваки *їреї* своју *куч* 'у ради, *їреї* коју *славу*, ста̀ни *їреї* *куч* 'у, и ми смо остале *їреї* *сїя̀нициу*, *їреї* сваку *цркву*, *їред* оволи́квога *їазду*,

побега *їод во́ду*, сакри́ га *їод зѐмњу*, *їод влач* 'ку се ста̀и, *їод маїи́ку*, ста̀имо ложі́цу *їо[g] шейси́у*, не́ма *їод ру́ку*,

на[g] тејзину *куч* 'у, би́ја *над во́ду*, *над* на́шу *зѐмњу*;

па *ўдри* *їо* *їла́ву*, *искоч* 'їле гу *їо ко́жу*,

крѝз њі́ву, *прошла* *крѝз лива́ду*, *крѝз* на́шу *куч* 'у, *крѝз Шавари́ну*, *крѝз њі́ву* *Петро́ву*, *му́ч*'имо се *крѝз лива́ду*, да *проц*'емо *крѝз Куркулі́цу*, да се *прову́ч*'е *крѝз* голѐму *їра́ву*,

бегале *как Срби́ју*, смо *трч*'але *ка[k] касарну*, сви смо *їшле* *как Оїиши́ину*,

седе́ла *крѝж* *куч* 'у, отидо́смо *крѝж Шавари́ну*, да се окрѐнемо *крѝж Нероді́мљу*,

са све-фами́лиу, зна́ле *сѝс во́јску* да *руководу*, *трѝси* *са* *ві́лу*, *шпорѝди* *сѝс рѝрну*, *са* *оклаї́иу*, *сїіо́ку* ра̀нимо *сѝс ту́ шіа́лу*, за̀ено *сѝз Злаї́ку* смо му́зле, *сѝс сна́у*, *сѝс сѝсїру*, *сѝз* *буга́лу*.

За на *їла́ву* *праїле*, *за* на *њі́ву* *арга́те*, он ме *испра́ти* *за* на *сїя̀нициу*,

на *вр* *їо́дину*,

сви на *трѝк* *ка* *їо* *їред* *Оїиши́ину* („у непосредној близини, што ближе“),

на *крај* *Шавари́ну*,

купи́ја *за* у *куч* 'у, *тре́ба* да се *їма* *за* у *куч* 'у,

сти́гле *до* у *Прїиши́ину*, *оноді́ле* смо *до* у *Шіи́мљу*,

ч'ека́смо *ги* *до* *їред* *зо́ру*.

5.4.5. Вокатив једнине

Морфолошко обележавање Вјд. именица м. р. на -ø и именица на -а општа је особина гатњанског говора. Ополитум Нјд. : Вјд., осим именица с.р. јд., карактеристика је ширег ареала око гатњанског говора, који у себе укључује метохијско-косовске, затим говоре призренско-јужноморавског типа у којима је аналитизам знатно узнапредовао (Видоески 1962: 138, Барјактаревић 1977: 277, Павловић 1970: 71, Реметић 1996: 452–453, 463, Ђуровић 2000: 53, Младеновић 2004: 227, Младеновић 2011: 277).

5.4.5.1. а) Осим именица на -ка, све двосложне именице ж. и м. р. на -а у гатњанском говору Вјд. обележавају наставком -о.

Ѐјде, *īrījo*; *īrījo*, саге ч'е доц'е; а видиш, *кумо*; *ајде*, *бабо*; *сесіро*, *Радо*, *Јело*, *Саішо*, *мамо*, *мори*; *куку*, *брэ*, *сесіро*; *жэно*; *іаздо*, *īāīšo*¹⁷⁸, *гэго*, *ујко*, *īāшо*, *аіо*, *комиіјо*; *э*, *мј* бр*ате* *Томо*; *Саво*; *како* си, *Славо*; *куме Радо*, *куме Славо*, *Рісішо*, *Нојо*, *Фіљо*, *деда Радо*, *Гуішо*; *доц'и* ни, *Сііро*, *Міро*, *ујка-Ч'эго*, *Томо*, *Саво*.

За разлику од оријенталних имена на -*ø*, чији је Вјд. = Нјд. (в. т. 5.2.5.1. а), двосложна мушка имена овога порекла на -*a* обележена су вокативним -*o*:

Суљо, не знам које људи; *не* си *мога*, *Суљо*; *помогни* ни, *Авдо*, *брэ*.

б) Именице на -*ка*, -*іа*, независно од слоговне структуре, по правилу су обележене наставком -*e*¹⁷⁹.

Благо тебе, *Љуіке*, *снајке*; *Раііке*; *зашто*, *Пэрке*; *Оліе*, *доц'и* код *нас*; *богами*, *Дарінке*; *де* си, *Грозданке*; *Десанке*, *мори*; *без* бр*иге*, *комиіке*; и другејзи – *сірінке*, *Злаіке*, *Данке*, *Славке*; *сестра-Љубінке*, *Сіаніјке*.

в) Тросложне именице – лична имена, женска и мушка, осим оних на -*ка*, имају Вјд. = Нјд.

Де си, *Славица*; *немó*, *брэ*, *Мілица*; *а*, *брэ*, *Савесііја*, *што* не *реч'е*; да ни *доц'еш*, *Добрица*; *бр*ате**, *Добрица*; *вікни* гу, *Новіца*; *море*, *Новица*, *вікам*, и тебе те знам, *Синіиша*; *Сіаніиша*; *Миливоја*, ал си *біја*; *ніси* умр*ја*, *бр*ате** *Сіаніја*; *дај*, *Андрэја*; *како* си, *Сіаніја*, *ујка-Радивоја*, *Миливоја*, *Блаіја*, *Никóла*, *Небојша*, *зэте* *Јовица*; и *ті*, *Александра*; да ни *доц'еш*, *кум-Радóја*.

Облицима Вјд. = Нјд. ових именица гатњански говор показује највећу сличност са говорима Косовске котлине (Павловић 1970: 71; Неродимље, Бабљак, Штимље, Липљан, Племетина – према моме материјалу), затим са кумановским говором (Видоески 1962: 137–138).

г) Им. хипокористици на -*e*, које су осталим облицима део -*a* обрасца (в. т. 5.4.1.6), имају Вјд. = Нјд. на -*e*:

Стрину стареју – *гáге* сам звála, *свекрву* *вікам* – *нане*, *свэкра* – *īāіше*.

¹⁷⁸ Наведени Вјд. им. *īāіша*, која је синонимна с им. *оіішц*, не односи се на им. *īāіше*, која је синонимна са *свэкар*.

¹⁷⁹ Уп. са истом ситуацијом у српским околним говорима (Младеновић 2004: 227).

5.4.6. Инструментал јединице

Инструментал је замењен аналитичким конструкцијама *сас* / *сас* + ОП. У балканистичком духу у инструментал оруђа продрла је конструкција *сас* / *сас* + ОП.

Примере в. у т. 5.4.4. б.

Предикативни инструментал типа *Младожéњом* кад бíја тáта – практично је истиснут конструкцијама типа Тáта кад ми бíја *младожéња*, чиме овај деклинациони тип иде заједно са деклинационим типом им. м. р. на -ø (в. т. 5.2.6.1).

Дивóјком кад бíла óна, нí седéла; не мóже *дивóјком* да бíнеш и да сéдиш; месíла сам *снáшом*.

У описима неких косовских говора (Павловић 1970, Ђуровић 2000), затим у мом материјалу из других косовских говора призренско-јужноморавског типа, нема оваквог инструментала, док је у јужнометохијским говорима потврђен мањим бројем примера (Младеновић 2004: 226).

5.4.7. Локатив јединице

5.4.7.1. Продор аналитичких конструкција у Лјд. неједнако је захватио именице различитих деклинационих типова у метохијско-косовским говорима призренско-јужноморавског дијалекта. Флексивни Лјд. знатно се боље чува од именица -а деклинационог обраца, што је подупрто синкретизмом Гјд., Дјд. и Лјд. ових именица (Младеновић 2010: 289, Младеновић 2011: 278). Аналитизам је знатније истиснуо локативне облике из им. м. р. и с. р. (в. т. 5.2.7)¹⁸⁰.

У метохијско-косовским говорима опстанак флексивних облика условљен је предлогом уз падежни облик. Аналитизација је практично довршена у конструкцијама локативног значења с предлозима у +, *на* + (в. т. 5.4.4), док конструкција с предлогом *о* + није потврђена. Уместо конструкције *о* + Л у употреби је *за* + ОП и *на* + ОП.

Аналитизацији се релативно добро одупиру конструкција *йо* + Лјд. и *йрема* + Лјд., како је и у другим косовским (Павловић 1970: 72–73, Ђуровић 2000: 52) и јужнометохијским говорима (Реметић 1996: 461, Младеновић 2004: 228).

а) *йо* + Лјд.

¹⁸⁰ Уп. са Реметић 1996: 451, 461, Младеновић 2004: 228, Младеновић 2010: 276, Младеновић 2011: 278.

Ѐшле *ѝо* нашејзи *шѝме* да пасу, *ѝша ѝо лаѝавице*, ништа да видим *ѝо ѝамниѝе*, *ѝо ѝеѝсиѝе* и масло да *ѝма*, *ѝо* каквѝ *рабоѝте* се мѝша, *ѝо кѝч* 'е скиташе, *ѝо ливаде* нѝма, *ѝо Србије* *ѝма* лопови, *ѝо* тѝјзи *државе* *ѝмало* ратове, *ѝмало* кукобљ *ѝо ч'енице*; како било *ѝо* жѝнске *лиѝиѝе*, биле *ѝо Србиѝе*, преко лѝто *ѝшле ѝо ѝланиѝе*, *ѝшле* вѝци *ѝо сѝѝоке*, гостѝла се *ѝо својбине*, *ѝо жѝне* муѝе свој, да удари *ѝо рѝке*, косѝја и по ветру и *ѝо кѝше*, *ѝо ладноч* 'е путувала, па удри змиѝу *ѝо ѝлаве*, да га удари *ѝо* скршѝенејзи *ноѝе*, *ѝшла* ми сѝстра *ѝо боѝословѝе*, па гу тражи *ѝо ѝланиѝе*, ни смо брале сѝно *ѝо ѝланиѝе*, упраљале сте се *ѝо баѝе*.

б) *ѝрема* + Лјд.

Према младе и зѝт бија, *ѝрема* таквѝ *дивѝјке* бија и такав^ф беч'ар, донѝсосмо ви *ѝрема* ваѝејзи *воље*, *ѝрема* овѝјзи *девѝјке* нѝма беч'ар, *ѝрема ѝлаве* и капа, ни *ѝрема Данке*, наѝа свадба не мѝже да се равња *ѝрема* ваѝезји *свадбе*, *ѝмам* јѝну *ѝрема бајч* 'е, дивѝјку да *ѝзну ѝрема Миливѝје*, бија *ѝрема Дрениѝе*, тамо; јѝни биле *ѝрема Приѝиѝине* вамо, сѝм ч' итала *ѝрема ламбе*, седѝле смо *ѝрема совре*, да се биѝе *ѝрема реке*.

У Лјд. збирних именица по унутрашњем значењу *сѝѝока*, *својбина*, *рѝдбина* у Лјд. јавља се само *-е*, док у дативу ове именице *ѝмају* два облика¹⁸¹ – јѝдински и множински, чиме се ремети облички синкретизам ова два падежа (в. т. 5.5.2).

Да *ѝде ѝо својбине*, стално била *ѝо сѝѝоке*, да гу тражи жѝну *ѝо рѝдбине*.

в) *у* + Лјд, *на* + Лјд.

Ретки примери из гатњанског говора са опстанком флексије у предлошко-падежним конструкцијама *у* + Лјд. и *на* + Лјд. од именица *-а* обрасца, али и од им. м. р. на *-ѝ* (в. т. 5.2.7.2), забележени од поузданих информатора, сведоче о отпорности именица *-а* обрасца на аналитизацију у косовским говорима.

Ладно *ѝе* горе, *у* нашејзи *ѝланиѝе*; дѝвер живѝја *у* старѝе *кѝч* 'е, нѝмало гра *у* ваѝејзи *каљаниѝе*, *на* своје *ѝосѝѝѝе* ч'екаѝч'и, искоч'ѝло нѝшто *на* завѝнејзи *ѝлаве*, *ѝч* 'е да тури *ѝме на* н'ѝјному *ѝѝѝѝе*.

Уз ове предлоге, иначе, изразито доминира аналитичка конструкција са ОП.

¹⁸¹ Више о судбини и облицима збирних именица у метохѝјско-косовском ареалу в. у Младеновић 2011а.

Именице у множини

5.4.8. Опште смањење броја падежних облика у множини именица на *-a* деклинационог обрасца захватило је гатњански у оној мери у којој су захваћени остали метохијско-косовски говори (Павловић 1970: 73–76, Реметић 1996: 453–458, Ђуровић 2000: 55–61, Младеновић 2004: 228–232).

Поред синкретичне форме Нмн. = ОПмн. = Вмн., добро је очуван и Дмн. у значењу намене и посесије. Није потврђен флексивни Дмн. са значењем правца, управљености, факултативно присутан у једнини (в. т. 5.4.3.2).

5.4.8.1. Номинатив множине

У Нмн. потврђен је уопштени наставак некадашњих меких основа *-e*:

Моје *јабуке*, *ишйије*, *снаје*, наше *ирич'е*, улазале *жéне*, *муке*, њине *вешйице*, *кóсе* биле му голéме, његове *раме* (: Нјд. *рама*), *коломбóйице*, такве ти биле ове *јóдине*, какве су њíве у *Кривáч'е*, *краве*, *жéне* што плéле, *ишени'ере*, *ишйсије*, *иарáвице* на сáч', коликве *камáре* пч'еницу, *црејáне* биле, ч'акшíре, уч'ишйел'ице у Гáтн'е, узвй-каше *жéне*, донéле ни да јéмо ове *жéне*, *куч'е* имáло рáзне, тé' њíве нáј близо, и ове *óйце*, íма онé *бицикле*, кад биле онé *йоилаве*, неке *кúме* те дáру (= дарују), и *дóкйорице* и *инжшйерке*, éве ти ги *свйње*, имáло и *мéч'ке*, вáмо *колибе* ти је без врáта, нéма сáге *јáке зíме*, *ируйкице* имáло дóле, *јабуке йоиáди́ке*, јéне смо звáле *и'ури'эвке*, јéне *кисéлке*, јéне *блайице*, староврéмске *јабуке* биле; њíве што биле *Кривáч'е*, дрúге њíве смо ги звáле *Ливáде*, Фáнгове *ливáде* за пáшу, и дрвéне *ложйце*, *камáре* што се правíло от пч'енице, *ливáде Пе-йице*, кад бíло *Водйце*, бíло неке-црне *свйње*, *дивóјке* биле повйше, биле *ишндйце* онé мйцке, *сйуйе* (*pluralia tantum*) биле на зíд, колико *дивóјке* имáше, Пёткович'еве *óйце* да пáсу, па се пушта онé *кáнише*, *койлице* биле за млéко, *жéне* не смйју да кáжу, *Ойрађе*¹⁸² (топ.) су по над сéло, *ливáде* ни су нáше.

5.4.8.2. Датив множине

Док је у Дмн. им. м. р. на *-ø* у гатњанском говору стабилисан формант *-има* (в. т. 5.2.12), у Дмн. им. *-a* обрасца потврђено је више

¹⁸² Лик са оствареним јотовањем у групи */-дј-/* среће се у топонимима. Иначе је *оирада* – *оираде*, *ливада* – *ливаде*.

наставака. Најчешћи је наставак *-ама*, док су ређи *-има*¹⁸³ и *-ема*. Као траг мешања некадашњег Дмн. и Имн. опстаје наставак *-ами*, потврђен и у суседном сиринићком (Младеновић 1997: 151), затим у јужнометохијском подгорском говору (Младеновић 2004: 230). Нестабилисано стање последица је наслањања на Дмн. м. р. (*кравіма* према *воловіма*), на општи облик Дмн. заменичко-придевске промене на *-ема* (*овéма* људіма : *овéма* козама > даде *овéма* козема, в. Младеновић 2010: 333–340), али и могућим преузимањем структурног модела Дмн. им. м. р. на *-ø* (*волов-іма* : *волов-и* > *коз-ема* : *коз-е*)¹⁸⁴.

Облици типа *козема*, *слүтема* у гатњанском говору јављају се и у другим насељима говора Косовске котлине призренско-јужноморавског типа¹⁸⁵, тако да могу бити траг веће блискости са општом развојном тенденцијом косовско-ресавских говора северне Метохије, у којима се среће овај морфолошки тип (Букумирић 2003: 214).

Постојање више наставака у гатњанском говору није утицало на стварање сложеног морфолошког обележја *-амима*, потврђеног у говору Јањева и Летнице (Павловић 1970: 75, Ђуровић 2000: 56).

Избор наставака Дмн. у гатњанском говору није условљен значењем именице.

а) Којема *женáма*, својема *оіцáма*, мојема *сесірáма*, мојема *ч'ерkáма*, зар и *јейірвама*, *сіірінама*, *кумама*, *нашема ч'ерkáма*, *женáма*, *његовема браііаницама*, *рече женáма*, *оволиквема женáма*, *іоіагáкама* да цуне *руку*, *учиіієлкама* смо носіле *даре*, *вешііцама* да ги забодеш *колац*, *нај добар дар кумама*, *нашема снашама*, *Милетовема сесіріч'нама*, *однела и крáвама* и *биволицама* *сено*, *ту траву козама*, *меч'кама* да *ўзнеју меч'ич'и*.

б) Голéмема *кравіма*, *Милéтовема козіма*, *оіцима* се давало, *ждрѣбич'и* *нашема јейірвима*, *даде женіма*, *показаше сесіріма*.

¹⁸³ Ширење наставака *-има* среће се у Дмн. с. р. (којема *іовéдима*). Уп. са оваквим наставаком и у говору Јањева (Павловић 1970: 75).

¹⁸⁴ Уп. са оваквим продуктивним моделом у горанском говору (Младеновић 2001: 301–302).

¹⁸⁵ Велики Алаш код Липљана (поред *децама*, *женáма* и *кокошкэма*, *ћеркэма* (Богдановић 1992: 43), дава *браћема*, да се *кравэма* (Јашовић 2010: 102, 121); према мом материјалу *-ема* као факултативни наставак среће се у Дмн. им. *-а* обрасца: *крáвема* и *офцэма*, *свекрвэма* – Неродимље, мојема *сесірэма* – Српски Бабуш, свéма *іáздема* – Бабљак, *козема* и *овфцэма* – Племетина.

Наставак *-има* обично се избегава код именица које у претходном слогу имају */-и-/* (*кобилама, биволицима, лисицима*). Забележено је, међутим, и: и *кобилима* треба.

в) Одне́ла та́лу *кра́вема*, и *коби́лема*, да́де *ко́зема* да је́ју, носі́ја *уч'иш'ељкема*, Миле́товема *браї́аницема*, *си́ринкема* на́шема де́ца, *офце́ма* сва́ко вѣч'е, *слу́тема* да ту́ру.

Наставак *-ема* избегава се код именица које у претходном слогу имају */-е-/*.

г) Узéше му́же *женáми*, да ги збóриш *сесі́рами, коби́лами, на́шема і́азгами*.

5.4.8.3. Збирне именице различитих семантичких типова у гатњанском говору и говору околних области¹⁸⁶ доживеле су знатно морфолошко и морфосинтаксичко преосмишљавање ширењем множинских морфолошких обележја у датив.

Више о овоме и примере в. у т. 5.5.2.2.

5.4.8.4. Општи падеж множине

Кру́шке да је́мо, не́ке *кру́шке* полóшке, да кúпим *кру́шке калу́-м'ерке* и *кру́шке водењáч'е*, написа́ле не́ке *йі́сме* (: *пíсма*), о́на по́ново пíши *йі́сме*, јóш і́ма мо́ј сін ту́ја *њі́ве*, ўвек смо имáле *йі́ске*, направі́ла *сла́марице*, смо држáле *ч'éле*, што сам имáла оне́ *кри́аре*, прѣ́е тако месі́ле *йі́ше*, по́ прѣ́ носі́ле *бо́јч'е, со́јке* уфáту, сві́ма *но́іе* сам ги пра́ла, е́ве ти староврѣ́ске *ја́буке, і́зора* и ва́ше *њі́ве*, о́н изва́де *йáре*, украдо́ше ги *о́йце*, оста́доше *ливáде*, де́ на́ц'оше то́ли́кве *йу́шке, му́ке* трпéла, *њі́ве* смо жн'éле, зна́ле *мац'і́е*, утерáле ги *кра́ве, о́йце* не да́вају, је́ни донéле *су́кне*, напу́нимо *љуш́и́ке, пр́жи љуш́и́ке, праві́ле йі́ше*, меч'ам *јужі́це* на страну,

у *л'ивáде* не́ма, на *н'і́ве*, отóсмо *куд ливáде, у колі́йі́е*, у кáкве држáвне *рабо́ше*, у вѣ́ *іоді́не, од* ове́ сѣлске *куч'е*, сві́ на *но́іе* сѣду, на је́не *сїо́лице, мец'у но́іе* да му улéне, і́шла *йо* рáзне *орі́аніза́ци'е*, на *Воді́це, йо мец'е* удáра *кру́шац*, у *йáш́и́ке*, умр́ле *бес йáре, йо сїо́лице* да стáву *сїо́лице, на йронóшке сїо́лице*, свé *йо шу́ме* і́шле, бра́ч'а і́шле *йо н'і́ве*, гра́ да се бѣ́ре *йо њі́ве, сáс о́йце* гно́йле *йо њі́ве*, и *ош́ кокóшке* пра́йле, на *тѣ вері́е*, направі́ла на *вї́лице*, у *ку́йи́це* ту́римо, у *тѣ влач'áре*, пѣ́рке *ош́ кокóшке*.

¹⁸⁶ Детаљно о овоме в. у Младеновић 2011а: 216–217.

Очекивани су облици некадашње двојине у: ч'е гу кáжем у *óч'и*, на *úши*.

ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ

5.5. У свим говорима Метохијске и Косовске котлине призренско-јужноморавског типа несагласје семантике и граматике отклања се приближавањем облика значењу. Ово има за последицу сингуларизацију облика појединих именица *pluralia tantum* уколико биполарна структура појма није очигледна (в. т. 5.6.3, Младеновић 2007б: 99–116).

Најобухватније морфосинтаксичко преструктурирање приближавањем облика значењу у гатњанском говору остварено је морфолошком плурализацијом неких облика збирних именица и плурализацијом конгруенције у вези са овим именицама. Захваћеним скупинама именица, у мањем обиму и неких заменица, обухватношћу конгруентних речи, али и доследношћу приближавања облика значењу, посебно у јужнометохијском и јужнокосовском делу, говори југозападног дела Косова и Метохије¹⁸⁷ представљају зону у којој је овакво преструктурирање – према подацима који су познати – најобухватније у оквиру српског дијалекатског простора¹⁸⁸. У овим говорима потврђена је законитост језичког развика да се истозначне односно блискозначне варијанте елиминишу.

Општим тенденцијама и резултатима експанзије семантичке конгруенције, говори југозападног дела Косова и Метохије део су ареала српских говора који су претрпели балканизацију (Богдановић 1979: 133, Богдановић 1987: 266, Ћирић 1983: 107–108, Марковић 2000: 236–237, Јуришић 2009: 130; Видоески 1962: 240)¹⁸⁹.

На везу експанзије приближавања облика значењу и миксоглоптије упућује и стање у мрковићком говору, у коме је семантичка кон-

¹⁸⁷ Више о судбини збирних им. у говорима југозападног дела Косова и Метохије и околним областима в. у Младеновић 2005: 169–173, Младеновић 2011а: 206–225.

¹⁸⁸ У банатским говорима, у којима се такође уочава експанзија логичке конгруенције уз збирне именице ширењем на рачун граматичке, захватило је пре свега предикат, док атрибут остаје у једнини (Ивић–Бошњакковић–Драгин 1997: 409–411).

¹⁸⁹ Каснија истраживања кориговала су Белићев закључак о томе да у овим говорима доминира граматичка конгруенција атрибутских речи, а да је семантичка спорадична (Белић 1905: 230, 399).

груенција уз збирне именице такође узрапредовала (Вујовић 1969: 284–285).

Збирне именице на -је

5.5.1. Општи закључци о судбини ове категорије именица у гатњанском говору и говорима југозападног дела Косова и Метохије упућују на следеће¹⁹⁰:

а) Процес интегрисања ових именица у множину скоро је довршен у јужној Метохији (Реметић 1996: 470, Младеновић 2005: 172–173, Младеновић 2011а: 209) и јужном Косову (Младеновић 2011а: 210–211), независно од морфолошког лика именице (*сноџье* : *сноџьи* : *сноџьа*), пошто су конгруентне речи уз ове именице скоро увек у множини.

б) У северном делу Шар-планине, независно од типа говора – северношарпланинског са инфилтрацијом особина западномакедонског типа или призренско-јужноморавског сиринићког говора – и поред знатне плурализације, боље опстаје факултативна граматичка конгруенција уз збирне именице на *-је*, пошто се уз њих јављају и конгруентне речи у јд. с. р. (Младеновић 2005: 171–172, Младеновић 2011а: 209–210).

5.5.1.1. Морфолошка плурализација и неутрализација збирних именица на *-је* у гатњанском говору није стабилисана, пошто су потврђени облици множине на *-е* / *-и* / *-а*. Независно од облика именице која је некада деривирана као збирна на *-је*, остварена је плурализација увођењем множинских конгруентних речи или преосмишљавањем облика.

Преосмишљавање именица изведених са *-је* остварено је и у случајевима када се уз именице типа *ѝрѹч'е*, *рѹковл'е*, *жѹрље* појави конгруентна реч у јд. У овим случајевима уместо збира јединки обе лежава се јединка, према којој се формира регуларна множина (Нјд.: *јѝно ѝрѹч'е*, *рѹковље*, *жѹрље* : Нмн. *овѝ ѝрѹч'а*, *рѹковља*, *жѹрља*):

Јѝно ѝрѹч'е за мѝне, дрѹго за тѝбе; да га отѝриш с овѝ мѝцко *ѝрѹч'е*, *јѝно рѹковље* му се рѹстрви, *јѝш јѝно рѹковл'е*, да упѹлим сас *јѝно жѹрље*.

¹⁹⁰ Више о овоме в. у Младеновић 2005: 170–173, Младеновић 2011а: 209–2011.

а) У већем делу примера остварен је регуларни јединско-множински однос им. м. р. на - $\emptyset$ (*клáс* : *клáјси*):

Клáјси се кáжу, *клáјси* попада́ле на зéмњу, *клáјси* бíле пúне сас пч'ени́цу, нáше *сно́йљи* скапáше, *сно́йљи* се нóсу у обóр, се напра́ву *сно́йљи*, *сно́йл'и* не пáдају, *ру́ковљи* имáло рáзне, ка да су растрвене *ру́ковл'и*, нí бíле нáше тé *дубљи*, немáло млóго *дубљи*, имáла нóкте ка *й́рњи*, се остáву *й́рњи*, *жáрљи* остáну до јúтре дéн, ка *жáрљи* у огњíште, овé *кáмењи* нí'е бíле тý, искоч'íле *кáмен'и* по пúту, имáло и скúпе *й́рси́ењи*, *рóбљи* („члан домаћинства, укућанин“), работáле цé'а дéн, *рóбљи* ч'е ч'éкају домач'йна.

б) Облици типа *сно́йље*, *жáрље*, *й́руч'е*, поред тога што се срећу као облици регуларне једине (в. т. 5.5.1.1. а), јављају се и као множина (овај *сно́й*, *жáр* : овеј *сно́йље*, *жáрље* / овеј *сно́йови*, *жáрљови* / *жáрови*):

Онé *сно́йл'е* скапáле, овé *клáјсе* се осуши́ле, *клáјсе* остáду, коли́кве *сно́йље*, се носíле *сно́йље* свé на јéно мéсто, млóго *рóбл'е* смо бíле у куч'у, неке-*дубље* се осу́шу, толи́кве *рóбље*.

У неким од ових примера, с обзиром на тип конструкције, можда се крије ОПмн. уместо Нмн. на -и им. м. р. на - $\emptyset$ (в. т. 5.2.11).

С обзиром на високу стабилизацију ОПмн. на -е им. м. р. на - $\emptyset$ (в. т. 5.2.10), могуће је да облици типа *клáјсе* у наредним примерима заправо представљају ОПмн. на -е новог Нмн. типа *клáјси*:

Тера́'а сво́е *рóбље* у пóл'е, донéсоше мóкре *ру́ковље*, сабрáла онé *ру́ковље*, на коли́кве *жáрље*, од онé¹ *сно́йље* свé, врзáла сас тé *й́руч'е*, да покрíјем сас овé *жáрље*, грéем се на *жáрље*, не бéремо на кúп мóкре *сно́йље*, да упáли¹у *клáјсе*.

в) Трећи морфолошки модел Нмн. им. типа *сно́йља*, који је у вези са некадашњим облицима збирних им. на -је, представља неутрумизацију увођењем регуларног јединско-множинског односа им. с. р. после преосмишљавања збирне множине именице *сно́йље* у регуларну једину (в. т. 5.5.1.1):

Кá[д] доц'у онé *сно́йља*, мóкре *сно́йља* у њíву, *сно́йља* се растрвише; тáнке *й́руч'а* пред врáта, *й́руч'а* за *сно́йља*, *й́руч'а* ете-такó бíле, плéло се мóкре *й́руч'а*, пожн'é'ане *ру́ковља* пред нáс, ми́цке су *ру́ковља* овú гóдину, *жáрља* се растрвише, ч'е се осу́шу *дубља*.

У овај ареал са преобликованим облицима на -а улазе призренско-јужноморавски косовски говори (Павловић 1970: 79), сиринићки говор, а мањим бројем примера нови облици на -а потврђени су

и у насељима подбрђа Шар-планине у јужној Метохији, граничним са Сиринићем (Младеновић 2011а: 210). Овом ареалу придружују се оближњи говори призренско-јужноморавског типа у северној Македонији (Видоески 1954: 216; 1962: 140).

Збирне именице на -а (деца, брач'а)

5.5.2. Парадигматским суплетивизмом именица *дéца* и *брач'а*, који се остварује кроз присуство јединских односно множинских облика у различитим падежним значењима, гатњански говор део је већег ареала српских говора – од северног дела Шар-планине, Метохијске и Косовске котлине, преко косовско-ресавске дијалекатске области до Баната¹⁹¹. У читавој овој зони облици једнине именица срећу се у Н и А односно у ОП, затим В, док се множински облици јављају у другим зависним падежима.

У гатњанском говору, како је и у околним говорима југозападног дела Косова и Метохије, суплетивизам граматичког броја у парадигми именица *деца*, *браћа* не прати суплетивизам заменичко-придевске парадигме, пошто су придевске речи – атрибушки или предикативно употребљене – по правилу у облику множине. Плурализација конгруентних речи представља регуларизацију конгруентних речи према лексичкој множини ових именица. Овакво превладавање множинског значења над јединским обликом поједностављује модел слагања, пошто све конгруентне речи припадају истом граматичком броју, чиме се избегава несагласје у граматичком броју између атрибушки и предикатски употребљених јединица¹⁹².

5.5.2.1. Именице *дéца* и *брач'а* у гатњанском говору, а тако је и у осталом делу метохијско-косовског ареала, највећим делом не уклапају се у опште стање *-а* деклинационог обрасца. Изразитији аналитизам ових именица наслања се на изразитији једински аналитизам им. *дéше*. Отуд је број очуваних флексивних падежних дистинкција ових именица онакав какав је у јд. и мн. им. с. р. (Н = ОП = В, Д). Оваквој морфолошкој ситуацији доприноси и то што флексивни Гјд. на *-е* у *дéца* и *брач'а* није подржан синкретизмом са Дјд.

¹⁹¹ Павловић 1939: 169, Ивић 1957: 196, Јовић 1968: 86, Реметић 1996: 475, 476–477, Ивић–Бошњаковић–Драгин 1997: 67–68, Младеновић 2001: 317–318; Букумирић 2003: 216–217, Младеновић 2011: 212.

¹⁹² Више о плурализацији конгруенције уз им. *деца* и *браћа* у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2011а: 212–215.

и Лјд. именица деклинационог обрасца, како је код осталих именица на *-а*.

Несагласје граматичког (јд.) и реалног броја (мн.) олакшало је пут ка суплетивизму по броју у парадигми, са делом јединских односно множинских облика.

Нетипична морфосинтаксичка позиција и несагласје граматичког и реалног броја, уз општу тенденцију јачања семантичке конгруенције, довели су до неконгруентности придевских речи, које су уз ове именице по правилу у множини, независно од граматичког броја именице која је контролор конгруенције.

а) Номинатив

Нјд. именица, придевска реч у Нмн., предикат у мн.:

Толи́кве *де́ца* ми би́ле, коли́кве *де́ца* има́ш, ове́ *де́ца* би́ле по здра́ве, те́ *де́ца* не умори́ше, ка сво́је *де́ца* што се во́лију, мо́е *де́ца* би́ле ма́ле, *де́ца* њиго́ве да се школу́ју, Та́нетове *де́ца* о́ч'и́у; *де́ца* би́ле здра́ве, мо́е *де́ца* би́ле паме́тне, ове́ *де́ца* би́ле по здра́ве,

ове́ *бра́ч'а* одели́ле се, њиго́ве *бра́ч'а*, та́кве *бра́ч'а*, мо́е *бра́ч'а*, сви́ троји́ца,

тво́је *бра́ч'а* отери́ше не, до́шле и н'о́јне *бра́ч'а*.

б) Општи падеж

ОПјд. именица, придевска реч у ОПмн.:

О[*g*] комши́ске *де́цу* ми посла́ја, оти́до ку[*g*] Ми́летове *де́цу*, да би́нем бли́зо *до* сво́је *де́цу*, бе́ше *куд* Љу́пкину *де́цу*, оки́ч' би́ја *ио* на́ше *де́цу*, *за* се́лске *де́цу* да ка́жем, има́ле голéму *де́цу*, да збо́рим *сас* сво́је *де́цу*, ка́ко сэм те́ *де́цу* порáсла;

де́ца *од* ове́-*бра́ч'у*, се плаши́ла *од* Зла́ткине *бра́ч'у*, *сас* ове́ *бра́ч'у*, *до* те́ *бра́ч'у*, *сас* ч'и́е *бра́ч'у*, збо́и ове́ *бра́ч'у*, *за* старе́је *бра́ч'у*, ви́кна́ле ги мо́је *бра́ч'у*, да се кри́је *ио* сво́је *бра́ћу*.

в) Датив

Дмн. именица, придевска реч у Дмн.

Збирне именице на *-а* различитих семантичких типова у гатњанском говору и говору околних области¹⁹³ доживеле су знатно

¹⁹³ Детаљно о воме в. у Младеновић 2011а: 2016–217.

морфолошко и морфосинтаксичко преосмишљавање ширењем множинских морфолошких обележја у датив.

Избор наставка Дмн. им. *деца* односно *брач'а* условљен је семантиком скупине. Значење / брат + брат + / = *брач'а* учинило је да се у Дмн. ове именице најчешће среће формант својствен им. м. р. на -*о* (*брат - брач'ума : сін - сіновима*). Ово објашњење потврђује и стабилан наставак -*ама* именице *деца*, чије значење / дете + дете + / = *деца* интегрише именицу у мн. с. р. Оваква интеграција, и иначе, карактеристична је за све говоре који знају за дативску плурализацију именице.

Им. *деца* и *брач'а* потврђене су само са плурализованим дативом.

а. Им. *деца* у дативу гласи *децама / децџми*, чинећи морфолошку целину са Дмн. именица с. р. (*оваквџма ѿвџдегама / ѿвџдегами / ѿвџдегима*):

Којџма *децама*, па да кажеш *децама*, дај ги *децама*, и мојџма *децама*, Митрињема *децама*, па да кажеш Милетовџма *децама*, и мојџма *децама*, њојњема *децама*, којџма *децама*, и Ноцкетовџма *децама*;

њџнџма *децами*, оволиқвџма *децами* дадоше, не могу *децами*, жџне туру *децами*.

Ређи облици *децами* вероватни су траг из времена мешања Дмн. и Имн. у процесу синкретизма облика ових падежа, који је замагљен доследним аналитизмом Имн.

б. Им. *брач'а* потврђена је са три наставка – *брач'ама*, *брач'ума*, *брач'ами*. Први наставак, који је ређи, у корелацији је према морфолошком типу именице, а наслања се и на облик *децама*; други је условљен значењем именице (= збир појмова м. р.), трећи је траг недовршене стабилизације двојинског форманта -*ма*:

Брач'ама нашема деца, дадо ги *брач'ама*; казала њојњема *брач'ама*, тема *брач'ама*, вџма *брач'ама* нашема;

дај ги *брач'ума*, не се плаши њџговема *брач'ума*, *брач'ума* смо остайле зџмн'у, то што смо однџле *брач'ума* и њџнџма децама, викаја ги *брач'ума*, прво *брач'ума* кажи, твџјџма *брач'ума*, овџма нашема *брач'ума*, дај ги својџма *брач'ума*, како да ги не кажем *брач'ума*;

каза ги *брач'ами*, Воинџвџма *брач'ами*, казџја *брач'ами*.

Збирне бројне именице

5.5.3. Семантика бројних именица на *-ица* проширена је факултативно и на скупину женскога рода¹⁹⁴ (в. т. 6.1.2.3. г, 9.2).

Њмам две јетрве. Ђни *двоица* раду зајно; ишл'е ѡни *иџроица* заве у предавницу; ѡни *двоица* жене, ѡни ч'е помузу краве; те *двоица* жене, ѡни сабрале сено; утепаше ги *иџеиџорицу* жене, *шестџорицу* жене киднапувале ги Арнаути, и после *иџеиџорица* остадосмо: два брата и три сестре.

Ќва скупина именица у свему показује паралелу са им. *деца* и *брача*.

а) Номинатив

Њјд. именица, придевска реч у Њмн., предикат у мн.:

Ќве *двоица* што га брану, *двоица* вршу, по два-*иџроица* морало, те *иџроица* војници, *иџеиџорица* старе остадосмо, остадоше наше ч'еиџворица, твоје *ѡѡица* брача, *шестџорица* што бил'е, а *двоица* што га брану, *двоица* вршу, те *иџроица* војници га брану.

б) Општи падеж

ЌПјд. именица, придевска реч у ЌПмн.:

Ќднеси ги *двоицу*, *ѡд ѡне ѡбадвоицу*, *сас* наше *девеиџорицу*, *ѡ[д]* *двоицу* познате, теј *иџеиџорицу* смо видел'е, унесоше *двоицу* мушкарце, *иџеиџорица* да утепају *иџеиџанесџорицу*.

в) Датив

Ќмн. именица, придевска реч у Ќмн.:

Ќбадвоицама по пару, *иџроицама* нашема, па удри главе тема *девеиџорицама*, *вема двоицама*, *ѡднесите иџеиџорицама*, *свема иџроицама* брачама.

5.5.3.1. Збирне бројне именице на *-ина* значе приближно онолико колико значи број у основи, тако да је разлика у значењу између *десетиина* и *десеиџорица* јасно разграничена¹⁹⁵.

¹⁹⁴ Ќ овој особини у метохијско-косовском ареалу в. у Младеновић 2010: 206.

¹⁹⁵ Ќп. са истом употребом у јањевском говору (Павловић 1970: 94–95), како је и у Богдановић 1987: 177. Ќп. са другачијом употребом у призренском градском

По *десетїїну* кравáјч'ета, имáше *їейїнаесїїїну* óфце; ако бїле *їейїнаесїїїна*, *дваесїїїна*, нé вїше; *дваесїїїну* гóдине бїла сáма, бїла ми *дваесїїїну* дéна,

имáја *десетїїне* гóдине („више десетина, много година“), правїла по *десетїїне* кравáјч'ич'и.

*Збирне именице на *-jadь*

5.5.4. Осим именице *чeљад* („дете; члан домаћинства, породице“), ни у једном говору југозападног дела Косова и Метохије није потврђена друга именица на **-jadь*¹⁹⁶. Одсуство ових именица из система део је опште тенденције елиминације збирних именица из ових говора¹⁹⁷.

У метохијско-косовским говорима им. *чeљад* укључена је у систем именица м. р. на сугласник¹⁹⁸. Потврђени су само облици у мн. и у партитивним конструкцијама.

Именица је ређа у овом ареалу призренско-јужноморавских говора, пошто се у овом значењу напореда користи и именица *рóб*, *рóбље* / *рóбљи* (в. т. 5.5.1.1. а) (старéје *рóбл'и* отишле у њїву, дéсет *рóба*).

Бїле смо гóле и бóсе ч'eљáди, сéди'у ч'eљáди и ч'úту,
вóли свóје ч'eљáге,
мóїема ч'eљáдима,
бїло пéт чeљáда їма двá ч'eљáга.

Збирне именице їо унуїрашњем значењу

5.5.5. Семантика збирности именица са значењем колектива које према себи немају множину, ослабљена је јачањем значења мноштва, што доводи до употребе конгруентних речи у множини. Стање у

говору, у коме именице на *-ина* значе „тачно онолико колико значи број у основи“ (Реметић 1996: 498).

¹⁹⁶ О присуству им. на југозападу Косова и Метохије в. у Младеновић 2011а: 218.

¹⁹⁷ Ова именица јавља се и у другим говорима који не знају за скупину збирних именица на **-jadь* (Вукадиновић 1996: 139, Богдановић 1979: 57, Јовић 1968: 85, 158).

¹⁹⁸ Уп. са сличном ситуацијом у банатским говорима, када ове им. у номинативу имају множински облик на *-аги* (Ивић–Бошњаковић–Драгин 1997: 412).

гатњанском говору не разликује се од онога које се констатује за метохјско-косовско-сиринићки и северношарпланински ареал (Младеновић 2011а: 218–222).

За разлику од доследне множинске конгруенције уз им. *дѣца* и *брáч'а*, уз именице ове скупине срећу се оба типа конгруенције¹⁹⁹. Уочено је, такође, да је обим продора семантичке конгруенције уз ове именице неједнак у појединачним говорима, али и уз поједине именице. Ово се такође односи и на плурализацију именица ове скупине. Док су облици датива им. *дѣца* и *брáч'а* по правилу множински, уз ове именице множински облик је факултативан, пошто се напоредо срећу и облици Дјд. Све ово говори да је процес плурализације уз именице ове скупине у току²⁰⁰.

Највећи број потврда²⁰¹ са оствареном плурализацијом забележен је уз именице на *-а* са значењем сродника, што је последица изразите индивидуализације по познатости чланова скупина у овим именицама. По критеријуму индивидуализације по познатости овој скупини приближава се и именица *дружѣна*.

Отпорније на плурализацију су именице на *-а* које представљају скупину чији појединачни припадници не морају лично бити познати говорнику (*младѣња*, *омлáдина*, *деч'урлија*).

Плурализација се врши чешће од именица чију скупину чине људи, док су скупине животиња мање подложне плурализацији због своје неперсоналности. Отуд је конгруенција уз именице *рój*, *јáиѣ* по правилу граматичка:

Да гу нападне голéмо *јáиѣ* вúци, овáј *рój* бѣја њигóв, умрѣја јен-*рój* ч'эле.

5.5.5.1. Преглед облика

а) Номинатив

а. Нјд. именица, придевска реч у Нмн., предикат у мн.:

Мóгле и вáше *свójшѣина*, дé ти су сáге твóје *свójшѣина*, не мóгле Дамн'áнове *свójшѣина*, мóгле и вáше *свójшѣина*, бѣле ни у

¹⁹⁹ Уп. са оваквим двојством у им. овога типа у банатским говорима (Ивић–Бошњаковић–Драгин 1997: 69).

²⁰⁰ Уп. са плурализацијом оваквих именица и на другим тачкама српског језика (Вујовић 1969: 284–205, Богдановић 1987: 157).

²⁰¹ О семантичкој скупини као услову за плурализацију в. и у Младеновић 2011а: 218–219.

госте наше *рѡдбина*, смо биле пѹке *сирѡиѣња*, дѣ су овѣ *геч 'урл 'ија*, овѣ *геч 'урлија* идију у цркву, дѡц'оше н'игѡве *дружѣна*, па отишле *омлѡдина* на прѹгу, побѣгоше наше *сѣѡка*,
сѣбѣру се *нѡрод*^т, *уплѡшу* се *нѡрод*^и,
 пѣле *друшѣво* у кафѡну.

б. Потврђени су и примери са конгруентним речима у јд.:

Њѡјна *рѡдбина* те ч'увѡла, да те ѹспе на кѡња твѡ'а *свѡјшѣина*, твѡ'а *свѡјшѣина* је голѣма, овѡ *сирѡиѣња* нѣма да дѡ, да јѣде нѡша *сирѡиѣња*, *сирѡиѣња* продѡва по пијѡце, *сирѡиѣн'а* не мѡгла нѣшта, *омлѡдина* ишла на прѹгу, рѡстури се нѡша *сѣѡка* по пѹту, нѣти ни се пѡти *сѣѡка*, кѡд ѹстаде нѡша *сѣѡка*.

б) Општи падеж

а. ОПјд. именица, придевска реч у ОПмн.:

Се криѣ *ѣо* нѡше *свѡјшѣину*, немѡ *ѣо* тѹц'е *рѡдбѣну*, *ѣо* свѡје *свѡјбѣну*, свѣ *свѡјбѣну* зѡву, те извѣду двојца *о[г]* твѡје *рѡдбѣну*, нѣма кѡрис *од* лѡше *свѡјбѣну*, док дѡц'еш *до* свѡје *свѡјшѣину*, бѣрај дивѡјку и према ѡјне *рѡдбѣну*, и кѹч'у би продѡ'а за свѡје *дружѣну*, да је *сѡс* свѡје *дружѣну*, за немѣрне *геч 'урлију*, тѣј *сѣѡку* нарѡним.

б. Примери са конгруентним речима у јд.:

Тражи пѡмоч' *ѡиѣ* свѡју *рѡдбѣну*, свѣ да вѣду твѡу *свѡјшѣину*, отишла у свѡју *рѡдбѣну*, изнѣсе се свѣ *ѣреѣи* свѡју *рѡдбѣну*, тѹ *сѣѡку* вржем, отѣраше *сѣѡку* од ливѡде, дѡтерѡле нѣку *сѣѡку*, мѡже да отѣри свѡу *сѣѡку*, зѡбри *сѡс* нѡшу *омлѡдину*, *од* нѡшу *сѣѡку*, *од* овѹ *геч 'урлију*, за нѡшу *вѡјску*.

в) Генитив јѣднине

Јачање семантике мноштва у именицама са значењем сродника има за последицу знатно ширење аналитизма у Гјд. у предлошко-падежним конструкцијама у којима се Гјд. добро чува у гатњанском говору. Не тако чести примери, са очуваним Гјд. на *-е*, говоре о томе да у овој скупини није дошло до потпуног прекида са претходним статусом ових именица. Конгруентне речи у овим примерима остају у Гјд.

Нѣмам лѡшо *од* ѡигѡве *рѡдбѣне*, не стѣзам *до* свѡје *свѡјшѣине*, поруч'ила ми *ѣреко* мѹжѡве *свѡјшѣине*.

г) Датив

Датив ове скупине именица подлегао је знатној плурализацији. Нису, међутим, непознати ни примери са опстанком Дјд.

У Дмн. им. на *-a* јављају се аломорфи карактеристични и за остале именице овог деклинационог обрасца (в. т. 5.4.8).

а. Дјд.:

Кóме да кáжеш ако нé *рóдбине*, *сї́оке* смо стаља́ле со́ли за Ц'у́рц'евдэн,
да нóсим комши́ине *сї́оке* сéно, трéба да помóгнеш *сиройи́ње*,
да́ди *сиройи́ње* за ду́шу, ц'áбе збóриш *геч'урли́је*.

б. Дмн.:

Па смо да́ле сво́ема *родб́инама*, мо́ема *родб́инама*, да однéсеш и *сво́ема својбинáма*, њигóвема *својбинáма* нї́ ги б́ило нї́шта, помóгни ги *мо́ема својши́инама*, смо нос́иле тáлу *сї́окама*, нáшема *сї́окама*, српскема *сиройи́њама* да гра́ду кúч'е; *овéма геч'урл'и́јама*, да́ј по нéшто и *сиройи́њама*, *сї́окама* његóвема;
сї́окема смо давáле, *нáшема сї́окема* смо давáле, *сї́окема* да ги однéсеш у јáсла, па ги се уч'инíло нáшема *својб́инема*,
сї́ока́ми да се спрéми за з́иму, *родбинáми* да́ре да да́ш.

ИМЕНИЦЕ *PLURALIA TANTUM*

5.6. Семантика збира, остварена у двама наслеђеним именичким скупинама у којима нема потпуне сагласности између семантике и граматичких обележја – у збирним именицама и именицама *pluralia tantum*, имала је у гатњанског говору, али и ближим и даљим словенским говорима и језицима, различите последице по судбину наслеђених односа. У овом процесу дошло је до слабљења и скоро нестанка збирних именица (в. т. 5.5), док су појединачне јединице у оквиру именица *pluralia tantum*²⁰² ликвидирале сингуларизацијом. Процес усклађивања семантике и граматичких обележја започет је у свим српским (словенским) говорима на југозападу Косова и Метохије, али не и довршен (Младеновић 2007б: 99).

²⁰² О инвентару и судбини именица *pluralia tantum* у говорима југозападног дела Косова и Метохије, али и ширем словенском ареалу, затим о последицама разрешења несагласја граматике и семантике у оквиру ове скупине именица детаљније в. у Младеновић 2007б.

Стање у гатњанском говору, али и говорима ширег словенског ареала, показује да се судбина неких именица *pluralia tantum* не може посматрати изван судбине збирних именица: семантичко и морфосинтаксичко слабљење збирне множине корелативно је са морфолошким преобликовањем именица *pluralia tantum*. Им. *pluralia tantum* – ако семантика збира, углавном изван предмета биполарне структуре, није изразита – интегришу се у систем јединско-множинске парадигме развијањем секундарних сингулатива. Ако је двојство предмета у функционалном јединству – без обзира на то да ли је именица *pluralia tantum* по пореклу из некадашње двојине или из плурала сингуларне множине – семантички јасно препознатљиво, именице *pluralia tantum* отпорније су на развијање секундарног сингулатива.

Именице *pluralia tantum* су примарно именице са дефектном парадигмом у којој се не реализују једински облици. Сваки случај парадигматске дефектности у појединачном језику не може се, међутим, увек објаснити семантичким разлозима, па је отуд инвентар различит у различитим језицима а има језика у којима и нема именица *pluralia tantum*.²⁰³

Нешто већи број именица са секундарном сингуларизацијом им. *pluralia tantum* забележен је у северношарпланинским говорима, у којима је остварен јачи или слабији контакт са западномакедонским залеђем. Им. *pluralia tantum* стабилније су у говорима призренско-јужноморавског метохијско-косовско-сиринићког ареала, коме припада и гатњански говор.

*Семантичке суикласе именица pluralia tantum*²⁰⁴

5.6.1. На опстанак им. *pluralia tantum* у гатњанском говору не утиче пресудно семантичка супкласа именице већ структурна позиција предмета.

5.6.2. Супкласа одећа

Скупина именица ове супкласе има врло јасну бипартитну структуру од два идентична спојена дела која имају јединствену за-

²⁰³ Више о подударности у инвентару именица *pluralia tantum* које су доживеле сингуларизацију у руским и српским дијалектима призренско-тимочког типа в. у Соболев 2005: 108–110, Младеновић 2007б: 100.

²⁰⁴ Највећим делом прихваћена је подела именица *pluralia tantum* на семантичке супкласе Љ. Суботић (Суботић 1999).

једничку функцију, што за последицу има највећу отпорност на развијање секундарног сингулатива:

Вујнове *ѡаниѡоле*, сашѡи му и *ѡаниѡолоне*, остѡја и без *ѡѡч'е*, ицепѡле и *ѡѡч'е*, нѡве ч'акѡиѡре, мѡи нѡсмо носѡле *дѡмиѡе*.

Овој скупуни придружио се и низ нових им. *pluralia tantum*, које су адаптиране према моделу *ѡѡч'е*, супкласи именица *pluralia tantum* које означавају одевне предмете који раздвајају ноге (уп. Суботић 1999: 88):

Да обѡѡим *кулакѡѡке*, пѡшто су *кулакѡѡке*, носѡла и *келѡнке*, па тѡ бѡксериѡе ка гѡч'е, не нѡсим *фармериѡе*.

5.6.3. Супкласа направа, алатка; превозно средство, музички инструмент

Део именица из бројне скупуине ове супкласе им. *pluralia tantum* интегрисан је у јединско-множински однос.

а) Стабилне су као *pluralia tantum*:

Братове *наѡкале* („наочаре“), скрѡиѡа сѡм ги ч'еѡѡлке (< тур. *çatal*; „наочаре“), нѡше *нѡѡѡиѡе* („маказе“), *сѡс нѡѡѡиѡе*, дрвѡне *ноѡѡре*²⁰⁵ („дрвено постолѡе са укрштеним краковима за сечење дрва“), с ове *кѡѡѡиѡе*, дѡј ми тѡ *кѡѡѡиѡе*, *сѡз голѡме кл'еѡиѡе*.

б) Целине разбоја које имају два функционално повезана дела, припадају им. *pluralia tantum*.

У *брѡѡла*, на тѡ *брѡѡла*, и ѡзем *ѡребѡне*, прѡво у *ниѡѡи* па у *брѡѡла*, *сѡс тѡ ниѡѡи*, прије *ниѡѡи* бѡиле *јѡке*.

Када се именује издвојени део из функционалне целине, користи се: два *ниѡѡа*, свѡѡки пѡт по *ниѡѡи*.

в) Неке именица са значењем алатке имају новије сингулативе:

Дѡгнем сѡс *вѡлу*, искрѡѡла му се *вѡла*, прије *вѡла* бѡила о[д] дрво, подѡгнемо на *ѡрабѡѡљу*, оѡѡ *ѡрабѡѡља*, дѡј *ѡрабѡѡљу*, *сѡз ѡрабѡѡљу* огрѡби, *верѡѡу* да обѡсим, стѡвиш *верѡѡу*, дѡј ми тѡ *мѡѡу* („жарач од два дела за подстицање ватре“), скрѡѡла *мѡѡу*.

Ове именице развијају секундарне сингулативе на ширем прирзенско-тимочком терену²⁰⁶.

²⁰⁵ У неким говорима са овим значењем у употреби је и *мѡѡѡре* / *мѡѡѡре* (Младеновић 2007б: 102).

²⁰⁶ Ђирић 1999: 127, Богдановић 1979: 56, 61, Богдановић 1987: 160. У Карашеву је такође развијен секундарни сингулатив *вѡла*, *ѡрѡбѡ* (мој материјал);

г) У гатњанском говору потврђени су различити облици им. „наћве“, иначе забележени на различитим тачкама ближих и даљих српских говора (*наћви*²⁰⁷ / *нач'ви*, *наћве* / *нач'ве*, *наћва*²⁰⁸ / *наћва*). Најређи је облик *начва*.

Именица је опстала као *pluralia tantum* зато што је јасно уочљива биполарна структура од два функционално повезана ковчега: део за мешење хлеба и део за брашно²⁰⁹:

Старе *наћве*, отвори се *нач'ве*, у дрвене *нач'ве* ставимо у *наћви*, ове *начва*.

д) Обликом именице „јасле“ гатњански говор припада ширем ареалу призренско-јужноморавских и косовско-ресавских говора који граде множински облик од старе изведенице сингулара на *-lo* (: *јасла*).²¹⁰ Облик им. *pluralia tantum јасла*, чување је старине (уп. *јасла* у бугарском, украјинском и пољском (Скок 1: 776–777, *јѣсти*). На ове големе *јасла*, што да је у празне *јасла*, сено за у *јасла*.

ђ) Балкански романизам са значењем „двострука торба која се обично пребацује преко седла“: јен *бисаг* : *бисази* / *бисазе* (Нмн.), напуним *бисазе*, људи имале и *бисазе*.

Именица *бисаи* у гатњанском говору не представља секундарни сингулатив развијен из именице *бисази* нити је једнина множине *бисази*, пошто *бисаи* не означава предмет биполарне структуре него аутономну целину која се налази у функционалној вези са другом аутономном целином (Младеновић 2007б: 104).

е) Им. *врайиа*²¹¹ по правилу остаје у оквиру им. *pluralia tantum*²¹²:

вила, *џрабуља* је у многим смедеревско-вршачким и косовско-ресавским говори-ма (Ивић–Бошњаковић–Драгин 1997: 67).

²⁰⁷ О могућем наслањању на Нмн. старог плурала именица *и*-основа уп. Скок 2 : 496 (*наће*).

²⁰⁸ О могућем наслањању облика са *-a* на суфикс *-tva* уп. Скок 2: 496 (*наће*-*ve*). Уп. са обликом на *-a* и у другим говорима (Симић 1972 : 280).

²⁰⁹ Уп. и са објашњењем да је именица добила множинска обележја, пошто *наћве* чине не само корито него и ноге на којима стоји (Скок 2: 496).

²¹⁰ Именица *јасла* као *pluralia tantum* потврђена је и на ширем простору при-зренско-тимочких и косовско-ресавских говора (Елезовић 1932: 55, Букумирић 2003: 206, Букумирић 2012: 221, Динић 2008: 313, Јовановић 2004: 435, Богдановић 1979: 56, Ћирић 1999: 127, Симић 1972: 280, Младеновић 2007б: 103–104).

²¹¹ О двојинском пореклу именице и њеној трансформацији у *pluralia tantum* в. Белић 1932: 287.

²¹² О факултативној или стабилисаног сингуларизацији ове именице у окол-ним српским говорима в. у Младеновић 2007б: 105.

Отвори и те *врати̑а*, *врати̑а* биле отворене, оборње *врати̑а*, на ове големе *врати̑а*, да направим железне *врати̑а*.

ж) Именица са значењем „направа за пењање и спуштање, састављена од две напоредне греде са причвршћеним пречагама, мердевине, лестве; степенице“ у гатњанском говору припада именицама *pluralia tantum*:

На високе *си̑убе*, дај ми по големе *си̑убе*, *си̑убе* биле до куч'е²¹³.

5.6.3.1. Судбином именица са значењем превозног средства код којег се уочава вишеделна структура, а које иначе припадају им. *pluralia tantum*, нема потпуне подударности између гатњанског и околних говора.

а) Им. *кола* по правилу зна само за множински облик:

Имале смо и дрвене *кола*, скршиле гу се *кола*, на железне *кола*, у Танетове *кола*, остале ни *кола* без бенсин.

б) За разлику од околних говора југозападног дела Косова и Метохије, у којима именица од основе *sanь по правилу припада им. *pluralia tantum* (Младеновић 2007б: 106), у гатњанском говору су потврђени као напоредни облици јд. и мн.:

Донесемо на дрвену *сајну*, нимало да се нац'е ни стара *сајна*, падоше *од* наше *сајне*; не мога да купи скупе *сајне*, немало железне *сајне*.

в) Именица *чезе* припада им. с. р. јд.²¹⁴:

У нашо *ч'езе* (: мн. *ч'еза*), у ово *ч'езе*, *чезе* големо.

г) Именица *колица* („грађевинско средство за транспорт терета са једним точком“), пришла је именицама ж. р. јд.:

И напунимо ову *колицу*, сакри'а и своју *колицу*.

Непознате су именице *двоколице*, *каруце*, *кочије*.

²¹³ О различитим основама ове именице (*си̑дб-* и *сдб-*), затим о припадности им. *pluralia tantum* у ареалу око гатњанског говора в. у Младеновић 2007б: 105–106.

²¹⁴ Осим ретких потврда у јужној Метохији им. *чезе* у мн., основни облик је једнински (Младеновић 2007б: 107).

5.6.3.2. а) Оствареном сингуларизацијом им. гўсле²¹⁵, гатњански говор део је ширег југоисточног ареала српских говора, у којима им. гласи *їусла* (јд.) (Вукадиновић 1996: 141, Златановић 1998: 88, *їусла*; Богдановић 1979: 56, Јовановић 2004 : 435), па је тако створен однос *їусла* (јд.) : *їусле* (мн.).

Видеја дедину *їуслу*, не пánтим да смо имáле *їуслу*, сáс тўј *їуслу*, пòе у *їуслу*.

б) Именице за инструменте, које су у другим говорима потврђене као *pluralia tantum*, у гатњанском говору су у једнини, пошто постоји концептуализација као јединственог предмета: *сўрла* ж. р. јд. (< тур. *zurna* „зурла“), *гáуре* с. р. јд. (< тур. *daire* „деф са металним плочицама“). Стабилизацији једнинског облика доприноси свакако и порекло ових именица, које су у турском језику у једнини.

Непознате су *їáјге*, *двојнице*, *диїле*, *громбуље* и сл.

5.6.4. Супкласа делови тела

а) Именица *усїа* потврђена је као *pluralia tantum*²¹⁶:
У своје *усїа*, затвóри ги *усїа*, о[д] твоје *усїа*.

б) Није потврђена им. „прса“²¹⁷, већ се уместо ње користи позајмљеница из албанског *и ўкс* (< алб. *gji* -*gi*, м. „недра; груди, сиса, дојка“; *Ndrec* 1980: 105) (у бра́тов *и ўкс*, црн му бија *и ўкс*).

Именица *и ўкс* јавља се и у другим говорима око гатњанског (Младеновић 2007б: 109).

в) За означавање задњег дела, задње стране човечјег трупа, односно горњег задњег дела људског тела²¹⁸, у употреби је *їрбина* (*на моју їрбину*, *на ову їрбину*, *свѣ нóси на своју їрбину*).

²¹⁵ Уп. са објашњењем о настанку ове именице из множинског облика прасловенске именице **gǫslb* (Соболев 2005: 106). Секундарни сингулатив *їусла* у српским говорима јавља се и изван овог ареала (Вујовић 1969: 223).

²¹⁶ Уп. са сингуларизацијом у неким оближњим говорима (Младеновић 2007б: 108).

²¹⁷ О судбини ове им. у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2007б: 108–109.

²¹⁸ У јужнометохијским и северношарпланинским говорима у употреби је *їлѣћу* / *їлѣћа* (Младеновић 2007б: 109–110).

г) Им. *pluralia tantum néдра* употребљава се са значењем унутрашњости изнад предњег дела грудног коша, груди (у унутрашњости, испод кошуље, до срца):

Сáкри га у своје *недра*, тúри га у своје *недра*, ни у њигóве *недра*, и стаим у своје *недра*.

д) Им. *мо̀шнице* („део мушког полног органа код човека и других сисара, кеса са семеним жлездама“) припада скупини *pluralia tantum*:

Па га úдри у њигóве *мо̀шнице*, му отéкле *мо̀шнице*, да му поцр̀ни́у *мо̀шнице*.

ђ) Им. *мусѿáће / мусѿáћи*.

е) Именица *мѝшке* („лево и десно пазухо заједно“) припада им. *plutralia tantum* када има прилошко значење места или начина:

Нóсим ѿог *мѝшке*, тúри ѿог *мѝшке*, држи ѿог *мѝшке*, кри́је ѿог *мѝшке*.

У гатњанском, али и јужнометохијским говорима, идентификују се чланови биполарног предмета (десна *мѝшка*, лева *мѝшка*, сáкрила ѿог *мѝшку* (једну, леву или десну)).

ж) У свим говорима на југозападу Косова и Метохије „плу̀ћа“ су *бéла ѿ и́иѿрица*, и то са претежном употребом за плу̀ћа животиња.

з) Са значењем именице „крста“ (анатомски) у гатњанском говору је им. *pluralia tantum крсѿи́ишиа*:

Заболéше ме овé мо́је *крсѿи́ишиа*.

и) Именица „слепоочница“ припада јд. (*слéйо óко*).

ј) Иако концептуализација именице *коса* („људске власи“) није заснована на биполарној структури, ова се именица разматра овде због припадности семантичкој класи дела људског тела.

У свим говорима на југозападу Косова и Метохије им. је потврђена као *pluralia tantum*:

Кэд га дофáтим за те тво́је *кóсе*, он íма голéме *кóсе*, на њего́ве *кóсе*, се узíма детету *кóсе*.

5.6.5. Супкласа географских имена

а) У топонимији Гатња нема потврђених имена места насталих од назива који су најпре означавали људске групе (уп. Букумирић 1997: 353–354), тако да се не може говорити о судбини оваквих имена – да ли су сачувала семантичку, морфолошку и синтаксичку множину, или је дошло до сингуларизације²¹⁹.

б) За грађење именица топ. са значењем садашњег или некадашњег места грађевине, биљке, радње, нема много потврда с прасловенским суфиксом *-ишије*.

Малобројни примери припадају једнини с. р. (на *Равњишије*, овó *Кошаришије*, *Поч'овалишије*, *Анишије*; Букумирић 1997: 353–354) односно мн. с. р. (*Беришија*; Букумирић 1997: 353).²²⁰

И други топ. на *-е* припадају јд. с. р.:

Калуи'ере смо га звáле, Гóрњо *Семáње*, у Дóјн'о *Семáње*.

Неки топоними на *-е* пришли су *-а* деклинационом обрасцу:

У ову *Нéродимљу*, сéло *Нéродимља*, *Шийíмља* / *Шийíмња*, у *Семáњу*, порет *Семáње*.

На преобликовања назива места упућује и име насеља Гатње међу самим Гатњанима, пошто се среће неколико ликова: јд. с. р. на *-е* (у *Гóрњо Гáйиње*) односно *-о* (*Гóрњо Гáйињо*, *Дóн'о Гáйињо*), мн. именице на *-а* (тáмо су *Гóрње Гáйиње*, живéла сам у *Дóјне Гáйиње*). Ако је читање имена забележеног у турским изворима у XV в. тачно (в. т. 1.1), онда би садашња множина била плурализација средњовековног имена с. р. јд.

в) Им. *ipóбље* потврђена је као једнина (в. т. 5.3.1.2. а), тако да нема плурализације посведочене у јужнометохијским и северношарпланинским говорима (Младеновић 2007б: 112–113).

5.6.6. Супкласа мноштва у видљивој форми; остаци нечега што је храна, отпаци од хране; отпаци

а) У говорима на југозападу Косова и Метохије именица „мекиње“ непозната је, а уместо ње користи се еквивалент *иpице*. Мно-

²¹⁹ Уп. са сингуларизацијом оваквих топонима у говорима са којима је јужно Косово у лингвогеографском контакту (Младеновић 2007б: 111–112).

²²⁰ Уп. са продуктивношћу плурализације у оваквим примерима у северношарпланинским говорима (Младеновић 2001: 306).

жина од изведенице на *-ица – ирице*, доживела је сингуларизацију у гатњанском говору²²¹:

Скүпо бiло *ирице*, гóрко *ирице*.

б) Друга подгрупа ове семантичке поткласе односи се на именице које су по концептуализацији „остаци нечега што је храна, односно отпаци од хране“ (Суботић 1999: 92). Као *pluralia tantum* у гатњанском говору јављају се:

Моје *ишиије* су по добре, слане су ове *ишиије*, изнеси *ишиије*, добре *ишиије* сас месо;

немале *иомије*, да се сiпе *иомије*.

в) Именица „кучине“ у свим говорима на југозападу Косова и Метохије има једнински облик:

Имáла *куч'ина* от конóплје, нац'и *куч'ину*.

Им. са значењем „ситни делићи дрвета који настају као отпаци када се тестерише дрво, струготина“ у гатњанском говору је *ишљевина*²²².

5.6.7. Супкласа имена везаних за црквени и/или народни календар

а) Имена многих празника су у множини:

Играмо *Лазарице*, прóшле *Младенци*, ка[д] доц'у *Водице*, *Меснице*, прије се играло и *Додолице*.

У мн. је и именица *иосије* када се односи на црквени календар:

Бiле Вéлике *иосије*, Пётрове *иосије*, сéге су *Посије*, Божич'не *иосије*; јá постим кэт су *Посије*.

Исто је и: Божитње *иокладе*.

б) У овој супкласи према множини именице „Задушнице“, у Гатњу је развијена једнина:

На *Задушницу*, дóша *иосле Задушнице*, *и́ре* ову *Задушницу*.

У јд. су и *Прóч'ка* („последњи дан Беле недеље уочи Поклада“) (на дэн *Прóч'ке*), затим *Блајовес* (Благовести).

²²¹ О *pluralia tantum* ове им. в. у Младеновић 2007б: 113. Уп. са стањем у Богдановић 1987: 159 – им. је обично *pluralia tantum*, али је и *врућо ирице*.

²²² Уп. са *и́реница* (*trěti) (горански говор), *режóишина* (подримски говор), *шарóишина* (сретечки говор).

в) Овој супкласи припада *pluralia tantum* *бабине* („виђење, обилазак новорођенчета“):

Ѐдем на *бабине*, од *бабине*.

Одлазак родбине после свадбе код младе, познат под именом *йрвич'е*, увек је у јд. (дошле у *Првиче*).

5.6.8. Супкласа болести са видљивим манифестацијама од више делова споља

У свим говорима на југозападу Косова и Метохије потврђене су три именице *pluralia tantum* ове семантичке супкласе.

И да прођију *сијанице* („ситне богиње, мале богиње“), тешке су *сијанице*;

боиње било страшно („крупније богиње, овчје богиње“), брат ми *умр од боиње*;

да се леч'и од *заушнице* („заразно запаљење доушне жлезде“), за ове *заушнице*.

Облици именица у партитивним синтагмама

5.7. У духу призренско-тимочке неутрализације морфолошких разлика између паукалних и партитивних синтагма у конструкцијама с бројевима, у гатњанском говору је устаљен један облик као партитивна допуна, независно од броја који је центар синтагме и функције коју синтагма врши у реченици²²³.

Када је партитивна реч именица која означава део или скуп, избор облика партитивне допуне условљен је синтаксичком службом партитивне синтагме.

5.7.1. Партитивне синтагме основни број + партитивна допуна

а) Именице м. р. на -*ø* уопштиле су партитивну форму на -*a*:

По *десеи сноја*, преко *двесеи динара*, *два кревеија*, *два вола*, *йрисеија циркуса* било, *два браија*, *дваес ч'еијири роба*, погинуле *йри војника*, *шес ироба*, *десеи војника*, теј *обедва коша*, и *обедва коша* извучоше, по *йеи екиера*, *два ноц'а*, *йеи ораа*, *два сиромјаа*, на вр *йеијаес дана*, за *два динара*.

²²³ Овом особином гатњански говор не разликује се од околних говора (Младеновић 2004: 231, Реметић 1996: 468, Ђуровић 2000: 119, Барјактаревић 19776: 276).

б) Наставак партитивног облика им. с. р. у конструкцијама са бројевима увек је *-а*. Основа партитивне допуне именица с. р. корелативна је са основом у Дјд.

Партитивна форма им. с. р. са проширењем основе показује експанзивност, па се јављају – сагласно продору овакве форме и у Дјд. (в. т. 5.3.1.2) – и партитивне форме са проширењем основе од именица с. р. на *-о*:

Донé'а *двá грвa*, саз *двá грвa*, *оба рошеéша*, *обедвá колéна* гу су бóлна, *двá лéша*, у *шрí* сéлске *íумна*, свé *шрí шрла*, по *шрí мéсша*, *дéсеéш* *íовéда*, по дéсет *сноéша*, да нóси *сшó рúковéша*, преко *дéсеéш брда*, *íеéш бач 'ила* имáло, по ч'етíри *варíва*, *шрíсшa ч 'уда*, *ош íеéш íовéда*, на *обедвá брда*, у *сéдам српске сéла*;

гу умрéле *шрí геéшéша*, *шринáес дéшéша*, *íеéш геéшéша*, *шрí јáíñеéша*, *íеéш јарéша*, по ч'еéшри *кравáјч'еéша*, по *шрí јарéша* окóзи, измúтимо по *двáес јá'еéша*, *двá ñíв^фч'еéша* у Кривáче, *íеéш јарéша* да продáм, за *сéдам јáíñеéша*; за *двá колéша*, по ч'еéшри *колéша*, купíја *шрí колéша*, у *сéдам сéлеша*, на *обедвá брдеéша*, у *шрí íумнеéша*, ка да íма *двá ч'элеéша*, *ош сшó íрлеша*.

в) Именице деклинационог *-а* обрасца имају општу партитивну форму на *-е*:

Он íма *двé ч'эрке*, имáја *двé жéне*, *шеснáес íодине*, донéсе *íеéш ведрíце*, за *дéвешí íодине*, у *íеéш држáве*, *íпред шрí комшíје*, имáсмо *шрí íáзде*, *дéсеéш бадавú 'íе*, *двáес íодине живéла*, *јá ош сéдам íодине* сам узéла срп, *сéдамдéсеéш дивóјке*, за *íе[ш]-шез-гуше*, *двéсшa óв^фце*, *обедвé ч'эрке*.

г) Именице *дéца* и *брáч'а* имају специфичне облике у партитивним конструкцијама, пошто се јављају напоредо форме карактеристичне за м. р. и с. р., али и облици збирне именице. Оваква позиција последица је специфичне позиције у систему ових именица. Уз бројеве чешћи су облици *геéшéша* и *брáшa*, док уз прилоге доминира облик збирне именице. Избор облика збирне именице зависи од функције именице у реченици (субјекат, допуна):

Двá геéшéша, тí íмаш *шрí геéшéша*, íма *дéвешí геéшéша*, за трí дéна *шрí геéшéша*, мец'у *íе^ш-шес геéшéша*; бíле смо *двá брáшa*, *íеéш брáшa* отерíше, ни *дéсеéш брáшa* да смо;

íмам вéј ч'еéшри *дéцу*, *íеéш дéца* смо бíле; отидóше мó'е *двá брáч'а*, киднапувáле ги *íеéш брáч'у*.

5.7.2. Када је партитивна реч именица или прилог, избор облика именице у функцији допуне условљен је синтаксичком функцијом партитивне синтагме. У овим синтагмама именица у служби допуне као семантички центар утиче на конгруенцију предиката, који је у множини.

а) Када је партитивна синтагма у служби субјекта, партитивна реч и партитивна допуна имају облик номинатива јд. односно множине:

Отуд дошле до трло *крдо вуци*, идију *крдо волови* по путу, па трч'у *јаџо вуци*; над нас летеле *јаџо јуске*, коликво је *џоловин жиџо*, *џедесеџине кравајч'ич'и*.

б) У партитивној синтагми у служби објекта именица у служби допуне партитивној речи има облик ОП:

Потрошїле *камијон џесак*, па купимо *џовар жиџо*, дај ми ч'а-шу *воду*, попија ч'ашу *ракију*, мама стави *казан воду*; отерише ни Шиптари наше *крдо волове*, треба да продам *крдо јаловице*, отераја *јаџо врајч'ич'и*.

5.7.3. Када је партитивна реч прилог за количину, именица се понаша као у синтагми са именицом у функцији главне речи:

Доц'оше *млоџо људи*, појавише се *џуно џерорисџи*, остадоше *неколико бурич'и*, има *млоџо војска* по границе, рацале се *млоџо деџа*, имало *џуно жеџе*, имале *џуно комшије*, тэко *неколико џодине*, имаше *неколико машиџе*;

имале *џуно деџу*, рац'асмо *млоџо деџу*, немала *млоџо брач'у*, узни *мало меџе*, *мало млеко* имају, па и *мало сирен'е* се додаје, па *мало кисело млеко*, напрайла *леч'ка сирење*, и они имају *џуно деџу*, да донесеш *џуно џаре*, смо биле *млоџо робл'е* у *куч'у*, *колико снџове* да донесем, *колико* имале *џ'аџе*, за *волико џаре*, *џо волико лакџа* сам изаткала, није имале *џол'ико људе*, одвеле *неколико жеџе*, за *неколико дџа*, *неколико кола*, *неколико офџе* се музле.

ЗАМЕНИЦЕ

Личне заменице

Заменице њрвої и друїої лица једнине и множине

6.1. Облицима личних заменица 1. л. и 2. л. јд. и мн., гатњански говор не разликује се од околних говора²²⁴.

а) У Н потврђене су заменице *ја* и *ми*, *ми* *ви*:

Ја не мѳж да гу спрѳмим, ѳли *ја* ѳли снѳа ми, штѳ знам *ја*;
ми омѳјеш се, сѳг *ми* нѳс да ч'уваш *ми* ѳмаш свѳ;
ми ч'е се утѳпамо, и *ми* да ѳдемо, *ми* смо имѳле свѳјштину;
ви сте дѳбре коншѳје, *ви* ч'е ни помѳгнете, *ви* да ме верѳјете.

б) Потврђеним облицима клитика ОП/А гатњански говор не показује посебну индивидуалност у односу на околне говоре. У Д 1. л. јд. и 2. л. јд. потврђени су само облици на -е.

Мѳне ме однѳсоше, с *мѳне* у ѳјву, нѳписа *ѳред мѳне*, *мѳне* ме дарѳле,

старѳје о[д] *ѳѳбе*, ко[д] *ѳѳбе* да бѳнем, нѳч'е *ѳѳбе*, *ѳѳбе* те знам.

Нѳс да не ч'уваш, тѳ брда *око нѳс*, од овѳ стрѳне *од нѳс*, ѳма *куд нѳс*;

и *вѳс* ч'е однѳсѳмо, *вѳс* гѳра от *кѳч'е*, за *вѳс* ѳма, и *ѳред вѳс*.

в) У Дмн. основни су облици *нѳма*, *вѳма*, док је *нѳми*, *вѳми* потврђени малим бројем примера. Облици типа *нѳми* у сиринићком говору знатно су фреквентнији (Младеновић 2010: 33–34), па је могуће да су у гатњанском говору подржани из тога правца.

Основним облицима *нѳма*, *вѳма*, гатњански говор гради ареал са јужнометохијским и косовским говорима, али и суседним говором Скопске Црне Горе (Видоески 1954: 224). Оваква стабилизација -ма у облицима заменица корелативна је са стабилношћу истог форманта у Дмн. именица. Овоме пресудно доприноси косовско-ресавски говор севереног дела Косовске и Метохијске котлине (Букумирић 2003: 221).

Ч'е рѳкне и *нѳма*, *нѳма* ни је тѳшко, и *нѳма* ка *вѳма*, децѳма и *нѳма* да ѳма, и *нѳма* да дѳц'е пѳнсија; *вѳма* бѳло ѳвек прѳво, *вѳма*

²²⁴ Заменице у говорима југозападног дела Косова и Метохије детаљно су описане у Младеновић 2010.

дéте ви уч'ило, лáко ви бíло *вáма*, блáго *вáма* за Бóга, *вáма* ч'е донéсију стóку.

Нáми држáва ни давáла, *нáми* ни се срúши кúч'а, ни *вáми* нé бíло лáко, и *вáми* се јéло.

Лична заменица ĩрећeĭ лица једнине

6.1.1. Облицима заменица 3. л. јд. и мн. м. и с. р., гатњански говор део је метохијско-косовско-сиринићког ареала.

Свођењем 3. л. мн. с. р. на *-е* (*óне*), али и јављањем факултативног општемножинског облика *óни*, који покрива поље употребе сва три рода, гатњански говор не разликује се од околних говора. Значајније елиминације облика *оне* за ж. р. мн., међутим, нема ни у једном говору југозападног дела Косова и Метохије.

а) Нјд.

И *óн* онáí лáвор úзни, док *óн* на врáта, *óн* ти ги припрéми, *óн* íма голéме кóсе;

óно нíкне лéпо, *óно* је помéтено, *óно* немáло ни пáру, не стíгло ни *óно*;

óна ни мéси, *óна* ч'е се умóри, *óна* ги дáр донесúје, ни *óна* ни јá.

б) *Óн, óно*: ОП/А, Д

Јá сáс њéĭа, до њéĭа, турија на њéĭа, утéпа ĭа њéĭа, кóнац крез њéĭа,

њéму ч'е помóгну, дáм њéму, њéму црéшн'е, њéму да му нóсе, њéму да збóру.

6.1.1.1. Зависни падежи заменице *óна*

Низом иновација у зависним падежима, заменица *óна* у говори-ма метохијско-косовског ареала не уклапа се у морфолошке односе ни именица ни придевских речи. Иако је парадигма личне заменице *óна* највећим делом део заменичко-придевске деклинације, низом особина она се издваја из ове парадигме. Из заменичко-придевске деклинације издваја је наставак *-ојзи* (према *-ејзи* у облицима осталих заменица и придева)²²⁵.

²²⁵ О сложеним морфолошким односима и облицима личне зам. *она* у ареалу око гатњанског говора в. Младеновић 2010: 293–305.

Укупним односима у облицима клитика зам. *она*, гатњански говор показује знатну подударност са косовским говорима призренско-јужноморавског типа, затим са говором севернијих јужнометохијских насеља. Лингвогеографски положај ових насеља оправдава закључак да су морфолошки односи у зам. *она* у метохијско-косовском ареалу, пре свега синкретизам Гјд./Дјд./Лјд., остварени под утицајем таквих односа у косовско-ресавским говорима (Букумирић 2003: 229, 245, 345, Пецо–Милановић 1968: 338, Симић 1972: 345, 346).

а) Генитив

Упркос релативној отпорности Гјд. именица *a*-деклинационог обрасца на продор ОПјд. у говорима метохијско-косовско-сирињског ареала, у овим говорима, укључујући и гатњански, флективни Гјд. заменице *она* доживео је знатну анализацију продором ОП или се уместо форме *ње* јављају нови облици ширењем синкретизма Гјд./Дјд./Лјд.

Иако у Гјд. заменице *она* снажно продире ОП (*њу*), у гатњанском говору, а тако је и у осталом делу косовских говора, забележени су релативно бројни примери са продором дативског облика у Гјд.:

Код њојзи сам се леч'ила, од њојзи није могло, да побегне у шуму од њојзи, код њојзи има богаство, до њојзи да доц'е, од њојзи ништа, дете гу било од њојзи, пошла код њојзи, има децу од н'ојзи, да се ч'уваш од њојзи, утепамо се због њојзи.

б) Датив

У Д је стабилан облик *њојзи*:

Однела *џи н'ојзи*, све *џу* поклони брат *њојзи*, ништа *њојзи* ни *џу* уч'ини, немало *н'ојзи* да се даде, казујем *џу* *њојзи*, *њојзи* ч'е *џи* се направе вода, и *њојзи* се загубила, *њојзи* да *џу* се уч'ини, *њојзи* *џи* дошла кума, да *џу* даде *њојзи*.

в) Акузатив / општи падеж

У А/ОП посведочено је више облика.

а. Очуван старији облик *њу* потврђен је највећим бројем примера.

Сас њу, куд њу отишла, смо турале крез њу, за њу нема, њу џу узимају, њу питају, њу џу донеси'у, нема ништа на њу, највише од

њу́, вода тече *од њу́*, седне *ѿоред њу́*, до њу́ и ја́, трч'а́а кри њу́, да бине *ѿозади њу́*, има́ло и *ѿо њу́*.

б. Синкретизам Д – А/ОП²²⁶ (*њо́ј*, *њо́јзу*) у облицима заменице *она* потврђен је већим бројем примера²²⁷.

Несумњиви примери ОПјд. = Дјд. *њо́* у јужнокосовском говору упућују на то да се у овом говору догађа нешто слично ономе оствареном у говору Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 165, 167): избегава се синкретизам Дјд. и Ајд./ОПјд., и то везивањем *њо́јзи* за Дјд./Гјд./Лјд., а *њо́* (< њој) за Ајд./ОПјд. Потврђени су и ређи облици ОП *њо́ј*²²⁸.

У делу примера нова синкретична форма Гјд./Дјд./Лјд. *њо́јзи* морфологизована је уношењем наставка -у у ОПјд., па се *њо́јзу* јавља и у аналитичким предлошко-падежним конструкцијама генитивног и локативног значења. Стање са продором Дјд. у Гјд. придевских заменица које су уз именицу ж. р. у Гјд. (от *каквѣјзи* неработнице *ѿскоч'и ч'овѣк*), говори да се *њо́јзи* у гатњанском говору, али и – с варијацијама – у осталом делу косовске зоне – јавља као део новог синкретизма Гјд./Дјд./Лјд., а не Дјд. и ОПјд. (Младеновић 2010: 298–299).

Сви́ гледа́ле на *њо́*, *ѿред њо́* да па́дне, у *њо́* ѿма бѣреч'ет, *ѿреко њо́* та́мо ми сла́о, ни́шта без *њо́*;

меѿ'у њо́' и ме́не, сас њо́ј сѣм бѣла;

свѣ смо се кри́ле *од њо́јзу*, *сас њо́јзу* смо оти́шле, свѣ *ѿо њо́јзу* да би́је, њѿве што бѣле *од њо́јзу*, ѿма *ѿозади њо́јзу*, те ч'ѣка *куд њо́јзу*, немáло ни́шта на *њо́јзу*.

в) Локатив

Број примера са очуваним флексивним Л није велики:

Роди́ла сам се *ѿо н'о́јзи*, *ѿо њо́јзи* ѿшла вода, ни́ се виде́ло *ѿо њо́јзи*, па *ѿдри ѿ н'о́јзи*, не гу бѣја *муж'ѿ ѿрема њо́јзи*, ла́мба бѣла *ѿрема н'о́јзи*, де́те гу спа́ло при *њо́јзи*.

²²⁶ Нови синкретизам пуних форми са продором датива у акузатив потврђен је и на другим тачкама призренско-јужноморавских говора (Јуришић 2005: 307).

²²⁷ Уп. са оваквим облицима у говорима косовско-ресавског типа (Букумирић 2003: 223, 230, Пецо–Милановић 1968: 338).

²²⁸ Продор *њо́ј* /*њо́* у ОП остварен је и у осталом делу призренско-јужноморавских говора Косовске котлине (Јашовић 2010: 109, 119, 123, 132; према мом материјалу: Бабљак, Штимље, Липљан, Племетина, Приштина).

Лична заменица $\bar{y}$ рећеї лица множине

6.1.2. Морфолошка сродност личне заменице 3. л. са заменичко-придевским речима учинила је да су одређене иновативне тенденције у оквиру заменичко-придевских речи утицале на судбину личне заменице 3. л. мн. у гатњанском говору и говорима околних области. Преобликовање се огледа у неподударности у облицима Нмн., пошто – осим, спорадично, у сиринићком говору – ни у једном другом говору није забележена посебна форма за с. р. (Младеновић 2010: 198).

Нмн. с. р. једначи се са Нмн. м. р. (*они*), ређе са Нмн. ж. р. (*оне*).

Значајна је иновација у множини личне заменице 3. л. мн. стварање родовски синкретичне форме личне заменице *они*, која покрива поље употребе сва три рода. Овакво свођење има структурно упориште у западномакедонским говорима, у којима је према трородности у једнини, у множини у употреби један облик личних заменица: *ѡи(ј)е / ѡија / они* (Видоески 1965: 127–128, 147–152).

Процес елиминације множинске моције заменице 3л. мн. у току је, са различитим степеном остварености. У гатњанском говору, како је и у околним говорима – иако ослабљена, није отклоњена редуквана моција, па опстаје однос *они – оне*²²⁹. Овом особином говори ареала, коме припада и гатњански говор, удаљили су се од осталог дела призренско-тимочке дијалекатске зоне, у којој опстаје моција рода у множини (Белић 1905: 284).

Када се заменица *они* употреби за скупину појмова женскога рода, хомонимија се компензује или присутношћу каквог језичког знака који детерминише скупину, или контекстом који упућује на природу скупине (Младеновић 2010: 200).

6.1.2.1. *Они*

а) Скупина мушкога рода, мешовита скупина:

И *они* сви пију, *они* одреду дан, *они* имају код њи, и *они* носив, *они* сви посéдају, *они* са Бугаре, *они* ми искључ’у воду, *они* на врата, договори се *они* сас њега, *они* тамо спремају.

б) Скупина женскога рода:

Они [жене] тако код врата, *они* ч’увале [жене], *они* [жене, *доголице*] знају да певају, *они* [снахе, жене] носил’е воду аргатима, *они*

²²⁹ Више о овоме в. у Младеновић 2010: 198–200.

[жене које су у просидби] трéба: „А се вóлете?“, а *óни* [девојке које се просе] трéба: „Вóлемо се“; *óни* [чавке] лéту висóко, *óни* [старе жене] знáле свакијáкве прíч'е; Жéне пíте правíле. *Óни* знáле рáзне пíте; Од овé рáме (: рáма, Нјд.) се живéло. *Óни* не рани́ле.

в) Скупина појмова средњег рода:

Јéдемо и кри́лца. *Óни* су нáј укúсне; *óни* [говeда] се најéдиу тáлу; Да íдемо до српске сéла. *Óни* бíле без лúде; Сэз говeда сэм бíја трíес гóдине. *Óни* пáсу; Гу се искрши́ле јáјца. *Óни* бíл'е пот квáч'ку; Говeда дотéрам. Ч'е пáсу *óни* до рéке.

6.1.2.2. *Óне*

Скупина женског рода

Стабилност облика *óне* за скупину појмова женског рода зависи од позиције заменице у односу на претходно поменути субјекат. Уколико је субјекат у близини, поменут непосредно пре заменице, онда је употреба облика заменице женскога рода обичнија²³⁰:

И *óне* íшле. Млáде дивóјке, *óне* íшле; Дивóјке дóц'у за вóду. *Óне* нóсиу вóду; Имáло стáре жéне. *Óне* те поглéдају; Девóјке дóшле да íграју у кóло. Само *óне* игрáле; Нóч'ом íма ч'уме. *Óне* прáву штéту лúдíма.

6.1.2.3. Збирне именице и употреба *óни*, *óне*

Под утицајем реалног броја збирних именица, несагласје граматичког и реалног броја отклања се плурализацијом парадигме или плурализацијом конгруентних речи (в. т. 5.5.1–5.5.5)²³¹. Плурализација није мимоишла ни облик личне заменице 3. л. мн.

а) Именица *гéца*

У свим говорима на југозападу Косова и Метохије именица *гéше*, поред значења „људско биће (дечак или девојчица) у раном раздобљу свог развитка“, употребљава се и са значењем „дечак; син“.

²³⁰ Ова законитост је уочена и у другим метохијско-косовским и северношарпланинским говорима (Младеновић 2010: 203–204).

²³¹ О овој особини, која се јавља и у другим говорима југозападнoг дела Косова и Метохије, детаљније се расправља у Младеновић 2011а: 205–226.

Овакво значење утицало је на то да лична заменица 3. л. која покрива значење именице *деца* скоро по правилу има облик мн. м. р.:

Дéца нóсу дрва. И *óни* трéба да нóсу; *óни* отишл'е у сréду, дéца ми; *óни* [деца] ми извадише зáктев, тó ни бíле нáше дéца. *Они* ни помóгле; *óни* [деца] се успáле у н'íву, знáле тó *óни* [деца], и *óни* [деца] плач'и'у, зáшто *óни* [деца] не дóшле.

б) Именица *брач'а*

Природни род и реални број именице *брач'а* утичу на избор облика личне заменице 3. л., која је по правилу у Нмн. м. р.:

Они ни помóгл'е; овé мóје брач'а; Твóје брач'а íмају кúч'е. Наградíле ги *óни*; *Они* ч'е се оже́ну, овé Дáнкине брач'а; тáкве му су брач'а, *óни* су лúди; Мóје брач'а пуца́ле. *Они* се борíле; Овé брач'а, *óни* оделише се.

в) Збирне именице по значењу

Бíле сироти́ња у сéло. *Они* немáл'е ни да јéду; От родбíну сам тражи́ла. *Они* ми помóгл'е; Што íмаш својштину, те облач'у *óни* свé.

г) Збирне бројне именице

У јужнокосовском и јужнометохијском делу семантика бројних именица на *-ица* проширена је факултативно и на скупину женскога рода (Младеновић 2010: 206). И у оваквој употреби, заменица *óни* потврђена је само с обликом м. р. мн., што упућује на то да се семантика ових именица није потпуно интегрисала у мн. ж. р.

Íмам двé јетрве. *Они* дво́ица рáду зáјно; íшл'е *óни* тро́ица [заове] у предáвницу; *Они* дво́ица жéне, *óни* ч'е помúзу крáве; Тé дво́ица жéне, *óни* сабрáле сéно; Петори́ца јетрве, *óни* да нóсу; *Они* бíле у Лétницу, шестори́ца жéне.

У поменутиим говорима знатно је обичнија конструкција са основним бројем, који – ако разликује род – има облик ж. р.

6.1.2.4. Именице са суплетивном мн. им. на *-ич'и*

Заменица која покрива значење суплетивне множине им. типа *йшл'ич'и*, по правилу има облик м. р. мн.:

Дивојч'ич'и бíле ми́цке. Немáле *óни* лúтке да се íграју; Дивојч'ич'и, и *óни* се спрéмају; Њíне куч'ич'и, *óни* да не изéду; Имáло јарич'и. *Они* јéле свé.

6.1.2.5. Облици зависних падежа

Облицима зависних падежа – ОП/А (*њи*) и Д (*њи́ма*)²³², гатњански говор не показује посебну дијалекатску специфичност.

Во́ду но́си сас *њи*, ко́д *њи*, *и́ред њи* да се пока́же, *њи* *ѝ* кра́де, ку́д *њи* оти́шла, ва́с пу́т би́ла сас *њи*, пуца́ле на *њи*, *њи* се игра́ла сас *њи*, о́стију *ѝ* *њи*;

сам *ѝ* стави́ла и *н'и́ма* зи́мницу, па *њи́ма* свéма да́ш, да *ѝ* да́ш *н'и́ма*, ста́им *ѝ* *њи́ма*, ра́дију и *њи́ма*, *њи́ма* свéма да да́де, и *њи́ма* да покóси, *њи́ма* да сру́ши, *њи́ма* *ѝ* је му́ка.

Лична заменица свакој лица

6.1.3. Различита падежна значења повратне заменице *се́бе* казују се истим обликом.

Није потврђено присуство дативске енклитике /си/²³³, упркос близине компактног западномакедонског простора са овом енклитиком (Стаматоски 1956: 103; Видоески 1965: 137). Дативска енклитика *си* за истицање у устаљеним изразима, потврђена је малим бројем примера: Тéшко *си* га на́ма, Блáго *си* га њóјзи, Пра́ви *си* áјвар, пра́ви *си* то.

Сэкрија *ѝоѝ се́бе*, у *се́бе*, ми́ђу *се́бе* збо́ри'ју, и *и́реѝ се́бе* и *зайѝ се́бе*, да кри́е *оѝ се́бе*, довела си́на *ѝо се́бе*, не оно́дим *се́бе*.

Заменичке енклиѝи́ке

6.1.4. У гатњанском говору, како је и иначе у свим говорима српско-македонског пограничја око овога говора, постоји заједнички систем од три заменичке форме у једнини и множини: Н, Д, А/ОП.

Изван предлошко-падежних конструкција, у којима се јављају само пуни облици личних заменица, удвојене форме ОП=А и Д чешиће се користе од оротоничних. Уместо клитике, у удвојеним формама може бити именица.

Ретку употребу оротоничних облика изван предлошко-падежних конструкција треба тражити у чињеници да се слободни именички облици у овим говорима јављају само у дативу и акузативу, и то ско-

²³² О разлозима опстанка облика *њи́ма* у ареалу у коме је у Дмн. придевско-заменичке парадигме практично уопштен формант *-ема* в. у Младеновић 2010: 41.

²³³ Ове заменичке енклитике нема ни у једном говору југозападног дела Косова и Метохије, укључујући ту и горански говор, чија је веза са западномакедонским залеђем очигледна (Младеновић 2010: 42).

ро искључиво у објекатској служби, а у оваквој употреби на ширем српско-македонском ареалу зна се за живу употребу дативних и акузативних енклитика, које практично постају обележје овакве употребе – саме или удвојене са личној заменицом или именицом (Младеновић 2010: 43–44).

6.1.4.1. Систем енклитика

6.1.4.2. У живој су употреби дативска и акузативна енклитика у сва три лица оба броја. Генитивна енклитика није потврђена.

Употреба акузативне енклитике ове заменице у повратним глаголима не разликује се од оне у осталим српским и македонским говорима.

6.1.4.3. Заменичке енклитике 1. и 2. л. јд. и мн.

Заменичке енклитике 1. л. и 2. л. јд. и мн. не показују посебност у односу на дијалекатску ситуацију у околним говорима.

Новија опозиција између множинске дативске и акузативне енклитике стабилисана је, тако да је остварена потпуна корелација између *ми*, *џи* : *ни*, *џи* односно *ме*, *џе* : *ве*, *џе*.

а) Датив:

Ч'јни *ми* се, снаа *ми*, бра́т *ми* се жéни, стра́ *ми* је, гре́та *ми* је, сéг *ми* се иде, да *ми* скр'о'еш; ко́ја *џи* се свиц'а, и о́н *џи* на́писа, *џи* гу да́де, ч'јни *џи* се;

ни дава́ја, умре́ше *ни* дво'ица, ако *ни* да́, то́ *ни* је обéд^т, нéч'е да *ни* ўзне па́ре, нé *ни* ўзоше ни́шта, о́н *ни* залóже; вéтар *ви* га одне́се, што *ви* ре́ко, до́бро *ви* Бо́г да́ја.

б) Акузатив:

Што́ *ме* на́шло, *ме* сач'ека́ле, нé *ме* интересу́је ме́не, да *ме* погледа́ш, ни да *ме* ви́ди; не *џе* позна́ва, зна́мо *џе*, што *џе* мрзи, да *џе* ўзну са ко́ња, *џе* облач'у свé, снаа *џе* изне́се;

вика́ле *не* и на́с, одве́де *не* до Ра́шке, ч'е *не* поб'и'еју, прими́ла *не* у куч'у, да *не* дотéрају, за́што *не* вика́ла; ч'е *ве* истéра, кэд *ве* виде́ле, донéја *ве*, нéч'е на о́ч'и да *ве* ви́ди, свé да *ве* благоси́ља.

6.1.4.4. Заменичке енклитике 3. л. јд.

Док су облици заменица 1. л. и 2. л. јд. највећим делом уједначени у свим говорима око гатњанског, заменицу 3. л. јд. карактерише

богатство облика, пошто се ствара систем изразито нерегуларне основе. Систем енклитика зам. 3. л. јд. и мн. у гатњанском говору највећим делом идентичан је са оним који је оформљен у метохијско-косовском ареалу (Младеновић 2010: 52–53).

Тенденцијом да се уклони разлика између два реда енклитика – Д и А заменице 3. л. оба броја, гатњански говор не разликује се од околних говора. Доследно преобликовање енклитика 3. л. ширењем елемента /г-/ у све енклитике у јд. (њу̑̄ љу, њѣга̑̄ ља, њо̑̄џи љи) и мн. (њѣ̑̄ љи, њѣ̑̄ма љи), гатњански говор развио је заједно са метохијско-косовским говорима призренско-јужноморавског типа.

а) А/ОП м. р. и с. р.:

Обу́ч'у ља бѣло, ѣве ти ља, кад ља вѣдо, како ља звáше, да ља кúпе, љду да ља ўзну, слóму ља колáч', нѣко да ља кúпе, смо ља мастѣле у јóвину, сáс вѣно ља угáсиш.

б) Дјд. м. р. и с. р.:

Шáмар му не гѣне, искрѣву му се ўста, одмá му је дóбро, искршѣа му зúбе, нѣ му фалѣло нѣшта, живѣла сѣстра му, дáш му мáломе, и му рѣкла мўжу, дáј му детѣту.

в) Дјд. ж. р.

У говорима Метохијске и Косовске котлине дошло је до обличког синкретизма датива и акузатива, са продором енклитике акузатива зам. *она* у датив. Овом особином говори наведеног ареала чине целину са већим делом говора призренско-тимочке области (Белић 1905: 282–283, Барјактаревић 1977: 278, Стевановић 1950: 111, Реметић 1996: 486, Богдановић 1987: 167), затим говорима косовско-ресавског типа (Елезовић 1935: 449, 551, 552, 554 итд.; Букумирић 2003: 223, Јовић 1968: 121, Симић 1972: 348–349), додуше без ширења /г-/ у енклитику ју.

Ширење енклитике љу свакако је олакшано тиме што се обликом ортотоничне заменице / именице у удвајању добро чува морфосинтаксичка дистинкција датива и акузатива. Само ширење љу могло је бити подржано избегавањем хомонимије са енклитиком Дмн. љи и енклитиком Дмн. љи²³⁴.

Однѣси љу да пѣје, дáј љу пáре, првѣј ч'ѣрке што бѣја љу сѣн, мóџи мáме за трѣ дáна љу умрѣле трѣ детѣта, тóј љу је за вѣк, нѣ љу је брáт,

²³⁴ О разлозима ширења љу у Дјд. в. у Младеновић 2010: 58–59.

ýмр *īu* мўж, ч'е *īu* кажем Рајна би *īu* рékла свé, нí *īu* је жаó, дрўго нé *īu* се купувáло, дáј *īu* да íма, унўк *īu* је, рéко *īu* да дóц'е, пáре *īu* дáла, алáл *īu* пáре, мáти *īu*, дáј *īu* пáре, кáжи *īu*, дáј *īu* нéшто.

г) Ајд. ж. р.

У Ајд. уопштена је енклитика *īu*:

Да *īu* ўзнеш вóду, зáц'у *īu*, нé *īu* дíрај, да *īu* убí'еш, позóву *īu*, гр́ду *īu*, изнéсу *īu* мláду, да *īu* кáжеш, нéма *īu* жéна, јéде *īu* нéшто, јá ч'е *īu* удáм, ч'е *īu* вéжем, донесóше *īu* дóма, дрўги *īu* узé'а, вí ч'е *īu* кўпите, остáви *īu*, *īu* донéси, знáш *īu*, Јовáнку позóву *īu*.

6.1.4.4. Заменичке енклитике 3. л. мн.

Облички синкретизам енклитика Д и А доследно је спроведен у гатњанском говору.

а) Дмн.

И дán данáс *īu* сéди [њима], дáш *īu* нéшто децáма, дáш *īu* што íмаш, и дán данáс *īu* казујем, би *īu* тўриле да јéју, да *īu* искóч'и њíма, тé *īu* су свóи, казáа *īu* да íди'у, бáба да *īu* бíнем, пољўбимо *īu* рўку старéема, да *īu* дáде и децáма.

б) Амн.

Мí *īu* стáимо у кáцу [јабукe], кужл'íце смо *īu* звáле, ч'е *īu* набóду ложíце, éво ти *īu* óни, јá остáви *īu* тў, њí не *īu* је брíга, ако *īu* дарў'е, Фáнгове смо *īu* [њиве] звáле, смо *īu* звáле дошл'áци, сретнувáја *īu* Арнаўте, óна *īu* [сватове] дарў'је, да *īu* посíпеш, да *īu* посíпе, видéла сэм *īu* жéне, видéла сэм *īu* њí, дéцу *īu* потéрам.

НОМИНАТИВ ЈЕДНИНЕ ИМЕНИЧКИХ НЕЛИЧНИХ ЗАМЕНИЦА

6.2. Заменица *кој* и заменице сложене са њом

6.2. Морфосинтаксичко преобликовање заменица *кьīо и *кьи и заменица сложених са њима – именички и придевски употребљених, захватило је шири ареал око гатњанског говора²³⁵. У различитим говорима поменутог ареала снага иновације је различита. Морфолошко преобликовање и присуство новијих облика у говорима призренско-јужноморавских говора око гатњанског говора, својом до-

²³⁵ Детаљније о овом питању и литературу в. у Младеновић 2010: 71.

следношћу подсећа на јужнији део ареала, пошто је и у ближим и у даљим македонским говорима практично истрвена морфосинтаксичка диференцијација према синтаксичком положају заменице.

У јужнометохијским и северношарпланинским говорима именичка заменица *ко* и заменице сложене са њом, јављају се по правилу са *-j*. У гатњанском говору односно јужнокосовском ареалу, ове заменице у Нјд. м. р. срећу се факултативно са и без *-j*. Облици без *-j* у гатњанском говору нису траг чувања некадашње дистинкције заменица **кѡѡ* и **кѡи*, већ су резултат накнадног слабљења */-j/* на крају речи у групи */вокал + j/*²³⁶.

Иако је придевска заменица у Нјд. у метохијско-косовско-сирињском ареалу утицала на облик именичке, у зависним падежима утицај није остварен у већем обиму, пошто доминирају старији облици типа *кѡѡ*²³⁷. Највећа отпорност на продор нове основе у зависним падежима потврђена је у косовским говорима и најсевернијем делу јужнометохијских говора (Младеновић 2010: 73).

Поред очуваних облика са *-e* у Нјд. = ОПјд. с. р., што је корелативно са чувањем наслеђеног *-e* у с. р. присвојних заменица (в. т. 3.4.1.7; 6.4.1), у гатњанском говору потврђени су и ређи факултативни облици са *-o* (От *кѡјо* мѡсто су, на *кѡјо* сѡло пѡда, у *кѡјо* мѡсто ѡде).

Вокал */o/* у заменици *кѡј* – најчешће у заменичким изразима *штѡкуј*, *како-куј* и изразу са значењем речце „можда“ *куј-зна* – често се супституише са */y/*²³⁸. У зависним падежима заменице *кѡ(j) / куј*, *бе* лежени су и примери у којима је дошло до замене */o/* са */y/* (*кујѡѡ*).

Облици и уѡѡѡреба заменице кѡј

а) Односне реченице са субјекатском функцијом:

Кѡј ч’е да га уфѡти, тѡј ч’е га нѡси; Бѡја богѡт *куј* имѡа кѡња; *Куј* мислија; *кѡј* мѡгѡа, ѡде; *Кѡј* ѡма дивѡјку, вѡри се; *Кѡј* ни дѡша,

²³⁶ На овакав закључак упућује укупно преобразовање заменица у овом говору, које се не разликује од оног у околним говорима, затим пасивна артикулација */j/* у међувокалском положају и на крају речи, факултативни облици типа *немѡј* и *немѡ*, *ѡвѡј / ѡвѡ* (в. т. 4.5.2–5.5.3).

²³⁷ У скопскоцрногорском говору, који показује низ интересантних подударности са метохијско-косовским говорима, јавља се двојство облика: основно *кѡѡ*, *некѡѡ*, *кому*, *некому*, ретко *којеѡѡ*, *којѡму*, *некојеѡѡ*, *некојѡму* (Видоески 1954: 225).

²³⁸ Уп. са супституцијом и у другим говорима у којима */o/* остаје стабилно, а замена се среће у овој заменици (Марковић 2000: 147–148, 153, Богдановић 1987: 170, Ћирић 1983: 75, Симић 1972: 146–147).

дóбро дóша; *Кó* се уплáши, нéма занáт; *Кó* ни пратíја пíсму; *Кó* вóли да пíје, ч'е пíје; *Кó* веру́је, óн се ч'úва. *Кó* не веру́је, нé се ч'úва; *Кó* вóли, тá' íде.

б) Субјекатска употреба са претежно атрибутивним значењем *кóј*²³⁹:

Кóја ти се сви́ц'а, да гу прóсиш; *Кóја* тка́е, ис'тка́е ч'ели́м; *Кóи* су врédни, донéсију др́ва от шúме; *Кóја* је домáч'ица, óна спрéма обéд'; *Кóје* имáле дéцу, óне не íди'у.

в) Прави и неправи објекат:

Да прáтим *кóи*а íмам, бíле га *кóи*а би нáшле, немáло *кóи*а да пíта, нíти сам знáла *кóј* ми íе дéвер; *Кóи*а ч'áја, óн нéму му по-магá'а; да довéде на весéље *кóи*а íма, да знá *кóи*а ч'е најéде, давáла *кó*-ме трéба, ч'е се удáм за ч'овéка *кúјои*а вóлим јá, нé *кúјои*а вóлите вí.

г) У служби везивања односних атрибутивних или апозитивних реченица

У реченицама овога типа обичнији је везник *шíи*о, како је и иначе у говорима око гатњанског (в. т. 6.3.1. г).

Умрé'а зéт *кóи*а довéле на кúч'у; Домáч'ин *кóи*а си дарíла, и óн тéбе дáри; свúда лепóта *коју*-óч'еш; доц'е жéна *кúја* је трúдна, мóра да слúша жéна *кóја* íе памéтна, снáва *кóја* ми бíла за старéога сíна.

д) Са значењем опште заменице, *кóј* у скупу са *како*:

Рабóта *како-кóј* óч'е; носíле смо *како-кóј* мóга; *Како-кóја* су по рéду, такó рáду; *како-кóј* óч'е, *како-кúј* íма.

ђ) Са значењем неодређене заменице за лица *некој*:

Кóме дáдоше вóла, *кóме* крáву (= некоме), *кúј* са тóрбе; *кóј* вóли вíно, *кóј* вóли ракíју, *кóј* вóли сóк; *Кó* у трактóр, *кó* у кóла – смо побéгле.

е) У изразу *кúј-зна*:

Кúј-зна („многo“) коли́ко смо íшле по нóч'у, *кúј-зна* коли́ко пáре трéба да íма;

а мó'е деца, *куј-зна* дé су óни („неизвесно“).

²³⁹ Више о оваквој употреби зам. у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2010: 76.

ж) У значењу могућности неограниченог избора у скупу *било који*:

Било *кој* ч'овек да доц'е куд нас, ч'е једе; било *коју* државу да глѣдаш, исто; *било куја* дивојка да се уда.

з) У изразу прилошког значења односно прилогу (в. т. 12.1.7) *кој куде / којкуде* („на све стране, било где“):

Раселиле смо се *кој куде, којкуде* има Гатњани, *којкуде* смо се криле от Шиптаре, *којкуде* смо отишле по Србије, *којкуде* да поглѣдаш – све ми.

и) У изразу са речцом *јог* са значењем заменице *свако*:

Кој јогар се вратија, не остја жив; *Куј-јогар* поша, није доша; Однела му *кому јогар* ч'ала.

ј) У значењу заменице *нико*:

Кој па мога да каже, не смеја *ко* да писне, *куј* па има вољу за работу.

Неодређене заменице за лица

6.2.2. Исти облик неодређене и опште заменице користи се и именички и придевски²⁴⁰, чиме је створен нови систем у коме се бришу морфолошке дистинкције. Једначење једнородних именичких и трородних придевских заменица (*неко: неки, свако : сваки*) захвата већи простор српских говора (призренско-тимочких, косовско-ресавских, смедеревско-вршачких, а среће се и даље изван ове зоне), затим македонске и бугарске говоре. У оваквом преобликовању именичких заменица препознатљиво је наслањање на Нјд. м. р. придевских заменица (Белић 1969: 235, Ивић 1957: 206).

У гатњанском говору са значењем „неко, понеко, когод“, мањим бројем примера, потврђена је сложена заменица *декој* (< гдеко), забележена и у суседним говорима призренско-јужноморавског и косовско-ресавског типа (Елезовић 1932: 129, Реметић 1996: 488, Младеновић 2010: 83).

²⁴⁰ Белић 1905: 290, Богдановић 1979: 68, Богдановић 1987: 171, Тирић 1999: 137, Тирић 1983: 75–77, Симић 1972: 352–353, Пецо–Милановић 1968: 336, Томић 1984: 77, Пешикан 1965: 154, Јовановић М. 2005: 360, Видоески 1965: 158, Харалампиев 2001: 119.

Синкретизам неодређених и одричних заменица ширењем форманта /ни-/ у формант /не-/ неједнако је захватио поједине говоре југозападног дела Косова и Метохије (Младеновић 2010: 83–86). У Гатњу доминира *неки*.

6.2.2.1. Заменица *неки*

а) Зам. *неки*, именички употребљена, користи се за м. р. јд., затим када се не зна за род на који се заменица односи.

Неки да јаје, има неки што те мрзи, неки да офарба, неки донесе ракију, мора неки да каже, неки од Неродимл'е бија, неки само ч'ути, а неки па нема здравље, неки дар да, што бија неки од њи.

б) Неодређена заменица придевски се употребљава када се зна за род на који се односи. Тада зам. у јд. има посебне облике за три рода, у мн. је моција рода истрвена.

Неки обич'ај, неки помоч', тераја не ники Шиптар, доша неки-ел'ектрич'ар, бија му у двор неки-дуб^п, узвикаше неке-људи, доц'е нека жена, обеч'а му се нека дивојка, да нема нека мѹка, умрла нека сељанка, имале неке Гатњанке, да се умору неке жене, неко-куч'е да лаје, да га удари нико дете, неко женско дете, се разболу неке-говѣда, неке села се испразниле.

У мн. ова зам. у обема употребама има два морфолошка лика – *неко* и *некоји* (в. т. 6.12.2.2. б).

в) У полусложеници / сложеници са /пут/ са значењем „некад, понекад“, продор елемента /ни-/ потврђен је нешто већим бројем примера.

По *неки-пѹт* отѣрам га, по *неки-пѹт* има, *викам неки пѹт, неко-пѹт* немало, *ники-пут* шѣч'ер, *ники-пут* ѹље, *ники-пѹт* скува гра, *зна ники-пѹт*.

6.2.3. Заменица *декој*

Ова заменица је у нестајању, а потврђена је мањим бројем потврда.

Значење заменице је „неко, понеко“.

Немó да се уплаши *декој*, *деко* да доц'е, дóбро ни доша; *декој* копаја, *декој* седѣја.

Одрична заменица за лице

6.2.4. а) Одрична заменица за лице има само облик јд. м. р.

У зависним падежима јављају се само облици наслеђене заменичке промене.

Није очувана интерполација предлога између одричног форманта и заменице, већ се предлози по правилу налазе испред одричног облика заменице (за *никоѿа*).

б) Нјд. м. р.:

Нико не дава во́ду, *нико* неч'е да ти да, не дава *нико* да га кúпе [стан], но́ч'ом *нико* не те ме ви́ди, *нико* не те пи́та по пу́ту, *нико* не иде донэ́с, и *нико* да ми ка́же, *нико* не мо́же преко Бо́га, *нико* нема́а маши́не.

Ойшиѿа заменица за лице

6.2.5. Заменица има само облике једнине, пошто је избрисана разлика између именичке изведенице *свако* и одређеног придева *сваки*.

Користи се именички и придевски.

Када је именички употребљена, заменица има облик јд. м. р.

У говорима метохијско-косовско-сиринићког ареала у првом делу заменице је /сва-/. Оваквим обликом првог дела заменице ствара се некорелативност овог дела опште заменице за лице и опште заменице за ствари (*сва́ки* : *свѿиѿо*).

Са заменицом *сва́ки* у именичкој субјекатској употреби предикат конгруира граматички, у једнини. У ретким примерима конгруенција је према реалном значењу заменице (в. т. 6.2.4).

а) Општа заменица именички употребљена:

Сва́ки кúч'у ч'ува́ја, *сва́ки* сво́је ч'ува, *сва́ки* прет сво́ју кúч'у ра́ди, *сва́ки* зна што да ч'и́ни, *сва́ки* зна сво́ју рабо́ту, *у́зе сва́ки* от нас, *сва́ки* мо́же да гле́да; Ко́ ни доц'е, *сва́ки* мо́ра да доби́је ја́јце; *сва́ки* ч'а́шу прет се́бе, *сва́ки* донéја да́р.

У примеру *Сва́ко* гу искривило на ра́мо, заменица у с. р. траг је елидирани синтагме из које је испуштена именица. Односи се на ситуацију обухваћену већим бројем мушкараца. Избором с. р. јд. актуелизује се нијанса ниподаштавања.

б) Општа заменица придевски употребљена

Основни облик за општу заменицу придевски употребљену у говорима југозападног дела Косова и Метохије је *сва́ки, сва́ка, сва́ко*, независно од избора облика у именичкој употреби опште заменице (Младеновић 2010: 92–97). На тај начин у овим говорима дошло је, додуше, до недоследне морфолошке диференцијације опште заменице према именичкој односно придевској употреби.

Сва́ки пра́зник да се ч’ува, ни *сва́ки* да́н, *сва́ки* бо́жи да́н, *сва́ки* ч’ове́к има же́ну, *сва́ки* да́н на њи́ву, *сва́ки* сват да ўзне,
сва́ка и́гра да се зна́, *сва́ка* годи́на, *сва́ка* сла́ва ни би́ла саз го́сте,
сва́ка ко́за да се оја́ри,
сва́ко па́рч’е се се’а́ло, *сва́ко* па́рч’е зе́мљу се се’а́ло, *сва́ко* ве́ч’е да се се́ди, *сва́ко* де́те пла́ч’е.

Заменица *шiiо* и заменице сложене са њом

Заменица за стiвари *шiiо*

6.3. Стабилност старијег облика заменице *шiiо* у гатњанском и околним призренско-јужноморавским говорима условљена је близином компактне територије македонског језика, који не зна за иновацију *шiiа* (Младеновић 2010: 97).

а) Упитно и зависно-упитно значење:

Шiiо да зборим, *шiiо* ч’е да донесе, како *шiiо* ч’ем, знаш *шiiо* је; *шiiо* знам, ч’е ти кажем, *шiiо* да реч’ем, са *шiiо* да доц’ем да копам; *шiiо*-знам; *шiiо* беше, *шiiо* зборела пред недеље, *шiiо* ч’е ч’и́ниш, *шiiо* ти је.

б) *Шiiо* са значењем упитног прилога „зашто“:

Шiiо ч’еш ти да идеш, а *шiiо* му не реч’е, *шiiо* отиде тако, а *шiiо* му ги врач’аш, *шiiо* да работа.

в) *Шiiо* са значењем заменице *свешiiо*:

Шiiо нису донеле, *шiiо* па све није имало.

г) *Шiiо* као везник односних реченица

Основни везник у везивању односних реченица у гатњанском говору је везник *шiiо*:

То *шiiо* се стаљало; прво де́те *шiiо* се роди́ло, о́ч’у ч’ове́ка *шiiо* но́се одело, све *шiiо* смо вика́ле људе, писа́љка *шiiо* се убада́ва у масти́ло, писа́нка је то у *шiiо* се пи́ше, има би́га *шiiо* се пре́зају

волови, то *шӣо* има кола са ч'етири дрвена колета (: коло, „точак на колима“), она жена *шӣо* била куд нас, ми доша брат *шӣо* је у Плану, Милан *шӣо* је у Младеновац, свема *шӣо* су у куч'у даду дар, тај *шӣо* има стару кућу, и skutач'е *шӣо* носимо, имале жене *шӣо* знале, стареја ч'ерка *шӣо* ме жали.

д) Везник *шӣо* као везник објекатских реченица

Везник *шӣо* јавља се као основни спољни знак везе више врта објекатских реченица²⁴¹:

Шӣо може да се једе, узимале; куж-зна *шӣо* ч'е донесе овај рат, узе оно *шӣо* се вари, да му вратиш *шӣо* си узеја, види *шӣо* имам по руке, куж-зна *шӣо* ч'е ми ч'инију, смо даље све *шӣо* смо имале, немал'е *шӣо* да узу, донела *шӣо* треба.

ђ) Везник *шӣо* као знак везе реченица са узрочним значењем:

Нама држава ни давала *шӣо* смо биле сиротин'а, ми помогле *шӣо* ми куч'а изгорела, тешко њему *шӣо* га терају, даш ујам *шӣо* ти вршиле, фала Богу *шӣо* имам.

У оваквој употреби као конкурент јавља се везник *заш̄о*, настао из везничког скупа узрочног значења *заш̄о шӣо*:

Она дошла *заш̄о* не мога он да доц'е, мене ми помогла *заш̄о* сам била сама, доша *заш̄о* не мога да ч'ека; *заш̄о* бија у рат, даље му пензију.

Неодређене заменице за сивари

6.3.1. Заменица *неш̄о*

Потврђен је само облик *неш̄о*.

Пошто је у овој заменици остварен потпуни падежни синкретизам, уз примере са Нјд. наводе се и примери са ОП.

От свекрве *неш̄о*, обуч'у га *неш̄о* бело, даамо *неш̄о*, остаимо по *неш̄о*, да кажем *неш̄о*, *неш̄о* сам тела, тако *неш̄о*, а ти фале *неш̄о*, *неш̄о* да стаимо у кацу, за *неш̄о* много биле, *неш̄о* имало у наше л'иваде, зборимо сам *неш̄о*, да зборимо *неш̄о*.

6.3.1.1. Заменица *шӣо̄одар*

У гатњанском говору, како је и у другим насељима јужнога Косова, затим у Сирињићу, заменица је потврђена с елементом /-ар/²⁴².

²⁴¹ О различитим типовима оваквих реченица у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2010: 102–103.

²⁴² У највећем делу говора око гатњанског финални елемент гласи /-еп/, сам или у алтернацији са /-еп/ (Младеновић 2010: 107–108).

Било *шӣо̄ѳогар* да да, *шӣо̄ѳогар* да донесе; ај, дај му *шӣо̄ѳогар*, *шӣо̄ѳогар* му дај да једе, *шӣо̄ѳогар* да плати, *шӣо̄ѳогар* да туримо на астал.

Одрична заменица за сивари

6.3.3. Од два постојећа облика *нӣшӣѳо* и *нӣшӣѳа*²⁴³ – изразито доминира *нӣшӣѳа*.

Не радимо *нӣшӣѳа* за тај дан, не му фалило *нӣшӣѳа*, не се виде *нӣшӣѳа*, не ни узоше *нӣшӣѳа*, *нӣшӣѳа* да пипну, и *нӣшӣѳа* више, на глау *нӣшӣѳа*, *нӣшӣѳа* не остало, ме узел'е без *нӣшӣѳа*, немó *нӣшӣѳа* да јеш, *нӣшӣѳа* нема од њу, не се познава *нӣшӣѳа*;

не смэта *нӣшӣѳо*, немáло *нӣшӣѳо* да се једе, *нӣшӣѳо* нема, *нӣшӣѳо* друго не се ста̀ви.

Оӣшӣѳа заменица за сивари

6.3.4. У свим говорима око гатњанског заменица има облик *свѣшӣѳо*, чиме се они наслањају на шири ареал с оваквим чувањем старине²⁴⁴. Ретке потврде *свáшӣѳо* спорадично су бележене у косовским говорима и ђаковачком говору (Младеновић 2010: 111).

Свѣшӣѳо има на свѣт, *свѣшӣѳо* сам видѣла, *свѣшӣѳо* ч'е се види, са *свѣшӣѳо* ме гац'ала, па ни река *свѣшӣѳо*, *свѣшӣѳо* ч'е да види, *свѣшӣѳо* мóра да се донесе, *свѣшӣѳо* дам, *свѣшӣѳо* се ради, сѣге има *свѣшӣѳо*, *свѣшӣѳо* зна'е да рабóта, за *свѣшӣѳо* ч'е ти кажем; *свáшӣѳо* збóру, пѣвају му *свáшӣѳо*, *свáшӣѳо* му ста̀љају.

НОМИНАТИВ ЈЕДНИНЕ ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА

Присвојне заменице

6.4. Различитост у инвентару и облицима присвојних заменица у гатњанском говору и околним говорима део је оваквог стања на ширем простору.

Разлог за настанак различитих система налази се у новијим образовањима присвојних заменица из Г или Д анафорске или демонстративних заменица посесивним суфиксима *-овъ, *-ьнъ, *-инъ.

²⁴³ Исто је и у оближњим говорима призренско-јужноморавског типа (Младеновић 2010: 109–111).

²⁴⁴ Видоески 1965: 155, Видоески 1986: 74, Стаматоски 1956: 104.

Нису потврђене²⁴⁵ општа присвојна заменица, одрична присвојна заменица, неодређена присвојна заменица.

6.4.1. Присвојне заменице од личних заменица

а) Присвојне заменице 1. и 2. л. јд. и мн.

Присвојне заменице 1. и 2. л. јд. и мн. (*мој, њвој; наш, ваи*) не показују никакву дијалекатску посебност.

И *мој тата, мој мџ^ш*; завија ка *њвој* завџтак; *моја сџтра, њвоја* н'џва Грл'џца; дџте *моје, моје* пџце;

кџм *наш, наши* сџн старџ, *ваи* желџзан плџк^г; *наша* зџмл'а, *наша* пеџава; *наше* што бџло старџе дџте; *ваио* брдо, *ваише* мџсто.

б) Присвојне заменице 3. л. јд.

Померање посесивности са генитива на датив, као део балканистичког реструктурирања гатњанског говора и говора на ширем балканском ареалу, оставило је последице у инвентару присвојних заменица, и то пре свега кроз настанак нових заменица у чијој се творбеној основи налази датив.

а. Заменица *њеџов / њиџов*

У гатњанском говору се поред *њеџов* среџе и лик *њиџов*, настао наслањањем на присвојну заменицу *џин*.

Пошто се оваква иновација среџе на ширем ареалу²⁴⁶, *њиџов* у гатњанском говору треба посматрати као изоглосу која се на југу завршава у јужнокосовском говору.

Камењ *њеџов, њеџов* сунч'оґлед („сунцокрет“), дебџа ка трџп *њеџов; њиџов* вџкот („викање“), брџт *њиџов* што бџја, џјка *њиџов; њеџова* тџрба, *њеџова* нџга, *њеџова* жџна; *њиџова* маџи, зар *њиџова* џпца, девџровица *њиџова*;

њеџово рошџто, *њеџово* путџнце („дугме“), *њеџово* рџшо; дџ џтиде *њиџово* богџство, овџ *њиџово* дџте.

²⁴⁵ О присуству и облицима ових заменица у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2010: 130–132.

²⁴⁶ Жугић 2005: XXIV, Богдановић 1979: 68, Богдановић 1987: 172 (основно *њиџов*), Ћирић 1983: 75, Ћирић 1999: 138, Марковић 2000: 150. Уп. са истом иновацијом у Ивић 1957: 217, Томић 1987: 391.

б. Заменица *њóјан* и *њóјзин*

Из Дјд. личне заменице 3. л. ж. р. изведене су две присвојне заменице – основно *њóјан* и ретко *њóјзин*²⁴⁷.

Њóјан гу бíја брát, *њóјан* кљúч', *н'óјан* сíн, дéвер *н'óјан*, *нóјан* нокát, *њóјан* брát што пíје; *њóјна* старéја ч'ёрка, па ми смéта *нóјна* дебéл'ина, купувáла ми *н'óјна* јетрва, ова л'ивáда *њóјна*; *њóјно* пóјање, *нóјно* мéсто, *н'óјно* јéло и пíло, *њóјно* дéте, тó свé *н'óјно*.

Гу се íзгуби *њóјзин* дéвер, *њóјзин* прúт; гу се íскрши *н'óјзина* ц'рпúл'а, *њóјзина* бóјч'а.

в) Присвојна заменица 3. л. мн.

Заменица изведена суфиксом *-н*, забележена на већем простору српских екавских говора – од Шар-планине до Сегедина²⁴⁸ (Ивић 1957: 219) и мањем делу говора у Македонији²⁴⁹, карактерише и гатњански говор.

Њíн зéт што бíја, изрása купúс *њíн*, *н'íн* унúк старéји, *њíн* пéс лáје; *њíна* кúч'а, *њíна* рабóта, *н'íна* мáти, кúч'а *њíна*; *њíно* кúч'е у двóр, *њíно* дéте, *њíно* бíло девóјч'е, *н'íно* зборéн'е, ка да је *њíно*.

6.4.2. Општа присвојна заменица

Општа присвојна заменица има релативно стабилну употребу у гатњанском говору и свим говорима југозападног дела Косова и Метохије, и то независно од тога да ли се употребљава да означи припадање субјекту у 1. л., 2. л. или 3. л.²⁵⁰ Број примера када у сфери употребе 3. л. јд./мн. заменице *свој* продиру друге присвојне заменице неочекивано је мали, с обзиром на лингвогеографски положај говора.

Свој ни је тáј, свáки *свој* мерáк, *свој* обич'áј трéба да се поштúје, *свој* л'éба нáј слáтак је; *своја* њíва да се изóре, *своја* њíва да се

²⁴⁷ У метохијско-косовским и северношарпланинским говорима нема подударности у присуству једне или друге заменице, затим у фреквенцији једног или другог облика присвојне заменице (Младеновић 2010: 119–123).

²⁴⁸ Богдановић 1979: 68, Ћирић 1983: 75, Елезовић 1932: 469, Симић 1972: 355, Пецо–Милановић 1968: 337, Реметић 1985: 284.

²⁴⁹ Видоески 1965: 161, Видоески 1954: 351, Стаматоски 1956: 100.

²⁵⁰ Уп. са суженом употребом заменице *свој* у типолошки сродним говори-ма (Богдановић 1987: 172, Ћирић 1999: 139).

искóпа, *своја* брига је нај тешка, *своја* óпца нај добро млéко има; *своје* дрво, *своје* жéто, се имало *своје* грóјзе и *своје* вéно.

6.4.3. Упитна присвојна заменица

Обликом упитне присвојне заменице *ч'úје* за Нјд. м. р., која се јавља и у очекиваном лику *ч'ú*, говор Гатња, заједно са говором других насеља јужног Косова, издваја се из ширег ареала, у коме оваква употреба није констатована.

Иновација *ч'úје* у Нјд. м. р. настала је као последица нестабилног односа вокала /и/ и /е/ у овом делу проучаване зоне (в. т. 3.4.1.6), а подупрта је облицима зависних падежа м. р. јд. ове заменице (*ч'ú'еја*, *ч'ú'ему*), затим дисимилативним процесом (*чији* > *чије*). Није искључен ни евентуални контакт са македонским залеђем и обликом заменице /чеј/.

Синкретизму облика јд. м. р. и с. р. припомогло је и брисање моције рода придевских речи у множини, затим сродност у парадигми им. м. р. на -ø и им. с. р. (Младеновић 2010: 128).

Ч'ú ти је кóњ, *ч'ú* брát бéше тí, *ч'и* бíја плúг^к, *ч'ú* си тí;
ч'úе је овá' беч'ár, *ч'úе* је овá' ч'óвeк, *ч'úе* је овá' сóк, *ч'úе* мýж
 бíја óн, *ч'úе* вилц'án се íскрши, *ч'úе* кýм бéше Милán;
ч'úа је овá жéна, *ч'úа* бíла овá ливáда, *ч'úа* мýка је нај голéма;
ч'úе је овó дéте, *ч'úе* фанéло úзе, *ч'úе* му је магáре, *ч'úјо* сéло
 горéло, *ч'úјо* говéдо пáсло.

6.4.4. Присвојно-демонстративне заменице

Присвојне заменице за казивање припадности 3. л. – у чијој је основи демонстративна заменица у Дјд. – користе се као конкуренти заменицама изведеним из генитива или датива личне заменице 3. л.

Присвојно-демонстративне заменице ређе се користе у метохијско-косовском ареалу, док им је фреквенција нешто већа у северношарпланинским говорима.

У свим говорима ове заменице граде се од Дјд. показних заменица с елементом /-јзи/ (*овејзи-* / *овојзи-*).

У гатњанском говору стабилисане су заменице типа *шéјзин*:
Овејзин сíн, *овејзин* што ги бíја сíн, да ни окрeч'а куч'у *овејзин*
 мýж^ш, и мó' бíја ка *шéјзин*, учинíја *онéјзин* дéвер;
овејзина ч'érка ни рéкла, *овејзина* кокóшка, пáсе му *шéјзина*
 крáва;

овејзино јáре, пíле *овејзино*, *шéјзино* куч'е лá'е вáс нóч'.

Заменички *придев сам*

6.5. Заменичким придевом *сам*, употребљеним уз именице или заменице, истиче се лице које без помоћи других учествује у радњи, или од кога радња потиче. У делу примера присутна је прилошка начинска нијанса значења.

Га *тэрију сам да рабóта, сам себе збóри, брат сам óре, сам не мóга, оти́ша сам да бéре, óн мóже и сам; не мóгу сама, сама сам испл'эла, да помóгнеш сама себе, нéч'е сама да сéди; му се уч'ини само от себе, дéте, само донéло др́ва, само се об́укло за у шкóлу.*

Заменице за *каквоћу* и заменице за *количину*

6.6. Облицима заменица за *каквоћу* и заменица за *количину*, говори призренско-јужноморавског типа косовско-метохијско-сирињске зоне, којима се прикључује и северношарпланински сретечки говор, припадају посебном ареалу, који није потврђен ни у једном дијасистему балканских словенских језика²⁵¹.

У овим говорима заменице за *каквоћу* и *количину* преобликоване су придевским суфиксом **-ьвь*. У овој скупини говора постоји морфолошка корелација заменица за *каквоћу* и заменица за *количину*, и то како у избору придевског суфикса тако и у избору заједничког облика некадашњег придевског вида у Нјд. м. р.

Према финалном форманту у Нјд. м. р. заменица за *каквоћу* и заменица за *количину*, говори призренско-јужноморавског типа метохијско-косовско-сирињског ареала, укључујући ту и сретечки говор, груписани су у две целине: а) у највећем делу говора наведеног ареала уопштен је Нјд. м. р. заменица за *каквоћу* и заменица за *количину* на *-ø*; овом типу припада гатњански говор, б) у два северношарпланинска говора уопштени су облици на *-и* некадашњег одређенога вида – *какви*²⁵², *ѿакви*, *онакви*.

У инвентару заменица за *каквоћу* и заменица за *количину*, говори ареала којима припада гатњански говор показују знатну подударност, али не и идентичност, док се разлике јављају на нивоу морфолошких иновација. У гатњанском говору, како је и у околним говорима, уочава се да слаби наслеђена трочлана градуална хијерархија, коју замењује опозиција по пару (*овај* = близу : *ѿај* = далеко).

²⁵¹ А различитим ареалима показних и *каквоћних* заменица у дијасистему српскога језика, али и ширем јужнословенском простору, в. у Младеновић 2010: 136–147.

²⁵² О пореклу оваквих облика у Нјд. м. р. в. у Младеновић 2010: 144.

Заменице за каквоћу

6.6.1. Потврђене су: показне заменице за каквоћу, упитна заменица за каквоћу, неодређена заменица за каквоћу, заменица за каквоћу за негирање и општа заменица за каквоћу.

Наслеђени морфолошки тип заменица за каквоћу ***КАКЪ**, ***ТАКЪ** доследно је преобликован продором придевског суфикса *-ьуь.

Показне заменице за каквоћу

6.6.1.1. М. р. јд.:

Ова́кав буда́ла, *ова́кав* зулу́м нема́ло, *ва́кав* терзи́ја, он би́ја *шака́в* беч'а́р, нема́ло *онака́в*^ф купу́с.

У грађи из Гатња наша се и једна потврда са заменицом Нјд. м. р. на -и: Он би́ја *ша́кви* пре́цедник. С обзиром на то да је у примеру заменица употребљена у истицању, а да се и примери заменица за количину типа *шоли́кви* у овом говору срећу у истицању, могуће је да је поменути пример траг раније веће присутности заменица за каквоћу које су у Нјд. м. р. имале облик одређеног вида.

Ж. р. јд.:

Овакв́а тра́ва не́ма куд на́с, про́ја овакв́а, *овакв́а* игранка, *овакв́а* се́стра, да би́дне *овакв́а*, *овакв́а* го́дина, се́стра *овакв́а*, *ша́ква* же́на, *ша́ква* го́дина бе́ше, *ша́ква* во́да не́ма у Београд^г, *ша́ква* не́вѣста, *ша́ква* тиква, *ша́ква* сва́дба, да се ро́ди *ша́ква* ч'ени́ца.

С. р. јд.:

Ова́кво вре́ме, *овакв́о* вре́ме вруч'о, *ша́кво* би́ло вре́ме, ја́ре би́ло *ша́кво*; то́ куч'е *ша́кво*, сáге не́ма *ша́кво* одéло.

Упитна заменица за каквоћу

6.6.1.2. М. р. јд.:

Ка́кав је, *ка́кав*^ф ти је му́ж^ш *кака́в* је ч'ове́к, *кака́в* коломóч' да кúпем, *ка́каф* си т́и.

У Нјд. м. р. и ж. р., поред основног типа *кака́в*, у гатњанском говору забележен је и факултативни облик заменице *какв́ај*²⁵³:

²⁵³ О сличном проширењу заменице за лица *којај* у јужној Метохији в. у Младеновић 2010: 74. На исти механизам упућује и зам. *којај* у централнокосовском говору Угљара (Јашовић 2010: 128), затим – према мом материјалу – у горњоморавском говору (*којај* же́на до́шла, *какв́ај* му́ је он, према мом материјалу).

Каква́ ти је сѝн, *каква́ј* ч'овѝк до́ша код Милија́не, *каква́ј* грóзан ч'овѝк; *каква́ј* ти бѝла сна́ша.

Нјд. ж. р.:

Каква́ ти је пога́ч'а, *каква́* тра́ва има, *ка́ква* ти је н'ѝва у Калу́ц'ере.

И: *Каква́ј* бѝла от сипа́нице, *каква́ј* веч'ѝра.

Облик се највероватније наслања на некадашњи систем облика показних заменица са партикулом -ј у Нјд. м. и ж. р. (ова́ј ч'овѝк : ова́ј же́на).

Нјд. с. р.:

Ка́кво је, *какво́* де́те, *ка́кво* ју́не попа́сло, *какво́* је ово́ ја́гње, *какво́* фанѝло да му плѝтем.

Општа заменица за каквоћу

6.6.1.3. Од општих заменица за каквоћу, потврђена је само неодређена, општа придевска заменица мале појавности – претежно у множини – *свакија́ки* / *свакија́кви*.

Ово је једина каквоћна заменица која је потврђена без доследног присуства суфикса -ав. Присуство облика са придевским суфиксом и без њега упућује на то да је заменица отпорнија на преобликовање.

Ч'е се уч'ѝну *свакија́ки* бо́л'еси, каза́ле да *свакија́ке* војни́ци има́ло по пу́ту, има *свакија́ке* до́ктору; има́ на ова́ј све́т *свакија́кве* л'у́ди.

Каквоћна заменица за негирање

6.6.1.4. Ова зам. се ретко користи. У сферу њене употребе продире одрична заменица *ни́ко*.

У овој заменици факултативно је бележено ширење форманта *не-* у поље употребе форманта *ни-*:

Ни́какав ле́ба да ми да́ју, бѝја му сѝн *ни́какав*, *не́какав* обич'а́ј не́ч'ѝу да ни ка́жи'у.

Неодређена заменица за каквоћу

6.6.1.5. Неодређена заменица за каквоћу истиснута је из гатњанског говора. Уместо ње у употреби је заменица *не́ки*.

Заменице за количину

6.7. У употреби су демонстративне заменице за количину, упитна заменица за количину, општа заменица за количину. Нема поу-

зданих потврда за количинске заменице неодређеног²⁵⁴ и одричног значења.

У говорима призренско-јужноморавског типа у метохијско-косовско-сиринићком ареалу и сретечком говору заменице за количину у потпуности су интегрисане у морфолошки тип заменица за кавоћу.

Демонстративне заменице за количину

6.7.1. Нјд. м. р.:

Оволикав дуб^п, оволикав камењ, оволикав пресолац от сурутке, па завија ка њоликав завитак, њоликав сач' у оц'ак, и он има њоликав воч'н'ак, труп оноликав што бија, њоликав паток бија, воликав трбу, вол'икав коломбоч' што бија.

У Нјд. м. р. доминира облик несвршеног вида, док је облик одређеног вида факултативно потврђен мањим бројем примера у експресивној употреби:

Оволикви стомак, оволикви што има, оволикви мас, оволикви унук, оволикви кон'; њоликви зид^т, њоликви високи људи, њоликви зидови се срушиле.

Нјд. ж. р.:

Оволиква коза, оволиква мука, воликва му била краста, оволиква река да се прѣгази, оволиква крушка полошка, оволиква коломбот-н'ица, оволиква црвеница била, њоликва ни била, њоликва брѣзда.

Нјд. с. р.:

Оволикво село, воликво трч'ање, оволикво што порасло, оволикво дрво селско, оволикво грѣзе, оволикво кравѣж'е, њоликво тепан'е било, њоликво јагње сисанч'е, њоликво да му доц'е.

Упитна заменица за количину

6.7.2. Нјд. м. р.:

Труп *коликав* имаше, ^ха *коликав* трбу има, *коликав* оц'ак, *коликав* грѣ да има, гра *коликав* доша, *оликав* крушац паде, *оликав* жар на сач', *коликав^ф* зијан имало.

У експресивном излагању: *Коликви* му је, *коликви* бија коломбоч'.

²⁵⁴ Прилог *неколико*, међутим, јавља се у гатњанском и околним говорима.

Нјд. ж. р.:

Коли́ква ложница, *коли́ква* со́вра ти је, гумења́ч'а *коли́ква* му била, *коли́ква* куде́ља да се преде, *коликва́* со́пра се напуни, *кол'и́ква* пч'еница, *кол'и́ква* колпа́јка („бундева“).

С. р. јд.:

Коли́кво јагње, *коли́кво* ко́ло на ко́ла, *коли́кво* је Га́тњо, *коли́кво* је полови́н жи́то, *коли́кво* гу́мно, *коли́кво* плети́во ти би́ло тво́је, н'и́вч'е *коли́кво*, *коли́кво* газарч'е.

Општа заменица за количину

6.8. Осим у ограниченој употреби (*вас*, *све*, *сви*), дошло је до метатезе иницијалне групе опште заменице за количину.

6.8.1. Употреба опште заменице за количину

а) Нјд. заменице *све* у субјекатској служби, у активним и пасивним реченицама:

Све жи́во има́ло, *све* су пра́вене, дру́кше би́ло *све*, *све* ру́ч'но се жне́ло, и *све* у сне́г^к о́тиде, *све* се иситне, *све* прска на то, *све* је поста́л'ено, спре́ма се *све* по́сно, до́ма *све* је спре́мно, *све* што се изе́де.

б) У ОПјд. заменица најчешће врши службу објекта:

Купимо *све* што тре́ба, *све* сам забрави́ла, *све* сам скину́ла, *све* срава́ле, *све* смо зајмува́ле, *све* да но́си ве́тар, одне́се *све* жи́то, укину́ше *све*, пита́ју за *све*, ту *све* умо́тају, попи́јемо *све* што изне́су.

в) У функцији заменичког придева уместо опште заменице за количину употребљава се придев *цел* /*цеја*.

г) У ограниченом броју примера, факултативно се среће и заменица м. р. јд. без метатезе:

Вас пу́т повра́ч'а, *вас* пу́т спа́ла, *вас* ју́тро трчи, *вас* жи́вот раб-ота́ла, *вас* дн се жн'е́е.

У оваквој употреби значење *вас* је блиско прилошком, па у тој чињеници треба тражити опстанак облика без метатезе.

Осим у гатњанском говору и говору околних насеља јужног Косова, општа заменица без метатезе у м. р. јд. бележи се и Јањево (И

остале *вѣс* век кукавице, Павловић 1970: 170). У јужној Метохији, према мом материјалу, потврђена је у говору Призренског Подгора (*Вѣс* пѹт да не прозбѹри, *вѣс* пѹт смо зборѣле). Са општом заменицом не треба мешати предлог / префикс **вѣз-* у подгорском говору (Трч'асмо *вѣсѹиѹи* и *ниѣсѹиѹи*, „уз пут који иде навише, низ пут који иде наниже“). Предлог / префикс у овом облику није потврђен у Гатњу.

Истога порекла је и *вѣз* у примеру из подгорског говора: *Вѣз*^c цѣ'а пѹт смо зборѣл'е („уз цео пут смо разговарали“).

Архаични облици *вѣс*, *вѣса*, *вѣсо* (<**вѣсь*), очувани у неким западномакедонским говорима, такође у ограниченој употреби, са прилошким значењем „стално, све време“ (Видоески 1965: 167), могу бити од значаја за опстанак архаизма *вѣс* и у јужном Косову и јужној Метохији.

д) *Свѣ* као прилог за време са значењем „увек, свакад, непрестано“ потврђен је обиљем примера у гатњанском говору:

Свѣ по Приштине, *свѣ* по Ц'аковице, *свѣ* пѣш смо ишле, *свѣ* младе жѣне на кѹла, и *свѣ* смо играле кѹло, *свѣ* тѹ тако тки'еш, *свѣ* да пѹстиш, посипе *свѣ* сѣс бомбѹне, *свѣ* су Срби тѹ^ј, *свѣ* бѣло окитене, свѣкру *свѣ* му прѣла нѹге; Тако се жн'ѣло. *Свѣ* на рѹке; *свѣ* сѣма пѣри, *свѣ* сѣма ткѣ^ј, и *свѣ* уз дѹбак се тѹрају, кошѹље *свѣ* сас рѹке да ши'еш.

ђ) У гатњанском говору, како је и иначе на ширем простору око овог говора, *све* се користи као део предлошког скупа *сас / сѣс / са све* у инструменталној социјативној конструкцији са ОП.²⁵⁵ У потврђеним примерима израз *са све* + долази у конструкцијама у којима се предлошким скупом експресивно истиче, појачава значај именичког појма за говорника:

Са свѣ дѣцу сам бѣла у н'иву, *са свѣ* онѹ бѣцу, и *са све*-фамил'ију, истерѣле га сас *све*-жѣну, доша сас *све*-брѣта, па са *све*-мѹжа у Младѣновац, вѣка сѣс *све*-брѣч'у.

По правилу *све* се налази иза предлога *сѣс*, губећи тако значење партикуле и постајући делом предлошког скупа (Ковачевић 2005: 131–132). На позицију дела предлошког скупа упућује и атоичност *све*.

²⁵⁵ О присуству дијалекатске инструменталне социјативне конструкције призренско-тимочког порекла у новинарским текстовима и њеној употреби в. Ковачевић 2005.

Показне заменице

6. 9. Инвентаром и облицима показних заменица, гатњански говор део је метохијско-косовског ареала, пошто се северношарпланински говори разликују од ових говора како у инвентару тако и облицима показних заменица²⁵⁶.

Стабилизацијом односа *īā́j* ч'овек, *īā́* жена, *īṓ* дете, *īḗ* жене / људи / говеда, гатњански говор део је косовског ареала призренско-јужноморавских говора, пошто је у јужнометохијским и северношарпланинским говорима партикула *-j* (< -и) присутна и у облицима ж. р. и с. р. јд., затим у мн.

У гатњанском говору уочава се смањена употреба показне заменице *опъ, у чије поље употребе продире заменица *īāj*, тако да се на широј територији око гатњанског говора уочава тенденција стварања двочланог система: *оваj* [= непосредно поменуто, непосредно присутно, близу] : *īāj* [= није непосредно присутно, није непосредно поменуто, није близу].

а) Нјд. показних заменица

У гатњанском говору, како је и у другим говорима призренско-јужноморавског типа у метохијско-косовској зони, очувана је пуна моција рода у једнини (*ова́j*, *īā́j*, *она́j*).

Нјд. м. р.:

Ова́j ни на́ша ста́н, *ова́j* брата́нац, *ова́j* ч'е да у́зне, бе́ше *ва́j* Ма́рко, *ова́j* што се оно́ди, и *ова́j* што има; оперемо́ *īā́j* со́ли, про́ц'е *īā́j* во́з, ч'увам *īā́j* пра́зник, *īā́j* калу́ц'ер, сво́j ни је *īā́j*, тре́ба *īā́j* вла́с, исти *īā́j* би́ја, *īā́j* ле́ба, *īā́j* де́вер, *она́j* л'е́ба у ру́ку, *она́j* не́ч'е да те но́си.

Нјд. ж. р.:

Да по́ч'не *ова*-тра́ва, *ова́* го́дина је ла́дна, *ва́j* же́на из на́ше се́ло; ста́ра је *īā́* цр́ква, *īā́j* ку́ч'а изгорела, и *она́* ма́ч'ка, *она́* неvéста, *она́* Гро́зда што је, *ова́* мо́ја је́трва, ни́ ми би́ла *ова́* ч'е́рка, *ова́* га прете́ч'е; *īā́* дома́ч'ица, *īā́* ку́ч'а изгоре, *īā́* ку́ч'а се зида́ла; а *она́j* же́на, има *она́* гре́да.

²⁵⁶ Више о показним заменицама у препозицији и постпозицији у говорима око гатњанског говора в. у Младеновић 2010: 167–194.

Нјд. с. р.:

Ово друго, *ово* одело, *ово* што ме снашло, *ово* што ми даја, *ово* дете, те *ово* јено, те *ово* друго, *ово* бело жито, *ово* ми је јагње моје; *ишо* ни досадило, *ишо* имање, *ишо* су ливаде, *ишо* ти је све, трајало *ишо*, *ишо* се радило, стави се *ишо*, *ишо* трице, *ишо* је страшник; има *оно* што се киселе млéко.

НОМИНАТИВ МНОЖИНЕ ЗАМЕНИЦА И ПРИДЕВА

Именичка и њридевска ујоџреба и моција рода

6.10. Ликвидацијом множинске моције рода придевских и заменичких речи употребљених у атрибутој, апозитивној и предикативној служби, свођењем трообличја на једнообличје с формом на *-е*, гатњански говор припада метохијско-косовским говорима призренско-јужноморавског типа. Сама неутрализација множинске моције део је смањења морфолошких средстава у широј области, чију ивицу чине метохијско-косовски говори²⁵⁷.

Близина сирињског говора, у коме је множинска моција најбоље очувана у области око гатњанског говора (Младеновић 2010: 217), без последица је на гатњански говор.

*Множина њридевских заменица
и њридева именички ујоџребљених*

6.10.1. Када су придевске речи – заменице и придеви – поименачене у служби субјекта, онда су у гатњанском говору, како је и у оближњим говорима који не знају за множинску моцију рода (Младеновић 2010: 197–198), у Нмн. м. р. најчешће у употреби облици на *-и*, чиме се заменице интегришу у нову морфосинтаксичку позицију:

Морашоше *наши* у колективу, отидоше *наши* на рабóту, *ваши* донесóше ги, *ваши* немале ништа, и то *наши* донéле, дóшле *мои*, *њио̀ви* отидóше, и *наши* биле лопóви, *ваши* ни́е дóшл'е на славу;

имало *сї́ари* што знале, а ове *гру̀и* не знадáше; *їолéми* ч'у́ту, *ми́ци* трóпају; с́ге шéтају *мла́ди*, *мла́ди* не се жéну; *ми́ци* да се зако́л'у, *їолéми* да се ч'у́вају; идију после ове *гру̀и*, *јéни* да отидне́ју у Урошéвац, *гру̀и* да крéc'ају кúч'у; *їол'éми* ко́су, *наше сї́ари* и́шле

²⁵⁷ О судбини множинске моције у говорима око гатњанског говора в. Младеновић 2011: 195–197.

да рабóтају у пóље, при́је *мла́ди* ни́је спáле до пла́дне, *мла́ди* оста-
вѝле сна́гу у кóсење, *гру́ѝи* не знада́ше да пóју; *јѝни* на јѝну, *гру́ѝи*
на дрúгу стра́ну.

Необични су примери у којима у придевску реч у субјекатској
функцији продире општемножинска форма на *-e*:

Нáше мóгле да ги утѝпају, *сѝáре* трѝба да се мѝшају.

6.10.2. Због специфичне позиције у систему заменица, замени-
це за лица – које могу бити употребљене и као именичке и као при-
девске – посматрају се издвојено од правих придевских заменица,
чији ће множински облици бити размотрени заједно са облицима
придева

Множина заменице ко(ј) и заменица сложених са њом

6.10.2.1. Присуство односно одсуство множинске форме именич-
ких неличних заменица за лица условљено је њиховим значењем.

Заменице које се односе на свеукупност у присутности односно
одсутности немају множину: *свáки* подразумева укупност у потпу-
ности, *ни́ко* подразумева одсуство у свеукупности. Њихово реално
значење броја већ је множинско, тако да нема потребе за морфоло-
шким обележавањем опозиције по бројности (један : више од један).

Предикат са заменицом *свáки* и *ни́ко* у функцији субјекта обич-
но конгруира у једнини. Факултативна плурализација предиката у
гатњанском говору, али и другим говорима метохијско-косовског
ареала (Младеновић 2011а: 222–224), потврђена је мањим бројем при-
мера уз заменице које су именички употребљене, а које се односе
на скупину од више појмова²⁵⁸. У овим примерима долази до плу-
рализације у конгруентним речима према семантици множине²⁵⁹.

Ни́ко не смѝле да кáжи'у, *ни́ко* не трч'имо да се тѝпамо, *ни́ко* ни се
плаши́ле, *ни́ко* ни́је мóгле да га кúпу стáн, *ни́ко* ни́ ишле как При́шти-
не, дрúги *ни́ко* не íду, *ни́ко* не зна́ле, *ни́ко* ни́смо мóгле да збóримо;

свáки глѝдају свóје дѝцу, *свáки* нóсу свóј дáр; *Свáки* куј-одáкле,
се сели́ле у Нѝродимл'у; *свáки* нóсу по дáр, да га глѝда'у дѝте *свáки*,

²⁵⁸ Уп. са сличном ситуацијом у банатским говорима (Ивић–Бошњаковић–
Драгин 1997: 411).

²⁵⁹ Факултативна конгруенција према реалном броју поменутих заменица
чешћа је у јужној Метохији него у косовским говорима призренско-јужноморав-
ског типа (Младеновић 2010: 209, Младеновић 2011а: 222– 224).

сваки ч'але да имају, *сваки* своју муку имадаше, *сваки* трч'у на своју страну, *сваки* да ти помогну у поље.

Семантика множине ових заменица огледа се и у множинском облику заменичке енклитике употребљене као удвојени објекат:

никому ни *џи* дала да *јџу*, *свакому* смо *џи* купиле по нешто.

6.10.2.2. Номинатив множине

а) Заменице *кó(j)*

Заменица *кó(j)* у мн. употребљава се у атрибутој служби и служби релативизатора односних реченица.

а. У атрибутој служби заменица је без моције рода у множини:
Кóе свáтови дóшле, *кóе* кúмови сте звáле, *кóе* су тé војници, *кóје* комши'е ви бíле, *кóе* лопóви има поштéне, *кóје* аргáти си имáла;

кóе жéне има, *кóе* су тé што нóси'у вóду;

кóе дрва има у Гáтње, *кóе* јáјца мастíле.

б. Када је заменица употребљена у служби спољњег знака везе односних реченица, среће се Нмн. на *-и* када се релативизатор односи на скупину мушкога рода или мешовиту скупину, за ж. р. и с. р. мн. употребљава се *-е* форма. Оваква дистрибуција облика *кóју* / *кóје* опстаје под утицајем именичког дела значења овако употребљене заменице:

Кóи мóже да отéри стóку, отéри; *кóи* мóгл'е да пúцају, отíшл'е у шúму; *кóи* бíле куд нáс, се најéле и напíле; ч'е дóц'у *кóи* су за рабóту;

жéне *кóе* дóшле у кúч'у, имáле говéда *кóје* знáле да врáту сáме.

Број примера није велики, пошто у служби везивања односних реченица изразито доминира *шио* (в. т. 6.3.1. г).

Неутрализација множинске моције зачиње се и у оваквој употреби заменице:

Свí љúди *кóе*-мóгле да трч'у, бíле ни и одељáци *кóе* мóгле да дóц'и'у

б) Заменица *нéки*

Док у јд. зам. има само облик *нéки*, односно *нéки*, *нéка*, *нéко* (в. т. 6.2.2.1), у мн. су потврђена два морфолошка типа ове заменице – *нéки*, *нéко'и*.

а. У Нмн. – именички употребљена – заменица гласи *неки*:

Неки кóсимо, *неки* сéдимо, *неки* побéгле дóма, *неки* да кáжу одмá, *неко’и* бíле от Штíмљу, *неко’и* знáдију да íдију, *неко’и* нé.

У примерима: *Неке* дóшле, *неке* нé; *неке* тки’у свú нóч’ – могуће је да је зам. атрибуцки употребљена, са изостављањем именичког члана из синтагме. Ово тим пре што се у првом примеру заменица односи на скупину м. р. („војници“).

б. Нмн. м. р., заменица за лице атрибуцки употребљена:

Неке л’уди покóсише гу, *неке* људи ги рéкле, *неке* људи дóшле, *неке* нáше Срби отóше, íмале *неко’е* л’уди;
неке кúме те дáру дóбро, *неке* крушке полóшке;
неке говéда, *неко’е* сéла до Врáње.

Ойшиа заменица за количину

6.10.3. Општа заменица за количину *свé* у мн. има посебну позицију у систему облика.

У множини се заменица употребљава именички и придевски. У односу на остале заменице придевски употребљене – у којима у већем делу говора око гатњанског долази до губитка множинске моције уопштавањем *-е*, од ове заменице атрибуцки употребљене јављају се и облици на *-и*, који продиру и у поље ж. р. и с. р. Ширење *-и* у све родове ове заменице део је општег слабљења и губитка множинске моције рода у говорима, а у корелацији је са ширењем облика 3. л. мн. личне заменице *они* (Младеновић 2010: 213; в. т. 6.1.2).

Овакво морфолошко својство опште заменице придевски употребљене подржано је именичком употребом ове заменице, али и избегавањем хомонимије са облицима једине.

а) У служби граматичког субјекта, када се односи на скупину мушкога рода или мешовиту скупину, заменица има облик Нмн. м. р. на *-и*; када се односи на скупину женскога или средњега рода, у употреби је *-е* форма:

Сви док отíну, *сви* се љуљају, славу Младéнце *сви*, *сви* подéлу, *сви* на нóге сéду, и *сви* узнимо, óни *сви* посéдају, и на сóпру *сви* окóло, *сви* на сóфру, *сви* íмале дéцу, *сви* ч’е се врáту;

свé [жене] смо креч’але кúч’е, *свé* [жене] отерíле, *свé* [куме] смо знáле адéте, *свé* [кћерке] ми су удáте; *свé* [говéда] се најéле, *свé* [јаја]су црвéне.

У малом броју потврда, наслањањем на придевску употребу ове заменице, среће се облик *свѣ* за скупину м. р. у субјекатској служби: Овѣ пошле, будале... *Свѣ* су мртве [људи, војници].

б) Употребљена атрибутски уз именичку реч у Нмн. м. р., заменица *сви* јавља се у два облика – *сви* и *свѣ*²⁶⁰. У ж. р. и с. р. потврђени су само примери са *свѣ*.

Дошле гу *сви* љци, *сви* гости устанију, *сви* Гатњанци да доц'ну, *сви* синови;

није биле лоше *свѣ* Немци, *свѣ* сѣљани да помогнију, *свѣ* Срби и *свѣ* Руси.

Свѣ сѣлске жѣне, *свѣ* мац'ушнице ми онодиле, *свѣ* л'иваде неродимске, *свѣ* жѣне плѣле; *свѣ* сѣла остадоше пѹсте, *свѣ* дрва преткуч'у.

6.10.4. Номинатив множине заменичкој придева *сам*

Заменички придев *сам* није у потпуности уклопљен у губитак множинске моције придевских речи, пошто је у Нмн. м. р. основни облик на *-и*²⁶¹. Већој отпорности на губитак множинске моције ове заменице доприносе два момента: заменица се често употребљава без управне речи, прилошка нијанса у значењу успорава интеграцију у придевски морфолошки тип.

а) Нмн. м. р.:

Ви *сами* сте се умориле, ми *сами* трѣба да отинемо, мѹжи *сами* у сѹбу, *сами* они мѹрају, да идемо *сами* куд њѣга, старци ми сѣду *сами*.

Моје волѹви *саме* отидоше, тѣлци *саме* побѣгле.

в) Нмн. ж. р.:

Краве нека пасу *саме*, ч'ѣрке остадоше *саме*, жѣне *саме* знале штѹ трѣба, *саме* смо се порац'але, *саме* [кѣрке] спремиле даре.

г) Нмн. с. р.:

²⁶⁰ Уп. са релативно стабилним опстанком двочлане множинске моције ове зам. придевски употребљене у неким од оближњих говора (Младеновић 2010: 214).

²⁶¹ Оваква стабилност Нмн. м. р. на *-и* карактерише и друге говоре око гатњанског (Младеновић 2010: 231–232).

Мóже да се упáлу *сáме* [дрва]; не мóжију да се свáру *сáме* [јаја], *сáме* кóла отíшле у патóк, *сáме* úста му збóру, кáко мóгу говéда *сáме*, да се пожњéју пóља *сáме*.

*Номина̄тив множине придевских заменица
и придева (моција рода)*

6.11. У овом поглављу заједно се разматрају облици придевских заменица и придева. Овакав приступ има оправдања због заједничких морфолошких обележја ових граматичких врста, оличених у придевско-заменичкој промени, али и због значајне заједничке иновације – елиминације моције рода у множини.

6.11.1. Редукованом трородношћу (> двородност односно једнородност) у множини заменица и придевских речи, говори метохијско-косовско-северношарпланинске области чине јединствен ареал у оквиру српскога језика. Иако су својом укупном дијалекатском композицијом генетски и типолошки умногоме различити, говори ове зоне редуковањем множинских облика придевских и заменичких речи показују одређену сличност. За смањење броја облика у множини у овим говорима од пресудног је значаја близина македонских говора и ширење иновације из тог правца (Младеновић 2010: 247).

Несиметричност облика именица – које елиминишу синкретизам Нмн. и Амн./ОПмн. им. м. р. на -ø, са једне стране, и придева и заменица које неутралишу множинску моцију – са друге – у гатњанском говору, али и другим околним говорима који знају за редуковање и губитак множинске моције, могућа је пошто је носилац граматичке информације о роду именица уз коју конгруира заменица или придев, тако да је посебно морфолошко обележје за род конгруентних речи редундантно. Истога је порекла и губитак родовске обележености множинских глаголских облика у којима учествују глаголски придеви, пошто је носилац граматичке информације о роду субјекат са којим конгруира лични глаголски облик у предикату²⁶².

Само уопштавање -e у Нмн. заменичких и придевских речи у гатњанском говору, али и читавој јужној Метохији, Шар-планини и

²⁶² О губитку трородности у мн. радног глаголског придева у низу словенских језика, затим о оваквој појави у штокавским и чакавским говорима в. Ивић 1957: 252, 257.

делу косовских говора, извршено је после стабилисања општемножинског наставка *-ле* у мн. радног глаголског придева. Оваквим уопштавањем *-е* у мн. придевских и заменичких речи, подстакнутим општемножинским *-ле*, потврђује се законитост да иновација у језику може бити подстакнута тежњом да се постигне симетрични модел у облицима конгруентних речи (Младеновић 2010: 248–249). О вези уопштавања општемножинског облика радног гл. придева на *-ли* и тенденције да се у мн. заменичко-придевских речи стабилизује корелативни општемножински наставак *-и*, говори стање у делу косовских говора призренско-јужноморавског типа у централном Косову и делу насеља јужног Косова. У јужнокосовском делу потврђене су две дијалекатске целине, које дели доминација општемножинског наставка *-и* или доминација општемножинског наставка *-е*. У југозападнијем делу доминира тип *-е* (*овé* људи / жéне / говéда *дóшле*), у североисточнијем доминирају облици на *-и* (што *зборéл* 'и жéне, жéне *куйувáли* свакијаки шећер, *нáши* дéца *найшоварили* гу жéну на санице, дóдолице *вршéли се* и *йрскáли* сас вóду). Обим продора општемножинског наставка *-и* у Нмн. заменица већи је у оном делу у коме у мн. радног глаголског придева доминира уопштен наставак *-ли*. У овом делу, такође, потврђени су и – додуше – ретки примери са Нмн. ж. р. придевских и заменичких речи на *-и*: *Не мóл* 'и *сйáри* жéне да нóсу вóду, *јетáрве бíл* 'и *сйáрé* 'и од мéне²⁶³.

6.11.2. Губитак множинске моције придева и заменица придевски употребљених практично је стабилисао у гатњанском говору само један облик на *-е* у атрибутској употреби. Ређи примери са очуваним *-и* за скупину појмова мушкога рода односно мешовиту скупину придевских речи у предикативној употреби, трагови су некадашње множинске моције рода. Овом особином гатњански говор део је говора призренско-јужноморавског дијалекта у већем делу Метохијске и Косовске котлине (Младеновић 2010: 222–226).

Бољем чувању посебне форме на *-и* у Нмн. м. р. у предикативној употреби у поменутиим говорима доприносе различити momenti:

а. Придевска реч у предикативној употреби је редукована синтагма из које је елидирана управна именица, па придевска реч преузима множински облик именице. На сличан начин опстаје и посебан облик за Нмн. м. р. поименичених придевских речи у субјекатској служби (в. т. 6.12.1).

²⁶³ Више о овоме в. у Младеновић 2010: 249.

б. У атрибутој употреби придевска реч је у непосредном контакту са управном именицом, која је носилац граматичких информација о роду, па није неопходно поновно обележавање рода придевском јединицом. У предикативној употреби између субјекта и придевске речи налази се копула, која уноси аутономност у предикативно употребљену придевску реч, што тражи њено прецизније обележавање.

в. У атрибутој употреби придевска реч среће се у свим падежним облицима осим вокатива, у предикативној употреби јавља се номинатив.

Док је у атрибутој служби могућа употреба свих придевских речи, употреба у предикативној функцији широка је само код придева и присвојних и каквоћних заменица. Употреба других придевских заменица у предикативној функцији изван синтагме или је могућа уз ограничења, или није могућа као последица значења ових заменица, које није блиско описним придевима (Младеновић 2010: 222–223).

г. Свођењем мн. облика показних зам. на *-e* форму, метохијско-косовски говори унеколико се разликују од северношарпланинских, који имају другачији систем облика (Младеновић 2010: 237–243). Због опште интеграције облика мн. у придевско-заменичку општемножинску форму на *-e*, множинска парадигма показних зам. у гатњанском говору разматра се заједно са осталим заменичко-придевским речима.

а) Мн. м. р. заменица и придева атрибутоски употребљених:

Моје сѝнови ра̀дију, *моје* јага̀нци; *моје* диво̀ј'ич'и, *ѝво̀је* ко̀н'и вр̀ши'у; *н'ѝво̀е* бра̀та̀нци, *њѝво̀е* бра̀ч'а, *на̀ше* ба̀давц'ѝе („беспосличар“), *на̀ше* љу̀ди; *ва̀ше* ѿло̀ме но̀кти, *ва̀ше* пр̀сти на ру̀ку; *но̀јне* сѝнови се зва̀шоше тако̀; *њѝне* првич'а̀ри, *њѝне* плѝкови, *оваквѝ* љу̀ди, *ѝа̀кве* беч'а̀ри, *ѝа̀кве* ко̀пу̀сници („пита са купусом“) нѐма о̀вде; се *ка̀кве* авио̀ни, *каквѝ* љу̀ди бѝле у сѐло; *нѝкакве* л'у̀ди не бѝл'е, *ово̀лѝкве* [па̀цови] су да се ч'у̀диш, а *ово̀лѝкве* клѝпове се родѝле, *ѝо̀лѝкве* мо̀стови; *ко̀лѝкве* ко̀њи, *ко̀лѝкве* пу̀тови се покварѝше; не пу̀штају *овѐ* прива̀тници, дѝгну се *овѐ* мушкар̀ци, рѐкни'у *ѝе* во̀јнѝци, да крѝч'а̀ју со̀бу *онѐ* мо̀лери, ч'ѝе су *овѐ* куч'ѝч'и, *ѝе* пѝлѝч'и пот ква̀ч'ку, де су *онѐ* ја̀рич'и,

ру̀ковљи има̀ло *ра̀зне*, бѝло и *ѿло̀ме* ста̀пови, *ка̀мене* зѝдови на куч'е, до̀шле и *Сла̀вине* сѝнови, *Нико̀лине* бра̀ч'а, *на̀ше* сѝа̀ре ку̀мови ото̀ше у Младѐновац, *Та̀неѝове* ду̀бљи, има *ма̀ле* прасѝч'и,

има *вѣлике* споменице гóре, *ширóке* мало снóпови се правíле, а *ýске* нѣке пúтич'ич'и, *зидани* шпорéди бíле, овé *йосцáре* лúди, онé бóшч'ич'и *крáйике*, по *цѣле* колíч'и, íмале *йолéме* нóкти, мóје *ýжке* што бíле *мáмине*.

б) У Нмн. м. р. придевских речи предикативно употребљених доминара општемножинска *-е* форма, али нису непознате ни потврде са старијим наставком *-и*.

а. *Кáкве* бíл'е нóјне свáтови, овé кумóви нéсу *мóје*, ч'íје су те врагóви, *кол'ýкве* су овé дубљи, кревѣти и *дрвѣне* и *желéзне* бíле, трóњови бíле *дрвѣне*, брач'а *сцáре'е* од мѣне бíле, *йѣшке* бíле тѣ камѣњи, дивóјч'ич'и ми бíле јóш *мицке*, тѣ дóктури *дóбре* су, *мицке* су сокáци у Штíмљу, волóви што бíле *јáке*, *крáйике* су зíмске дéнови, то морáле да бíну нѣке *бáбине* одељаци, тó су *йѣсне* пúтови, њíгóве нóкте су *йолéме*, мí млóго смо биле *йóверне*.

б. Овé пцí нé бíле *њíйóви*, *кáкви* ти су комши'ѣ, мóмци остáдоше *нежењѣни*, сíнови ми бéшоше *ожѣњѣйи*, бíле тѣ куч'ич'и и *крúйни*, *јáки*; нíсмо бíле бáш *мáли*, да смо *здрáви* и *жíви*, сíнови ми бíле *врédни*, унúци нека су *жíви*, и мí смо бíле *млáди*, поједóсмо се *жíви*, млóго су *йáдни* лúди, па смо *рáдосни* пóсле, óни *мицки* íду по њú, *бóси* íду до тáмо.

в) Присуство Нмн. м. р. на *-и* потврђено је мањим бројем примера и у партитивним синтагмама:

Отíдоше *мóи* двá брáта, помóгле ни *йивóји* обá дѣвера, умреле свí пѣт *сцáри* Гатн'áнци.

г) У Нмн. ж. р. потврђена је само *-е* форма:

Овé мóје јáбуке, *мóје* питíје, *йивóје* [сестре] ни рéкл'е, улазале *вáше* жéне, *њíне* вѣштице, *њíйóве* кóсе бíле му *йолéме*, *њѣйóве* рáме (: Нјд. рáма) бíле *мóкре*, *оваквѣ* жéне, *кáкве* су *њíве* у Кривáч'е, *нíкакве* су онé крáве, *оволíкве* жéне *нáше*, *йолíкве* тенц'ѣре, *колíкве* камáре пч'еница, *колíкве* црепáне бíле, *колíкве* ч'акшире, жéне *овé* што рáдију, узвíкаше *овé* жéне, *овé* кúч'е имáло *рáзне*, *йи'ѣ* *њíве* нáј блíзо, онé везéне марáме, кад бíле онé поплáве,

пријѣ умрле *сцáре* жéне, *млáде* дивóјке да се вѣру, и *брáйшове* ч'ѣрке мóжу, трѣба и *млац'ѣе* и *сцáре'е* јетрве да бíну овдéна, *урокљíве* óч'и, *ýши* му су *йолéме*, и овé óпце су *рúндаве*, *држáвне* рабóте, *крúшке* нѣке *йóлошке*, *сцáроврémске* јáбуке, нѣма тако-*јáке*

зíme, смо постíле *цэле* Пóсте, остáдосмо сáмо мí *жéнске*, *наврч'ане* гумењач'е, па не смíју *јáдне*, те *црвéне* врбе, óне бíле *јáке*, грúткице *мáле* изáц'у гóре, имáло и *мицке* шáре *овé*, имáло и *вéлике* шáре, скутáч'е *йó вéлике*, *неудагéне* носíле, дрúге *дуíач'ке*, кошúље бíле *бéле*, *неке онé бéле* кóзе, имáле *рáзне*, *рáзне* кóзе, нáј вíше *дíвл'е* свíње, *дíвл'е* свíн'е дóц'у у кукурúз^с, íду онé *дíвл'е* гúске, свé кúч'е úвек бíле *бéле*.

д) Нмн. с. р. формом *-е* изједначен је са Нмн. ж. р.:

Мóе јáјца, *мóе* говéда, *йвó'е* гúмна, *йвó'е* úста, *њíне* сéла голéме бíле, дéца *њéйóве* да се школúју, *овáкве* дрва, *кáкве* су овé јáјца, *никáкве* говéда ги бíле, *кáквé* брда íма позади сéло, *оволíкве* дрва изгорéле, и *њíне* сéла су *оволíкве* ка *нáше*, ка *оволíкве* сéла *срíске*, *йшолíкве* дрва, *колíкве* кóла, *колíкве* торíшта, *колíкве* црéва, *овé* српске сéла остáле бе[з] Србе, *овé* јáјца, *овé* сéла *срíске*, *овé* пóља *нáше* нé рáдиу, *ййé* брда око нáс, *ййé* говéда остáдоше,

обóрње врáта пáдоше, *йолéме* нáч'ва, *сйáре* нáч'ва бíле *йó гóбре*, пáсле и *комишíске* говéда, *срíске* сéла остáле *йусйне*, *обóрње* врáта, *йолéме* јáсла, *ййé* високе брда око вáс, *нóве* јáјца за квáч'ку, изгорéле *срíске* сéла, *изврцкaне* врáта, дрва *сййíне*, *рáзне* врéма имáло, *сйáре* сéма не нíцају дóбро, *кóн'ске* кóла, *йлáвне* мéста су, *рáзне* сéла имáло, бíле *сйáре* жíта.

ОБЛИЦИ ЗАВИСНИХ ПАДЕЖА ЗАМЕНИЧКО-ПРИДЕВСКЕ ПРОМЕНЕ

Зависни йадежи једнине мушкој и средњеј рода

6.12. Општи падеж

У зависним падежима јд. м. р. и с. р. остварено је мешање некадашње заменичке промене, просте придевске и сложене придевске промене.

Опстанком наслеђене тврде заменичке промене (*воја* ч'овéка, *йшóму* брáту), гатњански говор део је говора призренско-јужноморавског типа метохијско-косовско-сиринићке зоне.

Чувањем старијих наставака *-оја* / *-еја*, гатњански говор уклапа се у већи српско-македонски ареал, у коме нису развијени – или су ретки – нови облици типа *овој*, *нашеј*²⁶⁴.

²⁶⁴ Белић 1905: 288–289, Богдановић 1979: 68, 69; Марковић 2000: 153–154, Букумирић 2003: 228, Симић 1972: 369, Јовић 1968: 123, Видоески 1965: 143–145, 154–156. Уп. са истим стањем и у говору Галипољаца (Ивић 1957: 211).

6.12.1. Независно од морфолошке судбине именичких неличних заменица за лице, остаје стабилна тврда промена ових заменица.

а) ОПјд. м. р. ≠ Нјд. м. р.:

Кóĭа има, *кóĭа* ч'е најéде, *í*граш *сэс кóĭа* óч'еш, а бíло *кóĭа* да видéле, *оĭĭ кóĭа* ти је; *нiкóĭа* не пúшта, *нiкóĭа* на íме, нiсу дирáле *нiкóĭа*, *нiкóĭа* не оставише, јóш *нiкóĭа* нiсу нашле, *нiкóĭа* да не на-л'ути;

от *свáкóĭа* ч'овéка, за *свáкóĭа* гóста, *свáкóĭа* да погóсти; сэм збо-рéла *сэс нéкóĭа* ч'овéка, донéла за *нéкóĭа*, сас *нéкóĭа* да се свáц'аш

Усамљене потврде у којима је облик ОПјд. м. р. преобликован према мекој промени везују се за заменицу *кúј* (за ч'овéка *кúјоĭа* вóлим *јá*, нé *кúјоĭа* вóлите *вi*).

б) ОП јд. м. р., с. р. = Нјд. м. р., с. р.:

Свáки дэн донесúје, *свáки* трéч'и дэн, има на *свáки* ч'óш, от *свáки* бóлес; да заради *неки*-динáр, на *неки* прáзник, да ч'úјем *неки* трóп, *неки* рéd вóду, на *неки* сáбор.

От *свáко* сéло, на *свáко* јúтро, прет *свáко* дéте; у *неко* сéло, цвe-ч'е *неко* донéсе.

6.12.1.1. У ОП јд. м. р. придевских заменица меке промене ни-су развијени краћи облици са сажетом вокалском групом, нити се јављају облици с покретним вокалом. Ретки примери са елиминацијом групе /-оје/ вероватно су новији нанос, подржан облицима именичких заменица (*кóĭа* : *кóј*) (за *мóĭа* сiна, до *мóĭа* девера, о[д] *швóĭа* брáта).

а) ОПјд. м. р. ≠ Нјд. м. р. придевских заменица и придева:

Од *мó'еĭа* стрiца, пред *мó'еĭа* свéкра, бiја старéи од *мó'еĭа* Сло-бодáна, код *мó'еĭа* брáта, за *швó'еĭа* мúжа, кисéл кúпус ку[д] *швó'еĭа* сiна, у *нáшеĭа* зéта, за *вáшеĭа* кóња, за *њеĭóвоĭа* ајдúка, од *њиĭóвоĭа* сiна, од *њiноĭа* свéкра, за *њiноĭа* сiна; от ч'úјеĭа вóла, за ч'úĭоĭа брáта, пред *њóјноĭа* дéвера, видéла и *њóјзiноĭа* свéкра, од *овéјзиноĭа* сiна, *сáмоĭа* ч'овéка, пилiч'и иди'у до *онéјзиноĭа* двóра; о[д] *шáквóĭа* ч'овéка; у *каквóĭа* вúка пуцáл'е, за *каквóĭа*; *никáквóĭа* ч'овéка; о[д] *оволiквóĭа* сiна, пред *оволiквóĭа* гáзду, *колiквóĭа* ч'овéка, *колiквóĭа* вóла; пред *овóĭа* што дóша, ме дáл'е за *вóĭа сiшáроĭа*, *шóĭа* убија, *шóĭа* кúма да ч'éка, *шóĭа* Милáна, *сэс шóĭа* кóј ч'е, пре[д] *шóĭа* ајдúка, за *шóĭа* стáрца, куд *онóĭа* стáрца;

жéне *рáзноiа* врáга знáле, *сiйi* *лáдноiа* не веру́је; Кúј о́ч'е *сiйá-роiа*! А да iмáм *свó'еiа* ч'овéка, нé смiй'е да ме дiра; сас *и́вргоiлá-воiа* брáта, да iмá от *и́рáвоiа* пóпа, до *рaн'еиiоiа* војнiка, ко[д] Драгáна *Љуiкиноiа*, *Љуiкиноiа* сiна, на мéсто *сiйáроiа* кúма.

б) ОП јд. м. р., с. р. = Нјд. придевских заменица и придева:

а. Крес *и́вó'* двóр, и смо дóшли до *свóј* лéба, дéца да iмáју *свó'* жiвот, за *н'еiо́в* кéф сам оти́шла, у онáј сiд^г н'и́н, сáге *нéкакав* пóсо iмáм; у *и́оли́кви* грáд^г; на *коли́кав* пúт, *коли́кав* зельáник напраiла; у *и́а'* оц'áк, трéба на *и́ај* танúр, завршим *и́а'* обичá', у *и́а'* дáн, *и́а'* дáн плéтеш, *и́ај* дéн, лúпају онáј дéф, у онáј двóр; тó гу је за *цéја* вéк, изéди и *мрсан* сiра, úзнем онáј *вэзен* пуловéр *сiйáроврэмски*, за *iо́рак* живóт, мáма стáви *вéлики* казán во́ду, куд *iолém* кáмењ.

б. У *и́вó'е* огњиште, за дéте *свó'е*, мáти *свó'е* дотéра, до *нáше* сéло, по *нáше* пóјемо, жéна од *нáше* сéло, *нóјно* сам узéла; од *овáкво* мáсло, *каквó* је ви́но, крез *коли́кво* сéло; скинiте *овó*, решисмо *и́о*, јанула *и́о'* врати́ло, у *и́о* вириште, у *и́о* Омúре, да промéшаш онó јéло; у *слáйико* млéко, да јéмо нéшто *и́ржéно*, *ои* *сiйáро* нóво би прaвiла, на *нáј лéио* мéсто, у *кишл'иво* врéме, јá о́ч'у *шарéно* ч'елимч'е, тó *сiйáроврэмско* обúкла, и у *сiйáро* врéме, и за *мúшко*, и за *жéнско*, у *дрвéно* корiто, мóј úјка ми би́а у *Дóјно* Гáтњо, у *Гóрњо* Гáтњо двé стрiнке, у тó *и́лáсiйич'но* буре, о́ч'е ими́ч'и на *дéдино*, на *и́арадé-дино*, у *Гóрно* Семáн'е, си плéла *вúнено* фанéло, исéч'у *и́анко* црéво, смо iшле крес *и́рáзно* сéло, и за *сiйáро* врéме, *и́решњо* врéме.

6.12.1.2. Поред форме *и́и́о*, која се користи и као Н и као ОП, од ове заменице у гатњанском говору среће се у предлошко-падежним конструкцијама још и облик ОП *о́ишiо*. ОП *о́ишiо* својство је и других говора метохијско-косовско-сиринићког ареала, затим северношарпланинских говора (Реметић 1996: 483, Младеновић 2010: 264–265) али и оближњих косовско-ресавских говора (Букумирић 2003: 227, Елезовић 1935: 48). Од два конкурента ОП, у гатњанском говору доминира облик *и́и́о*.

На *и́и́о* спијеш, у *и́и́о* си гледáја, са *и́и́о* да дóц'ем, *ои* *и́и́о* си плéла фанéло, *и́ои* *и́и́о* се кријје, *и́и́о* ч'е ми сипеш, нéма у *и́и́о* да тyри, *ои* *и́и́о* је бóлна, *ои* *и́и́о* бегáте;

за *о́ишiо* си работáја, у *о́ишiо* си гледáла, за *о́ишiо* зборéсте, за *о́ишiо* ч'úваш.

6.12.3.1. У Дјд. м. р. и с. р. од заменица за лице *кó(j)* и заменица сложених са њом опстаје стара заменичка промена, упркос мешања заменица **кѣѣо* и **кѣи*.

Дјд. ових заменица среће се најчешће с новим наставком *-оме*, док су облици *кóму* и *кóјему* ређи. Оваква експанзија новог наставка *-оме* није потврђена у Дјд. придевских заменица и придева.

Кóме дадоше вола, *кóме* краву, и *кóме* трéба, *кóме* да кажем, имáло *кóме* да се да, *кóме* си правíла, сiн *кóме* оцу, *кóме* кóму, и *кóме* да помóгнем, *кóме* детéту, *кóме* јагњéту; донéсемо *свáкоме*, *свáкоме* да помóгне, *свáкоме* да каже, *ја свáкоме* нóгу у лáвор, *свáкоме* да оплéтиш, дај *свáкоме* по нéшто; *нéкоме* стáроме, бар *нéкоме* да йма, *нéкоме* свáту, *нéкоме* ч'овéку жéна, *нéкоме* ни Бóг^к не помáга, *нiкоме* не дáла, *нiкоме* немáло да се однéсе, немó *нiкоме* да кажеш;

кóму брáту, *кóму* да саплéте; ч'е му дáмо *свáкому* ч'овéку, *свáкому* домаш'и́ну по јéна раки́ја, *свáкому* дáр, *нéкому* да му кажем, рéкла *нéкому* ч'овéку, војни́ку *нéкому*, *нéкому* Рýсу, *никóму* нé сте остáл'е дужни;

кóјему унóку, *кóјему* девéру жéна, *кóјему* јарéту дáла, а *кóјому* сiну да дá.

6.12.3.2. Распоред наставака Дјд. придевских заменица није у свему подударан с наставцима неличних именичких заменица за лица. Наставак *-ему* у Дјд. присвојних заменица некадашње меке промене опстаје, пошто *-е-* из старијег наставка *-ему* блокира продор новог наставка са финалним *-е*. Чини се да је већем присуству наставка *-ому* у присвојним заменицама погодовао наставак *-ему* у овој скупини заменица.

а) *Мóјему* сiну Драгáну, унóку *мóјему* девојка, *мóјему* кóму што ме крсти́ја; *и́вóјему* директóру жéна, *и́вóјему* ч'овéку; *нáшему* зајцу, *нáшему* пилéту, телéту *нáшему*; *вáшему* ч'и́ч'е, *вáшему* Драгáну; *њéи́овому* брáту сiн, *њи́и́овому* братáнцу, *јарéту* *њи́и́овому*, *вас* пýт сам зборiла *њи́и́овому* сiну; *њóјному* детéту, свéкру *њóјному*; *њíи́ному* девéру, *њíи́ному* комши́је, *њíи́ному* пéтлу, *н'и́и́ному* брáту; *њíи́о*

Наставак *-оме*, поред *-ому*, јавља се у свим говорима Косовске котлине (уп. Јашовић 2010: 103; Неродимље, Бабљак, Бабуш, Штимље, Липљан, Племетина – према мом материјалу).

сину; *овејзиному* мјужу, *шејзиному* куму; *овому* Милану, сину *овому* постарому, *шому* му била жена стара, *шому* војнику му било криво; *шаквому* ч'овеку; *каквому* мјужу, *каквому* паше; *коликвому* петлу, овну *коликвому*, *коликвому* волу.

б) *Овоме* сину, *овоме* Милану маћи, *овоме* брат бија, *овоме* дамо паре, уч'инија *шоме* комшије, помогла *шоме* сину, даш му *ономе* маломе, *шоме* јарету, *ономе* детету; *каквоме* ч'овеку, *каквоме* детету, *каквоме* јарету; *никаквому* ч'овеку; *коликвоме* пријател'у, *коликвоме* детету, *коликвоме* јагњету, *оволиквоме* сину, ни *оволиквоме* ни *шоліквоме*, зашто да поклони *оволиквоме* нераднику, *шоліквоме* инац'ије не може да се нареди, *шоліквоме* говеду.

в) Малобројност потврда најновијег облика Дјд. упућује на нос из стандардног српског језика:

Да реч'ем *овом* човеку, *овом* лопову не казујем.

г) Наставци придева не разликују се од наставака заменица:

Милану *Љујкиному* маћи, сину *шосјарому*, бини добра према *сшарему* брату, куму *сшарому* дете, да да *уморному* мјужу, *срјскому* војнику, *болному* ч'ич'е, мојему *мршвому* деде, *шошијеному* зету, *врѣдному* аргату, да му да *мицкому* јарету;

мушкоме детету мораш друкше, *женскоме* детету не даја, *сшароме* куч'ету, *мојему* *сшарему* унуч'ету, нај радосна сам била *шрвјему* унуч'еиу, *Воиновоме* детету, *маломе* јагњету, да дадемо *болному* јагњету, *овоме* пилету *мицкоме*.

6.12.4. Локатив

Ако није истиснут конструкцијама с ОПјд. (в. т. 5.2.7.2), Лјд. заменица и придева синкретичан је са облицима Дјд.

Све што имамо по *мојему* памету, бини добра према *својему* брату, не ч'иниле добро према *нашему* сину, по *нашему* лугу, смо се загубиле по *овому* граду, па удри по *шјаному* ч'овеку, према *лејому* момку и лепа дивојка; оч'е да тури име на *н'ојному* тате, и она граби – јено *шо н'ојному* [тате], јено *шо н'ојному* [тате];

по *њиноме* коломоч'у, исто према *свакоме* детету, према *коме* зету, по *некоме* граду, камење било по *шоме* путу, све бија крф^в по *овоме* ч'овеку; уморисмо се по *сшароме* путу, крија се по *селскоме* забју, седи према *мокроме* камењу, према *Мишириноме* сину и она.

Зависни њадежи једнине женскога рода

6.13. Чињеница да је флексија у гатњанском говору као делу говора метохијско-косовско-сиринићког ареала најбоље очувана у јд. им. ж. р. на *-а*, а с обзиром на синкретизам Гјд./Дјд./Лјд. ових именица, очекивано је и одређено морфолошко приближавање унутар заменичко-придевске промене, подстакнуто синтаксичком позицијом придевских речи²⁶⁸.

У гатњанском говору у заменичко-придевској деklinацији ж. р. јд. уочавају се две тенденције, иначе запажене у призренско-јужноморавским и косовско-ресавским говорима:

а) Тенденција у којој се морфолошка средства из именица шире у заменичко-придевску деklinацију ширењем именичког дативског наставка *-е*: (однеси *наше сестре*);

б) тенденција стварања новог синкретизма Гјд./Дјд./Лјд. ж. р., са уопштавањем заменичко-придевског дативског наставка *-ејзи*.

Иако је старији однос у флексији Гјд. (од *наше сестре*), Дјд. (*нашејзи сестре деца*) и Лјд. (по *наше куч'е*) нападнут новим синкретизмом са експанзијом дативског наставка (од *нашејзи сестре – нашејзи сестре деца – по нашејзи куч'е*), он није у потпуности разорен, пошто је основно обележје Гјд. наставак *-е*, Дјд. *-ејзи*, Лјд. *-е*. Исто стање, са мањим варијацијама, обележје је и осталих говора призренско-јужноморавског типа метохијско-косовско-сиринићког ареала.

Ширење новог синкретичног облика заменичко-придевског дативског порекла у Гјд./Дјд./Лјд. у заменичко-придевској деklinацији у призренско-јужноморавским говорима југозападног дела Косова и Метохије веће је снаге од онога које се констатује у било ком другом српском говору. О снази ове иновације сведочи и то што је иновација синкретизма типа *њојзи* захватила не само заменицу *она* већ и остале заменице, које у другим говорима – који иначе знају за нови синкретизам заменице *она* – остају изван таквог синкретизма (Младеновић 2010: 312).

6.13.1. Уопштавање елемента */-е-/* у наставку Дјд. заменичко-придевске деklinације²⁶⁹ остварено је у свим говорима призрен-

²⁶⁸ Пошто се о овом питању детаљно говори у Младеновић 2010: 312–318, овде ће бити наведени само општи закључци који се односе пре свега на гатњански говор.

²⁶⁹ О различитим објашњењима појединих иновација у поменутом ареалу види у: Ивић 1994: 223–224, Пецо–Милановић 1968: 338, Марковић 2000: 154, Младеновић 2010: 314–315.

ско-јужноморавског типа са очуваном флексијом око гатњанског говора. Овај елемент стабилизован је у Гјд./Дјд./Лјд. ж. р., независно од тога да ли се синкретизам заснива на уопштавању наставка *-e* или наставка *-eјзи*.

Уопштавање */-e-/* у наставку Дмн. *-ема* (*нашема* / *сѿарема* људима, *нашема* / *сѿарема* женама, *нашема* / *сѿарема* говедима) део је ширег уопштавања */-e-/* у заменичко-придевској парадигми оба броја у призренско-јужноморавским и косовско-ресавским говорима, који су и иначе развили низ заједничких иновација²⁷⁰.

Корелација дативског наставка јд. ж. р. именица и дативског наставка јд. ж. р. заменица и придева остварује се највећим делом на ширем српско-македонском ареалу око гатњанског говора. Ближи и даљи говори призренско-тимочког типа у којима је датив остао изван аналитизације знају за однос *-e* : *-e* (Павловић 1970: 81, 84; Богдановић 1987: 167, 181; Тома 1998: 304, Јуришић 2005: 305, Марковић 2000: 154), затим говори косовско-ресавског типа (Букумирић 2003: 245, Симић 1972: 345, Јовић 1968: 124, Радић 1990: 28), говори западне и северозападне Македоније (Видоески 1965: 144, 150–151, 166, 167, 176).

6.13.2. Генитив

У говорима призренско-јужноморавског типа метохијско-косовско-сиринићког ареала потврђено је више морфолошких типова Гјд. ж. р. заменичко-придевске деклинације²⁷¹.

У гатњанском говору постоје две форме у Гјд. ж. р.: форма на *-e*, која је потврђена и највећим бројем примера, и нова генитивна форма дативског порекла (*ѿвѿјзи*, *воликвејзи*). С обзиром на доминацију типа *наше* у Гјд. и доминацију *нашејзи* у Дјд., може се казати да синкретизам ова два падежна облика није знатније пореметио систем једнинских облика.

Нова форма Гјд., настала ширењем из Дјд., потврђена је и у јужнометохијским говорима.

На јављање новог синкретизма Гјд./Дјд. типа *овѿјзи* свакако је утицао падежни синкретизам именица ж. р. *-а* деклинационог обраста. Не могу се, међутим, искључити ни други разлози²⁷².

²⁷⁰ Павловић 1970: 86, Букумирић 2003: 246, Јовић 1968: 125.

²⁷¹ Више о овоме в. у Младеновић 2010: 284–288.

²⁷² О овоме в. у Младеновић 2010: 285.

а) Гјд. ж. р. типа *какве*:

И месо од *своје* свиње, бе[з] *своје* мајке, се сакрија до *своје* куч'е, да добијем от *своје* државе, од *моје* куч'е; пруч'а о[д] *швоје* врбе смо сέкле, пита о[т] *швоје* паравице, од *њејове* грамаде, пч'еница од н'и-*јове* њиве, од *њине* фамилије, куд *њине* цркве, од *њојне* јетрве отац, од *наше* шуме, узела сам од *наше* вуне, бе[з] *своје* мајке, вода од *ваше* ч'ешме, од *оволикве* фамилије не остаја нико, од *оволикве* вуне да се испреде, от *коликве* ч'енице, о[д] *шакве* жене; от *какве* вуне ткаеш, от *какве* муке побеже, од *никакве* стране нема помоч', от *које* жене, дете от *које* јетрве, от *које* кудеље, от *сваке* воч'ке по нешто, от *сваке* куч'е гости, до *сваке* жене по дете, дете от *које* јетрве, от *које* кудеље, од *неке* земн'е може, од *неке* не може да се напрџи, од *неке* куч'е добра дивојка, унук ми је од *ове* ч'ерке, напија се од *ове* ракије луте, од *ове* куч'е до тебе, имаш ли унуке од *оне* ч'ерке; напија се од *лутије* ракије, о[д] *грује* мајке, два сина от *јрве* жене, од *јене* стране – бугарски, од *јене* стране – италијански; се увија од *јене* стране па о[д] *друге*, било од *ове* *грује* стране, срушене до *саме* земње, до *Киселе* воде (топ.), отосмо тамо креј *Киселе* воде, терале кот *Пашине* воденице, кут *Пашине* воденице, и до *Косовске* Митровице сам ишла, одовуд *таињанске* реке, остаја без *јене* ноге, от *француске* школ'е, о[д] *гржавне* работе, од *лагне* собе, и о[д] *домач'инске* куч'е, от *какве* куч'е *домач'инске*, до н'иве *Никол'ине*, око *лејин'е* славе.

б) Гјд. ж. р. типа *каквејзи*:

Дошло ни од *мојзи* сестре дете, од *мојзи* ч'ерке син, да зовеш од *мојзи* снаје отац, донеле коломбоч' од *вашејзи* н'иве, од *њојнејзи* сестре, код *овејзи*, ку[д] *шјејзи* да ч'утиш, од *овејзи* жене узима млéко, од *онéјзи* н'иве, о[д] *шаквејзи* жене, от *каквејзи* неработнице искомч'и ч'овек, от *каквејзи* вуне плéте, била отуд *сџарејзи* куч'е, како од *лудејзи* жене.

6.13.3. Датив

У Дјд. ж. р. гатњански говор показује специфичност у односу на метохијске говоре призренско-јужноморавског типа, пошто – због ретких потврда с аломорфом *-ојзи* – нема потпуне стабилизације дативског наставка *-ејзи*²⁷³.

²⁷³ О сложеним односима у облицима Дјд. придевско-заменичке промене у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2010: 277–284, 304–307.

Потврђена су два наставка: основни *-ејзи* (с ретким факултативним аломорфом *-ојзи*, затим секундарним ликом типа *мојзи*) и нови наставак именичког порекла *-е*.

а) Дјд.²⁷⁴ ж. р. на *-ејзи*:

Сестре *нашејзи*, *нашејзи* матере, *својези* јетрве, комшике *нашејзи*, *вашејзи* снаџе брат, Цава гу рекла *својези* јетрве, *мојези* мајке мајка, да да *швојези* мајке, *својези* јетрве, дете *мојези* ч'ерке, *шејзинези* снаве деца, *којези* ч'ерке, *оволиквејзи* козе, *шоликвејзи* војске што се крије; *коликвејзи* опце, *коликвејзи* краве гу је теле, *коликвејзи* ч'ерке си дала дар, *оваквејзи* жене, *шаквејзи* жене, *каквејзи* жене, немó да кажеш *шаквејзи* жене, син *овези* *сшарези*, дете *овези* *лудејзи* жене, *овези* жене бија гу м'уж^м, лóму погач'у *шејзи* девојке на главу, мóра да плати *шејзи* вештице, *онези* ако остане, син *сшарези* жене, дете *лудејзи* жене, Цава гу рекла *сшарези* куме, мóгла да исплете *мицкејзи* ч'ерке, однеси и *болнејзи*, однеле гу помóч' *селскејзи* уч'итељице, *шомладејзи* јетрве рац'але се све жéнске деца.

б) Дјд. ж. р. на *-ојзи*:

Шејовојзи Милице, *њинојзи* мешаље, *свакојзи* ч'ерке по куч'у, *некојзи* жене доша гу брат, *некојзи* има, *некојзи* нема, *младојзи* јетрве, *шó* *мицкојзи*.

Док се од заменице *нека* јављају само облици с наставком *-ојзи*, условљени даљинском дисимилацијом према */-е-/* у основи, од осталих заменица и придева основни су облици на *-ејзи*.

б) Дјд. ж. р. на *-е*:

Свек'рва гу рекла *своје* снаџе, да гу каже *своје* куме, умирале деца *моје* снаве, кажи гу *моје* сестре, *моје* јетрве брат, донеле гу флије *ове* ч'ерке, својштина *н'ине* сестре, *које* козе ги липца јаре, гу кристија децу *моје* свекрве, да каже *њиоове* жене, *шејзине* куме син, трéба да збóриш *овакве* тётке, *које* да помóгнем, *које* да ги уч'иним; *Злашкине* стрине што гу је зава, *сесшрине* јетрве ч'ерка, било *сшареје* заве дете, *сшаре* куме гу кажи, како да верујем *шијане* жене, немó да однесеш *шијане* жене, *дóбре* дóкторке гу оздравују бóлни, *Данкине* сестре деца, и *црвене* краве дај гу сéно.

в) Дјд. типа *мојзи* потврђен је у свим говорима на југозападу Косова и Метохије²⁷⁵. Јавља се од заменица које у Нјд. на крају има-

²⁷⁴ В. и примере у т. 5.4.3.1.

²⁷⁵ Уп. са оваквим облицима у Богдановић 1987: 187.

ју формант /-оја/: *моја, њвоја, своја, некоја, никоја, свакоја* (Младеновић 2010: 280). Облик је очигледно настао у процесу испадања /j/ и сажимања у вокалским групама из облика с формантом *-ејзи / -ојзи*. У гатњанском говору овај морфолошки тип није велике продуктивности.

Својзи мајке, како својзи да не даде, мојзи Драгице девер, да гу кажеш њвојзи снаве, својзи мајке, којзи ч'ерке да дам, којзи да се каже.

6.13.4. Локатив

У Лјд. ж. р., ако флексија није елиминисана аналитизацијом, постоји синкретизам са Дјд. Иако се и у Лјд. срећу исти наставци као у Дјд., грађа показује да је у Лјд. ширење наставка именичког порекла *-е* у заменичко-придевску промену веће снаге него у Дјд.

а) Лјд. ж. р. на *-ејзи*:

Не познала по *нашејзи* ношње, има по *нашејзи* земље, моја није према *њвојејзи* куч'е, по *каквејзи* шуме се криле, нека бине по *њвојејзи* воље, по *ч'ијејзи* њиве да се сје, сто по *мојејзи* гузице, по *нашејзи* куч'е скиташе, по *коликвејзи* ч'енице, по *каквејзи* зиме ишла, донесосмо ви према *вањејзи* воље, према *овејзи* девојке нема беч'ар, не се плашила према *њаквејзи* жене, према *каквејзи* жене, ни према *овејзи* Данке, имало кукoљ по *њејзи* ч'енице; ч'ути и рабoта по *ладнејзи* куч'е, да га удари *по скршенејзи* ноге, искоч'ило нешто на *завинејзи* главе, удрише ме по *деснејзи* руке, себале док биле по *ладнејзи* воде.

б) Лјд. ж. р. на *-ојзи*:

Ако може по *нашојзи* воље, да рабoтам по *ваквојзи* вруч'ине.

в) Лјд. на *-е*:

Ништа да видим по *њакве* тамнине, иша по *њоликве* лапавице, према *њакве* младе и зет бија, према *њакве* девојке бија и такав беч'ар, по *овакве* тепсије и масло да има, по *какве* рабoте се меша рабoтам према *своје* снаге, имало по *моје* њиве, по *сваке* ливаде има крт, лако је по *своје* куч'е, по *ове* Србије има лопoви, према *ове* главе и капа, по *ње* државе имало ратове, газија по *онакве* воде, на *своје* постелје ч'екауч'и; како било по *женске* линије, по *бабине* линије било, бија према *Пеширове* куч'е, па удри по *браишове* скршене руке, гра се не виде по *земњене* каљенице, добро проша према *јолеме* го-

дiне, дeвер живe'а у *сiтарe'е* куч'е, рупе имало по *сiаре* кошул'е, немало по *сiринкине* сoбе, паде свиња при *дрвeне* коч'ине.

г) Лјд. типа *мојзи*:

Ч'е ч'иним што оч'у по *својзи* куч'е, удрише ме по *мојзи* главе.

6.13.5. Општи падеж

Потврђен је очекивани наставак -у²⁷⁶:

Пред *нашу* свадбу, *вашу* сестру, през *вашу* њиву, у *своу* државу, кад изац'е у *своју* бајч'у, на[д] *шeјзину* куч'у, у *коу* вoду, за *коу* лапавицу, прет *коу* славу, Бог да ти да *неку* срeч'у, на *неку* свадбу, купи гу *неку*-свeску, у *ову* другу куч'у, од *ову* ч'ерку, за *ову*, до *ову*, на *иу* веригу, *узу* *иу* јабуку, имаше *ону* машину, на *коју* краву, за *коју* годину, да дам *неку* вoду, *неку* мараму даду, пiле по *неку* ч'ашу, у *сваку* кeсу, видeла *сваку*, за *њoјну* матер, улeни у *њoјну* ливаду, у *шeјзину* зeмљу; да се згрe'еш *цeлу* зиму, Бог^к пушти *цeлу* зиму да врне снeк^г, *неку* попрiку *љуиу*, крез њиву *Пеiрову*, *цeлу* нoч' праимо јужа, тако *цeлу* нoч', *иrеч'у* нoч' злато тyру децами, *јeну* нoч' код јeнога, *дрyгу* ко[д] *дрyгога*, снашу за *иrву* нoч', имаја *зaiрoсену* дивoјку, има ч'ерку *удaiу*, *рaзну* грозoту, *рaзну* кривотaљку, осудише га на правду *божу*, свe у *лагну* сoбу, ја iдем у *лагну* сoбу напуштим *врyч'у* сoбу, и *фyиовану* циглу, тyру га у *сeраву* вyну, у *сeраву* вyну сaмо кeт се убиe, *иrну* нaј више гу одбирале за клaшн'е, у ч' *исиу* вyну, по *цeлу* кaнту, па ујутру *ioиoву*, сaмо ч' *исиу* вoду, мoгу и *сiиудeну*, *дуiач'ку* му дам, ч'[e] iдим тaмо у *иуи* 'у куч'у, имала тy кошyљу свe *набрану* и *бeлу* скутaч'у *вeзeну*, била у ч'ипку *вeзeну*, обyкла *бабину*, смо iшле у *Kач'енич'ку* клисyру, отишла у *ри'аву* куч'у, са ложицу *дрвeну*; А у бaч'кву се држало. *Дрвeну*; се воли и *дрвeну* ложицу, *мaмину* мајку знам, и *шaiшину* мајку знам; а и у кожу *oфцину* га турале, али правим на *Урошову* куч'у, iмам *Никoлину*, и зoве и *Злaiкину* ч'ерку, у *дојну* кофу, и за *ioрн'у* iсто, смо славиле *лeиу* и *зимску*.

Зависни iадежи множине заменичко-iридевске iромене

6.14. Општи падеж

Морфолошку разлику између Нмн. и ОПмн. м. р. именица не прати морфолошка разлика између конгруентних придевских и за-

²⁷⁶ В. и примере у т. 5.4.4.

меничких речи, већ се јавља *-e* : *-e* синкретизам. Уопштена *-e* форма у Нмн. / ОПмн. ж. р. и с. р. мн. тако постаје опште обележје придевских речи.

а) ОПм. р.:

Код *моје* ујце, од ове *моје* зидове, у *моје* дворове, у *швоје* воч'њаке, имале смо *швоје* орасе, за *наше* муже, имало *наше* адете, од *наше* сноплје, на *ваше* путове, искршија му *њејове* зубе, у *њејове* вагоне, покре *њијове* прозоре, од *н'ине* синове, гледја *нојне* зајцеве, да отериш *те* *њојне* врагове, сваки *своје* воч'н'аке ч'ува, пред *овејзине* сватове, за *своје* ашове; за *какве* орасе, зашто да ч'екам од *овакве* л'уде, да плач'а *шолікве* рач'уне, *шолікве* зидове се претуриле, *колікве* руковље донесоше, на *колікве* жарље; па *које* циркусе било; ткала *неке*-јастуце, сас *неке* пацове, имаја отац *неке* луде, са *ове* раднице, увезујем *ове* ч'илиме, на *ове* ч'илиме, ткала *шје* ч'илиме, носиле *шје* снопове, *шје* крстове носиле, да ни да *шје*-крёвете, *онје* тануре код нас имали; идију у *њијне* кафич'и, за *своје* шарене јарич'и; ч'елиме призренске смо купувале, ваља да служим у *шјуи'е* луде, ко гледа *сшаре* луде, имама *мале* прасич'и, у *сшаре* крёвете, *злашине* зубе све сэм натурала, у *онје* тумене опанце, и *те* *мамине* ујке, са *беле* голубе, прет *шјуне* патоце; *селске* дубље исека, смо молеле *сшаре* луде, упрегле *јаке* бикове, имало и *дибеле* зидове, што киту *Бојейшове* сватове, на *шолішич'ке* теч'ајеве, носиле *мокре* снопове.

б) ОПмн. ж. р.:

Моје крушке да јемо, у *моје* л'иваде нема, еве ти *моје* *сшаро-врёмске* јабуке; на *швоје* н'иве, он изваде *ваше* паре, кут *њејове* ливаде, имаше *њејове* паре, украдоше ги *н'ојне* опце, остадоше *шјејзине* ливаде, на *овакве*, у *шшакве* колпите, у *какве* државне работе, де нац'оше *шолікве* пушке, *колікве* муке трпела, *које* њиве смо жн'еле, од *неке* крушке *шолошке*, наставл'а *неке* цигле, од *ове* *селске* куч'е знале *шје* мац'ије, знале ги *шје* жене, *онје* опце не давају млеко; имаше *дибеле* ноге, смо постиле *целе* Пóсте, *разне* трав^фке што сакупљале, он има *шолеме* коске, туч'имо *црвене* попріке, и такве *сүве* правіла, није носиле тако *те* *крашкве*, прóтив *урокљиве* оч'и, да обујем *шүмене* ч'изме, у *земњане* каљенице, од ложіце све *дрвене*, и *дрвене* ложіце, све саз *дрвене* ложіце, кал'енице *онје* *земн'иве*, ложіце биле *дрвене*, *шје* *дрвене* ложіце ги потребују, *онје* *Бурњач'ке* ливаде, они држале *те* *црне* црешње.

в) ОПмн. с. р.:

Грójзе од *овé мóје* лóјза, на *мóје* врата, за *мóје* јájца, у *мóје* дрва, збóри ни за *шé швóје* брда, од *наше* сýве дрва; исéкоше ги *њине* дрва; на *њóјне* јájца; у *шáкве* сéла, *какве* дрва да кúпим; у *оволíкве* врата, имáле смо *оволíкве* говéда, о[д] *шолíкве* кóла, за *колíкве* јájца; *неке* цвеч'е стáву óвде, настáвл'а *неке* дрва, да се врзúје са *шé* прýч'а, *овé* пóља узéше ги Шиптáри, нé ги срушíли *шé* сéла, *шé* пóља пожн'éла; óн правíја тé *јорње* кóла, од *сýве* дрва, исéкоше ги *сéлске* дрва, на *лáвне* мéста, имáле смо *рáзне* вíна, сабрáла *нóве* ч'éба, на *лáвне* мéста, сас *вéлике* дрва, од *рáзне, рáзне* сéла долазíле ни, са *кóн'ске* кóла.

У примеру – Напуштíше *рáгна* мéста, ОПмн. с. р. на -а придева унет је преузимањем административног термина из стандардног језика.

г) Уз збирне именице различитих типова, као резултат плурализације конгруентне придевске речи према семантици множине именице, ОП је увек у мн. на -е, чиме се ствара неконгруентност са им. у ОПјд. (в. т. 5.5):

Од *мóје стáрéје* брач'у, да му дотéрим *шé мицке* дéцу, не мóгу јá за *шéј* дéцу да кáже, дéца од *ове-брач'у*.

д) Општа заменица за количину именички употребљена интегрисана је у именичку дистрибуцију облика Нмн. на -и (в. т. 6.10.3) и ОПмн. на -е:

За свé да кажеш, ти си бíја сэс *свé* лóшо, *свé* ги утéпа, за *свé* да дá, *свé* затвóрише ги, от *свé* да úзију.

6.15. Д а т и в

Уопштавањем наставка -ема у Дмн. заменичко-придевске деклинације, гатњански говор део је говора призренско-јужноморавског типа метохијско-косовско-сиринићког ареала. Овом особином поменути говори део су ширег ареала у коме се стабилизovalo -ем(а). Овде се мисли на косовско-ресавске говоре, и то како оне у непосредном суседству (Букумирић 2003: 225, 229, 230, 233 итд.) тако и оне са којима поменути говори нису у лингвогеографском контакту (Јовић 1968: 125, Пецо–Милановић 1968: 339, Симић 1972: 363, Радић 1990: 27).

У говорима призненско-јужноморавског типа југозападног дела Косова и Метохије – осим спорадично у сирињићком говору – практично је довршена стабилизација форманта *-ма* у Дмн. свих именских речи (*мужима, женама, децама, браћама / браћима, ѿведама / ѿведима, којема, нашема, овема*) као последица конгруентности са именицама (Јовић 1968: 125).

а) Дмн. м. р.:

Којема људима, *својема* Србима, *мојема* синовима, *мојема* кумовима, *сватовима мојема* да уч'иним, *мојема најсијарема* Косовцима, *швојема* синовима, *швојема* ујцима, ч'ич'ама *швојема; нашема сшарјема* људима, *вашема болнема* мужима, *вашема девјерима, њејовема* војницима, *њејовема* братанцима, *њинема* сватовима, *овема* муслиманима од Босне, *овема* Србима, *овема* како стигли, *овема* Београц'анима, *овема* људима, *нема шјема* што не косију, *шјема* што носу, *оваквјема* људима, *каквјема* враговима, *никаквјема* људима, *оволиквјема* људима, *шолоиквјема* волловима, *коликвјема* волловима; волловима *брашјовема, Цобешјовема* синовима, *Драјановема* кумовима, се уч'инило *Перинема* робљима, *младјема* кумовима, *шашњанскема* сватовима да уч'ини, *сватовима селскема* да кажем, *трјема* да помогне *сшарјема* родитељима, *овема* *Боешјовема* козама, *уморнема* волловима, *арнауцкема* лажовима не верујем, да однесе нешто *шашњанскема* гољацима.

б) Дмн. ж. р.:

Којема женама, *својема* опцама, *мојема* сестрама, *мојема* ч'еркама, зар и *мојема* јетрвама, *швојема* стрињама, *швојема* кумама, *нашема* ч'еркама, *вашема* женама, *њејовема* братаницама, *оволиквјема* големема кравима, *оваквјема* женама, рече *некаквјема* женама, *оволиквјема* женама, ч'еркама *шолоиквјема, оволиквјема* ѿлемема кравима, *Милешјовема* сестрич'нама, *ѿлемема* кравима, *Милешјовема* козима, то биле *сесшринема* ч'еркама деца, *брцкема* кравема не трјема млого трава, да верује *шашњанскема* женама, *стјема* *кокшкјема* да узе јјца од гњјздо.

в) Дмн. с. р.:

Којема говјдима, ч'ијјема селјама, *оваквјема* говјдама, *оволиквјема* женама, ч'еркама *шолоиквјема*, и одјема *Љујкинјема* говјдама, ни *болнема* говјдама.

г) Дмн. придевских речи уз именице са несагласјем значења и облика

а. Уз именице са суплетивном множином на *-ићи*:

Вéма пилич'ама, *вáквeма* јарич'ама, *ӣвáквeма* пилич'ама, *иолé-мeма* куч'ич'ама, *цр̄нeма* јагњич'ама, *ӣо млáдeма* јарич'ама, *мӣцкeма* ч'обанч'ич'ама смо носíле.

б. Дмн. уз збирне именице на *-а*:

Деца́ма *сво́jема*, *мо́jема* деца́ма, *ко́jема* де́цама, па да ка́жеш *сво́jема* деца́ма, *бра̄ӣовeма* деца́ма, и *мо́jема* деца́ма, *ӣво́jема* деца́ма, *њ̄ӣнeма* деца́ма, *њ̄ој̄нeма* деца́ма, *оволи́квeма* деца́ма да́доше, *ӣjема* двоица́ма, *сво́jе*ма родби́нама.

6.15.1. Због специфичне позиције опште количинске заменице у систему заменица, Дмн. заменице *сви́* разматра се издвојено²⁷⁷.

У Дмн. опште количинске заменице уопштен је заменичко-придевски наставак *-ема* (*свéма*), независно од тога да ли је заменица именички или придевски употребљена.

Свéма по јéн рéд^г, ја збо́рим *свéма*, ка *свéма* и на́ма, и *свéма* ру́ку, да́ду *свéма*, *свéма* деца́ма подéлију. И старéjема, и *свéма*.

ПРИДЕВИ

ПРИДЕВСКИ ВИД

7. Категорија придевског вида у потпуности је неутралисана, тако да се у атрибутој и у предикативној употреби јављају практично само облици који подсећају на неодређени придевски вид.

7.1. Нјд. м. р.

Присвојни и описни придеви, осим оних који имају само облик на *-и* – придеви изведени суфиксима *-ји*, *-ски* / *-ински*, јављају се по правилу без финалног *-и*.

а) *Желéзан* плу́к^г, бија *лéи* гра, *ӣвр̄г* је овај ора́, тај со́ли бија *сӣӣан*, *лéи* ка́мењ, *о́сӣар* бија, *кисéл* купу́с, *до́бар* беч'ар, *црвén* је,

²⁷⁷ О различитим облицима Дмн. ове заменице у говорима на југозападу Косова и Метохије више в. у Младеновић 2010: 346–348.

брат *жењеџи*, *сиџи* глადнога не верује, *џо миран* народ и *џо џиџом*, *мучан* живот, а и не беше *џун вóз*^с, *жењеџи*, *жив* грé да те увати, *црвén*, *нај сиџар* бија Рíста, *Рáдеџиов* брóј да ми дáш, *Мíлеџиов* сíн, *Мíлошов* спóменик, тó де бија *Мíлошов* спóменик, брат *Тáнеџиов*^ф кэд му се женија, ми бија *Тáнеџиов* брат Драгутíн, Урош му бија *џаџиин* ўјко, *џорак*, *дебéја* ка трóп; *вéш* је, бéш је врáг; ч'е понáвл'амо на *Мíлошов* зáкон, бíло и *Мúсин*, и *Мáрков* двóр, вéпар *неоџи́рóен*, дрén је *нај жíлав*, *зелén*, *црвén* патлиц'án, *слáџак* мéд^т, *óсџар* нóж^м, му дóша *миџак* сíн, *млáк* лéба да се је, имáло *мéк* трбóу, ч'врс ка кáмен', *дебéа* ч'овéк, гу купија *бојаџи* Рýс, сам бија *жедан*, *ширóк* пýт íма до сéло, кожóу му бија *крáџак*, нóв трóњ у сóбу, *жефџиин* је, *жефџиин* патлиц'án, дэн бија *сиџугén*, *сув* дирéк, *мрсóлив* сíн ти је („балав, слинав“), *весéа* свáт, *врéдан* бéше, и *бéа* кóн', *црн* вóл, *црвén* ка жáр, бија *црвénкас*, и *црвénкас* кóнац трéба, *црвенкас* кáмен', *бéлкас* кáмењ, *зеленкас*, *жуџи* дукáт, *врúч* лéба и сóли, сéде *џрáзан* крéвет; *Зелén* кóњ немáја. Имáја *шарén*; *врúч* компíр, *врúч* дэн, овáј *џоџов*; сé *џолиџак* бија, *миџак*; прво њигóв брат *роџ'én*, и ако íде, *црвén* кóнац да íма, дете ўвек имáло *црвén* кóнац на прс; он није бáш толико *арџ'áv*, али није толико *дóбар* ка нáш.

Придеви временског значења јављају се са финалним *-и* и без њега:

Сџаџањ дán, *сáџаџањ* сóли, *дэнџањ* свét, и *ноч'áџањ*, *овоџо-гíџањ* колóмóч';

на *данáџињи* дán, *ноч'áџињи* сн'éк^т, у *зимóџињи* дэн.

О стабилизацији облика без финалног *-и* у Нјд. м. р. сведоче и примери са очуваном синтетичком компарацијом:

Унóк *сиџарé*, *сиџарé* дéвер н'óјан, мóј брат *сиџарé* трéбáја да прíме, зáшто брат мóј *сиџарé* гу викаја мáјку – дáде, а тáј *сиџарé* сíн, он имáја јéно дивóјч'е, *нај сиџарé* сíн, а овáј *млаџ'é* пóсле, *џрвéј* што бија гу сíн.

б) Ретки примери са обликом на *-и* изван суфикса *-џи*, *-ски* / *-ински*, по правилу су новије терминолошке позајмљенице из административне или какве друге службене употребе ових термина:

Рóџ'ени зét, *џсиџи* ц'áвол, *џрáви* вéштер, *вéлики* мрáз (: голém), па кат пáдне *вéлики* сн'éк^к, *Свеџи*-Димитрија што бíло гóре, да добијем *зелéни* картóн, у *Црвéни* крс, или су *бóл'и* лéкови (: пó дóбар), кромпíр *џéч'ени* (преузет термин, у коме је и именица у неаутохтоном облику), знá Тáни кáкав *лéџи* сíра смо га правíле (: дóбар), па кат пáдне *вéлики* сн'éк^к, долáзи *сиџáри* свáт, *сиџáри* свáт долáзи (: ста-

мамино. А шáишино нисам толико волéла, жуто ĩрóјзе, лóјзе, шарéно јúне попáсло.

7.2. О облицима зависних падежа једине и облицима множине в. у т. 6.11–6.13.

ПРИДЕВИ ГРАДИВНОГ ЗНАЧЕЊА

7.3. Придеви градивног значења јављају се најчешће као конкуренти с предлошко-падежном конструкцијом *од* + Г/ОП аблативног значења. О нестабилности употребе једног или другог конкурента говоре примери када информатор употреби предлошко-падежну конструкцију, па одмах иза тога придев:

Пóсле дивóјке прáве тó *од вúне. Вунéно; Тепси́а је од бáкар. Бáкарна. Калай́сана.*

Иако је у оба случаја присутно значење материје од које је нешто направљено, када се употреби предлошко-падежна конструкција инсистира се на материјалу, док је присуство нијансе особине веће када је употребљен придев.

Присуство оба конкурента карактеристично је и за друге говоре призренско-јужноморавског типа косовско-метохијско-сиринићког ареала²⁸⁰.

а) *Дрвéне* налúне, *клáшњено* тéше, *обóрње* врáта, у *земњíву* ч'и-ни́у, и понéсе онó *земњíво*, па понéсе и овó *дрвéно*, јóш íма тé *земн'íве*, онé *бакрéне*, свé *дрвéно*; от *коломбóч'но* брáшн'о, ка оволи́ко *срмено* позáди, на *свíлено* сíто.

Градивног су значења придеви изведени суфиксом *-ов* када је реч о дрвету, биљци:

Дрéново др́во, *баĩрéново* др́во, с ове стране *дúбово* рáсло, *врбове* прúч'и, *úзо* ч'áмове дáске.

б) Налúне *о[д]* др́во, тéше *оĩ* *клáшње*, врáта *од обóр*, ремíк *оĩ* *кóјзе*, јастáк *од вúне*, корíта *о[д]* др́во, кэд бíло *од зéмње*, нóси ибрíк *од зéвње*, налúне *о[д]* др́во, каљени́ца *од зéмње*, а знéш *од бáкар*, буре *од баĩрэн*, смо плéле *јúжа од врбе*.

²⁸⁰ За јужнометохијске говоре в. Младеновић 2002: 296–297. Исто је, према мом материјалу, и у јужнокосовском и централнокосовском говору. Уп. са оваквим стањем и у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 82–83).

ПРИСВОЈНИ ПРИДЕВИ

7.4. Посесивни беспредлошки генитив истиснут је из гатњанског говора и замењен присвојним придевом, посесивним дативом или конструкцијом *og + Г/ОП*²⁸¹. У синтагматским спојевима доминира посесивни беспредлошки датив. Мањим бројем примера потврђена је конструкција посесивног значења *og + Г/ОП*, која се јавља као алтернант посесивном придеву или посесивном дативу.

Обим присуства конкурената условљен је типом посесивности.

Конструкција *og + Г/ОП* у косовским говорима²⁸² признанско-јужноморавског типа заступљенија је него у јужнометохијским²⁸³.

7.4.1. Присвојни придеви граде се суфиксима *-ов / (-ев), -ин* и *-ски / -ински*. Придеви изведени суфиксом *-ски*, поред присвојног имају и нијансу описног значења.

На избор суфикса *-ов, -ин* утиче деклинациони тип мотивне именице, тако да се и од мушких личних имена на *-а* придеви граде суфиксом *-ин*. С обзиром на то да се нека мушка имена јављају по двама обрасцима (*Миливоје* : *Миливоја* (в. т. 5.4.1.2), потврђена су и два придевска суфикса (*Миливојев* : *Миливоин*).

а) *Роса Тодорова, Урошова Даница, Радеиов* брój да ми даш, *Милеиов* син, *кумово* дете, *браиово* дете, *после Пеије*рова, *била* куч'а *Шабаноа, Милошов* споменик, *ту* де *бија Милошов* споменик, према *Пеијрове*, *брат Танеиов*^ф, ми *бија Танеиов* брат Драгутин, *Танеиова* мајка, *понавл'амо* на *Милошов* закон, и *Марков* двор, али *правим* на *Урошову* куч'у.

б) *Сијаницин* син *погину*, *н'ива* се звала *Никол'ина, Пери*на *же*на, *кут Паши*не воденице, *мамину* мајку *знам*, и *ијаиину* мајку, па

²⁸¹ О резултатима досадашњих истраживања о исказивању припадничко-поседничког односа у српским говорима на Косову и Метохији в. Милорадовић–Станковић 2010. Уп. са оваквом конструкцијом знатне заступљености у параћинском говору (Милорадовић 2003: 81–82).

²⁸² Уп. са констатацијом Д. Барјактаревиха о присуству посесивног датива и конструкције *og + Г/ОП* у косовским говорима (Барјактаревих 1977: 126). Према мом материјалу из јужног и централног Косова, посесивна конструкција *og + Г/ОП* са значењем припадничко-поседничког односа, иако потврђена у различитим насељима, не представља алтернат веће снаге.

²⁸³ О присуству конструкције *og + Г/ОП* са значењем посесора у јужнометохијским говорима в. Младеновић: 2002: 304.

знам; исто и *Шаварина*, до н'йве *Никол'ине*, *Урош* му б'ја *йајин* ујко, ймам *Николину*, да ставим йме *мамино*. А *йајино* нисам толїко волела, м'је ујке што б'ле *мамине*, ја кэт сэм д'шла у *Ц'евзине*, то морале да б'ну неке *бабине* [рођаци, пријатељи], и *мамини* нї ги одвајаја, тэ *мамине* ујке, оч'е им'ч'и на *дедино*, на *йарадедино*, и з'ве и *Злајкину* ч'ерку, б'ло и *Мусин*, ја сам баш об'кла *бабино*, *Добрицина* ж'на, у *Димитриину* к'ч'у, от *Сїан'ине* бр'ч'у.

в) *Деч'инске* т'рбе (присвојно и описно), *деч'инско* јед'ње, онé *Бурњач'ке* лив'де, од овé *йајин'анске* лив'де, у *йајин'анске* л'јза, у *срїске* с'ла, смо узим'ле от *серен'ч'ке* с'ла, п'се у *с'лске* лив'де, *с'ланска* утр'на, по *нередим'анске* сокаце.

7.4.2. Присвојни придеви изведени од имена животиња суфиксима *-ин / -ов* могу се односити на одређену јединку, али и на врсту. На ширење значења придева изведених суфиксом *-ин / -ов* на значење врсте утиче конкурент *ог + Г/ОП* са значењем припадања.

Придеви на *-ин / -ов* са значењем врсте:

Да му се уч'ини о[д] дл'ке *к'зине*, с'пеш мл'ко *к'вино*, л'к от *кобилино* мл'ко, т'римо на к'жу *в'кову*, исп'ч'е се глава *јајин'ова*.

Када се односе на врсту, присвојни придеви од имена животиња изведени су суфиксима *-ји* и *-ски*:

К'зо с'рење, *ојчо* с'рење, п' добро је *к'в'во* мл'ко, с'тне су *мишје* г'мна,

св'њско [поименичено], *јов'цко* [поименичено], *јов'цко* м'со, *св'њско* м'со, да ймаш и *св'н'ско* н'што, и *св'н'ско* ч'е ти п'шч'а.

7.4.3. Поред посесивног придева изван предлошко-падежне конструкције за означавање посесора, мањим бројем примера, потврђена је и конструкција *ог + Г/ОП*. О заступљености оба конкурента говоре примери у којима информатор у непосредној близини употребљава придев односно предлошко-падежну конструкцију:

Сїаницин с'н п'гину, *ој Сїанице* с'н; *ој с'сире* с'н, и он, *с'сирин* син, да се разб'ли; и в' от к'ма д'те, *к'мово* д'те, *отиде*; *брајшовому* д'тету, т'ме *ог брајша*.

Ог Мишце с'н нека к'же, па от'днем у к'ч'у *ог м'жа*, волела сэм ги и д'цу *о[г] д'вера*, б'ла ми и т'а *о[г] д'вера*, б'ја му *ог м'је* бр'т, ч'ек'але смо гу с'с *ој Сл'ве* д'цу, т'а к'ч'а *ој св'кра* што йма.

7.4.4. Када се односе на врсту, напоредо са присвојним придевом од имена животиња, обична је предлошко-падежна конструкција *од* + Г/ОП²⁸⁴:

Сирење *о̄ӣ ко́зе*, месо *о̄ӣ сви́ње*, месо *о̄[ɡ] шéле*, глава *од ја̄ӣњéша*, сирење *од о̄ӣце*, млеко *о̄ӣ кра́ве*, мл'еко *о̄ӣ ко́зе*, и *о̄ӣ ко́зе* млеко, млеко *о̄ӣ мо̄ја́ре*, длака *од ма́ч'ке*, овé^ј ја́јца *о̄ӣ шобѝке*, двé ја́јца *о̄ӣ кокóшке*, прúч'а *од в́рбе*, глава *од ја̄ӣњéша*, месо *од сви́ње*.

Мањим бројем потврда са значењем врсте потврђена је конструкција *од* + Г/ОП од имена биљке:

Да не једе цвет *од рúже*, смо јеле листе *од бúке*, цвеч'е *о̄ӣ црéшње*.

ПРИДЕВИ ПРОСТОРНОГ ОДНОСА

7.5. У *до́јну* ко́фу, мо́ј у́јка ми би́ја у *До́јно* Га́тњо, а и *Го́рњо* Га́тњо, у *Го́рњо* Га́тњо двé стрѝнке, у *Го́рно* Семáн'е, у *До́јно* Семáње се се'áло, прави́ја те́ *јо́рње* ко́ла, и за *јо́рн'у* исто, *одовдéшњо* сирење, и *сѝрédњи* сѝн, он ми би́ја *за́дњо* дéте, *јрédњи* да има нéшто, *јрédањ* во́л вúч'е нај ви́ше, ѝди по *сѝрédањ* пúт.

7.6. Ка *са̄иашња* музѝка, *са̄иашањ* дáн, *са̄иашањ* со́ли, *са̄иашње* мúке, на *данáшњи* дáн, *дánшањ* свéт, *дánшње* дéца не ва́љају, ч'е се истóпи *ноч'áшњи* сн'éк^г, и *ноч'áшањ*, такó бѝло *јӯи́рошњо* врéме, у *зимóшњи* дáн, *ле̄шóшњо* млеко нѝје исто ка *зимóшњо*, *ово̄јодѝшањ* коломóч', *во̄јодѝшњо* сéно, јéмо *ово̄јодѝшњу* благо́ту.

7.7. О облицима придева в. т. 6.10.1, 6.11–6.15.

КОМПАРАЦИЈА ПРИДЕВА, ПРИЛОГА, ИМЕНИЦА,
ЗАМЕНИЦА, ГЛАГОЛА, ПРЕДЛОГА

8. У гатњанском говору синтетичка компарација замењена је аналитичком, уз присуство трагова синтетичке деклинације у антонимијском пару *млац'éј* : *сѝпарé*. Овом пару прикључује се и компаратив *јрвéј*, који је заправо синоним антонимијском члану *сѝпарé*. Дужи опстанак синтетичке компарације ових придева подржан је семантичким паром по супротности, али и фреквентношћу придева *сѝáр*, *млáг*.

²⁸⁴ Уп. са оваквим конструкцијама у параћинском говору (Милорадовић 2003: 82–83).

О окамењеној форми, а не о правом чувању синтетичке компарације ових придева, говори чињеница да се у компаративу очувани траг синтетичке компарације факултативно аналитички компарира. С обзиром на значење, очекивано, уз придевски употребљено *ѵрвѣј* нема компаративних речца *ѵо* и *нај*.

Опстанак синтетичке компарације у пару *сѵар* – *млаг*, иначе, обележје је ширег ареала око гатњанског говора²⁸⁵.

Унук *сѵарѣј*, *ѵо сѵарѣј* дѣвер н'ојан, мој брат *сѵарѣј* треба'а да приме, зашто брат мој *сѵарѣј* гу вика'а мајку – даде, нај *сѵарѣјзи* ч'ерке дѣте, *ѵо сѵарѣјоѵа* да види, лѣко је *ѵо сѵарѣјоу* пѣсу да удриш; требало нај прво нај *сѵарѣј*у жѣну да гу поканиш, помоч' треба *ѵо сѵарѣјема*, не *ѵо млац'ѣема* о[д] тебе; а тај *сѵарѣј* сѵн, он има'а јѣно дивојч'е; нај *сѵарѣј* сѵн, а овај *млац'ѣј* пѣсле, отиде и *ѵо млац'ѣј*, *млац'ѣј* му онодѣле свѣшто, нај *млац'ѣјзи* снаве ги пада, седѣја према нај *млац'ѣјзи* ч'ерке, *ѵрвѣј* што бија гу сѵн, ѣмам унука от *ѵрвѣјоѵа* сѵна, да даш прво нај *ѵрвѣјоу* дѣтѣту, нај рада му је *ѵрвѣј*у *дѣтѣту*, *ѵрвѣјзи* ч'ерке и *ѵрвѣјоме* сѵну.

Придеви *сѵар* и *млаг* срећу се и аналитички компарирани.

Синтетичка компарација придева и прилога у примерима: Срби *бол'е* знале да праву, доша *раније*, то била *највеч'а* мѣка, *највише* од њојзи, код њојзи била *највише* – новији су нанос из стандардног језика.

Траг ранијег синтетичког компаратива, али само као окамењена форма, опстаје у прилогу *ѵрѵје* / *ѵрѣје* / *ѵрѣ* (в. т. 12.2.8).

8.1. Поред придева и прилога, у гатњанском говору забележено је и аналитичко компарирање именица, глагола, предлога (предлошко-падежних конструкција). Овом особином гатњански говор укључен је у балканистички процес ширења компарације на именице, заменице, глаголе, предлоге (Павловић 1939: 180, Стевановић 1950: 117, Богдановић 1979: 73–74, Ћирић 1983: 79, Пјанкно 1986: 101, Реметић 1996: 479, Вукадиновић 1996: 192–193, Младеновић 2001: 372–373, Младеновић 2004: 238, Соболев 2003: 46–49, Јуришић 2009: 181).

²⁸⁵ Белић 1905: 298, Реметић 1996: 477–478, Павловић 1970: 92, Ивић 1998: 578 (унука *сѵарѣјѣја*). Старији облици овога компаратива потврђени су и у горњоморавским говорима, у којима је аналитизам у флексији довршен (према мом материјалу из Клокота, Витине, Косовске Каменице, Новог Брда).

б) Број *двá* и *обедвá* обележава количину појмова м. р. и с. р., број *двѣ* и *обедвѣ* скупину ж. р.

Отíдоше мòи *двá* брач'а, *двá* близнака, *двá* у једán сáндук, за *двá* динара, *обедвá* сина, у *обедвá* кóша, коли́кве су тѣј *обедвá* кóша, *обедвá* кúч'ета, *обедвá* говѣда; *двá* кóла, *двá* сѣла, *обедвá* кóла дóшле *двѣ* гóдине што нíсмо зборѣле, да ч'ува́мо волóве ми *двѣ*, имáло óфце о[д] *двѣ* вр́сте, двѣ јетр́ве ка двѣ сѣ́стре, *обедвѣ* ч'ѣрке, *обедвѣ* ч'ѣрке да уда́м, на мѣне *обедвѣ* мýке, *обедвѣ* отíшле.

в) Број *и́ри*:

Овѣј *и́ри* комши́е, за *и́ри* дána гу умрѣле *и́ри* детѣта, *и́ри* гу умрѣше, *и́ри* старѣе од мѣне, *и́ри* и пóл гóдине, *и́ри* одељака ни утепа́ли, *и́ри* кре́вета íмам у со́бу.

г) Бројеви ч'е́ири и више:

Ми́ смо имáле ч'е́ири вѣ́лике трупове, íмам вѣ́ј ч'е́ири дѣцу, са́г ми гу нѣма ч'е́ири дѣна; *и́еи* гóдине у рáт, по *и́еи* кíљаде; да мóгу и *шѣс*, *шѣс* месѣца; *сѣдам* милиóна и двѣста; *óсам* сина и јѣна ч'ѣрка; *дѣвеи* детѣта, тѣј *дѣвеи* војн́ика, пóстимо по *дѣвеи* недѣл'е; *дѣсеи* гóдине у зáтвор да сѣди; *једанаес* ára под ба́јч'у, *дванаес* óке трѣба да се испреду на рýке, *дванаес* óке канта́р мѣре; да íдимо пѣш ч'е́ирнаес киломѣтра; кат сам изáшла из бóлнице на вр *и́еин*аес дána; *шеснаес* гóдине ја на́пуни, То́ма *шеснаес* гóдине имáше; и она трѣбáла *двaес* лíтра да пúшта, по *двaес* на дѣн, имáло на́ши *двaес* *двá*, *двaес* ч'е́ири рóба у кúч'у; триес дѣна у мѣсец; до ч'е́ириес-дána жѣне му врзúју; *деведѣсеи* гóдине живѣ'а, Сла́ва úмр у *деведѣсеи*; дава́ло по *си́о* óке, *си́о* кóзе што смо имáли; брóј на кúч'у ни је *си́о* и *двaес*, *си́о* и *сѣдaмнаес*; ч'е́ириесíио динара, *и́есíио* гóдине смо бíле по[д] Турце, пла́ти *и́есíио* *двaес* и íди, *сѣдамси́ио* иљаде за зѣмњу, јóш *óсомси́ио* да вратим.

Број *двѣсíиа* има овакав облик, независно од рода скупине на коју се односи (*Двѣсíиа* лíтра íма буре, *двѣсíиа* óпце, имáло *двѣсíиа* сѣлета).

Потврђено је само *и́рисíиа* (*Три́сíиа* врага íма у њу, *и́рисíиа* свáта на свáдбу).

Нема потврда типа /двѣсотин свата/, већ је у употреби кон-струкци́ја са основним бројем (*и́есíио* свáта).

Али је: на *и́оловín* изѣдемо, *и́оловín* нóч'.

Промена основних бројева

9.1. Број *јѐн* мења се по придевској промени.

Од других основних бројева мењају се *двá*, *двé*, *обедвá*, *обедвé*; *ѝрíи*. Промена броја *ч'еѝѝри*, иако посведочена, у нестајању је.

Двáма опрости'а д'уг, трéч'ому неч'áа; *двáма* кон'íма, зар *двáма* да ўзне, овéма *обедвáма* сíновима по к'уч'у, *обедвáма* брач'има да нарéди;

двéма жéнама, *двéма* напрайше бáш штéту, да однéсе *обедвéма* нáшема, *обедвéма* смо купи́ле дáр, *двéма* женáма да кáже, *ѝрíма* женáма,

ѝрíма жéнама, тéма *ѝрíма* л'удíма, *ѝрíма* опцáма, остай'а богáство *ч'еѝѝрима* сл'угема зáшто немá'а своу дéцу.

Опстанком промене основних бројева, гатњански говор део је дијалекатске области коју чине говори призренско-јужноморавског типа косовско-метохијско-сиринићког ареала, али и северношар-планински говори у Гори, Средској и Подгори (Младеновић 2001: 377, Младеновић 2004: 241–242, Павловић 1970: 95; јужнокосовски и централнокосовски пунктови: Бабљак, Неродимље, Бабуш, Штимље, Липљан, Племетина – према мом материјалу).

Промена основних бројева потискује се бројним збирним именицама на *-ица*, које се употребљавају за скупине свих родова.

ЗБИРНЕ БРОЈНЕ ИМЕНИЦЕ

9.2. а) Збирне бројне именице на *-ица*, које значе – тачно онолико појмова колико значи именица у основи – граде се од свих простих и сложених основних бројева између *двá* и *дéсеѝ*.

Семантика бројних именица на *-ица* проширена је факултативно и на скупину женскога рода²⁸⁷ (в. т. 5.5.3, 6.1.2.3. г).

Примере в. у т. 5.5.3.

б) Збирне бројне именице на *-ина* значе приближно онолико колико значи број у основи, тако да је разлика у значењу између *десеѝина* и *десеѝори́ца* јасно разграничена.

Примере в. у т. 5.5.3.2.

РЕДНИ БРОЈЕВИ

9.3. Редни бројеви су у свему интегрисани у заменичко-придевску промену.

²⁸⁷ О овој особини у метохијско-косовском ареалу в. у Младеновић 2010: 206.

Сви потврђени редни бројеви м. р. јд. на крају облика имају *-и*, чиме се ова категорија у потпуности опире једначењу с придевима Нјд. м. р. на *-ø*²⁸⁸.

Данас му је *йрви* дан, он нај *йрви* доц'е, *йрви* сно́п кад изац'е, уч'итељица ме уч'ила *йрви* ра́зред, и *груји* пу́т о́тиде; *Друји* мо́мак ми би́ја. По *груйоиа* сам оти́шла.

Прво де́те што се роди́ло, *йрво* прѣдимо ву́ну, *йрво* се́фте вра́пце се фата́ле, *й* има́ја ч'ѣрку от *йрве* же́не, ни́како *йрво* де́те да гу збо́ри, исто мо́јзи ма́ме *йрва* уну́ка се роди́ла, кѣт по́ју *йрве* пе́тле, кат сам по́шла у *йрви* ра́зред, драга-за́ва би́ла *йрва*, *йрвѣ'* ч'ѣрке што гу би́ја си́н; о[д] *грује* ма́јке му би́ла, у ову́ *грују* сезо́ну, од је́но ме́сто на *груйо*, ч'е уч'и́нимо *грује* ста́нове, *груйо* те́сто, а ова́ *груиа* дру́кше, и *грују* ба́бу сѣм има́ла, па *грује* лива́де, ги но́су на *груйо* ме́сто, па на *йрѣч* 'о ме́сто; па ту́рим *грују* ко́ру, ймам диво́јче и о[д] *грује* ч'ѣрке; он нац'е *грују*, што ўзе и *грују*, ова́ј *груји*, неч'у *груйоиа* ч'о-ве́ка, има́ло та́мо о[д] *грује* плѣвн'е, а ова́ј дома́ч'и, што се́де, он је о[д] *грује* со́рте, па у *грују*, смо ги зва́ле *груйо* се́ме; *йрѣч* 'а го́дина би́ла, кѣд ми се удава́ла та *йрѣч* 'а се́стра; *шѣсйоиа* ма́ја, кат про́ц'е *седамнаесѣи*, *осамнаесѣи*, са́к ч'у *седмгѣсеи* о́сму го́дину; *гесѣи* фебруа́р сѣм се уда́ла, *гесѣи* фебруа́р сѣм роди́ла; врз *йегесѣи* го́дине; Сам се уда́ла *йегесѣи* *шѣсѣи*, сам роди́ла си́на *йегесѣи* и *сѣдме*.

ДИСТРИБУТИВНИ БРОЈЕВИ И БРОЈНЕ ИМЕНИЦЕ

9.4. Овакви бројеви граде се употребом дистрибутивног *йо* испред основног броја. Дистрибутивно *йо* употребљава се и испред збирних бројних именица.

а) По *шѣс* недеље на ла́ц'у, да́де ни *йо* је́ну ка́нту сви́ма; по о́фце *йо* двá, не́где и *йо* *йрји*; *йо* *йрји* го́дине пу́тува́ли, *йо* *йѣи* й́ладе кила́ жито́ има́ле, по́пите *йо* је́ну ч'áшу раки́у, изѣц'ите *йо* је́н кома́т ле́ба, обе́двѣма *йо* је́н милио́н, и *йо* двá *йјуи* сѣм месíла.

б) Уле́немо *йо* дво́ица, *йо* *йтрои́ца* да помо́гнемо; *йо* *йѣиори́цу* да ви́кају, све́ *йо* *йтрои́цу* на камио́н; улаза́ле *йо* *гесѣи́ну* кра́ве, да донѣсе́мо *йо* *гесѣи́ну* сно́па, *йо* *дваесѣи́ну* сно́па у ку́пице.

²⁸⁸ Уп. са *йрф*, *грук* у Младеновић 2001: 369, 379.

МУЛТИПЛИКАТИВНИ БРОЈЕВИ

9.5. а) Мултипликативни бројеви са значењем „колико пута“ јављају се као изрази типа: број + *йӯӣ* – нешто чешће, или као сложенице типа *јем̄й̄ӯӣ*.

Јѐн й̄ӯӣ га истерáше, *с̄ӣо̄ й̄ӯӣ* сам гу мутíла, да ги т́ураш *гв́а й̄ӯӣ*, прекрстиш се *ш̄р̄ӣ й̄ӯӣ*; м̄и – бес *ш̄р̄ӣ й̄ӯӣ*, тó се нé остáља; *с́ѐдам й̄ӯӣ* га повíеш, му збóрим *с̄ӣо̄ й̄ӯӣ*, ако трéба и *с̄ӣо̄ й̄ӯӣ* да помóгнеш, сам пéкла *ј́а с̄ӣо̄ й̄ӯӣ*;

дóша ми и óн *јем̄й̄ӯӣ*, *јем̄й̄ӯӣ* да га в́идим, смо се сели́ле *гв́а̄й̄ӯӣ*, не вика́ле *гв́а̄й̄ӯӣ*, *ш̄р̄ӣй̄ӯӣ* и Бóг помáга, па сэм *с̄ӣо̄й̄ӯӣ* мисл́ела.

б) Са значењем „двоструко, троструко“ у употреби је у *дв́е ж̄и́це*, у *ш̄р̄ӣ ж̄и́це*: Прéде у *дв́е ж̄и́це*, науч'íла и у *ш̄р̄ӣ ж̄и́це* да прéде, сн́ује у *дв́е ж̄и́це*.

ГЛАГОЛИ

ГЛАГОЛСКЕ ГРУПЕ ПРЕМА ОДНОСУ ОСНОВА

10. У опису односа основа и судбине појединих скупина глагола и појединачних глагола примењује се подела А. Белића на осам глаголских врста.

У илустрацији односа основа наводе се пре свега облици презенте и радног глаголског придева (перфекта). Остали глаголски облици помињу се у овом поглављу уколико постоји потреба за детаљнијим објашњењем појединих односа основа.

Глаголи прве врсте

10.1. Глаголи на *-с*, *-з* недоследно чувају наслеђени однос презентске и аористне основе, пошто се факултативно у презентској основи среће и основински вокал *-и* на месту *-е*.

а) Гу *му́зе* она, опце да *йому́зейѝе*, да ги *навѣзе*, не знѣм да *вѣзем*, ја га *йѝрѣсем*, како да гу *йѝрѣсеиш*, *огнѣсемо*, вириште *огнѣсе* свѣ жи́во, да ти *йѝринѣсе* опцу, он *йѝренѣсе* сѣно, и соли да *донѣсе*, неки *донѣсе*;

смо му́зле, и *сам му́зла*, *вѣзле* овако жѣне, па гу *огнѣле*, кра́ву гу *изму́зла*.

б) Кад гу *му́зиш*, у то гу *му́зиш*, да *вѣзиш*, гу *навѣзимо* пти́цу, Сла́ва да гу *оѝрѣси* сли́ву, *огнѣсим* да́р.

в) Глагол *излѣзем* : *излѣзла*²⁸⁹ среће се и с односом *излѣзем* : *излѣла*. Потврђен је и продор треће врсте (да *излѣїнемо*, да *излѣїнеиш*).

---

²⁸⁹ Овај глагол, мотивисан гл. *лази* с превојем /-е-/ (Скок 2: 278–279, *laziti*), присутан је и у северношарпланинским говорима (Младеновић 2001: 411).

Треба́ло да *излѣзеш* на пúт, *излѣзу* жа́рљи, е́ли да *излѣзем* прет свѣ́кра,

излѣзла да ме ви́ди, сви́ *излѣзле* у н'йву, *излѣза сам* да ви́дим, и ми́ смо *излѣзле*;

излѣѿа да ѿде, *излѣга* пред зóре.

10.1.1. Глаголи са *-ӣ*, *г* у презентској основи и без ових гласова у радном глаголском придеву:

а) Ми *ӣлѣѿемо* за зѿму, ч'е *исѿлѣѿӣе*, о́на *ӣрѣге*, ма́ти да *ӣомѣѿӣе*, трѣба да се *мѣѿӣе*, ч'е *ӣорáсѿӣе* дѣте, да *одвѣдем*, да *и́дем*, *и́гемо*, да *и́дем* на са́бор, па́ре да *гáге* (обичније: *гáм*, *гáш*, *гáмо*), кóло да *завѣге* дивóјка;

дѣ *сам рáсла*, благу́н *рáса*, дúбово *рáсло*, ја́ сам *ӣорáсла* дѣцу, се *ӣрѣа* та́ј, паму́к не́што *ӣлѣле*, свѣ́ *сам измѣла*, не *мѣла* ни дóма, и ја́ *сам ӣрѣла*, *ӣáја*, па не *одвѣле*.

б) Основински вокал *-е* факултативно је замењен вокалом *-и* у презенту у већем броју потврда:

Па ги *саѿл'ѣѿӣмо*, свѣ́ ги *саѿлѣѿӣмо* ми́, да *ӣлѣѿӣши*, оснóву да *исѿрѣдӣши*, о́на са́ма *мѣѿӣи* прет кúч'у, зáшто да не *мѣѿӣи* и јѣт́рва, да се нау́ч'иш да *ӣрѣдӣши*, да *ӣрѣдим*, ја́ *исѿрѣдим* двѣ-три вртѣне, да *о̄ӣлѣѿӣши*, *о̄ӣлѣѿӣши* овакó опáнке, и јóпет *и́димо*, не трѣба да *и́дӣӣе*, *и́димо* да запáлимо, кад *изáц'имо* на грбл'е, *донѣсимо*, *однѣсимо* пóклон, *изнѣсимо* на жи́це, ма́јка ч'ѣка да *изнѣси*.

в) Глагол *расѿем* припада првој групи. Није потврђен продор треће врсте, иначе забележен у неким околним говорима²⁹⁰.

10.1.2. Глагол *донѣсем* у радном гл. придеву је увек без *-с-* у основи.

а) Он ми *донѣсе*, *донѣсемо* дáр, у́зе да *ӣонѣсе*, какó ч'е га *донѣсем* мр́тво, да *снѣсем* у обóр, коко́шка ч'е *снѣсе*,

донѣла и о́на, *ни́је* ми *донѣле* па́ре, *донѣ'а* мо́ј стри́ц, свѣ́ смо *снѣле*.

²⁹⁰ Интересантно је да у горанском говору, у коме је продор треће врсте у прву захватио знатан број глагола, овај глагол опстаје у првој врсти (Младеновић 2001: 411).

б) Презентски основински вокал замењује се факултативно са *-и*:
 Да ги *донесиш* свіма дár, не мóга да *донеси* колобóч', и младе да *однесиш* нéшто, *однесим* му погáч'у, *однесим* му вíно, *однесим* му свé, да *однесиш* свіма.

10.1.3. Глагол *ірэбем* припада другој глаголској групи (*ірэбем* – *іребáла* (в. т. 10.2.4).

10.1.4. Поред ређе новије основе *јéге*, овај глагол потврђен је са старијом основом *јém* (в. т. 10.6.1).

Не мóж да *јéгеш*, да *јéгем*, овó ли *се јéге*, да *се најéгеш*, штó да *јéгемо*, сві *јéгемо*, кад *јéгешіе*, да *се најéгу*, кад *изéгу*.

10.1.5. Глаголи са општим делом на /-к, -г, -х/

Глаголи овога типа добро чувају наслеђени однос основа. Глагол *мóіу* у радном глаголском придеву среће се по првој (*мóже* – *мóіла*) – основни облик, односно петој глаголској групи (*мóже* – *мóіала*).

У процесу уједначавања основа, дошло је до продора резултата прве палатализације у 3. л. мн. презента и облике императива (*і́е-ч'и*, *исéч'и*, *рéч'и*, *извúч'и*).

а) Ако *мóжеш*, не *мóже* кóњ, да гу *исéче*, *се исéч'е*, одмá га *і́е-ч'е*, тó гу *сііру́жем*, óн га *узвúч'е* нáјлон, нéма да *се сéч'е*, не *мóжеш*, *увúч'еш*, кúј де *мóже*, да *се извúче*, *исéч'е* ти колáч';

док *смо і́обéіле*, кэт *смо і́обéіле*, сáс кóње де *мóіло*, дé не *мóіло*, мáма ми *і́екла*, да нí ти *се исі́ека*, мí *смо* га *сéкле*, *исéка* нóкте, и ги *і́ека* печ'éње, *мóіа* да напра́ви, нíје *мóіа*, озгóр сáм *обúкла*, он ни река, у шúму *і́обéіла*, *исéка* úста, *досі́ііа*, *рéка*, *извúка*, *слéіле* дóле (: слéгнем), лéба се *і́ека*.

У презенту гл. „побећи“ припада само трећој врсти (*і́обéінем*), глагол „рећи“ потврђен по првој врсти (ређе) – што да *рéч'ем*, и да *рéч'еш*, и трећој врсти (чешће) – *рéкнем*, свé да му *рéкнем*, и мí *рéкнемо*.

б) Презентски вокал *-е* замењује се факултативно са *-и*:

Посéч'имо дрва, *і́шúч'имо* црвене папріке, не *мóжши* тí, и да *і́еч'им*, тó гу *осі́ру́жим*, да га *осі́ру́жим*, дóбро да гу *осі́ру́жиш*,

и да се *исѣч'иши*, *обу́ч'им се* дóбро, *мóжиши* да спрémаш, пóп *исѣч'и* колáч', *исѣч'имо* др́во, *се обу́ч'имо*, да се *обу́ч'ише*.

10.1.6. У презенту глагола **iti* практично је уопштен основински вокал *-и-*. У глаголима сложеним са **iti*, међутим, знатно је обичније основинско *-е-*.

У радном гл. придеву добро опстаје стара основа.

У аористу је увек *ошосмо*.

а) Јá *úдем*, и јá *úдѣм* у лáдну сóбу, *úде* у плани́ну, дивóјка *úде*, ч'[e] *úдемо*, кóн' док *úде* од Гáтњо; ч'ím *úрóч'е*, сúnце да не зáч'е, кэт *úрóч'е* Ц'úрц'евдэн, нéшто кат *úóч'е*, млáда *изáч'е*;

па се *úшло* на Равн'иште, *úша* да се кúпа, *úшле* и лúди нáше, *смо úшле* на прúгу, волóви *ни'е úшле*, док *дóша* Тíта, де *úша*, кэт сэм *úошла* наовáмо, *ни'е дóша*, *ошúша* жíв, *изáша* у обóр, *ошúша* у првíч'е, *úрóша*, *ошúша*, *изáша*.

б) Кад *úдимо*, *úдимо* у шúму, *úдимо* сэс онé ка тóкмице, *úдимо* ка сáге, *úдимо* гóре, у плани́ну; кад *úдимо* – *úдимо* по Сакадéре, *úдим* у шкóлу, *úдиши* напред, ако *úдиши*, мí *úдимо* сэс ч'эв^ф, *úдимо* у брдо, у Грлíч' да *úдимо*, *úдим* у гарáжу, да *úдиши* на верíдбу, ч'[e] *úдим* да л'úбим рúку, јá *úдим* да нóсим, јóпет *úдимо* да рáдимо, *úдимо* свé, и јá да *úдим*; *ошúдним*, ч'е нáчш'м бúчку.

10.1.7. Неки глаголи неправилног односа основа прве групе опстали су у овој групи, неки су пришли другим глаголским групама.

Глагол *дéрем* свíњу, одрá'а сэм гу, бíла ни *огрána*, *се огрáсмо* од јéдење – среће се само с овим односом.

Глагол *úóч'нем* у радном глаголском придеву остао је изван продора треће врсте, тако да је: *úоч'é'а* да нóсе и óн, *úоч'é'ла* да онóди.

Глагол „трти – трем“ пришао је новом односу основа: да ми *исúрí'е* рúку, *úрí'еш* гу; óна да га *úрí'и*.

Глагол „уздем – узела“ није потврђен у овом облику. У процесу уједначавања основа среће се *úзем* – *узéла*, али у презенту и продор треће врсте (*úзем*, в. т. 10.3).

Глагол „наддем – надула“ пришао је четвртој врсти (*нагúјем* – *нагúла*).

Ширење треће врсте у прву у презенту на нивоу је оног што карактерише и друге говоре призренско-јужноморавског дијалекта, са мањим локалним варијацијама.

10.1.8. Глагол „умрети“ среће се по првој (*умрем : умрла*) и шестој врсти (*умрем : умрела*). У презентској основи алтернирају основински вокали /-e- и -и-/

И она ч'е *умре*, да *умремо* от стра, мислеле што ч'е *умреју*;
такó *умрле* бес паре, *умрла* гу свекрва, беше *умрја* и он, *није*
умреле от сипанице;

умрела ноч'ас, *умреле* млого, *измреле* наше људи, нај прво
умреле Срби.

И ја ч'е *умрим*, ч'е *умрише*.

Глајоли друје врше

10.2. а) Она гу *идје*, гу *идје*, дивóјка да *идје*, *сеје* и лóзицу, да *иосеје* коломбóч', тó се *сеје*, *веемо* до обóр, немó да *лаеш*, да га *заирееш*, нека се *заиреје*, не *смијем* да кáжем, вóда да се *иреје*, *иреје* сунце, да му се *смејем*, *смејем* се, да се *насмејемо*, отац *идје*, кэт се óре, да *изóремо*, *жн'ејемо* до веч'ер, *закóвемо* боскију у греду;

тý тата *сејаја* пасуљ, кáфу смо *сејале*, *рж^ш* смо *сејале*, људи га *сејале*, њему кúч'е му *лајало*, *ирејале* смо се на дрва, сви смо се *смејале*, не оч'ала и нас.

б) Презентски вокал -e замењује се факултативно са -и:

Не *смијши* да рékниш, ни ти *смијши*, *иосејим* свóј расад, *сејим* за зиму, му *идојим* детету, не мóжемо да *овејимо*, знам да *орим*, да *оримо*, штó оч'ише тó, да *сејимо* брашн'о, *ојеримо* сýдове, нóге да *ојериши*, не мóж да *ијериши* нóге.

10.2.1. а) После губитка резултата јотовања у групи /-плъ-/ , глагол „сипљем – сипала“ из пете групе пришао је овом односу основа:

И ја *сипјем*, па му *сипјеш* јóш, науч'имо да *сипјемо*, и мí да *расипјемо*, ал да му досипем;

сипјала ти, какó *сипјале*, сам му *сипјја* у ч'áшу, вí *сипје* му *сипјале*.

б) Презентски вокал -e у овом глаголу често се замењује са -и, тако да се стабилизује нова основа у презенту:

Свё млéко *сипјим*, да *сипји* вóду, да му *сипјим* млéко, кáко да *сипјимо*, *сипјимо* у цéдило, вóду *расипјимо*, му *расипјимо*, такó да *расипјише* вíно.

10.2.2. Глагол „смем – смела“ има облике по другој (*смјјем – смела*) и четвртој врсти (*смјјем – смјјала*). Замена /e/ са /и/ у осно-

ви може бити подстакнута избегавањем хомонимије са глаголом *се смејем* – *се смејала*.

Глагол *жњѐем* у радном глаголском придеву има облике *жњѐела* и *жњѐјала*, тако да припада другој и четвртој врсти.

10.2.3. Глагол *се оїребе*, има облике само по другој врсти:

Немó да *се оїребеш*, ч'е *се оїребем*, да *їребем* на врата, па *изїребемо* лѐба, како да *їребѐше*;

їребáја гу сас нóкте, мáч'ке ве *їребáле*, тї *си* гу *изїребáа*.

10.2.4. Глагол „сијам – сијала“ има однос основа по другој врсти:

Сáмо *сиѐе*, да *сиѐеш* ка сунце, не мóжемо да *сиѐемо*, лѐпа па *сије*; сијалица му *сијала* прет кúч'у, *сијала* гу сијалица.

10.2.5. Глагол „ткати“ јавља се с односом основа карактеристичним за четврту врсту (*їкијем*²⁹¹ : *їкáла*), али и односом по другој врсти (*їкијем* – *їкајала*, *їкајасмо*):

Јá *їкиѐем*, да *їкиѐемо*, óна *їкиѐе*, *їкиѐемо* цѐлу зїму, *їкиѐемо* за свáдбу;

тѐт *се* *їкајáло*, *їкајáле* *смо* по свú нóч', вáс жївот *сэм* *їкајáла*, *исїкајасмо* гу.

10.2.6. Овом односу основа пришао је помоћни глагол „хтети“ (*óч'у*, *óч'еш* – *óч'áла*, *óч'асмо*; штó *óч'иѐе*, *óч'иу* и óни, мláди *нѐч'иу* (в. т. 10.9.1).

10.2.7. Глаголи с превојем вокала добро чувају резултате превоја који диференцирају аористну од презентске основе, уз скоро довршену замену основинског вокала *-e* вокалом *-и*, што има за последицу стабилизацију новог односа основа са презентским *-и* : аористном *-а*, чиме су ови глаголи практично пришли осмој врсти. Оваква радикална замена основинског вокала подстакнута је малобројношћу групе глагола с превојем вокала.

а) Да *се бѐре*, *бѐremo*, и вї да *сабѐреѐше*, и *їѐрем* у реку, *оїѐremo* ги свѐ, да гу *зóвемо*;

²⁹¹ Облик *їкиѐем* карактерише и друге призренско-јужноморавске говоре Кововске котлине (Јашовић 2010: 108, 118; према мом материјалу тако је и у Неродимљу, Бабушу, Бабљаку, Штимљу, Липљану, Племетини).

сабрáја ги свé, *набрáла* и óна, *какó се ѿрáле*, гу *звáја* на íме, *заклáле* за зíму.

б) Да ги *ѿéриш*, па *оѿéримо* ги, *ѿéримо* ги у *рэку*, да *оѿéрим* главу, да ги *ѿéриѿе*, *оѿéрим* и *каду*, *оѿéрим* и *умиваóник*, *пóсле* да *ѿéриш* нóге свíма, свíма по *реду ѿéрим* нóге, *убéриш* од *жáр*, *набéримо* *млéко*, *набéримо* *сíрење*, да *набéримо* *слíве*, и *мí* да *бéримо*, и га *сабéриш*, да гу *зóвиш* *мáмо*.

Глаѿоли ѿређе врсѿе

10.3. Експанзија односа основа тређе врсте захватила је гатњански говор. Иновација је мање снаге него у јужној Метохији. У неким глаголима тређој врсти је пришао само облик презента.

Како је и у другим српским говорима, експанзија овог односа захвата више презентску основу, док аористна остаје највећим делом у оквиру претходног типа.

Продор основинског *-и* у *-е* у овој скупини мање је снаге него у неким другим глаголским групама. Већа стабилност је подржана заједничким општим делом за обе основе, али и близином сиринићког говора.

а) Ч'ím се *скíне* сн'ег^к, *кát* ч'е *оѿи́дне* *Нéна*, *оѿи́немо* преко *Рудáрку*, *оѿи́днемо* преко *Плéшн'у*, *кэт ѿáдне*, *ѿодíнем*²⁹² гу, *кат се скíнеш*, *нéч'е* да *се слéíне*, и *ги кíсне*, *мóра* да *се дíне*, да *се дííне* да *мéси*, док *нé* *се ѿодííне*, па га *сѿи́снеш*, *сéнем*, *ѿáдне* ели од *орáа*, ели *ѿáдне* *нéгде*, *нéч'е* да *лéне*, гу *мéѿíне*, *што ѿо́íне*, не *мóже* да *мрдне*, док *нé* *ги кíснеш*, *се дíне* *рáно*, *кэд* гу *мíкнем*, *óн* ч'е *ти дííне* *кóру*, *óна* *се ѿодííне*, *сáмо* *ѿикнем* *мáло*, *ка* ч'е *ти ѿáне* *ка кáмењ*, ч'е *оѿи́дне* у *буре*, *кэд оѿи́дне*, да *се ўзне*, *сéне* на *сáндук*, *сéнемо* да *веч'ерамо*, да *осѿáнем* *брáту*, и *óн* *се дíне*, *уѿрéíне* *кóња*, *оѿи́íне* *тáмо*, *штó* не *ѿо́и'не* (: ели да *ѿо́и'е* *свекрва*), да гу *рékне* на *íме*, *вíш* *какó исѿáíне*, да *се ўзне*, да *ме ўзне*, да гу *ўзнеш*, *ўзнем* *љутíку*, и *ўзнемо*, да *се слéíнемо*, ч'е *завр́не* *крáце*, *домáч'ица* *осѿáдне*, *сѿáднемо*, *сѿи́íне*, да *не осѿáне* (: *осѿáла* / *осѿану́ла*), *оѿи́дне* *тáмо*, да *се дííнеш*, да *мéѿíнеш* *жáр* *тáмо*, да *лéíнемо*, да *осѿáнем*, *нека* га *ўзне*, и *кэт сéднемо*, *сѿáднемо* до *куч'е*, да *укрáднемо*, *оѿи́днемо* на *веч'еру*, ч'е *оѿи́днемо*, и да *оѿи́íне*, *ўзнем* гу у *ру́ку*, да *се слéíнемо*, да

²⁹² О упрошћавању група /-дн-, -гн-/ в. т. 4.8.2.2.

īreīī́sнем ова́ко (: īreīī́sну́ла / īreīī́sла), oścī́ádне дóма, же́лѣзо се ужѣ́ине;

каба́ницу му скину́ле, ви́кнѹ́ја свѣ́, по́сле окрену́ја јóпет, скину́ја се, ми се сле́ну́ло тѣсто (: слѣ́ло), сѣ́исну́ло се при мѣне, уйре́и́ну́ја ко́ња (: уйре́їа), скину́ја іу, цркну́ла му, іу́кнѹ́ла, іро́и́ну́ле смо, сле́ну́ла се у сѣло, заврну́ја кра́це, сѣ́и́и́ну́ле да се оми́у, oścī́ану́ла без па́ре, іа́гну́ја (: іа́ја), се скину́ла, сѣ́иу́и́ну́ла у куч’у, ме шѣ́и́и́и́ну́ја, јану́ла то вреті́ло, макну́ле па́рч’е, макну́ле цре́во, свѣ́ скину́ла, сре́и́нува́ја гу.

б) Презентски формант *-не-* најчешће остаје стабилан. У делу примера остварен је продор *-и* у *-е*:

oścī́ádним, ч’е oścī́ádниши, іорáсниши дѣцу, и oścī́ádнимо сві́, да іо-бѣ́їним, кѣт крѣ́ниши на дѣсну страну, кад гу ма́книши, да цу́ниши мага-ри́цу, ч’е га іоді́ниши јѣн пѹ́т, тѣд ги мр́дниши, а ви́ш како́ бр́їним, и ја́ да сѣ́ним на скѹ́т (: сѣ́днем), да ски́ниши ово́ одѣло, и да црќним за во́ду, да іу́книши, да изв́їниши, ірóб́и́нимо ко́нац крез њѣ́га, да іу́кним с пу́шку, да црќним за во́ду, ў́знимо пра́шак, ў́знимо ч’ара́пе, окрѣ́нимо се овако́, кад усѣ́їани́мо, да усѣ́їаниши ра́но.

Глаіоли че́и́врїе врѣ́иѣ

10.4. Овај однос основа показује експанзивност (*сѣ́и́ем, снѣ́ем, врѣ́ем, жњѣ́ем, ікѣ́ем*).

а) Презентски основински вокал */-e-/* најчешће остаје стабилан:

У собу да сѣ́и́ем, са́ге сѣ́и́ем, сѣ́и́ем ва́с но́ч’, не́ гу снѣ́ем, не трѣ́ба да га снѣ́и́ѣиѣ, па се оми́ем, да оми́е дѣцу, іи́је, не́ч’е да іи́је, и іокрѣ́иѣш, кѣт се уби́е не́ки, кѣт се уби́еиш, мо́раш да га іови́еиш, и га іреви́е, што се іи́е во́да, врѣ́е пу́тер, кѣд гу се наби́е, ч’е сакрѣ́е, не́кат се сакрѣ́е, да се скрѣ́е, не га́е ма́ма (: га́ва), во́да врѣ́е, іре-врѣ́емо га, да га іокрѣ́иѣш, зна́е о́на (: зна́), да се уби́еиш, мо́рам да обѹ́јем гу́мене ч’ї́зме, да се іи́е, ал ч’е смѣ́е по́сле (: смѣ́ла), не́ смѣ́е да ме дѣ́ра, жњѣ́е да за́ради, не смѣ́е да гу но́си, да ікѣ́емо, да се ікѣ́е, не смѣ́је да се ікѣ́е (: ікáла, али и іка́јала), сѣ́и́јем, шѣ́о ч’е снѣ́јем (: снѣ́ла), ні́ко не смѣ́је, о́н не смѣ́е, а ко́ смѣ́е да се вра́ти, не смѣ́е от Светозáра, оми́јеш се, да жн’ѣ́иш, ідеш да жн’ѣ́иш, жн’ѣ́емо, ч’е ме ч’у́је, іоіи́е ка́фу, не́ гу іру́јем („квари“) во́љу, да се іреви́е;

а дѣ смѣле тѹ да уфáту, ál би смѣло, свѣ ги крѣле, нѣ смѣа да глѣда, свѣ ги крѣле жѣне, ги шѣле, нѣсам ги врѣла, добѣла жутѣцу, смо ѣкáле, на шѹшке сам сѣáла, снѣла гу зáву, па смо жн'ѣле, де смо се омѣле, нѣсу се ѣрѹле лѹтѣке.

б) У мањем броју потврда основински вокал *-e* замењен је вокалом *-и*. Овде се истиче глагол *ѣкѣѣим*, у коме се у највећем броју потврда среће овакав основински вокал:

Да *ѣкѣѣиши* свѣ, да знáш да *ѣкѣѣиши*, трѣба да *ѣкѣѣиши*, да знѣш да *ѣкѣѣиши*, *ѣкѣѣиши* свѣ, а мóраш да *ѣкѣѣиши* свѣ, да се обѹиши, ч'е ги врѣиши, мóра да ги врѣиши, врѣим ги цѣ'а дáн, кѹкавицу ч'ѹим, и лáставицу ч'ѹим, јá нѣ га крѣим (: крѣла), обѹимо ч'арáпе.

10.4.1. Глагол (*за-*, *у-*, *на-*)сѣѣјем – (*за-*, *у-*, *на-*)сѣáла јавља се увек с овим односом основа.

Глагол *врѣѣе* – *врѣла* зна само за овакав однос основа.

Глагол ткије *ѣкѣѣе* – *ѣкáла* у презентској основи има у основинском делу */-и-/*, највероватније настало асимилацијом у групи */-ej-/* после преобликовања основе **ѣке-* у **ѣкеје-*. Таквог порекла може бити и */-и-/* у глаголу *смѣе*. Овом решењу се противи чињеница да група */-ej-/* у глаголима *смѣје*, *ѣрѣје*, *вѣје* (в. т. 3.4.1) остаје стабилна. С обзиром на близину Сиринића, у чијем говору група */ej/ > /иј/* (Младеновић 2007: 600–601), могућа је и лексичка позајмица у овим двома основама.

10.4.2. Однос основа *-ује* : *-ува* захватио је већи број глагола:

Му *врзѹју*, па га замоѣѹје, јá казујем, она одмá га сѣѣѹе, он гу замуч'ѹје, размуч'ѹје у вóду, куѣѹје тѣ јóгурте, али гу изнесѹје брát дóле, јá се рукѹјем сáс њѣга, пóново куѣѹјем кѹч'у, и куѣѹју, али се ѣреѣрадѹјемо, мóј сѣн ги ѣошѣѹје, га ѣосин'ѹје, сáг* ги вѣкују, не знáм какó ги вѣкују („зову, називају“), он гу замуч'ѹје, задиркѹјем (: *задиркувáла*), какó се заѣч'ѹје, што се уведѹје, не ѣоведѹје рáч'ун, *врзѹјемо* снопóве, сѣт глáднога не верѹје, кэт се ѣроѹ'ѹје, да се *врзѹје*, она ги *дарѹје*, *дарѹјеш* ги, *дарѹјем*, што се *уведѹје*, *наредѹје* у кáцу, *доѹ'ѹје*, да се *ѣреѣледѹјѣше*, нѣ ме ѣроѹ'ѹје, језѣк се увукѹје;

смо се *расѣјувáле*, *болувáле* от шáп, ги *наѣ'увáле*, нáши нѣ ги *ѣѣѣувáле*, *нѣе дозвољувáа*, га *уважувáле*, такó смо *размесувáле*, сам *доручкувáла*, жѣне *окач'увáле*, нѣ гу *инѣересувáло*, ги *ѣошѣѹвáа*, и кэд би *ѣисувáја* пѣсму, колико смо се *радувáле*, ѹвек *доѹ'увáја*

куд мене, *куйувале* жéне, од Лётнице *смо куйувале*, у Ђрошевац *смо ги крстиувале*, *у*век ми *донесуваја*, *дои'уваја* и код нас, нај *смо се радувале*, *срећинуваја* и Шиптаре, *свё се обукувале*, *ни се куйувало*, кэд *ни* га *кигнайувале*, *смо везувале* снóпља, *везувале*, *смо се зајмувале*, *казувале*, *донесувале*, *се куйувало* волóве за двá динáра, *не гу се куйувало*.

Финални вокал презентске основе остаје стабилан, тако да је забележен само један пример са продором *-и* (ч'е ги *расијуши* тý вóду). Разлог за овакву стабилност може се наћи у продуктивности односа *-ује* : *-ува*.

У глаголу *не гу уважáвам*, *смо ги уважувале*, у презенту се препознаје утицај књижевног језика, на шта упућује и неаутохтона лексема.

Глајоли њеће врсије

10.5. Малобројна скупина глагола пете врсте смањена је прилазом дела глагола другим глаголским групама.

а) Основински вокал *-е-* остаје стабилан у:

Да ти *кажем*, *ја* гу *кажем*, *ч'е* ти *кажем*, *клáјсе се каже*, *ми* не знамо да *кажемо*, да *ијше* на онé тáбле, да му *ијше*, *вржем* га *кóња*, *одвржем* ги *краве*, гу *намáжем* са *зејтин*, *пóсле гу намáжеш*, *па се намáже*, *мáжише* и *ви*, *иомáже* *тó*, *немó* да га *осирујеште*, *тý* гу *сирујем*, *избришем* *тó*, *илáч'ем* за *њу*, *илáч'ем* од *њóј*, да *се иош-ијшем*, да *иошше*, *нека* гу *закóље*, *немó* да *дркљóше* („галами“), *не* га *бејендишем*, *закóљемо*;

казáја ни *свё*, *није казале* за нас, ни *најисáја* *писму*, *му се одврзало* *куч'е*, *намазала* *погáч'у*, *свё смо осирујале*, *брисале* гу *сас рúку*, *заклáја* и *он* за *свáдбу*, *заклале* за *зúму*, *дркљосала* ни *вас пúт*, *бејендисала* га.

б) Продор основинског *-и-* у *-е-*:

Па гу *осирујши* *мáма*, да *каши*, да ти *кажим*, да га *осирујим*, *тý* гу *осирујим*, *дóбро* да гу *осирујши*, *ч'е илáч'им*, *ја* ти *кажим*, да ти *кажим*, да *кажим* *стрине*, да *кажим* *мóјзи мáме*, *какó ч'у* да гу *кажим*, *свињу* *кэт се закл'и*, *кэт се закл'и* *óфцу*, да *закóљимо* *јáре*.

10.5.1. У неколико глагола однос по петој врсти затамнио се променама или основинског вокала и чувањем резултата јотовања,

или је неутралисан резултат јотовања уз чување *-e* из форманта *-је*. У неким глаголима презентска основа се у потпуности изједначила са аористном.

Глаголи *расійѐм, кáѝем, грéмем* имају *-e-* према старијем *сi-ѝѐм, кáѝѐм, грéмѐм*. Последњи глагол, поред односа *грéмем* : *гремáла*, среће се и као део шесте врсте (*грéмам – гремáла*). Глагол *кáѝе* (*кáѝе* му ч'éшма) потврђен је и као део шесте врсте уз чување резултата јотовања (и ч'е ти *кáѝѝа*). Резултат јотовања среће се и у глаголима садашње шесте врсте *мéч'ам, ѝлóѝ'ам* (в. т. 4.10.1.2).

Глаголи *узiмам – узимáла, сiсам, скiѝѝам, кyѝам* припадају само шестој врсти.

Према презенту глагола *не мóжеш, не мóже*, потврђени су у радном гл. придеву основно *моiла* и ретко *моiáла*. Присуство *моiáла* пупућује на преосмишљавање презентске основе према шестој групи.

У глаголу *кóѝем – клáла и мéѝем – мѝéла* очуван је старији однос, с преносом резултата јотовања из презентске основе у аористну.

Глагол *жњéјем – жњéла* преобликовао је однос основа и припада четвртој врсти.

Глаголи шесте врсте

10.6. Број глагола односа *-e* : *-e* није велик.

Глаголи *умре – умрéла* и *узе – узéла* пришли су овом односу основа. У радном гл. придеву среће се и *умрла* (в. т. 10.1.9), а у презенту је и *узнем* (в. т. 10.3).

Некадашњи однос основа /искати – иштем/, замењен је новим односом основа, у коме је слабљење полисемантичности довело до морфолошког удаљавања према различитим значењима. Тако је развијен однос *ишѝѝем – ишѝѝéла* („тражим ваши“) : *искам – искáла* („тражим, захтевам“).

Овом типу односа основа припада и глагол *јém : јéла*, који је потврђен и с односом основа *јéдем : јéла*:

Ч'е га *јéш*, ја *јém* јабуку, а знаш штó *јém* сáг, и ч'е *јém*, жiто да се *јé*, мi да iмамо да *јéмо*, сви да *јéју*, ујутру *јéмо* рúч'ак, веч'ера се *јé* у акшáм, да *изéмо* пiту, *јéју* док се *најéју*, свáтови *јéју* и пiју, свé ч'е *изéју*;

и сам *јéла*, гóсти *изéле*, óни *ниé* *јéле*, óн *јéа*, *изéа* и мéсо.

Чување старије основе општа је карактеристика призренско-јужноморавских говора јужног и централног Косова (Јашовић 2010: 109, 129, 132, 133). У јужној Метохији оваква основа – као конкурент мале снаге – спорадично је потврђена само у севернијем делу Подрине, који је у лингвогеографском контакту са косовско-ресавским говорима (према мом материјалу).

а) Основински вокал *-e-* остаје стабилан у:

Не може да *умре*, она ч'е *умре*, сви ч'е *умремо*, да *умрем* (: *умрела* / *умрла*, *умр*), га *узе* пиле, ти гу *узе*, *узе се* млеко, он *узе* рошето, да *паре* да *узе* дивојку, да *узе* сиромá, да га *узе* тога, да *уземо* тога, *свe* рúч'но се *жн'ело*, *йóч'еше* да *ради*у, *узеш*, да ме *узеш*, *óч'у* да *узем*, да ме *узе* (: *узо*, *узе*, *узóсџе* / *узéсџе* кола, *узóше*; *узни* / *узи*, *узéа*), да се *у́сџем* на коња, она се *у́сџе* горе, не мож да *се у́сџеџе* ви, *кривљем* на ногу, *сестра* му *кривље*, да ги *ишџем* *вашке*, *трéба* да *ишџеџе*, *ишџе* главу од *вашке*;

да *умрела*, гу *умреле*, *кажу* да *умрeа*, ми *умрела* друга, гу *узеле*, и на Брезовицу *узeа*, *узeа* жéну, да сам *узела* тога, по комшилук *кривлеле*, ги *кривлеле*, *нџкат нџе* *кривлеле*, *ишџела* сам ги *вашке*, *свe* смо ги *ишџеле*, *људи* ги *ишџеле* *вашке*, *сэм се у́сџeа* на *кóн'а*, ако *се у́сџеле*.

б) Продор основинског *-и-* у *-e-*:

Помóгни му да *се у́сџи* на *кóн'а*, да *умрим*, *кэ^т ч'е* гу *умри* отáц, *пл'éву у́зимо* мáло, да гу *у́зим*, *колáј* да *у́зиш*, да га *у́зим*, *јá* сам *трéбала* *њeга* да га *у́зим*, и *јá* гу *у́зим* *кeсу*, да гу *у́зим*, да *у́зе* дивојку.

10.6.1. Однос глаголских основа *-а* : *-а* у експанзији је. Основни механизам који је подстакао ширење *-а* у презентску основу једначење је презентске основе према аористној. Овакво ширење обрасца део је опште тенденције упрошћавања на ширем простору призренско-тимочке дијалекатске области.

Ка[д] ч'е га *одбџраш*, *баџају* овe крстове, да *се брч'кам* по *кúч'е*, да *тó брч'камо*, *се врáч'амо* *тúја*, *не се врáч'а*, *кэ^т се врáч'амо*, ги *одвáјамо*, па *тó не вáља*, *йду* да ги *фáч'ају*, *тó не* ми *се свџц'а*, *мeне* ми *се свџц'а*, *нeч'е* да *лeда*, *тџ* ч'е га *заилуџаш* („забуђати нешто“), ги *одвáјамо*, *не се одвáа*, да гу *дúва*, *не дозвољáва* *зáкон*, и гу *узима*, *имамо* *исeч'ене*, *имаш* *говeц'ино*, *имам* *дивóјч'е*, *и́рeба* да *имаш*,

кад *имаши*, *нема* да се *күпи*, *нема* да ч'ује, *күвамо пасуљ*, ги *закóйа* *јаја*, да *се крч'ка*, ги *йокрива*, и гу *скида*, *мóраши* да тки'иш, *мóраши* да гу *түриш*, *мóраши* такó, *мóра* да се *дине*, *мóраши* да се *науч'иш*, и га *замóйају*, и гу *замóйаши*, млóго *йрич'ам*, *не се йрич'а* то, тó *неч'у* да *йрич'ам*, *йрѣба* да *йлách'аши* стán, да *рийамо*, бес *пите не рач'унамо*, кэд *расйварамо*, сóли *расйвара* у воду, да *се свáци'ам*, *исѣцкамо* тáј сýви сира, *йрѣба* да тки'иш, пóсле *йрѣбаши* овакó, да ги *йшүраши* двá пүт, у турши'у *се шүра*, *јóш найшүраши*, *не йшүраши* ништа, му *йшүрам* сóли, да *йознáши*, па ги *гойшерамо*, *фáрбамо*, да *целива* рүку; да *се свáци'ам*, стóка *се исйѣра*, ели да *кóйаши*, да *кóйамо*, да *се измѣшаши*, да *се обáњаши*, *ваљáши* сáс колéно, ч'е не *йошйея*, *зайүцаши*, *не йушиша*, *сйрѣма* *се леба*, у субóту *сйрѣмамо*, *сйрѣма* *дарове*, *йри-йрѣмаши*, мене ми *йрѣба*, *йрѣба* *влáс*, ако *йрѣба* да сйпи *вóду*, *не йрѣба* да *плáтиш*, *йрѣба* да *йдите*, *знá* да *свйра* (: *свйри*, *знá* да *свйре*, в. т. 10.7), да ги ч'ува, ч'е га ч'ува од *јуч'ѣр*, ги ч'ѣкаш, да ч'ѣкам од *нѣга*, и ч'ѣкамо ујүтру, га *кљүка* *јáјце*, ги *искљүка*, тó *се не остйáльа*, *не* га *стйáвльа* да *стáње*, óн гу *ускљүка*, а *знáши* (: *знáеш*), *ја не знáм* за тó, какó *не знáши*, па *ја не знáм* такó, *не знáм* какó ги *викују*, тй *не знáши* (3.1.3.1 а) за тó, а *знáши* кэт сэм узéла *снáјку*, тó *ја знáм*, а *знáши*, Тáni, и тó *знáм*, *мóраш* да *знáши*, а *знáши* онó кэкó *се* *викало*, а *знáши* кэд гу *се* *наби'е*, а *знáши* онá *бүч'ка*, ели *знáм*, не мóжеш да *йознáши*, *йльүва*, *йождрийнува*, *јел* ме *йознáваше*, *нико не дава*, да *йродáмо*, док *се исѣйа*, да *кóйаши*, стóка *се исйѣра*, па *се крч'ка*, *зá-јац бѣта*, да *скийшам*, да *мéch'ам* у патóк, óн *йождрийнува*, *шайүч'ам* му, *немó* да *шайүч'аши*, *йрезéва се*, да *се йрезéвамо*, *жмйркам* от сүн-це, да *се ч'ешам*, *намóйшамо*, да *се обáњам*, *оснóвамо*, на гүшу *имáло* *пáрч'ич'и*, *йшүрале* *смо главу*, са ч'екйч'е *ударáле*, *смо се йошүцáле*, тањйре *ни'е имáло*, *имáло* *сйрење*, *күка* што *нема*, *немó* да *күкайше* за тó, и за сéло *күкамо*;

смо се бањáле, *нисмо* га *бацáле* тó, гу *обувá* тé *ципéле* (< *обувá-ја*), гу *одбирáле* за *клáшн'е*, гу *викá'а* *мáјку*, *ни* гу *викá'а*, ги *викáле* *крч'áзе*, какó *се* *викáло*, *врзоглафке* *се* *викáло*, па *се* *викá'а* *ц'увék*, *шйнде* *се* *викáло*, *не* гу *викá'а*, *ја сэм* *йледáла*, *давáла* *крáва* *млéко*, *бáба* *ни'е* *давáла*, *смо* гу *давáле*, *никат* *ни* га *давá'а*, *ни'е* *давáла* *бáба*, млóго ги *давáја*, *кóцка* гу *се* *давáла*, *ни'е* *давáле* *прé*, кэд ми *се* *уда-вáла* *сестра*, *не* ги *дирáло*, у *бáч'кву* *се* *држáло*, и *сам* *држáла*, *смо* *држáле*, *ударáле* *јáто* *вүци*, пóшто *сам* *се* *удáла*, *знá'а* да *калеме*, *сиромá* *узимáа*, *вóду* *имáло*, *имáле* *смо* *секиру*, *имáло* и *мицке*, *тестере* *имáло*, от *Куркулице* *смо* *имáле*, *имáла* за *гóсте*, *имá'а* *спóменик*,

имало своје, људи имале козе, па имало оре, тэд немало, куїа́а коња, кат се скида́ле, по́сле смо мора́ле, мора́ло такó, и то́ мора́ло, нї се меша́а, ку́ј ги њуца́а, ч'ерка не њреїушч'ала, ти сїаса́а, ако нї ти сїаса́а, на реку се исїира́ло, трудна не би њребáло, и она њребáла, та́та ка[д] њребáа, њребáа да прїме, ја сам њребáла, же́не њура́ле, људи њура́ле, га њура́ле, а прїе њура́ле, са́ма њура́ла, о́ни ги њеїале, о́н гу исїера́а, фарба́ле ги, како́ ги фарба́ле, ги фач'але ове́ лофци, коли́ко ги фач'але, па се вика́а ц'увек, али сам ч'увáла то́ све, свиње смо ч'увáле, кат сам ч'увáла, њроцвейїáло цвеч'е, сви ги шара́ле, на́ше нї ги шара́ле, Ср́би улаза́ле, не улаза́ле, обéд^т смо вика́ле, одваја́ле се, ка́ко мрда́ле („померати, премештати“) тари́шта, се њрезивља́ла (: се њрезивљам), дава́ле ни, искључ'увáле ни во́ду, немало ави́он, узима́ле, сэм му жеба́ја, за́јац беїа, се обрч'але, имáло и ву́ци, њушч'але, све сам њоїушїїáла, Ср́би улаза́ле ту́, нїсу улаза́ле, осїáла у Кривáч'у, и о́н осїá (< осїáја), пре њуца́ле ди́ње, поч'ела да ку́ка, закука́ла на врата.

10.6.2. Глаголи на -к, -ї ширењем аористне основе у презентску интегрисали су се у нов однос основа:

Гу ви́ка, што се ви́ка, се ви́ка коч'ањ, у́рда се ви́ка, ч'е ми ви́ка, ја гу ви́кам на име, ви́ка ма́ма, још гу ви́ка, стрїнке ги ви́кам, беїа на југ^к, беїам, беїаш, беїа, беїамо, беїаїе, беїају, да беїамо; вика́ла и на ме́не, ка́ко се вика́ло то́, смо беїáле по по́љу.

10.6.3. Глагол дава – давала среће се само с овим односом основа:

Не́ ми да́ва да прїч'ам, и не́ да́ва са́ге, да гу да́ваш у ру́ку, да да́ва па́ре, та́та не да́ва, да́вам, да́вамо, да́ва ка́пку, о́н да́ва па́ре, јо́пет да́ва дру́гу ч'ерку, гу да́ва ко́цку шеч'ер, кад гу уда́ва, кат се уда́ва, нїт се уда́вам, за Мила́на се уда́вам.

Исто је и са глаголом њозна́вам (Јé л ме њозна́ваїе).

Давáла па́ре за ње́га, дава́ле смо ги, сам га њознава́ла.

10.6.4. У мањем броју глагола аористни формант -ува- проширио се и на презент:

Пождри́нувам и ја, немó да њождри́нуваїе, зајму́вам се за зїму.

10.6.5. У облицима глагола „дати“ очувао се релативно добро старији однос основа. У 3. л. мн. јављају се два облика – да́гу и да́ју.

Овако добро чување односа *gám* : *gála*, иначе, карактерише и остале говоре Косовске котлине²⁹³.

Дугач'ку му *gám*, да *gám* туја у цркву, и гу *gám* лоптицу, да *gám* мојема децама, свима ги *gám*, да *gásh* дeте, ги *gá* брава, кúј-ће-ти *gá* тó; кúј-ч'е-ти *gá* сáг, да му *gá* ч'ерку, њима ги *gá* прво, *gá* пáре да úзе дивóјку, волé'а да гу *gá*, трéба младе да *gá*, а óн одмá да гу *gá*, да íде да *gá* рúку, децами *gáмо*, óч'у да *gám*, нека ми *gá* пáре, да ни *gáју*, да му *gásh*, ч'áшу да *gám* свéма, да ги *gásh* н'има, домаш'ин *gá* ни, Бóг да ти *gá* срéч'у, *gáмо* пáре, и да ти *gá*; да му *ipogám*, да *ipogásh*, да га *ipogá*, нé да *ipogáмо*, да *ipogásh*, ч'е га *ipogá*, трéба да *ipogásh*, да продáмо, ч'е гу *ugám*, да гу *ugáше* за млац'é'ога, да *се ugám*, óч'у да *се ugám*, да *се ugásh*;

gáгу ми, ч'е му *gáгу*, *gáгу* војницима, да ми *gáгу* пéнсију, ч'е гу *ipogáгу*, не мóгле да гу *ugáгу*,

gáју да се окрeч'а, какó да ми *gáју*, *ipogáју* за пáре, трéба сáге да гу *ugáју*, ни'е мóгле да гу *ugáју*.

Ретке примере с новом основном *gáгем* в. у т. 10.1.2.

10.6.6. Глаголи: *gíза* толико тéшко, *gíза* на рúку, не *сiйизам* да плéтем, *ipogíзам* ги – имају презентску основу уједначену према аористној.

10.6.7. Глаголи – дeте да *окуйам*, íша на потóк да *се куйа*, тéшко да *се койа*, *койма* га двá пúт – имају само овај однос основа.

Пошто је локална лексема са значењем „купати“ – *бањам*, може се претпоставити да је *куйам* новији унос.

10.6.8. Према свршеном глаголу *осiйáнем* несвршени је *осiйáга*: Свé што *осiйáга*, *осiйáгам* да спијем, *осiйáгамо* да покóсимо; *осiйáгала* по годíну²⁹⁴.

Напредо се јавља и однос *осiйáнујем* – *осiйáнувала*.

10.6.9. Неколико глагола пете врсте пришло је овом односу основа уједначавањем основа са уопштавањем резултата јотовања из презентске основе и уопштавањем основинског вокала из аористне основе²⁹⁵:

²⁹³ Уп. Јашовић 2010: 109, 129, 132, 133. итд. Исто је, према мом материјалу, и у говору Неродимља, Бабуша, Бабљака, Штимља, Липљана, Племетине.

²⁹⁴ Уп. са истом основном у Богдановић 1987: 207.

²⁹⁵ Уп. са двојством основинског вокала у кумановском говору у глаголима типа *обрће се*, *озрће се*, који се јављају и као *обрћа се*, *назрћа се* (Видоески 1962: 194).

Нé се мéч'а до лéба, мéч'а, ели да мéч'аш, зáшто мéч'амо, не се окрéч'а, дáју да се окрéч'а, па ч'е окрéч'а, ál да се окрéч'ам, па се окрéч'а, и се окрéч'ају, онá што се обрч'а, мáјка му се обрч'а, млáда не трéба да се обрч'а, шáйуч'ам, шáйуч'а му у úво;

мí смо меч'áле, меч'áја кáмен', обрч'áја сéно, обрч'áле смо се на њó, шáйуч'áла сам му на úши.

10.6.10. Према свршеном глаголу *уфáй̄им – уфáй̄ила*, остварено је јотовање у изведеном *фáч'ам : фач'áла*:

Фáч'а ги мýве, такó ги *фáч'а̄ӣе*, лáко *вáч'ам* бóлес;

ги *фач'áле* ове лóфци, коли́ко ги *фаћáле*, *се вач'áле* сипанице.

10.6.11. Уједначавање према аористној основи доследно је спроведено и у глаголима:

Гóре се њéња, се њéнам, се њéња по штáле, такó да *се њéњаш* до вр̄; *се умíра* тáко, нíје бíло да *се умíра* на сокáк; да *изáй̄кам* пења́ву, и тó *се изáй̄ка*;

тí си се њeњáла, се њeњáле, и мí *смо се њeњáле* у плéмњу, *уми́рале* гу дéца, *уми́рале смо* по пýту; *јá сáм свé изáй̄кáла*.

10.6.12. Напоредни облици са подновљеним јотовањем и без ове промене могу упућивати на недовршену стабилизацију новијег облика с групом /-шч'-. Околни говори, укључујући и говоре косовско-ресавског типа у северном делу Косовске и Метохијске котлине (Букумирић 2003: 155) знају за облике с подновљеним јотовањем²⁹⁶.

Нé гу *њушӣа*, да *њушӣа*, да гу *њушӣаш*, *нé* га *њушӣа* кúма, ч'е ти *њушч'а*, мóја ч'érка *не њре̄й̄шч'а*; *би њушӣáле* ту. В. и примере у т. 4.10.3.

10.6.13. У више глагола опстала је старија основа итеративног глагола „лазати – лазам“:

Мáјка *не улáза*²⁹⁷ у цркву, тáмо *улáза* дрúга жéна, нíкако мáјка *не улáза*, дéвери *излáзају*, *улáза* нéки кó̄и трéба, тí трéба да *улáзаш*, свéкар *улáза*, *не излáзам* млóго, трéба да *излáзаш* по мáло, не трéба да му *њрилáзаш*; ми кат *слéзaмо* надóле, трéба да *слéзaмо* надóле, какó да *слéза*;

²⁹⁶ Детаљније о подновљеном јотовању в. т. 4.10.3.

²⁹⁷ Глагол у примеру Тáј брáт њигóв *излáзи* – највероватније је новији нанос.

не улазала у цркву, нисмо улазале у њиве, ја сам излазала от куч'е, слезала од н'иве.

Особина је потврђена и у другим пунктовима косовског (према мом материјалу) и горњоморавског дела призренско-јужноморавских говора (Станковић 2010 : 145).

10.6.14. Однос основа у глаголима *креч'ам*, *јурам*, *ірешам*²⁹⁸: *креч'ала*, *јурала*, *ірешала* не мора представљати преобликовање већ формираног односа основа, пошто су ово новији глаголи, мотивисани турцизмима *kireç* („креч“) и *jürütek* („ићи, ходати“), затим славенизмом *ірех*. Избор глаголског суфикса *-а-* подржан је његовом продуктивношћу:

Треба да *окреч'ам* куч'у, може ли да *креч'а*; *јурам* да стигнем, *јурамо* на сваку рабóту, како да *не ірешам*, нї требало да *ірешаїиє*; дóбро *креч'але* у нашу куч'у, и свї *смо јурале* да помóгнемо, и она *ірешала сас нас*.

Глаголи сегме *врсиє*

10.7. Однос основа *-и* (презентска основа) : *-и* (аористна основа) захвата најбројнију групу глагола. Бројност групе, између осталог, утиче и на експанзију основинског *-и-* у неке друге глаголске групе.

а) Основински вокал *-и-* остаје стабилан у:

Наїушїим сóбу, *носимо* онé бач'кве, *носимо* лáворе, како *не іанїим*, да *се врãшїим*, ч'єрга се *сїãви*, свé *їанїим*, па *укисéли* млéко, да *се кўи*, да гу *рãнимо*, да гу *шўриш* у кãнту, да ги *шўриш*, мóраш тако да му *шўриш*, *извãдимо* жãр, тў га *шўримо*, да гу *наїрãви*, гу *їãлимо*, сóвре – *нарédимо*, *нарédимо* лéбове, *їрãвиш* сáма, *їосédим* мáло, *осїãви*, да *се науч'иш*, мáјка ме *уч'їла*, *се шўри* тў, вóл да *нос*, па га *закãч'и* дрво, па га *їãзи*, *кожў се їрãи* о[д] дóбре, да *не се увãшїи*, жãр *шўриш* у њў, тў *се лóжи*, тў *се вãди*, и гу *замéсимо*, па га *їãзи*, да *наїрãви*, пóшто *се ушїãви*, да *се сўшїи*, свé *ошвóриш* рупе, вáко *закãч'иш*, обóјце *шўриш*, жабўку да *гãриш*²⁹⁹ (: *гãрила*),

²⁹⁸ Ови глаголи припадају шестој врсти и у другим говорима Косовске котлине (Јашовић 2010: 102, 113; према мом материјалу и у Неродимљу, Бабушу, Бабљаку, Штимљу, Липљану, Племетини).

²⁹⁹ Глагол је пришао новом односу основа. Није потврђен однос */гарујеш – гарила/*.

да се *роди*, ч' *исїи*мо, се *ојаї*њи, да *искоч*'и, ч'е *їушии*, да ги *оївó*-*ри*, да гу *уфаїи*ши, *облáзи*, се *бóри* сáс вóка, се *бóри* сáс мéчку, óна се *брáни*, да се *заїрáди*, ги *одвої*мо, пóсте мї *др́ж*имо, да *искоч*'имо, ч'е га *осїáви*ши, *їури*ши у шéрпу, и га *заїр́ж*имо, *їосїи*мо по дéвет недéл'е, ч'е ги *уздрáви*ши, се *їосїи*ло, да га *їоїáрим*, и му *їури*м квáсац, тó *бáци*ши, да *замéсим*, бр́го да га *извáди*ши, *мéсим* плéк, *осїáвим* гу вáмо, да се *олáди*, *їури*ши црпúљу, да *извáди*ши посїпч'е, се *наїрáви* жáрље, др́ва да ги *їури*ши, др́ва да *лóжи*ши, *їури*ши др́ва, ако *вїди*ши, *извáди*ши га, знáм да *умéсим*, *їури*м гу, ч'érка *мéси* тó, вóде *їури*м, *їосїи*м, *їрáви* áжвар, гу *мáми*, *мáми*; га *їрáви*мо, га *обéс*имо, ги *їури*ши тї, мї *наїрáи*мо, *др́ж*имо, ги *їушии*мо, *јá* ги га *извáд*им, да гу га *їр́ж*им, сáма га *їр́ж*и, *јá* ч'е *свáрим*, и сáг кэд *осú*-*шим*, ги *накáч*'им гóре, *нé* се *вáди* сéме о[д] туршїу *жїву*, *їрáви* и тó, *др́ж*им тýја, *јá* му *изврїи*м, да га *размúи*ши сóли, *јá* *лóж*им, *їу*-*ри*ши га на крáј, га *размúи*ши, сїто *їури*м, да га *укисéли* млéко, и да *кúи*м, и да га *наїрáи*м, *мúи*ши, да *їрáви*ши, сáс ову га *наїрáви*ши, тó знéм да га *наїрáи*м, кад га *їр́ж*им, му *їури*м лéпо, свé се *разбúд*им, *їушии* му пúт *јéжу*, да се *сїрém*иши дóбро, се *кїи*ши са шимшїр, дрúкше се *кїи*ши, *долáзи* стáри свáт, *долáзи* нéка свóја, *долáзи* зéт, ч'е *їури*мо áстале, тáт се *разбóли*м, *сéди* у свóју сóбу, да *нóси*ши *јáгње*, да *нóси*ши свїма, трéба да *удéси*ши, *їрáж*и имїч'и, и *јá* *їрáж*им тó їме, пóсле *долáзи*, и *долáзи* кúм, дáр *долáзи*, стáри свáт *долáзи*, сé дéте гу *їрáж*и, да *їури* да се прл'а, дéвер *излáзи*, брáт њигóв *излáзи*, гу *нóси* до прет кúч'у, брáт *излáзи*, мї *јóш* тó вóлимо, да се *нó*-*си*, млáда *їрилáзи*, да *наїрáви*, да *їоч*'*исїи*мо, мї се *дéли*мо, па да гу *нóсим*, такó да ч'їни, *оївóри* óчи, ми се *їлáши*, да се *сїрém*имо, и *долáзи* кúм; дáр *долáзи*; *нóсим* и *јá*, дá л ч'е *нóси*ши, ч'е га *удáрим*, *удáри*ши, *удáри*мо, да *удáрии*ше, сáс колобóч' кэт *заврїи*ши тó, стáри свáт *долáзи* *јúтре* дáн, па *їрáви*мо, *сїáи*мо вóду, *брїч*'и, *їушии*м, *збóрии*ше, да *мáсїи*мо *јáјца*, *заврїи*ши, да *наїнóи*ши, вáко се *сасїáви*, *наїуни*, не мóж да ги *одвóи*ши, да *кúи*ши, да *їуни*ши, да *нóси* вéтар, *їрекрсїи*мо гóре, *ољúи*шимо *коломóч'*, че' ве *вóзим*, да *наїушии*м, *їролáзи*мо, *укрсїи*, и *осїáви* га, óна га *сїáви*, док *їролáзи* снáша, газáрч'е да *свéи*ши, штó ч'е ч'їним, да га *обрїч*'ише, знáм да *свї*-*рим*³⁰⁰; *наїори*ши црпúљу, *наїрáи*ши црепúљу, да *омéси*ши, ни да *їреїовóри*, *искоч*'им и *јá*, да не *вїди* нїко, да *їóви* на нóге, кэт се

³⁰⁰ Уп. са прилазом овога глагола седмој врсти у грачаничком говору (Ивић 1998: 578). Исто је и у горњоморавском делу (према мом материјалу); уп. *свире*-*ње* у Витини (Станковић 2010а: 527).

оврши, ч'еница да се оврши, што ч'е ч'иним, ч'е гу се најрави, ч'е сийаши, да вари жито, да косиши, најориши, то смо стаљале од леба што месим, масиимо га у јовине, сам иојржила јјца;

па смо носиле, брич'ија, свейила ни, се ложило, после смо ложиле, сас коње носиле жито, ме уч'ила, тако се иравило, она иравила, још иравиле, сүве иравила, кад би мокриле деца, ч'инила, дарила сам за свадбу, дариле млого, носиле они, Кософке носиле skutач'е, све дрүкше носиле, дивојке носиле, дрүкше носиле, није носиле, па смо изводиле робу, мүжи носиле клашње, се радило, ни гу исйрулиле, гу исйрулиле, тата најрадија пүмпу, смо иравиле црпүље, памүк сэм влач'ила, све ги иазиле, све ги иазиле, иравиле от коже, није иравиле, како смо иравиле, опанце се иравиле, па смо ги носиле, слабо смо ги носиле, ги носиле, ги иурале онé вүне озгөр, ги иурале, му иурале, у то носиле, сам забравила, па се иравило од офеце, по два пүт сэм месила, сам гу месила, и иурила пасүљ, ги заирадиле, долазиле ни, тата ни ги бранија, се месиле пиће, жене үвек иосийиле, како иовориле, остйавиле младае, проју месила, ја сэм иурила најлон, сира смо га иравиле, то сам науч'ила, и сам га сушила, корисийиле лүди, се киийиле, се иравила свадба, после се иравиле, мама се дружила, кад му се женија, јүтре дан долазиле, се иунила вода, иребја да приме, завршија војно, што гу куйија, долазила Снежа, Роц'а ми долазија, и сэм месила, и сэм сирила, и сэм све то ирадила, ја то не би уч'инила, није баш толико ч'инила, славија Свети-Лазар, па се иородила, ако гу иурабија, виш како родила, остйавија гу мајку, најравија куч'у, куйила, ударија, скроила, свариле смо, зайосийиле смо, масийиле смо га, иноиле н'йве, док ировериле документе, ја сам га забравила, свариле, сам се лечила, се иравиле, јавија, зайросија, гу искривило, масийиле у јовину, сам се илашила.

б) Основински вокал -е- продире у -и- презентску основу

Глаголи ове групе захваћени су факултативним продором основинског -е-, најчешће у 3. л. јд. презента:

Али се ч'ине жито, да калеме, отац ираве неке бач'кве, ка сак што ираве, кэт се најраве опанак, иуре овај пүтер, да се муише, гу задаве, да му иуре, не може да му иуре, коза се ојаре, да ги остйаве, она га осеише, што седе, жито да се ч'ине, кат се роје, иуре белу мараму, күј ч'е ги бране, он да доваише за уши, она га ваде о[д] тепсије, поново га ч'инемо, ч'ерка ми месе, вода гу расйворе тү, гу иуре тү трмку, син га мере после, де да се сүше, кат се осүше, нека га сүше,

да га *размуџи* тај соли, и *шуре* две свеч'е, и после ч'уџи (: ч'уџела), брат да *сэде*, ги *нарэде*, ми *џраже*, ч'овэк да *куџе*, што ч'е *оџворе*, дэте да *оџворе*, ч'е ми *раде* у Скопл'е, треба'а да *џрџме*, ги *нарэде*, ми *џраже*, сэ дэте гу *џраже*, ч'овэк да *куџе*, да *шуре* да се прл'а, он нэч'е да *уч'е*, жэна да *џраве* маџи'е, ч'е ги *се најраве* вода млéко, она *носе* на џиву, он *раде*, нэч'е га *куџе*, ч'е га *угаре*, кэт *се заврше* тó, да *скр'еи* Драгану, нэ ч'е га *куџе*, брат што ми *долáзе*, мóра да *се врáше* и он, тáт *се носе* грá кúван, сэно *се суше*, тáла *се осуше*, кэт *се заврше* тó, да *се носе* ц'убре, кад *се укисэле* млéко, за господина што *не носе* гумењач'е, што *носе* одéло, тó *се уч'ине* слáма, *угаре* крушац, сџлом да ме *врáше* она, пóзив да *се изџубе*, ми *се ч'ине*, ч'е *се заврше* и тó, муч'эницу *најраве* мáма, *одв'е* сурутку, кад *одв'е* сурутку, док *се најуне* тэпси'а, сáч' *се најóre* у оц'áк, што ти *куџе* домаш'ин, óч'е да ми *искóч'е*, а ти *фáле* нэшто, нџко да га *куџе*, да *џраве* жэна мац'и'е, ели да *кóсеи*, нáрод *се муч'е*, да *се склóне*, он ч'е га *угаре*, да *уч'ине* пáре, да *џраве* мац'и'е, он мóра да *се врáше*, тáј што ми *долáзе*, и да ме *угаре*, он нэ ч'е га *куџе* стáн, *свџрем* вáс дэн, он ни *залóже* вáтру, *се остáве* мáло.

10.7.1. Однос -и (презентска основа) : -е (аористна основа)

а) И *врџиши*, *врџиши*, *врџиши*, *џрелéџи* óра, *жџвиши*, квáч'ка *сэди*, *наџóriши* сáч', док *не вџдиши*, да *сэдиши* на нóге свé, још га *вóл'имо*, да га *мóлим* кúма, и сáк^к *вџдиши*, и дэнэс ги *вóлим*, *вóлим* н'џну фамџли'у, сáд^г *вџдиши*, на кóња да *сэдим*, *не се вџди* от паутине, да га *џрџи*, *вџдим*, нэ *се вџди*, *жмúрим*, *изврџимо* (: *изврџела* / *изврџила*), штó *не сэдиши*, *наџóri* сáч', *сэдимó* ти, *мóли се* и плáч'е (: *мóлила* / *мóлела*), зáшто да ч'уџим (: ч'уџела), нџсмо мóгле да ч'уџимо, *џџиџџимо* от стрá, па да *крмимо* стóку, и јá да *крмим*, он те *мрзи*, *сэдимó* тáмо, дé *сэдим*;

млóго *сэм* зборéла, *живéа* у Сáра'ево, óни *живéле* у Нэреди-мљу, *смо живéле*, нџсмо *волéле*, бáба *волéла* (и: *вóлим* – *во'áла*), нџ'е *се разбол'ела*, *смо зборéле*, мáло *седéле*, *сам седéла* сáма, штó *сам* гу *волéла*, тáта нџ'е *волéа* да гу дá, млóго *волéла*, *волéла* вџше на клúпу, зáве *сэм* ги *волéла*, до сáк^г ч'уџéја, тáту *сэм* *волéла*, дивóјч'е *се разболéло*, *џиџиџэле* по сокáку, и *сэм живéла*, нџ му ч'уџи'ела, и мџ *смо* ч'уџéле, *крмэле* *смо* гу свáку гóдину, *џорела*, на кóнце *висéла*, *живéа* стó гóдине, *би* ч'уџи'ела, мџ *смо* мислéли, *смо зборéле*, *би* ч'уџи'ела, ч'уџéле, *изџорéла* и кúч'а, *живéла* млóго, áл *си*

оїладнѣја, смо лейїеле, лейїѣа и он, смо гу волеле, ал сїе гу видѣле, видѣа мўку.

б) У презент ових глагола факултативно продире -е:

Такó да се *жїве*, и *сѣде*, јен-нóч' *сѣде*, *сѣде* по двá дáна, *сѣде* јéдан дáн, *сѣде* Лїско, не знá да га *врти*, да га *врїше* (у непосредној близини оба основинска вокала), бїк пóсебно *сѣде*, ако ти *изїоре* лѣба, па *изїоре*, нé ми *сѣде* она кутиїица, он *сѣде* у своу куч'у, волела више да *сѣде*, она ч' *уїше*, и она ч' *уїше*, мáјка ч' *уїше*, трѣба да се *мїсле* мáјка, ч' *уїшем*, мрзе га да рáбóта, óгањ ч' *е їоре*, *їїиїше*, *їїиїшемо*, *їїиїшеїше*, *свїрем*, *свїре* у кавáл, да се *жїве*, бóле ме срце, сáч' се нáїоре у оц'áк, нé се *вїде*, нїгде не се *вїде*, свекрва *сѣде* кот шпорéd.

Глаїоли осме врсїе

10.8. Ова не тако бројна скупина смањена је прилазом неких глагола другим глаголским групама.

Глаголи „бежати, лежати“ пришли су шестој врсти (*беїам*, *лѣам* – *беїáла*, *леїáла*), мада је малим бројем примера потврђен и однос *лѣжим* – *лежáла*, који може представљати реконструкцију под утицајем стандардног језика.

Глаголи „вриштати, пиштати, пљускати“ срећу се са старијим односом основа – ређе, али и са преобликованим односом по шестој врсти (*врїскам*, *їїскам*, *їљўскам* – *врискáла*, *їискáла*, *їљўскáла*) (в. т. 10.6.3).

Глагол „сѣдети“ пришао је осмој групи.

Овом односу основа пришао је и глагол „свирати“: *свїрим*, не знáм да *свїрим*; и мї *смо свирáле*.

Ређе потврде глагола са старим односом основа највероватније су унете из стандардног језика.

Глагол „спати – спим“ пришао је четвртој групи (в. т. 10.4.2).

а) Основински вокал -и- остаје стабилан у:

У вўну га *држѣ*, да га *држѣи*, нé се *држѣ*, се *држѣ* у ц'áкч'и-ч'и, и ч' *е држѣ*м своје семе, куч'е не трѣба да *ржѣ* на домач'їна, какó да *клѣч'им*, óпца *блѣи*, трѣба лѣба да се *їїиїиїи*, *изáїикии*, да ги *изáїикимо*, не волим јá, млóго гу воли, *сѣдим* у бáјч'у, зáшто *сѣдиїше* у обóр, дéте да *врїиїиїи*, штó *врїиїиїиїше*, *лѣжим* у трóн';

смо држáле, *држáа* Грлїч', ги *држáле*, штó ги *држáле*, *сѣдáја* тáј вóтњак, *сѣдáле* смо у Пїрот, *сѣдáла* двé годїне, *ржáло* на нáс, *клѣч'áла* пред áгу, млóго вољáла да јé, смо гу вољáле, млóго вољáла,

воља́ла да доц'е, сву́ но́ч' ко́њи што врши́ија́ле, врши́ија́ја ка́д му умрја́ га́зда, лежа́ја у бо́лницу.

б) У делу примера, и то пре свега у 3. л. јд. презента, среће се факултативно финално *-e-*:

Она га *др́же* си́рење, плу́г *др́же* ч'о́век, ту́ј да *се́де*, да *йрелéже* бо́гин'е, де́те га *др́же* у пи́лене, да *се* *клéч'е* у цр́кву, не мо́гла ни да *блéе*, си́н *не* гу во́ле, да *се́де* у њи́ву, нека *се́де* ми́рно, ни треба́ло да *врши́и* толи́ко, не мо́гу да гу во́лем, да *йрелéже* де́те бо́гин'е, о́н ч'е ни *сви́ре* кавáл (: *сви́рим*), и о́н да *сви́ре*.

10.8.1. На нестабилност основинских вокала /и, е/ утиче присуство ових вокала у различитим основама. Презентска основа је знатно подложнија флукуацији основинских предњих вокала, док је у аористној основи она потврђена у знатно мањем броју примера:

Брат ч' *у́и* / о́н ч' *у́и*е – *чу́и*ела, *сви́рим* / о́н да *сви́ре* – *сви́ра*ле / *сви́ре*ле, *мр́зи* га да рабо́та / *мр́зе* га да *у́ч'е* – *мр́з*ела / *мр́з*ила, *йорим* / о́гањ ч'е *йоре* – *йоре*ла, да *си́и*ем / нека *си́и* во́ду – *си́и*ала.

Помоћни *йајоли*

10.9. „Хтети“

10.9.1. У пуној форми 1. л. јд. презента потврђена су два облика – основно *о́ч'у*, и ретко *о́ч'ем* / *о́ч'им*:

Ја *о́ч'у*, *о́ч'у* да *ймам*, ја *о́ч'у* у Ве́лику Госпо́ц'и́ну, *о́ч'у* да *йдем*, *о́ч'у* и ја *у* шко́лу, *о́ч'у* да *видим* по пу́ту, *о́ч'у* да *ймам* сво́је;

о́ч'ем да *зна́м*, ја *о́ч'ем* *йсто* тако́, ја *о́ч'им* *та́тино*.

У осталим облицима потврђени су:

о́ч'еш, Ги́но, ти *ка́фу*; *о́ч'иш* да ти *ка́жим*;

ч' *йм* *о́ч'е*, *о́ч'е* да *иза́ц'е*, о́на *о́ч'е* дру́го, о́на *о́ч'е* на *ка́ду*, *о́ч'е* да ми *да́*, *о́ч'е* да *упре́гне* ко́ња, *о́ч'е* да *слу́ша*, *о́ч'е* *све́*, *ку́ј* *о́ч'е* ста́рога;

о́ч'емо и ми́ за *сва́дбу*, *о́ч'емо* да *до́ц'емо*;

о́ч'еише да *йдите*, *ка́ко* *о́ч'еише*.

У 3. л. мн. потврђен је нови облик:

о́ч'еју да *но́су*, *о́ч'ију* да ни *да́ду*, *о́ч'ију* до *ку́ч'е*, *о́ч'ију* у *гра́д*.

10.9.1.1. Као акценгована форма глагола „хтети“, поред чешћег *о́ч'еш*, потврђени су малим бројем примера и *ч'ем*, *ч'еш* уз неакцентовано *ишио*:

Што-ч'эш ти да идеш, како што-ч'эм да идем, што-ч'эм и ја, што-ч'эш и ти тамо.

Овакви облици наслањају се на основу радног глаголског придева ч'ала, тако да настаје регуларан однос основа ч'эш – ч'ала. На посебан статус оваквих облика упућује и 1. л. јд. ч'эм, које се – иначе – најчешће среће са очуваним старијим наставком у основи о́ч'у.

10.9.1.2. У 1. л. јд. одричног облика глагола потврђен је само наставак -у:

Да кажим стрине, *неч'у*; то *неч'у* да прич'ам, *неч'у* ја да се врач'ам, *неч'у* родитељима да правим, *неч'у* да се развѣдим, ја *неч'у* да га молим кума, ја *неч'у* да врец'ам, *неч'у* другога ч'овека, да кажим мојзи маме – *неч'у*,

ако *неч'еш*, *неч'еш* ни ти, *неч'иш* да идиш,
неч'е да гледа, *неч'е* да га зна, саг и ч'ерка ме *неч'е*, *неч'е* најлон, она ме *неч'е*,

неч'емо у њиву, *неч'емо* да бѣгамо,

ни ви *неч'еише*,

а и деца *неч'иу*, они *неч'иу*.

10.9.1.3. У будућем времену практично је довршено свођење облика помоћног глагола на ч'е. Трагова енклитика које се наслањају на пуне облике има само у 1. л. јд., а тада се инфинитив деком-понује у *га* + презент. У облицима будућег времена у коме је дошло до уопштавања облика ч'е, уз партикулу се среће презент. Пример Ч'е да јопет *и́ремењују* име – усамљен је, тако да га треба прихватити с резервом.

Јуч'ера ч'у *га* *и́ржим*, ако ч'у *га* *кажим*, па ч'у друго јање, како ч'у *га* *живим*,

ч'е га ч'увам од јуч'ер, ја ч'е *свáрим* два кромпира, и ч'е *јем*, и ч'е *држим* своје семе, ч'е *на̀иш'м* бучку, ч'е *и́лáч'им*, како ч'е га *донéсем* мртво; ка[д] ч'е га *одб́ираш*, ч'е га *оси́авиш*, ч'е ги *уздрáвриш*, ч'е ги *раси́иуиш*, ч'е ги *ври́иш*, ч'е га *о̀и́руиш* ч'овека, ч'е га *и́одíниш* јѣн пút, како ч'е га *но̀сиш*, како ч'е га *ко̀сиш*, ч'е га *и́эш*; ч'е *сакри́е*, кúј ч'е ги *бра̀не*, де ч'е [она]и *бра̀wowe*, ако ч'[e] *и́де* тамо, ч'е ти *и́ушч'а*, кúј ч'е ти га *јéде*, он ч'е ти *ги́и́не* ко́ру, Божич' ч'е *би́не* саг, ка ч'е ти *и́áne* ка камењ, ч'е *о̀и́и́дне* у буре, кúј-ч'е-ти *да́* тó, кúј-ч'е-ти *да́* да мúтиш саг, ч'е ми *ви́ка*, свекрве ч'е гу *цели́ва* рúку, ал ч'е *сми́е* после, кúј ч'е, што ч'е *о̀и́во́ре*; ч'[e] *и́демо*,

ми ч'е *кажемо*, ч'е *до̀м'емо*, ч'е ги *йо̀му̀земо* о̀пце; ч'е *оси́авише* у во́ду, ч'е *йо̀ро̀иднеше*, што ч'е ни *ка̀жеше*; ч'е *йо̀и́ну* ч'эле, ч'е *у̀мру* ч'эле, ч'е ме *уше́ијау*.

У упитним реченицама се јавља уопштен облик ч'е:

А ч'е да *јеш?*, ал ч'е *до̀ц'ете* ?

10.9.1.4. У радном гл. придеву потврђене су различите основе. Основа ч'а- наслања се на однос *о̀һала* – *о̀һу*, који иначе карактерише говоре са којима је гатњански говор могао бити у контакту. Испуштање иницијалног вокала подстакнуто је напоредним обликом *и́ела* / *ки́ела*.

Облици *и́ела* / *ки́ела* представљају континуитет старијег стања, а подржани су близином косовско-ресавских говора.

Ни́е *ки́еле*, ни́сам *ки́ела* дру́ге, ка́ко сам *ки́ела*, ро́дитељи ка́ко-*ки́еле*, о́на *ки́ела* га и *ки́ела*, та́та ни́кат^а ни́е *ки́ела*;

ни́е *и́ела* да и́де, о́на ни́е га *и́ела*, ни́сам *и́ела* толи́ко, ни́сам *и́ела* да да́м, ја́ ни́сам *и́ела* да се сва́ц'ам;

ни́сам ч'а́ла, о́н ни́е ч'а́ла да до̀ц'е, ни́е ч'а́ла, ота́ц ни́е ч'а́ла да гу и́де, та́та ни́кат ни́е ч'а́ла.

10.9.2. „Б и т и“

Презентска основа помоћног глагола „бити“ уједначена је према аористној.

10.9.2.1. У презенту глагол је пришао трећој врсти. Обичнији су примери са свођењем групе /дн/ на /н/:

Да *би́днем* и ја́ сна́ша, да се *би́дне* ч'ове́к, да би́нем *њи́ов*,

ка^т ч'е *би́неш* у во́јску, тре́ба да *би́неш* и ти́; нека *би́не* и о́н ту́ја, тре́бало да *би́не*, да *би́не* у ла́дно, ка^т ч'е *би́не* на пу́т; ка́ко да *би́немо*, ни ви́ да *би́неше* л'у́ди; немо́ да *би́неше* ајду́ци; и о́ни ч'е *би́ну* ста́ре.

10.9.2.2. Аористна основа

Све сам *би́ла* у ч'ипку везэну; и ва́мо *би́ло* Рамњи́ште, *би́ја* та́та, ка́д *би́ја* комада́нт, де *би́ја* спо́меник, она́^а бо́р што *би́а* ту́, то *би́ла* кра́л'евина, ту́ *би́ла* ку́ч'а, ни́кат ни́е *би́ло* толи́ко пи́те, ба́ба док *би́ла* жи́ва, бра́шн'о *би́ло* у на́чва, от сви́ле што *би́ло*, вери́дба *би́ло*, ни́е *би́ла* су́дбина, и смо *би́ле* це́ла да́н за́јно; овакве́ *би́ле*, *би́ле* зе́мње, кори́та *би́ле* дрвэне, те́д ми *би́ле* кришч'а́ни,

10.9.3. „Јесам“

10.9.3.1. За грађење перфекта, у служби копуле, затим у упитним реченицама, користе се само енклитике. Пун облик је очуван само као потврдна речца *јес*.

Посебан коментар заслужује продор облика презента помоћног глагола из 3. л. јд. у 3. л. мн. у грађењу одричног перфекта. Када је одрични облик употребљен као копула, онда је морфолошка разлика између *није* и *нису* стабилна (в. т. 11.6.4).

Из 3. л. јд. и мн. потврдног перфекта изостаје помоћни глагол (в. т. 11.6.1). Помоћни глагол 3. л. јд. и мн. опстаје као копула. У 3. л. јд. и мн. одричног перфекта помоћни глагол се јавља у пуној и сажетој форми – *није* и *ни* (в. т. 3.5.2. ђ, 10.9.3.2).

Ја сам порасла децу, *ја сам* турила најлон, кат *сам* дошла у ове, *сам* гу мутила, и *сам* држала, на шушке *сам* спала, *ја сам* све изаткала, *ја сам* била удата; у род док *си* била, ти *си* кришч'анка, одма *си* поч'ела, много *си* зборела, ти *си* могла, тамо *си* дошла; от Куркулице *смо* имале, *смо* имале куч'у, после *смо* ложиле, *смо* држале, док *смо* побегле, *смо* збореле, кэт *смо* побегле, *смо* ишле на пругу, *смо* летеле, па *смо* изводиле робу; имале *сџе* ви и фијакер, ти *си* старејковица, па *сџе* радосни, како *сџе* знале, много *сџе* се умориле.

Ја сам му сестра; ти *си* ни отац; брат *није* стареј од нас, то *је* серава вуна, она *је* ч'ора, унук *није* долеко, он *је* ч'увар, он *је* о[д] друге сорте, меч'ка *је* греота, то што остане *је* сурутка; ми *смо* својштина, ми *смо* старе људи, ви *сџе* добро, Срби *су* по паметне, толико *су* близо.

10.9.3.2. Одрични облици

Нисам ч'ала, *нисам* била заслужна, *нисам* тела да дам, *ја нисам* тела да се свац'ам, како *нисам*; ни ти *нис* могла, *нис* донела дар; још *није* награђено, у старо време *није* могло да узме сиромá богаташку, *није* имало кола, *није* мога, тата *није* волéа да гу да, пре кэд *није* имала торта, *није* баш толико ч'инила, ова *није* ч'ала, *није* имала децу, ако *није* венч'ана, никат *није* било толико пи́те, *није* имало квасац; да *ни* ти се испека, тата то никат^н *ни* се мешаа, моју маму *нијена* *ни* гу викале на име, *ни* гу викаја; али *нисмо* сёкле, *нисмо* га бацале то, *нисмо* волеле; ни ви *нисџе* могле, ви *несџе* добро људи.

Воло́ви *није* и́шле³⁰¹, краве *није* дава́ле толи́ко мло́го мле́ко, на́ше о́фце ни́кат *није* кривле́ле, о́ни *није* сме́ле да ги ло́ву, како́ *ни* има́ле. *Нису* би́ле пита́ње, же́не ги *нису* дибе́ле, *нису* у обо́р.

10.9.3.3. Потврдна речца:

Му́жи носі́ле кла́шње. *Јес*; Смо се бања́ле кэ́т смо мо́гле, *Јез ге!*; *Јес!* Мил'и́ца ми се зва́ла. *Јес*; Меша́л'а мо́ра да се ди́не. *Јес*; Ме́ч'ка ни́је праі́ла штéту, *Јес!*

В. и примере у 16.2.1. а.

Основински вокали -е- и -и- у њрезенџиској основи

10.10. Померања унутар глаголских основа, подстакнута општим упрошћавањем језичког система у балканизираним говори-ма, захватила су и гатњански говор³⁰². И у овом говору, како је и на ширем околном простору, препознатљива је тенденција ка стварању две бројне скупине глагола према презентском основинском вокалу *-и* и *-а*. Скупина глагола с презентским основинским вокалом *-и* остаје стабилна, док се *-а* скупина повећава новим глаголима, који из других глаголских група прилазе глаголима *-а* основе Белиће-ве шесте групе (Младеновић 2012ђ: 191–192). Разлози померања унутар глаголских група претежно су морфолошки (Белић 1905: 334), са тенденцијом приближавања глаголских група у којима су презентска и аористна основа различите. Факултативност основинског вокала прилагођавање је морфолошки нерелевантног елемента основе према одређеним скупинама глагола. Овакво флукутирање олакшано је пошто је из 3. л. мн. презентистиснут наставак *-е* из глагола седме и осме врсте, а на његово место стигао нови наставак с новом основом (*но́сиу* / *но́сију* / *но́сив*) односно наставак *-у* додат на стару основу (*но́су*) (Младеновић 2012ђ: 192).

10.10.1. Резултати померања унутар глаголских група у највећем делу српских говора стабилисани су, тако да истовременог присуства основе са различитим тематским вокалима (*воли-м* / *воле-м*) или нема – најчешће, или је оно потврђено малим бројем примера.

³⁰¹ О једначењу помоћног глагола у 3. л. јд. и 3. л. мн. одричног перфекта – без сажимања (*не́је* / *ни́је*) и са сажимањем (*не́* / *ни́*) у говорима призренско-јужноморавског типа на Косову и Метохији детаљно се расправља у Младеновић 2012в.

³⁰² Више о померањима у односима основинских вокала *-е-* и *-и-* на ширем балканскословенском простору в. у Младеновић 2012ђ.

Један ареал призренско-јужноморавских говора на Косову и Метохији, коме припада и гатњански говор, карактеристичан је по факултативности основинских вокала *-и* и *-е* у презенту истих глагола, са претежним ширењем *-и* презентске скупине на рачун *-е*. Овом особином поменути ареал јединствен је у односу на остали део српског дијалекатског простора. Смењивање облика *бѣрем* и *бѣрим*, *џдем* и *џдим*, *џлѣџем* и *џлѣџим* захвата говоре Косовске котлине – јужно Косово и већи део централног Косова до Приштине³⁰³, са slabим траговима и нешто северније, затим говоре Горње Мораве око слива Биначке Мораве. Изван овакве нестабилности основинских вокала остали су говори призренско-јужноморавског типа на линији Гњилане – Ново Брдо и источно од ове линије, који већином релевантних дијалекатских особености чине целину са осталим горњоморавским говорима. А. Белић наводи да се у најјужнијем делу јужноморавског дијалекта који је био обухваћен његовим истраживањем, дакле изван косовско-горњоморавске зоне, налазе ретки примери у којима се уместо презентског основинског *-и* факултативно среће *-е*: *џрѣшем*, *кџмем*, *оџџавем*, *мџслем*, *мџлем*, *џлџџеш* (Белић 1905: 334). Овакви примери, потврђени иза зоне горњоморавских говора у којима нема поремећаја у дистрибуцији презентских основинских вокала *-и* и *-е*, могу ићи у прилог Белићевог објашњења о њиховом уносу из Македоније (Исто: 334). Ово тим пре што се у косовско-горњоморавском ареалу овакав продор бележи практично само у 3. л. јд., док је у Белићевом материјалу он потврђен у читавој парадигми.

Косовско-горњоморавски ареал са флукуацијом презентских основинских вокала *-е* и *-и* захвата говоре који су, иначе, својом укупном дијалекатском композицијом умногome различити. Према најбоље очуваној именској флексији у оквиру призренско-тимочке дијалекатске области у косовском делу, у горњоморавском делу остварена је потпуна аналитизација.

Јужнометохијски и северношарпланински говори, осим у мањем обиму горански говор, остали су изван флукуације у употреби презентских основинских вокала *-е-* и *-и-* (Младеновић 2012ђ: 194–195).

---

³⁰³ Богдановић 1992: 44 (*џгеним*, *џокисним*, *куним се*, *џадним*, *оџџидним*, *казујим*, *смејим се*, *умрим* итд.), Богдановић 1999: 275 (*џгеним*, *џгениши*, *џгени*; *разуим*, *разуими*).

10.10.2. Обим флукуације основинских вокала *-и* и *-е* неуједначен је на нивоу локалних говора, а – судећи по публикованим описима – овакве флукуације нема или је има у малом обиму у говорима у којима бисмо их због географског положаја очекивали. Тако је у јањевском говору, који у основи припада централнокосовском говорном типу, потврђен само један пример са ширењем *-е* (*да оживем*, Павловић 1970: 99), који евентуално може упућивати на поремећај. У студији о летничком говору (Ђуровић 2000) не описују се односи у глаголским основама. Примери којима се илуструју друге граматичке особине показују регуларне и стабилне односе основа (Исто: 65–69). И Р. Ђуровић, као и М. Павловић у Јањеву, наводи *живем*, да *живејше* (Исто: 68). Облик *сружимо* у летничком говору (Исто: 163) („стружемо“), као да потврђује ширење тематског вокала *-и* у *-е*. Пошто нема других потврда, није јасно да ли је овај глагол пришао осмој групи или је остварена факултативна употреба основинског вокала.

Судбином презентских основинских вокала *-и* и *-е*, говори призренско-јужноморавског типа северне Македоније показују одређену сродност са говорима косовско-горњоморавског ареала. Подударности, међутим, нема, пошто је у говорима северне Македоније уочљиво претежно ширење *-е* презентске групе са стабилизацијом резултата ширења (Видоески 1954: 173, Видоески 1962: 193–194). У већем делу косовско-горњоморавског ареала претежно је факултативно ширење *-и* презентске групе, док се у мањем делу – са нешто повећаним обимом у Витини и у Гатњу – јавља и повећано ширење основинског вокала *-е*.

Овде се, дакле, може говорити о евентуалној заједничкој тенденцији суседних косовских, горњоморавских и северномакедонских говора ка приближавању ових двеју презентских основа (Младеновић 2012ђ: 195).

Факултативне презентске форме типа *нареде*, *наसेле*, *оладе* срећу се и у селима овчеполског и кратовског говора, граничним са кумановским говором. Овде су, међутим, обичнији *нареди*, *мери* и сл. (Видоески 1962: 193–194).

У скопскоцрногорским говорима стари однос између аористне и презентске основе чува се релативно добро. Извесно колебање среће се у глаголима презентске групе *-и* (*осиџарим* : *осиџарела*), који факултативно, и не тако често, прелазе у *-е* групу (*осиџареш*, он да *оџуве*, ке *оздраве*) (Видоески 1954: 229).

За стање у косовско-горњоморавском ареалу могу бити од значаја превирања унутар презентских глаголских основа у кумановско-кратовској области, из које је било миграција ка северу. У овој области глаголи *-и* презентске групе прешли су у *-е* групу (Исто: 173).

10.10.3. Подударности у ширењу једног или другог тематског вокала између косовско-горњоморавско-северномакедонског ареала нема. Продор основинског *-е* у *-и* потврђен је у јужнокосовском делу, а Гатње се у потпуности уклапа у овакво стање, скоро искључиво у 3. л. јд. презента глагола седме и осме групе. У витинском крају, међутим, ширење *-е* захватило је различита лица, мада је и овде факултативна појавност *-е* највећа у 3. л. јд. У другим местима око Биначке Мораве *-е* се среће скоро искључиво у 3. л. јд.

10.10.4. Факултативно ширење основинског вокала *-и* у гатњанском говору подједнако је захватило сва лица презента од прве до шесте групе.

а) Прва врста:

Гу мúзе она, да ги навéзе, ја га й̄р́есем // кад гу мúзиши, гу навéзимо птицу, Слава да гу ой̄р́еси сливу. Остале примере в. у т. 10.1.

б) Друга врста:

Дивóјка да й̄о́је, се́је и лóзицу, и й̄ерем у реку // му й̄о́им детету, се́им за зиму, набéримо сирење. Остале примере в. у т. 10.2.

в) Трећа врста:

Ч'йм се скíне сн'ег^к, кáт ч'е оий̄дне Нена, й̄одíнем гу // и оий̄днимо свí, й̄орáснши дéцу, да й̄обеíним, кэт крéнши. Остале примере в. у т. 10.3.

г) Четврта врста:

Да се й̄ки́е, саге сй̄и́ем, нéч'е да й̄и́е, се уби́е нéки // а мóрам да й̄ки́им, да се обу́иши, ч'е ги ври́иши. Остале примере в. у т. 10.4.

д) Пета врста:

Немó да га осй̄рúжей̄е, клáјсе се кáже, вр́жем га кóња // да га осй̄рúжим, ч'е й̄лáч'им, да ти кáжим, ја ти кáжим. Остале примере в. у т. 10.5.

ђ) Шеста врста:

Не може да умре, сви ч'е умремо, га узе пи́ле, ти гу узе // да умрим, кэ^т ч'е гу умри ота́ц, пл'еву узимо ма́ло. Остале примере в. у т. 10.6.

10.10.5. У глаголима седме и осме Белићеве врсте презентски основински вокал *-и-* факултативно истискује основински вокал *-е-*, и то скоро доследно у 3. л. јд. презента.

10.10.6.1. Односу седме врсте *-и* : *-и* припада најбројнија група глагола.

Подгрупа типа *врѝим* : *врѝела* продуктивна је, пошто јој припадају и глаголи који у неким другим говорима имају однос основа *-и* : *-и*.

Глаголи седме групе обају раздела захваћени су факултативним продором основинског *-е*, најчешће у 3. л. јд. презента.

а) Носимо онé бач'кве, како *не* и́аним, да *се* вра́им // он да довѝше за ўши, брát што ми долáзе, да *се* вра́ше и он, удáре кру́шац. Остале примере в. у т. 10.7.1.

б) И врѝиши, и́релѝи óра, жѝвиши, квáч'ка сѝди, наѝориши сáч' // бѝк пóсебно сѝде, ако ти изѝóre лéба, волéла да сѝде, óна ч'у́ше (: чутела). Остале примере в. у т. 10.7.2.

10.10.6.2. Основинско *-и* у глаголима осме врсте флукутира, смењујући се с вокалом *-е*. И овде доминирају примери са *-е* у 3. л. јд.

У вуну га дрѝси, куч'е не трéба да рѝси, како да клéч'им // дéте га дрѝже у пилéне, трéба да *се* клéч'е у цркву, не мóгла ни да блéе. Остале примере в. у т. 10.8.

10.10.7. Анализирана грађа презентске основе гатњанског говора, али и говора ширег ареала коме припада идиом овог јужно-косовског насеља, показује да су процесом факултативне замене основинских вокала *-и-* односно *-е-* захваћени глаголи свих глаголских врста. Знатно је веће експанзивности презентско основинско *-и-*, пошто се оно факултативно шири у читаву презентску парадигму, док *-е-* продире у зону основинског *-и-* практично само у 3. л. јд. презента. Већа експанзивност основинског *-и-* има упориште у бројности глагола *-и-* презентске скупине.

Померање ка *-a* презентској основи, подстакнуто једначењем према аористној основи, стабилисано је у гатњанском говору. Нису потврђена померања из *-a* групе у *-e* или *-и* презентску групу.

10.10.8. С обзиром на стабилисаност односно опште превирање, може се претпоставити да је флукуација презентских основинских вокала *-e* и *-и* новија иновација у косовско-горњоморавском ареалу.

10.10.8.1. Разлози ширења основинских вокала *-и* односно *-e* у презентску основу морфолошки су, пошто у систему већ постоје глаголи са таквим односом основа (*видим* : *видела*).

Померања се остварују најчешће код глагола код којих постоји знатнија разлика између презентске и аористне основе (*úдем* / *úдим* : *úшла*, *úресем* / *úресим* : *úрeсла*, *бeрем* / *бeрим* : *брала*, *вiкнем* / *вiкним* : *вiкнóла*). Ширење *-и* у *-e* у мањем броју глагола подржано је присутношћу *-и* у значењски сродним глаголима: у *сeдним* је могуће наслањање на *сeдим*, у *одрeсим* на *нóсим*, у *úдим* на *óдим*, *оúиднем* / *оúидним*, *úшла*.

На колебање презентског основинског вокала могло је утицати и двојство наставака императива у множини (*-иúе* : *-eúе*), посебно када је у процесу уопштавања једног наставка дошло до разарања претходног система наставака.

Одређену нестабилност презентског основинског вокала подстакла су и преобликовања у 3. л. мн. презента, када је неутралисан наслеђени однос основе и наставка.

Одређену нестабилност основинског вокала у 3. л. јд. презента подстиче и крања основа презента у 3. л. мн. (*úурим* : *úуру* / *úурију* / *úуриу*).

10.10.8.2. Ширење основинског *-и* у *-e* презентску основу експанзија је најбројније скупине (*нóсим* : *нóсила*) у мање бројне групе.

Ширење *-e* у *-и* презентску скупину у говорима у којима је овакво преобликовање стабилисано, наслања се на презентско *-e* у глаголима различитих односа основа.

10.10.8.3. Факултативност основинског вокала могућа је пошто је он морфолошки ирелевантан – носилац граматичке информације је наставак за облик. Када је *-и* релевантно морфолошко обележје, онда је оно стабилно, тако да није забележен ниједан пример про-

ском сретечком говору. Јужнометохијско-сиринићка зона, у коју улазе сиринићки, подгорски и подримски говор знају само са облике 1. л. јд. презента на -у (Младеновић 2004б: 450).

*Óч 'у*³⁰⁶ да се удám, *óч 'у* и *ја* да идим, шtó *óч 'у*, *óч 'у* да ти дám, *óч 'у* *ја* у град†, зар *неч 'у*, *неч 'у* да идим, *неч 'у* па крај; *моју* да знам, и *ја моју*, *ја не моју*, *не моју ја*, ни *ја не моју* више.

О пореклу *ч'ém*, *ч'эш* уз неакцентовано *шишо* (како што-ч'ém да идем) в. т. 10.9.1.2.

11.1.2. Пошто су облици презента, осим 3. л. мн., већ навођени као илустрација односа глаголских основа (в. т. 10), на овом месту се наводи мањи број расположиве грађе. Због дијалекатске разноврсности 3. л. мн. презента у призренско-јужноморавским говори-ма, овај облик разматра се издвојено.

а) 1. л. јд.:

Шtó да *реч 'ем* ч'овéку, *пождрипнувам*, *меч 'ам*, *познавам*, *добивам*, *вељам* да *идем*, *јем*, *сишем*, да *досишем*, *расишем*, *кашљам*.

2. л. јд.:

Тí-ч'еш да *продáш*, *јеш*, да *рэкниш*, ч'е *идиш* на свáдбу, трéба да *дáш*, мlóго му се *свици 'аш*, па кэд га *наци 'еш*.

3. л. јд.:

Нека *доци 'е* да га *продá*, *крéч 'а* кујну, *не дáва* вóду, домáч'ица *осиáдне*, ми се *завршијује* јéзик, грá што *осиáга*.

У глаголима седме и осме Белићеве врсте у презентски основински вокал -и- факултативно продире основински вокал -е-, и то скоро искључиво у 3. л. јд. презента (10.10.6):

Нíје мóгло да *се живе*, ако ти *изіóre* лéба, волéла да *сéге*. Примере в. у т. 10.7.1, 10.8.

б) 1. л. мн.:

Мí да *се сици 'емо* па преко нéке грéде да *пролázимо*, *ошиднемо* у пól'е, сви се *најемо*, ал да га *убијемо*, *не* му *кажемо*.

вановић бележи само *можем*, *оћем* (Стевановић 1950: 121–122). Моја грађа из ова два насеља потврђује оба наставка.

³⁰⁶ В. и примере у т. 10.9.1.

2. л. мн.:

Бéиaиe по сокаку, и кóрку трéба да *осiрyжииe*, мóра да га *вiкнeиe*, му *онóгииe* и тó.

11.1.3. Треће лице множине презента

Постојање различитих начина формирања 3. л. мн. презента, иначе карактеристично и за друге говоре северног дела Шар-планине, јужне Метохије³⁰⁷ и говора јужног и централног Косова³⁰⁸, обележје је и гатњанског говора. О напоредности различитих морфолошких принципа у грађењу 3. л. мн. презента говоре примери у којима се у непосредном суседству јављају:

И *йóсiйу* тај дaн, цео дaн *йóсiйиу*; стaлно *йгу* на рaбóту, ако трéба – *йгиу* и нóч'ом; ми *се зaйубиу* свiње, па кaд ми *се зaйубу*, а ја плáч'ем; *Се кiйиу* свáтови. Кат ги *окiйиу*, óни *йрóиу*.

11.1.3.1. Од два наслеђена наставка у 3. л. мн., у гатњанском говору уопштен је наставак *-у* /(*-ју*), који се додаје на основу иновирану према основи у осталим лицима (*нóсију*), или се додају на основу без финалног вокала (*нóсу*). Општа мобилност презентских основинских вокала *-и-* и *-е-* (в. т. 3.4.1.6), са факултативним присуством једног или другог вокала, допринела је формирању и ширењу новог форманта *-и-ју*, који је примарно настао у оквиру глагола презентске *-и-* групе. О издвајању новог форманта *-ију* говори његово присуство у 3. л. мн. глагола са презентским основинским вокалом *-е-* од прве до шесте Белићеве врсте. Овакво издвајање *-и-ју* није непознато косовским говорима призренско-јужноморавског типа (Барјактаревић 1977: 219, Богдановић 1999: 275, Богдановић–Вукадиновић 1999: 103), па је гатњански говор део тог ареала.

Експанзивности *-ју* у гатњанском говору, али и осталим говорима Косовске котлине, свакако доприноси доследност овога наставка у глаголима шесте групе, која је због прилаза низа глагола других презентских група и иначе у експанзији (в. т. 10.6.2).

³⁰⁷ Више о морфолошким типовима 3. л. мн. презента у северношарпланинским и јужнометохијским говорима в. у Младеновић 2002а.

³⁰⁸ Павловић 1970: 99–100, Барјактаревић 1977: 219. Дијалекатски интересантни облици 3. л. мн. презента налазе се и у дијалекатским текстовима или презентацији дијалекатске грађе из насеља централног Косова (Ивић 1998, Богдановић 1999, Богдановић–Вукадиновић 1999, Јашовић 2010).

Све глаголе гатњанског говора, осим глагола шесте групе с презентским основинским вокалом *-a-*, у којима је стабилан наставак *-ју*, који се додаје на основу с вокалом, карактерише више наставака који алтернирају без ограничења у дистрибуцији. Иако ограничења у избору једног од презентских наставака нема, однос броја забележених потврда упућује на доминацију наставак *-у*, који је додат на презентску основу на сугласник (*нóсу*, *и́рч'у*). Доминација наставак *-у* у 3. л. мн. презента у гатњанском говору, каква није забележена у другим јужнокосовским насељима (према мом материјалу), може се довести у везу са стањем у сиринићком говору и снагом 3. л. мн. презента типа *нóсу*, *збóру*, *бéру* у овом говору (Младеновић 2002а: 59).

11.1.3.2. Иако је у говорима призренско-јужноморавског типа косовско-метохијско-сиринићког ареала у 3. л. мн. презента уопштен наставак *-у*, стање у појединим деловима овог поддијалекта призренско-јужноморавског дијалекта сведочи о различитим путевима стабилизације новог облика.

Док је у јужнометохијској зони, осим факултативно у Подрими и Ђаковици, практично довршено формирање 3. л. мн. презента регуларизацијом основе према осталим лицима, са девокализацијом финалног */-y/* (*нóсив*, *бéрев*, *ски́шав*), уз истовремено одсуство 3. л. мн. презента типа *нóсу*, *бéру*, или њиховим слабим присуством у подримском и подгорском говору (Младеновић 2002а: 51, 55–56), у говорима јужног и централног Косова, уз одсуство облика *нóсив*, *бéрев*, јављају се два типа (*нóсу* / *нóсију*), са различитом снагом у појединим локалним говорима. У централнокосовском делу, судећи по до сада објављеној грађи, али и оној којом располажем, доминира *нóсију*, *бéреју* / *бéрију*, док је *нóсу*, *бéру* морфолошки тип мање снаге. За Јањево се констатује формирање наставак *-ју* у 3. л. мн. презента, који се додаје основи с вокалом свих глагола (да *бáцију*, *и́прају*, *вр́жеју*, *го́ђеју*, *и́áсеју*, *и́радију*; Павловић 1970: 99–100). Моја грађа из Јањева, међутим, сведочи и о постојању облика *нóсу*, *бéру*. Из севернијих пунктова централнокосовског дела посведочено је двојство наставака, са доминацијом наставак *-ју* (*рáсџију*, *и́деју*), али и присуством облика с наставком *-у* (*св́иру*, *нóсу*, *и́ду*)³⁰⁹.

³⁰⁹ Барјактаревић 1977: 219, Ивић 1998: 579 (*и́прају*, *кр́сицију*), 581 (*чéнију*, *вéнчају*, *св́иру*, да се *весéлу*), 579 (*ои́и́днев*); Богдановић–Вукадиновић 1999: 103,

У јужнокосовском делу, осим код глагола *-а* презентске групе (*имају, викају*), доминира наставак *-у* (*носу, илѣиу*), с напоменом да је у Неродимљу, Бабљаку, Бабушу и Штимљу (према мом материјалу) потврђена нешто већа заступљеност типа *носију* него у Гатњу.

Сиринићи говор је укупним стањем у 3. л. мн. презента унеколико сродан гатњанском и јужнокосовском говору, пошто од глагола презентских група *-и* и *-е* најчешће има наставак *-у* (*иџрајсу, иџишју, обучу, уџеију*) (Младеновић 2002а: 59–60).

У гатњанском говору, како је и иначе у косовским говорима, непознати су облици презента типа /носив, берев, бегав³¹⁰/, карактеристични за многе говоре призренско-јужноморавског типа.

11.1.4. Глаголи прве врсте

а) Основа на сугласник + *-у*:

Помузу краве, излѣзу на пѣт, вѣзу до у нѣч, ѓни да завѣду кѳло, оилѣиу плѳт, иѳорасиу своју дѣцу, ми расиу и моје дѣца, свѣ да гу изѳрѣбу, трѣба да исѣч'у, да га извѣч'у, сви ч'е ѣмру, бѳси ѣду, на кѳња ѣду, ѣду да га ѣзну, ѳсам саѳа ѣду, дѳи'у Дукови, дѳи'у онѣ ѳфце, дѳи'у дѣца, кат иѳи'у кѳла, кѣд моѳжу ѣуди, јѳву исѳируѳжу, исѣч'у жѣне, и гу исѣч'у, ги навѣзу жѣне, набѳду, исѣч'у комѳт, иѣч'у ги сѣзе, кат се сви најѣду, да се најѣду, да јѣду, сѣч'у гу шѣму, исѣч'у, иѣч'у, да те изѣду, оиѣдну, оѣнѣсу старѣјку, оѣнѣсу брату.

б) Основа на самогласник + *-ју* / (*-е-ју* / *-и-ју*):

Оиѣднеју у цѳкву, мѣиѣју пред акшѳм;
кад ѣдиу, ѣдиу дѳле, ч'е ѣдиу, не моѳжиу жѣне, а саг у тепсиѣ иѣч'иу, ѓни не моѳжиу, ѣуди моѳжиу, вѳјска моѳжиу, ѣдију, ч'е ѣдију, сами дѳи'иу, кад исѣч'иу, испре^т цѳкве изѳи'иу, кад исѣч'ију дрво;

11.1.4.1. Глаголи друге врсте

а) Основа на сугласник + *-у*:

Да не оѳрѣју, да не насмѣју, ѓни гу иѣру, трѣба да оиѣру, кѣт иѳѳју прѳве пѣтле, иѳѳју пѣтле, га вѳрѳју, да му вѳрѳју, јагѳнце блѣу, и сѣју,

Богдановић 1999: 275, Јашовић 2010: 102 (*ѳѣју, сѣдију, крѣчају, кѳсију; воѳу се, мѳзу се, иѳсу*), 104 (*иѳмѣру, ѣзну*), 116 (*се баѳу*), 118 (*иѳрѣдију, иѳкију, фѣрбају*) итд. И моја грађа из Липљана и Племетине потврђује да је тип *носију* веће снаге.

³¹⁰ Неколико усамљених примера типа *носив* не утиче на заључак о типу 3. л. мн. презента у гатњанском говору.

поново *сѣу*, жене *не* гу *ѿрају*, *саберу се*, *смѣју* да *кажу*, *расѣју* во^ду, тако да ме *оѿребу*, *ѿкију* за продаву, *наберу* млеко, не *зову* на свадбу.

б) Основа на самогласник + -ју / (-е-ју / -и-ју):

Ткијеју ка *ми*, *сѣјеју* у *прóлеч'*, *траву* да *наберејеу*;
не *можиу* жене, *о́ч'иу* да га *пушту*, *млади неч'иу*, *о́ч'иу* и *они*,
млади неч'ију (: *неч'еш* : *неч'ала*), *прсти* му *берију* („гноје“), *оѿерију*
поприке;

11.1.4.2. Глаголи треће врсте

а) Основа на сугласник + -у:

Па гу *разáину*, *то ѿокíсну*, *ту јóву ѿокíсну*, *макну* *мáло ону* *кóру*,
се гáину *слуге*, *ч'е ѿо́ину* *ч'эле*, *ѿо́ч'ну* да се *бркају*, *ѿо́ч'ну* да се *јаг-*
њиу, *ѿáгну* *кише*, *ѿодáину* *они*, да *бáину* *бáбине*, да *ѿáину*, *кад* не
сѣáину, *ч'е ми оѿáину*, *сédну*, да га *узну*, *ч'е ми узну*, *оѿáгну* и *брач'а*,
ч'е оѿáину, *дéца* да *оѿáину*; *кат сéну*, а *ове узну*, *узну* *кóн'е*, *кэд* га
ѿреѿисну, *в́кнну*, *слéнну* *от* *плáнине*:

б) Основа на самогласник + -ју / (-е-ју / -и-ју):

Оѿáнеју на *но́ч'*, *брáнеју* за *мéне*, *оѿáднеју* у *цр́кву*, *сédнеју* до
врáта, не *смѣу* да га *ѿáнеју*;
и га *узнију*, да не *в́книју*, *оѿáнију* на *игрáнку*, *дéте ѿодáнију*;

11.1.4.3. Глаголи четврте врсте

а) Основа на сугласник + -у:

Се изу́ју, да *се ѿокр́ју*, га *ѿов́ју* *дóле*, *кр́ју* га, *свé* га *кр́ју*, *кр́ју*
га, *ја́јца* *вр́ју*, *разв́ју* *кóру*, *се изу́ју*, па не *смѣју* *ја́дне*, да га *омѣју*,
ч'е се омѣју, ко[д] *терзи́е* да *се шѣју* *пантóлоне*, *свé* *попѣју*, да *ч'у́ју*,
они се сакр́ју, *ч'ени́цу ѿожне́ју*, *сѣју* до *плáдне*, *куѣју*, *изнесу́ју*
на *сунце*, *не* не *уведу́ју*, *зајму́ју* *од нас*, *дéцу обуку́ју*.

б) Основа на самогласник + -ју:

Што се ѿки́еју, *ч'е* не *ѿобѣјеју*, *омѣјеју* за *шкóлу*, *от* *кóга* да
зајму́јеју.

Постојање /-j/ у финалном слогу презентске основе, али и постојање /-и-/ у основи дела глагола ове групе³¹¹, блокира продор

³¹¹ О значају овог фонетског ограничења говори и чињеница да је број потврда са продором /и/ у /е/ веома мали и у осталим лицима глагола четврте групе (в. т. 10.4.1. б).

форманта *-ију* у 3. л. мн., тако да је у овој скупуни потврђен претежно наставак *-у*, мањим бројем примера и наставак *-ју* без замене основинског вокала.

11.1.4.4. Глаголи пете врсте

а) Основа на сугласник + *-у*:

Да *намáжу* на леба, гу *мáжу*, не ни *ѿомáжу*, гу *осѿру́жу* цр-пуљу, *беѿенди́шу* дивóјку, *це́а дѿн дркљóшу*, ч'е ме *ѿоѿи́ишу*, *одвр́жу* кóн'е, да ми *кáжу*, ч'е *измѣ́у*, *закóљу*, кад *закóљу* људи, ч'е *ѿоли́ч'у* (: липцáла).

б) Основа на самогласник + *-ју* / (*-еју* / *-ију*):

Ч'е *закóљеју* и овú гóдину, нека *закóљеју* јáгње; да му *кáжиу*, *закóљиу* јáгње, и коломóч' *мѣљиу*, требáло да *одвр́жиу*, свѣ ч'е ни *кáжиу*.

11.1.4.5. Глаголи шесте врсте

а) Основа на *-а-* + *-ју*:

Пóч'ну да *се бр́кају*, *бáцају* овѣ крстове, *ѿду* да ги *фáч'ају*, не га *ѿл'ѣгају*, да *не ѿлѣгају* свáки, кад *ѿмају*, *дѣца ѿпрају*, *óни тѣд гу ѿокр́ивају*, и га *замóѿају*, *ѿрѣбају* жéне да *ѿду*, *ѿурају* пасуљ у тѣ, и гу *ушѣѿају*, не гу *ушѣѿају*, ч'е ме *ушѣѿају*; ч'е *дошѣрају* стóку, га ч'ѣ *кају*, не ч'ѣ *кају* бáш, ч'ѣ *кају* пíte, да ч'ѿ *ѿшају*; сá[г] га *викају* пештáнски, што *се вика*, *се вика* коч'áњ, *викају* погáч'у, *óни се викају* првич'áри, снáу гу *викау* на ѿме, како-*викају* мóѣ ч'ѣрке, свѣ гу *викају* на ѿме, *Душку* гу *викају* стринке, да *дáвају* пáре, *дáју* да се *окрѣч'а*, дѣвери *ѿлáзају*, да *искључ'áвају* (: *искључ'áвам*) вóду, *дáју*, *бѣѿају*, да *ѿмају*, да *ѿѣѿају*, пóсле *се окрѣч'ају*, кáко *се окрѣч'ају* волóви, не *ѿримау*, не *ѿурају*, *убѿјају*, не *разбѿрају*, не *дáвају*, ч'е не *ѿошѣѿају*, ч'е *се сѣѿиу*, *ѿосѿáљају*, *óни му сѿáљају*, *сѿáљају* на бáжрáк, дивóјке *сѿрѣмају*, не га *ѿусѿају*, љú *ѿѿѿају*, *ѿоѿпрају* мáло, што *се ѿрѣзају*, *лúају*, и *се окрѣч'ау*, свѣ *се љу́љају*, га *сѿрѣмају* за рúч'кове, гњѿде да *се ошѣрају*.

Усамљен пример с наставком *-у* – да не *кажња́ву* (: *кажња́вала*) – највероватније је оказионализам према глаголу *кáзним* – *кáзну*.

б) Глаголи односа основа *-е* : *-е* у 3. л. мн. имају претежно наставак *-у*:

Да ми *јузу*, могле да не *јузу*, и оне *јуму* да *раду*, сестре *не јуму*, да *јумру* (: *умрела*), ако *се јусју* на *кон'е*, да му *ишију* *вашке*, сви нека *јјју*, треба да *се најјју*, *не* ни *кривљу* *опце*.

Примери с наставком *-ју* (*-еју* / *-ију*):

А ако *јумреју*, *сватови се јусјеју* на *коне*;

јзију за *дома*, от *све* *људе јузију*, да *се изишију* од *вашке*, *јмију* да *кажу*, нека *јмрију* сви.

в) Усамљен је пример:

И *видим* – како-*се-окујавав*.

11.1.4.6. Глаголи седме врсте

а) Основа на сугласник + -у

-и- (презентска основа) : *-и-* (аористна основа):

Па га *ијуру* у *пепље*, *изваду* га и[з] *жар*, у *оц'ак ираву*, *слугема* да *ијуру*, тако *наираду*, *сџаву* *пепи'а*, *ијуру* у *оне бач'кве*, *ијуру* *оне казанч'ич'и*, ч'е гу *ушијаву*, *ушијаву* *кожу*, *кад намесју*, *ираву* *ги*, му *иушију* *ручк'ич'и*, ч'е *ијуру* *трице*, *они ијуру* *купус*, тако да *ги ијуру*, па *ијуру* *кљусета*, *ијуру* *мало-соли*, *наираву* *обојце*, *они се јубу*, гу *брану*, ти га *унишију*, да *ги ваду* *жене*, *изваду* *те сатевље*, *поч'ну* *наше* да *се јаињију*, га *заираду* *тариште*, *јопет* *ги носу*, па *ги сџаву*, па *ујутру јошову*, *са[г]* га *ијуру* у *цин*, па га *изваду*, и *други* *ги месу*, не *можу* да *ги се јаин'у*, *са[г]* гу *изјаду* по *путу*, *возу*, ч'ик на *недељу долазу*, *одма* гу *долазу*, *ирилазу*, да *се иомиру*, да *ошвору* *цркву*, *три пут* *заоду*, *сви заоду*, *журу* да га *крсју*, а *са[г]* *ги гржу*, *ту уфаију* *границу*, *ошвору* *ово*, да *збору*, *угару* *ме*, *иушију*, ка *сг'што се квару*, *иробду*, да *уч'у*, *искључ'у*, *кат се иушију*, *науч'у се* *волови*, да *не ираву* *мац'ије*, *свин'е се изјубу*, *зајубу* *ми се*, *стално јовору*, да *кују*, *искључ'у* *струју*, га *оноду*, *иужу се*, *наираву* *се* *снопли*, *наираву* *колибу*, *после сџаву*, ако *јошоду*, да *наиушију*, да *руководу*, *кују*, *одмор се*, *искршу* *се* *јајца*, да *ираву*, да *се косу*, *уилашу* *се* *жене*, *налазу*, *иушију*, да *зајалу* *цигаре*, *иrolазу* *људи*, *зајубу* *ми се*, да *наиушију*, да *ми се налазу*, *нареду* *се* *људи*, да *се иороду*, *јовору*, *угару*, *де* да *се враију*, и да *наиушију* *село*, и *они* *ми се налазу*, *ни* *могле* да *виду*, *нема* да *се иороду*, *носу* у *њиву*, нека *ми илаију*, *иrolазу* *људи*, *зајубу* *ми се*, *иушију* *ги* и *њи*, да *зајалу* *цигаре*, да *се укиселу*, да *наиушију*, *видим иробду* *људи*, *замезу* *мало*, *сџаву* *сарму*, *долазу* *дивојке*, *што кишу*, *лому* *погач'у*, да *се ожену*, *веселу се*, *воду* *младу*, *дан* *ти огре-*

гу, неки *п̄ос̄т̄иу*, *искр̄иву* му се уста, *дол̄азу* Лазарице, *кв̄асу* се жене, *с̄т̄ӣаву* цвѣч'е, *б̄а̄цу* у реку, *сак̄ӯиу* се по реке, *сл̄аву* славу, *на̄ӣраву* женску, *к̄ӣӣу* сватове, да *ок̄ӣӣу*, *изно̄су* ч'аршафе, ч'е *ис̄ӣрӯжу* ноге, *на̄ӣраву* се камаре, *вр̄иш*у, *из̄ӣазу*, смеле да ги *л̄ову*, и *п̄ок̄осу*.

-и- (презентска основа) : -е- (аористна основа):

Жене ч' *ӯӣш*у, жене *зб̄ору* (: зборела), ч' *ӯӣш*у (: ч'утела) деца, што му *см̄рду* ноге, *рӯке* ме *зб̄олу*, *ж̄ӣву*, *о̄л̄адну*, се *вр̄иш*у коњи, да *вӣду*, ч' *ӯӣш*у јени, *вӣду* горе, *вӣду* све, *вӣду* горе, *п̄ӣӣш*у, да му *см̄рду* ноге, се *вр̄иш*у волóви, *на̄ӣору* *цреп̄ӯљу*,

а *ӣрду* гу, óни *с̄еду*, и *п̄ос̄еду* мáло, сви на ноге *с̄еду*.

б) Основа на самогласник + -ју:

виш како-*п̄р̄аж*иу, да *уд̄арӣу*, *п̄р̄авӣу* Београд, óни не *м̄рзи*у, *зб̄ори*у, с̄ега што *рӯӣш*у, козе млого не *п̄р̄о̄ӣш*у, деца *п̄р̄о̄ӣш*у пáре, óпце да се *зб̄и*у, да *к̄рми*у стóку, да гу *ув̄а̄ӣш*иу, *изв̄а̄дӣу* жáр, *в̄а̄дӣу* кáмен, пóч'еше да *р̄а̄дӣу*, телефóне *р̄а̄дӣу*, да *на̄ӣус̄ӣш*иу, што се *кв̄ар*иу, ч'е се *с̄е̄ӣш*иу, *п̄р̄аж*иу, *п̄алáми*у л̄уди, *уд̄арӣу*, телефóне не *р̄а̄дӣу*, да *к̄рмӣу* стóку, да *е* *ув̄а̄ӣш*иу, *на̄ӣр̄авӣу* к̄рс, *дол̄аз*иу комшӣе, *дол̄аз*иу сви, *но̄сӣу* дáр.

11.1.4.7. Глаголи осме врсте

а) Основа на сугласник + -у:

Ги *гр̄ж*у, ги *гр̄ж*у двá дána, óни га *гр̄ж*у, т̄уја да *с̄еду*, јóш *с̄еду* дрва, деца се *вóлу* (: *во̄лáла*), не *вóлу*, и све га *вóлу*, Златку нá' више *вóлу*, пр́во *п̄р̄ч*'у да *једу*, *п̄р̄ч*'у по ш̄уме, *к̄леч*'у кэт се *мóлу*, *р̄ж*у нáше к̄уч'ич'и, óфце па *бл̄е̄ју*, штó ти *вр̄ӣш*иу деца, *с̄виру* (: св̄ирим – свира́ла) у кáрмонику, *с̄виру* у тр̄убе.

б) Основа на самогласник + -ју:

*Др̄ж*иу стóку, д̄есет крáве што *др̄ж*иу, нáс не *др̄ж*иу, за *рӯку* гу *др̄ж*иу, жене *п̄р̄ч*'иу, њу нáј гу *вóлӣу*, *с̄вирӣу* вé нáше кóла.

11.1.5. У говору Гатња презент се често користи као наративно време за прошлост. Наводи се мањи део материјала из грађе.

а) Óн, тáта, об̄уч'е тáј кож̄у. И јáne коња. Ако мóжеш да ги т̄уриш на кóла, м̄и ӣдимо с̄ас њи. Ако нé, тó отӣ^анемо преко Рудáрку,

ако не – отиднемо преко Плешн'у. И се скида ту. Ту има гробл'е. Ал'и овако озгór гробља, ту била куч'а. Саг ни гу истрúлиле.

б) Сáme смо правíле црпúље. Пл'еву узимо máло, гли́на. И гу замéсимо, замéсимо. И седе. Мóжда јен-ноч' седе. И ујутру па жéне прáву ги. Али имáло ка калéп. Имáја мáјстор да гу напра́ви. И пóсле гу плéтимо, плéтимо гу, плéтимо гу..... Па гу пáлимо, гу пáлимо.

в) Коли́ко сэм ткáла! И памúк сэм плéла, влач'íла. И на рúке и на онé грéбине. Знéш. Па га стíснеш – бубе, бубе. Трпаш и прáвиш сáма. Кудéља. И сéнем, посéдим máло, дéца мицке, јá испредим двé-три вртéне. Остáви – вртéна дóле, и кудéља, и рáзбој, и савéљка.

г) Кудéља. Па мóраш и пóздэр да знéш да тки'иш. Кудéља се тúри ту. И вртиш, вртиш, вртиш. Пóсле конóпле смо морáле да тки'емо. Оváмо до кре' нас.

д) Ѐма сéрава вúна – óфца кад гу мáкниш, то је сéрава вúна. Кэт се уби'е нéки, закóљу óфцу па гу тúру на ч'овéка. Пáдне ели од ора́а, ели пáдне нéгде, тúру га у сéраву вúну. А и у ко́жу óфцину га турáле.

ђ) Седмомéсце. Дéте от сéдам месéца. Тéшко. Сvé ги кри́ле жéне, свé ги пазíле. Кри́ју га. Да не глéдају свáки.

У штó ги држáле? У вúну неко-врéме ги држáле. У вúну га држи, па га замóтује, па га пáзи. Али свé га кри'у. У ч'исту вúну.

У сéраву вúну сáмо кэт се уби'е. Кэт пáдне, кад íду у шúму па га закáч'и дрво.

е) Опáнце се правíле от ко́же. Ч'е гу уштáву. Тúру три́це, тúру малo-сóли, па седе јéдан дáн, двá. Сви́њу кэт се закóл'и, кэт се закóл'и óфцу, нéма тó да се мјéтне. Од óфце ни́је правíле, сáмо од вéлике стóке и од сви́ње. Се кóзе, нéдај бóже да напра́ви!

Какó смо правíле, да ти кáжем. Исéч'у жéне од врбе. Кад íмају лúди, јес, па гу разáпну пóшто се уштáви. Али мóра да има нéгде промáја, да се сýши тá ко́жа. Али пóсле доц'е – éли ч'овéк, éли... Па – вáп, вáп – сáс онú да гу исéче. Али пóсле се исéч'е толи́ко, толи́ко. И по двá – тинг! Имáло ка глéто – тинг^к, тинг^к, тинг^к! Сvé отвóриш рúпе. И пóсле га вáко закáч'иш – тике, тике, тике. Пóсле, нáше жéне, кúј имáја дóста вúну. Кúј нема́а, и такó. Али пóсле трéбаш овако да се обúиш. Пóсле плéле жéне.

...Кэт се поцѣпа опáнак, мóраш да мѣтнеш. Штó ч'еш да га држиш! А кэд га не мѣтнеш, штó ч'е ти!

Па обóјце тóриш док је сýво. А кэд је мóкро, готóво. Мí па смо ги носíле! Слáбо смо ги носíле.

ж) Аóфце свóје имáле тарíшта. Лéте ги мѣтимо, ч'íстимо па ги дотѣрамо на ... Па јáгáнце блéу, ги одвáјамо. Али какó знá јáгње! И јáре знá, али јáре íпак не знá толико. А óно сáмо, дирéкно íде на свóју óпцу. Али нéкад га нéч'е у прво. Мóра да гу држиш док сíса. Па кэд°... се ојáгњи. Тó смо вика́ле јáгњи́лка. Óфца се ојáгњи. А кóза се ојáре.

з) Имáло јáсла. Имáло тáмо о[д] дрúге плéвн'е. Óна ч'е сакрíје, та домáч'а кокóшка. Па кэд нáц'емо – пуно јáја. Па нéкат се сакрíје и се извѣду пилíч'и.

Óна сáма га кљýка јáе. Сáма кокóшка ги искљýка.

Сам забравíла колико квáч'ка сѣди.

Ка[д] трéба, óна га осéте што óно óч'е да изáц'е. Óна сáма га искљýка да искóч'и.

и) Áли, кат се рóје у прóлеч'! Јéна се замóта свé у бéло. Тýре бѣлу марáму да се скрíје óч'и. И гу мáми, мáми, мáми. Јéс. Па имáло она́ трмка. Али óна гу пóе, гу пóе:

„Да си ми сѣстра!“

Не смíиш да рéкниш, не смíиш да кáиш да умрéла. Не дáје мáма да ўмре: „Јá сэм ти мáјка, јá сэм ти сѣстра!“ Гу вíка, гу вíка, гу вíка.

Али óна мóра нéгде да стáне. И пóсле гу тýре тý трмку. И óна óпет се бéре. Óна се набéре, набéре. Па у дрúгу. А знáш како-бíло загрáц'ено овакó, око врáтице. И óна се пúјза, се пúјза.

Па пóсле са онé сатéвља. Бíло загрáдено овдén. Сáмо ги извúч'у оздóл. Па и сáс те сатíвља се леч'и'а нáрод.

ј) За кокóшке íма кóч'ина. Па íма такó дрвíћи. И óна се ўспе гóре. Кокóшка.

Óна нéч'е да лéне дóле. А док је мáло пíле, óна га држи дóле. А пóсле, ч'ím óч'е да ги остáве. А óни се гýбу. Па имáло óре, па имáло... Пóсле, у кíшл'иво врéме, тé óре. Á прелéти óра, тý ти га ўзе пíле. Па о[д] тó жíвиш! Јéс. Од дрúге јáја нéма.

к) Ўзе се млéко. И туриш га на крај. Али узáвреш јено-лóнче и га размутиш и туриш мало-сóли. Али трéба да имаш лéпу гáзу. И гу замóташ. И ту нóч' нéма да се сéч'е. А пóсле, мi смо га сéкле. Знá Тáni кáкав лéпи сiра смо га правiле. Тó сам науч'ила од овé мóје гóре. И сам га суши́ла пóсле. Сiто ту́рим и – тáмо. И избри́шем тó. Да га покри́еш, тi ч'е га заглóцаш. И кат се осу́ше.

л) Бúч'ку. Стó пúт сам гу мути́ла. И ва́мо кат сам до́шла у овé, сам гу мути́ла. У бúч'ку. Има овако в́зано. И има ста́п. Тó се ви́ка буч'áло. Мутиш, мутиш, мутиш. Док не видиш – иза́ц'е. Да се бéре. И га сабéриш. Сэс тó смо правiле пи́те. Са штó да прáвиш? И пóсле сэс овú га напра́виш. И óно [масло] да се уби́еш, и да се исéч'иш, тó ти је. И тó знéм да га напра́им. Ку́ј-ће-ти да тó да га напра́виш. Ку́ј-ч'е-ти да да мутиш са́г.

љ) Нéкад^г, прé, у стáро врéме, гу ски́да у нáруч'е. У нáруч'е гу ски́да и до́ле нé гу пу́шта него гу нóси до прет кúч'у. И гу обува́ тé ципéле што гу купи́ја,

Јá тó знáм. И мóје сéстре знáју

м) Свé рúч'но се жнéло са ср́п. Па пóсле рúковље смо. Свé такó. Идеш, жн'éеш, оста́лаш рúковље. Овде јéн, тáмо јéн. Па пóсле свé ску́пл'ај па на јúже. Смо сеја́ле ^арж^м. ^аРж^м смо сеја́ли, па пóсле ту-ч'и, јер и óн има́ја сéме, па то́пи у во́ду, па да пра́имо јúжа. Прекр-стимо гóре и пóсле извр́тимо, извр́тимо. И пóсле да-мож-да-но́сиш у н'íву. И на н'íву са́мо повúч'еш и ста́виш јéну грúду ту́, јéну ту́. И врзу́јемо снóпове. Па пóсле снóпле нóси дé ч'е машíна да до́ц'е. Па прáви камáре.

АОРИСТ

11.2. Аорист и имперфекат су видски јасно раздвојени: аорист се гради од свршених глагола, имперфекат од несвршених. Овакво везивање аориста за перфективне глаголе обележје је не само оближњих говора призренско-јужноморавског и северношарпланинског типа, већ и свих говора призренско-тимочке дијалекатске области (Белић 1905: 356), али и оближњих косовско-ресавских говора у севернијим деловима Косовске и Метохијске котлине (Букумирић 2003: 260). Везивање глаголског вида за аорист односно имперфе-

кат последица је морфолошког приближавања и једначења множинских облика ова два претерита.

У облицима аориста уочена је експанзија наставка *-o* на рачун *-e(x)*, чиме се морфолошки диференцирају 1. л. јд. и 2/3. л. јд.

У облицима множине потврђено је колебање између наставка са елементом */-e-/* и наставка са елементом */-o-/*, са тенденцијом уопштавања */-o-/*.

11.2.1. 1. л. јд.

Наставак *-x* из 1. л. јд. испада без заменика, тако да се јавља нулти наставак, што је и обележје највећег дела српског дијалекатског простора³¹².

а) Осим глагола с аористном основом на *-a* (2, 5, 6, 8. Белићева врста), затим глагола с аористном основом на *-и* (7. врста, неки глаголи 4. врсте), затим глагола 3. врсте, остали глаголи у 1. л. јд. аориста потврђени су с наставком *-o*. Овај наставак се шири и на појединачне глаголе других односа основа (нпр. у глаголе 6. врсте – *ви́до*, *у́зо*, *и́о́ч'о*):

Доћо́, иза́и'о на пúт, два́ ра́та *и́рои'о*, а ја́ *и́рици'о* да га замóлим, и ја́ *и́заци'о*, *обу́ко се*, *ои́и́до*, ја́ кат *се у́даго*, ја́ *се у́даго*, и тако́ *се у́даго* ја́, *да́го*, *и́злеио* прет *кúч'у*, *ре́ко* – знаш што је, *и́зего* ле́ба, *о́сшадо* жи́ва, *си́и́ио*, не ти *ре́ко*, и ја́ ти *ре́ко*, *у́зего* па́ре (поред обичнијег *у́зо*), *у́зего* ка́рту, *да́го* па́ре, *да́го* за пúт, *ои́и́до* у Фра́нцуску, *ои́и́до* на рабо́ту, *и́о́меио* кúч'у, *о́сиру́ио* га, *и́секо* ле́ба, *исе́ко* прс, *исе́ко* јóву, па *се и́ресе́ко* от стра́, га *на́и'о* прет *кúч'у*, *и́рекидо* ко́нац, *и́адо*.

Поред облика 1. л. јд. аориста који је једнак са основом, мањи број глагола 7. врсте с односом основа *врши́м* : *врше́ла* у 1. л. јд. аориста има и факултативни наставак *-o*:

Замр́зо га, *и́о́живо* до́бро, *изі́оро* све, *зач'у́ио*, му *оч'у́ио*, *наі́оро са́ч'*, *наі́оро* за пи́ту, гу *завр́ио* око́ло се́бе, *се за́вршио* око́ло те́ рабо́те, *за́ишиио* от стра́, *и́режи́во* и то́, *и́ресе́до* но́ч' на ста́ницу, *и́ресе́до* до зо́ре, *и́о́ч'о* да ши́ем, *и́о́ч'о* и ја́, *ви́до* му́ку, *ви́до* га, *видо́* да не мо́гу.

³¹² Бошњакковић–Радовановић 2011: 182–184. В. на овом месту исцрпан преглед судбине 1. л. јд. аориста на штокавском дијалекатском простору, затим литературу о овом питању.

Акценат 1. л. јд. аориста глагола са преосмишљеним наставком -о, који је препознатљиво морфолошко обележје 1. л. јд. аориста, среће се у различитим позицијама – на иницијалном слогу, пенултими, најређе на ултими.

Код глагола код којих место акцента има дистинктивну функцију, у 1. л. јд. аориста наставак је најчешће на ултими, у 2. л. / 3. л. јд. на иницијалном слогу.

б) Од глагола 7. врсте с аористном основом на -е јављају се облици са непреобликованим морфолошким обележјем:

Замрзе га ја, *оч'уије* му, *изјорје* питу, *не* га *видје* што бѝја, *видје* што проша, *изврѝе* рупу, и ја *зач'уије*, *зач'уије* да не кáжим, *зайишије* от стрá, *оѝрије* и тѹ мѹку, *оѝрије* на тó мѣсто, *заврѝе* га околó сѣбе, и ја *ѝрозборје*, *ѝрозборје* да знá што сам тѹ, *оѝлагне* ч'екау́ч'и те, *оѝлагне* од рабóте, *долѝје* ка вѣтар до дѣте.

Акцентовањем иницијалног слога у 2. л. / 3. л. јд. аориста ових глагола отклања се могућа хомонимија и са 3. л. јд. презента ових глагола, пошто у 3. л. јд. презента факултативно продире основински вокал -е- (в. т. 10.7.1. б, 10.7.2. б).

в) Од глагола „седети“, када је он употребљен са значењем свршеног глагола „проборавити одређено време на неком месту, остати“, јавља се аорист на -о:

Сѣго кут Слáвице двá дѣна, *сѣго* трѝ гóдине зговóрена, *сѣго* у зáтвор гóдину и пóл.

Уз глагол је увек употребљена одредба за меру времена која упућује на свршеност.

г) У 1. л. јд. аориста гл. с основом на -а акценат се најчешће налази на ултими:

Посѣá гра, *овеја* ч'еницу рапсáјку, *сабрá* ги дѣцу, *оѝрá* ги тѣше децáма, *набрá* рѹжице, *ѝозвá* јетрѹ, *расѝиá* гу вóду, *засѝá* пред зóре, какáв ч'ел'ѝм *изаѝкá*, *намазá* са[с] зејтѝн, *казá* за на свáдбу, *заклá* свѝњу, *задржá* га на конáк, *ѝрележá* сѝпанице, *уѝеѝá* га, брѣ; *оѝрá* тѣше, *оѝрá* за пѹт, ја ги *измешá* јѣдење, *обања* дѣцу за свѣтац, *исѝерá* крáве, *намоѝá* прѣц'у, *нашарá* како вáља, *ѝовикá* да га *оѝѣрим*, *намеч'á* трáву, *изаѝкá* ч'елѝм, *расѝиá* вóду на пѹт, и ја *се оѝребá*, *набрá* сѝрење.

и ја гу *зáпреја* сóбу, *óгврза* стóку, ја *нашара* јáјца, и ја *се ѝзмеша* сáс љúде.

д) У глаголима треће Белићеве врсте као обележје облика 1. л. јд. среће се акценат на различитим местима у речи: на крају, али и на пенултими, пошто се 1. л. контрастира са 2/3. л. по месту акцента. Присуство акцента на пенултими, што се иначе избегава у облицима јд. аориста других глаголских група, могуће је, пошто се /-ну/ на крају облика јавља једино у јд. аориста. Примери са акцен- том на иницијалном слогом, чиме се остварује обличка хомонимија, срећу се у ситуацији или када је употребљен субјекат, или се из укупног контекста јасно реконструише субјекат:

Подигну га дeте, *скину* (и *скиго*) га от коња, *лeћну* (и *лeћо*) на зeмљу, *сeгну* да се одмoрим (и *сeго*), *цркну* за вoду (и *црко*), *иpоћину* главу да видим, *окрeну* се такo, *закисну* конoплу, *ја гийну* (и *гийo*), ч'екауч'и *oлaдгну*, *угeну* иглу да ши'ем, *мeћину* да свaрим, мислeла сам – *иoћину*, *уирeћину* коња, и *ја заврну* краце, *слeћну* дoле (и *слeћo*), и *ја га ирeћисну* дoбро.

Глаголи који су из прве пришли трећој врсти у презенту, у аористу се јављају са старом и новом аористном основом.

ђ) Код глагола 7. Белићеве врсте и појединачних глагола 4. врсте, после испадања -х из наставка, -и на крају основе остаје као обележје 1. л. јд.:

Му *исиржји* јајца, oсам дeцу *изродји*, *наћуишићи* сeло, *укисели* млe- ко, *закач'и* га за пањ, *искоч'и* од избе, *обесји* мeсо да се сyше, *иoч'исћићи* oбoр, *oљуишићи* љутике и *ићури* oбeд да се вaри, *се обрич'и* за свaдбу, *извади* пaре да плaтим, *зaићражји* му писму, *oљуишићи* коломбoч',

ја нaкићићи oбoрњe врaтa за Ц'урц'евдeн, му га *извади* посипч'e, *ја oсћави* гу ту, па и *ја се нaуч'и*, па ти ги *ја искриши* цaмпyре („лe- деница“), *ја га удари*, *ја се ућлаши*, и *ја зaборави*, шeснaес гoдинe *ја нaћуни* више, и *ја се ућлаши*, млoгo *се измуч'и*, и *се нaуч'и*, *ја нaћуни*;

нeкaкo *гoби* пaсoш, *иoћи* и *ја вiно*, *иoкри* га да не oсeбе, *ја му сaкри* пушку.

Акценат на пенултими се избегава, пошто је у овој скупини глагола пенултима акценатована у презенту и императиву.

11.2.2. 2. л. / 3. л. јд.

Маркантно обележје 2/3. л. јд. аориста је стабилизација акцен- та на иницијалном слогу, независно од глаголске групе.

а) Глаголи који у 1. л. јд. имају наставак *-о*, у 2/3. л. имају наставак *-е*:

Доџ'е, виџе, ўзе, зашто, брѣ, Пѣрке, ѿосѣде поп, ѳгне, ѳн ми гáде, гáде ми гу, доџ'е, па ми ѿрѣторе, ѿсеч'е се, зáвуч'е се, ўлеже тѹ, ѳѿиџе и ѳна, доџ'е жѣна, зáвуч'е се, ѿрѣсвуч'е га, ѳн ме ўзѣде, ўзѣде крáву и ѳѿиџе, ѳн ни гу гáде, ѳсѿиџе ч'ѳрба, Рáда се ўгáде за Лáлета, па и ти ўзе, ми се ўгáде, сѣстра ѿáде дѳле, и брáшн'о ѿáде по пѹту, ѳн ѿзáџ'е, и Вѳкер дѳнесе ѳдлуку, све ѳгне, и ѳѿиџе јѣн пѹт, ѳн ѿзáџ'е, ѿѳбеже ми, ѿѿеч'е ми, двáес ѣвра ми гáде, ѳгне; ѿѳживе ѳн, па ми ѿрѣторе, зáч'ѿѿе, зáѿиѿѿе, ѿрѣседе на клѹпу, ѿѳч'е да се тѳпи сн'ѣг^к, голѣму мѹку виџе ми мáти, тѿ не га виџе, ўзе кѳла.

Поред облика 2/3. л. јд. *ўмре* (зѣт гу *ўмре, ўмре* у акшáм), чешѿе је:

Ўмр ги мѹж^ш, у стѳ дрѹгу *ўмр*, пѳсле и ѳна *ўмр*, па и ѳн *ўмр*.

б) Глаголи на *-а, -и, -ну* имају оваква морфолошка обележја и у 2/3. л. јд.:

Пѳсле *се ѿѳѿѿиса тѳ', ѿѳѿиса* ствáри сѹди'а, ѳн ги нáоружа, ѳн нáѿиса, ѳна ѳѿра кошѹље, нáѿѿера ги, и жѣна ѿѳслуша, мѿ *се зáмáвнѿа* („имати вртоглавицу“), ѳн га нáоружа, пѣс зáлаја; ти гѿѿну зѿд, мáкну, ѳна јѳдвá ўдену ѿглу, ѿѳѿину, ѳно по пѹту до Грѣбно ѿздакну, кад ми рѣкну сѿн; и ѳн не ѿрѣвари, нáѿѿуни (: нáѿѿуни у 3. л. јд. презента), млѳго *се ѿзмуч'и, ѿсѿразни се* Ўрошевац, *се нáѿѿуни* вѳз^с, и ѳн не зáборави, мáти ѿзвáди жáр, јѣдан га ўби, ми *се ѳжени* брáт, јѳш јѣно девѳјч'е рѳди, и ѳна ме ѿсѿраѿѿи за на стáницу, у прѳлеч' *се рáсѿѿури* колектѿива, кад ги нáреди Ругѳва, ўради тѳ, ѳн ѳѿиџе, и ѳѿѿвори стáн, ѳн ме ѿсѿраѿѿи, ми *се ѳжени* брáт, пѳсле *се ѳѿѿвори, ѿсѿразни се*, те ме ѿѳслужѿи, млѳго *се ѿзмуч'и*, кáд нáвали сѣло.

У малом броју примера забележен је облик аориста 2/3. л. јд. на *-е* од глагола *-и* групе. У овим примерима могуће је наслањање на 3. л. јд. аориста глагола типа *ѿáде, дѳнесе*, али и продор *-е* у *-и*, који је иначе чест у 3. л. јд. презента ових глагола:

Ќна ѿзвáде пáре; ѿзвáде да ми дá, Мѿтра ме ѿрѣваре за пáре.

в) Аорист помоћног глагола „бити“ нема много потврда. Осим у облицима потенцијала, забележени су само ретки облици 3. л. јд., са којима је у оваквој употреби обичан имперфекат овога глагола:

Ќтац му бѿ Костѿн, и ѳн бѿ лѳпѳв^ф.

11.2.3. 1. л. мн.

У 1. л. мн. наставак *-смо / -осмо* скоро је истиснуо наставак *-мо*. Стабилизацијом наставака 1. л. мн. и 2. л. мн. простих претерита с елементом */-с-/*, гатњански говор део је метохијско-косовско-сиринићког ареала, као једна од маркантних црта ових говора, развијена заједно са метохијско-косовским говорима косовско-ресавског типа³¹³. Тврдња Д. Барјактаревића да у читавој косовској зони у 1л. мн. доминира *-мо* (Барјактаревић 1977: 121) није потврђена стањем како у јужнокосовском тако и централнокосовском говору. Дијалекатски материјал из Угљара код Косова Поља у Јашовић 2010 потврђује постојање оба наставака (*се одво́исмо* – 118, *засе́досмо* та́мо – 127, *изроди́смо* – 133, *ош́о́мо* – 110, *закла́мо* – 115).

Акценат у 1. и 2. л. мн. није од веће важности за облик аориста, пошто комбинација свршеног вида и наставак *-смо / -осмо* отклања могућност хомонимије са другим глаголским облицима. Нерелевантност места акцента за облике множине аориста има за последицу присуство више различитих места акцента, са наслањањем на акценат неког јединског облика.

а) *Сле́тосмо* до́ле, *оси́а́госмо* са́ми на лива́ду, *ош́и́госмо / ош́о́смо*, кат *ош́о́смо* на пу́т, *у́мосмо* от му́ке, *дош́'о́смо* у се́ло, *дош́'о́смо* и ми́, *и́реда́госмо* о́вац, *и́реда́госмо* јено-два́ н'йвч'ета, *оси́а́госмо* са́мо ми́, *сле́тосмо* у се́ло, *ош́и́госмо* да се оми́ємо, *и́оди́осмо* де́те, *не́ видо́смо* стéнице ду́го го́дине, *уда́госмо* ч'е́рке, и ми́ *уда́госмо*; *узосмо*; и ми́ *каза́смо*, *каза́смо* за му́ку, *наш́е́расмо* ги да и́дију, *наору́жасмо* Ср́бе, *ош́ра́смо* што трéба, *обра́смо* сли́ве, *и́реи́е́расмо* ги о́пце, *и́иса́смо* у Опш́тину, *и́овика́смо* на њо́, *наш́ара́смо* ги до́бро, *набра́смо* се́но, *набра́смо* па́ре, *уш́еи́а́смо* се од рабóте, *се уш́еи́а́смо* на њи́ве; *узосмо* и ко́ла, *и́ош́есмо* се, *уси́есмо* се на ко́ња; *исила́иш́исмо*, *и́одави́смо* се у ре́ку, свé га *раши́смо*, *и́ош́исмо* раки́ју, *и́окри́смо*

³¹³ Уп. са чувањем старијег облика у разним говорима призренско-тимочке дијалекатске зоне (Ивић 1998: 581 – *изле́о́мо*; Богдановић 1987: 194, Марковић 200: 175, Ћирић 1999: 170, Барјактаревић 1977б: 287, Јуришић 2009: 210). У јужно-метохијским говорима доминира *-смо* (Реметић 1996: 504, Младеновић, Младеновић 2004б: 456). У сиринићком говору, на који се са запада наслања гатњански, такође доминира *-смо* (Младеновић 2004б: 456). У севернометохијском говору напоредни су *-мо / -смо* (Букумирић 2003: 26). Уп. и са другим косовско-ресавским говорима са очуваним *-мо* (Јовић 1968: 42, Радић 1990: 31, Радић 2010: 79, Пецо–Милановић 1968: 352).

сéно, *сакр'исмо* стóку, *закач'исмо* кóња за рúду, *йоч'ис'ийсмо* позади нáс, *найуш'ийсмо* сéло, *йиур'исмо* свíње у кóч'ину, *онод'исмо* и мí; *се скíнусмо* от кáрпе, *скину́смо* ч'аршáфе, *в'икнусмо* да плáч'емо, *лу́йнусмо* у врáта.

б) Највећи број примера без новог наставка *-смо* потврђен је од глагола с наставком *-о-мо*, у коме елемент *-о-* отклања хомонимију са 1. л. мн. презента.

Ди́о́мо се да йдимо, *доу'о́мо* у рóда, *йодав'имо се* у вóду, *слéо́мо* да вíдимо, *о'ийдо́мо* и мí, *донесóмо* за дáр, *удаго́мо* гу и њу, *ос'идаго́мо* бес пáре, свé ги *видóмо*, у кúч'у *се заву́комо*, *дадо́мо* зóр, *узóмо* и за нáс.

11.2.4. 2. л. мн.

У 2. л. мн. аориста потврђени су само примери с наставком *-с'ије*, чиме се гатњански говор не разликује од општег стања карактеристичног за српски дијалекатски простор³¹⁴.

В'игос'ије, *доу'ос'ије*, *ди'ос'ије*, áл *йредагос'ије* ч'еницу, *йод'ийос'ије* ли гу, *ос'и'адгос'ије* без матéре, *узос'ије* ми свé, *узéгос'ије* ли за слáву, *исéкос'ије* шúму, *ос'и'адгос'ије* бес кúч'е, áл *слé'ос'ије*, *йод'ийос'ије* зíдове, а зар не *видос'ије* штó бéше; *казáс'ије* што мóгло, свí *йо'и'рч'áс'ије* креј воденице, и нáс не *на'и'ерáс'ије*; и вí *скíну'с'ије* бóјч'е, *йод'ийну'с'ије* кúч'у; áл гу *онод'ис'ије* и њу, *йиур'ис'ије* ли турш'и'у, *р'еши'с'ије* да предáдете, *ожен'ис'ије* сíнове.

11.2.5. 3. л. мн.

У 3. л. мн. аориста стабилан је наставак *-ше / -оше*, чиме се гатњански говор наслања на косовске говоре³¹⁵. Два забележена примера са продором имперфекатског наставка у 3. л. мн. аориста (Двá рáта *йроу'ош*, *донесóу* бањáк у кúч'у) не утичу на општу слику о садашњем стању у овом глаголском облику, али могу бити и сведочанство о ранијој појави мешања наставака у 3. л. мн. простих претериталних времена.

³¹⁴ Уп. са прегледом 2. л. мн. аориста српских дијалеката у Бошњаковић–Радвановић 2011: 189.

³¹⁵ Уп. са стањем у Грачаници, посведочено текстовима у Ивић 1998: 580–581 (*излé'оше*, *йоздрав'ише*, *йо'љуб'ише*, ми *йиур'ише*, *с'ирав'ише*, *наки'и'ише*). Исто је и у централнокосовском говору Угљара (Јашовић 2010: 110 (*видóше* па *доу'оше*)).

Vígoше мýку, доџ'оше да ни покóсу, гáдоше дивóјку, остíадоше без матéре, ошíидоше у војску, нé ми гáдоше, што изáџ'оше, и óни доџ'оше, у ч'íје рýке ошíоше, извúкоше, узóше, гáдоше, ошíоше пáре, дé нáџ'оше, óни доџ'оше, одвéдоше, иорáсшóше дéца, остíадоше, ни úзоше (и узéше), кэд изáџ'оше комбáи, и доџ'оше на дáн Божíч', сáмо извúкоше онó, ошíидоше мóи двá брáч'а, ошíидоше да úзну тó, и донéсоше гу дóма, кóме гáдоше јéнога вола, кат се иовúкоше, дé нáџ'оше толи́кве пúшке, унесóше дво́ицу мушкáрце, доџ'оше л'úди, огне́соше га злáто, óни пó рáно једóше, мéне ми иошíекоше сýзе, унесóше дво́ицу мушкáрце; шíурише у тарíште, убíише ни дво́ицу војни́це, бубрéзи гу закач'ише, не остíавíише да жњéјемо, јодвá се врашíише, остíавíише дéцу, врашíише што узéле, се ожéнише от Серенич'е, брáч'а наиушшíише кúч'у, зарадíише и доџ'оше, искључ'ише телефóне, и свí наиушшíише кúч'у, наиу́сшíише Кóсово, кэт се врáшíише да не тéпају, сл'íве родíише млóго, што úрадише тó, батíалише лúди, и óни зарадíише коли́ко зарадíише, слíве родíише, нíкога не остíавíише, убедíише га, убедíише ме да остáнем; сабрáше лúде, ошeрáше ги, ошeрáше не у војску, сабрáше цéло сéло, Бúгарина ушeйáше, ирeйледáше докумéнте, ирeйледáше ме дóктури, иосејáше грá, заи́рејáше и сóбу, заковáше гу грéду, изíребáше рýку, замóйшeше у крпу, заиуцáше од ове стрáне, па гу намазáше, заклáше за зíму; узéше (и узóше) јéну крáву, кэт иоч'éше (и иоч'óше) да трч'у, иоч'éше да тéпају, иоч'éше да рáдију, кат иоч'éше да тéпају лúде; ди́ннуше гу одмá, ди́ннуше се да иди́у, јурнуше да гу стíгну, и укинуше свé, лу́ннуше у врáта, иу́кннуше од мýке, дáску ирошíннуше, јáко га сшíиснуше.

ИМПЕРФЕКАТ

11.3. Имперфекат, иако са редукованом употребом, није непознат говору Гатња.

У говорима призренско-јужноморавског типа метохијско-косовско-сиринићког ареала, имперфекат је најзаступљенији у сиринићком говору, што се може објаснити близином сретечког говора, па и мешањем становништва ове две суседне северношарпланинске жупе. Према грађи којом располажем, у говорима Косовске и Метохијске котлине у сферу употребе имперфекта у већем обиму продире перфекат несвршених глагола. Према до сада објављеним истраживањима и грађи којом располажем, чини се да је у јужнокосовском делу, укључујући ту и говор Гатња, имперфекат нешто веће фреквенције,

док је – како се иде према северу – његова заступљеност слабија. У говорима јужне Метохије имперфекат је заступљен нешто већим бројем примера у призренском говору, што се може објаснити знатним приливом српског становништва из Средске почетком XX в. (Младеновић 2004а: 215). И у јужној Метохији, како је и у Косовској котлини, имперфекат губи на снази како се иде од југа ка северу.

11.3.1. Разлоге за редуковање наслеђеног инвентара претериталних времена треба тражити у семантичком померању прошлости, што доводи до слабљења функционалне границе између аориста, имперфекта и перфекта. Перфекат се односи на неодређену прошлост. Када семантичка граница између перфекта, аориста и имперфекта постане неоштра, долази до ширења перфекта, али и до семантичког слабљења, па и губитка имперфекта, који нема позицију доживљености какву има аорист.

Слабљењу позиције неких глаголских облика доприноси богатство перцепције прошлости и могућност мешања глаголских облика са временским значењем за прошлост у нарацији.

11.3.2. У гатњанском говору, како је и иначе у говорима призренско-тимочке дијалекатске области (в. т. 11.2), имперфекат се гради од глагола несвршеног вида.

У формирању облика аориста и имперфекта у гатњанском говору учева се морфолошко приближавање, и то пре свега ширењем елемената аориста у облике имперфекта. Ово се посебно односи на факултативни продор аористног *-о* у 1. л. јд. и продор *-оше* у 3. л. мн. Само приближавање множине аориста и имперфекта не доводи до хомонимије, пошто је употреба једног или другог облика строго раздвојена глаголским видом.

После губитка наставка *-х*, дошло је до општег приближавања 1. л. јд. и 2. л. / 3. л. јд. имперфекта, ширењем елемента *-ш-* у 1. л. Као последица преобликовања, у 1. л. јд. потврђена су два облика: а) у потпуности је преузет облик 2. л. / 3л. јд., б) на нови елемент *-ш-* додато је аористно *-о*, чиме је извршена поновна морфологизација 1. л. јд. имперфекта. Продор наставка 2. л. / 3. л. јд. није довршен, тако да се у 1. л. јд. имперфекта јављају и облици типа *имага́* и *носé*.

Приближавање облика аориста и имперфекта у сва три лица множине у корист аориста, помогло је факултативном присуству новог наставка *-шо* у 1. л. јд. имперфекта, које је – опет – подржало

настанак и стабилизацију нових наставака за множину у чијем је првом делу *-шо-* (*звá-шосмо*, *звá-шосџе*, *звá-шоше*).

Подстицај за настанак облика типа *звáшо* стигао је из више праваца: имперфекат гл. прве врсте (*илеџо*, *џресо*); приближавање облика множине аориста и имперфекта у корист аориста; слабљење семантичког потенцијала имперфекта, у чију зону употребе продире перфекат свршених глагола, што је довело до слабљења његовог морфолошког идентитета.

Несразмера у обиму употребе два проста претерита погодује морфолошким променама. Док је аорист и даље у живој употреби упркос ширењу перфекта свршених глагола у зону употребе аориста, имперфекат је у метохијско-косовском ареалу призренско-јужноморавских говора знатније потиснут перфектом несвршених глагола. Овом тенденцијом ови говори се наслањају на граничне косовско-ресавске говоре у северној Метохији (Букумирић 2003: 261), али и на шири ареал косовско-ресавских говора³¹⁶.

11.3.3. Поред основног морфолошког типа имперфекта са развијањем нове основе с елементом *-ш-* и аористним наставцима (*имáшо* / *имáше*, *имáше*, *имáше*; *имáшоше*, *имáшосџе*, *имáшоше*), затим трагова облика типа *носé*, у гатњанском говору потврђени су у 1. л. јд. и ређи примери типа *имагá* / *имагáшо* / *имагáше*.

Имагá за зíму, *знагá* за тý мýку, *имагáшо* и *ја́*, *игáше* и *ја́ тај пýт*, ако *знагáшо*, *знагáсмо* и *мí*, *имагáсџе* ли *кóња*, а ове дрýги не *знагáше*, дрýги не *знагáше* да *пóју*, *имагáше* и *та́мо* неке *љу́ди*, *ва-љагáше* ми *па́ре* за *кúч'у*.

Овакви облици јављају се и у другим насељима јужног и централног Косова. У севернијем делу централнокосовског говора посведочени су облици са *-ађа*³¹⁷, карактеристични за косовско-ресавске говоре (Букумирић 2003: 262). Облици са *-(аg)-а-* ређи су морфолошки тип и у севернијим деловима јужне Метохије – у Ђаковици, Ораховцу, насељима која су у лингвогеографском контакту са косовско-ресавским говорима северне Метохије.

У примерима имперфекта типа *игáше* према /ђ/ у *-ађа-* јавља се /д/, и то наслањањем имперфекта на презентску основу на сличан начин како је презентски нејотовани сугласник стигао у трпни глаголски придев (в. т. 11.9).

³¹⁶ Симић 1972: 395, Јовић 1968: 144, Пецо–Милановић 1968: 352.

³¹⁷ Богдановић 1992: 44 (*иђасмо*, *иђасџе*).

Овог су типа, с наставком *-a / -ашо / -аше, -аше, -аше; -асмо, -асѿе, -аше*, и облици имперфекта у примерима:

Ја *ѿека́* леба други дѿн, *ѿкаја́* кѿт проша, *куѿува́* вѿну за предење, *ѿека́шо* сваки дѿн, *ѿлакáшо* ка дѿте, *ѿкаја́ше* за даре, и она *носáше* бѿч'у, *носáсмо*³¹⁸ гу целу гѿдину, *ѿлеѿáсмо* да продáмо, тѿкѿ *ѿкаја́ше* и нáше жѿне, *ѿлеѿáше* за дѿцу.

Овакви облици имперфекта нису непознати јужнометохијским говорима Призрена, Ђаковице и Подрима (Реметић 1996: 505, 507; Младеновић 2001а: 343, Младеновић 2004б: 460).

11.3.4. Основински вокал презентске основе добро се чува у глаголима презентских основа на *-a* и *-e*. Глаголи *-и* презентске групе граде имперфекат од промењене основе, пошто је у ове глаголе продрло *-e-* из новијих образовања типа *умѿх* (Белић 1969: 61, Младеновић 2004 б: 459). Преструктурирање овога типа захватило је знатан простор око гатњанског говора³¹⁹.

Носѿ дрва ка да сам кѿн.

Овако преобликована основа јавља се у свим морфолошким типовима имперфекатске парадигме (ја *зборѿ* / *зборѿше* / *зборѿшо*, *зборѿше*, *зборѿше*; *зборѿшосмо*, *зборѿшосѿе*, *зборѿшоше*).

11.3.5. Потврде за једину имперфекта ненаведне у т. 11.3.3.

а) 1. л. јд.:

Кѿт *се* удáдо, *имáше* дваес гѿдине; ја *имáше* пáре, *рагѿше* ја у фáбрику, *имáше* дѿсет гѿдине, *игѿше* у род, *игáше* сваку недељу;

ја *имáшо* неке пáре, *зна́шо* и ја, ја га *мрзѿшо*, до бѿга *ѿишиѿѿѿшо* од рáне;

мислѿ ч'áше и ѿн, *носѿ* шамѿ'у на гла́ву, ја *ѿорѿ* од мѿке, *се врѿѿе* по ч'аршѿ'е, у кѿјну ми *ѿорѿ* шпѿред^т, *ѿорѿ* ми јѿело на шпѿред^т.

б) 2. л. / 3. л. јд.:

Дѿвер *не рагѿше*, мáло пѿ тѿшко му *игѿше* факултѿт, *сѿгѿше* и брат јѿну гѿдину, ти *сѿгѿше* у стан бес паре; тáмо *имáше* свѿтло, шѿснаес гѿдине *имáше*, а она па *имáше* машѿну, трѿ детѿта *имáше*,

³¹⁸ Овакав морфолошки тип бележи се за косовске говоре и у Барјактаревић 1977: 119.

³¹⁹ Видоески 1962: 71–72, Ивић 1985: 115, Реметић 1996: 505–507, Младеновић 2001: 418, Младеновић 2004б: 459–460.

имáше и ону машину, војска *имáше*, над Вѝр *имáше* ону машину, Тома шéснаес гóдине *имáше*, ја *имáше* нéке пáре сáс мéне, она трѝ детéта *имáше*, *имáше* и сѝреве, Милáн *ѝримáше* плáту, док не мо-
рáше да потпѝше, он нéшто тáмо и *ѝрѝлáше*, нé смѝáше па бóг^к,
идáше ни кум.

11. 3. 6. Множина

Јужнометохијски и јужнокосовски ареал призренско-јужноморавског дијалекта, коме се прикључује и Сиринић, показују знатну сродност, али не и идентичност у еволуцији система глаголских облика.

Морфолошко преосмишљавање множинских облика аориста и имперфекта у призренско-јужноморавским говорима анализиране зоне показује неуједначеност и присуство различитих тенденција и различитих резултата.

Значајна карактеристика у вези са множинским облицима аориста и имперфекта је скоро довршена стабилизација наставака *-смо* и *-сѝе* у 1. л. мн. и 2. л. мн. аориста и имперфекта. Уопштавање наставка *-смо* није до краја спроведено, пошто се у 1. л. мн. аориста и имперфекта срећу и трагови типа *гоћомо*. Нешто већа заступљеност наставка *-о-мо* у 1. л. мн. аориста потврђена је у сиринићком говору, што се може објаснити близином сретечког говора (Младеновић 2004: 456). Знатном стабилизацијом наставака *-смо*, *-сѝе* у ова два претерита, призренско-јужноморавски говори метохијско-косовско-сиринићког ареала представљају јединствен ареал у оквиру призренско-тимочке дијалекатске области. Стабилизација наставака *-смо*, *-сѝе* и у косовско-ресавском делу Метохијске и Косовске котлине³²⁰ говори о томе да је иновација остварена у оквиру контакта два дијалекатска типа истога језика, чији је контакт био омогућен непостојањем географских препрека између јужног и северног дела котлина.

1. л. мн.:

Морáшосмо да плáтимо, *имáшосмо* óфце, и ми ги *звáшосмо*, *ч'áгосмо* и мѝ, *зборéшосмо* и сас њѝ, *немáшосмо* пáре, *мислéшосмо* да ѝма; *имагáсмо* мýку сáс њѝ, *знагáсмо* и пó дóбре гóдине;

³²⁰ Наставак *-смо* знатно је обичнији од наставка *-мо* у говорима северне Метохије (Букумирић 2003: 258–260). Речничка грађа у Елезовић 1932 и Елезовић 1935 потврђује изразиту доминацију наставка *-смо*.

sedéshomo две гóдине у тај стáн, *moráshomo* да да́мо, *imáshomo* млóго јагњíч'и, *ragéshomo* кри Кривáч'е.

2. л. мн.:

Ал *moráshosíe* да кáжете, ал ч' *ágosíe*; *imagásíe* дóбре кóн'е.

Однос облика множине аориста и имперфекта

11.3.7. У облицима 3. л. мн. аориста односно 3. л. мн. имперфекта у говорима призренско-јужноморавског типа метохијско-косовско-сиринићког ареала, упркос знатној блискости у облицима 1. л. мн. и 2. л. мн. ових глаголских облика, стање је неуједначено, а одређено је лингвогеографским положајем појединих говора. Јасно се препознају различите тенденције у говорима смештеним у јужној Метохији, са једне стране, и говорима оформљеним у Косовској котлини, са друге. У сиринићком говору стање је слично јужнокосовском.

У јужнокосовском говору, како је и у говору Гатња, у 3. л. мн. оба проста претерита практично је уопштен аористни наставак *-ше*, с напоменом да је уопштавање *-ше* доследније у јужнијем делу јужнога Косова, док је – како се иде према северу – број потврда са *-у* у 3. л. мн. имперфекта већи. Морфолошка диференцијација 3. л. мн. имперфекта и 3. л. мн. аориста, независно од наставка, међутим, јасна је, пошто се нови наставак аористног порекла у јужнокосовском говору комбинује у сложени наставак *-шоше* (*имáшоше*) односно *-аше* (*имагáше*), уз везивање аориста за свршени глаголски вид, имперфекта за несвршени.

11.3.7.1. а) У централнокосовском говору, са којим је јужнокосовски говор у лингвогеографском контакту, како показује објављени дијалекатски материјал, али и непубликовани материјал којим располажемо, *-ше* остаје стабилно у 3. л. мн. аориста (Богдановић–Вукадиновић 1991: 103, Ивић 1998: 580–581, Јашовић 2010: 110).

б) У 3. л. мн. имперфекта у централнокосовском говору потврђени су *-у* и *-ше*³²¹.

³²¹ Уп. са констатацијом Д. Барјактаревића да је у косовској дијалекатској зони у 3. л. мн. аориста редовно *-ше*, у 3. л. мн. имперфекта редовно *-у* (Барјактаревић 1977: 119). Овакву тврдњу нису потврдила каснија публикована истраживања, али ни грађа из косовских говора којом располажемо.

У јањевском говору у 3. л. мн. имперфекта јављају се оба наставка (Павловић 1970: 106). Судајући по дијалекатским илустрацијама у осталом делу монографије о јањевском говору, процес продора *-ше* у 3. л. мн. имперфекта одмакао је, чиме се јањевски говор приближава јужнокосовском. Није убедљиво објашњење М. Павловића да је интензитет продора *-ше* условљен семантичким типовима имперфективних глагола, пошто различитих наставака има у истим морфосинтаксичким позицијама, а таквог продора нема у истим ситуацијама с облицима једнине имперфекта (Исто: 106–111).

Тврђу Г. Јашовића о томе да је имперфекат фреквентни облик у централнокосовском говору Угљара (Јашовић 2010: 102) не потврђује дијалекатски материјал из говора овога насеља, пошто је пронађен само један пример имперфекта ([он] ка *ћаше* да помогне, 134). Моја грађа из Липљана и Племетине, пунктова који ни географски ни дијалекатски нису удаљени од Угљара, потврђује имперфекат типа *лѣгају, койају*, које наводи Г. Јашовић (Исто: 102), али и ретке потврде типа с продором *-ше*.

11.3.7.2. У 3. л. мн. имперфекта практично се јавља само нови наставак настао ширењем аористног *-ше* (*-шоше, -аше*), са усамљеним потврдама наставка *-у*, који – с обзиром на високу стабилизацију новог имперфекатског наставка – могу пре бити или новији нанос из сиринићког правца³²² или чување старине.

Тако *се звáшоше, óни имáшоше кúч'у, óни имáшоше, имáшоше пáре, седéшоше* прет *кúч'у, вршéшоше* на машину, *сѣрижáшоше* óпце, брáч'а *игéшоше, знадáше* га и мó'е дéца, *имадáше* óни голéме мýке, и óни *имáше* дéцу, и *морáшоше* нáши да *úц'у*, и *морáшоше* нáши у колектíву, кáко *се звáшоше, такó се звáшоше, вакó га звáшоше, такó њи звáшоше, óни имáшоше кúч'у, имáшоше пáре, óни седéшоше* прет *кúч'у, брáч'а знáшоше, ч'áгоше* и óни, *ч'áгоше* да збóрију, *шѣоч'óше* („шта хоћаху“) од нáс, *шѣач'óше* ове лýди, *вршéшоше* на машину, *сѣрижáшоше* óпце, брáч'а *игéшоше, óни имáшоше кúч'у, óни седéшоше* прет *кúч'у, брáч'а знáшоше; знадáше* га и мó'е дéца, *имадáше* óни голéме мýке, *ѣкáше* лéба.

Штó *имáу* да га брѣшеју, *носéу* онé футáрке.

Примере за 3. л. мн. аориста у гатњанском говору в. у т. 11.2.5.

³²² У сиринићком говору у 3. л. мн. имперфекта срећу се два наставка: основно *-у*, али и нов наставак *-ше* (Младеновић 2004б: 460).

11.3.8. Оно што јужнометохијске говоре издваја од косовских говора је једначење у 3. л. мн. аориста и имперфекта у корист наставка имперфекатског порекла, уз истовремено одсуство продора аористног *-ше* у 3. л. мн. имперфекта. У јужнометохијској зони, међутим, нема подударности, пошто је у неким говорима потпуно преовладао имперфекатски наставак у 3. л. мн. аориста, у неким се у 3. л. мн. аориста јављају напорео имперфекатски и аористни наставак (Младеновић 2004б: 457). Уз различиту судбину 3. л. мн. презента, ово је најзначајнија разлика у систему глаголских облика између призренско-јужноморавских говора метохијско-косовско-сиринићког ареала.

11.3.8.1. Уједначавања унутар наставака сва три лица у мн. аориста и имперфекта – са различитим резултатима, постоје и у другим говорима српског дијалекатског простора³²³. Уједначавање у метохијско-косовско-сиринићком ареалу део је таквих тенденција.

Брисање морфолошке разлике између 3. л. мн. аориста и 3. л. мн. имперфекта подстакнуто је приближавањем и подударношћу наставака 1. л. мн. и 2. л. мн. ова два претерита. Овакво приближавање олакшано је после стабилизације наставака *-смо* и *-сте* у оба претерита. Само приближавање и изједначавање морфолошких обележја не доводи до хомонимије, пошто се она избегава видом глагола.

Приближавање наставака 3. л. мн. простих претерита, и то факултативним ширењем имперфекатског наставка *-[х]у* посведочено је и на другим тачкама српске дијалекатске територије³²⁴. Ова чињеница смањује значај македонског залеђа за свођење наставака у призренско-јужноморавским говорима метохијско-косовско-сиринићког ареала. О примарној важности ширења подударности наставака у множинској парадигми оба проста претерита у 3. л. мн. сведочи и ширење аористног наставка *-ше* у 3. л. мн. имперфекта, што је тенденција супротна македонско-бугарском изједначавању аориста и имперфекта у корист имперфекта.

11.3.8.2. У јужнокосовском говору, али и северношарпланинским говорима – у Средској и Подгори доследно, у Гори само у јед-

³²³ Преглед морфолошког преобликовања мн. простих претерита у српским дијалектима налази се у Бошњаквић–Радовановић 2011: 181–204.

³²⁴ Јовић 1968: 143, Симић 1972: 386, Радић 1990: 31, Божовић 1993: 254, Пешикан 1965: 179. У једном пункту (Велики Црљени) Шумадијске Колубаре настао је нов наставак у 3. л. мн. аориста, створен сусретом аористног */-ше-/* и имперфекатског */-у/*, па је *гођошу* (Реметић 1985: 321).

ном насељу – формиран је нови наставак с елементом /-шо-/ – с имперфекатским једнинским /-ш-/ и аористним /-о-/, на који се додају наставци за облик (*има-шо-мо* / *има-шо-смо*). Овакав наставак специфичан је за северношарпланинске и јужнокосовски говор, пошто оближњи јужноморавски говори³²⁵, укључујући ту и северномакедонске говоре призренско-јужноморавског типа, чувају једнински формант имперфекатског типа /-ше-/ (*има-ше-мо*). Продор аористног /-о-/ у /-шо-/ последица је слабљења морфолошке диференцијације између аориста и имперфекта.

11.3.9. Имперфекат помоћних глагола

а) Имперфекат помоћног глагола „бити“ најчешће се користи у јд. У 1. л. јд. срећу се два облика – чешће *беше* и ређе *бешо*:

И ја *беше* болна, ја *беше* трудна на Милана, са Благу *беше*, *бешо* весела.

2. л. / 3. л. јд.: *Беше* тешко, како баш *беше*, куд нас много *беше*, он *беше* на службу, како *беше* то, како *беше* за по њиве, добро *беше*.

1. л. мн.: *Бешосмо* на н'йву, *бешосмо* мокре од жње'ање,

2. л. мн.: И ви *бешоси* јопе.

3. л. мн.: Синови *бешоше* старе'и, па зар они *бешоше* за то.

У примеру Кад *беше* оне поплаве – глагол је у јд. пошто се „оне поплаве“ односе на ситуацију која се сматра целином у мноштву. Са оваквом конструкцијом, иначе, алтернирају: Кад *имало* / *било* оне поплаве : Кад *биле* / *имале* оне поплаве.

О имперфекту *беше* у конструкцијама плусквамперфекта в. т. 11.7.

б) Имперфекат глагола „хтети“ гради се од основе из које се испушта иницијално /о-/: И ја ч'аше да кажем, ч'аше да умре по путу, ч'аше да ми донесе, и брач'а ч'аше да однесу.

О радном глаголском придеву ч'ала в. т. 10.9.1.5.

ИМПЕРАТИВ

11.4. Пошто је морфолошки релевантан, упркос знатној флукуацији вокала /е/ и /и/ (в. т. 3.4.1.6), у императиву је наставак за

³²⁵ Уп. са *берешемо*, *берешев* у гњиланском говору (Барјактаревић 1977а: 286), говору Горње Пчиње (Јуришић 2009: 215–216), у говору Скопске Црне Горе (Видоески 1973: 98, 100–101).

облик *-и* стабилан. Није забележен ниједан случај колебања вокала /и/ у једнини и множини, без обзира на знатна колебања у презенту (в. т. 10).

Потврђени су облици 2. л. јд. и 2. л. мн. Нема поузданих примера с императивом 1. л. мн., уместо кога се користи конструкција с глаголима *и́рѣба*, *ва́ља* + *га* + презент.

11.4.1. 2. л. јд.:

а) *Однѣси* му, *ви́ди* што *и́ма*, *сви́ри* у прсте, *мрзи*, *и́ди* на во́ду, *изі́ори* и те́ј др́ва, *си́и* во́ду, *доі́ово́ри се* о́ни сѣс њѣга... О́н ти ги *и́рии́рѣми*; и *и́ој*, *ме́л'и*, *и́роши*; *ја но́си* сва́ки бо́жи да́н; по́сле *и́у́ч'и*, *и́рѣси* сла́му, *врѣи* ова́ко, *и́уни* врѣч'е; *не дркльо́ши* („не галами“), *и́рии́рчи* да помо́гниш; *ч'у́и*, сна́во; ми *исі́ржи* ја́јца, *иза́м'и* ва́мо, и о́н ла́вор *у́зни*, *за́м'и* гу, *и́ро́м'и* гу, *ои́во́ри* гу вра́та, ги *ои́ери* ма́ло, *ски́ни* кошу́л'у, *нало́жи* о́гањ, *у́зни*, *искоч'и* ис ку́ч'е, мо́лим ти се; *је́ј*, сѣ не́ма ни́што дру́го; и ти́ *је́ј*; *изѣди* и ма́ло си́рење;

га́ј ми је́н кома́т ле́ба, *ч'е́кај*, брѣ; *ч'е́кај* док и́диш, *ги́зај* у́вис, *бе́јај*, не́ гу *ги́рај*, *скро́ј*, *и́и́и́ај* га Та́нета, *и́и́и́ај* га; али у сна́у – *исі́ѣрај* гу; *ч'е́кај* да ти ка́же, *и́оил'ѣгај* по ц'ѣпове; *врзу́ј* сѣно у *бе́јај* до́ма, *замои́уј* и ти́ да *и́маш*, па *се руку́ј* ка́д га ви́диш, *размесу́ј* пред зо́ре, не́ га *задирку́ј*;

је́м'и, си́не, немо́ да се сра́миш; и ти́ *је́м'и* сѣс њѣга, *изѣ́м'и* му свѣ́.

б) Императив гл. „чекати“ среће се у пуној и сажетој форми. Сажета форма обележје је емотивнијег исказа:

Ч'е́кај ме да до́ц'ем, *и́ои́рич'е́кај* на сока́к,

ја ч'е́к, *ч'е́к* до је́данáес; *ч'е́к*, брѣ, да ви́диш; *ч'е́к*, ако те уфа́тим.

в) И императиву глагола „држим“ најчешће се редукује финални вокал у 2. л. јд. и 2. л. мн.:

Дриш се за сто́лице, *дрѣж* га; *дриши́е* гу кра́ву, *дриши́е*, не пу́штајте;

дрѣжи и овó, *дрѣжи́и́е* га во́ла.

г) Финално *-ј* испада из императива глагола с финалном групом *-иј* у оба облика императива.

Сакри́-га, *сакри́-му* се, *и́ои́и-гу* ту́ ч'áшу, *и́ои́и* жош-је́ну, *и́си́и* па и́ди, *о́и́и́и* ле́ч'ка за обич'áј, *зави́-му* ру́ку, *зави́* да не́ се испрл'а;

Сакри́ише ако смáте, *ио́и́ише* по раки́у, *ио́и́ише* јéно млéко, *исц́и́ише* на јéн пúт, *зави́ише* му рúку.

11.4.2. Два старија наставка у 2. л. мн. сведена су на *-ише*:

Ви́гише на сока́к, ч' *у́ишише*, брé; *и́дише* и *ви́, оч' и́сц́ишише* и *сéдише*, сáмо га *и́ресвúч'ише*, *заѓршише*, сáмо ме *и́ресвúч'ише*, *изéм'ише* што ви се тúра, *у́зише* и *изéм'ише*, *се рукúјише* пр́во сас њ́и, *замош́ијише* у арти́у.

скрóјише, *вика́јише*.

11.4.3. Удвојени императив са другим императивом који замењује зависну реченицу у допунској служби, обичан је у говору Гатња и других призренско-јужноморавских говора³²⁶. Први императив у низу по правилу је *и́ди(ише)*.

На допунски карактер другог императива упућује његова синонимност са конструкцијом *га* + презент (*и́ди ои́ери* га : *и́ди* да га *ои́ери*)³²⁷.

Иди, жити́ја, ми *донéси*; *и́ди и́ушии* ги; *и́ди ои́ери* га; *и́дише* *донéсише* сéно, *и́ди* му *ка́жи*, *и́ди ои́вори* ги врата, *и́ди сабéри* гу.

11.4.4. У гатњанском говору заступљена су два облика императива гл. *јém / јéгем*: остатак старог императива атематског глагола **(j)ěd' – јém'и, јém'ише*, али и новији императив – *јéј, јéјише / јéгу, јéгуише*. Потврђени су само облици императива *гај / га́гу (*dad')* и *ви́гу (*věd')*.

Чување старијег облика императива **(j)ěd' – јém'и, јém'ише*, али и стварање новијих облика – *јéј, јéјише / јéгу, јéгуише*, својство је дела говора призренско-тимочке зоне (Белић 1905: 352) и већег дела косовско-ресавских говора, међу њима и говора који је од значаја за косовске говоре призренско-јужноморавског типа – севернометохијских говора (Букумирић 2003: 265). Док је *јém'и* обележје свих говора косовске зоне (према мом материјалу), од јужнометохијских говора старији облик, као факултативан, среће се само у најсевернијим насељима подримског говора (Младеновић 2004б: 454), свакако наслањањем на севернометохијско стање. У гатњанском говору, како је и у другим пунктовима јужнога Косова и јужне Метохије, обични су и облици императива *јéј, јéјише / јéгу, јéгуише* (Исто: 454).

³²⁶ О овој појави у ширем балканском ареалу в. у Собољев 2003: 106–107, Бара–Кал–Собољев 2005: 277, Јули–Собољев 2003: 264, Младеновић 2001: 500–501.

³²⁷ Више о овоме в. у Младеновић 2001: 501.

11.4.5. О императивним речцама *ájge* и *немó(j)* в. т. 16.2.5. а–б.

11.4.6. Наводи се неколико примера са наративним императивом за прошлост³²⁸.

...А знэш како смо радíле? Мákну мáло онú кóру, па гу *исíрúжи, исíрúжи, исíрúжи* мáма. Па га туре ова́ пúтер. Али нé да га макíњеш.

...Кúј ч'е ги брáne! *Пушíи* ги. Кúј íма врéме да ги ч'úва?! *Пушíи* ги по ч'áир, вóтњак. У ч'áир ги *йúшíи*. А пóсле вóтњак се звáло. Па ч'áир. Бáба вíка: „Иди пúшти ги, жити-јá! Отвóри ги. Пúшти ги у ч'áир нека íду!“

...*Доíовóри* се óни сэс нéга – тај-и-тај дán. Он ти га *йрíйрéми*.

...И гúска такó. И óна такó – ч'úкá, ч'úкá, ч'úкá, ч'úкá. И ч'úрка.

...Коlíко ч'éле! Па ка[д] дóц'е рéка, мáма – *йрч'и, йрч'и, йрч'и, йрч'и!* Да ги вáду жéне, такó да ги тúру.

...Али имáло и лúди што úзе и дрúгу. Íде по свéту – и гу *донéси!* И жéне ч'úту.

... Кэт се врáч'áмо нáвамо, тó дивóјч'е – *ошвóри óчи, зайвóри*.

ФУТУР I

11.5. У грађењу футура I – пошто се помоћни глагол свео на ч'е за сва лица оба броја, остварен је аналитизам. Новом футурском конструкцијом, у којој је ознака будућности ч'е, а ознака за лице и број презент, гатњански говор део је ширег ареала југоисточног дела Балканског полуострва³²⁹.

Конструкција *ga* + презент, осим ретких изузетака, своди се на презент.

У примерима: Што-ч'éш тí да íдеш?, Кáко што-ч'ém да íдим? – облици глагола „хтети“ нису енклитике, већ клитички облици са значењем „желети“, тако да конструкција *ga* + презент није део бу-

³²⁸ Више о наративном императиву у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. у Младеновић 2000: 367–369.

³²⁹ Конески 1966: 171–173, Ивић 1957: 255, Богдановић 1987: 198, Реметић 1996: 502–503, Младеновић 2001: 431–432, Младеновић 2004б: 466. Тврдња о напоредном присуству личних облика помоћног глагола и аналитичког *ће* у јањевском говору (Павловић 1970: 118–119) није потврђена дијалекатским текстовима, у којима се скоро редовно среће *ће*. И грађа из централнокосовског говора у Јашовић 2010 потврђује аналитичку конструкцију (саг *ће се сеи́им* – 103, *ће* ти гу дам – 109, *ће игеш* у грат – 123).

дућег времена, већ је *да* део конструкције која допуњава глагол непотпуног значења.

О овим облицима в. т. 10.9.1.2.

11.5.1. Нешто мало примера будућег времена с конструкцијом *да* + презент потврђено је када *ч'е* и презент, најчешће, нису у контактної позицији:

Ч'е да јопет љремењују име, како *ч'у*³³⁰ *да* гу *кајим*, овако *ч'е да* ги *љомоїнемо*, па *ч'е ноч'ом да рабоїшаїше*, јуч'ера *ч'у да* гу га *љрјим*.

Примери оваквог типа могући су и без *да*.

11.5.2. У примерима у којима је „хтети“ употребљено са значењем непотпуног глагола „желети“, глагол је у личном глаголском облику, а допуна у конструкцији *да* + презент:

Неч'у ја да се врач'ам, *неч'у* родитељима *да љравим*, *неч'у да се разведим*, ја *неч'у да* га *молим* кума, ја *неч'у да вреї'ам*, *оч'у да љмам* свђе, *оч'у да љмам*.

11.5.3. Примери футура I

а) Једнина:

Ч'е оїїїднем, било што *ч'е једем*, што *ч'е ч'їним*, ја *ч'е сварим* два кромпїра, и *ч'е јем*, и *ч'е дрјим* свђе семе, *ч'[е] їдим* да л'у-бим рuku, како *ч'е да донесем* мртво, *ч'е љлач'им*;

а *ч'е їониш*, *ч'е да оїїавиш*, *ч'е ги уздавриш*, *ч'е ги расиїуїиш* ту воду, *ч'е ги врїиш*, *ч'е да оїїруїиш* ч'овека, како *ч'е да носиш*, ти *ч'е да заїлуї'аш*;

ч'е сакриїе, куж *ч'е ги бране*, куж *ч'е ти да једе*, он *ч'е ти дїїне* кору, Божїч' *ч'е бїне саг*, *ч'е да ч'ува* од јуч'ер, ка *ч'е ти љане* ка камењ, *ч'е оїїїдне* у буре, да *ч'е му да ч'ерку*, ал *ч'е смиїе* после, кэ^т *ч'е гу їмри* отац.

б) Множина:

Ч'е оїїїднемо, *ч'[е] їдемо*, *ч'е мојемо* и мї, нешто *ч'е јемо*, штогодар *ч'е дамо*, *ч'е гу онодимо*;

аљ *ч'е ги кајешїе*, и вї *ч'е љом'еїше*, *ч'е ги уч'їниїше*, и вї *ч'е їмреїше*, *ч'е збереїше* сено;

³³⁰ С обзиром на усамљеност, облик *ч'у* треба прихватити с резервом.

*ч'е ойїдну, ч'е йоїну ч'эле, ч'е умру ч'эле, де ч'е нац'у и бра-
wowe, ч'е ме ушїейају, ч'е ме шїуру на астал, ч'е ми донесију да
ши'ем.*

11.5.4. Поред означавања будућих радњи, футур I употребљава се и као наративно време за казивање прошлости. Фреквенција употребе футура I за прошлост ређа је у гатњанском него у оближњем сиринићком говору³³¹, али је – према материјалу којим располажем – већа него у севернијим насељима слива Неродимке, док је у говору централнокосовских насеља футур I за прошлост необичан³³². И у Косовској котлини, заправо, стање је слично оном у јужној Метохији, пошто је у обема котлинама употреба транспонованог футура I одређена близином македонских говора, у којима је употреба овога облика за прошлост врло жива (Конески 1966: 149).

...Ноге, штó више имаш говец'ино, бóл'е. Али нé сáмо говец'ина. Мáло да имаш и свїн'ско нéшто. Јéс. А и свїн'ско ч'е ти *йушч'а* пó више од говец'ино. Сáг^к, ка[д] ч'е га *огбїраш*, ч'е га *остїáвиш* на стрáну. Па ч'е га *огбїраш*, ч'е га *огбїраш*. А и бес трї дáна док нé ги кїснеш и да ги пéриш, нїсу бїле питї'е. И пóсле ч'е ги *узгáвриш*. И ч'е ги *расиїу'иш* тó вóду. И ч'е ги *врї'иш*, *врї'иш*, мóра да ги врї'иш цé'а дáн. Јéс. Увéч'ер нéки ги врї'у, па ги стáву на дрóги дáн. Нé, јá нїкат нїсам ги врїла. Врї'им ги цé'а дáн.

...Али свé по двóр ч'е *шїуримо* áстале, бїло лéто. Али óн ка[д] дóша, нїкакав нї'е бї'а.

...Дáју прво сїто са свéшто: *й* жїто, *й* кóцке шéч'ер *й* свé. И ч'е бáца. Преко глáве ч'е га бáци. Па пóсле гу дáју дéте, мўшко гу дáју, нé дáју жéнско. И улáзи у кúч'у.

... Имáло прé – свекрве ч'е гу *целїва* рúку.

...Јá сэм остáла без зúбе и сэм ишла у Скóпл'е да прáим зúбе. [...] И пóсле бїја неки-Босáнац, ч'е ми *раге* у Скóпл'е.

ПЕРФЕКАТ

11. 6. Перфекат шири поље своје употребе у остале претерите.

³³¹ О употреби наративног футура за прошлост у говорима јужне Метохије и Шар-планине в. Младеновић 2000: 364–366.

³³² Уп. са малим бројем потврда футура I за прошлост у најсевернијим деловима подримског говора (Младеновић 2004б: 470).

У 1. л. и 2. л. оба броја јавља се с помоћним глаголом, док из 3. л. јд. и мн. потврдног перфекта актива редовно испада помоћни глагол. Оваква присутност / одсутност помоћног глагола у перфекту активном део је доминантне тенденције у већем делу словенског ареала, пошто се јавља у македонском, бугарском, чешком, словачком, пољском језику³³³. У овим језицима перфекат без помоћног глагола у 3. л. је без посебне семантичке обојености³³⁴.

Стање у призренско-тимочкој области није стабилисано, али је уочљива тенденција губитка помоћног глагола из 3. л. јд. и мн. У грађи А. Белића (Белић 1905) срећу се примери са испуштеним али и очуваним помоћним глаголом, са повећаним обимом испуштања у јужнијем делу територије. Корелативно испуштању помоћног глагола из 3. л. јд. и мн. перфекта актива у јужнијем делу, А. Белић наводи „налазе се врло често у јужно-моравском говору, и то у његову најјужнијем делу, и примери у којима је *не* акценатска реч а не проклитика, као у другим нашим говорима“ (Белић 1905: 403). У говору Алексиначког Поморавља у 3. л. јд. и мн. потврдног перфекта доминира облик без помоћног глагола (Богдановић 1987: 251–252). У 3. л. јд. одричног перфекта Н. Богдановић наводи примере у којима се препознаје сажимање *неје* > *не* (Исто: 252). У 3. л. јд. и 3. л. мн., судећи по наведеним примерима из говора Пчиње, помоћни глагол се факултативно употребљава, како у потврдном тако и у одричном перфекту (Јуришић 2009: 217–218, 221–224). У кумановском говору се у 3. л. јд. и мн. помоћни глагол факултативно испушта (Видоески 1962: 217–220). У говору села Присјане очуван је помоћни глагол у 3. л. јд. и мн. перфекта потврдног и одричног (Милосављевић 2009: 508–509). У говору Понишавља у одричном перфекту очуван је помоћни глагол, док се у 3. л. јд. и мн. потврдног перфекта срећу практично само потврде без помоћног глагола (Ђирић 1999: 171). У Говору Црне Траве и Власине (Вукадиновић 1996: 221) у 3. л. јд. и мн. перфекта потврдног и одричног наводе се примери са очуваним помоћним глаголом, али и примери без помоћног глагола.

³³³ Грицкат 1954: 154–167, Белић 1905: 404–405.

³³⁴ За праћење процеса елиминације помоћног глагола из 3. л. јд. и мн. потврдног перфекта од интереса је ситуација у тиквешком говору, пошто се срећу облици који елиминишу разлику у роду: он *е* *викал* : они *е* *викале* (Конески 1966: 168). Б. Конески претпоставља да је и у западномакедонском наречју била оваква ситуација пре него што се изгубио помоћни глагол (Исто: 168).

С обзиром на то да у оквиру српског дијалекатског простора наслеђена структура перфекта у потпуности опстаје у највећем делу, уз развијање семантичке обојености перфекта без помоћног глагола, са факултативним испадањем у делу призренско-тимочких говора, довршена дистрибуција присуства / одсуства помоћног глагола у српским говорима метохијско-косовско-сиринићког ареала представља јединствен ареал у оквиру дијасистема српскога језика.

Облици перфекта актива граде се по правилу од енклитика помоћног глагола „јесам“ и радног гл. придева. Нису потврђени облици с пуним обликом помоћног глагола³³⁵. Одсуство пуног облика помоћног глагола омогућавају нова правила балканистичке линеаризације енклитика, која бришу наслеђено правило о обавезности постфронталне позиције енклитике. Овом особином призренско-јужноморавски говори у метохијско-косовско-сиринићком ареалу издвајају се из дијасистема српскога језика.

У 3. л. оба броја одричног перфекта актива опстаје помоћни глагол, који се факултативно сажима у *ни* / *не*.

На овом месту наводи се само мањи део потврда с облицима перфекта. Већи део примера в. у т. 10.1–10.9.3.3.

11.6.1. Потврдни перфекат

11.6.2. Једнина

У јд. опстаје моција рода.

Замена *-л* на крају слога у јд. м. р. остварена је у призренско-јужноморавском духу.

Глаголи прве Белићеве врсте, осим оних чија је основа измењена због испадања /т, д/ из група /тл, дл/, остали су изван преосмишљавања ширењем наставка *-ја* у јд. м. р., карактеристичног за остале глаголе, тако да нису потврђени облици типа /ишаја, рекаја/, иначе присутни у већем делу говора централног Косова³³⁶, у делу говора јужног Косова, у горњоморавском говору, али и на ширем простору призренско-јужноморавских говора (Белић 1905: 389).

³³⁵ Овом особином гатњански говор не разликује се од околних говора (Младеновић 2004б: 466–467).

³³⁶ Уп. са *ишаја, гошаја* (Богдановић–Вукадиновић 1991: 104), *йришија* (Ивић 1998: 357), Јашовић 2010: *ишаја* (102), *ојишаја* Стојан (103), *сам ишаја* пешке (105), унук ми *гошаја* (107), *сам рекаја* (109), ту децу *йорасаја* (117), *сшекаја* сам пензију (118). Уп. и *йресаја*, поред основних облика *река, иша, гоша* итд. у јањевском говору (Павловић 1970: 113–114).

И ја сам моја, сам му река за њега, сам исџреса сливе, кат сам оџиша доле доша сам, ја сам џораса, сам сека, да сам обука, сам ти река, па сам џомуза, и ја сам џораса, то сам науч'ија, сам гу муџија, што сам гу волеја; сам се удала педесет шесте, сам родила сина педесет и седме, десети фебруар сам се удала, десети фебруар сам родила, и сам га суџила после, кат сам дошла у ове, и сам држала, кревете сам куџвала, ја сам била удата, кат сам ч'увала; сам узело;

ал си моја, ти си исџека, зар си доша, баш си оџиша, си се му-ч'ија, па си кајаја; ти си ни рекла, ти си мола да кажеш, си му ч'у-вала, да ре си дарила, си дошло куд нас;

ми доша и брат, куј ми џша у стан, тако оџиша, он му џомоја, меч'аја соли; она џребала дваес литра да пушта, што исџерувала трава, све се униџувало.

11.6.3. Множина

Губитак множинске моције глаголских придева општа је особина косовско-метохијских призренско-јужноморавских говора. Порекло иновације треба тражити у овој појави у македонским говорима, који у већини не знају за множинску моцију (Конески 1966: 115, 145–146; Белић 1905: 393). Оваквим свођењем говори призренско-јужноморавског типа у метохијско-косовско-сиринићком ареалу, којима се прикључују и горњоморавски говори, представљају посебан ареал у оквиру српског дијалекатског подручја. О снази свођења множинских облика на *-ле* / *-ли* говори и чињеница да је губитак множинске моције глаголских придева остварен и у говорима у којима опстаје редукована (двочлана) моција рода³³⁷. Сами резултати свођења различити су. У јужнометохијским говорима и сиринићком говору стабилизација општемножинског *-ле* доведена је до краја (Младеновић 2004б: 464). У јужном Косову потврђени су наставци *-ле* и *-ли* (Људи / жене / говеда *дошле* / *дошли*), са различитом присутношћу једног или другог општемножинског наставка. Стабилизација *-ле* у Гатњу највећа је у косовским говорима. Уопштавање *-ле* подупрто је близином сиринићког говора, у коме је потврђено само *-ле* (Исто: 464).

³³⁷ Уп. са чувањем множинске моције придевских речи у сиринићком и средњом говору (Младеновић 2010: 208–251).

Снага општемножинског облика на *-ли* повећава се у говорима јужног и централног Косова како се иде од југа према северу, да би у севернијем делу практично било потврђено само *-ли*³³⁸. Оба аломорфа обележје су и јањевског говора (Павловић 1970: 114–115).

Ч'езе *имале смо ми, имале смо ми* и *фијакер, свиње смо ч'увале* у *коч'ине, ми смо га сέкле, сира смо га љравіле*, поред *реке смо биле, смо носіле* за на свадбу, и *смо му даде, како смо гу казале*; па *смо носіли у куч'у, жене носіли бójч'е, ми смо носіли*;

ви сїе моїле, сїе носіле до *реке*, и *како сїе моїле, сїе љоку-љувале* *станове, сїе љобєїле* о[д] *терорісте*; и *ви сїе љобєїли*;

све ги везле овако *жене, нај више настїрадувале, се увириле* *реке, се разболеле* *све својштина, давале* по *мало, имале свін'е, пре љуцали* *дїње, били* у *Некодим*.

11.6.4. Одрични перфекат

Продором одричног облика 3. л. јд. глагола „јесам“ у 3. л. мн. одричног перфекта актива, гатњански говор показује највећу сродност са говорима других насеља у сливу Неродимке, затим са горњоморавским говором. Сажимањем пуне форме у 3. л. јд. и мн. на *не / ни* гатњански говор се укључује у шири ареал који чине призренско-јужноморавски говори на Косову и Метохији. Облицима одричног перфекта поменути говори представљају јединствен ареал унутар српског дијалекатског простора³³⁹.

11.6.4.1. Због ситуације у гатњанском говору, али и оближњим говорима, на овом месту детаљније се разматра стање у 3. л. јд. и мн. одричног перфекта.

У јужнометохијским говорима (*Она не се крила* по *путу, син не ти радїја*, ни *сестре не му зборив*), затим у шарпланинским говорима у Средској (*зашто не-моїло нама, браћа не ни донеле*) и Сирињићу (*Он не донєа, моји синови не моїле*), стабилисано је *не*.

У сирињићком говору потврђени су и ређи примери са чувањем несажете форме у 3. л. јд. одричног перфекта: *Ако неје гу огнєла, није моїла* да *жњєе*.

³³⁸ Уп. са материјалом из Грачанице у Ивић 1998: *дивојке се наредили* (578), *три сестре смо били* (580), *сватови се усїели* (578), *сваїови се собрали* (581). Исто је и у Јашовић 2010. у село *имал'и* *столари*; *имал'и* *други шњаџдери* (128), *то бил'и* *нама ципел'е* (131); *љреїисл'и* *године, издал'и* *ноге* (133).

³³⁹ Детаљније о овоме в. у Младеновић 2012в.

11.6.4.2. Ситуација у говорима Косовске котлине, који су од већег значаја за гатњански говор, сложенија је од оне у јужној Метохији и на Шар-планини.

У јужнокосовском говору напоредни су *није* (ретко и *неје*) и *ни* (ретко и *не*).

Близина косовско-ресавских говора, живе локалне миграције, учиниле су да у централнокосовском делу у 3. л. јд. и мн., посебно у насељима северније од Липљана, опстане морфолошка разлика у пуној форми (*није мојло, нису / несу дошли*), док је сажета форма *не / ни* ређа³⁴⁰.

Миграције из јужног Косова, али и оне из Биначке Мораве, највероватније су нанеле у говоре Липљана и Племетине, у којима се иначе чува морфолошка разлика између *није* : *нису*, и ретке примере са продором *није* у 3. л. мн. одричног перфекта, као и сажето *ни / не*:

3. л. јд.:

Неје мојло, отац није ораа, свекрва није ишла на њиву (Липљан), *није моја* да иде, *није прије* се ишло, *није* ни то *моја* (Племетина); *не просила, не мојла, ни чуја* за мене (Липљан), *зашто не оијша, ни кукала* за девера, и *мој син ни моја* (Племетина).

3. л. мн.:

Није се узимали, није знали за добро (Племетина), *није мојли* да збору, *људи није смели* да кажу, да *носу није смели* (Липљан); *не требали* ни то, *наши не знали*, *родитељи ни знали* за њега, *ни му донели* (Липљан), *ни се узимали* међу себе (Племетина).

в) Грађа из текстова јањевског говора (Павловић 1970: 167–173) потврђује одрични активни перфекат са чувањем морфолошке разлике у облику одричног глагола у 3. л. јд. и мн.:

Неје смеја, неје видēja (167), *нигде неје било* (171), *неје ионела* (172), *неје имала децу* (173), *па несу ишли* (167), *несу гу узели* (168), *несу мојли* (176).

Потврђена је и сажета форма у 3л. јд. и мн.:

Не га убија (167), *не гаја* (172), *оно не му било* иљач (173).

У не тако обимној мојој грађи из Јањева потврђени су и ретки примери са продором пуне форме одричног помоћног глагола 3. л. јд. у 3. л. мн.:

³⁴⁰ У текстовима забележеним у Угљару код Косова Поља и Грачанице (Јашовић 2010: 93–138, Ивић 1998: 577–587) није потврђен продор 3. л. јд. у 3. л. мн.

Срби *није дошли* у Јањево, а *они неје оијишли, неје ѿобѣли* од њи.

11.6.4.3. У горњоморавском говору долази до факултативног свођења одричног глагола на *неје / није* у 3. л. јд. и 3. л. мн. Моја грађа из Бинача и Витине, али и других пунктова ове области, потврђује оно што се налази у дијалекатским текстовима С. Станковића из ових насеља (Станковић 2010, Станковић 2010а).

3. л. јд.:

Ни брат *није знаја, неје ѿорасла* (Бинач), како *неје имало, неје бија* ни саг, *није осѣало* за нас, *општина није давала* (Витина), *муж^ш неје носија*, *она неје ѿлѣла* (Церница), *јетрва није је омѣла* (Косовска Каменица), *неје имала да плати, није имѣа обичај* (Жегра), а *неје моѣла да роди* (Ново Брдо);

муж не моѣа куде *жену, какој ни ти река* (Бинач), *ни му се видѣло*, да *ни бија* сас нас, да *ни се ѿородѣла* (Витина), *не биѣло* обич'ај, *не носѣла* воѣду, ни у *кућу ни моѣла* (Церница), *не смѣа* да исѣче, *ни ѿребала* да *ѣде* (Косовска Каменица), *не косѣа, не носѣа* (Жегра), *не се удѣла, ни се моѣло* да се *жиѣи* (Ново Брдо).

3. л. мн.:

Они неје давали да *ѣде*, *није моѣли* да не *уваѣу* (Бинач), *жене није знаѣли* такој, *свѣтови није моѣли* у *обор*, *није имѣли* водѣнице (Витина), *синѣви неје моѣли, није се ожениѣли* (Церница), *није носѣли* бајраѣк (Косовска Каменица), *зѣшто неје моѣли* (Жегра), *љѣди није знаѣли* (Ново Брдо);

не ни *давѣли*, *војниѣци ни* ни *казѣли* (Бинач), *ни моѣли* да *бѣгаѣу* (Витина), *не* ги *расѣавѣли* брѣћу, *ни* гу *рѣкли* (Церница), *не* гу *се удѣли*, *ни* ми *донѣли* дѣр (Косовска Каменица), и такој *не моѣли*, *дѣца ни биѣле* тѣја (Жегра), *не ѿражѣли* пѣре, *ни* ми *казѣли* (Ново Брдо).

Иначе се у горњоморавском говору у 3. л. мн. одричног перфекта нескраћени облик помоћног глагола чешће јавља него у јужнокосовском, а забележени су и несумњиви примери са очуваним старијим обликом 3. л. мн.:

Моји *несу ѿѣли*, Срби *несу ѿобѣли*, *зѣшто нису* му *ѿлаѿиѣли*, *несу казуѣли*, брѣћа *несу* гу *ѿражѣли*, *зѣшто несу* ни *донѣли*, *несу знаѣли* за *стра*, *несу* ми *казѣли* ни *мѣне*.

11.6.4.4. Свођење помоћног глагола у 3. л. јд. и 3. л. мн. на *не / ни* иновација је говора призренско-тимочке области. Локална ино-

вација у јужнокосовском и горњоморавском говору присуство је пуне одричне форме 3. л. јд. за оба броја, иначе незабележене у другим српским говорима.

Основни подстицај за преосмишљавање може се наћи у чињеници да нема потребе за морфолошким обележавањем граматичког броја помоћног глагола, пошто је број већ обележен глаголским придевом али и субјектом према коме конгруира предикат.

Сам процес морфолошког преосмишљавања 3. л. јд. и 3. л. мн. одричног перфекта свакако је започет фонетским свођењем *неје* / *није* у *не* / *ни*, пошто је у овом облику било услова за елиминацију вокалске групе.

Брисање морфолошке опозиције помоћног глагола у 3. л. јд. и 3. л. мн. у облицима одричног перфекта подстакнуто је одсутношћу помоћног глагола у 3. л. јд. и мн. потврдног перфекта, чиме се одсуство контрастира са доследном присутношћу помоћног глагола у 1. и 2. л. оба броја (*ја сам доша* : *ја несам* / *нисам доша*, *ти си доша* : *ти неси* / *нисидоша*, *ми нисмо* / *несмо дошли* / *дошле*; *он доша* : *он не доша*, *они дошли* / *дошле* : *они не дошли* / *дошле*). На тај начин присуство *не* / *ни* у одричном перфекту не ремети већ остварен однос присуства / одсуства помоћног глагола у облику. Посебан статус *не* односно *ни* у односу на партикулу *не* огледа се у томе што је оно увек под акцентом.

Скоро доследно акцентовано *не* / *ни* у 3. л. јд. и мн. одричног перфекта говори да се оно није у потпуности изједначило са проклитиком *не*, иако је приближавање очигледно. Ширењем модела одричног перфекта *Он не доша* приближавају се *не* и *не*, чиме се преосмишљава морфолошки систем, у коме настаје однос /+ : -/, у коме је /-/ = одсуство помоћног глагола у 3. л. јд. и 3. л. мн. потврдног перфекта, а /+/ присуство негације у одричном перфекту. На тај начин ово *не* / *ни* приближава конструкцију са одричним перфектом ситуацији када је *не* проклитика која је – у свим говорима анализиране области – факултативно акцентована (*не знаје* за то, *мечке те не џазиле*).

Приближавање *не* (< *неје*) и *не* омогућава и у основи иста информација у обема структурама – негацијом се саопштава да говорник негира истинитост садржине претпоставке (= није истина да...).

11.6.4.5. Једначење помоћног глагола у 3. л. јд. и 3. л. мн. одричног перфекта – без сажимања и са сажимањем у *не* / *ни* – подстак-

нито је општим слабљењем множинске моције придевских речи, којима се придружило и свођење глаголских придева у сложеним глаголским облицима на *-ли / -ле* (*Наше синови / сестре / говеда дошле*)³⁴¹. Овакво преобликовање део је процеса приближавања сложених глаголских облика простима елиминацијом удвојеног индикатора граматичке информације. Тог порекла је и свођење помоћног глагола у будућем времену на општу форму *ће*, која је само знак будућег времена, пошто су лице и број већ саопштени наставком основног глагола. У овим говорима се у потенцијалу и помоћни глагол своди на *би*.

Свођење пуних одричних облика помоћног глагола у 3. л. јд. и мн. на један облик, уз свођење трородности на један облик, део је опште словенске тенденције интегрисања сложених глаголских облика са двоструким обележавањем у систем простих глаголских облика који су без оваквог обележавања.

Када је помоћни глагол *јесам* – у потврдном или одричном облику – једини показатељ времена ситуације, када је употребљен као глаголски део копулативног предиката, опстаје морфолошка разлика између 3. л. јд. и 3. л. мн., а свођење на *не / ни* није потврђено.

11.6.5. Потврде са одричним перфектом из гатњанског говора

11.6.5.1. Једнина:

Нисам моја ни ја, *нисам му огњеја*, *нисам ч'аја* да лажем, да предем *нисам мојла*, *несам имала* паре, *несам знала* да ткијем;

ниси ни рекла, што *ниси* му *помојла*, тако *несам сийила*;

није дозвољваја у ту што погине, он *није ч'аја* да доц'е, зашто *није доша* по мене, *није ч'аја*, *није моја*, тата *није волеја* да гу да, *није ишеја* да иде, тата *никат^л није кийеја*, брат *неје имаја*, отац *није ч'аја*, пре кад *није имала* торта, *није била* судбина, *није давала* баба, како *није ишла*, *није ч'ала* да је, *није ч'ала* да гу рекне, ова *није ч'ала* да га трпи, *никако није имала* децу, дивојка *није носила* дар, *није имала* та децу, како *није се разбол'ела*, меч'ка *није праила* штету, у старо време *није мојло* да узме сиромá богаташку, пре *није смело*, бес три пут *никат није било*, *није имало* кревете, ништа *није ишло* у ц'убре;

никак ни га *даваја*, *не* ми *река*, ако *ни* ти *сijasја*, да *ни* ти *се исиека*, тата то *никак^л ни се мешаја*, *никак ни* гу *викаја* на име, *не* га

³⁴¹ О слабљењу и нестанку множинске моције у балканским словенским језицима и говорима и литературу о овом питању в. у Младеновић 2010: 247–251.

дошла, она ни моила да рац'а, ни шребало да рац'а, ни му давала мама, у ч'ерке ни се мешала, никат ни га рекла.

11.6.5.1. Множина

*Ми нисмо шрошле, нисмо гу дошли у првич', нисмо месиле, несмо моиле да спијемо;
а баш нисте моиле, како нисте рекли, несте ни ви виделе.*

3. л.:

Ако ние имале по две жене, волóви ние ишле, ние баш толико ч'иниле, они ние смеле да ги лóву, наше óфце ние кривлеле, краве ние давале млéко, од óфце ние шравиле, дивóјке ние носиле, а оно по Жупе ние носиле, ние давале прé, лóуди ние моили прие да иди'у, жене ние смеле да тки'у на Божич'; дивóјке не ишле на сокак, ни јетрве не моиле, краве ние давале толико млого млéко, ние меч'ку куч'ич'и, него вук гу утéпа; они није смеле да ги лóву, како ние имали, наши ни ги ушeйувале; ние се разболели јетрве, они ние шребали да ми úзу;

моему стрицу ни му шрајале дéца, на праг^к ни дозвољувале, ни гу викале на име, наше дивóјке ни ишле на коње, дéца ни ишле на коње, оне ни моиле да направу, јетрве ни смеле да се сваду, и тако дрва ни донеле, ни шребале да гу дотéру; не моиле на обóр да излáзају; ни давали óпце млéко, наше ни ги шарале.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

11.7. Плусквамперфекат је потврђен малим бројем примера. Уместо овакве конструкције у употреби је перфекат, затим конструкција *беше* + аорист.

Плусквамперфекатском конструкцијом с имперфектом глагола „бити“ гатњански говор не разликује се од околних словенских говора (Реметић 1996: 508, Младеновић 2004б: 467).

Судећи по описима јањевског (Павловић 1970) и летничког говора (Ђуровић 2000), плусквамперфекта у овим говорима нема или је необичан, што би сугерисало да је овај претерит у говорима Косовске котлине мале присутности³⁴². С обзиром на чињеницу да се

³⁴² И у мом материјалу из других насеља јужног и централног Косова плусквамперфекат је потврђен малим бројем примера.

у већини говора косовско-ресавског типа плусквамперфекат ретко употребљава, неочекивано је његово знатно присуство у говорима северне Метохије (Букумирић 2003: 2005). У јужнометохијским говорима, плусквамперфекат се релативно добро држи у призренском градском говору (Реметић 1996: 508), док му се употреба смањује како се иде према северном делу јужне Метохије.

11.7.1. Кат поч'ела шкóла, *ја сам се бéше угáла*; и *ја сам се бéше уйлаши́ла* што ни ушле у стáн; *ми смо се бéше обрадува́ле* кэт му се родíја сíн; *мáло пред зóре, бра́т бéше донéа* жéну; би се разболéла да *не бéше ио́и́ла* лéк; *о́н до́ша* куд *на́с*, а ми *бéшосмо ои́и́ше* на њиву; *бра́ч'а бéшоше* *го́ше* од рабóте; *о́на бéше угáи́а* кад ми се рóди Драгáн; Шиптáри *бéшоше* не *видéли* док смо гу носíли.

Интересантне су конструкције са плусквамперфектом повратних глагола (*смо се бéше обрадува́ле*), пошто се поред имперфекта глагола „бити“ јављају и енклитике глагола „јесам“, које могу бити траг плусквамперфекта с перфектом гл. „бити“.

11.7.2. Примери са имперфектом глагола *беше* у неутралном облику и аористом у личном глаголском облику, са позицијом која покрива употребу плусквамперфекта, сведоче о присуству нове плусквамперфекатске конструкције. Сам облик *беше* може бити једински, али и 3. л. мн., после морфолошког једначења 3. л. мн. аориста и имперфекта (в. т. 11.3.8.2).

Конструкције овога типа – судећи према мом материјалу – јављају се и у другим насељима јужног Косова, а потврђене су и у јужнометохијском подримском говору.

А *мо́и бéше ои́и́гоше* увéч'е; *бра́ч'а бéше донéсоше* дрва у кúч'у, *бéше донéсосмо* ги дéцу, и *бéше уйлаши́ се* *ја́ко*, *бéше* *ја га на́и́тера* да *и́де*, *мо́ји бéше зара́дише* дóбре пáре, *ми бéше ио́ди́осмо* кúч'у прет свáдбе.

Оваква конструкција помера аорист у неку даљу прошлост, са евентуалним временским односом паралелних радњи у прошлости која није непосредна – што уноси имперфекат, али и смештање у неку прошлост пре неке друге прошлости, што би онда било плусквамперфекатско значење. На могућу замену за плусквамперфекатску конструкцију са глаголским придевом упућује и могућност напоредне употребе аориста и глаголског придева.

Ови примери могу бити траг плусквамперфекта са аористом којим се инсистира на доживљености, али се може радити и о елидираној реченици у којој *беше* временски и просторно локализује доживљену прошлост (= у то време, на том месту, у тим околностима), а сам садржај доживљености и његова конкретизација саопштава се аористом.

ПОТЕНЦИЈАЛ

11.8. Довршеном аналитизацијом облика потенцијала, са сведеним обликом помоћног глагола на *би*, гатњански говор део је ширег језичког ареала.

11.8.1. Облицы

а) Једнина:

Ја то *не би уч'инила*; да сам узела тога, *би ои́ишла* да живим долеко; ја то *не би мо́ила*, *не би га рогила*, *би мо́иа* да му донесем, и *ја би коси́ја* до пладне, *бáш би те исџеи́ја*, *би се зани́мала* по мáло, *би шíла* за себе;

а и тí *би мо́иа*, штó *би му ре́ка*, тí *би се брани́иа*, и тí *би се умори́ла* од рабóте, мóжда и тí *би имáла* стрá;

Тру́дна *не би шџребáло*, *не би шџребáло* да рáди, *не би шџребáла* да дíза толи́ко тéшко, мáма кад *би се'áла* папрíке, *би гóша* да мóга, свáки пúт *би гóша* да ме вíди, *би те џогíиа*.

б) Множина:

И мí *би куи́и́ле* зéмњу, па и мí *би ши́арáле* по мáло, *би се леч'и́ле* да смо знáле, *би те брани́ле* да смо мóгле;

и вí *би уи́е́кле*, кáко *би огнéле* у сéло, и такó *би ои́ишле* у Гáтњо;

би џуши́и́але ту; *би гóшле* отúд у Мáрјево па *би и́шле* кри Шáру, *би морáле* да плáти'у штéту, и *би се одморíле* куд нáс.

11.8.2. Наративни потенцијал

Потенцијал са значењем итеративности у прошлости релативно је чест. Оваквом употребом потенцијала, гатњански говор се не разликује од призренско-јужноморавских говора метохијско-косовско-

-сиринићког ареала (Младеновић 2000: 367–369). Док се, на основу већ оствареног истраживања у јужној Метохији и Шар-планини, може казати да је присуство потенцијала за прошлост највеће у северном делу Метохијске котлине, а да је најмање снаге у сретечком и горанском говору на југу (Исто: 470), за говоре Косовске котлине нема детаљнијих истраживања, тако да се не могу донети коначни судови. На основу грађе из различитих пунктова јужног и централног Косова, чини се да и у говорима Косовске котлине важи иста законитост као и за говоре Метохијске котлине – употреба наративног потенцијала повећава се како се иде од југа ка северу, тј. присуство наративног потенцијала у обрнутој је сразмери са присуством наративног футура I³⁴³.

...Куд нас млóго ударале јáто вúци. *Би дошле* отúд у Мáрјево па *би ишле* кри Шáру. Па и на Куркул'ицу доц'у. Кэ[д] доц'е јáто, се дигну слúге, се дину и лúди нáше. И у штáлу ўц'е. Јéно врéме. Пóсле ги фаћале ове лóфци, пóсле, пошто доша Тíта.

...Па мí ка[д] доц'е Младéнце, тад ги пуштимо. Бáба тó ўвек имáла чéв^ф – да иду и јагáњеце сáс óфце. *Би иушићале* ту до пре^д Ц'ўрцевэдэн. Пóсле нéкат и гóре кад иди'у, мí идимо сáс ч'éв^ф.

...И кэд *би иисувáја* пíсму, свé волéа преко дáду да пíше.

...Свáко ч'úдо сам знáла. Такó – *би закрйила* нéшто, *би сашила*, *би ирейáвл'ала*. От стáро нóво би правíла.

ТРПНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ

11.9. Избор наставка *-(e)n*, *-(e)ӣ* у гатњанском говору, условљен природом претходног сугласника, уклопљен је у дистрибуцију карактеристичну за већи ареал српских и македонских говора³⁴⁴. Ако је у слогу испред наставка за трпни глаголски придев /н/, онда је наставак *-(e)ӣ*, ако у слогу нема /н/, онда је наставак по правилу *-(e)n*. Изузетак од овог правила су трпни глаголски придеви *угáиша*,

³⁴³ Оваква употреба обележје је говора у Метохијској котлини (Младеновић 2000: 470).

³⁴⁴ Белић 1905: 393–395, Конески 1966: 157, Видоески 1954: 233, Видоески 1968: 232, Павловић 1939: 207, Стевановић 1950: 132, Реметић 1996: 508–510, Ћирић 1983: 88, Младеновић 2001: 429–431, Младеновић 2004б: 464–466; говор јужнокосовских и централнокосовских насеља: Неродимље, Бабљак, Бабуш, Штимље, Липљан, Приштина, Племетина (према мом материјалу).

са оствареним јотовањем: како-било *заїрац'ено*; њигóв брát *роц'ен*. С обзиром на стабилисан тип без јотовања и малобројност примера, може се претпоставити да су ови примери новији инфилтрат из књижевног језика.

У трпном гл. придеву – брác'а свé *ожењеџи*, *жењеџи* гу је сін – јотован сугласник среће се на ширем ареалу који иначе зна за нове облике трпног гл. придева типа *жењеџи*.

У *кршч'ен* (у Драјкофце су *кршч'ене*) среће се подновљено јотовање.

1.9.2. Глаголске именице граде се од трпног глаголског придева:

Па *брање* сливе, и *їрање* бiло тешко, треба му нóж за *драње*, бегáја *оїи* клáње стóку, за *сеч'ење*, па *їеїање*, уч'їло се и *везење* и *їлешење*, *дїзање* пред зóре, бiло *їроснўвање* на зéмн'у, треба за *кїшење*, *їуцање* на свé стране, *вэнч'ање* бiло и у цркви, стїгне *коїан'е*, *наїрч'ање* смо га викале, *їрашење* мї смо га викале, кат се заврши *жн'ејен'е*.

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

Прилози

12. Иако су инвентар и морфолошка својства прилога у метохијско-косовско-сиринићком ареалу призренско-јужноморавских говора доста уједначени, постојањем прилога *īēsh* (в. т. 12.3.1) и прилога локативног порекла *зіме, лéīе* (в. т. 12.2.4), којих има у косовским али не и јужнометохијским говорима, гатњански говор одражава ситуацију косовских говора.

Прилози за место

12.1. Прилози са заменичким кореном *ов-, ī-, он-*

а) *Овáмо, īáмо, онáмо*

Градуални трочлани систем прилога практично је сведен на дво-члани, са ширењем прилога *īамо* у зону употребе прилога *онамо*. Овакво свођење трочланог градуалног односа на опозицију *близу – није близу* карактерише и друге говоре око гатњанског. Тенденција стварања нове опозиције карактерише, иначе, и остале речи које знају за градуални однос (уп. т. 6.6; 6.9; 12.4.1).

Дóша *овáмо* от Србије, *овáмо* смо побéгле, имáше и *овáмо, вáмо* кат сам сíшла, *вáмо* јéдан дирéк íсто такó, трéба ми *вáмо*, да ўц'е *вáмо*, ўлезе он *вáмо*, мí смо прóшле *вáмо*;

смо имáле *īáмо* ора́се, да бíнеш *īáмо* уч'ítел'у, *īáмо* јéдан дирéк, *īáмо* да крми'у стоку, ја нóси *īáмо* свáки бóжи дáн, свé *īáмо* сам íшла, нéма лéкове *īáмо*, *īáмо* бíло рáт, *īáмо* имáла пáша дóбра, бес куч'ич'и *īáмо* не мóгло да се жíве.

У обимној грађи нашле су се само две потврде са прилогом *онáмо*: Отíдоше *онáмо* и се загúбише, *онáмо* бíле мýке.

б) Прилози предлошко-прилошког порекла *на́вамо*, *на́ӣамо*, потврђени само са елиминисаном вокалског групом, ретки су у гатњанском говору:

Нисмо могле ста́лно – *на́ӣамо*, *на́вамо*; *на́ӣамо* на во́з, *на́вамо* сас ко́ла.

в) Прилог *овдѣк* јавља се са партикулама *-к / -ка, -н / -на*. Усамљен пример без партикуле највероватније је преузет из стандардног језика (*овде* јѐн):

До *овдѣк* је, умросмо *овдѣк*, *овдѣк* га тражи́ла, *овдѣк* ме сач'екале, *овдѣк* обу́ко се, *овдѣк* не мо́же зу́бе да се пра́ву, *овдѣк* на у́лицу, *овдѣк* да има; *овдѣка* имало ве́штице, како́ могу *овдѣка*;

и *овдѣн* имало, било загра́дено *овдѣн*, а са́г не ви́дим то́ ја́то ни́где *овдѣна*, *овдѣна* вѣздѣн ти дола́зу.

Усамљена потврда с прилогом *о́нде* (Нема́ло *о́нде* да се је) упућује на то да је овај прилог новији унос. Уместо прилога *о́нде* у гатњанском говору у употреби је прилог *ӣамо*.

г) *Огову́д*, *о̄ӣу́д*, *одону́д*:

Седѣле *одову́д*, о́ни бѣле *одову́д*, изба бѣла *одову́д*, о́н бѣја *одову́д*, *одову́д* да му ме́ч'а не́што, је́ну *одову́д^{ӣ}*, је́н *одову́д^{ӣ}*; *одову́д* кад ѝдим, доц'о́ше *одову́д*, кат смо оти́шле *одову́д*,

о̄ӣу́д доц'о́ше, *о̄ӣу́д* пуца́ло, је́ну ру́ч'ку *о̄ӣу́д^{ӣ}*; прво је́н снóп *о̄ӣу́д*,

одону́д се приближи́ја.

д) *Одовдѣк*

У прилогу је очувано /о/ из иницијалног слога основног прилога.

Кад војска *одовдѣк* да доц'е, *одовдѣк* на́ша ста́н, да оти́днемо *одовдѣка* на дру́ги ста́н.

12.1.1. Потврђено је више прилога мотивисаних именицама *гол* и *џора*.

а) *До́ле / го́лен*:

Грл'ица *до́ле*, а зѣмња *до́ле*, пра́во *до́ле* де су љу́ди, слѣгосмо *до́ле*, патóк бѣја *до́ле*, оста́и гогљу́шке *до́ле* („коштица“), то бѣло дибо́ко *до́ле*, сви́ смо се слѣгле *до́ле*, одозго́р до *до́ле* – све́ пу́но, *до́ле* бѣло прóснато, пра́во *до́ле* де су љу́ди, имало *до́ле* да́ске, у ту́ ч'уту́рицу *до́ле*;

само *дóлен* што има, *дóлен* биле сви, да идемо *дóлен*, трла пра-
вија *дóлен*, а овај бугарски, он само *дóлен*.

б) *Гóре*:

Могу да се ўспу *їóре*, кљундрвац удара *їóре*, и *їóре* вако се сас-
тави, прекрстимо *їóре*; *їóре* било sóбе све, то на Куркул'ицу *їóре*,
їóре овако се стави она.

в) *Надóле, наїóре*:

Да идемо *надóле*, сви отóше *надóле*.

Да га заватиш *наїóре*, да га заватиш *наїóре*, било ўзбрдно *наїóре*.

г) *Оздóл / о[г] дóле / одоздóл, озїóр / од їóре / одозїóр*

Прилози са значењем „с доње стране, од доле“ односно са зна-
чењем „с горње стране, од горе“ потврђени су у више ликова.
Основни ликови су *оздóл* и *озїóр*, а у истом значењу као синоними
мање присутности користе се и предлошко-прилошке конструкци-
је *о[г] дóле* и *од їóре*. Мањим бројем примера посведочени су и
одоздóл и *одозїóр*. Једина потврда без партикуле (се нагóри сач'
огóзїо) вероватно је инфилтрат из стандардног језика.

Доминирају потврде са очуваним елементима предлошко-при-
лошке конструкције.

Поч'е да гóри *оздóл*, *оздóл* се напуни, осеч'ало се нешто *оздóл*,
болéло га *оздóл* нагóре, вика *оздóл* овéма гóре, само ги извўч'у
оздóл,

дрва донéа *о[г] дóле*, смрдéло му нешто *о[г] дóле*, извўкосмо
о[г] дóле,

дóшле ги гóсти *одоздóл*, камењ бїја *одоздóл*.

Озїóр тeч'е, врнáло *озїóр*, Јóвица држáја *озїóр* кишобрáн, *озїóр*
бїле мóстич'ич'и, све *озїóр* је огуљен, дeсет снóпа па јeн *озїóр*,
озїóр до дóле – све пуно, и по мáло *озїóр* му се стави, па окóло јeн
озїóр цeја,

Од їóре неке пења́ве, кўч'а поч'éла да се рўши *од їóре*, донéле
дóле *о[г] їóре*, *од їóре* сам дóшла,

и по јeдан *одозїóр* за вршу („вршидба“), па да пáдне *одозїóр*.

12.1.3. *Окóло / наокóло*:

Сви на тронóшке столице сeдну *окóло*, рóбљи сeду *окóло*, па
окóло јeн *озгóр* цeја, Шиптáри бїле свўгде *окóло*,

сабраше се *наоколо*, жива дýша нéма *наоколо*.

12.1.4. Наслеђена три упитна прилога за место сведена су на *гé*:
Дé су пáре, *гé* да га нáц'емо; *гé* смо живéле, *гé* смо сáге; *гé* су
 више овé Рýси, *гé* ч'еш да идеш, *гé* си пóша, *гé* си бíја, *гé* оти́шле
 мóје дéца, *гé* да се вратим, *гé* да идимо, нéма *гé* за ствáре, *гé* да
 идим, *гé* ч'емо сáк^г, сáге нéма *гé*.

Трагова старог упитног прилога *куда* има у ретким потврдама
 прилога *никуде* (в. т. 12.1.5) и *којкуде* (в. т. 12.1.7).

12.1.5. Са значењем одричног прилога за место јављају се два
 прилога: основни *ни́гe* и ређи *ни́куде*.

Дéвер не рáдеше *ни́гe*, *ни́гe* не идим, нéма *ни́гe* да се кúпе, *ог
 ни́гe* да ми се помóгне, не мóгу *ни́гe* да отиднем, немáло *ни́гe*
 наоколо, нéма *ни́гe* жива дýша, *ни́гe* нí ме болéло, за *ни́гe* сам.

Ређи конкурент *никуде* покрива само део значења прилога *ни́гe*.
 Прилог *никуде* среће се само у предлошко-прилошким конструкци-
 јама које сведоче о неутрализацији некадашњег распореда форма-
 ната у предлошко-придевским везама:

Нéмамо пáру *ог никуде*, бóлна сам – нíсам за *никуде*, *ог никуде*
 пóмоч' нéма.

12.1.6. Аутохтони прилог за место *свéгe* покрива значење два
 прилога – „свугде“ и „свуда“. Ретки примери *свúг / свúда* унети су
 из других идиома.

Шиптáри бíле *свéгe* около, *свéгe* сэм се муч'ýла, *свéгe* смо
 дóшле на врата, да га тра́жимо *свéгe* де смо ч'ýле, *свéгe* бíја рáт,
свéгe смо работáле за пáре, *свéгe* да се уч'ýни, да сáкрíје *свéгe*;
 не мóжиш тí *свúг* уз брдо.

Уп. са *свéшћo* (в. т. 6.3.3).

12.1.7. Прилог *којкуде* („на разне стране, у разна места; било
 куда“) синониман је са чешћим *свúгe*:

Свé иде *којкуде*, *којкуде* се скитáле, *којкуде* се изгуби́ше, расели́-
 ле смо се *кој кúде*, *којкуде* има Гатђáни, *којкуде* смо се крíле от Шип-
 тáре, *којкуде* смо оти́шле по Срби́е, *којкуде* да поглéдаш – свé мí.

У ређим примерима саставни делови сложенице нису интона-
 ционо срасли (Расели́ле смо се *кој кúде*, в. т. 6.2.1.1. з).

12.1.8. Нēĩge:

Бич'и има нēĩge, ч'е се нац'е нēĩge и за мēне, сакрїла сēм нēĩge и ја, бїле смо нēĩge долēко, живē'а нēĩge тāмо, има нēĩge и за нāс стрēч'а, има нēĩge лēк за свē болēсе, ч'е ве тȳримо нēĩge.

12.1.9. Дoлēко:

Кад је *ĩō долēко*, глēдамо *долēко*, верїште („вртлог ветра“) *дoлēко* однēло сēно, отїша *долēко*, утēч'е *долēко*, *ĩō долēко бїја* од нāс, *долēко* смо отїшле, *долēко* од стāнице, толїко *долēко* ми бїло, лāни *вїдēја* долēко, кад је *ĩō долēко*, мāло пō рāно напȳсти.

12.1.10. Блїзо:

Кēд дōшли *блїзо*, *блїзо* да га вїдиш, дōша ни *блїзо*, овāј брaтāнац ми је *блїзо*, *блїзо* до Годāнце, кēд дōшла *блїзо*; а кēд је *ĩō блїзо*, бōгами, док се вїде скōро.

12.1.11. Прилог *ĩȳja*, поред основног облика с партикулом *-ja*, потврђен је и ретким примерима с партикулом *-j* и без партикуле.

Долазїла *ĩȳja*, шїнда бїла *ĩȳja*, да однēсем *ĩȳja*, остāдоше *ĩȳja*, требāло да їдимо *ĩȳja*, и аргāтин бēше *ĩȳja*, *ĩȳja* нїје млōго скȳпо, прāви се згрaде *ĩȳja*, *ĩȳja* вїдēја, сāмо да бї бїло *ĩȳja*, сам имāла ч'ȳда *ĩȳja*, да донēсем *ĩȳja*,

ĩȳj да сēде, свē *ĩȳj* има да те услȳжију,

и ȳлеже ту, отїша *ĩȳj*, у *ĩȳj* ч'утȳрицу дōле, нāша вōјска имāше *ĩȳj* jош, *ĩȳj* се сїц'осмо.

12.1.13. Нāĩrēg:

Имāло мāло *наĩrēg*, їди *наĩrēg*, вїдēло се *наĩrēg*, тēнк отїша *наĩrēg*; Ако нē гу їдиш *наĩrēg*, ōна [овца] – нїгде крāј нēма.

12.1.14. Нāĩp r a ĩ:

Остāја *наĩпрак^ї*, бēгај *наĩпрaĩ*, не мōга *наĩпрaĩ* да їде, *наĩпрaĩ* бēшоше нāше одељāци, отїша *наĩпрак^ї* у кȳч'ȳ.

12.1.15. Са значењем „испред, са предње стране“ односно „позади, одостраг, одзада“ посведочени су прилози односно предлошко-прилошке конструкције *од наĩпред*, *однаĩпред*; *од наĩпрaĩ*, *однаĩпрaĩ* / *ĩōзađи*, *oĩĩ ĩōзađи*, *oĩĩĩōзađи*.

Од наĩрeđ се тȳра бōјч'а, *однаĩрeđ* бēше тарїште, лȳди бїле *однаĩрeđ*.

Прилог *однаїрѣд* може имати и временско значење (На њу ми показувале *од наїрѣд*; „раније од времена када се нешто збива“).

Светлобóјч’а била *од наїпраї*, му дóшле *од наїпраї*, нéшто да се ста́ви *од наїпраї*, напраїле кóч’ину *од наїпраї*;

їозáди гу навéзимо птїцу. Цéлу птїцу *їозáди* на тó смо носїле; ч’екáја *оїїїозáди*, бїја *оїїїозáди*, їди *оїїїозáди*, па да ми дóц’е *оїїїозáди*.

12.1.16. *Огáкле*:

Огáкле дóшле óни, не знáм *огáкле*, *огáкле* си тї, *огáкле* дола-зїја, *огáкле* толи́ко тéнкови.

12.1.17. *Нáдвор*:

И *нáдвор* га дóтепа, остáја *нáдвор*, уфатїја га нóч’ *нáдвор*, стам-нїја се *нáдвор*, ч’екáј гу *нáдвор*, свú нóч’ остáни’у *нáдвор*.

У грађи се са овим значењем нашла и потврда са прилогом *наїóл’е* (Он пренéсе до мáме, мáма помúзе и пúсти тú *наїóл’е*), који је, највероватније, новији унос из књижевног језика.

12.1.18. *Прáво*:

Прáво дóле де су лúди, отóсмо *їрáво* дóле, їди *їрáво*.

12.1.19. *Оїсвúг*:

Оїсвúгⁱⁱⁱ извїра вóда, ти се ч’їни – їма *оїсвúгⁱⁱ*⁹.

ПРИЛОЗИ ЗА ВРЕМЕ

12.2. У прилозима за време образованим суфиксом *-*їда* (*їїїда, *свїда, *квїда), група /-гд-/ упрошћена је различито. Из *свїда увек испада /д/ (*сáї* / *сáїе* / *сáї*, *сáїе*), док из прилога *їїїда и *квїда испада /г/.

12.2.1. Упитни прилог за време *кáд* и прилози сложени са њим јављају се по правилу без финалног -а.

а) *Кáд*:

Кáд је акшáм, *кáд* да дóц’е, *кáд* се загубїле нóжице, *кáд* гу је свáдба, *кáд* мóгло да јéмо од рабóте, *кáⁱⁱⁱ* ч’е кóсимо, *кáⁱⁱⁱ* ч’е їдеш?

б) *Нїкаг*:

Нї имáла *нїкаїї* пáре, *нїкаг* нї мóгла куд мéне, *нїкагⁱⁱⁱ* нїсам узéла о[д] тетка-Љúпке, а за мéне нéма *нїкаїї*, мóјзи сна’е *нїкагⁱⁱⁱ* да не бїне, *нїкаг* не бїла кúч’а пропáднута, *нїкагⁱⁱⁱ* нї’е јавїја.

в) *Некаг*:

По *некай̄⁹* ч'е ме погледа, и ви сте биле мицке *некаг^{III}*, забравила сам што било *некай̄⁹*, он *некай̄⁹* тамо и тртл'аше, не могу ка *некай̄⁹*, па *некаг^{III}* и да ме узеш.

12.2.1.1. Прилози *сáĭ*, *ĭáġ* претежно се јављају без покретног вокала, чиме се остварује корелација са прилогом *кáġ*. У оба прилога факултативни су ликови са очуваним полугласником односно његовим замеником /a/.

У зону употребе прилога „онда“ продире прилог „тада“, чиме се и прилози из градуалног трочланог односа своде на двочлани, како је и иначе у систему облика неких заменица (в. т. 6.6, 6.9) и прилога месног значења (в. т. 12.4.1).

а) *Сáĭ* / *сáĭе*:

А *сáĭ^к* де сам, *сáĭ* да каже, *сáĭ* нема жэнско, *сáĭ* ми се иде, *сáĭ* не-ма, *сáĭ* ти нас да чуваш, ни се труле љутике ка *сáĭ*, *сáĭ* нема, и *сáĭ* поново, ка *сáĭ* што рúшију,

било ка *сáĭе*, и *сáĭе* оч'ију, *сáĭе* нема де, ни'е било ка *сáĭе*, није било гúмно ка *сáĭе*.

Финално *-е* у *сáĭе* и *ĭáġе* може бити аналошко према прилозима типа *óвде*, *óнде*, *ĭóre*, *góле*.

б) *Тáġ* / *ĭáġе*:

Тáġ немаја пáре, *ĭáġ* пéримо на реку, па обéд се носí'а *ĭáġ^{III}*, *ĭáġ^{III}* се нóсе гра кúван, а и *ĭáġ* нит се гледáло, и *ĭáġ^{III}* се нóсе, и тó било *ĭáġ*, и *ĭáġ* ни се гледáло, *ĭáġ^{III}* долáзу брач'а, *ĭáġе* мóгло да се кúпе, *ĭáġе* немало ка сáге.

12.2.2. *Ўвек* / *свáкаг* / *гáјма*

Са значењем „у свако време, сваком приликом“ посведочена су два прилога – основно *ўвек* и ретко *свáкаг*. Као синоним користи се и прилог *гáјма* (< тур. *daima*, *dayima*), који је обележје и северношарпланинских и јужнометохијских говора (Петровић 2012: 102, *гајма*; према мом материјалу).

Ўвек смо знáле, *ўвек* мóгле да отíдну, *ўвек* имáше пáре, *ўвек* убијáле Србе, од *ўвек* не убијáле, *од ўвек* знáле да руковóду, *ўвек* би дóшле у Прóкор Пч'ињски, *ўвек* да направи трíста цíркуса, *ўвек* смо íшле до Кóсово Пóље,

свака̄ӣ би се напија, имаја добру стоку *свака̄ӣ*,
гајма не лажале, *гајма* смо, *гајма* збореле, биле богати *гајма*,
гајма да се муч'имо, *гајма* сам гу месила.

12.2.3. Прилози с некадашњом заменицом *sbjъ

а) *Данџс* / *данџс*:

данџс да знамо, и дѣн *данџс* нѣма замрзивач', *данџс* доша у Ми-
 тровицу, *данџс* немале куд, и дѣн *данџс* ги сѣди, *данџс* имало, *данџс*
 му је први дѣн, и дѣн *данџс* знам, ка *данџс* пѣнтим, *данџс* је студѣно
 врѣме.

б) *Ночџс*:

Ноч'џс нѣма ништа, *ноч'џс* се договори ѓни, *ноч'џс* бѣше пѣскот,
 тражиле га нѣке људи *ноч'џс*, смо окреч'але собу *ноч'џс*, ни побѣже
ноч'џс, изаткала *ноч'џс* толико лѣкта.

в) *Лѣиос*:

Немале шипкиње („плод шипурка“) *лѣиос*, *лѣиос* ч'е бѣримо
 слѣве, нѣсам мѓга да га задржим *лѣиос*, да га пуштим *лѣиос*, се
 брѣним *лѣиос* што нѣмам дѣ да умрем, зарадија нѣку пѣру и *лѣиос*.

г) *Зѣмус*:

Зѣмус отѣшла, не мѓж да се згрѣеш *зѣмус*, бѣја ни јен-Францѣс³
зѣмус, *зѣмус* узѓше лекѣре, смо се борѣле *зѣмус*, мѓлого бѣла бѓлна
зѣмус.

д) *Сѣноч'*:

Сѣноч' сам бѣла на сокак сѣс посестрѣмке, спѣја куд нас *сѣноч'*,
 умрла *сѣноч'*, нѣсам мѓгла да га држим *сѣноч'*, *сѣноч'* није мѓгла да
 спѣе.

12.2.3.1. Прилог /јутрос/ није потврђен, а уместо њега у употре-
 би је *сабѣјле* (< тур. *sabahile*):

Припуцаше *сабѣјле*, јѓш *сабѣјле* смо отѣшле у њѣву, ни *сабѣјле*
 није мѓгле.

12.2.4. Прилози локативног порекла

12.2.4.1. Прилози временског значења *зѣме*, *лѣије*, *јѣије*
 („лети, зими, сутра“) сређу се по правилу с финалним -е, чувајући
 тако облик Лјд.

Зіме кад іду, *зіме* не мога да рабѳта, *зіме* напане сн'ѳк^г па сѳдимо дѳма, *зіме* сѳдимо и плѳтимо, *зіме* імам кѳрис нај вїше од њѳзи; цѳло лѳто рабѳта, *зіме* сѳди и крѳка, да се покрїу *зіме*.

Лѳше се рабѳта, *лѳше* нї имало да се сѳде, терале *лѳше* стѳку у планину, *лѳше* бїло вруч'о, па *лѳше* дѳц'у куд нас.

Јуїре да се іде, *јуїре* ч'е іма, *јуїре* и прет стѳнице, *јуїре* ч'е ми дѳц'е Рѳјна, *јуїре* нѳма дѳ, *јуїре* істо ка саге, *јуїре* би отїшла нѳгде, *јуїре* да се урабѳта одмѳ; брат ч'е се врате *їрекојуїре* („прекосутра“), ни *їрекојуїре* нѳ ч'е може.

Прилог „ноћу“ среѳе се са две факултативне форме – основном *ноч'ом* и ретком *ноч'е*, са преобликовањем према другим прилозима временског значења на *-е* (*Нѳч'е* имало грѳбнице, *ноч'е* смо се плашїле да ідимо).

Оваквим облицима прилога, гатњански говор део је косовског ареала³⁴⁵, пошто јужнометохијски призренско-јужноморавски говори не познају овакве прилоге³⁴⁶, већ се уместо њих користе предлошко-падежне конструкције прилошког значења у *л'еїшо*, у *зиму*, које су потврђене и у гатњанском говору као синоними мање снаге.

12.2.4.2. У сложеници *јуїрегѳн* („сутрадан“), у првом делу сложенице опстаје прилог локативног порекла. Потврђени су и примери у којима саставни делови сложенице нису акценатски срасли у целину. Новија варијанта сложеница *суїрегѳн* очигледна је контаминација стандарднојезичког *суїрадан* и локалног *јуїрегѳн*.

И *јуїре гѳн*, а *јуїре гѳн* ч'[e] ідим да ўзим, ўмре и она *јуїрегѳн*, кѳт помўзе, га ўзе; *јуїрегѳн* дѳц'емо да се вїдимо, *јуїрегѳн* на вѳду, *јуїрегѳн* дѳца ѳч'їју да імају свѳ, *јуїрегѳн* отїшла и њїгѳва жѳна,

ч'е ме ч'ѳка до *суїрегѳн*.

12.2.4.3. Прилог *лѳни* среѳе са само са *-и*:

³⁴⁵ Уп. са *Л'еїше* радиш у пол'е у Јашовић 2010: 114; Барјактаревић 1977а: 216. Прилога *лѳше*, *зиме* има и у мом материјалу из других пунктова јужног и централног Косова, из Бабуша, Бабљака, Неродимља, Штимља, Липљана, Грачанице.

³⁴⁶ Уп. са присуством временских прилога овога значења на ширем призренско-тимочком терену (Белић 1905: 312, Барјактаревић 1977 б: 290, Живковић 1987: 52, 76; Марковић 2000: 189, Ћирић 1999: 186, Жугић 2005: 118, 180; Динић 2008: 380, 254; Јуришић 2009: 262, Милосављевић 2009: 472), затим у македонским говорима (Белић 1935: 551, Видоески 1968: 234).

Лáни видéја долéко, доц'оше брач'а *лáни*, *лáни* умрја по пúту, *лáни* и мóји отíдоше, *лáни* пóч'еше да истерúју л'úде от снáнове, *лáни* отóше у сéло, ни *лáни* не мóгло да се óре.

12.2.4.4. У највећем броју потврда прилога *ујúиру* очувана је локативна конструкција:

Ујúиру да се обáњаш, рúч'ак смо га звáле *ујúиру*, и однéсмо *ујúиру*, тó прво *ујúиру*, *ујúиру* ч'е ти кáжем, а овакó *ујúиру* снéг^к, *ујúиру* úзо јéно кíло, *ујúиру* смо бíле у цркву, да се преч'éстимо *ујúиру*, нíе дóбро да се спíје *ујúиру*.

У мањем броју потврда налази се и облик *ујúиро*, у коме се препознаје преобликовање према аналитизму у предлошко-падежној конструкцији:

Ујúиро да се најéмо дóбро, *ујúиро* пóч'е снéг^г, да се збéremo *ујúиро*.

12.2.5. Прилози инструменталног порекла

Прилози инструменталног порекла „ноћу, дању“ стабилизовали су финални формант *-ом*. Ретки примери типа *ноч'у* новији су нанос из стандардног језика. У прилог *ноч'ом*, у делу примера, продира и аналошко *-е* из других временских прилога (в. т. 12.2.4.1).

а) Дáњом:

Дáњом да слéгне у рúпу, и *дáњом* и *ноч'ом* рабóта, и мí се попéсмо *дáњом*, *дáњом* трéба да се пóч'не, *дáњом* се íде, *дáњом* се мúзле и óпце и крáве, *дáњом* нéки ч'úвају стражу, *дáњом* нí носíле оруже, се криле *дáн'ом* по шúме, *дáњом* би спáле; *дáњом* спíје, *ноч'ом* пíје.

б) Нóч'ом:

Бíла сам *ноч'ом* код Рáдета, и дáњом и *нач'ом* рабóта *ноч'ом* смо плéле, *ноч'ом* смо прéле, *ноч'ом* нíсмо пењáле снóпове, *ноч'ом* имáло рáзнога врага, *ноч'ом* је страмóта, Урошова Јéлица свé плéла *ноч'ом*;

ноч'у влач'имо, стóка се истéра *ноч'у*.

12.2.6. Окамењена дативска предлошко-падежна конструкција *к нóч'и* („вечерас, увече“) обележје је свих околних говора (Реметић 1996: 503, 528; према мом материјалу).

Отиша на рабóту па *кнóч'и ч'е дóц'е*, *кнóч'и ч'е* ми донесе, ч'е се вíдимо *кнóч'и*.

12.2.7. Прилози *увéч'ер*, *јуч'ёр*, *ѡрекојуч'ёр* потврђени су само с партикулом *-р*.

а) *Увéч'ер* / *ўвеч'ер* / *увеч'ёр*:

Смо пушч'але *од ўвеч'ер*, од *увéч'ер* ако не га пúштиш у бунáр дóле, и *увéч'ер* док зáц'е сýнце, *увéч'ер* дóц'еш дóма, *увéч'ер* тóрају у стредíну, *увéч'ер* смо давáле и стóкема, *до увеч'ёр* се заврше, *увеч'ёр* свé рóшку по рóшку одвáламо.

б) *Јуч'ёр*:

Јуч'ёр дóшле куд нáс, *јуч'ёр* казáле, *јуч'ёр* имáше и грóде сíрење, рéка што пáја *јуч'ёр*, *јуч'ёр* да стаимо у вóду, и *јуч'ёр* носíле тéпсију на глáву, смо правíле *јуч'ёр* фелíје, *јуч'ёр* викале не и нáс да кóпамо.

в) *Прекојуч'ёр*:

Прекојуч'ёр му бíло сáкрана, *до ѡрекојуч'ёр* сам íшла, дóша *ѡрекојуч'ёр*, кóн'а дотерáле *ѡрекојуч'ёр*, *ѡрекојуч'ёр* у нíзове смо турáле, ни бíла врша *ѡрекојуч'ёр*.

12.2.8. Прилог „пре“ посведочен је са три лика: *ѡрí'је*, *ѡрé'је*, *ѡрé* (в. т. 3.4.1.2 г):

Прíје имáло да се вíди, *ѡрí'је* се живéло дóбро, нí'је имáло *ѡрí'је* да се јéде, трóбе бíле *ѡрí'је*, тó бíло *ѡрí'је*, *ѡрí'је* жéне стáре, *ѡрí'је* – на верíгу, *ѡрí'је* – сýкница, али *ѡрí'је* жéне нéшто плéле, грá *ѡрí'је* смо га прскáле,

ѡрé и љúди работáле, *ѡрé* терáле сáс рошéта, *ѡрé* немáло игрáнке, имáло и *ѡрé* свекрве, íсто мóгло и *ѡрé*, немáло *ѡрé* за дéцу, *ѡрé* смо се радувáле за Божíч',

ѡрé'је íшла снáша да целíва, *ѡрé'је* не мóгло; *ѡрé'је* íшла да целíва да дáвају пáре.

Иако прозодијски лик упућује на интонационо срастање делова, који – иначе – у компаративу обично остају интонационо аутономни зато што је компаративна речца практично увек акцентована, облик *ѡѡрé* („раније“) сматра се компаративом прилога *ѡрé*:

Поїре није имало решо, *поїре* није имало кишобране, *поїре* се леч'їле бес паре.

12.2.9. Са значењем „најпре, први пут“, као синоним прилогу *їрво* (в. т. 12.2.10), употребљава се прилог *сэфїе* (< тур. *sefta*):

Прво, *сэфїе*, сам била на разговор; *сэфїе* узнемо по мало; *сэфїе* да се види, *сэфїе* што зарадила.

12.2.10. Прилог *їрво* употребљава се са значењем „најпре“:

Прво сэфте врапце се фатале, *їрво* се потруси паравица, идемо *їрво* у цркву, *їрво* трч'у да једу зобⁿ, све смо окреч'але *їрво* са віле, *їрво* се сүше два дана на јену страну.

12.2.11. Прилог *їосле* среће се факултативно и с партикулом *-н*:

После ми се ожени брат, *їосле* снопље носи, *їосле* пуни вреч'е, и *їосле* петорица остадосмо, па *їосле* беремо сено; *їосле*, кат се заврше то; *їосле* му стаимо соли, и кўј ч'е *їосле* да бїне, и *їосле* са савельку само натáмо, навамо; па *їосле* и то се испрже, и *їосле* извртимо,

їослен и он, *їослен* нац'оше, па *їослен* беримо сено, *їослен* ту-риш млеко.

12.2.12. *Одма*:

Одма да кажеш, *одма* се ч'у митрољез^с, *одма* отишло, *одма* улéга у копéј, *одма* у їсту бразду, *одма* натоваримо кола, и *одма* у плéвн'у, вїкни *одма* целу фамили'у, *одма* да ме врате, *одма* їди ку[д] дéте, *одма* їзваде паре да ми да.

12.2.13. *Веч' / вéч'е* („више; сада; у то време“):

Не мóгу *веч'* да ч'éкам, ал ч'е га донéсете *веч'*, досадїло ми *вéч'е*, не мóгу *веч'е* да те слўшам, *веч'е* нї ми бїло стра, доц'осмо *веч'е* у стрéд зїме да се сéлимо, не знэм *веч'е* колико ми прóшле.

12.2.14. *Рáно*:

Стóка се истéра млóго *рáно*, *рáно* тáмо нóсу домаш'їни, мáло *їо рáно* пушти, на Вóдице мóраш *рáно* да се дїгнеш, *рáно* тáмо нóсу домаш'їни, се сéје *рáно* у прóлеч', *рáно* купїла дáре, рўке ме забóлу *рáно*.

12.2.15. Доцкán:

Доцкán доша, сваку нóч' стíза *доцкán*, немó и данás *доцкán* да доц'еш, *доцкán* стíже на Косóо Мáрко, сéг ни је *доцкán* да кúпимо.

12.2.16. Одáмно:

Одáмно бíло тó, смо се уселиле *одáмно*, *одáмно* ме мýч'и трбú, одáмно се спрéмам да му кáжим.

12.2.17. То̄йр̄в („касније, доцније“):

То̄йр̄в ч'е ми доц'е неки у гóсте, *ӣо̄йр̄в* ч'е видите, *ӣо̄йр̄в^ф* трéба да зíдамо.

12.2.18. Тú скóро („пре кратког времена, скоро“):

Добí и јá *ӣу скóро*, украдоше гу *ӣуј скóро*, *ӣуј скóро* гу донéа.

12.2.19. Јó̄е̄ӣ / јó̄е̄

Доминирају потврде са финалним /-т/.

Јó̄е̄ӣ да доц'у, *јó̄е̄ӣ* не прéвари, *јó̄е̄ӣ* се скíта по пúтове, *јó̄-ӣе̄ӣ* да íмају, *јó̄е̄ӣ* ми доша бранáнац, *јó̄е̄ӣ* поч'éла да пíје, *јó̄е̄ӣ* и њíма да се помóгне, *јó̄е̄ӣ* ми трéба вáмо, *јó̄е̄ӣ* úлезе, немó *јó̄е̄* да збóриш за Србина, *јó̄е̄* ми донéси сíрење од óпце, *јó̄е̄* брíним.

12.2.20. Ус̄ӣӯӣ („у путу, у време путовања“):

Свé ни остáло *ус̄ӣӯӣ*, поквáрише ни се кóла *ус̄ӣӯӣ*, а *ус̄ӣӯӣ* и дéте ми се рáзболе.

12.2.21. Свé

Свé као прилог за време са значењем „увек, свакад, непрестано“ потврђен је обиљем примера у гатњанском говору.

Примере в. у т. 6.8.1. д.

12.2.22. Вáс̄ ӣӯӣ

О заменици *вáс̄* у прилошком изразу *вáс̄ ӣӯӣ* („стално, све време“) в. т. 6.8.1. г.

12.2.23. Вáздан:

Вáздан да се плáшимо, *вáздан* плéте, *вáздан* сам бíла на рабóту, *вáздан* у кафáну, *вáздан гáн* врне кíша.

Прилози за начин

12.3. Прилози на -ски:

Млого *сѿтарѿнски* бѿло, *сѿтарѿнски* се носѿло, живѿло се *сѿтарѿнски*, збѿри *геч'ѿнски*, се смејала *геч'ѿнски*, свѿ да бѿне *љѿѿки*, *љѿѿки* се најѿле, да дѿлимо *брѿѿки*, одвоѿсмо се *брѿѿки*, *душимѿнски* ме удрија, *ѿѿски* смо живѿле; *ѿѿски* сѿм се родиља, *ѿѿски* сѿм живѿла, *ѿѿски* ч'е ѿмрим; дѿшла *ѿѿшки*.

Прилог *ѿѿшки* обично је без суфикса -ски:

Попрѿ се ѿшло *ѿѿш*³⁴⁷, умориља сам се идеѿч'и *ѿѿш*, ѿде *ѿѿш*, *ѿѿш* да дѿц'емо, није сакатѿља да не ѿде *ѿѿш*.

12.3.1. Прилози придевског порекла:

Па *брѿо* на врата зѿви, *брѿо* потрч'и, ѿди *ѿо брѿо*, *брѿо* му рѿсту кѿсе млого *брѿо*, бѿло *ѿзбрдно* нагѿре, уморисмо се трч'ѿч'и *ѿзбрдно*, да не бѿне млого *низбрдно*, тѿшко је и *низбрдно* да се ѿре, *дрѿкше* бѿло на трѿнѿшке, *дрѿкше* бѿле свѿ, *дѿбѿко* збѿри, а *нај ѿлавно* бѿло веч'ѿра; сас *љѿде* сѿди *крѿво*, збѿри *ѿраво*; *ѿраво* да ти кажим, *ѿраво* да сѿч'иш нѿкат, обѿч'им се *дѿбро*, прѿко *дѿбро* ѿе, са Бѿгаре нису бѿле *дѿбро*, обѿч'им се *дѿбро*, Срби *ѿо дѿбро* знале да прѿву, *дѿбро* уздрѿла ц'анѿрка, кѿт се тѿ *дѿбро* исцѿди, свѿ тѿ *живѿо* одѿру тѿлке, пѿка *дѿбро*, *ѿсѿо* такѿ, кад нѿмаш ништа – *ѿсѿо* ти ѿе, и н'ѿзи се загубѿле *ѿсѿо*, и н'ѿзи се загубѿла *ѿсѿо*, бѿше *јѿфѿино* пѿприка, маме гу је млого *лѿшо*, бѿле *равно* вѿзене, свѿ *рѿч'но* се жнѿло, све се работѿло *рѿч'но*, а волѿви *ѿо ѿѿшко* се обрч'ѿле на кривѿну, јѿко *ѿѿшко* добѿ папѿре, волѿви *ѿо ѿѿшко* ѿшле, па тѿ бѿло *нај ѿѿшко*, ѿма *ѿрно* да ве снац'е.

12.3.2. Прилози изведени суфиксом -ако

Из градуалног низа прилога начинског значења изведених из заменичког корена суфиксом -ако, испао је прилог „онако“.

Прилози су интересантни због места акцента, пошто се – с различитим обимом – у некима од њих среѿе и акценгована ултима, чиме се ремети основни прозодијски принцип гатњанског говора о превлачењу акцента са отворене ултимае.

³⁴⁷ Уп. са оваквим обликом у говору Угљара: све *ѿѿш* мора (Јашовић 2010: 131).

а) *Како* могу, *како* што ч'ем да íдем, *како* смо спáле, *како* да ти помóгнем, *како* сте јéле сас дрвéне ложíце, *како* да нóсим тепси́у, *како* од ујúтру да пíјем, *како* да не јéде.

б) Поч'еше да рáдиу *овако*, па на рошéто *овако*, да др́жи *овако*, па јáрам *овако*, окрéне се рáло *овако*, *овако* у крс свé, *вако* га онóду, *вако* се сáстави, *вако* се плéте; *овако* обúла пóпуч'е, *вако* да те нóси, *вако* одовúда, а *овако* не могу, áли кэ[д] дóц'у дéца, он *овако*; а знáш како-бíло загра́дено *овако*, дрúга *овако*.

в) *Такó* се звáле тé брда; *é*, *шако*; и *шако* се úдадо јá, свé *шако*, *шако* смо радíле, да мéтнеш жáр *шако*, и *шако*, вáмо јéдан дирéк íсто *шако*, па нарéц'ане дáске *шако*, и по сéло ете-*шако*, *шако* бíло, остáдоше *шако*, стáлно га задíркујем, стáлно *шако*, нарéц'ане дáске *шако*, *шако* нéкако шíле, *шако* смо имáле и кóзе и óпце, *шако* да мéтнеш жáр, *шако* се звáја, па íма *шако* дрви́ћи.

г) Алéкса нéкако да се íзвуч'е, стíгосмо нéкако, а да бéше нéкако, нéкако да íма онé бици́кле, и јá сам знáла нéкако, нéкако да га пúштиш да дúва.

д) Не мóжемо да стíгнемо нíкако, не мóже нíкако да úспе, ни сас лéк не мóгу да помóгнем нíкако, не мóгу нíкако да напра́ву од врбе, нíкако да уч'íнимо пáре за стáн.

ђ) И óна пробáла свéкако, свéкако смо помóгле, свéкако се са-бирáло сéно, гу покóси свéкако.

12.3.4. *Крíшком* („кријући, тајно, потајно“):

Работáја *крíшком* од мéне, *крíшком* дóша у нóч', *крíшком* да му úзнемо, не мóгло ни *крíшком*.

12.3.5. *Бóжем* / *бóже* („бајаги, тобоже“):

Бóжем знá нéшто, *бóжем* да плáти, тí *бóжем* мóжеш да нóсиш, *бóжем* да му кáжемо, *бóжем* да улéземо; *бóжем* тáмо, *бóжем* вáмо; бóже да ми дóша, бóже да му опéримо.

12.3.6. *Кобáјáи* („тобоже“):

Сте дóшле *кобáјáи* да ни кáжете, *кобáјáи* смо гу верíле; па гу дáј, *кобáјáи*, пáре за пúт.

12.3.7. Зájено / зájно:

Смо оти́шле *зájено* на свáдбу, *зájено* да кóсимо, *зájено* смо оти́шле одмá, *зájно* рабóтамо, *зájно* да íдемо, *зájно* не стрá, узóше *зájно* да рáду, *зájно* íмамо тáј пéч’.

12.3.7. Заменица *свé* употребљава се прилошки са значењем „стално, на исти начин“.

Свé тáмо сам íшла, *свé* вáко док завíу.

Примере в. у т. 6.8.1. д.

12.3.8. Јогвá („с великом муком, с великим напрезањем“):

Јогвá сам íшла на трамвáј, *јогвá* утéка од нí, *јогвá* смо мóгле и тó, *јогвá* ујúтру да се дíгнем; *јогвá*, не мóгу да дóц’ем од вóде, *јогвá* стíгосмо, а *јогвá* íе жíва.

12.3.9. Дрúкше („на другачији начин, различито, другачије“)

Дрúкше бíло, *дрúкше* нí мóгло, а какó *дрúкше*, не мóгу *дрúкше* да збóрим, одмá *дрúкше* не гледáја.

12.3.10. Огјемíу́ша / огејмíу́ш („неочекивано, изненада; истовремено“):

Па ни íскоч’и *огејмíу́ш* на пúт, *огјемíу́ша* пóч’е кíша да врне; óн *огјемíу́ша*, сáмо корén’е искíдаш; *огјемíу́ша* вáдиш и јéно и дрúго.

12.3.11. Колáј (< тур. *kolay*, „без велике муке и труда“)

Колáј да úзиш, *колáј* кэд не мóраш да дáш, *колáј* бíло без рабóте.

12.3.12. Сé (< алб. *se*, „у друкчијем, супротном случају, у противном, иначе“):

Мáло [треба] да се загрáди. *Сé*, ч’е погíну. Ч’е úмру ч’éле; *Сé* кóзе, нé дај бóже да напрáви; Тó пóшто сэм се удáла. *Сé* тáмо, у рóда, нíсмо; *Сé*, мí – бес трí пúт, тó се нé остáља; *Сé*, прé, у Лéсковац ми умрéла дрúга; Работáјте добро, се ч’е ве истера; Дóц’и, *сé* ч’е излáзамо; Нека ми дáду, *сé* ч’е трајим о[д] дрúгога.

Прилог је у употреби и у другим српским говорима у Косовској и Метохијској котлини³⁴⁸.

³⁴⁸ Елезовић 1935: 211–212, Букумирић 2012: 550; Призрен, Подгор, Подри-
ма, Ђаковица, Неродимље, Бабљак (према мом материјалу).

Сé се, иначе, употребљава и као поредбени везник за изражавање различитости (*Сé*стра му била старéја *се* он; по више волим н'ину фамилију *сé* моју), када је *сé* синонимно са *ог* +.

Прилози за количину

12.4. Количински прилози с групом -лик-

Потврђени су само количински прилози с очуваном групом -лик-. Није посведочен прилог „онолико“, што је у духу елиминације трећег члана градуалне структуре (в.т. 12.1.1).

Колико дéна има, *колико* си донéла, *колико* је долéко од нас, *кó*-њи *колико* донéле, тамэн *колико* трéба, *колико* снóпове да донéсем, *колико* имале ц'áце, *колико* сэм га ч'екáла, *колико* си голéма, *колико* зарадíше; рóш се сé'ало по мáло, *колико* за јужíце,

за *волико* пáре, *волико* сам имáла, *волико* бíја голém, стóкема *оволико* трéба, за *оволико* не мóже, *од оволико* да ўзне, *оволико* ч'у-вáле по планине, и *волико* да збóримо, по *волико* лáкта сам изаткáла.

Прозодијски лик са прилогом у примерима: један-пúта *дóволико* што нí-ме-је ујéла змíја, тэд^г *дóволико* да ме однéсе, *дóволико* што нíсмо се утепáле – упућује на сраслост предлога с прилогом. Овако оформљеним прилогом истиче се доживљеност.

Тол'ико смо мóгле, *шóлико* да ти донéсем, *шóлико* си исплéла, *шóлико* бíло да кáже, нí'е имáле *шол'ико* лúде, *шóлико* се муч'íја, зар *шóлико* млéко да се поквáри, *шóлико* рабóташ, *шóлико* бíло јáко тó вíриште.

За *неколико* дéна, *неколико* кóла, *неколико* óфце се мýзле, тэкó *неколико* гóдине, остáдоше *неколико* бурíч'и, имáше *неколико* машíне, одвéле *неколико* жéне.

12.4.2. Млóío:

Смо бíле *млóío* рóбл'е у кúч'у, *млóío* бíле, *млóío* бíло да се врзúје, стóка се истéра *млóío* рáно, бíла *млóío* вóјска, *млóío* сам јéла пасуљ, мáме гу је *млóío* лóшо, сам се плашíла од брач'у *млóío*, *млóío* старíнски бíло, *млóío* óпасни бíле, бíло *млóío* млéко, *млóío* је само кíсело млéко.

Иако има значење компарираног прилога зато што подразумева степеновање по количини, *више* се не осећа као прави компаратив од прилога *млóío*, пошто је подложен компарацији:

Ја не могу више, има *йó* више од мене, *нај* више се плашим, *још* више се разболе.

12.4.3. *Бóл* (< тур. *bol*) („доста, довољно“):

Бóл сам работала, сáк ч’е сèднем више; *бóл* смо се умори́ле, намуч’и́ле се *бóл*, сам сејáла грá *бóл*.

12.4.4. *Бéӣ*³⁴⁹ („изузетно квалитетно“):

Данáс би́ја дóbар дán, *бéӣ* смо урабóтали, што *бéӣ* искóпасмо.

12.4.5. *Мáло*:

Мáло да поглéдамо, и мí да поживимо *мáло*, *мáло* и снéк^г пáде, да јéмо по *мáло*, úзни *мáло* и мéзе, *мáло* се ч’уло од њéга, јá нéмам ни *мáло* да ти дáм, болéла ме *мáло* и глáва, кúј мóже *мáло* да сéди, рéш се сéјало по *мáло*, би се занíмала по *мáло*, пó *мáло* млéко íмају, па и *мáло* сíрен’е се додáе, па *мáло* кíсело млéко.

12.4.6. *Лéч’ка* („мало“):

Дáј ми сáмо *лéч’ка*, напраíла *лéч’ка* сíрење, *йó* *лéч’ка* да доби́емо, пíје *йó* *лéч’ка*.

12.4.7. *Íч’* (< тур. *hiç*, ништа, никако, нимало“):

Íч’ нéма, *íч’* нíје родíло, *íч’* не помáга, нí мóга *íч’* да јéде, *íч’* га непрéжвáч’е; *Íч’*, без брíге!

12.4.8. Са значењем „много времена“ *гúйо* се јавља у синтагми *гúйо* гóдине, затим у предлошко-прилошкој конструкцији *за гúйо*:

Нé видóсмо стени́це *гúйо* гóдине, ч’екáла га *гúйо* гóдине, *гúйо* гóдине прóшле док дóша;

за гúйо се крáло млóго, *за гúйо* нíје мóгла да га вíди, *за гúйо* нeмáла млéко, *за гúйо* се сeјáло поред вóде.

12.4.9. *Јáко* („врло“):

Кад га тéпамо, *јáко* пíште; *јáко* се умори́ла, *јáко* тéшко доби́ папíре, *јáко* сэм бíла бóлна, *јáко* се наљутíла.

12.4.10. Прилогом *йрéко* („врло, у великој мери“) истиче се у већој мери својство означено придевом / прилогом уз који иде. Има елементе компарације.

³⁴⁹ Вероватно према алб. *bet*. Прилог се јавља и у другим говорима метохијско-косовског ареала (Букумирић 212: 40, *бeӣ*; према мом материјалу).

Прéко дóбро је, *ѿрэко* ширóко је, *ѿрэко* дóста је за славу, *ѿрэко* ч'ѿсто је.

12.4.11. Пúно:

И óни ѿмају *ѿуно* дéцу, имáло *ѿуно* жéне, не трéба ми *ѿуно*, да донéсеш *ѿуно* пáре, имáле *ѿуно* комши́је, појáвише се *ѿуно* терористи.

12.4.12. Дóсѿа / дóсѿи:

Јá *дóсѿа* сам се плаши́ла од њéга, *дóсѿа* вртéла, Тѿта ги дáја *дóсѿа* прáво, јá *дóсѿа* се ўмори, *дóсѿа* ни бѿло и тó, *дóсѿа* ме лéже, *дóсѿа* је двáес, *дóсѿа* му су њигóве брѿге; јóш толи́ко и *дóсѿи*, се напράви жарље *дóсѿи*.

12.4.13. Јóш:

Мо́је дéца *јóш* мáле, двá близнáка и *јóш* јéно, при́ц' и *јóш* пó бли́зо, немó *јóш* да ѿдеш, *јóш* се гради́у кúч'е, *јóш* је црн одозгóр, *јóш* толи́ко и дóста, *јóш* се сéје.

12.4.13. Скрóз:

Него га пúшти дóле мáма, *скрóз* до вóде дóле; па пóсле у акшáм, *скрóз* кáд је акшáм, у овé навѿльце, навѿльце смо пра́иле; исéка се *скрóз* до кóске.

12.4.14. Крéѿ („потпуно“):

А имáло лéпе, *крéѿ* шарéне; ч'ели́ми бѿле *крéѿ* ицепáне.

12.4.15. Ко̀м'а (< тур. *коса*, „у већој мери, прилично“):

Имáше *ко̀м'а* лúди, сэм се умори́ла *ко̀м'а*, смо ископáле *ко̀м'а*.

ПРИЛОЗИ ЗА УЗРОК

12.5. Потврђен је само односно-упитни прилог зáшѿо:

Зáшѿо си бѿла, *зáшѿо* да не кáжемо, *зáшѿо* смо дóшле, *зáшѿо* да нé га ўзнеш, па ми рéч'е *зáшѿо* нé му донéсо.

ПРЕДЛОЗИ

13. У гатњанском говору забележени су следећи предлози и предлошки скупови:

Без, близо, врз, до, за, збої, [из], [изнад], [исїод], [исїред], как / как, код / куд, крај / креј / кри, крез, мец'у / миц'у, месїо / наме-сїо, на, над, низ, од, одовуд, одоздол, озїор, оїїуд, око / околo, їо, їовише, їод, їозади, їокрај / їокреј / їокре, їоред, їосле, їред, їре-ко, їрема, їри, сас / сас, у (< *вѣ), у (< *у), уз;

до близо, до над, до околo, до їосле, до їред, до їреко, до у, за у, за на, на веч'ер, на дан, на вр, на крај, на сїїред / на сїїредину, на месїо, на ч'ело, о[г] дно, їо над, їо їред, од вр, о[г] дно, од їреко, у дно, у крај, у сїїред / у сїїредину, у ч'ело.

Нису потврђени прости предлози *ч'ело, дно*.

Предлози аблативног значења (од, из, са) сведени су на предлог *од*. Ретки примери с предлогом *из* + највероватније су унети из других идиома.

Предлози сложени са *из-* (*изнад, исїод, исїред*) потврђени су малим бројем примера. Највероватније су новији унос.

Предлози – *как / как, сас / сас* – јављају се или увек са редупликацијом (*как / как*), или претежно са редупликацијом (*сас / сас*).

13.1. О употреби појединих предлога и предлошких скупова в. т. 5.2.2–5.2.4; 5.2.6–5.2.7; 5.2.10; 5.3.2, 5.3.4; 5.3.6; 5.3.9; 5.4.2–5.4.4; 5.4.6–5.4.7; 5.4.9.

ВЕЗНИЦИ

14. Пошто ће систем независних и зависних реченица бити описан у неком од будућих радова, у овом одељку наводи се попис везника са мањим бројем илустрација.

Координативни везници и везнички скуїови

14. 1. а) а:

Мї [треба] да се сїц'емо па преко неке грeде да пролázимо, а он по н'їве; Дóша да покóси, а неко гу покосїја и однeја сeно; Јeн брaт погинуја, а јeнога отерїле у заробљеништво; Јá бтидо да жн'eм, а она у трóњ; Мї свї ч'е отїнемо от Кóсово, а Шиптáри и грóбља ч'е ни изóру; Ч'eкамо да бїне пó дóбро, а оно свe пó лóшо је.

б) али:

Договорїле се за свáдбу, али не бїле лјуди да држу ррч; Свe пáре му дáла, али он нe гу поштјује.

Али је обичније као речца за истицање супротности (в. т. 16.2.7. j).

в) *ама*:

Мóга да помóгне, *áма* неч'á'а; Ч'áле смо и мí да отíнемо, *ама* немáсмо кóла; Дóша да му врáти што узé'а, *ама* нé га нáша дóма; Такó се намуч'íја, *áма* наградíја што мислé'а.

Супротни везник *ама* (< тур. *атта*) практично је истиснуо синонимни везник *али*.

О употреби *ама* као речце за истицање супротности в. т. 16.2.7. в.

г) *буди*:

Бúди свé друго, па и кíша ч'е потéпа нáрод; *Бúди* сам га рани́ла, и ч'е ме излóже; *Бúди* смо га рани́ле, па и óч'и да ни извáди; *Бúди* неч'е óна да не поглéда, па и децáма не дá да не поглéдају.

д) *веч'*:

Нíшта нí ми се јéде, *вéч'* што мóрам да јém; Не брíне за нíшта, *веч'* тó што íма; Не мóже нóч'ом ни да спí'је, *вéч'* што преспí'је по мáло дáњом.

ђ) *гок*:

Мí свí смо се збрáле у јéну сóбу, *гок* óн узé'а сáм двé; При́је í да се насмéје, í да се нашáли, *гок* сáге стáлно ч'úти; Имáле смо и кúчу, и стóку, и свé, *гок* сáг^к нéмамо нíшта.

е) *ели*:

Пáдне *éли* од орáа, *éли* пáдне нéгде; *Éли* óфца нéшто се огрéбе, *éли* нéшто гу задáве; „*Éли* јéн пúт, *éли* трí пúт“; *Éли* ми га утепá'а нéки, *éли* ми га укрá'а нéки; Али кад нéма брáта, *éли* другáр *éли* кúм; *Éли* кат пóц'е фијáкер, *éли* кат пóц'у кóла, *éли* нéшто кат пóц'е, óни тéд гу покрíвају; А јетрве: *éли* áбо, *éли* кáдо, *éли* дáдо.

ж) *и*:

Кэт се напúне дрúги рéд, промáжеш *и* са мáс *и* са тó што си направíла; Не мóгле да помóгну *и* брáту *и* сéстре; Дóц'ем на н'íву *и* упрéгнем волóве; Прво се помóлимо у цркву *и* однéсемо нéшто; Дóша до мáме *и* гу рéка што трéба да íде; А óн јéде *и* пíје ка да му је задњо.

з) *ни* / *ниши*:

Нí јá знáм дé'е óн, *ни* óн знá дé сам јá; *Нí* брáт мóга да дóц'е, *ни* јá сам мóгла да отíнем; *Ни* јен-рéч' да кáже, *ни* да се насмé'е;

Нії̄и мо́гу да ти ка́жем ни́шта, *нӣӣи* мо́гу да га позна́м; *Нії̄и* ч'е до́ц'е, *нӣӣи* ч'е ни ја́ви што́ би́ло.

и) *ѡа*:

Ми́ [треба] да се си́ц'емо *ѡа* преко не́ке гре́де да прола́зимо; На́ј пр́во га посе́емо у про́леч', *ѡа* га ко́памо, *ѡа* га бе́ремо, *ѡа* га но́симо у амба́р; Сла́ва пр́во се́фте би попи́ја раки́у *ѡа* би оти́ша на рабо́ту; Ка́д би́ло зи́ма, пре́демо, *ѡа* плéтемо, *ѡа* тки́јемо, *ѡа* збо́римо, *ѡа* по́ємо; Бо́лу га бубре́зи, *ѡа* не мо́же да пи́је.

ј) *само*:

Ни́ко не́ма по́со, *са́мо* Мила́н; Сви́ смо се сабра́ле у со́бу, *са́мо* он би́ја у обо́р; Сви́ до́шле на сва́дбу, *са́мо* он оста́а до́ма; Ч'е пра́ви три́ста ч'у́да, *са́мо* да не рабо́та; Све́ де́ца не гле́дају, *са́мо* Јо́вицу бѣш га бри́га.

к) *само шї̄о*:

Све́ изгорéло от сýше, *са́мо шї̄о* роди́ја по ма́ло коломба́ч'; Сви́ не забра́иле. *Са́мо шї̄о* ни помо́гле ове́ о' цр́кве; Свúда би́ло но́ч', *са́мо шї̄о* се виде́ло од ме́сец.

Субордина̄ивни везници и везнички скӯйови

14.2. а) *ако*:

Све́ ч'е уч'и́нимо, *а́ко* не послúжи здра́вље; Ч'е помо́гнемо *ако* мо́жемо; *Ако* гу ви́диш, ка́жи гу; *Ако* мо́жеш, донéси ни и на́ма; Се весели́ле *ако* мо́гле да се весéлу; *Ако* га на́ц'ем по пúту, ч'е га одне́сем де́ по́ша; Ч'е до́ц'ем *ако* мо́гу.

б) *га*:

Зна́ле с во́јску *га* руково́ду; Они́ тѣд гу покрѡ́вају. *Да* во́ли ту́ кúч'у дру́гу та́мо; Она́ зна́ла *га* не́мам ни па́ру; Ч'а́ја *га* оти́не у Урошевац; Тражи́ле смо *га* на́ц'емо ста́н; Домач'и́н *га* ти ка́же што́ *га* рабо́таш; *Да* не па́да ки́ша *га* у́ц'е у жи́то, зна́ш, се покрѡ́је ле́по жи́то; Све́ се пла́шим *га* ч'е у́мрим на сока́к; Се зборéло *га* има́ још јéну же́ну; До́ша *га* ви́ди *га* има́м и ја́ све́ што́ трéба; Тражи́ле не *га* не утѣпају; Ч'ека́ја не у по́ље *га* ни онóди не́што ло́шо; Ис-коч'и́ше пред на́с *га* не у́зну; У́зе ср́п од ме́не он *га* жњѣ́е; До-трч'а́ше до на́с *га* не ви́ду.

в) *ge*:

Дé је стока, ту колиба; *Дé* он, туја и она; Га нашла *ge* ни га тражи́ле; Изра́са коломбо́ч' на мéсто *ge* ни́е га сеја́а; Зидáле куч'у на мéсто *gé* била кóч'ина; Да íдемо *ge* íма рабóта да се на́ц'е; А си видéла *gé* прóшле кри куч'е; И ја сам те видé'а *ge* нóсиш сирење.

г) *док*:

Нé не пушти́ле *док* не провери́ле; А кэд је пó бли́зо, бóгами, *док* се ви́де скóро; Мóра да гу држиш *док* сýса; *Док* дóша до нáс, свé се омокрíја; Нéма кóрис *док* не тóриш свóју рúку; Да не ви́дим тó *док* сам жíва; Смо га ч'акáле *док* се врати́ја; *Док* сам била трóдна, нé ме терáле у пóље; Се сýри *док* нé се сабéре сирење за зíму; *Док* стíгле обедво́јца жéне, ја сам замеси́ла.

д) *каг*:

Кэд је зíма, нај лóшо бíло; *Каӣ* креним да íдим на брдо, та́д ми је тéшко; *Каӣ* су ви́ше, кáжем – íдем по пúтове; *Каг* је пó долéко, мáло пó рáно напúсти; *Кэд* заврши́мо свóје, пóсле смо íшле за пáре; *Кэд* пóч'е да врне кíша, нéма дé да побéгнемо; Млóго се уплаши́ла *каг* га видéла тáквога; Млóго смо се намуч'íле *каӣ* смо изáшле од Гáтњо; *Кэ[g]* доц'óсмо у Младéновац, ка сýнце да не óгре'а.

ђ) *зашӣо*:

Узрочни везник *зашӣо* настао је из везничког скупа узрочног значења *за̄ио шӣо*:

Она дóшла *зашӣо* не мóга он да доц'е; Мéне ми помóгла *зашӣо* сэм била сáма; Дóша *зашӣо* не мóга да ч'éка; *Зашӣо* бíја у рáт, дáле му пéнси'у; Мóгла да íде *зашӣо* аперисала кúк; Не мóже да не поглéда *зашӣо* ни врати́ла пáре.

е) *јер*:

Јер тó бíја лéп грá, ствáрно бíја лéп грá, крúпан.

ж) *како*:

Видé'а *како* му укрáле кóња, Се ч'úло *како* пролáзу лúди, па смо гледáле *како* óтиде нáша вóјска, Ми кáже комши́'а *како* проч'и-тá'а у нóвине; Нека ви́ди *како* знá да доц'е.

з) *ко / који*:

Кóј ч'е да га уфáти, тáј ч'е га нóси; Бíја богáт кú' имáа кóња; *Кúј* мисли́ја; *кóј* мoгáа, íде; *Кóј* íма дивóјку, вéри се; *Кóја* је дома-

Никад^т бѣа коњ не мѳже да се рѳди. *А^ха; аа*, ако мѳгу; *аа*, да ви-
димѳ; *Ааа*, док бѣја тата жив, ѳни нѣје смѣле да ги лѳву. Јѣс; Тражив
пѳре. *А^ха!*

в) *ао*:

Какѳ нѣсам! *Ао!*

г) *ау*:

Бѣло да утѣпају куч'ич'и мѣч'ку. *Ау!* Колико ги нац'увале!

д) *гѣ*:

А ѳн – *гѣ* тѳмо, *гѣ* вѳмо; *гѣ* на њѣву, *гѣ* на ливѳду; *гѣ* по свѣту,
гѣ по Србѣе.

ђ) *ѣ*:

Ѵ! Пѳстимо по дѣвет недел'е; *Ѵ*, нѣч'у да се развѣдим, ѣмам двѳ
детѣта; Јѳ нѣч'у. *Ѵ*, па, кѣт сѣм тврдоглава; *Ѵ!* Држи на вѳрата. Не
пѳшч'ав нагоре.

е) *ѣв*:

Ѵв! По цѣлу нѳч' радѣа; *ѣв*, кѳко не зѳнам; Па такѳ смо ги звѳле,
Златке. *Ѵв!* Јѣс; *Ѵв*, да могу; Имѳло Дорѳн. *Ѵв*; – *Ѵв!* Ыма бѳч'ка да
се продѳва. *Ѵв!*

ж) *ѣј*:

Ѵј, да сам млѳда; *ѣј*, млѳдос лѳдос, *ѣј* стѳрос грѳбос.

з) *ѳ*:

Такѳ да ти нѳсимо и да пѳјемо. *И!*, кѣт порѳсне и грѳ, *ѳ*; Па смо
работѳле свѳ нѳч, *ѳ*.

и) Узвик *ја* употребљѳва се у поновљеним реченицама са футу-
ром I. Казује емоционално стање, али га и појѳчава, такѳ да се мо-
же сматрати узвиком–речцом (Младеновић 2001: 473):

Јѳ ч'е кѳжеш, *ја* ч'е кѳжеш; *ја* ч'е попѣете, *ја* ч'е попѣете; *ја*
ч'е ѳзеш ѳпцу, *ја* ч'е ѳзеш ѳпцу.

ј) *лѣле*:

Лѣле, кѳко се удрѣја; *лѣле*, кѳку нама за њѣ.

к) Стари узвик *на* има значење „ево; узми“. Карактеристичан је за све околне говоре.

На, úзи; на, нóсите и овó; држ^ш, на; на ти, јéц'и; на пáре.

л) *ó:*

Он се бóри сáс вúка, се бóри сáс мéчку. *Óоо; Ó, море Мíле, да знáш; ó, бре, брáте; ó, јá грúба; ó, такó ме зáболе.*

м) *ój:*

Óј, море ч'овéку; óј, море Мíтре.

н) *úуу:*

Мéч'ку нé гу утéпају. *Úуу!* Гу брáну; *Úуу!* Колико ги пéкле, колико ги фаћáле; *Ууу!* Јáловице ги одвоíмо; *Ууú,* мори жéно, а íма; *ууú,* што смо се уплáшили; Имáло те дíвље гúске. *Úуу!* *Úуу,* колико имáло; *Úу!* Оч'иш да ти кáжим!

о) *цици* (цоктаво) („одрицање, чуђење“):

(А знáш?) – Ццц.

Узвици ÷одражавања звукова

15.1. Узвици подражавања звукова животиња

а) петá: *кукурéку*

кóкóшка: *ко ко ко кó*

óпца: *мéе*

кóза, јáре: *мéеее*

крáва, вóл: *мúу*

свíња: *íрó íрó, íвí íвí*

кúч'е, пéс: *áв*

мáч'ка: *мјáу*

кóњ, кóбíла: *бр́рр*

голúб, гугúтка: *íу íу íу*

кукáвица: *кú ку кú*

гаврáн: *íрá, íрá*

Кóњ *врíишии*, говéдо *рíч'е*, óпца *блéје*, кóза *мéкч'е*, свíња *íвí-ч'е*, кúч'е *лá'е*, мáч'ка *мáв^фч'и*, гаврáн *íрáкáч'е*, кóкóшка *кóкóгáч'и*, петá *íó'е*, ч'úрка *ч'урлíч'е*.

б) Узвици за вабљење стоке:

Óпца, бра́в: *уї́а*; ко́за, ја́ре: *ко́ц*, *ме́е*, *ца́й*; кокóшка: *ї́їли*, *ї́їли*; кáч'ка: *ма́ц*, *ма́ц*; кúч'е: *кúц*, *кúц*.

15.1.1. Имитирање осталих звукова

Повлачење вимена приликом муже: И т́и, са́мо – *ві́нїе*, *ві́нїе*, *ві́нїе*!

Точкови коњских кола: И óне кола – *ї́а́ка-ра́ка*, *ї́а́ка-ра́ка*.

Сабијање памука за предење и ткање: Па га ст́иснеш – *бу́бе*, *бу́бе*.

Звук ножа док сече уштављену кожу: Па – *ва́й*, *ва́й* – сáс онú да гу исéч'е.

Длето по коме се удара када се отварају рупе на опанкама: И по двá – *ї́їні*! Имáло ка глéто – *ї́їні^к*, *ї́їні^к*, *ї́їні^к*! Свé отвóриш рúпе.

Увлачење врпце на опанкама: И пóсле га ва́ко закáч'иш – *ї́їке*, *ї́їке*, *ї́їке*.

Звук подражавања отимања, узимања: Дóц'е от шúме – *ка́й*! Ти гу ўзе кокóшку.

Приближавање птице према замци: Óни се намéру на јéно – *вр́ц*, *вр́ц*.

Ударање птичјег кљуна: И овде́на ча́ф^вка ми дóц'е – *ї́а́к*, *ї́а́к*.

Пуцањ пушке: Припúцаше пúшке на свé стране – *ї́ау*, *ї́ау*, *ї́ау*.

Куцање на вратима: Па се ч'ý – *ї́а́к*, *ї́а́к*, *ї́а́к*.

РЕЧЦЕ

Речце–їарїикуле (срасле са заменицом или їрилоїом)

16.1. Речце–партикуле уз заменице

а) Партикула *-и* уз демонстративне заменице стабилна је у Нјд. м. р. (*овáј* ч'овéк), док је у ж. р. и с. р. присуство партикуле факултативно, са изразитом доминацијом облика без партикуле (*овá* сéстра, *овó* сéло; од *овé* сéстре, сáс *ї́у* сéстру). У Нјд. м. р. забележени су и ретки примери без партикуле *-ј* (*овá* ч'овéк). Ови примери су секундарни, настали испадањем финалног *-ј* (в. т. 4.5.4).

Присутством новог регуларизованог односа у показним заменицама (*овáј* : *овá* : *овó*) гатњански говор удаљава се од јужнометохиј-

ских говора и говора Сиринаћа, у којима су облици са партикулом *-j* стабилни³⁵⁰, а приближава се косовским говорима, у којима се – поред облика с партикулом – јављају и они без партикуле у ж. р. јд. и с. р. јд.

Примере в. у т. 6.9.

У гатњанском говору у облицима показних заменица није развијена сложена партикула *-ja*, заступљена у неким околним говорима, већ се срећу само факултативни множински облици с партикулом *-j*. Тако у гатњанском говору није остварена корелација између показних прилога и показних заменица, пошто се среће прилог *ӣу* / *ӣуј* / *ӣуја* (в. т. 12.1.11), али само *ове* / *овеј*³⁵¹ (в. т. 6.11.2).

б) У гатњанском говору потврђена је малим бројем примера заменица за каквоћу *каквај* (в. т. 6.6.1. б). Облик се највероватније наслања на некадашњи систем облика показних заменица с партикулом *-j* у Нјд. м. р. и ж. р. (Младеновић 2010: 149).

16.1.1. Партикуле с елементом *-з-* у гатњанском говору, како је и иначе у говорима југозападног дела Косова и Метохије, али и на ширем ареалу (Младеновић 2010: 277–284), јављају се у Дјд. придевско-заменичке промене као опште обележје овога падежа (в. т. 6.13.3), затим у другим облицима једнинске заменичко-придевске парадигме ж. р. као резултат настанка новог синкретизма са ширењем дативског облика у Гјд., ОПјд., Лјд. (в. т. 6.13.2–6.13.4). У Дјд. партикула има облик *-зи*, у осталим падежним облицима опстаје *-зи* или се морфологизује модификацијом према именичком наставку *-е* у Гјд., Дјд. односно Лјд.

Дативска партикула *-зи* факултативно продире у ОПјд. ж. р. личне заменице *она*. Нови синкретизам елиминише се уносом обележја ОП *-у* (в. т. 6.1.1.2. б).

16.1.2. Партикула *-iogap* среће се једино уз заменицу *ӣио* (*ӣиоiogap* / *ӣиоiogap̄*) (в. т. 6.3.2.2).

16.1.3. Речце–партикуле уз прилоге
Број прилога с партикулама није велики.

³⁵⁰ О присуству партикуле *-j* у показним заменицама у говорима југозападног дела Косова и Метохије в. Младеновић 2010: 167–183, 349–350.

³⁵¹ Уп. са објашњењем А. Белића (Белић 1905: 289) о сложеној партикули *-ja* у облицима заменица и прилога, насталој према *-и + а* из партикуле *-ка*, која се додаје прилозима.

а) Партикула *-н* потврђена је само уз прилог *дóлен*, који се јавља и без партикуле (в. т. 12.1.2. а).

б) Партикула *-ј* / *-ја* потврђена је у прилогу *ӣуј*, *ӣуја*, који се среће и без партикуле (в. т. 12.1.11).

в) Партикула *-к* / *-ка* јавља се уз прилог *óвдeк* / *óвдeка* (в. т. 12.1.1 в), затим у прилогу *одовдeк* / *одовдeка* (в. т. 12.1.1. е).

г) Партикула *-р* обележје је прилога временског значења *увéч'ер*, *јуч'ёр*, *ӣрекојуч'ёр* (в. т. 12.1.7).

Речце

16.2. Речце за потврђивање, одрицање, одобравање, саглашавање

а) Речце за потврђивање

јéс / *јéсје* / *јéзге*:

Она нéч'е да пíје да гу дáваш у рúку. *Јéс*. Нéч'е; Мúжи носíле клáшње. *Јéс*; И сá[г] ги производу. *Јéс*; *Јéс*. Мóра да се дíгне да мéси јéно тéсто; Па такó смо ги зváле, Злáтке. Ёв! *Јéс*; Имáло црнке, имáло нéке црвéне. *Јéс*; *Јéс*, óн према-сéбе узимáја лúде.

Потврдне речце *јéсје* и *јéзге* употребљавају се са нијансом истицања:

Кáко нí бíла! *Јéсје* бíла; *јéсје*, и готóво; *јéсје* да смо мóгле и мí; *јéсје*, такó бíло;

смо се бањáле кэт смо мóгле. *Јéзге*; Óно кáсно бíле стáре жíта. *Јéзге*; Па ч'е се радúјемо за Вéлигдэн. *Јéзге*!

В. и примере у т. 10.9.3.3.

бóїами / *бóїаме* / *бóїме*:

Ова речца је потврђена у три облика.

А кэд је пó блíзо, *бóїами*, док се вíде скóро; Десíло се вíше пúта, *бóїами*, па бíло дóбро, *бóїами*;

јá, *бóїаме*, не знáм; Нéки, *бóїаме*, и дрúго; А óн, *бóїаме*, нé ч'е те излóже;

а имáло и мéч'ке, *бóїме*; *Бóїме*, нíје те лэжáле.

б) Речца за одобравање, саглашавање

áко:

Áко си рékла, *áко* си му помóгла, *áко* си отíша куд нéга, па *áко* му дркљóшеш.

б) Речце за одрицање

Од двеју речца за одрицање, основна је *нé*, док се *јóк* среће знатно ређе.

нé:

(*Ал бíја на обéд^и?*) – *Нé, нé бíја*; (*Знаш ли да пòдеш?*) – *Нé; Нé!*
Нéч’у ја да се вращ’ам више; (*Смије ли трóдна жéна да íде на сáкрану?*) – *Нé, нé, нé, нé!*

Јóк: (*А си ч’ула за овó?*) – *Јóк.* (*И тí ч’е ми помóгнеш.*) – *Јóк.*

16.2.1. Упитне речце

а) Основна упитна речца је *а*, која је напоредна са *ал*. Док је *а* најчешће неакцентовано, *áл* је чешће под акцентом. Обе речце су увек у фронталној позицији:

А знаш кóлико носíле Кóсофке вамо, *а* донéла пítу, *а* си мóга да вíдиш, *а* íма брáта, *а* је рáно за рабóту, *а* си ми дáла за пúт, *а* мóжеш да збóриш, *á* си му помóгла;

б) *áл* си огладнéа; *áл* мóгу да ти помóгнем, *áл* ч’е ми дáте да јém, *ал* дóша и óн, *áл* ч’е да íдимо у бáјч’у.

Речца *áл* траг је некадашњег /да ли/, које није потврђено.

в) Речца *ли* увек је у постфронталној позицији:

Áли, вíдиш *ли* што урадíше; прет Спáсовдан *ли* бéше, кáко *ли* бéше; имáше *ли* лóуди на нíву.

в) *нéли* („зар није“):

Нéли ти дóшла ч’ёрка, *нéли* сте имáле и вí, *нéли* си зарадíја за дэнéс.

г) Речца *зар* употребљава се са нијансом истицања неверице, сумње, чуђења:

Зар сам здрава, *зар* била за удадбу, *зар* мógло и тó, *зар* да те остáимо сáмога, па *зар* мóжију и óни?

16.2.2. Поредбена речца

Потврђена је само поредбена речца *к а*:

Óн је *ка* ја, дебѣа *ка* прут, имáло *ка* бач'евина тáмо, óн знá *ка* ч'овѣк, али *ка* да не ч'ује.

16.2.3. Показне речце

Потврђене су форме са финалним *-о* и *-е*. Доминирају речце са финалним *-е*. Речца *éне* практично је испала из употребе:

И *éве* ти ги, *éве* ти га он; *éве* какó бíло; И тáмо двáес гóдине, и вáмо – *éве*; *éве*, вíдиш, за слáву тóрају пасуљ; *éиџе*, у тó се гре'áла вóда; *éиџе* у овó доц'осмо, *éиџе* *ка* што вíдиш; *éиџе*, ујутру, у пѣт сáта смо íшле на рáботу; *éиџе*, пíтај га; *еиџе*-тó се носíло; смо гу леч'íле, *éиџе* такó; *еиџе*-тáј једáн братáнац; *éне* па сѣду тó;

И óн, *éво* ти га, *éво* ти га Блáже; *éво* ти га сáз двá полицáјца; та-мáн поч'еа да крѣч'е кујну, *éво* ти га сýди'а; и у акшáм, *éво* ти, свí.

Ретке су и потврде са испадањем финалног вокала из потврде речце *éиџе* / *éиџо*:

Бíја у Нѣредимљу, *éиџ* овáко по тѣтке; úзнеш гу, *éиџ* овáкó.

16.2.4. Императивне речце

а) Императивна речца *áјге* користи се у овом облику независно од граматичког броја глагола уз који је употребљена, али се – факултативно – и морфолошки обележава императивним наставком за 2. л. мн. Иако се 1. л. мн. императива не среће у гатњанском говору, у облику императивне речце нису непознати облици *áјгемо*:

Áјге да јѣш, *áјге* у њíву; *áјге* у нáшу кúч'у, *áјге* да рáботаш, *áјге* прóбај, *áјге* ни помóгните; *áјге*, íдите пúштите говѣда; *áјге* да сѣнемо, *áјге* íди полáко, *áјге*, ч'е да вóзим до Рáшке; *áјге* сáге;

áјгемо! *Áјгемо* да поч'íстимо тѣ штáле и да íдимо, *áјгемо* да íдимо у град', *áјгеиџе* у кúч'у, *áјгеиџе* да јѣте, *áјгеиџе* у кóло; „*Áјгемо!*“ Сáв^фка гу имéло. „*Áјгемо* да поч'íстимо тѣ штáле и да íдимо.“

б) Императивна речца *немó*, као и *áјге*, претежно се среће у облику једнине.

Немо да кажеш, *немо* и ти, *немо* да сам те ч'уја, *немо* да отери, *немо* да га узе у наруч'е, *немо* да му кажеш, *немо* и ти пред војску; *немо* да кажете, *немо* и ви да идите, *немо* ви да се плашите, *немо* у туц'у куч'у да улéнете;

немојше да се умóрите, *немојше* то.

Обликом *немо* гатњански говор везује се за косовски ареал (в. т. 4.5.4.1).

в) *нека*:

Нека га нóси врэг^к, *нека* доц'е и óн, *нека* улéне у куч'у, *нека* иди'у у пијац; óни *нека* збóру, *немо* ти.

16.2.5. Вокативне речце

а) Употреба вокативне речце *море* / *мори* условљена је апострофирањем особа различитог пола – обликом *мóре* апострофира се особа м. р. и с. р., обликом *мóри* особа ж. р.³⁵².

Мóре, прéко ширóко ни бíло; нéмој, *море*-Мíле, да кажеш; да ми је саге, *мóре*, овај памét; бéгај од нéга, *море*-дéте; *море*-љúди; *Мори*-жéно; é, *мори*-будáло; рабóтај, *мори*-снаó, пó брго.

б) *брé*:

Мéч'ка је греóта, *брé*, да гу утéпају; стáни, *брé*; кáко, *брé*, нíсте мóгле; *немо* и ти, *брé*; áјдете, *брé*, унóтра.

16.2.6. Речце за истицање, појачавање значења

а) *и́а*:

Та овакó трéба да се рабóта, *и́а* кáко ги óстави дéцу, *и́а* *немо* да ми збóриш!

б) *и́é*:

Ч'е се посва́ду. *Тé* за овó, *и́é* за онó, *и́é* за дéцу, *и́é* за пáре; стáлно бíла у црнíну – *и́é* за свéкра, *и́é* за свекрву, *и́é* за стрíнку; *Тé* на нáфту пóсле смо ложíле, *и́é* на дрва; свекрве – *и́é* бóшч'у, *и́é*

³⁵² Уп. са идентичном дистрибуцијом у Павловић 1939: 153, 165, 213 итд.; Реметић 1996: 360, 361, 367 итд.; Богдановић 1987: 222, Симић 1972: 471, Младеновић 2001: 464.

кошúљу, *и́е* то; *Зáву* – *и́е* Јорговáнке, *и́е* сéко, *и́е* пеливáнке. *Тé* рáзне, рáзне имíч'и.

в) *áма*:

Áма немó да ми збóриш, *áма* дóбро ни бéше у овáј стáн, *áма* да га видиш дé¹е, *áма* да кáже јéдан рéч'.

г) *áко*:

Áко бíле пó стáре, *áко* бíле пó млáде, свé гу вика́ле – стрíнке; И млóго га поштúју. *И́сто* ка кúма. *Áко* бíја ковáч'!

д) *бáш*³⁵³:

Бáш смо живéле; вéш је, *бáш* је враг^к, *бáш* от Шáр-плáнине, *бáш* да отíдне, *бáш* толико, *бáш* да не му дотéрим, *бáш* кэд је лáдно; *бáш* имáло тé нáше свóје; áли овé парали́е што бíле *бáш* у стрéт Нéредимљу.

ђ) Прилог *бáр* (< тур. *bari*) најчешће се среће с полугласником (в. т. 3.3.1. в):

А *бáр*-óвде да остáим, *бáр* да íмам кúч'у, *бáр* смо нáшле, да *бáр* мóгле да отéри¹у, *бáр* сам се одморíла, *бáр* да купи́ла кúч'у.

е) *а*:

А óн па знá, *á* штó тúрамо пóсле у црпúљу; *á* и у кóжу óфцину га турáле.

ж) *е*:

É, такó. Вржиш пéпи'а у јéну крпу; *é*, колико се носíле опáнце!

з) *и*:

И́ однéсимо то пр́во ујúтру. *И́* сéдну аргáти да јéду, одмóру се; *И́* у акшáм, éво ти; *И* увéч'ер док зáц'е сунце, аргáти мóра да су на њíву; Знáш кáко се правíло лéпо! *И́* кэт се заврше то, пóсле áјде па да се бéре грá по њíве; Дáју гу пр́во сíто са свéшто: *и́* жíто, *и́* кóцке шéч'ер *и́* свé; Однéсу колéвкy порет пúт. *И́* којéјзи жéне нé гу трају, *и́* кóја [рађа] свé жéнске.

³⁵³ О пореклу полугласника у речци (: тур. *baş*) в. т. 3.3.1. в.

и) *īa*:

Па тамо, *īá* вамо; *Па* после рúковље. *Па* после идеш, ставл'аш јúжа. *Па* са срп. *Па* свé по дéсет снóпа, *īá* јén одозгóр цé'а. *И* да не улази кíша надóле; Свé је рóшку по рóшку да бéреш. *Па* јéну рúку, *īa* дрúгу рúку, *īa* трéч'у рúку кад жн'é'еш колобóч' што остáда. *Па* кад° лúштимо коломбóч', бацамо тако свé; *īa* тó не вáља тако да ч'íни.

ј) *али*:

А кóзе íмају мáло вíше, али мáло пó слáбо. *Али* мóја мáма мешáла тó и тó; *И* гóре овáко се сéстáви óна. *Али* сáмо да лéгнеш; Кошúље бíле бéле. *Али* – какó се прáле; *áли* овé парали'е што бíле бáш у стрét Нéредимлју; Óн сáмо обилази, ка ч'овéк. *Áли* кэ[д] дóц'у дéца, óн овакó; *Али* вúци, јáто, и гу утéпају. *Али* лúди нáше кад íду, мéч'ку нé гу утéпају; *Али*, кат се рóје у прóлеч'!

к) *īa*:

Мí *īa* смо ги носíле! Слáбо смо ги носíле; *īa* јагáнце блé'у, ги одвáјамо.

л) Речца (прилог) за истицање онога што би се очекивало *ч'ик* (< тур. *çak*, „чак“):

Ч'ик на мáјку да вíка, стíга *ч'ик* у Гáтњо, имáло вóду *ч'ик* до врáта, да спи'је *ч'ик* до Млáденовац; сáг^к, *ч'ик* на недéљу долáзу.

16.2.7. Речца за допуштање

óно:

Мислéле смо да бíја, а *óно* нé бíја Драгáн; *óно* кúч'е, кáкав вúк; мислéли смо да донé'а, а *óно* лéже; свé се нáдаш ч'е бíне дóбро, а *óно* нíшта, *óно* óна íма мáло прасíч'и.

16.2.8. Речца за издвајање

Речце *сáмо* и *сáл* су синоними.

а) *сáмо*:

Сáмо óн мóга, *сáмо* мí смо дóшле; сé, *сáмо* млéко, млóго је тó; *сáмо* домач'ín што ти дá, тó ти је; *сáмо* тó да умéсу;

сáл (< tur. *sal*):

Вóз íде *сáл* до Краљево, *сáл* да га поглéдам, *сáл* да кáжемо, *сáл* што илéзла на пúт; и *сáл* тó.

16.2.9. Повратна речца *се*:

Повратна речца *се* употребљава се у грађењу пасивних и обезличених реченица.

И *се* напра́ву кр́стови, *се* напра́ву кр́сти; што *се* прéзају волóви, кóн'и *се* китíли за трку, да *се* награ́ду зíдови, опáнци *се* праíло от свињске кóже, и при́је зúби *се* кварíло, и стóгове *се* правíле, тé снóплe *се* вржу.

16.2.10. Модалне речце

а) *мóжда*:

Мóжда би нéшто прода́ле, *мóжда* би мóга да íгра у дрúги тíм, *мóжда* и óни имáли па́ре, *мóш* ч'е погóди; óни, *мóжда*, немáле.

б) *бíч'и* (< тур. *belki, belkim*, „ва́лда, можда“):

Бíч'и и óн знá, *бíч'и* ч'е доц'е, *бíч'и* му рéкла за дéте, *бíч'и* ч'е бíне овú гóдину.

16.2.11. Речца за закључивање *шíике* („у сваком случају“):

Смéла да збóри. *Тíке* кэд имáле врéме да збóру! Пúно пóсо имáло; *шíике* немáле врéме за дéцу.

Речца истога облика јавља се у сретечком и сиринићком говору.

16.2.12. Речца за истицање блискости, подударања

Тамán завршиш нагрч'án'е, *шамán* да стíгнем, *шамán* такó бíло, *шамán* до кúч'е; *шамán* поч'еа да креч'е ку́ну, éво-ти-га сýди'а.

16.2.13. Речца за заклицјање *жишíија*

А́јде, *жишíија*, – вíка; *жишíија*, ми уч'íни; па зар мóгло, *жишíија*.

ГАТЊАНСКИ ГОВОР У МЕТОХИЈСКО- -КОСОВСКО-СИРИНИЋКОМ АРЕАЛУ

17. Говори призренско-јужноморавског типа оформљени у Метохијској и Косовској котлини, затим у Сиринићу, шарпланинској жупи, која је у лингвогеографском контакту са јужним Косовом и јужном Метохијом, представљају поддијалекат призренско-јужноморавског дијалекта. Иако на нивоу локалних говора у наведеној области постоје разлике у појединим деловима језичке структуре, низ заједничких особина ове говоре везује у несумњиву целину. Очигледна сродност говора призренско-јужноморавског типа у метохијско-косовско-сиринићком ареалу почива, пре свега, на сродним системима деклинације и конјугације. Ова сродност последица је одсуства географских препрека у оквиру једне и друге котлине, што је омогућило непрекинути контакт између северног и северозападног дела, у коме су оформљени говори косовско-ресавског типа, и централног и јужног дела, у којима су настали говори призренско-јужноморавског типа. Непрекинути контакти северног и јужног дела Метохијске и Косовске котлине, упркос миграцијама становништва са југа ка јужним областима једне и друге котлине, омогућили су формирање дијалекатског типа који са косовско-ресавским говорима има низ заједничких црта. Метохијско-косовско-сиринићки ареал је, заправо, дијалекатска целина са најбоље очуваном флексијом у оквиру призренско-тимочке дијалекатске зоне, са стабилизацијом двојинског *-ма* у Дмн. свих именских речи, са иновацијама у оквиру облика личне земенице трећег лица сродним косовско-ресавским говорима, са елиминацијом синкретизма Нмн. и ОПмн. им. м. р. на *-ø*, са практично довршеном стабилизацијом множинских наставака аориста и имперфекта *-смо*, *-сїе*.

17.1. Периферијски положај, али и српско-романски контакт у средњем веку, затим српско-турски контакт, а последњих векова и

српско-албански, вишевековне миграције из јужнијих области, унеколико су утицали на присуство низа језичких особина по којима је овај ареал јединствен у оквиру српске дијалекатске области. Ово се односи, пре свега, на слабљење палаталности /љ, њ/, на елиминацију опозиције африката по палаталности и успостављање нове балканистичке опозиције по звучности, слабљење и губитак множинске моћије рода придевских речи (укључујући ту и глаголске придеве), на нову балканистичку линеаризацију енклитика, са јачањем значаја семантике у настанку нових морфосинтаксичких особина, пре свега у конгруенцији, затим у приближавању пасивне и активне конструкције.

У гатњанском говору препознају се све наведене иновације.

17.1.2. Гатњански говор највећим делом особина представља целину са косовским дијалекатским типом у оквиру призренско-јужноморавских говора метохијско-косовско-сиринићког ареала. У доношењу оваквог закључка аутор се руководио оним диференцијалним цртама по којима се говори Метохијске и Косовске котлине, затим говор Сиринића разликују. Стање се донекле компликује чињеницом да је севернији део јужне Метохије, оличен пре свега у говору Ораховца и Велике Хоче у Подрими, низом особина ближи косовским него јужнометохијским говорима. Ова чињеница може бити од значаја за разумевање некадашње дијалекатске слике призренско-јужноморавског дела Метохијске и Косовске котлине, која је – судећи по ближој сродности северног дела подримског говора са косовским говорима – била другачија него данас, пошто су присељеници из јужнијих словенских области утицали на дијалекатско удаљавање јужнијег дела области.

17.2. Актуелни прозодијски односи у гатњанском говору одражавају место акцента косовских призренско-јужноморавских говора, а одређену сродност показују и са северноподримским делом. На овакав закључак упућује чињеница да је у гатњанском говору у већем обиму сачувано старије место акцента у неким именицама, заменицама и придевима, да је – затим – релативно добро очувано старије место акцента прилога.

Највећи део говора метохијско-косовског ареала, међутим, упркос разликама, у целину повезују основни принципи прозодијских односа: експираторни акценат, који је слободан и парадигматски.

Овакав акценат задире дубоко у територију оближњих говора у северној Македонији, а захвата и знатно већу територију на југу и истоку Македоније.

Упркос локалним разликама у месту акцента, семантичка функција места акцента, која није велика, практично је иста у свим говорима метохијско-косовског ареала. Из овог ареала издвајају се говори Призренског Подгора и Сиринића, у којима је овладао ритамски пенултимски акценат.

17.3. Укупним стањем у вокализму, гатњански говор ближи је косовским говорима. Овде се мисли на већу обухватност замене полугласника вокалом /a/ него у јужнометохијским говорима, на евентуално присуство префонологизације квантитета у нови квалитет средњих вокала – чиме се гатњански говор опет приближава севернијем делу јужне Метохије, на стабилнији статус вокалног /p/ него у јужнометохијским говорима, на доследну замену /л/ вокалног (*сунце, сунца*) – чиме се гатњански говор удаљава од јужнометохијских, на доследну замену назалног вокала задњег реда са /y/ у суфиксу *-ну-* (*луинула*), који је у јужнометохијским говорима доживео преобликовање у *-на-*.

Значајна је особеност гатњанског говора – мобилност у замени вокала предњег реда /и/ и /е/, затим продор вокала /е, и/ у вокале задњег реда, што захвата и друга насеља јужног Косова и део централног Косова, а знатне је снаге и у оближњем говору Горње Мораве. На тај начин створена је посебна зона призренско-јужноморавских говора, који су иначе знатно различити у судбини флексије, а у којима је мобилност средњих вокала знатна.

17.4. Инвентаром сугласника гатњански говор део је метохијско-косовског ареала призренско-јужноморавског дијалекта, пошто се због чувања опозиције по палаталности у сиринићком говору јавља шест африката.

а) Заменом опозиције по палаталности новијом по звучности, у гатњанском говору остварен је нов систем од два реда африката, који је иначе обележје практично свих говора метохијско-косовског ареала. Сиринићки говор, који је у непосредном суседству, није подржао опстанак старијег система у гатњанском говору. Сама фонетска реализација предњонепчаних африката флукутира, како је и иначе у метохијско-косовском ареалу.

б) У артикулационо-акустичким својствима палаталних сонаната /љ, њ/, чија се палатална природа релативно добро чува, затим одсуством антиципацијске палаталности и декомпозиције /њ/ у /јн', јн/, гатњански говор део је косовских говора и сиринићког говора, пошто је у свим јужнометохијским говорима смањење палаталности /љ, њ/ и приближавање ових предњонепчаних сугласника алвеоларним палаталним сугласницима /л', н'/ поодмакло, а декомпозиција /њ/ широко је распрострањена.

Дистрибуционо ограничење о немогућности гласовних група /ли, ле/, као опште обележје јужнометохијских говора, није опште својство гатњанског говора, мада су забележени спорадични примери типа *л'ивага*. Овом цртом гатњански говор представља целину са сиринићким говором, затим делом косовских говора, пошто се у неким локалним призренско-јужноморавским говорима Косовске котлине, пре свега у говору мушкараца, уочава или започет или поодмакао процес елиминације група /ли, ле/.

в) Глас /в/ стабилнији је у косовским него у метохијским говорима, посебно у јужнијем делу метохијских говора. Обим испадања /в/ из међувокалског положаја у гатњанском говору на нивоу је онога у косовском ареалу.

г) Пасивнијим изговором /ј/ на крају речи, гатњански говор ближи је косовским говорима. Пасивна артикулација у овој позицији помогла је да се у гатњанском говору и у већем делу косовских говора развије нова морфологизација у облицима показних заменица, тако да је у овом говору оформљен систем: *овај* сін, *ова* ч'ёрка, *ово* дёте. Пасивнији изговор на крају имао је за последицу и настањак облика императивне речце *немо*, која је у овом облику широко распрострањена у косовским и само факултативно у севернијем делу јужне Метохије, док је у осталом делу јужне Метохије и Сиринићу потврђено само *немој*.

д) Добрим чувањем /ф/, гатњански говор део је ширег јужнијег ареала српских говора. На овакав закључак не утичу појединачни факултативни примери са заменицима /в, п/.

ђ) Широко оствареном заменом /-л/ на крају слога са *-(j)a*, гатњански говор уклапа се у шири ареал призренско-јужноморавских говора.

е) Доследно оствареном метатезом у групама /-јс-, -јз-/ (*лојзе, којзи, клáјсе Брѣјсе, рујсе*), говор Гатња део је ареала говора Косовске котлине, који се наслања на косовско-ресавске говоре.

ж) Факултативном заменом група /шч, сц/ групама /јч, јц/ у неким именицама (*бáјч 'а, бóјч 'а, ѿјчѐ, ѿрáјци*), гатњански говор део је косовског и горњоморавског ареала, пошто овакве замене нема у јужној Метохији и Сиринићу.

17.5. а) Обимом чувања флексије, односно обимом продора аналитизма у поједине деклинационе типове и поједине падежне облике, гатњански говор део је метохијско-косовских призренско-јужноморавских говора. Нешто већи аналитизам у оближњем сиринићком говору, настао као последица миграција из сретечног правца ка Сиринићу, остао је без последица по стање у флексији гатњанског говора.

Стање у гатњанском говору потврђује општу законитост говора метохијско-косовско-сиринићког ареала да је број облика у једнини већи од онога у множини, да је множина подложнија аналитизацији од једнине.

б) Спорадично присуство Гјд. од именица м. р. на -ø са значењем неживог на нивоу је онога које се среће у косовским говорима и севернијем делу јужне Метохије. Обим факултативног јављања Лјд. ових именица на нивоу је онога што се налази у косовским и јужнометохијским говорима, док је већега обима него у сиринићком говору. Најдоследнији аналитизам у гатњанском говору остварен је у облицима инструментала, како је и у призренско-јужноморавским говорима у којима није остварен потпун аналитизам.

в) Како је и иначе у метохијско-косовско-сиринићком ареалу, флексија је најбоље очувана у јд. именица на -а. Упркос очигледним аналитичким тенденцијама у другим деклинационим типовима, у јд. -а деклинационог типа флексија је практично опстала, осим у Ијд., мада је и овде забележен инструментал типа Месџла сам *снáшом*, који се јавља и у м. р. (*Војнџком кад бџја бн*).

Датив оба броја опстао је у значењу намене и посесије. У Дјд., као факултативни облик, флексија опстаје и у значењу правца, управљености (*Па трч'и как Серенич'ке жџџе*). Опстанком Дјд. са значењем правца, управљености, гатњански говор приближава се неким косовским говорима и говору севернијег дела јужне Метохије. Бољем чувању датива правца, управљености у метохијским и косовским говорима свакако је допринела близина косовско-ресавских говора севернијег дела Метохијске и Косовске котлине.

г) У облицима мн. маркантна црта свих говора метохијско-косовско-сиринићког ареала је довршена стабилизација форманта -ма у Дмн. свих именских речи.

д) Значајна иновација говора метохијско-косовско-сиринићког ареала – елиминација синкретизма Нмн. и ОПмн. им. м. р. на -*ø*, практично је довршена у гатњанском говору. Појава ретких потврда са очуваним синкретизмом не доводи у питање закључак о новој морфологизацији ова два падежна облика.

ђ) Губитак множинске моције рода придевских речи са свођењем свих облика на општемножински облик на -*e*, има за последицу појаву спорадичних примера новог -*e* : -*e* синкретизма им. м. р. на -*ø*. Утицај семантике на граматику довео је до преосмишљавања неких конструкција, тако да у облик Нмн. продире ОПмн. на -*e*. Оваква померања у морфосинтаксичком систему гатњанског говора карактеристична су и за јужнокосовски простор до Штимља, ретка су и необична у централнокосовском делу, потврђена су обиљем примера у јужној Метохији у градским говорима Призрена и Ђаковице, затим у говору Подримае.

17.6. а) Облицима клитика заменице *она*, гатњански говор показује знатну подударност са косовским говорима призренско-јужноморавског типа, затим са говором севернијих јужнометохијских насеља. Лингвогеографски положај косовских говора и говора севернијег дела јужне Метохије оправдава закључак да су морфолошки односи у зам. *она* у метохијско-косовском ареалу, пре свега синкретизам Гјд./Дјд./Лјд., остварени под утицајем таквих односа у косовско-ресавским говорима.

б) Морфосинтаксичко преобликовање заменица **кѣио* и **кѣи* и заменица сложених са њима – именички и придевски употребљених, гатњански говор везује за шири ареал ближих и даљих говора. Присуством факултативног облика *куј*, *кујоја*, гатњански говор наслања се на јужнокосовске и централнокосовске говоре, пошто је такав облик непознат у говорима јужне Метохије и Сиринића.

в) Једначење једнородних именичких и трородних придевских заменица (*неко*: *неки*, *свако* : *сваки*) у гатњанском говору део је такве иновације на ширем ареалу српских, македонских и бугарских говора.

г) У гатњанском говору и свим српским и македонским говорима око гатњанског, општа заменица за ствари има облик *свѣишѣо*.

д) Системом присвојних заменица гатњански говор сродан је говорима метохијско-косовско-сиринићког ареала. Присвојно-демонстративне заменице, иако постоје, ређе се користе него у сиринићком говору.

нићком говору, а употреба је на нивоу метохијских и косовских говора призренско-јужнометохијског типа.

ђ) Корелацијом облика заменица за каквоћу и заменица за количину, које су преобликоване придевским суфиксом *-*bvь*, гатњански говор је у свему подударан са говорима призренско-јужноморавског типа косовско-метохијско-сиринићке зоне, којима се прикључује и северношарпланински сретечки говор. Поменути говори припадају посебном ареалу, који није потврђен ни у једном дијасистему балканских словенских језика.

е) Инвентаром и облицима показних заменица, гатњански говор део је метохијско-косовског ареала, пошто се северношарпланински говори разликују од ових говора како у инвентару тако и облицима показних заменица.

ж) Ликвидацијом множинске моције рода придевских и заменичких речи употребљених у атрибутој, апозитивној и предикативној служби, свођењем трообличја на једнообличје с формом на -*e*, гатњански говор припада метохијско-косовским говорима призренско-јужноморавског типа. Сама неутрализација множинске моције део је смањења морфолошких средстава у широј области, чију ивицу чине метохијско-косовски говори, а чији ареал захвата македонску и бугарску етнојезичку територију. Само уопштавање -*e* у Нмн. заменичких и придевских речи у гатњанском говору, али и читавој јужној Метохији, Шар-планини и делу косовских говора, извршено је после стабилисања општемножинског наставка -*ле* у мн. радног глаголског придева.

17.7. Опстанком промене основних бројева *двá*, *двé*, *обедвá*, *обедвé*; *ѿри*, у траговима и *ч'еѿѿри*, гатњански говор део је јединствене дијалекатске области у југоисточном делу призренско-тимочке дијалекатске области, а коју чине говори призренско-јужноморавског типа косовско-метохијско-сиринићког ареала, али и северношарпланински говори у Гори, Средској и Подгори.

17.8. а) Општим стањем у глаголским основама, гатњански говор део је пре свега косовских говора, а неким својствима – пре свега флукуацијом презентских основинских вокала -*и*- и -*е*- – и горњоморавским и неким оближњим говорима у Македонији. Овоме треба додати и чување основа атематских глагола *дáм* и *јém*, који се у овом облику добро чувају у косовским, али не и у јужнометохијским говорима и сиринићком говору.

б) Облицима презента, гатњански говор приближава се косовским говорима призренско-јужноморавског типа.

Од два наслеђена наставка у 3. л. мн. презента, у гатњанском говору уопштен је наставак *-у /(-ју)*, који се додаје на основу иновирану према основи у осталим лицима (*нóсију*), или се додају на основу без финалног вокала (*нóсу*). Иако се на ширем ареалу српских говора, укључујући ту и говоре који су за гатњански говор најзначајнији – оне у јужном и централном Косову и у јужној Метохији, у 3. л. јд. уопштава *-у*, између говора ове две котлине постоји знатна разлика због типа основе у 3. л. мн. презента: у јужнометохијском ареалу доследно је уопштена основа из осталих лица (*нóси-в, бéре-в, бéја-в*), док су у косовским говорима доминантни облици типа *бéру, нóсу*. У косовским говорима, како је и у севернијем делу подримског говора, среће се и нови формант *-ију* (*нóсију, бéрију*). Стање у гатњанском говору одражава ситуацију у говорима јужног и централног Косова. Доминантност типа *нóсу, бéру* у гатњанском говору подржава и сиринићки говор, пошто од глагола презентских група *-и* и *-е* овај говор најчешће има наставак *-у*.

в) Свођењем 3. л. мн. аориста и имперфекта на аористни наставак, гатњански говор део је целине коју чине косовски говори и сиринићки говор, пошто се у јужнометохијском делу у ова два проста претерита уопштава имперфекатски наставак.

г) Нови наставак имперфекта с елементом */-шо-/* (*има-шо-мо / има-шо-смо*), гатњански говор смешта у шири ареал јужнокосовског говора, сиринићког говора, сретечког говора. Оближњи јужноморавски говори, укључујући ту и северномакедонске говоре призренско-јужноморавског типа, чувају једински формант имперфекатског типа */-ше-/* (*има-ше-мо*).

д) Опстанком императива *јéи 'и*, гатњански говор део је говора јужног и централног Косова, укључујући ту и говоре косовско-ресавског типа на северу Метохијске и Косовске котлине. На значај близине говора косовско-ресавског типа за опстанак облика, упућује опстанак *јéи 'и* и у севернијем делу јужне Метохије.

ђ) Одсуством помоћног глагола из 3. л. јд. и мн. потврдног перфекта, гатњански говор део је ареала околних говора. Продором одричног облика 3. л. јд. глагола „јесам“ у 3. л. мн. одричног перфекта актива, гатњански говор показује највећу сродност са говорима других насеља у сливу Неродимке, затим са горњоморавским говором. Сажимањем пуне форме у 3. л. јд. и мн. на *нé / нí*, гатњански

говор се укључује у шири ареал који чине призренско-јужноморавски говори на Косову и Метохији, али и суседни говори у Македонији. Облицима перфекта поменути говори представљају јединствен ареал унутар српског дијалекатског простора.

17.9. Инвентаром прилога, говори метохијско-косовско-сиринићког ареала показују знатну сродност. Једина релевантна разлика у облицима прилога између говора наведеног ареала – присуство прилога локативног порекла *зѝме*, *лѝѝе*, гатњански говор смешта у јужнокосовски и централнокосовски простор.

ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ

Љубица Ивић, 1932.

ЊИВЕ И ЛИВАДЕ

Ка нај близо је Ц'ол. Тó се вадíле камéн'е за куч'е. Свé вé куч'е што су правене у наше сéло, свé су правене о^а Ц'ол камéње. И у Урошевац, град, што се темéљи правíле... Сáг^к од бетóна, јéно врéме свé темéљ бíло камéњ. И свé су тó носíле људи са кóла. Сас кóњске кóла носíле. Јер кóњи сáмо мóгле да се úспу гóре. Кóњи мóже, а дрúго не мóже. Тéсне пúтови. Па искóпано. Млóго су вéлике рúпе. И свé вáдиу камéњ. А знáш кáкав камéн' је тó! Тó да слóжиш куч'у више ка сáс цíгле. Такó лéп камéн' íма Ц'ол. Тáj одмá. Знáш тí тó брдо гóре. Гóло брдо. Тý смо имáле мí нéке дубље. Смо ч'у-вáле такó да се нáц'у за нéку мýку.

И мí кат смо правíли куч'у, мí смо свé од наше шúме узимáле. И грéде, и мертéце. Свé живó смо од наше шúме узимáле. Имáли смо зáброне.

Па тóј се звáло Ц'ол, па се звáло Равн'íште, па се звáло Кéп, па се звáло Куркул'íца. Тé брда око нáс. Па мáло пó долéко бíја Љубóтен. Áма нí ни бíло ни Љубóтен долéко. Па пóсле Серенíч'ка жупа. Па смо звáле Бáница јéно брдо. Пóсле бíло сéло дóле. И пóсле Шáр-плáнина тáмо бíло.

(А њиве? Р. М.)

– Н'íве – сáк... Кривáч'е, тé^ј нá^ј близо што ни бíле, Кривáч'е. Па пóсле смо ги звáле Ливáде, па јéне Ц'евзíне смо ги звáле. Па јéне Грцíне смо ги звáле. Јéне Петíце смо звáле. Па јéне Новијáн. Па смо звáле на Брéгове. Де смо имáле њíве и на Брéгове. Смо звáле Цáнгове ливáде. Бíло свé ливáде за пáшу. Цáнгове смо ги звáле.

Тó бíло на Брдо грóјзе свé. Брдо смо га звáле тó. Али пóсле, од нéко врéме, батáлише људи, поч'éше да зарáдују овáко, по држáвне рабóте.

Није било неке велике парцеле да смо имале ми грóјзе бóг зна. По десет ара, по пѣтнаес ара. Смо сејали и бостан. Бостан, диње. Па да видиш – и рац’ало се. Имале смо да јемо. Ч’исто на Брдо, црвеница то било свѣ. Имало шљивак. На јено мѣсто, Калѹц’ере смо га звале, смо имале тамо орасе, смо имале сливе, смо имале крушке неке полошке. Смо имале јабуре разне врсте тамо.

Равњиште смо га звале више Калѹц’ере, Равн’иште. Па после тамо Бурник, село било, па над Бурник Куркул’ица. Па имало, ч’ѣкај, како беше, још јено-село горе... Коштањево. Па и од ове стране од нас... О[д] тѣ стране, близо Виц’е било. Имала Фираја близо.

...Имало дѣ смо ишле Бѣждарана. Кад изац’емо ми од наше село преко шуме, на Бѣждарану тамо изац’емо и за Брезовицу. То ни било по кратак пут.

Ћ, тако се звале тѣ брда.

После доле њиве, ти кажим, смо имале до Грлице разне. Прво сѣфте Кривач’е, после Л’иваде, па после Грцине, после Петице, па Новијан. Ту ишла пруга за Скопл’е.

ТАКО СМО СЕ РАНИЛЕ

Туршија. – Ми стаимо у туршију патл’иц’ан, љутике стаимо у туршију. Ништа то ми не расипемо. Копус стаимо да се кисели. Ми свѣ расолницу јемо сас леба. Испѣч’имо по неку попрѣку љуту, на шпорѣд’ стаимо, па истрошимо то. И то са леба јѣдемо. Сас коломбóтњицу. Ћв! Тако смо се раниле и по здраве смо биле.

Млеко, сирење. – От сирење пресóлац. Мóја мама донесе, по оволицко парч’е исѣч’е свима сирење, и каљаницу са пресóлац. И мацамо. И сви у јено мацамо. Јѣдемо и то парч’е сирење на крај. То ни је обѣд’.

Донесе на њиву кад идемо да копамо ели да жн’ѣемо, она донесе ели за обѣд... Ники-пут скѹва гра, ники-пут праве фелије, знаш они пот сач’?. То кад ни донесе, мислимо бóг зна што ни донѣла.

Ћ, муч’еницу. Оно што се киселе млеко. Па после она стáви вóду па мѹти, мѹти, мѹти. И муч’еницу. Сѣ сáмо млеко, млóго је то! Нѣго и муч’еницу направе и сас тѣ фелије.

Сирење смо праи́ле. Мóја мама правила сáма мају. Кѣт су младе ове јагњич’и, док сисају, имају то сирѣште унутра. И то она сѹши. Не знам како га осѹши, па га тóпи. И то било сирење право! И пот-

сири. И кэт се уфáти, óна укрсти га овако сас ложицу дрвѣну. И остáви га и онó одвóје сýрутку. И пóсле кэд одбíе сýрутку, óна у цедíло га сíпе. Па на нѣшто га обѣси. И óно се цеди. И се направи сíрење. И стáви пóсле у нѣку тепсíу. Крсти га овако. И стáви га на рáван кáмен'. Тó íма камѣн'и код нáс колико óч'еш! И кэт се тó дóбро оцеди, óна га стáи да се сýши. Óно се осуши, али нѣ на јáко сýнце, него нѣгде мáло ка под крóв. Се осуши. И мешáла óна – и от кóзе, и од óпце млéко. Тврдо, тврдо сíрење, ка кáмен'. Млóго бíја слáтак.

И пóсле тý сýрутку óна понóво гу скýва, па извáди – смо га ви-кáле ц'íза мí тó. Па сас тó правíла пíте, па кэт пржи лóутике, стáља и тó, у онó стáи сас јáјца. И тó млóго бíло лéпо за мáцкање.

Пíте. – Пíте смо правíле са оклагíу. Ако óч'иш пíту, овако óбич'ну пíту, крвáјч'ич'и, по десетíне крвáјч'ич'и. Óна млóго тепсíе правíла, нѣје јѣну. По пѣ'-шес тепсíе, млóго рóбље у кúч'у. И по десетíну крвáјч'ета премазýје са тó што мути́ла мáсло. Нí имáло зéјтин да се купýје. Нíшта нí имáло. Него тó што мути́ла млéко, па о[д] тó мáсло извáде. Знáш колико бíло слáтко тó!

И óна сѣдне порет сóвре, а мешáла што бíла, óна развíја тó и мѣч'а ове мáле крвáјч'ич'и. Óна стáља и мáже, стáља и мáже за дóјн'у кóру. Па пóсле и за гóрн'у íсто. Па развíе кóру сас оклагíу колико íе тепсíа. Па у стредíну стáви јáјца, тý ц'íзу. И промѣша, лéпо промѣша, и тó стáи унóтра, па дрýгу кóру одозгóр. Па пóсле свѣ завíје одозгóр ка завíтак. И тó се подíгне пот сáч'. Одоздóл се бáци мáло парáвицу, óд°... жáр, и одозгóр нагóри сáч'. Óни знáли по колико трѣба. Колпíте не мóж да се најédеш.

Пíте бíле јóш. Па зельáник са зéље, па мáло сíрење у тý ц'íзу, стáљају и јáјца. Па сас пржен копýс. Нѣкад^т кúван и у слáтко млéко. Нѣкад^т, кэд је кíсел, пржен копýс. И тó – лéпа пíта íсто.

Препѣч' смо га звáли, то сáмо јáјца.

А са зéље – зельáник. Са копýс – копýсник.

А онѣ развíјене кóре, тáнке, тáнке, по двá крвáјч'ета, па тѣ – млóго тáнка кóра – колпíта смо га звáле. Се увíе. Од јѣне стрáне па о[д] дрýге. Док се напýне тепсíе по кúј-знá колико тепсíе.

(Како се пекле пите? Р. М.³⁵⁴)

³⁵⁴ Пíтање поставио Радивоје Младеновић.

Па сач' се нагóre у тај оц'ак. А имамо сач'ак што се ста́ви тепси́ја до́ле. Прво се потру́си та пара́вица. Вруч'о, жа́р и пепел. И се ста́ви тепси́ја, нагóрен сач'. Ма́ло одозгóр се ста́ви та пара́вица. И оно се испéч'е, поцрвéни.

Кóја пита да била, свé је то.

Док изашле шпорéди.

ЖЊЕЉЕЊЕ, ВРША

Свé рúч'но се жн'éло, са срп. Са срп свé, жимити́! Па пóсле рúковље смо свé такó. Жн'éиш, остáљаш рúковље, остáљаш – óвде јéно, та́мо јéно. Па пóсле свé збéри па на јúже. Што смо се'áле ^áрж^ш. ^áРж^ш смо сејáли па о[д] то́ туч'и. Јер и óн имáја сéме. Па то́пи у вóду па да пра́имо јúжа. Она́ко прекрстимо гóре. И пóсле извр́тимо, извр́тимо. Óно сáмо се увр́ти. И пóсле да мóж да нóсиш на н'íву.

И на н'íву сáмо повúч'еш и ста́иш јéну грúду тú, јéну тú. Да сéди, да ста́љаш онó... Везúјемо снóпове. Па пóсле тéј снóплe нóси. Па пра́ви камáре па ка[д] до́ц'е маши́на, да се врши. Óно половин жíто отíдне. Та́мо се истроши́ло. Ма́ло ва́мо се истроши́ло, ма́ло та́мо... Кэд изáц'оше комбáји, пó дóбро је.

Да ти кáжим кэд бíло на гúмно. И са кóње и са волóве. Кúј имáја кóње, са кóње; кúј имáја волóве, са волóве. Прво сéфте врту се, врту се ва́ко дог зави́у тај конóпац о́коло тај стóжар. Па пóсле врач'áју ги овакó. Јóпет дог зави́у. Па се уч'ине слáма плéва. Плéва се напра́ви! И пóсле трéси, трéси сас вíлу. Онú вíлу. Па бéри, бéри слáму на стра́ну, па пóсле дíзај у вís па свé да нóси вéтар ту плéву. Кúј имáја тé, вéјалице смо ги звáле, н'éму бíло пó дóбро. Мí то нíсмо имáли, него свé на вéтар. Свé на вéтар. Кэд има вéтар, фíно се оч'íсте. Али нíје бíло гúмно ка сáге бетонíрано нéго то бíло гúмно напра́вено такó ширíна а зéмња до́ле. Имáло и зéмња, бóгами. Него такó се газíло, газíло па се истрéсе зéмња. И тај лéба смо јéле. Ёв! На рошéто пóсле. Смо имáле рошéто, па на рошéто ова́ко – вр́ти, вр́ти. И онé грúткице ма́ле изáц'у гóре и она́ зéмња па́дне до́ле. И такó пóсле пúни врéч'е сас пч'ени́цу.

А коломбóч' смо жн'éле па снóпове íсто такó с тéј јúжа. Мí вíше пúт од врбе смо сéкле. Па напра́имо му ка окрúгло óвде гóре и пóсле сáмо повúч'еш. Па дóбро бíло да се везúје са тé прúч'а. И пóсле дóма смо носíле тé снóпове, са кóла смо се зајмувáле. И ољуштимо. За јéно вéч'е. И увéч'ер аргáте смо звáле. Ми идимо јé-

ну нóч' код јéнога, па дрúгу нóч' код нáс. Па такó свé смо се зајму-
вáле. И ољúштимо. За јéно вéч' е ол'úштимо свé. Пóсле дíзај у кóш.

Кат се заврши жн'éјен'е, от пч'енице правíле крс. И тáд више
завршиле и нóсу дóма. Напрáвију крс од жíто – завршиле жéтву! И
појáле по пúту. Сэм забрайла кáко бéше пéсма.

И ТÓ СЕ Ч'УВАЛО

Нé се работáло на свети-Трífун да не удáру вúци по стóке. А
на Цветницу, Блáговес, бíло пред Ёскрс грóм да не удáра у њíве.
Нé се работáло.

Па имáло јóш јéн прáзник, не знáм, миц'у Спáсовдан ли бéше,
кáко ли бéше. Тó за по њíве да не прáви штéту. Ёте, крушац ми смо
га викале, а нé вéтар него крушац. Да нé ти удáри крушац по мéц'у
– кáжу – удáра крушац ако не ч'úваш тáј прáзник.

Вíриште смо га звáли кэт се врти у круг, у круг, па íде натамо.
У крук се врти вíриште. Одне́се свé жíво са сéбе. Толико бíло јáко
вíриште.

Крушац кэт пóч'не да пáда, прво дéте што се родíло да ўзе да
прóба да престáне крушац.

На Водíце, Богојáвљење, Водíце смо га звáле мí, на Водíце то
мóраш рáно да се дíгнеш. И мáјка, ч'е изне́се, како-кó се дíза, посíп-
ч'е смо викале, жáр изне́се у двóр и омíџеш се. И такó мóкар да изá-
ц'еш и јéдан жáр у рúке и да мéтнеш жáр тáмо. Тó ни бíло обич'áј.

Божíч'

А на Божíч' смо постíле цéле Пóсте. На Божíч' се дíгнемо ујú-
тру пред зóре. И ујúтру да се обáњаш. У корíто. Па не мóжемо на
рéd да стíгнемо. Вóда да се грéе на ту верíгу, у оц'áк. Нíје имáло
дé на дрúго мéсто. Па разладúј, бáњај се. Имáле смо ка јéно цркви-
ч'е, сáмо зíд. Поруши́ле га сáге што рúшу Шиптáри, за Тúrско ка
што га сруши́ле. И смо íшле у цркву цéло сéло. Да запáлимо свéч'у
тú. И сабáјле íдимо у цркву. Па кэт се вратíмо от цркве, прво сéфте
врапце смо фатáле, па смо суши́ле, па прво сéфте да се омрсíш сас
тó. Да бíнеш íтар ка врапч'е. И тó ни бíло прво да се омрсíмо. Ё,
пóсле се порéц'амо свí на сóпру, на тронóшке столи́це. И прво сé-
фте јéна каљени́ца питíје, прво сéфте прóбамо. Смо вари́ле питíје

за Божич'. После копус. Па некат смо имале по неко-пра́се да испе́ч'емо, кат се десило да имамо сво́је. Ёли пѣфца. И са копус месо сви́н'ско, слани́на. И у́век по јена коломбо́тњица. Сас вари́во то мло́го је до́бро. От коломбо́ч'. Тако ни би́ја обич'а́ј.

НАШЕ ИМАЊЕ

Ё, кат се ослободи, ч'ётрес седме године, купише неко имање. Ту, код Врело, де изви́ра она вода под Брдо до́ле. Ту купише десет е́ктера не́ку зѣмњу. Дваес иљаде дина́ра. А не́мамо ни́где па́ру од ни́куда. Сви́ напуштише куч'у. Мо́је бра́ч'а сви́ тројица, и мо́ј та́та, и ч'и́ч'а. Оста́досмо са́мо ми́ же́нске ра рабо́тамо то имање. И рабо́та́ле смо, бо́гами. То што же́с, же́с! Зна́м да о́рим, све́ сѣм зна́ла. Смо посе́јали све́. А не́мамо до́ста се́ме, па јена-те́тка у Годанце, та́мо бли́зо Шти́мље, о́на ни да́ла же́ну канту коломбо́ч'. Па смо пушта́ле са ру́ку – ка се́алица смо га посе́јале. Ја́ и се́стра от стри́ца. И мо́ја, е́те, же́на сна́ја и стри́на. Ми́ смо и́шле, а ма́јка седе́ла до́ма. О́на ни спрема́ла за же́дење. А не́ма што да спре́ми, ја́дна. Не́ма ни́шта.

И о́ни и́шле да зараду́ју па́ре. Ре́ка та́ј, Дани́ло га имѣло. Црно-го́рац би́ја. Ре́ка: „Кад уч'и́ниш, Вои́не, па́ре, та́д ми да́ј. Немо́ да се жу́риш. Са́мо о́ч'у да га да́м Србима, јер Шипта́ри га ради́ле она́ко“. Би́ло све́ разгра́дено. А би́ло све́ у же́но ме́сто.

И о́ни заради́ше коли́ко заради́ше. И преда́досмо же́но два њи́в-фч'ета, у Крива́ч'е до́ле би́ле. И не́како исплати́смо то имање. Тама́н смо га исплати́ле, уц'е колекти́ва у на́ше се́ло. Ове́ мо́ји не́ ги се сви́ц'а – до́шле до сво́је па́рч'е ле́ба. И ту́ годину јодва́ живе́ смо иза́шле док сти́гло. Смо ту́кле, пра́во ч'е ти ка́жим, же́ч'ам. Би́ла же́на-њи́ва посе́јана. Смо ту́кле па смо су́шиле, па смо на роше́то се-ја́ли, смо же́ли. Са́мо што смо до́шле до сво́ј ле́ба.

И ту́ годину не кте́доше мо́ји да уц'у у колекти́ву. А да ни се ро́ди коломбо́ч', два ко́ша и ви́ше. Да ни ро́ди коломбо́ч'! Пч'ени́цу смо имале, њрш смо имале до́ста посе́јано. Сли́ве роди́ше, то не пи́тај. И не кте́доше да уц'у.

Али, ви́диш ли што уради́ше по́сле. Црногóрци ту́ имало. Же́н Ра́ка и Ве́љко, и Но́вица. „А́јде, ч'е му Вои́ну, пошто не́ч'е да уц'е у колекти́ву, а́јде ч'е му уземо́ све́ коломбо́ч'“.

И доц'о́ше на да́н Божич'. Из обе́два ко́ша само изву́коше о́но. И све́ у снѣк' о́тиде. „И, са́д – ка́же – све́ да стро́иш и донесе́ш!“ Ка́ко ч'емо са́ге?! Толи́кве кли́пове се роди́ле! И ону́ ле́су, ми́ смо

претукле у лѣсу, али то се исипе, онѣ кужљице ми смо ги звале. И ситно, знаш како! То никат не можемо да завршимо.

Ајде, имаше јѣн ону машину, одозгѣр се ставља. Бѣше дан Божич'. То намерно направиле. Тако отѣше мѣје два брач'а. Тај нај старѣји, Светозар, и Тома. Тома шѣснаес гѣдине имаше. Отѣше да узну то. Кад доц'оше, Шиптар му рѣка: „Ајде, Томо, окрени лѣц'а!“ И овако му ставија, она имала ч'ѣтири нѣге. Оно било мало узбрдно нагоре. До цркве мало иша. Ту рѣка: „О, бре Тѣзо, ја не могу више!“ И пуштиле на јѣн трапазан, ту било ка подзидано. И пуштија ту. Донѣсоше гу дома. И пѣсле – мѣљи, мѣљи, мѣљи. Трѣши, трѣши, трѣши. Свѣ што смо имале коломбѣч' што ни се родија, свѣ ни га узоше. Свѣ га узоше. Јѣпет нѣмамо. И морашоше наши да улѣгну у колективу.

У колективу, пѣсле, сѣс надницу. И јѣпет сирѣтиња, и јѣпет сѣс јѣну кѣзу дваес и неколико ч'лана. Сѣс јѣну кѣзу! Бѣжем нѣку укуч'ницу мало, по дѣсет ара дале. Штѣ може да се најѣде сѣс то?!

И трѣ ели ч'ѣтири гѣдине колико трајало то. Оно пѣсле то се растера. И стока, и све се растера. Кѣме дадоше јѣнога вола, кѣме јѣну краву, кѣме то, кѣме овѣ. Док се то имање дѣтера у рѣд!

Тѣшко се проц'увало. Трѣ, ч'ѣтири гѣдине са ту колективу – сѣс наднице. Па имало ту, и нѣправде имало. Куј биле на главне мѣста – се пуниле; куј нѣ – ништа! Ка и дѣн дѣнѣс. Исто тако! Ёте ти.

Кѣт сѣм била у рѣда

(Како се живело у зајѣдницу? Р. М.)

Само домач'ин што ч'е ти да, то ти је! Он што нарѣди, то је. Код њѣга су паре. Он увѣч'ер – штѣ ч'е се рабѣта. Јутре дѣн је то на рѣд. Сваки зна своју рабѣту дѣ ч'е куј да иде.

Ја сам ч'увала свѣње сѣс јѣну сѣстру от стрѣца. Кѣт сѣм била мицка. Она била старѣа од мѣне. Па она била накарадна, тѣко била размазана. Мѣј ч'ич'а, ни му трајале никако дѣца, и свѣ више глѣдали на њѣ. Ако ѣч'е – ѣч'е, ако нѣч'е – нѣч'е. Ако ѣч'е да иде, ч'е иде. Кѣ[д] доц'е, одваља свѣње. „Ти оволико да ч'уваш, ја оволико да ч'увам“. Оно има мале прасич'и. Не мѣж да ги одвоиш од мајке. Али – ајт, како каже она. Мѣј ч'ич'а: „Ајде, житија, – вика – видиш да је лѣда. Пушти!“ А ја свѣ сам попуштала.

И кад идимо тамо, она одваља волóве. Кујáј [j]е по миран, она úзе га за себе. Кујáј по не седи миран, мене ми остаи. Одваја волóве! Они оч'ију за'ено да пáсу, она тэра на дрúгу страну.

Кат сам порáсла, пóсле брач'а ишле по њиве, јá сам ч'увáла óпце. Па, по неки-пúт отéрамо да ч'увамо тамо у тó Калúц'ере. Смо имáле вóтњак. Отéрамо да ч'увамо волóве мí двé. Ѐма јóш – нисмо сáмо мí двé, него íма дéца пúно што ч'увају тамо свáко свóје вóтњаце. Ал'и од н'í нíје бíло стрáшно. Млóго змије, ливáде – знéш! Опáсно бíло. Тó јéдан пúта до оволико што нí ми је ујéла (!) змија. Она шáрка, нáј, нáј.

Смо ч'увáле бáр тамо тај вóтњак. Ора́се. Смо имáле ора́се, вéлике трúпове. Па тó смо имáле цéлу зíму. Пóсле сабéримо па цéлу зíму, подíлимо дóма да се знá. И кúпове на тáван, гóре, па покрíвамо сэ[с] слáму да не смрзну. Óч'е и да смрзну. Бóгаме, више пúта и смрзло. Нéч'е да траје од зíме. Јáка зíма. Знáш кáко јáке бíле зíме прíје. Па кэт пóч'не мрáз^с – по мéсец.

(Ко месија? Р. М.)

Па мешáља месíла.

Мóја мáма бíла домач'ица. Мóј тáта домч'ин. Óна кувáла, она мúзла, она правíла сíрен'е. Свé мóја мáјка.

Стрíна месíла. Пóсле, кэт порáстоше дéца, се оженише. Óни пóсле дóбро ги бéше. Óна – трí сна'е – мóја мáјка. И јетрва – ч'етíри. Дóц'е ги рéд на мéсец дána да мéси.

А мóја мáма, тáква бíла, мíрна нека-жéна.

Па такó ч'е по столице да стáву тањíрич'е децáма. „Ѐве, мáјка. Ѐве, мáјка“. Свé такó. Нíкога да не наљúти. Штó гу жáлим мóу мáјку што нíкат óдмор нíје имáла. Нíје имáла пáру нíкат. Пénзију тáта нí ми имáја нíкакву. Такó умрли бес пáре. Не мóгу тó да прежáлим нíкако Нíшта немáле. Жíв грé да те увáти. Нíје имáла нíкат пáру у рúке. Óна нíје знáла пáре кúја кáко кóшта.

УДА́ДБА

Пóсле јá кат се úдадо вáмо. Ти кáжем прáво – сам се удáла нáј више за Милáна. Нíсам волéла у то сéло да се удáм. Нéгде мáло ка у град^т сам волéла.

Али, па и он беше на службу. Они не дају. Реко: „Оч’у да се удам за господина ч’овека што не носе гумењач’е да му смрду ноге. Оч’у да узим ч’овека што носе одело. Оч’ете да знате!“ И сам побегла, ја нисам се удала они де ме дају. Не! Љута ми је мајка млого, љут ми је брат млого. Нит се удавам за брата, нит за мајку, него за Милана се удавам. И удала сам се.

И ја се удадо за Милана. Прве ципеле сэм обула кат сам се удала. Ја у патице сам се удала. Побегла сам. У патице. Игранка била. Осми март, ка данас пантим. Педесет треч’е године, на осми март сам побегла.

Моји се љутиле. Не питај! Отац на врата. Али Милан се сети’а то, па брго на врата. Док он на врата, и он ногу – данг! И милиција одма. Каже: „Ми ч’емо да идемо да испитамо да ли је силом узео или сама ктела“. „Не, сама ктела“ – мој тата.

Млого ми бија тата остар ч’овек. Остар бија.

После биле муке две године. Две године што нисмо збореле.

И после ми се ожени брат, овај Тома. Имаја запросену девојку. И сестра от стрица ми се удаде. Нису ме викали на свадбу. Нису ме викале! Ёв! Тако.

И помири се после. Па које циримони’е било, које циркусе било. После – а, нај добар зет ми је Милан.

Зашто ни ме удаја ка што треба!

ШКОЛА

Па ти не знаш после ч’етири године после ослобоц’ење, и ми школу смо отвориле у Гатње. Неч’е нико да доц’е тамо да уч’и. И није имало уч’итељи. Одакле дошле? Јен учитељ’, неки Никодијевич’, Слободан га имело. Доша вамо от Србије. Први уч’итељ к[д] доша у Гатње, нису ме пуштали да идим у школу. Вика: „Си дивојка!“ Шеснаес године ја напуни више. „Ти – вика – да му бинеш же-на тамо учитељу!“ Тако мој тата. Не ми даја да идим у школу, па на неки теч’ај смо ишле да се описменимо мало, јадне. И то сэм ишла на теч’ај пошто сэм се удала. Сэ, док сам била куд њи – не! Него Милан ме тера’а да идим на тај теч’ај, да се описменим мало. Нит сам знала да преч’итам ништа. Ёв! Ни имало кад било рат шко-ла. После ч’етири године није имало уч’итељ, па после тај Нико-дијевич’ отиде. Па после доц’е јен Мирко Арсич’. Он ту бија, от Плешине, близо. После он доц’е. Он остаја ту, бојаги дуго време. Тај Мирко Арсич’. После се отвори и осмогодишња школа. После па

моју сестру не пуштају у осмогодишњу школу. Мене не се не, ја сам се беше удала. И не пушч'ају гу, не купују кн'иге, ништа не. Мој муж^о купе гу неку свеску и олов^фку. И оно до шес разреда некако успеше. От шести разред не пушч'ају. И она само шес разреда има, моја сестра. Ја немам ни толико. Ја теч'ај. Теч'ај двогодишњо. Се увеч'ер што смо ишле на теч'ај. И рач'уна ми се ка ч'етири разреда школа. Која школа, бре! Стра ми је да се потпишем негде. Стра ми је!

ШЊАЈДЕРКА ЉУПКА

Ја сэм тка́ла пилéне. От пилéне па сэм му напрайла бóшч'у. И му је срамóта. Дóц'е јéна полицáјка ту куд нáс да стáнује. И óна, ч'ёрку има, панталóне. А óна бéше, па имáше, машину да ши'е.

А óн, сáмо óно, дéте, пéт гóдине бéше. Вика: „Зáшто Нáда Јýскина – óна бéше, Јýска се звáла, Пољáкиња била – нóси панталóне, жéнско, а ја мушко, бóшч'у нóсим?“

Ете-таквó нáзадно врéме било.

Ёв! Штó да рáдим. Мýчан жívот. Мýка те натéра. И ја, пóсле – ёли да кúпим машину ёли ч'áре. И кат сам остáла на Вéрицу, сам добíла óсам илáде и сáс тé пáре сам купíла машину. И пр́ве панталóне сэм му сашíла. И Гúта, мóјзи јетр́ве брát от стрíца, Гúта, óн бíја шњáјдер. Ја јéне панталóне Милáнове, стáре биле, исцéпане на колéно. И ја ти ги рашíјем и куд Гúте: „Да ми скрóјеш – викам – за Драгáна, јéне панталóне да сашíјем.“ Свé у комáде – óвдена, на триста мéста. А сам ги направíла. Па се свé жívо ч'удíло. Пр́ви пúт сам сéла за машину. И сам му сашíла панталóне. А кафéно бíло. Тергáл се звáја тáј штóф. Кáкве панталóне сам му сашíла! Прáва шњáјдерка. И пóсле, Рáде, кад нáвали цéло сéло код мéне. И ја не знáм, јáдна, да скрóим. Óно, јéни донéле ал'íне, дрúги донéле сýкне, трéч'и донéле ал'íнице за дéцу да ши'ем. А дé знáм! Не знáм, јáдна! Пóсле свí кот шњáјдерке Љúпке. Кúја јáдна шњáјдерка! Бóгами, и се нáуч'и. Мýка ме натерáла. Ёте ти!

Па знáм да ши'ем. Ја за сéбе свé ши'ем сáма.

Три машинé ми остáле тáмо. Три. Јéна у сéло остáла, двé у град^т. Свé нóве. Нóве машинé. „Бáгат“ биле.

СВÉ ДА ВИДИМ, ВИШЕ ТÓ ДА НЕ ВÍДИМ

Пр́во сéфте кэд бíло бомбáрдовање. А ја нíкат сирéну нíсам ч'úла кáко свíра. И сéдимо гóре у сóбу. И кэт пóч'е стрáшан звúк.

А, додúше, и óни се уплашиле, Шиптáри. Јóш нису избéгле óни от Кóсово. И кад засвíрало не знамо дé смо, и сви у пóдрум дóле. Сáмо имáле пóсебно, њíне пóдруме де се óни криле, а мí смо имáле пóсебно у нáшу згáду. Дóле. Мòжда бíло, бóгами, трíста л'уди ту. Имáло стóлови и столице. Дóста имáло.

Јодвá главáч'ки надóле док смо стíгле. Мíслимо, па бéзбедно је дóле. Кэд нíје пáла нíјена бóмба. Кад пáдне, нíје бéзбедно óпште.

И тýј жéне и дéца. Одјемпúт се úгаси стру́ја. Нéма стру́ја. Свéтло нéма нíкако. Јер не смé да се вíде, то угасíле ради бомбáрдовање.

Ч'уше се рафáли. Рафáли, рафáли. Тó на свé стране. Не знаш кúј одáкле пúца. Нéки ч'увају стра́жу. Дéца, жéне. Ѐма пúн пóдрум. Па на смéну ч'увáле стра́жу.

Али ако те погóди мéтак, нí се знало от кúј прóзор ч'е пúца. Не знаш. И зáто угасíле свéтло.

И првa бóмба кэт пúкла, на кáсарне првa пáла. Погину́ле трí војника. Óни дóшле и улéзле у купáтило. Кáко да пáдне одозгóр, у тó купáтило да пáдне бóмба! И свé трои́ца на мéсто. А бíла кáсарна исéл'ена. Нí бíла во́јска тý, само óни се вратíле нéшто наоружáње да úзну. Ёте, да се окупају, јáдни лúди. И такó погíнуле.

Мí смо мислéли тáде да пáло на нáшу згáду. Толи́ко се уч'инíло блíзо. Мíслиш на нáшу згáду. А кáсарне су од нáше згáде на јéно двá кíлометра. Мòжда од нáше згáде. Знаш, на брдо су кáсарне.

Тó бíло страóте боже!

Пóсле на ту кáсарну у Ѐрошевац, ако нíје вíше, илáду су, мóжда, бáциле. Óни знáле да имáло јéн пóдземни бúнкер. Тý бíло брдо, па ископано брдо, тý бíло бúнкер, тý бíло тéнкови, тý бíло наоружáње. Тó нéки каза'а. Па тó свáки дáн по кúј-зна коли́ко! У град нíсу. А мí смо бíле блíзо до Пóште, блíзо до Óпштине, óтел Љубóтен ни бíја блíзо. Али нáј смо се плаши́ле што бíло Пóшта блíзо. Што смо мислéли на Пóшту ч'е. Ако Пóшту погóду, и нáша згáда би отíшла. Áли, што нíје – нíје.

Ѐ, пóсле, кэт смо ч'у́ле, Пóшту у При́штину гац'але, тýја погíнула јéна фамíлија. Тáд' Ругóва изáша, отвóрено на телевíзор изáша – свé Шиптáри да напúшту Кóсово. Сé, нí ги терáле Срби. Нí се знало кó кóга уби'е, да ли Срби њí, да ли óни Србе. Ако óч'емо, рáт поч'эле óни, нíје поч'эле Срби. Óни поч'эле да уби́јају полицајце, да уби́јају Србе. Свé су напушти́ле рáдна мéста. Свúда,

свуда, свуда! Само у банке и де биле велике плате, туја нису. А овамо – ама уч’итељи, ама школе, све сами напуштиле. Ё, да би знале да нема шиптарске полицајци.

Е, после доц’е Вокер да ни јебе мајку, да извиниш, и нека се ч’ује де оч’е, Вокер ка[д] доц’е, он ги наоружа. Па поч’еше ратове после.

И после, кэт поч’еше они да бегāju, Ругова ги нареди. И стоку, и све напуштише. И бегāj! Живота ми! Да ти кажем нису наши, бэш Кóсовџци, ни ги дирали ништа. Нити у куч’у, нити пл’ач’кале, нити ништа. А резервисти, не знамо ни куж...

После донесоше то примирје. Нама ни погину један, од мójзи братанице син погину. Шесторица у Кач’еник, ако су ч’уја. Све доктори погинуле. Шес гроба на један пут. А ран’ени, питај бога колико. И шес дана прет примирје. А толико. Се потписа то!. И више рат није имало, али...

Све док се наша војска иселила, ама нико жив ни имало. Урошевац бија празан. Нигде Шиптар није имало. И да имало, нико ни га дирала. А се повукло наше све, није имало ни војска, ни полиција, преко ноц’, ка да пале од небо, цеја Урошевац пун сас Шиптаре. И одма от куч’у на куч’у. И туја, куд нас, от села у нашу зграду дошле.

И после кэт се вратише они, поч’еше о[д] дно града, поч’еше да истерују људе от куч’е и да убијају. Јено сто Срби, мójда, куд Општине целу ноц’ седеле, ту бија КВОР. И ту побегли. И нареди овај, прецедник Општине. Каже: „У девет сати, Урошевац, Општина, сви, куж има телефоне да се јавља да изац’емо сви на Трг“. Туја до нас, Општина је ту. Све улице биле пуне сас кола. Сви људи спремили стваре, сви. А мójи беше отоше увеч’е, ја нисам ктела да идим. Вика Драган: „Да идим да одведем децу па ч’е се вратим, Само децу да одведем кот сестре у Младеновац, код Рајне. Па ч’е се вратим“.

Кэд не ги киднапувале по путу! Он гледаја куж-зна колико леше по путу.

И наши тражиле от КФОР гаранцију. Ако има, ч’е останемо, ако не, ч’е крeнемо. И еве ти ги. Ч’екај, ч’екај“. Све народ око мене. Драгица, мójа братаница, ми јавила – такó и такó, каже: „У девет сата на Трг да изац’еш! Такó наредија прецедник општине“. И такó народ целу ноц’ се спремале. А сви рекле да не йду. После спремај стваре сви. Целу ноц’ по граду било – све тај, овај, онај. Неки збору: „Ама до дете имају Шиптари списак. Све пострелјано има да бину“. „Како, брe! Па доша КВОР!“ „Ништа нема КВОР. Они су за њи. Не мójже да не одбрани КВОР!“

Имáло људи што имáле кóла. Нéки се натовари́ле у ауто́бус. Вóз^с нíкакав. Торбáши! Што нéмају људи нíшта.

Óни, Шиптáри, поч'éше да киднапúју људима дéцу, па дрмај жéне. А Квóрофци сáмо се сме́ју. Тó пíскот, тó врíскот. Тó бíло по úлице. Нáј пр́во – Бóшко Котóрч'евич', њего́вога сíна. Тó кáкво пла́кање, кáкво... И нéма нíшта. КВОР не дáва нíкакву гаранци́ју.

Кó нáреди, не знáм! Грци имáло, јéно пéсто Грка, војници у КВОР. „Мí не мóжемо – кáже – овó да глéдамо, мí ч'емо овáј нáрод^т да извéдемо от Кóсово“. И мí, ус прáтњу Грце, јéни према Гíлане, јéни према При́штине вáмо. Кáко-кó што имá'а нáмере тáмо пóша. А óно, Рáде, нé кíша, нé кíша! Тó и Бóг плакá'а за нáс. Бúди свé дрúго, па и кíша ч'е потéпа нáрод. Тó свé бíло у вóду.

Е, сáге, кэт смо íшле од Урошевац. Кóла људи имáле. Нéколико кóла па јéн тéнк, па јóпет нéколико кóла па тéнк. По пúту имáло трíста ч'уда. Нéколико дéна пред овóј, пуцáле Шиптáри. Имáло и убíства. Коlíко и нáшу вóјску побíле на íзлас от При́штине. Кáко се кáже тó мéсто, не знáм, прáво да ти кáжим. Кóју вóјску тúја побíле Шиптáри кад нáша вóјска се повукувáла.

И тó, кáко долазí'а КВОР! Ка овáко: н'íна вóјска долáзи на íсти пут, нáша на дрúгу стрáну одлáзи. Тáј КВОР ка[д] долазí'а од Македóније, а нáши према Гíлане тáмо íшле. Тó бíло ч'úдно нéшто.

...Јá трí дана до Кра́љево сам путувáла. Нéма вóз, нéма ауто́бус. А што остáле нáрод^т...

Пóсле јéна жéна, мóјзи братáнице зáва. Рéч'е: „При́јо, сáге ч'е до́ц'е мóј мýж^м. Вóзи вóз. Тí ч'еш сáс мéне. Дóкле íдем јá, и тí ч'еш. Дé остáнем јá, што ти дá Бóг^о! До Кóсово Пóље ч'е отíнемо.“

И éво ти га вóз^с! Сáмо двá вагóна!

И јá и óна – бр́го. Уц'осмо. Уфатíсмо мéсто. Кад навáлише на тáј вóз^с – á крес прóзор! Гúрај жéне, гúрај дéцу! Á врíскот, á пíскот. Á на степéнице. Á гóре на вóз^с. Á и тé^ј што ги истерáле од ауто́бусе, и óни јурнуше свí на тáј вóз^с. Тó бíло страóте да глéдаш. Сvé да вíдим, вíше тó да не вíдим!

И нéкако ми отóсмо до Кóсово Пóље. У Кóсово Пóље пúна, прéпуна стáница и од úвеч'е што побéгле људи. Нéма прéвоз, нéма нíшта. Па и гóриво немáше. Па нíгде нíшта. Ѐма прíватне ауто́буси, нéмају гóриво.

„При́јо, – кáже – штó ти Бóг дá, мóј мýж^м мóра да се врате да узне јóш тú грúпу што остáле пред Óпштину“. Óн кат се вратíја, до Бáбљак, дáље нí му дáле. Нíје слéга до дóле.

Та група остала тамо. Десет дана, кажу, што ту седеле по магацине. Оно, јодва некако до Бујановац се пребациле. Тамо отишле у Прокор Пч'ински. Имало конаци тамо. Неки, богами, за дуго остале тамо. Танаско Радич' од Некодима ту умр'еа, у тај Прокор Пч'ински. Остале људи. По путу умирале.

Ће, и седам године³⁵⁵ више тамо, у Гатњо, у Урошевац, нисмо биле, нити знамо што је, нити како је. Боги бија. „Ништа нисам мога да познам – вика – само бунар! Све српско срушиле да не се позна да смо живеће ту“.

САВАСТИЈА Илић, 1932.

ТАКО СМО СЕ НОСИЛЕ ПРИЋЕ

Муж и. – Муж и носиле клашње. Јес. И лете, готово и зиме. Муж и носиле горе кошул'е. У то време све ги везле овако жене. Мора да ги навезе. Ове постаре људи до овдена ги турале. После поч'еле оне бриц' пантолоне да ги шију шњадари.

Капе носиле на главу муж и. Кач'кет носиле. Јес.

Моје брач'а, знам, и слике сам имала, знам оне ка шајкач'е. И таата кад бија комадант, са те биле, шајкач'е.

После ка[д] доша Тита, друкше било.

Муж и носиле кожу! Уштáу, уштáу. Кожу се праи о[д] добре, о[д] те мериме, о[д] те' што су по кратке. После смо узимале разну сорту. Кожу има'а сас рукаве. Па има'а и што ги шиле. Да се покрију зиме.

Ја знам таата ка[д] треба'а. Он, таата, обуч'е тај кожу. И јане коња.

Жене. – Ми јено-време смо носиле све те сукне. После дивојке то од вуне. Вунено. Друге дугач'ке. А горе, у Серенич'ке жупе, они друкше ги носиле. Ове у Стрџко, они по друкше ги носиле.

А знаш колико носиле Кософке вамо... Носиле они оне бошч'ич'и кратке. Кошул'е имале ка оволико сремено позади. Али Кософке носиле skutач'е по велике. А горе – Серенич'ка жупа, они друкше. Ови горе, от Призрен, све друкше носиле. Они сви ги шарале. Наше ни ги шарале. Ми сас оне стринке доле, а знаш, само до ту било. Зиме биле кошуље. Али дивојке носиле, мало по друкше носиле. Није носиле тако те кратке, те стринке.

³⁵⁵ Запис је забележен 2006. године.

Жéне турáле на гла́ву мофéз^с. Свé сáс кítке овó.

Неудадéне носíле – пóла марáма, свé везéно. Врзогла́фке се ви-
кáло. Позáди гу навéзимо тíцу. Цéлу тíцу позáди на тó смо носíле.
Й́мам јá сlíке, него свé дóле остáле.

...Кицéља се звáло. Скутáч'а! Пóсле се звáло скутáч'а. Кэ[д] дó-
ша Тíта. При́е сýкница се звáла. Па сýкна, и то нáпрет^а се звáла.

...Кэд је лáдно, жéне на сéбе шáлове што се тки́е^у. И плéле се
шáлове.

ТАКО СЕ ПРА́ЛО

Какó се прáло при́је? У корíта о[д] др́во. Па се туре да се закí-
сне. Онáј котá дог бíло. А пóсле: онé бакрéне, а знéш од бáкэр? Ёте,
у тó се гре'áла вóда. Смо гу гре'áле у јéну кúч'у па тáмо да га нóси-
мо. При́е – на верíгу.

Али пóсле турáле вáмо у тé ка казáнч'ич'и. Тýру на сáнц'áк. А
знéш онáј сáнц'áк? Сáнц'áк па тагáр. Па имáло и тагáр. И сá[г] ги
пра́ву. Јéс.

Се прáло и са цé^ђ^h. Ё, такó. Вржиш пéпи'а у јéну крпу. Док не
ври'е вóда, не мóже да ти пúшти и тó бéло. Пóсле мáло мáзиш – око
рукáве вáмо.

Се напрáве сапúница јéн пúт, а дрúги пúт жéне пéру. По двé вóде
пресипúју. Овакó је у корíто. Пúшту вóду. И под ајáте.

Сапún морáло да се граде. Се граде: кúпу тý жíву сóду, тýру свé
тó што је рц'áво, штó је... Сви́ње смо клáле úвек. И кра́левина кэд
бíла, и пóсле. Па пáнтим јá кра́љ кэд бíја. И Стáра Југослáвија. Свé
знéм.

Сапún, јéс. Измéру га на мéру. Па вóду измéру на кáнтáр. Ёвек
смо имáле. Јá како-пáнтим. И бáба би прич'áла.

...Пирáјка. На рéку се испирáло. Али мí смо рáно, јóш бíла стá-
ра Југослáви'а, мóј тáта наградí'а пúмпу. Пúмпа прет кúч'у. Јóш у
стáру Југослáвију смо имáле пúмпу.

ЦРПÚЉА

Сáме смо правíле црпúље. Пл'éву úзимо мáло, гли́на. И гу за-
мéсимо, замéсимо. И сéде. Мóжда јен-нóч' сéде. И ујúтру па жéне
пра́ву ги. Али имáло ка калéп. Имáја ма́јстор да гу напрáви. И пóсле
гу плéтимо, плéтимо гу, плéтимо гу... Па гу пáлимо, гу пáлимо.

Мора то да се испеч'е. А што турамо после у црпљу! На онé сóвре – наредимо, наредимо, наредимо лéбове.

А и кат поју прве пётле, ова мешал'а мора да се дине. Јес. Мора да се дигне да меси јено тéсто, друго тéсто.

ПРЕДЕЊЕ

И памúk сэм плéла, влач'ила. И на рúке и на онé грéбине. Знэш. Па га стиснеш – бубе, бубе. Трпаш и прáвиш сáма. Кудéља. И сéнем, посéдим мáло, дéца мицке, јá испрédим двé-три вртéне. Остáви – вртéна дóле, и кудéља, и рáзбој, и савéљка!

Кудéља. Па мóраш и пóздэр да знэш да тки'иш. Кудéља се тúри тú. И вртиш, вртиш, вртиш. Пóсле конóпле смо морáле да тки'емо. Овáмо до креј нáс.

Мóраш да се науч'иш да прéдиш. Јóш нисам имáла сéдам гóдине, јá сэм знáла. Сэм знáла и да прéдим. Свé сам знáла. Мájка ме уч'ила. Свé знáм. От крај до крај.

ОПЦЕ, ВУНА

Кэт проц'е Ц'урц'евдэн, па тú миц'у слáве, миц'у Ц'урц'евдэн доц'у онé óфце.

Макáзе онé вéлике. Пóсле ги вика́ле макáзе. А прé: крешти́рке. Прво сéфте стáрке ги вика́ле крешти́рке. Пóсле нóжице. А пóсле макáзе. Јес.

...Има сéрава вúна – óфца кад гу мáкниш, то је сéрава вúна. Кэт се уби'е нéки, закóљу óфцу па гу тúру на ч'овéка. Пáдне éли од ораá, éли пáдне нéгде, тúру га у сéраву вúну. А и у кóжу óфцину га турáле.

Имáло óфце о[д] двé врсте, трí. И бáш у тó стáро врéме јóш, тó се вика́ла ка рúндава. А ова дру́га дру́кше, гу вика́ле нéкако. Не знáм. Ова по дугáч'ка. Имáло и по нéка црна óфца. Црну нáј више гу одбирáле за клáшн'е. А ми пóсле, жéне, фарбáле ги [кларшње]. Знэш какó ги фарбáле? У јóвину. Јóву истрúжу. И онá' зелéни кáмен, плáви. И тó покíсну. И тú јóву покíсну у млáку вóду.

И ове попрíке што се скúбу у јéсен, úвек фарбáле за дéцу. Али по мáло, тá' плáви кáмењ по мáло, и ги кíсне, тé корéње, тé... Али по више по зелéно. И пóсле сéде по двá, трí дána... Толíко бíло лéпо. Па га вика́ле зејтиња́во.

ОПАНЦЕ

Опанце се правиле от ко́же. Ч’е гу уштáву. Тúру трице, тúру мало-соли, па седе један дáн, двá. Свињу кэт се закол’и, кэт се закол’и офцу, нéма тó да се мéтне. Од офце ни’е правиле, сáмо од велике сто́ке и от свиње. Сé ко́зе, нé дај бóже да направи!

Какó смо правиле, да ти кáжем. Исéч’у жéне од врбе. Кад имају лúди, јес, па гу разáпну пóшто се уштáви. Али мóра да има нéгде промáја, да се сýши тá ко́жа. Али пóсле доц’е – éли ч’овéк, éли... Па – вáп, вáп – сáс онú да гу исéче. Али пóсле се исéч’е толи́ко, толи́ко. И по двá – тинг! Имáло ка глéто – тинг^к, тинг^к, тинг^к! Сvé отвóриш рúпе. И пóсле га вáко закáч’иш – тике, тике, тике. Пóсле, нáше жéне, кúј имá’а дóста вúну. Кúј немá’а, и такó. Али пóсле трéбаш овакó да се обúиш. Пóсле плéле жéне.

А обавéзно кэт се напра́ве опáнак, овó, а видиш ка овó – напра́ву обóјце. Од ове стáре ч’арáпе. Ништа ни’е ишло у ц’úбре. Бáш имáло да се нóси.

Врце се звáло. Јá знам, бáба мóја: „Иди, житијá, ми данеси“.

...Кэт се ицéпа опáнак, мóраш да мéтнеш. Штó ч’еш да га држиш! А кэд га не мéтнеш, штó ч’е ти!

Па обóјце тúриш док је сýво. А кэд је мóкро, готóво. Мí па смо ги носíле! Слáбо смо ги носíле.

Имáло и тó – залóга. Ги турáле, ги шíле.

СТОКА

Смо држáле нáј више ко́ње и крáве. Кóзе мí слáбо смо држáле. Пóсле смо држáле нéке онé бéле ко́зе. А лúди имáле рáзне, рáзне ко́зе.

По пúно ко́ња смо имáле. И коби́ла пóсебно сéди. А видиш кáко се вíка: ждрéбе, а онá коби́ла. А офца се вíка офца, а онó је јáгње. Јáгње је мили́на. Кóза се вíка ко́за, а тó је јáре.

...Коњíма смо давáле рáзно-рáзне имíч’и. Нáј више бáба волéла Дарáнт да му тúри. Па пóсле рáзно и рáзно имíч’е му турáле. Га вика́ле – Марíн, па га вика́ле на íме Ч’ерíм, па га вика́ле – рáзно, рáзно íме. Имáло Дорáн. Ёв!

...Не мóже бé’а ко́њ да бíне. Кóњ не мóже да се рóди бé’а. Ни-кад^т бé’а ко́њ не мóже да се рóди. А^а!

Зелén ко́њ немá’а. Имá’а шарén. Имá’а тáј з бáљке.

Па тако смо ги звале, Златке. Ёв! Јес.

...Краве имало црнке, имало неке црвене. Јес.

Краве није давале толико млого млеко. Ми од ов^фце наберимо млеко, наберимо сирење од ов^фце. Офце смо држале. После имамо зиме мл'еко от краве. Обавезно смо имале мл'еко. Ако имаш мл'еко, имаш децу. Одакле!

...Како није се разбол'ела стока! После, у задн'о време от црни приш нај више настрадувале. Смо гу леч'иле ете тако! Са[с] бозов^фку. А знэш како смо радиле? Макну мало ону кору, па гу истружи, истружи, истружи мама. Па га туре овај пугтер. Али не да га макнеш. Па врије, врије тај пугтер, пугтер от стоке... А знэш она буч'ка. А има оно, тумба, доле. Морало да се муте. Пугтер га викале. Тако га викала баба. Путирка. Јес. А по Серенич'ке жупе друкше. По тај крај друкше. Ја казујем по кософски.

Офце нај више болувале от шап. А и тага знаја нешто што ги тураја. По комшилук кривл'ел'е. Наше офце никат није кривл'еле. А неке, с ове стране, отуд реке, и с ове – они млого ги кривл'еле. Али тага знаја нешто што ги мазаја.

А имала кунка. Знэш кад гу се набије! Ели офца нешто се огрече, ели нешто гу задаве. Он само помаже то. А и у рат кад ишле, то носиле жене. А знэш у какво, у што? У оне дрвене. Викале ка далапе. У то носиле. Јес. И до касно, сирење, слуга кад иде, мора да ги тугу у нешто. Не може. Немало тад најлони. У крпу не може да му туре да иде цеа дан.

...Стоку смо ч'увале. Имало те коч'ине. Поред реке смо биле. Имало све да се ч'ува.

Али немало ове беле свиње. Црне свиње биле. Свиње смо ч'увале у кочине.

А офце своје имале тарашта. Лете ги метимо, ч'истимо па ги дотерамо. Па јаганце блеу, ги одвајамо. Али како зна јагње! И јаре зна, али јаре ипак не зна толико. А оно само, директно иде на своју опцу. Али некад га неч'е у прво. Мора да гу држиш док сиса. Па кад... се ојагњи. То смо викале јагњилка. Офца се ојагњи. А коза се ојаре.

Ако не гу идиш напред, она [овца] – нигде краја нема. Не мо'еш да гу уфатиш. А овај доле, седе Лиско. Он само обилази, ка ч'овек. Али ка[д] доц'у деца, он овако. Неч'е да гледа децу и ч'овека. Ни смија да гледа човека и дете. Он је ч'увар. Он зна ка ч'овек.

По опце ишле по два, негде и три паса. А овај домач'и, што седе, он је о[д] друге сорте, о[д] друге мајке.

Овe што ишле по опце – велики. Он се бори сeс вuка, се бори сeс мeчку. Ооо! Па мeчке имале млoго, јaко.

Куд нaс млoго ударале јaто вuци. Би дoшле отуд у Мaрјево па би ишле кри Шaру. Па и на Куркул'ицу дoц'у. Кa[д] дoц'е јaто, се дигну слyге, се дину и лyди нaше. И у штaлу yц'е. Јeно врeмe. Пoсле ги фaћале овe лoфци.

Било да утeпају куч'ич'и мeчку. Ау! Колико ги нац'увале! Није мeчку куч'ич'и, него вук гу утeпа. Она се брани, се брани. По двa. Али вuци, јaто, и гу утeпају. Али лyди нaше кад иду, мeчку нe гу утeпају. Ууу! Гу брану. Мeчка је грeота, брe, да гу утeпају.

Мeчка није прaйла штeту. Правилe нaј више дивл'е свиње. Куд нaс млoго бeше.

КОКОШКЕ

За кокoшке има кoч'ина. Па има такo дрвићи. И она се yспе гoре. Кокoшка.

Она нeч'е да лeне дoле. А док је мaло пилe, она га држи дoле. А пoсле, ч'им oч'е да ги oстaве. А они се гyбу. Па имaло брe, па имaло... Пoсле, у кишл'иво врeмe, тe брe. А прелeти брa, тy ти га yзе пилe. Па o[д] тo живиш! Јeс. O[д] дрyге јaјцa нeма.

Имaло јaсла де носилe. Имaло тaмо o[д] дрyге плeвн'е. Она ч'е сакрије, тa домaч'a кокoшка. Па кaд нац'eмо – пуно јaја. Па нeкат се сакрије и се извeду пилич'и. Она сaма га кљyка јaје. Сaма кокoшка ги искљyка. Ка[д] трeба, она га осeте што oно oч'е да изaц'е. Она сaма га искљyка да искoч'и. И гyска такo. И она такo – ч'yкa!, ч'yкa!, ч'yкa!, ч'yкa!. И ч'уркa.

Сам забрaвила колико квaч'ка сeди.

Брa ги јeа пилич'и. Тaј ширoк. Имaло и јaстреб, имaло лесица. Дoц'е от шyме – кaп! Ти гу yзе кокoшку.

Лaса не мoже да гу yзе кокoшку.

Па твoр је дрyго. И он јeа пилич'и. И он иде, гoре се пeња у кyч'е. Се пeња по штaле. Иде.

Кyј ч'е ги брaне! Пyшти ги. Кyј има врeмe да ги ч'yвa?! Пyшти ги по ч'aир, вoтњак. У ч'aир ги пyшти.

Ч'ЕЛЕ

И ч'eле смо имале. Како-нисмо имале! Колико ч'eле! Па ка[д] дoц'е рeка, мaма – трч'и, трч'и, трч'и, трч'и! Да ги вaду жeне, такo да ги тyру.

Увек имало ајат. Па кад је зима тешка – тат, мало да се загради. Сэ, ч'е погину. Ч'е умру ч'эле. Јэс.

Али, кат се роје у прóлеч'! Јэна се замóта свé у бéло. Туре бéлу марáму да се скрíе óч'и. И гу мáми, мáми, мáми. Јэс. Па имало онá трмка. Али óна гу пóје, гу пóје:

„Да си ми сéстра!“

Не смíиш да рéкниш, не смíиш да кáиш да умрéла. Не дáје мáма да умре: „Јá сэм ти мáјка, јá сэм ти сéстра!“ Гу вíка, гу вíка, гу вíка.

Али óна мóра нéгде да стáне. И пóсле гу туре тó трмку. И óна јóпе се бéре. Óна се набéре, набéре. Па у дрóгу. А знáш како-бíло заградено овакó, око вратнице. И óна се пúжа, се пúжа.

Па пóсле са онé сатéвља. Бíло заградено овдén. Сáмо ги извúч'у оздóл. Па и сáс те сатíвља се леч'и'а нáрод. Од брónкитис.

Се турáла у трмку и нека-трава. Јэс! Брале тá, кón'ски босíл'ак га викале. Јэс. Имáла и нéка мáтич'ина. Плáви цвёт. Мáтич'ина га викале. Óна гу пéва чéле: „Јá сам ти мáтич'ина, јá сам ти мáјка“.

Се вадíја мéд овакó. Извáду, извáду, извáду тé сатéвље. Али пóсле га тóру – врúч'а вóда врíе, óни га тóру у нéку ч'ини'у. Кэд бíло од зéмње, у земњíву ч'ини'у. У тá, а знéш онó кéко се викало? Јем-пúт се викало ч'ини'а, па се вика'а ц'увéк. Па сáг* ги вíкују... Не знáм какó ги вíкују. Јóш има тé земн'íве. Ёве, видиш, за слáву тóрају пасуль у тé, тóрају.

Вóсак пóсебно га правимо. По цéле колич'и! Јэс! Па га обéсимо. За свé је дóбро. И за лéк, и за свé бíја вóсак. Јэс.! Мáло мéд има!

Чéла кад угíне, тá кóшница кат се угíне, óни гу пéру... Нé! Тáта гу мётне. Нíје дозвољува'а у тó што погíне. Кáжу – погину'ла, кáжу да умрéла. Дé мóже да умре ч'éла?! Ч'éла не мóже да умре!

БАЧ'ÉЊА

Какó не пáнтим! Свé имало заградене овакó, све преградене. А мí пó вíше кэт смо íшле тáмо на планину, и от кáмeњ. А лúди сас прúт ги заградиле! А мí напраíмо сóбу и за слúге. Напраíмо овáмо и двé, трí сóбе. Али пóсебно држимо. Па држимо у онú лáдно. Óно је гóре лáдно, у планине. Али óпет кáнте ги држимо у íзворе да бíне у лáдно. Па увéч'ер не мóжи'у жéне тол'íко да га ч'éкају сíрење.

Па се правíло од онé, од óфце, онé посíрце.

Па пóсле и мáја имáло. Мáја се звáло.

...Ведрѝца се звáло. Овó се давáти. И кад гу мýзиш, у тó дрвéно гу мýзиш. Јéс! Óфце обавéзно морáло у дрвѝцу. Дрвѝца.

...Óпце се терáло око лéтн'е слáве. Шéстога мáја, Ц'урц'евдан, не мóже да мрдне. А мѝ – тý, кат прéц'е седамнáести, осамнáести. Дúкове. Не ч'éкају бáш...

По Ц'урц'евдан. Тáд ѝдимо.

До Вéлике Госпоц'ѝне, нáј вѝше. Кат прóц'е Вéлика Госпоц'ѝна, óпце вéч' пóч'ну да се брkáју. Нáше. Мóра да прѝме брkáње. Нéки пýт пред Божѝч' пóч'ну нáше да се јáгњѝу. А лýдѝма не мóжу да ги се јáгн'у – Прóч'ка кэ[т] ч'е бѝне...

Па мѝ ка[д] дóц'е Младéнце, а знéш онáј мéсец, тад ги пúшти-мо. Бáба тó úвек имáла чéв^ф – да ѝду и јáгáњце сэс óфце. Би пуштá-ле ту до пре^а Ц'урцевэдэн. Пóсле нéкат и гóре кад ѝди'у, мѝ ѝдимо сэс ч'éв^ф. Гóре кад ѝдимо у брдо, стрѝжене óфце, гóре лáдно. Па пáдну кѝше, па мáгле. Али нáше óфце бѝле издржл'ѝве. Мѝ знáмо кúје сóрте држимо.

Бѝле и крáве јáловице. Ёуу! Јáловице ги одвоѝмо. Бѝк пóсебно сéде. Морáле смо. Од рáзне, рáзне сéла долазѝле ни. Ёвек смо држáле свóјега. Дé ч'е и брáвоуе. Нѝкат тáта нѝ ги брани'а. Нѝе од-ва'áја – ни Србѝна, ни Шиптáра, нѝ... Дóц'ну. Óн ги дá брáва. Ги дá. Али нѝкат нѝ га давáа [да га одведу].

ЈЕДÉЊЕ

Бес трѝ пýт, нѝкат нѝе бѝло. Веч'éra обавéзно. Дóруч'ак – нѝ-кат нѝе бѝло толико пѝте. А пóсле се месѝле пѝте. Али веч'éra – óбавезно погáч'е бѝле и пѝте. Нѝе бѝло свáки дán. На прѝмер – пе-тáк смо га држáле млóго. А Пóсте мѝ држимо, али сáге...

Кэд устáне мýж, какó да не јéде! Мóра да јéде нéшто па да ѝде. Па ѝде у планину. Па úзе да понéсе. Какó понéсе? Бисáзе. И бисáзе ги ткáле. Па понéсе и отúд, и отúд. И понéсе онó земњѝво. Па по-нéсе и овó дрвéно. Какó ч'[е] ѝде тáмо у планину!

...Пóсле је обéд^т. Обéд нáј вѝше до двá. Тúја, од јédан мѝ мóрамо да искóч'имо. У Грлѝч' да ѝдимо.

Децáми дáмо. Јéду дéца.

Мéсо се јéло у ч'етвртáк и недéљу. У субóту мóже. Петáк и стрé-да – нѝкат! Жéне úвек постѝле. Нáроч'ито петáк. Млóго га уважу-вáле. Јá не волим у петáк. Не волим ни да мрсим, не волим. Стрéду нé гу толико уважáвам. Али петáк нéшто млóго ми је вáжан.

Пити́је. – Какó нисам правíла пити́је! Нóге, штó више íмаш говец’ино, пó дóбро. Али нé сáмо говец’ино. Мáло да íмаш и свíн’ско нéшто. Јéс. А и свíн’ско ч’е ти пушч’а пó више од говец’ино. Сáг^к, ка[д] ч’е га одбíраш, ч’е га остáвиш на стрáну. Па ч’е га одбíраш, ч’е га одбíраш. А и бес трí дáна док нé ги кíснеш и да ги пéриш, нíсу бíле пити́је. И пóсле ч’е ги уздáвриш. И ч’е ги расипу́иш тó вóду. И ч’е ги врíиш, врíиш, мóра да ги врíиш цéја дáн. Јéс. Увéч’ер нéки ги врíу, па ги стáву на дрúги дáн. Нé, јá нíкат нíсам ги врíла. Врíим ги цéја дáн.

Кэт смо правíле пити́је, смо зборéле: „Да цуниш магарíцу под рéп!“ Нé се прíч’а то. Јá не вóлим тé рéч’и.

Пити́је се праíле нá’ више за Божíч’. Јéс. А и пóсле. Како-кáд^т. Прíе, жéне стáре, а знéш кáко говорíле: „Éли јén пút, éли трí пút“. А сáг^к нé га гл’éдају тоlíко. Сé, мí – бес трí пút, тó се нé остáља.

Грá. – У грне вáрим грá. Па пóсле éли нéку попрíку алéву. Обавéзно стáвимо. Тúриш у шéрпу. Али обавéзно тó првó вóду расíпимо. Збок стомáк, због онó... Му расíпимо тó првó вóду, па му натúрамо кромíд^т и га запржимо пóсле.

А сáг, кад бíло Пóсте, кат смо запржувáле! É! Пóстимо по дéвет недéл’е. Се постíло. А овé Пóсте за Божíч’, нíкако нíје давáла бáба да се мрси. Па смо рáдосни – пóсле, коштáњ се пéч’е.

Лéба. – Какó нисам месíла! Áо! У рóд док сам бíла, обавéзно по јén прéгрш, двá, да га попáрим. Али увéч’ер га попáрим, ту прóју. И му тúрим мáло квáсац, тá’ од лéба, нíје имáло овá’ пештáнски. Мí смо га вика́ле пештанач’ки. Сá[г] га вика́ју пештáнски. Овáј готóв. Нíје имáло тá’. Морáла си о[д] тá’.

Брáшн’о бíло у нáчва. Овакó. Дрúга овакó. А и мóраш онáј, онáј тестени́к. Изáткиш. Ако ти је стáр, тó бáциш. Јéс. Тó нé се тура. Нé се мéч’а до лéба.

Брáшн’о се држи у ц’áкч’ич’и. Јéс. И се ткáло от плáтно ц’áкови.

Онó брáшњо. Људи га се’áле на онó рéтко, стрењáк се вика́ло. А мí смо на сíто свилéно. От свíле што бíло.

Злáтке, по цéлу кáнту увéч’ер сéду жéне и сéју. Па ујúтру готóву. А у бáч’кву се држáло. Дрвéну. Па гу вржу жéне сэс онé гáзе. Јeно-врéме се ткáло тé гáзе. Јéс.

Јá сэм гледáла у Серени́ч’ку жúпу, óна га вáде о[д] тепсíје и омá га... Нé га стáља да стáње. Мí на сóвру, па тестени́к. И док нé се подíгне јóпет, пóново га ч’íнемо. Лéба ка вúна.

Моја баба није давала док не запеч'е сач'. А своје неке што смо имале горе у Штрпце. И у Берéјце смо имале своје. Ја кэт сам ишла на те саборе горе, глédам гу ту неку, тétка смо гу викале. Она одмá га сипује, одмá га пéч'е. Он није бáш толико арц'áв, али није толико дóбар ка нáш.

Кэт се пéч'е се направи жáрље дóсти. Трéба да знáш дрва да ги тóриш. Ёв! Їмáш дрва да лóжиш. И жáр. Испот црпóље и́ма жáр. Ако вíдиш да нí ти се испéка дóбро оздóл, тэд ги мрдниш и сáч' и црпóљу. Јóш натураш и óно се испарује, испарује. И извáдиш га.

Али нé тóраш нíшта у ту црпóљу. Тóриш црпóљу. Али да извáдиш посипч'е. Тáко се викало. Па посипч'е и тóја и́мам. И тóриш гу црпóљу. Пóсле нагóриш сáч'. Мóраш да знáш. Ако ти изгóре тáј лéба, кóј ч'е ти га јéде! Да знéш! Ч'е га подíниш јén пóт. Лéпо ти стасáја. Ако нí ти стасáја, óн ч'е ти дíгне кóру. Па изгóре. Па кáко ч'е га нóсиш на нíву!

...И јá ч'им сам дóшла дóле, одмá сам почéла да подмесујем. И за рáднице, и за мáјсторе. И по двá пóт сэм месíла. Да замéсим и пéч'им. И такó смо размесувáле.

А пóсле кэд имáло тепсíје. Па у тепсíја је од бáкар. Калайсана. А тí мóраш брго, брго да га извáдиш. Бáкар! Ч'е га отрóиш ч'овéка.

Па мéсим плéк. Мáма, тó јóш мáма ми пéкла. И ту кóру кэд гу мíкнем, остáвим гу вáмо да се оладí. Па тóрим дрóгу кóру, па тóрим зáч'ин, па óпет тóрим зáч'ин. И ч'эрка ми мéсе такó.

...И сáг вóлим о[д] трí рóке, ч'етíри знáм да умéсим. Знáм да гу тóрим ту. Па знáм да га острóжим. Штó тóриш мáло – бикарбóна, што се вíка. Имáло тé мáле кéсице. И сáг^к тóрим по мáло сóли. И вóду. Сáмо ч'исту вóду. Мóгу и студéну. Али у овó што тóрим мáло млéко, и тóрим мáло квáсац. И óна се подíгне. И тóрим гу. Гу нáмáжем са зејтíн. И ту гу стру́жем. Али ту лáкше гу острóжим. И онó трéба дóбро да гу острóжиш. Јéс.

Сíрење. – Овáко се праи сíрен'е. Ўзе се млéко. И тóриш га на крáј. Али уздáвреш јено-лóнче и га размóтиш и тóриш мало-сóли. Али трéба да и́мáш лéпу гáзу. И гу замóташ. И ту нóч' нéма да се сéч'е. А пóсле, мí смо га сéкле. Знá Тáни кáкав лéпи сíра смо га правíле. Тó сам науч'íла од овé мóје гóре. И сам га сушíла пóсле. Сíто тóрим и – тáмо. И избрíшем тó. Да га покрíеш, тí ч'е га зaглóц'аш. И кат се осóше, гóтово.

Тó што остáне је сýрукта. Нíкат нíсмо га баца́ле тó. Преври́ємо га. Па онá у́рда се ви́ка.

Исе́цкамо та́ј сýви сýра па ту́римо и тó. И са́мо са́л тó. Од лепóте.

ТИЦЕ

Има́ло онé со́јке. Па ту́ру кљу́сета. А има́ло ле́пе, крét шарéне. Користи́ле људи да јéду со́јку, да јéду вра́пч'е.

Мí нíсмо. Нíсмо волéли да тó брч'камо.

Вра́пч'е, ле́по. Жутáрч'е га ви́ка́ли. За́што би́ло жу́то.

Деда-Тáни дог би́ја жив, он úзе роше́то, па кат па́дне голéм сн'éг^к, они се наме́ру на јéно – врц, врц.

Íма врáна, íма гавра́нка. Íма óра. Има́а го́ре. Па́ и овде́на.

Има́ла кýкавица. Па има́ла ла́станица. Има́ле ч'áф^вке. И овде́на ча́ф^вка ми до́ц'е – та́к, та́к. Ка вра́пч'е. Вэздéн ми дола́зи ту́.

У ливáде долази́а штрк. Штрк ма́ло до́ле.

Кљу́ндрвац има́а онé ве́лике но́ге. Али íма свé на дýб не́ки, онáí што је карашња́в. Кљу́ндрвац, он гу искљу́ка, искљу́ка, искљу́ка, па напра́ви рýпицу.

И овде́на кýкавицу ч'úим, и ла́станицу ч'úим.

...Има́ло не́што ка па́тке. Буљу́к. Али ка[д] до́ц'е ово́ вре́ме, са́мо íду онé дивље гýске. Та́мо по ба́ре, око́ло јéзеро, úвек се ску́пл'але. Али íде ја́то. Бе́га на ју́г^к. А са́г не ви́дим тó ја́то ни́где овде́на.

Има́ло те дивље гýске. Ўуу! Ўуу, коли́ко има́ло! Па ку́ј ги пуца́а! Има́ло људи што ги пуца́ли. Би́ле висо́ко го́ре. Па и на јéзеро íду да ги фа́ч'ају. Јéс. Па íду и ло́фци да ги ло́ву. Па грео́та да се ло́ви.

МИЦКО ДÉТЕ

А зна́ш у штó га тура́ле? У пилéне. На сва́ко дéте јено-вре́ме се тка́ло. Јá сам тка́ла два-три-пу́т те пилéне. Јóш оста́ле. Али оту́д и оту́д ги навéзу же́не ле́по.

До ч'етирес-дána же́не му врзу́ју. А по́сле ове́ младе же́не ни́је кте́ле да му вржу. Му пу́шту рýкч'ич'и, га пови́ју до́ле. Јéс. Али му́шкому детéту мо́раш дру́кше, мо́раш да га пови́јеш.

Седмомéсце. Дéте от се́дам месéца. Тéшко. Свé ги кри́ле же́не, свé ги пази́ле. Кри́ју га. Да не гле́дају сва́ки.

У што ги држале? У вуну неко-време ги држале. У вуну га држи, па га замотује, па га пази. Али све га крију. У ч'исту вуну.

У сераву вуну само кэт се убије. Кэт падне, кад иду у шуму па га закач'и дрво.

Имич'и

Мој тата никат није ч'аја да гу рекне жéну на име. А знэш какво име ми имала мама? Јована. Тата ми се звáја Мíра.

Свé – жéно – гу викаја. Не гу викаја – госпóц'о. А има људи што кажу „госпóц'о“ жéну. Своју жéну. Саге кажу.

Жéна мýжа на име га звáла. Моја мама никат ни га рéкла „ч'овéку“. Ўвек га викала – Мíро. А óн никат није ктéа да гу рекне на име.

Јá вољала сэм тó име да га стáвим нéкому, да стáвим мамино. А татино нисам толико вољала. Али тату пó више сэм волéла. Тó што имаја коња Дорáнта. И ја да сéним на скýт. Тóга коња сэм га волéла. И ўвек сэм волéла на коња да сéдим. Ўвек.

Свéкра – тáте. И свекрву – мамо. Мóраш да гу зóвиш – мамо. Јéс. Óч'еш, нéч'еш – мóраш.

Зáву – тé јорговáнке, тé сéко, тé пеливáнке. Тé рáзне, рáзне ими́ч'и.

Драга-зáво, па пóсле зáва била по старíнски.

Нáј старéја – драга-зáва, па пóсле била зáва, пóсле јорговáнка, пеливáнка. Нáј више ишло на јорговáнке.

А јетрве: éли áбо, éли кáдо, éли дáдо. Такó се звáле. Јéс.

Моју маму нијена ни гу викале на име. Свé. Áко биле пó стáре, áко биле пó млáде, свé гу викале – стрíнке. И мí. И сéјо. Имáло и тó.

А и јá јóш дáн данáс ги волим и свé стрíнке ги викам. Зáшто брáт мóј старéј гу викаја мајку – дáде. И ове дрýге – мамо.

ДÉТЕ УМРЛО

Óна имáла близо цркве у Липл'án двánaес éктера рáзну зéмн'у. И пóсле се прескоч'иле у Липл'án. Нíкако није имáла дéцу. А тáј старéји сíн, óн имáја јéно дивóјч'е. И тó дивóјч'е се разболéло. Кэд била тá Тóдорица, смо биле у Ўрошевац. Áјде да идим јá сэс нí. Óна има две зáве. Óни нéч'ију. И јá да га нóсим цéа пýт тó дивóјч'е нáтамо. И кэт се врач'амо нáвамо, тó дивóјч'е – отворí очи, затвó-

ри. И ја, ми је жав да гу гледам. Штo не поц'не нека-з'ава ели да поц'е свекр'ва! Јака је. Ка м'ч'ка. Она ми вика: „Ц'елу н'ч' ми се плаши.“ „Ајде – викам – снајке, да се спр'емимо и да идимо“. Оно по п'уту до Гр'ебно, умре д'ете. Какo ч'у да гу к'ажим?! Какo ч'е га до-не'сем м'ртно! И она, в'идим, с'амо ме поглец'у'је. А ја п'уне о'ч'и с'узе. Ми је жав за њу.

И више – се леч'ила, леч'ила, леч'ила – н'икако н'је им'ала д'ецу. В'иш какo о'ст'ала.

В'иш какo исп'ач'не.

ЦРКВА

Колико смо и'шле п'еш у ц'ркву у Л'етницу! Т'е див'ојч'ич'и. Увек смо и'шле.

И они што н'емају д'ецу, се изују. Б'оси иду до т'амо.

Купув'але ж'ене. Увек и вод'ицу и в'оду. И т'е мар'аме шар'ене од Л'етнице смо купув'але увек.

И у Света-П'етку к'ат смо и'шле у Бер'ејце, увек ж'ене. Ј'една м'оја о'ч'ич'е т'амо по д'руге т'амо. И'сто и она била за т'о. Преко Д'уље. Т'а м'лада. Н'икако п'рво д'ете да гу зб'ори. Ајде – к'уј ч'е, к'уј ч'е, ајде ја да идим. А ја с'ам б'ила уд'ата. Да идимо. И ч'екамо уј'утру, у Бер'ејце да доц'е т'ај, влад'ика, т'е п'опови да отв'ору ц'ркву. А ја п'риц'о да га зам'олим. А л'епу кош'ул'у с'ам куп'ила, штo ти н'е, да д'ам т'уја у ц'ркву т'оме што ч'е отв'оре. И доц'е т'ај клис'ар да отв'оре. Н'икакво д'ете – гол'емо, а не зб'ори! Ајде г'ледају по лек'аре, ајде св'е. Ајде д'ете да отв'оре. Под'игосмо д'ете. Она плач'е. Се устр'есла. Ја – к'еп д'ете, да отв'ори. И ја њ'ему – т'эпе, т'эпе. „Ај, отв'ори!“...

П'оч'е н'ешто да ч'итају. Т'эп – п'рво т'ури му д'ете. Она с'амо се устр'есла в'ише.

К'ат смо до'шле до'ма, д'ете одм'а п'оч'е да зб'ори. В'идиш какo је. Ёли нагаз'ило на н'ешто, ёли д'ете н'ешто.

Ёте такo б'ило.

Радивое Младенович

ГОВОР ДЕРЕВНИ ГАТНЕ (ЮЖНОЕ КОСОВО)

Резюме

1. Монография «Говор деревни Гатне (Южное Косово)» содержит описание сербского говора одного населенного пункта в юго-западной части Косовской котловины. В окружении Косовской котловины находятся горы и обширные речные долины, экономически ориентированные на нее: Сиринич, Горня-Морава, Гнилане, Доня-Морава, или Изморник, обширная Новобрдская область. Данное географическое положение во многом определило характер формирования диалектной композиции призренско-южно-моравских говоров Косовской котловины.

Гатне является старым сербским поселением. В турецкой переписи 1455 года (списки по Вуковой области в нахии Морава) упоминаются сербские деревни Горня-Гачня и Долня-Гачня. Позже эти две деревни слились в одну – Гатне, однако сохранилось ее разделение на северную и южную (Горне-Гатне и Дойне-Гатне).

Массовые миграции сербского населения в конце XVII – первой половине XVIII века значительно уменьшили численность исконного сербского населения в Косовской котловине, однако в Гатне оно в основном сохранилось. Этому способствовала непосредственная близость области Сиринич, крупных переселений из которой в предшествующие столетия не происходило.

1.1. Описание говора именно данного населенного пункта обусловлено рядом причин: во-первых, призренско-южно-моравские говоры в южной части Косовской котловины изучены недостаточно; во-вторых, из всех деревень в Южном Косово практически только здесь преобладает исконное население, говор которого представляет собой устоявшуюся диалектную систему.

Большая часть монографии содержит описание говора Гатне, однако он рассматривается в широком диалектном контексте его окружения.

1.2. После вытеснения сербского населения из большей части Косово и Метохии в 1999 году перемещенные сербские диалектные системы быстро утрачиваются, сливаясь с большинством других говоров, т.е. растворяясь в диалектном окружении. Данная монография, основанная на языковом материале, собранном после 1999 года у аутентичных носителей южно-косовского говора, изгнанных с их родной территории, является свидетельством существования и описанием быстро исчезающего говора.

2. Описание гатненского говора имеет следующую структуру:

а) Во *Введении* даются основные сведения о деревне и ее жителях, а далее – данные об известных до настоящего времени упоминаниях о гатненском говоре; б) *Ударение*; в) *Звуки*; г) *Склоняемые слова*; д) *Глаголы*; е) *Неизменяемые слова*; ж) *Гатненский говор в метохийско-косовско-сириничском ареале*; з) *Диалектные тексты*.

Лексическая система отдельно не рассматривается, хотя был собран богатый лексический материал.

3. Говор Гатне относится к метохийско-косовско-сириничскому поддиалекту призренско-южно-моравского диалекта. По ряду черт говоры указанного ареала составляют единое целое в рамках призренско-тимокской диалектной области. Это прежде всего следующие инновации, наблюдаемые и в косовско-ресавских говорах: лучше всего сохранившаяся в призренско-тимокской зоне флексия, общая картина склоняемых форм, новый синкретизм падежей в единственном числе местоимения *она*, стабилизация окончаний *-смо* и *-сии* в 1л. и 2л. мн.ч. аориста и имперфекта.

С другой стороны, средневековые контакты сербского населения с находившимся на данной территории романским этноязыковым элементом, затем более поздние контакты с албанцами и турками, а также постоянные миграции славянского населения из соседних македонских областей внесли в диалектную систему большей части ареала, к которому относится Гатне, ряд особых черт, не отмечающихся в других районах сербской диалектной области. Сюда относится балканская оппозиция аффрикат по глухости–звонкости, ослабление палатальности передненебных сонантов /њ/, /љ/, дистрибуционное ограничение в употреблении групп /ли, ле/; появление парадигматического ударения; ослабление и утрата различения рода во множественном числе; морфосинтаксические явления, возник-

шие под влиянием повышения роли семантики по сравнению с грамматикой (согласование, пассивные конструкции, бытийные конструкции); новая балканская линейаризация глагольных и местоименных энклитик.

3.1. Влиянием географических факторов обусловлено появление отдельных систем внутри общего метохийско-косовско-сириничского ареала. Говор Гатне по большинству характерных черт составляет одно целое с косовским диалектным типом в рамках призренско-южно-моравских говоров метохийско-косовско-сириничского ареала. К такому заключению автор пришел, руководствуясь теми дифференциальными чертами, по которым говоры Метохийской и Косовской котловин, а также говор области Сиринич различаются между собой. Общая картина несколько усложняется фактом, что северная часть Южной Метохии по ряду характеристик ближе к косовским, а не к южно-метохийским говорам. Данный факт является немаловажным для понимания диалектной картины, существовавшей ранее в призренско-южно-моравской части Метохийской и Косовской котловин и бывшей – судя по более тесному родству северной части южно-метохийского говора с косовскими говорами – несколько иной, чем сейчас. Языковое удаление южной и центральной областей Южной Метохии, а затем Сиринича от общего целого объясняется дополнительным адстратом из славянских областей, расположенных южнее данной территории.

3.2. Актуальные прозодические отношения в гатненском говоре отражают место ударения, характерное для призренско-южно-моравских говоров в Косово, а также обнаруживают определенное родство и с говорами находящимися севернее районов южно-метохийского ареала. На это указывает факт, что в гатненском говоре в большей степени сохранилось старое место ударения у существительных, местоимений и прилагательных, а также относительно хорошо сохранилось старое место ударения наречий.

Вместе с тем, несмотря на различия, большинство говоров метохийско-косовского ареала объединяются в одно целое на основании главных критериев прозодических отношений – для данных говоров характерно экспираторное ударение, которое является свободным и парадигматическим. Этот вид ударения распространился глубоко на территорию соседних говоров в северной Македонии и охватил значительно большую территорию на юге и востоке Македонии.

Несмотря на локальные различия, семантическая функция места ударения, роль которой невелика, практически одинакова во всех говорах метохийско-косовского ареала. В данном ареале выделяется говор Призренского Подгора и Сиринича, в которых доминирует ритмическое ударение на предпоследнем слоге.

3.3. По общим характеристикам вокализма гатненский говор сближается с косовскими говорами. Это отражено в большем распространении замены редуцированного гласным /a/ по сравнению с южно-метохийскими говорами, в наличии перефонологизации количественных признаков в новое качество гласных среднего ряда, в более стабильном, чем в южно-метохийских говорах, статусе слогообразующего /p/, в последовательном замещении слогообразующего /л/ (*сúнце, сúза*), в связи с чем гатненский говор удаляется от южно-метохийских и сириничского говоров, а также в последовательном замещении носового гласного заднего ряда гласным /y/ в суффиксе *-ну-* (*лу́йнула*), которое в южно-метохийских говорах и в говорах западных сириничских деревень заменяется на *-на-*. Суффикс *-ну-* является отличительным признаком говоров восточных сириничских деревень, находящихся ближе к Косовской котловине.

Важной особенностью гатненского говора, на основании которой он сближается как с южно-косовским, центрально-косовским, так и с горнеморавским ареалом, является значительная подвижность в замене гласных переднего ряда /и/ и /е/, а также расширение гласных /е, и/ в гласные заднего ряда. Таким образом была сформирована особая зона призренско-южно-моравских говоров, которые в целом обнаруживают значительные различия с точки зрения судьбы флексии и в которых распространена подвижность гласных среднего ряда.

3.4. По инвентарю согласных гатненский говор принадлежит к метохийско-косовскому ареалу призренско-южно-моравского диалекта.

а) В связи с заменой оппозиции по палатальности более новой оппозицией по глухости–звонкости в гатненском говоре была сформирована новая система, состоящая из двух рядов аффрикат, которая является характерным признаком всех говоров метохийско-косовского ареала. Сириничский говор, находящийся непосредственно по соседству, не способствовал сохранению старой системы в гат-

ненском говоре. Сама фонетическая реализация передненебных аффрикат в гатненском говоре варьируется, что наблюдается во всем метохийско-косовском ареале.

б) По артикуляционно-акустическим свойствам палатальных сонантов /љ, њ/, мягкость которых достаточно хорошо сохраняется, а также по отсутствию антиципационной палатальности и перегруппировки /њ/ в /јн', јн/, гатненский говор принадлежит к косовским говорам и сириничскому говору, поскольку во всех южно-метохийских говорах наблюдается процесс уменьшения палатальности /љ, њ/ и сближения этих передненебных согласных с альвеолярными палатальными согласными /л', н'/, а также широко распространена перегруппировка /њ/.

Дистрибуционное ограничение, запрещающее сочетания звуков /ли, ле/, как общий признак южно-метохийских говоров, не является характерным для гатненского говора, хотя отмечаются отдельные примеры типа *л'ивáга*. По данному признаку гатненский говор составляет одно целое с сириничским говором, а также с частью косовских говоров, поскольку в некоторых местных прирэнско-южно-моравских говорах Косовской котловины, прежде всего в речи мужчин, наблюдается или получивший распространение, или только начавшийся процесс исчезновения сочетаний /ли, ле/.

в) Звук /в/ является более стабильным в косовских говорах по сравнению с метохийскими, особенно в южной части метохийских говоров. Объем выпадения /в/ в позиции между гласными в гатненском говоре находится примерно на том же уровне, что и в косовском ареале.

г) По ослабленному произнесению /ј/ в конце слова гатненский говор ближе к косовским говорам. Пассивная артикуляция в данной позиции способствовала тому, что в гатненском говоре, как и в большей части косовских говоров, развилась новая морфологизация форм указательных местоимений, поэтому в данном говоре сформировалась система: *овá' сін*, *овá ч'эрка*, *овó дэте*. Последствием ослабленного произнесения конца слова стало и возникновение формы императивной частицы *немó*, которая в таком виде широко распространена в косовских говорах и лишь факультативно – в северной части Южной Метохии, тогда как в остальных областях Южной Метохии и в Сириниче отмечается только *немој*.

д) По устойчивому сохранению /ф/ гатненский говор является частью широкого южного ареала сербских говоров. На данный вы-

ных на *-a* флексия сохранилась практически во всех формах, за исключением творительного падежа ед.ч., хотя здесь также отмечаются формы типа Месіла сам *снáшом*, характерные и для мужского рода (*Војніком кад бiја он*).

Дательный падеж ед. и мн.ч. сохранился в формах со значением предназначения и принадлежности. Факультативно в дательном падеже ед.ч. флексия сохраняется и в формах со значением направления/направленности действия (*Па трч'и как Сереніч 'ке жуіе*). По сохранению форм дательного падежа ед.ч. со значением направления/направленности действия гатненский говор сближается с некоторыми косовскими говорами и с говором северной части Южной Метохии. Лучшему сохранению дательного направления/направленности в метохийских и косовских говорах, безусловно, способствовала близость косовско-ресавских говоров северных областей Метохийской и Косовской котловин.

г) В формах мн.ч. яркой чертой всех говоров метохийско-косовского ареала является оформившаяся стабилизация форманта *-ма* в дательном падеже мн.ч. всех именных слов.

д) Важной инновацией говоров метохийско-косовско-сириничского ареала является утрата синкретизма именительного падежа мн.ч. и общего падежа мн.ч. существительных м.р. на *-ø*, которая последовательно реализована в гатненском говоре. Наличие редких примеров сохранения синкретизма не ставит под сомнение заключение о новой морфологизации двух данных падежных форм.

е) Утрата различения рода во множественном числе у адъективных слов, со сведением всех форм к одной общей форме мн.ч. на *-e*, привела к появлению отдельных примеров нового синкретизма существительных м.р. на *-ø* (*-e* : *-e*). Влияние семантики на грамматику вызвало переосмысление некоторых конструкций, в связи с чем в формы именительного падежа мн.ч. проникает общий падеж мн.ч. на *-e*, поэтому в гатненском говоре эти формы не считаются примерами нового синкретизма. Подобные перемещения в морфосинтаксической системе гатненского говора, характерные и для южных косовских районов до области Штимле, являются редкими и необычными для центральной части Косово. Множество подобных примеров отмечается в Южной Метохии в речи жителей городов Призрен и Джаковице, а также в говоре области Подрима.

3.6. а) Формы клитик местоимения *она* в гатненском говоре значительно совпадают с данными формами в косовских говорах при-

зренско-южно-моравского типа, а также с говором расположенных севернее южно-метохийских деревень. Лингвогеографическое положение косовских говоров и говора северной части Южной Метохии служит объяснением вывода о том, что морфологические отношения местоимения *она* в метохийско-косовском ареале, прежде всего синкретизм родительного, дательного и предложного падежей ед.ч., сформировались под влиянием подобных отношений в косовско-ресавских говорах.

б) Морфосинтаксическое преобразование местоимений *кѣио и *кѣи, а также сложных местоимений с этими элементами, употребленных в качестве именных или адъективных слов, связывает гатненский говор с широким ареалом ближних и удаленных говоров. По наличию факультативной формы *киј*, *кијоја* гатненский говор сближается с южно-косовскими и центрально-косовскими говорами, поскольку эти формы неизвестны говорам Южной Метохии и Сиринича.

в) Уподобление именных местоимений с принадлежностью к одному роду и адъективных местоимений с тремя родовыми формами (*неко* : *неки*, *свако* : *сваки*) в гатненском говоре является частью подобной инновации в широком ареале сербских, македонских и болгарских говоров.

г) В гатненском говоре, как и во всех сербских и македонских говорах в окружении гатненского, общее местоимение для обозначения неодушевленных предметов имеет форму *свешѣо*.

д) По системе притяжательных местоимений гатненский говор близок к говорам метохийско-косовско-сириничского ареала. Притяжательно-указательные местоимения встречаются, однако используются реже, чем в сириничском говоре, примерно в том же объеме, как и в метохийских и косовских говорах призренско-южно-метохийского типа.

е) Корреляция форм местоимений для обозначения качества и количества, преобразованных при помощи адъективного суффикса **-āvā*, в гатненском говоре та же, что и в говорах призренско-южно-моравского типа косовско-метохийско-сириничской зоны, к которым присоединяется и северно-шарпланинский говор области Средска. Указанные говоры составляют особый ареал, что не отмечается ни в одной диалектной системе балканских славянских языков.

ж) По составу и формам указательных местоимений гатненский говор относится к метохийско-косовскому ареалу, поскольку дан-

ные параметры отличают эти говоры от северно-шарпланинских говоров.

з) На основании утраты различения рода во множественном числе у адъективных и местоименных слов, употребляемых в функции определения, приложения или сказуемого, сведения трех форм к одной на *-e*, гатненский говор относится к метохийско-косовским говорам призренско-южно-моравского типа. Нейтрализация рода во множественном числе отражает тенденцию уменьшения роли морфологических средств в широкой области, которую окаймляют метохийско-косовские говоры, а весь ее ареал охватывает также македонскую и болгарскую этноязыковую территорию. Расширение общего *-e* в именительном падеже мн.ч. адъективных и местоименных слов в гатненском говоре, а также во всей Южной Метохии, в области Шар-планина и в части косовских говоров, произошло после стабилизации общего окончания мн.ч. *-le* у действительных причастий.

3.7. Сохранение склонения количественных числительных *dvá*, *dvé*, *obedvá*, *obedvé*; *īprí*, а частично и *č'eīīpri*, относит гатненский говор к единой диалектной области в призренско-тимокской зоне, которую составляют говоры призренско-южно-моравского типа косовско-метохийско-сириничского ареала, а также северно-шарпланинские говоры в областях Горы, Средска и Подгора.

3.8. а) Общая картина глагольных основ в гатненском говоре соответствует прежде всего особенностям косовских говоров, а по некоторым свойствам – прежде всего по варьированию гласных *-и-* и *-е-* в основах настоящего времени – гатненский говор сближается с горнеморавским и другими соседними говорами в Македонии. Сюда следует отнести также сохранение основ атематических глаголов *dám* и *jém*, которые в данной форме устойчиво сохраняются в косовских, но не и в южно-метохийских говорах или сириничском говоре.

б) По формам настоящего времени гатненский говор сближается с косовскими говорами призренско-южно-моравского типа.

Два унаследованных окончаний в 3л. мн.ч. настоящего времени в гатненском говоре сведены к одному общему окончанию *-y* /(*-jy*), присоединяемому к основе, преобразованной по аналогии с другими лицами (*nósiju*), или к основе без конечного гласного (*nósu*). Хотя

в широком ареале сербских говоров, включая говоры, которые наиболее важны для гатненского, т.е. говоры в Южном и Центральном Косово и в Южной Метохии, в 3л. ед.ч. употребляется одно окончание -у, между говорами данных двух котловин существуют значительные различия по типу основы в 3л. мн.ч. настоящего времени: в южно-метохийском ареале последовательно используется основа других лиц (*нóси-в, бéре-в, бéа-в*), в то время как в косовских говорах доминируют формы типа *бéру, нóсу*. В косовских говорах, как и в северной части подримского говора, встречается и новый формант -*ију* (*нóсију, бéрију*). Картина в гатненском говоре отражает ситуацию в говорах Южного и Центрального Косово. Преобладание типа *нóсу, бéру* в гатненском говоре поддерживается и сириничским говором, поскольку в нем у глаголов типов -*и* и -*е* в настоящем времени чаще всего используется окончание -у.

в) По сведению 3л. мн.ч. аориста и имперфекта к окончанию аориста гатненский говор составляет одно целое с косовскими говорами и сириничским говором, т.к. в южно-метохийской области в этой форме двух простых прошедших времен употребляется окончание имперфекта.

г) По новому окончанию имперфекта с элементом /-шо-/ (*има-шо-мо / има-шо-смо*) гатненский говор относится к широкому ареалу южно-косовского говора, сириничского говора и говора области Средска. В ближайших южно-моравских говорах, включая и северно-македонские говоры призренско-южно-моравского типа, в ед.ч. сохраняется формант имперфектного типа /-ше-/ (*има-ше-мо*).

д) Сохранение императива *јéи'и* относит гатненский говор к говорам Южного и Центрального Косово, включая говоры косовско-ресавского типа на севере Метохийской и Косовской котловин. На значении близости говоров косовско-ресавского типа для сохранения данной формы указывает сохранение *јéи'и* и в северной части Южной Метохии.

е) Отсутствие вспомогательного глагола в 3л. ед. и мн.ч. утвердительных форм перфекта включает гатненский говор в ареал соседних говоров. Проникновение отрицательных форм 3л. ед.ч. глагола „јесам“ в 3л. мн.ч. отрицательных форм активного перфекта больше всего сближает гатненский говор с говорами других деревень Южного Косово, а также с горнеморавским говором. По сведению полной формы в 3л. ед. и мн.ч. к сокращенной форме *нé / нí* гатненский говор включается в широкий ареал, который составля-

---

ют призренско-южно-моравские говоры в Косово и Метохии, а также соседние говоры в Македонии. На основании форм перфекта указанные говоры представляют собой единый ареал внутри сербской диалектной территории.

4. В составе наречий говоры метохийско-косовско-сириничского ареала обнаруживают значительное родство, а единственным релевантным различием между ними является наличие наречий локативного происхождения *zíme*, *léīe*, что указывает на принадлежность гатненского говора к ареалу говоров Южного и Центрального Косово.

ЛИТЕРАТУРА

- Ашић–Станојевић 2008: Ашић, Т. и Станојевић, В. *О њредлозима испред и пред у српском језику*. Семантичка проучавања српског језика. Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, књига 2. Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, 2008, стр. 129–150.
- Барјактаревић 1977: Барјактаревић Данило. *Косовски дијалекатски тии*. Дијалектолошка истраживања. Приштина: Јединство, 1977, стр. 11–135.
- Барјактаревић 1977а: Барјактаревић, Данило. *Приштина у њовору Срба старинаца*. Дијалектолошка истраживања. Јединство: Приштина, 1977, стр. 181–225.
- Барјактаревић 1977б: Барјактаревић, Данило. *Говорне особине Гњилана*. Дијалектолошка истраживања. Јединство: Приштина, 1977, стр. 226–299.
- Барјактаревић 1977в: Барјактаревић, Данило. *Фонетске и морфолошке особине врањскога њовора*. У: Дијалектолошка истраживања. Јединство: Приштина, 1977, стр. 373–410.
- Барјактаревић 1977г: Барјактаревић, Данило. *Прешевско-бујановачка њоворна зона*. Дијалектолошка истраживања. Јединство: Приштина, 1977, стр. 300–372.
- Барјактаревић 1977д: Барјактаревић, Данило. *Прилој њроучавању акцентске системе косовске њоворне зоне*. Дијалектолошка истраживања. Приштина: Јединство, 1977, стр. 159–180.
- Белић 1905: Белић, Александар. *Дијалектски истичне и јужне Србије*. Изабрана дела Александра Белића; девети том. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Белић 1932: Белић, Александар. *О двојини у словенским језицима*. Изабрана дела Александра Белића; други том: Упоредна словенска лингвистика / 1. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, стр. 273–410.

- Белић 1935: Белић, Александар. *Галички дијалекатӣ*. Изабрана дела Александра Белића; десети том. О дијалектима. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, стр. 423–693.
- Белић 1969: Белић, Александар. Историја српскохрватског језика II, св. 2. *Речи с конјугацијом*. Београд: Научна књига, 1969.
- Богдановић 1979: Богдановић, Недељко. *Говори Бучума и Белої Поїока*. Српски дијалектолошки зборник XXV. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1979, стр. 1–178.
- Богдановић 1987: Богдановић, Недељко. *Говор Алексиначкої Поморавља*. Српски дијалектолошки зборник XXXIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1987, стр. 10–302.
- Богдановић 1992: Богдановић, Недељко. *Неке особине їовора Великої Алаша*. Гласник Баштина, свеска 3. Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана, 1992, стр. 39–45.
- Богдановић 1997: Богдановић, Недељко. *Језичке їојаве на додиру їризренско-їимочкої и косовско-ресавскої дијалектїа*. О српским народним говорима, Научни скуп Дани српскога духовног преображења IV. Депотовац: Народна библиотека „Ресавска школа“, 1997, стр. 77–83.
- Богдановић 1999: Богдановић, Недељко. *Говор села Словиња*. Српски језик IV/1–2, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика; Београд: Филолошки факултет; Никшић: Филозофски факултет, Катедра за српски језик, 1999, стр. 269–276.
- Богдановић–Вукадиновић 1999: Богдановић Н. и Вукадиновић В. *Једна језичка їаралела (Грачаница–Извор)*. Гласник Баштина. Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана на Косову, бр. 1. 1999, стр. 102–111.
- Бошњаковић–Радовановић 2011: Бошњаковић Ж. и Радовановић Д. *Синтїетїички їоїлед на їворбу аорисїа и ареал насїавака у шїїокавском наречју*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIV/1. Нови Сад: Матица српска, 2011, стр. 181–204.
- Букумирић 1997: Букумирић, Милета. *Ономасїїика јужноїа Косова*. Ономастички прилози XIII. Београд: Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности. Одбор за ономастику, 1997, стр. 339–495.
- Букумирић 2005: Букумирић, Милета. *Говори северне Меїїохије*. Српски дијалектолошки зборник L. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2003.

- Букумирић 2012: Букумирић, Милета. *Речник њовора северне Метихије*. Монографије 15. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.
- Видоески 1954: Видоески, Божидар (1954). *Северниџе њовори*. Божидар Видоески, Дијалектите на македонскиот јазик. Том 2. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1999, стр. 159–240.
- Видоески 1962: Видоески, Божидар. *Кумановскиоџ њовор*. Скопје: Институт за македонски јазик, 1962.
- Видоески 1965: Видоески, Божидар (1965). *Формиџе на земенкиџе (исџорија и џеоџрафија)*. Божидар Видоески, Дијалектите на македонскиот јазик. Том 3. Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, 1999, стр. 127– 174, и 52 карте.
- Видоески 1968: Видоески, Божидар (1968). *Дебарскиџе њовори*. Божидар Видоески, Дијалектите на македонскиот јазик. Том 1. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите. 1998, стр. 213–244.
- Видоески 1984: Видоески, Божидар (1984). *Охридско-сџирушки њовори*. Божидар Видоески, Дијалектите на македонскиот јазик. Том 1. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1998, стр. 245–276.
- Видоески 1991: Видоески, Божидар (1991). *Говориџе на исламизираниџе Македонџи во заџадна Македонија* (1991). Божидар Видоески, Дијалектите на македонскиот јазик. Том 1. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1998, стр. 309–338.
- Видоески 1993: Видоески, Божидар (1993). *Проблеми на меџудијалекџниоџ конџакџи во џреодни њоворни обласџи*. Дијалектите на македонскиот јазик. Том 1. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1998, стр. 95–121.
- Вујовић 1969: Вујовић, Лука. *Мрковићки дијалекџи*. Српски дијалектолошки зборник XVIII. Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ, 1969.
- Вукадиновић 1996: Вукадиновић, Вилотије. *Говор Црне Траве и Власине*. Српски дијалектолошки зборник XLVII. Београд, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1996.
- Гмитровић 2008: Гмитровић, Јасмина. *Говор села Милушинџа (у Сокобањској коџлини)*. Српски дијалектолошки зборник LV. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2008, стр. 323–427.
- Грицкат 1954: Грицкат, Ирена. *О џерфекџу без џомоџноџ џлаџола у срџскохврайџском језику и сродним синџаксичким џојавама*. Београд: Српска академија наука, Институт за српски језик, 1954.

- Динић 2008: Динић, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Монографије 4. Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 2008.
- Ђуровић 2000: Ђуровић, Радосав. *Летинички њворни њиј*. Врање: Филолошки факултет Приштина, 2000.
- Жугић 2005: Жугић, Радмила. *Речник њвора Јабланичкој краја*. Српски дијалектолошки зборник ЛП. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2005.
- Златановић 1998: Златановић, Момчило. *Речник њвора јужне Србије*. Врање: Учитељски факултет, 1998.
- Елезовић 1932: Елезовић, Глиша. *Речник косовско-мејохиској дијалектја*. *Свеска њрва*. Српски дијалектолошки зборник IV. Београд: Српска краљевска академија, 1932.
- Елезовић 1935: Елезовић, Глиша. *Речник косовско-мејохиској дијалектја*. *Свеска груја*. Српски дијалектолошки зборник VI. Београд: Српска краљевска академија, 1935.
- Етимологичен речник 1979: *Български етимологичен речник*. Том II. Софија: Българска академия на науките. Институт за български език, 1979.
- Живковић 1987: Живковић, Новица. *Речник њиројској њвора*. Пирот: Музеј Понишавља, 1987.
- Жугић 2010: Жугић, Радмила. *Исказивање њенијивних значења у њвору Јабланичкој краја (у свејлу њризренско-њимочких њвора као целине)*. Монографије 13. Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 2010.
- Задужбине Косова: *Задужбине Косова*. Призрен–Београд: Епархија рашко-призренска – Богословски факултет у Београду, 1987.
- Златановић 1998: Златановић, Момчило. *Речник њвора јужне Србије*. Врање: Учитељски факултет, 1998.
- Ивић 1957: Ивић, Павле. *О њвору Галијољских Срба*. Српски дијалектолошки зборник XII. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1957.
- Ивић–Реметић 1981: Ивић П. и Реметић С. *Ораховац (ОЛА 84)*. У: Фонолошки описи српскохрватских / хрваткосрпских, словеначких и македонских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом. Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, 1981, стр. 579–585.
- Ивић 1985: Ивић, Павле. *Дијалектјолоњија срјскохрвајској језика*. *Увод у њњокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска, 1985.

- Ивић–Реметић 1990: Павле И. и Реметић С. *Рефлекси акценћованих вокала е и о у њоворима њризренско-јужноморавској дијалектња на земљишћу косовске њокрајине*. Косовско-метохијски зборник 1. Београд: Српска академија наука и уметности, 1990, стр. 162–173.
- Ивић 1991: Ивић, Павле. *Изабрани оїледи II. Из истїорије срїскохрвайскої језика*. Ниш: Просвета, 1991.
- Ивић 1994: Ивић, Павле (1994). *Срїскохрвайски дијалектїи*. Целокупна дела, III. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1994.
- Ивић–Бошњаковић–Драгин 1997: Ивић П., Бошњаковић Ж., Драгин Г. *Банитски њовори шумадијско-војвођанскої дијалектња. Друїа књїа: морфолоїја, синїтакса, закључци, њексїови*. Српски дијалектолошки зборник XLIII. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1997.
- Ивић 1998: Ивић, Павле. *Префонолоїзација вокалскої квантїишћейїа у квалитїейї у једном јуїоистїочном срїском њовору*. Павле Ивић. Целокупна дела, X/1, Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998, стр. 577–587.
- Ивић 1998а: Ивић, Павле. *Два главна ѡривца развоја консонантїизма у срїскохрвайском језику*. Павле Ивић. Целокупна дела, X/1, Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998, стр. 308–335.
- Ивић 2001: Ивић, Павле. *Дијалектїолоїја срїскохрвайскої језика. Увод и шїїокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
- Јашовић 2010: Голуб Јашовић. *Неке особине њовора Уїљара код Косова Поља*. Истраживања српског језика на Косову и Метохији. Зборник радова, књига 1 (2008). Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 2010, стр. 93–138.
- Јовановић 2004: Јовановић, Властимир. *Речник села Каменице код Ниша*. Српски дијалектолошки зборник LI. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2004.
- Јовановић М. 2005: Јовановић, Миодраг В. *Говор Пашићровића*. Подгорица: Универзитет Црне Горе, 2005.
- Јовић 1968: Јовић, Душан. *Трсїенички њовор*. Српски дијалектолошки зборник XVII. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1968.
- Јуришић 2009: Јуришић, Марина (2009). *Говор Горње Пчиње. Гласови и облици*. Монографије 6. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009.

- Јуришић 2010: Јуришић, Марина. *Номиналтив у њовору Горње Пчиње*. Зборник радова Филозофског факултета. Посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 2010, стр. 201–215.
- Ковачевић 2005: Ковачевић, Милош. *Конструкција с приједлошким изразом са све – новинарски новијет савременој српској језика*. Зборник радова Шести лингвистички скуп „Бошковићеви дани“. Подгорица: Црногорска академија наука, 2005, стр. 125–138.
- Конески 1966: Конески, Блаже. *Историја македонској језика*. Београд: Просвета, Скопје: Кочо Рацин, 1966.
- Лутовац 1987: Лутовац, Милисав. *Географски и пољитичко-географски значај њокрајине Косова у Србији*. Задужбине Косова, 1987, стр. 582–593.
- Марковић 2000: Марковић, Јордана. *Говор Зайлања*. Српски дијалектолошки зборник XLVII. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 2000.
- Мацура 2001: Мацура, Милош. *Насеља и сџановништво Области Бранковића 1455. њодине*. Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука – Јавно предузеће „Службени гласник“. Демографски зборник VI (главни и одговорни уредник академик Милош Мацура), 2001.
- Милорадовић 2003: Милорадовић, Софија. *Уџишреба њадежних облика у њовору Параћинској Поморавља. Балканистички и еџномшрационни асџектџ*. Београд: Српска академија наука и уметности – Етнографски институт; посебна издања, књига 50, 2003.
- Милорадовић–Станковић 2010: Милорадовић С. и Станковић. С. *О исказивању њријадничко-џоседничкој односа у српским народним њоворима Косова и Мейџохије*. Косово и Метохија у цивилизацијским токовима: међународни тематски зборник, књига 1, Језик и народна традиција (уредник Софија Милорадовић). Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2010, стр. 159–173.
- Милосављевић 2009: Милосављевић, Тања. *Говор села Присјана (Горње и Доње)*, Српски дијалектолошки зборник LVI. Београд: Српска академија наука и Институт за српски језик САНУ, 2009, стр. 373–559.
- Младеновић 1997: Младеновић, Радивоје. *Падежне дисџинкције у њоворима Шарџланинске области*. О српским народним говорима, Научни скуп Дани српскога духовног преображења IV. Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа“, 1997, стр. 141–154.
- Младеновић 1999: Младеновић, Радивоје. *Судбина -Л на крају слоја у српским њоворима на крајњем јуџозајагу Косова и Мейџохије*. Београд: Срп-

- ски језик, год. IV, бр. 1–2. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд: Филолошки факултет, Никшић: Филолошки факултет, Катедра за српски језик, 1999, стр. 447–468.
- Младеновић 2000: Младеновић, Радивоје. *Фуџур, ѿѿенцијал и имѿераѿив за ѿрошлосѿи на јуѿозаѿагу Косова и Меѿохије*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLIII. Нови Сад: Матица српска, 2000, стр. 363–371.
- Младеновић 2000а: Младеновић, Радивоје. *Месѿо акценѿиа именица на јуѿозаѿагу Косова и Меѿохије*. Јужнословенски филолог, број LVI 1–2. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2000, стр. 699–725.
- Младеновић 2000б: Младеновић, Радивоје. *Акценатѿ ѿридевских речи на јуѿозаѿагу Косова и Меѿохије*. Српски језик, год. V, број 1–2. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд: Филолошки факултет, Никшић: Филолошки факултет, Бањалука: Филозофски факултет, Српско Сарајево: Филозофски факултет, 2000, стр. 357–379.
- Младеновић 2001: Младеновић, Радивоје. *Говор шарѿланинске жуѿе Гора*. Српски дијалектолошки зборник XLVIII. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2001.
- Младеновић 2001а: Младеновић, Радивоје. *Месѿо акценѿиа ѿлаѿола у Призренско-меѿохијској коѿлини*. Српски језик VI/1. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд: Филолошки факултет, Никшић: Филолошки факултет, Бањалука: Филозофски факултет, Српско Сарајево: Филозофски факултет, 2001, 223–264.
- Младеновић 2002: Младеновић, Радивоје. *Гениѿив именских речи у северношарѿланинским и јужномеѿохијским ѿворима*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLV/1–2. Нови Сад: Матица српска, 2002, стр. 291–320.
- Младеновић 2002а: Младеновић, Радивоје. *Треће лице множине ѿрезенѿиа у срѿским ѿворима на јуѿозаѿагу Косова и Меѿохије*. Јужнословенски филолог LVIII. Београд : Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2002, стр. 41–63.
- Младеновић 2004: Младеновић, Радивоје. *Дијалекатѿска диференцијација срѿских ѿвора на јуѿозаѿагу Косова и Меѿохије*. Зборник радова са Међународног научног скупа „Живот и дело академика Павла Ивића“. Суботица: Градска библиотека, Београд: Српска академија наука и уметности, Нови Сад: Филозофски факултет, Београд: Народна библиотека Србије, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2004, стр. 209–249.

- Младеновић 2004а: Младеновић, Радивоје. *О неким њадежним конструкицијама месној значења са вишезначним ѡредлозима у јужномешохијским и северношарѡланинским ѡворима*. Српски језик IX/1–2. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд: Филолошки факултет, Никшић: Филолошки факултет, Бањалука: Филозофски факултет, Српско Сарајево: Филозофски факултет, 2004, стр. 193–210.
- Младеновић 2004б: Младеновић, Радивоје. *Глаѡолски облици у северношарѡланинским и јужномешохијским ѡворима*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVII/1–2. Нови Сад : Матица српска, 2004, стр. 445–474.
- Младеновић 2005: Младеновић, Радивоје. *Грамаѡичка основа именица са номинаѡивом множине на -и (муѡи, синови, дедови, ѡрући, јарићи) у јужномешохијским и северношарѡланинским ѡворима*. Јужнословенски филолог LXI. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2005, 147–177.
- Младеновић 2005а: Младенович, Радивое. *Говоры трех мусульманских славянских этнокультурных групп на юго-западе Косова и Метохии*. (Материялы Международной научной конференции (Санкт-Петербург, 11–12 июня 2004 г.). Санкт-Петербург – Мюнхен : Институт лингвистических исследований РАН, Комиссия по балканскому языкознанию при Международном комитете славистов. Bibliion Verlag, 2005, стр. 52–82.
- Младеновић 2005б: Младеновић, Радивоје. *Дијалекѡолошко истраживање Сиринића*. Живот у Енклави. Лицеум 9. Крагујевац: Одељење за језик и књижевност Центра за научно истраживање САНУ и Универзитета у Крагујевцу, 2005, стр.167–192.
- Младеновић 2006: Младеновић, Радивоје. *Лабиијализација вокала /ə/, /a/ и /e/ у срѡским ѡворима на јуѡозајагу Косова и Мешохије*. Српски језик XI/ 1–2. Београд : Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд: Филолошки факултет, Никшић: Филолошки факултет, Бањалука: Филозофски факултет, Српско Сарајево: Филозофски факултет, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2006, стр. 201–224.
- Младеновић 2006а: Младеновић, Радивоје. *Прозодијски сисѡеми у срѡским ѡворима на јуѡозајагу Косова и Мешохије*. Годишњак за српски језик и књижевност. Година XX, број 8. Ниш : Филозофски факултет у Нишу, 2006, стр. 267–290.
- Младеновић 2007: Младеновић, Радивоје. *Судбина ѡрује /ej/ у срѡским (словенским) ѡворима на јуѡозајагу Косова и Мешохије*. Зборник Ма-

тице српске за филологију и лингвистику, L/1–2. Нови Сад: Матица српска, 2007, стр. 583–601.

Младеновић 2007а: Младеновић, Радивоје. *Судбина африкајна на јујозајагу Косова и Мејхохије у свејлу балканске језичке инјерференције*. Probleme de filologie slava – Вопросы славянской филологии – Проблеми словенске филологије. XV. Timișoara: Universitatea de vest din Timișoara, Facultatea de litere, istorie și teologie, Catedra de limbi și literaturi slave, 2007, стр. 249–263.

Младеновић 2007б: Младеновић, Радивоје. *Семанјика и граматичка стјабилност именица pluralia tantum у срјским (словенским) јоворима на јујозајагу Косова и Мејхохије*. Српски језик, књижевност и уметност. Зборник радова са мејународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (31. X – 01. XI 2006). Књига 1: Српски језик и друштвена кретања. Крагујевац: Скупштина града : Универзитет у Крагујевцу : Филолошко-уметнички факултет : Кораци, 2007, стр. 97–118.

Младеновић 2010: Младеновић, Радивоје. *Заменице у јоворима јујозајагној дела Косова и Мејхохије*. Монографије 12. Београд, Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 2010.

Младеновић 2010а: Младеновић, Радивоје (2010). *Анјицијацијска јалајалност у свејлу балканисјичкој смањења јалајалности*. Зборник радова са мејународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (30–31. X 2009), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу – Скупштина града Крагујевца, 2010, стр. 211–234.

Младеновић 2011: Младеновић, Радивоје. *Именице мушкоја рода на -ø у јовору села јужнокосовској села Гајњје*. Српски језик XVI. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд: Филолошки факултет, Никшић: Филолошки факултет, Бањалука: Филозофски факултет, Источно Сарајево: Филозофски факултет, Нови Сад: Филозофски факултет, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2011, стр. 269–292.

Младеновић 2011а: Младеновић, Радивоје. *Морфолошка и синјаксичка јлурализација збирних именица и неких заменица у јоворима јујозајагној дела Косова и Мејхохије*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIV/1. Нови Сад : Матица српска, 2011, стр. 205–226.

Младеновић 2012: Младеновић, Радивоје. *Основински вокали -е и -и у јрезенјској основи срјских јризренско-јужноморавских јовора Косова и Мејхохије и северне Македоније*. Српски језик XVII. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд: Фи-

лолошки факултет, Никшић: Филолошки факултет, Бањалука: Филозофски факултет, Источно Сарајево: Филозофски факултет, Нови Сад: Филозофски факултет, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2012, стр. 191–212.

Младеновић 2012а: Младеновић, Радивоје. *Флексија и аналиџизам у ѓризенско-јужноморавским ѓоворима Косова и Меѓохије*. II Међународни научни симпозиум „Славјанские јазыки и културе в современном мире“. Москва, МГУ, 21–24. марта 2012. Труды и материалы, 2012, стр. 154.

Младеновић 2012б: Младеновић, Радивоје. *Флексија и аналиџизам именица на -а у ѓовору јужнокосовској села Гаѓње*. Јужнословенски филолог LXVIII. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2012, стр. 27–47.

Младеновић 2012в: Младеновић, Радивоје. *Преобликовање 3л. јг. и 3л. мн. одричној ѓерфекѓа акѓива у ѓризенско-ѓимочким ѓоворима Косова и Меѓохије*. Језици и културе у времену и простору. I. Тематски зборник (уредник проф. др Снежана Гудурић). Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет, 2012, стр. 453–461.

Младеновић 2012г: Младеновић, Радивоје. *Пасивне конѓѓрукције меѓохијско-косовских ѓовора ѓризенско-јужноморавској ѓиѓи*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LV/2. Нови Сад: Матица српска, 2012, стр. 153–167.

Младеновић 2012д: Младеновић, Радивоје. *Подѓорански – јеган мешавински ѓоранско-јужномеѓохијски ѓовор*. Време и историја в славјанските езици, литератури и култури. Сборник с доклади от Единадесетите национални славистични четения 19–21 април 2012, Том I – Езикознание (Редакционна колегија проф. дфн Панайот Карагѓозов и др.). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2012, стр. 301–318.

Ndreca 1980: Ndreca, Mikel. *Albansko-srpskohrvatski rečnik – Fjalor shqip-serbokroatisht*, Priština – Prishtinë : Rilindja, 1980.

Новаковић 1875: Новаковић, Стојан. *Срѓски ѓоменици XV–XVIII века*. Гласник Српског ученог друштва XLII, 1875, стр. 1–151.

Павловић 1970: Павловић, Миливој. *Говор Јањева*. Нови Сад: Матица српска, 1970.

Петровић 2012: Петровић, Снежана. *Турѓизми у срѓском ѓризенском ѓовору*. Монографије 12. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.

Пецо–Милановић 1968: Пецо А. и Милановић Б. (1968). *Ресавски ѓовор*. Српски дијалектолошки зборник XVII. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1968.

- Пешикан 1965: Пешикан, Митар. *Староцрногорски средњокаџунски и љешански јовори*. Српски дијалектолошки зборник XV. Београд: Институт за српски језик, 1965.
- Пешикан–Стијовић 1987: Пешикан, Митар и Стијовић, Светозар. *Из Поџиса Обласији Бранковића 1455. О именима из џурских џојиса Косова у XV в.* Задужбине Косова: споменици и знамења српског народа. Призрен: Епархија Рашко-призренска, Београд: Богословски факултет, 1987, стр. 595–606.
- Пипер 2005: Пипер, Предраг. *Семантичке каџеџорије у џросиџој реченици: синџаксичка семантика*. Синтакса савременога српскога језика. Проста реченица. Београд: Институт за српски језик – Београдска књига – Матица српска, 2005, стр. 575–1059.
- Пјанко 1986: Пјанко Влаџимјеж. *Словенскиџе извори на балканскиџој комџарџив*. Македонски јазик 36–37, Скопје: Институт за македонски јазик, 1986–1987.
- Радић 2010: Радић, Првослав. *Коџаонички јовор. Еџноџеоџрафски и кулџуროлошки џрисиџуџ*. Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт. Посебна издања, књига 70, 2010.
- Реметић 1994: Реметић, Слободан. *Акџенаџски сисџем у џризренском јовору*. Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката. (Зборник са научног скупа, Нишка Бања 1992). Ниш: Филозофски факултет, Београд: Институт за српски језик САНУ, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 1994, стр. 203–213.
- Реметић 1996: Реметић, Слободан. *Срџски џризренски јовор I*. Српски дијалектолошки зборник XLVII. Београд : Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1996.
- Селишчев 1918: Селишчев, Матвеевич Афанасиј. *Очерки џо македонској дијалекџолоџи*. Казань, 1918.
- Симић 1972: Симић, Радоје. *Левачки јовор*. Српски дијалектолошки зборник XIX. Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ, 1972.
- Скок 1: Skok, Petar. *Етимологијски рјеџник хрватскога или српскога језика*. Књига I. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971.
- Скок 2: Skok, Petar. *Етимологијски рјеџник хрватског или српскога језика*. Књига II. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1972.
- Скок 3: Skok, Petar. *Етимологијски рјеџник хрватског или српскога језика*. Књига III. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.
- Соболев 2003: *Малџиј диалектологическиј атлас балканских језиков. Пробниј выпуск* (под редакцијом А. Н. Соболева). Munchen: Bibliion Verlag, 2003.

- Танасић 2010: Танасић, Срето. *Међуоднос рефлексивне њасивне и обезличене реченице*. Радови Филозофског факултета, Филолошке науке, број 12, књига 1. Источно Сарајево: Филозофски факултет Пале, 2010, стр. 259–265.
- Тома 1998: Тома, Пол-Луј. *Говори Ниша и околних села*. Српски дијалектолошки зборник XLV. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 1998.
- Томић 1984: Томић, Миле. *Говор Свиничана*. Српски дијалектолошки зборник XXX. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, 1984.
- Томић 1987: Томић, Миле. *Говор Радимаца*. Српски дијалектолошки зборник XXXIII. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, 1987.
- Тополинска 2000: Тополинска, Зузана. *Односој њенијив ~ дајив во балканскије њадежни систѐми*. Јужнословенски филолог LVI, 3–4. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2000, стр. 1229–1236.
- Тополинска 2001: Тополинска, Зузана. *Изражавање њадежних односа у српском њризренском њовору*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXIV/ 1–2, Нови Сад: Матица српска, 2001, стр. 212–224.
- Ћирић 1983: Ћирић, Љубисав. *Говор Лужнице*. Српски дијалектолошки зборник XXIX, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1983.
- Ћирић 1999: Ћирић, Љубисав. *Говори Понишавља*. Српски дијалектолошки зборник XLVI. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1999.
- Урошевић 1965: Урошевић, Атанасије. *Косово*. Српски етнографски зборник. Књига LXXVIII. Београд: Српска академија наука и уметности, 1965.
- Харалампиев 2001: Харалампиев, Иван. *Историческа граматика на българския език*. Велико Търново: Фабер, 2001.
- Цвијић 1911: Цвијић, Јован. *Основе за њеоѡрафију и њеолоѡију Македоније и Сѡаре Србије, књ. ѡреѡа*. Београд: Српска краљевска академија, 1911.
- Чемериќић: Чемериќић, Димитрије. *Збирка речи из Призрена*. Власништво Српске академије наука и уметности

СКРАЋЕНИЦЕ

јд.:	једнина
мн.:	множина
Н:	номинатив
Г:	генитив
Д:	датов
А:	акузатив
ОП:	општи падеж
И:	инструментал
Л:	локатив
м. р.:	мушки род
ж. р.:	женски род
с. р.:	средњи род
л.:	лице

О АУТОРУ

Радивоје Младеновић се родио у Призрену 1950. године.

На Филолошком факултету у Београду дипломирао је 1973. године.

Звање магистра филолошких наука стекао је јуна 1991. одбраном магистарског рада на Филолошком факултету у Београду на тему *Говор Срба у Сиринићу*.

На Филолошком факултету у Београду, јула 1997. године, одбранио је докторску дисертацију под насловом *Говор Призренске Горе* и стекао академски степен доктора наука.

После завршених студија до 1989. радио је као професор српског језика и књижевности у Призрену. Између 1983. и 1989. године на Вишој педагошкој школи у Призрену – Смер за српскохрватски језик и књижевност – био је предавач па потом професор више школе.

Од 1990. до 1998. године у Филолошкој гимназији у Београду радио је као професор Српског језика и Увода у општу лингвистику.

Од 1998. до новембра 2003. године у Институту за српски језик САНУ у Београду радио је на пројекту *Лингвистичка исцртавања савременог српског књижевног језика и израда Речника српско(хрватско)г књижевног и народног језика*.

Од октобра 2003. године – када је на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу изабран на радно место наставника за ужу научну област Дијакхронија српског језика, ради као професор овог факултета.

Новембра 1997. године именован је за члана *Међуодељењског одбора за истраживање Косова и Метохије Српске академије наука и уметности*. Од 1995. сарадник је *Међуакадемијског одбора за дијалектолошке ајласе Српске академије наука и уметности*. Од стране Извршног одбора Председништва Српске академије наука и уметности именован је марта 2003. године за члана *Међуакадемиј-*

скої одбора за дијалектїолошке айїласе Срїске академије наука и умейносїи.

Објавио је две монографије (*Говор шарїланинске жуйе Гора, Заменице у їоворима јуїозайдної дела Косова и Мейїохије*) и већи број студија о јужнометохијским, северношарпланинским и јужно-косовским говорима, бавећи се описом и анализом еволуције српских народних говора, како у оквиру еволуције српскога језика тако и у контексту антропогеографских и етнојезичких контаката на ширем балканском ареалу. У делу прилога Радивоје Младеновић бави се питањима односа језичког, конфесионалног и етничког идентитета балканских словенских етнокултурних група.

У последњих двадесетак година учесник је у више научних пројеката Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

За посебан допринос науци о језику, монографија Радивоја Младеновића *Говор шарїланинске жуйе Гора* одликована је наградом „Павле Ивић“ Славистичког друштва Србије за 2002. годину (Српски дијалектолошки зборник, број LXVIII, Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, Београд, стр. 1–606, 2001).

Издавање ове књиге финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Канцеларија за Косово и Метохију Владе Републике Србије финансирала је штампање књиге (500 примерака).

Финансијску подршку у објављивању књиге пружили су и Центар за нематеријално културно наслеђе Србије при Етнографском музеју у Београду и Музеј у Приштини са измештеним седиштем у Београду.